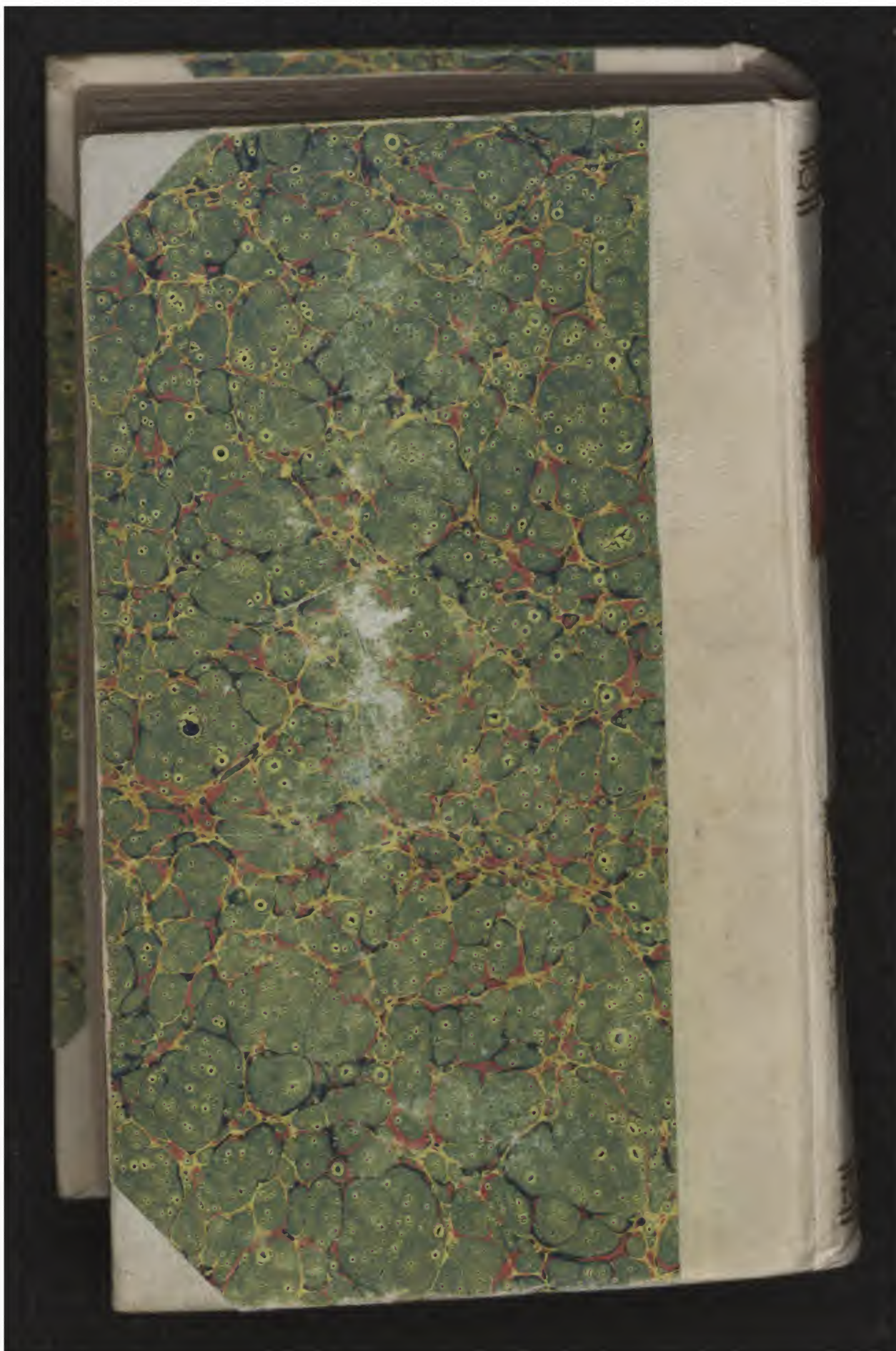


Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di
Firenze.
Ald.3.5.13/a





Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di
Firenze.
Ald.3.5.13/a



Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di
Firenze.
Ald.3.5.13/a



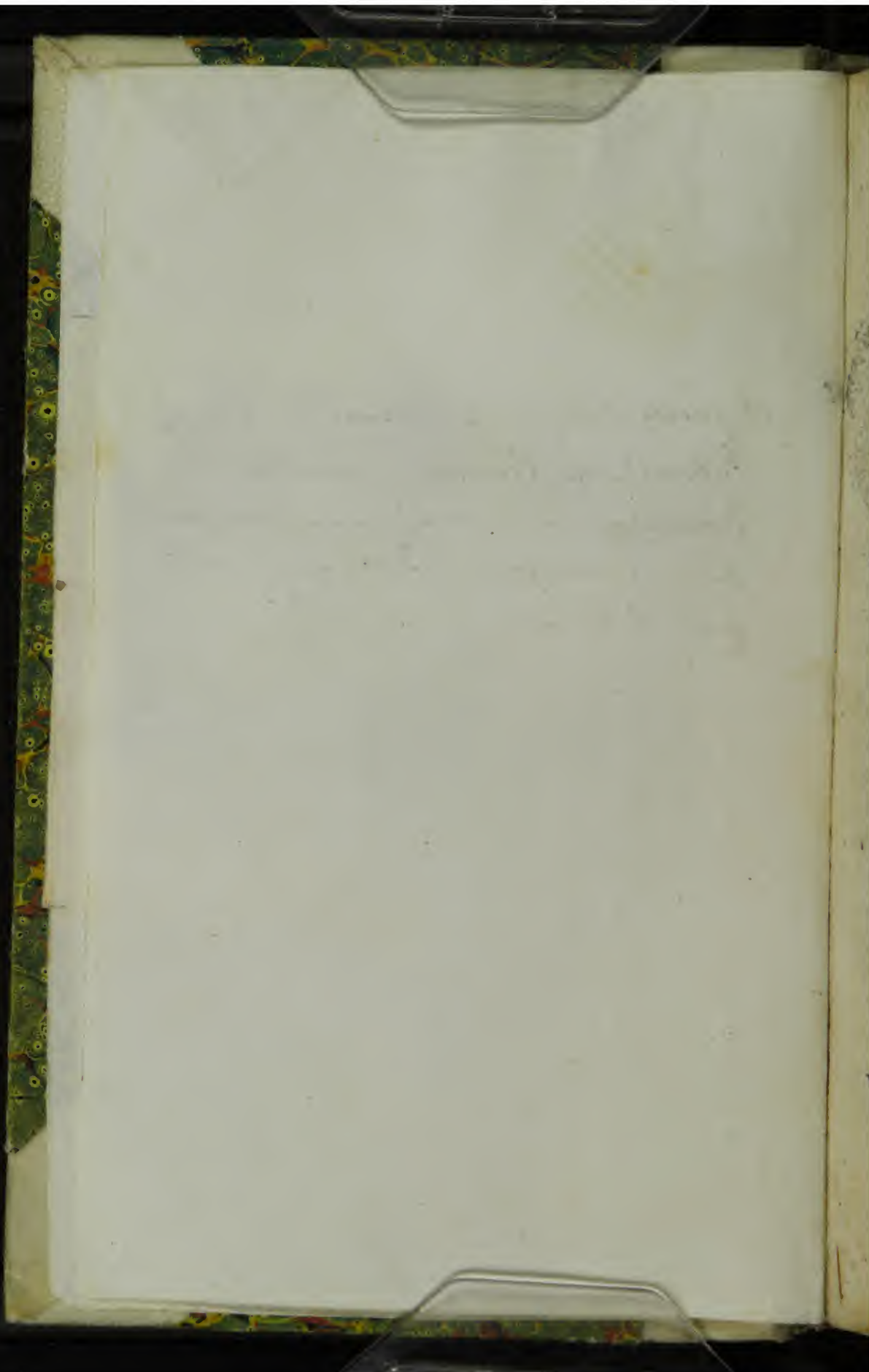
Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di
Firenze.
Ald.3.5.13/a

Alto. 3/5.



Ex Libris Joannis Nencini
1874

A questo Volume contenenti ^{tutte} le Opere
Piettoriche di Cicerone, mancando il
Frontespizio e la prima carta della prima
parte, è stato posto il Frontespizio della
parte Seconda.



CICERONIS
DE ORATORE LIBRI III.
ORATOR,
DE CLARIS ORATORIBVS.



CORRIGENTE PAVLO MANV-
TIO, ALDI FILIO.

VENETIIS, M. D. LIIII.

CICILIONIS

DE ORATORE LIBRI III

DE ORATORE LIBRI III



LIBRI III

VENETIIS

(b)

modum ad orationem possint oratoris officia accom-
 modari, dicendum uidetur. Inuentio in sex partes
 orationis consumitur, exordium, narrationem, diui-
 sionem, confirmationem, confutationem, conclusio-
 nem. Exordium est principium orationis, per quod a-
 nimus auditoris aut iudicis constituitur uel apparatur
 ad audiendum. Narratio est rerum gestarum, aut
 perinde ut gestarum expositio. Diuisio est, per quam
 aperimus quid conueniat, et quid in controuersia sit,
 & per quam exponimus quibus de rebus simus dictu-
 ri. Confirmatio est nostrorum argumentorum exposi-
 tio cum asseueratione. Confutatio est contrariorum lo-
 corum dissolutio. Conclusio est artificiosus terminus
 orationis. Nunc quoniam una cum oratoris officijs,
 quo res cognitu esset facilius, producti sumus, ut de
 orationis partibus loqueremur, & eas ad inuentionis
 rationem accommodaremus, de exordio primum di-
 cendum uidetur. Causa posita, quo commodius exor-
 diri possimus, genus causæ considerandum est. Gene-
 ra causarum sunt quatuor, honestum, turpe, du-
 bium, humile. Honestum causæ genus putatur, cum
 aut id defendimus, quod ab omnibus defendendum
 uidetur, aut id oppugnamus, quod ab omnibus ui-
 detur oppugnari debere; ut pro uiro forti contra pa-
 ricidam. Turpe genus causæ intelligitur, cum aut
 honesta res oppugnatur, aut defenditur turpis. Du-
 bium genus est, cum habet in se causa & honestatis
 et turpitudinis partem. Humile genus est, cum contem-
 pta res offertur. Cum hæc ita sint, conueniet exordio-
 rum rationem ad omne genus causæ accommodari.

AD HERENNIVM

EXORDIORVM duo sunt genera, principium, quod Græce *προίμιον* appellatur; & insinuation, quæ *ἐφοδος* nominatur. Principium est, cum statim auditoris animum nobis idoneum reddimus ad audiendum. id ita sumitur, ut attentos, ut dociles, ut beneuolos auditores habere possimus. Si genus causæ dubium habebimus, à beneuolentia principium constituemus, ne quid illa turpitudinis pars nobis obesse possit. Sin humile erit genus causæ, faciemus attentos. Sin turpe causæ genus erit, insinuatione utemur, de qua posterius dicemus, nisi quid nacti fuerimus, quare aduersarios criminando, beneuolentiam captare possimus. Sin honestum causæ genus erit, licebit recte uel uti, uel non uti principio. Si uti uolemus, aut id oportebit ostendere, quare causa sit honesta, aut breuiter, quibus de rebus sumus dicturi, exponere. Sin principio uti nolemus, à lege, à scriptura, aut ab aliquo firmissimo nostræ causæ adiumento principium capere oportebit. Quoniam igitur docilem, beneuolum, attentum habere auditorem uolumus, quo modo quidque confici possit, aperiemus. Dociles auditores habere poterimus, si summam causæ breuiter exponemus, et si attentos eos faciemus. nam docilis est is, qui attente uult audire. Attentos habebimus, si pollicebimur nos de rebus magnis, nouis, inusitatis uerba facturos, aut de ijs rebus, quæ ad remp. pertinent, aut ad eos ipsos qui audient, aut ad deorum immortalium religionem; et si rogabimus, ut attente audiant; & si numero exponemus res, quibus de rebus dicturi sumus. Beneuolos auditores

facere quatuor modis possumus, à nostra, ab aduersariorum, ab auditorum persona, & à rebus ipsis. A nostra persona beneuolentiam contrahemus, si nostrum officium sine arrogantia laudabimus, aut in remp. quales fuerimus, aut in parentes, aut in amicos, aut in eos ipsos, qui audiunt, aliquid referemus, dummodo hæc omnia ad eam ipsam rem, qua de agitur, sint accommodata. Item si nostra incommoda proferemus, inopiam, solitudinem, calamitatem; et si orabimus, ut nobis sint auxilio; & simul ostendemus, nos in alijs spem noluisse habere. Ab aduersariorum persona beneuolentia captabitur, si eos in odium, in inuidiam, in contemptionem adducemus. In odium rapiemus, si quid eorum spurce, superbe, perfidiose, crudeliter, confidenter, malitiose, flagitiose factum proferemus. In inuidiam trahemus, si uim, si potentiam, factionem, diuitias, incontinentiam, nobilitatem, clientelas, hospitium, sodalitatem, affinitates aduersariorum proferemus, et his adiumentis magis, quam ueritati eos confidere aperiemus. In contemptionem adducemus, si inertiam, ignauiam, desidia, luxuriam aduersariorum proferemus. Ab auditorum persona beneuolentia colligetur, si res eorum fortiter, sapienter, mansuete, magnifice iudicatas proferemus: & si, quæ de ijs existimatio, quæ iudicij expectatio sit, aperiemus. A rebus ipsis beneuolum auditorem efficiemus, si nostram causam laudando extollemus, aduersariorum per contemptionem deprimemus. Deinceps de insinuatione aperiendum est. Tria sunt tempora, quibus principio uti non possu-

AD HERENNIVM

mus: quæ diligenter sunt considerata: aut cum turpem causam habemus, hoc est, cum ipsa res animi auditoris à nobis alienat: aut cum animus auditoris persuasus uidetur esse ab ijs, qui ante contraxerunt: aut cum defessus est eos audiendo, qui ante dixerunt. Si causa turpitudinem habebit, exordiri poterimus his rationibus: rem non hominem, aut hominem, non rem spectari oportere: non placere nobis ipsis quæ facta dicantur ab aduersarijs, et esse indigna aut nefaria. Deinde cum rem diu auxerimus, nihil simile à nobis factum ostendemus, aut aliquorum iudicium de simili causa, aut de eadem, aut de maiore proferemus. Deinde ad nostram causam perdetentim accedemus, et similitudinem conferemus. Item si negabimus nos de aduersarijs, aut de aliqua re eorum dicturos, et tamen occulte dicemus interiectione uerborum. Si persuasus auditor fuerit, id est, si oratio aduersariorum auditoribus fidem fecerit: (neque enim non facile scire poterimus; quoniam nō sumus nescij, quibus rebus fides fieri soleat) ergo si fidem factam putabimus, his nos rebus insinuabimus ad causam, si de eo, quod aduersarij firmissimum sibi adiumentum putauerint, primum nos dicturos pollicebimur: aut ab aduersarij dicto exordiemur, & ab eo maxime, quod ille nuperrime dixerit: aut dubitatione utemur, quid potissimum dicamus, aut cui loco primum respondemus cum admiratione. Si defessi erunt audiendo, ab aliqua re, quæ risum mouere possit, exordiemur, ab apologo, à fabula uerisimili, imitatione, deprauatione, inuersione, abiectione, ambiguo, su-

spicione, irrisione, stultitia, exuperatione, collocatio-
 ne, literarum mutatione: præterea expectatione, si-
 militudine, nouitate, historia, uersu: aut ab alicu-
 ius interpellatione, aut arrisione: & si promiserimus,
 aliter, ac parati fuerimus, nos esse dicturos, nos non
 eodem modo, ut cæteri soleant, uerba facturos: quid
 alij soleant, quid nos facturi sumus, breuiter expo-
 nemus. Inter insinuationem & principium hoc in-
 terest, quod principium huiusmodi debet esse, ut sta-
 tim apertis rationibus, quas præscripsimus, aut be-
 neuolum, aut attentum, aut docilem faciamus au-
 ditorem: at insinuatio eiusmodi debet esse, ut occulte
 per dissimulationem eadem illa omnia conficiamus, ut
 ad eandem commoditatem in dicendo peruenire possi-
 mus. Verum hæ tres utilitates tametsi in tota oratione
 sunt comparandæ, hoc est, ut auditores sese perpetuo
 nobis attentos, dociles, beneuolos præbeant: tamen id
 per exordium causæ maxime comparandum est. Nunc,
 ne quando uitioso exordio utamur, quæ uitia uitanda
 sunt, docebo. In exordienda causa seruandum est, ut
 lenis sit sermo, & usitata uerborum consuetudo, ut
 non apparatus oratio esse uideatur. Vitiosum exordium
 est, quod in plures causas potest accommodari, quod
 uulgare dicitur. Item uitiosum est, quo nihilo minus
 aduersarius potest uti, quod commune appellatur.
 Item illud, quo aduersarius potest uti ex contrario.
 Item uitiosum est, quod nimium apparatus uerbis com-
 positum est, aut nimis longum est, & quod non ex
 ipsa causa natum uidetur, ut proprie cohæreat cum
 narratione; & quod neque beneuolum, neque docia

*Quid dicitur in
 principio et exordio
 orationis*

insinuatio

exordium

exordium uicinosum

AD HERENNIVM

lem, neque attentum facit auditorem. De exordio satis dictum est: deinceps ad narrationem transeamus.

NARRATIONVM genera tria sunt.

Vnum, quo exponimus rem gestam, & unumquodque trahimus ad utilitatem nostram uincendi causa: quod pertinet ad eas causas, de quibus iudicium futurum est. Alterum genus narrationis est, quod intercurrit nonnunquam, aut fidei, aut criminationis, aut transitionis, aut alicuius apparationis uel laudationis causa. Tertium genus est id, quod à causa civili remotum est: in quo tamen exerceri conuenit, quo commodius illas superiores narrationes in causis tractare possimus. Eius narrationis duo sunt genera, unum quod in negotijs, alterum quod in personis positum est. Id, quod in negotiorum expositione positum est, tres habet partes, fabulam, historiam, argumentum. Fabula est, quæ neque ueras, neque uerisimiles continet res, ut cæ, quæ tragædijs traditæ sunt. Historia, est res gesta, sed ab ætatis nostræ memoria remota. Argumentum, est ficta res, quæ tamen fieri potuit, uelut argumenta comædiarum. Illud genus narrationis, quod in personis positum est, debet habere sermonis festiuitatem, animorum dissimilitudinem, grauitatem, lenitatem, spem, metum, suspicionem, desiderium, dissimulationem, misericordiam, rerum uarietates, fortunæ commutationem, insperatum incommodum, subitam lætitiā, iucundum exitum rerum. uerum hoc in exercendo transigitur. Illud, quod ad ueritatem pertinet, quo modo tractari conueniat, aperiemus. Tres conuenit res habere nar-

rationem, ut brevis, ut dilucida, ut uerisimilis sit :
 quæ quoniam fieri oportere scimus, quemadmodum
 faciamus, cognoscendum est. Rem breuiter narrare
 poterimus, si inde incipiemus narrare, unde necesse
 erit ; & si non ab ultimo initio repetere uolemus ; &
 si summatim, non particulatim narrabimus ; & si
 non ad extremum, sed usque eò, quò opus erit, pro=
 sequemur ; & si transitionibus nullis utemur ; & si
 non deerrabimus ab eo, quod cœperimus exponere ; &
 si exitus rerum ita exponemus, ut, antè quoque quæ
 facta sunt, sciri possint, tametsi nos reticuerimus.
 quod genus, si dicam me ex prouincia rediisse, pro=
 fectum quoque in prouinciam intelligatur. Et omni=
 non non modo id, quod obest, sed etiam id, quod neque
 obest, neque adiunat, satius est præterire. Et ne bis
 aut sæpius idem dicamus, cauendum est, etiam ne
 id, quod semel supra diximus, deinceps dicamus,
 hoc modo : Athenis Megaram nesceri aduenit Simo :
 ubi aduenit Megaram, insidias fecit uirgini : insidias
 postquam fecit, uim in loco attulit. Rem dilucide nar=
 rabimus, si ut quidque primum gestum erit, ita pri=
 mum exponemus, & rerum ac temporum ordinem
 conseruabimus, ut gestæ res erunt, aut ut potuisse
 geri uidebuntur. Hic erit considerandum, ne quid
 perturbate, ne quid contorte, ne quid ambigue, ne
 quid noue dicamus ; ne quam in aliam rem transea=
 mus ; ne ab ultimo repetamus ; ne longe persequamur ;
 ne quid, quod ad rem pertineat, prætereamus ; & si
 persequemur ea, quæ de breuitate præcepta sunt. nam
 quo breuior, eo dilucidior, & cognitu faciliior narra=

AD HERENNIVM

tio fiet. Verisimilis narratio erit, si, ut mos, ut opinio, ut natura postulat, dicemus: si spatia temporum, personarum dignitates, consiliorum rationes, locorum opportunitates constabunt: ne refelli possit, aut temporis parum fuisse, aut causam nullam, aut locum idoneum non fuisse, aut homines ipsos facere, aut pati non potuisse. Si uera res erit, nihilo minus hæc omnia narrando conseruanda sunt. nam sæpe ueritas, nisi hæc seruata sint, fidem facere non potest. Sin erit ficta, eo magis conseruanda erunt. De ijs rebus caute confligendum est, quibus in rebus tabulæ, aut alicuius firma auctoritas uidebitur interfuisse. Adhuc quæ dicta sunt, arbitror mihi constare cum cæteris artis scriptoribus, nisi quia de insinuatione noua excogitauimus, quod eam soli præter ceteros intra tempora diuisimus, ut plane certam uiam et perspicuam rationem exordiorum haberemus. nunc, quod reliquum est, quoniam de rerum inuentione disputandum est, in qua singulare consumitur oratoris officium, dabimus operam, ut nihilo minus industriæ, quàm rei utilitas postulabit, quæsiuisse uideamur, si prius pauca de causarum diuisione dixerimus.

CAVSARVM diuisio in duas partes distributa est. Primum, perorata narratione, debemus aperire quid nobis conueniat cum aduersarijs; si ea, quæ nobis utilia erunt, conuenient, quid in controuersia relinquatur, hoc modo: Interfectam esse matrem ab Oreste conuenit mihi cum aduersarijs: iure fecerit, et licuerit ne facere, id est in controuersia. Item è contrario, Agamemnonem esse à Clytemnestra occisum

confitentur : cum id ita sit , me ulcisci parentem ne-
gant oportuisse . Deinde cum hoc fecerimus , distribu-
tione uti debemus . Ea diuiditur in duas partes , enu-
merationem , & expositionem . Enumeratione ute-
mur , cum dicemus numero , quot de rebus dicturi su-
mus . Eam plus quàm trium partium numero esse non
oportet . Nam et periculosum est , ne quando plus mi-
nus uē dicamus , & suspicionem afferet auditori me-
ditationis & artificij , quæ res fidem abrogat oratori .
Expositio est , cum res , quibus de rebus dicturi su-
mus , exponimus breuiter & absolute . Nunc ad con-
firmationem transeamus .

TOTA spes uincendi , ratioq; persuadendi po-
sita est in confirmatione & confutatione . nam cum
adiumenta nostra exposuerimus , contrariaq; dissol-
uerimus , absolute nimirum munus oratorium con-
fecerimus . utrunque igitur facere poterimus , si con-
stitutionem causæ cognouerimus . Causarum consti-
tutiones alij quatuor fecerunt , noster doctor Herme-
tes tres putauit esse , non ut de illorum quidquam de-
traheret inuentione , sed ut ostenderet , id , quod , opor-
tuisset simpliciter & singulari modo docere , illos dis-
tribuisse dupliciter & bipertito . Constitutio est pri-
ma deprecatio defensoris cum accusatoris insimulatio-
ne coniuncta . Constitutiones itaque , ut diximus , tres
sunt , coniecturalis , legitima , iuridicialis . Coniectu-
ralis est , cum de factō controuersia est , hoc modo :
Ajax in silua , postquam rescituit quæ fecisset per
insaniam , gladio incubuit . Vlysses interuenit , oc-
cisum conspicatur , è corpore telum truentum educit .

AD HERENNIVM

Teucer interuenit : cum fratrem occisum , & inimi-
cum fratris cum gladio cruento uidet , capitis arces-
sit . Hic , quoniam coniectura uerum quæritur , de
facto erit controuersia , & ex eo cõstitutio causæ con-
iecturalis nominatur . Legitima constitutio est , cum in
scripto aut ex scriptis aliquid controuersiæ nascitur .
Ea diuiditur in partes sex , scriptum & sententiam ,
contrarias leges , ambiguum , definitionem , transla-
tionem , ratiocinationem . Ex scripto & sententia
nascitur controuersia , cum uidetur scriptoris uolun-
tas cum scripto ipso dissentire , hoc modo : Si lex sit , quæ
iubeat eos , qui propter tempestatem nauim relinqui-
runt , omnia perdere ; eorum nauim ceteraq; esse , si
nauis conseruata sit , qui remanserunt in naui . ma-
gnitudine tempestatis omnes perterriti nauim relinqui-
runt , in scapham conscēderunt , præter unum ægro-
tum . is propter morbum exire & fugere non potuit .
casu & fortuna nauis in portum incolumis delata
est . illam ægrotus possidet . nauim petit ille , cuius fue-
rat . Hæc constitutio legitima est ex scripto & senten-
tia . Ex contrarijs legibus controuersia constat , cum
alia lex iubet aut permittit , alia uetat quippiam fie-
ri , hoc modo : Lex uetat eum , qui de pecunijs repe-
tundis damnatus sit , in concione orationem habere .
Altera lex iubet augurem , in demortui locum qui pe-
tat , in concione nominare . Augur quidam damnatus
de pecunijs repetundis , in demortui locum qui petat ,
nominauit : petitur ab eo multa . Constitutio hæc est
legitima ex contrarijs legibus . Ex ambiguo controuer-
sia nascitur , cum scriptum duos aut plures res si-

gnifi-
dem
uit .
pondo
morte
petit .
bere d
finitio
nomin
satur
entibu
sior nar
posse la
gem a
erre . S
nihil
S . C .
ferre ,
bat , c
tur lex
legitim
ipsum
Ex tr
temp
contra
ratione
utime
In iud
si qua
public

gnificat, hoc modo: Paterfamilias cum filium herede-
dem faceret, testamento uasa argentea uxori lega-
uit. Tullius heres meus Terentiæ uxori meæ x x x .
pondo uasorum argenteorum dato quæ uolet. Post
mortem eius, uasa pretiosa & celata magnifice illa
petit. Tullius se, quæ uelit ipse, x x x . pondo ei de-
bere dicit. Constitutio est legitima ex ambiguo. Ex de-
finitione constat causa, cum in controuersia est, quo
nomine factum appelletur. ea est huiusmodi: Cum L.
Saturninus legem frumentariam de semissibus et tri-
entibus laturus esset, Q. Cæpio per id temporis Quæ-
stor urbanus erat: docuit senatum, ærarium pati non
posse largitionem tantam. senatus decreuit, si eam le-
gem ad populum ferat, aduersus remp. uideri eum fa-
cere. Saturninus ferre cœpit. collegæ intercedere. ille
nihilominus cistellam detulit. Cæpio, ut illum contra
S. C. intercedentibus collegis, aduersus remp. uidit
ferre, cum uiris bonis impetum facit, pontes distur-
bat, cistas deiicit, impedimento est quo secius fera-
tur lex: accersitur Cæpio maiestatis. Constitutio est
legitima ex definitione. Vocabulum enim definitur
ipsum, cum queritur quid sit minuere maiestatem.

Ex translatione controuersia nascitur, cum aut
tempus differendum, aut accusatorem mutandum,
aut iudices commutandos reus dicit. Hac parte consti-
tutionis Græci in iudicijs, nos in iure civili plerunque
utimur. In hac parte nos iuris civilis scientia iuuabit.
In iudicijs tamen non nihil ea utimur, ut hoc modo:
Si quis peculatus accusatur, quòd uasa argentea
publica de loco priuato dicatur sustulisse; possit dicere,

AD HERENNIVM

cum definitione sit usus, quid sit furtum, quid peculatus; secum furti agi, non peculatus oportere. Hæc partitio legitimæ constitutionis his de causis raro uenit in iudicium, quod in priuata actione prætorie exceptiones fiunt, & causa cadit is, qui non, quem admodum oportet, egerit: et in publicis quæstionibus cauetur legibus, ut ante, si reo commodum sit, iudicium de accusatore fiat, utrum illi liceat accusare nec ne. Ex ratiocinatione controuersia constat, cum res sine propria lege uenit in iudicium, quæ tamen ab alijs legibus similitudinem quandam aucupatur. Ea est huiusmodi: Lex est, Si furiosus existet, agnatorum gentiliumq; in eo, pecuniaq; eius potestas esto. Et lex: Qui parentem necasse iudicatus erit, is obuolutus & obligatus culeo deiciatur in profluentem. Et Lex: Paterfamilias uti super familia, pecuniaue sua legauerit, ita ius esto. Et Lex: Si paterfamilias intestato moritur, familia pecuniaq; eius agnatorum gentiliumq; esto. Malleolus iudicatus est matrem necasse, ei damnato statim folliculo lupino os obuolutum est, & soleæ lignæ pedibus inductæ sunt, & in carcerem ductus est. Qui defendebant eum, tabulas in carcerem afferunt, testamentum ipso præsentem conscribunt, testes rite affuerunt, de illo supplicium paulo post sumitur. Ii, qui hæredes erant, testamentum hæreditatem adeunt. Frater minor Malleoli, qui eum oppugnauerat in eius periculo, suam uocat hæreditatem lege agnationis. Hic certa lex in rem nulla affertur, & tamen multæ afferuntur, è quibus ratiocinatio nascitur, quare potuerit, aut non potuerit iure

rit iure testamentum facere. Constitutio legitima est ex ratiocinatione. Cuiusmodi partes essent legitimæ constitutionis, ostendimus: nunc de iuridicali constitutione dicamus. Iuridicalis constitutio est, cum factum conuenit, sed, iure an iniuria factum sit, quæritur. Eius constitutionis partes sunt duæ, quarum una absoluta, altera assumptiua nominatur. Absoluta est, cum id ipsum, quod factum est, ut aliud nihil foris assumatur, recte factum esse dicemus. Ea est huiusmodi: Mimus quidam nominatim Accium poetam compellauit in scena: cum eo Accius iniuriarum agit. hic nihil aliud defendit, nisi licere nominari eum, cuius nomine scripta dentur agenda. Assumptiua pars est, cum per se defensio infirma est, sed assumpta extranea re comprobatur. Assumptiuæ partes sunt quatuor, concessio, remotio criminis, translatio criminis, comparatio. Concessio est, cum reus postulat sibi ignosci. Ea diuiditur in purgationem, & deprecationem. Purgatio est, cum consulto se negat reus fecisse. Ea diuiditur in fortunam, imprudentiam, necessitatem. Fortunam, ut Cæpio ad Tribunos pl. de amissione exercitus. Imprudentiam, ut ille, qui de eo seruo, qui dominum occiderat, supplicium sumpsit, cui frater esset, antequam tabulas testamenti aperuerit, cum is seruus manumissus testamento esset. Necessitudinem, ut ille qui ad diem commeatus non uenit, quod eum aquæ interclusissent. Deprecatio est, cum et peccasse, & consulto fecisse confitetur, & tamen postulat ut sui misereantur. Hoc, in iudicio non fere potest usu uenire, nisi quando pro eo dicimus, cuius

*Constitutio**duas partes**Absoluta**Assumptiua in**quatuor partes**Concessio i duas partes**est**Purgatio tres partes**Fortuna**Imprudentia**Necessitudo**Deprecatio*

AD HERENNIVM

multa recte facta constant. hoc modo in loco communi
per amplificationem iniiciamus: Quod si hoc fecisset,
tamen ei pro pristinis beneficijs ignosci conueniret: ue-
rum nihil postulat ignosci. Ergo in iudicium non ue-
nit: at in senatum, aut ante Imperatorem, & in con-
siliu talis causa potest uenire. Ex translatione cri-
minis causa constat, cum fecisse nos non negamus, sed
aliorum peccatis coactos fecisse dicimus: ut Orestes,
cum se defendit, in matrem confert crimen. Ex re-
motione criminis causa constat, cum a nobis non cri-
men, sed culpam ipsam amouemus, & uel in homi-
nem transferimus, uel in rem quampiam conferimus.
In hominem transfertur, ut si accusetur is, qui P. Sul-
pitium se fateatur occidisse, et id iussu Consulum defen-
dat, et eos dicat non modo impetrasse, sed rationem quo-
que ostendisse quare id facere liceret. In rem confertur,
ut, si quis, ex testamento quod facere iussus sit, ex ple-
bis cito uetetur. Ex comparatione criminis causa con-
stat, cum dicimus necesse fuisse alterutrum facere, &
id, quod fecerimus, satius fuisse facere. Ea causa hu-
iusmodi est: C. Pompilius, cum a Gallis obsideretur,
neque effugere ullo modo posset, uenit cum hostium
ducibus in colloquutionem: ita discessit, ut impedimen-
ta relinqueret, exercitum educeret: satius esse duxit
amittere impedimenta, quam exercitum: exercitum
eduxit, impedimenta reliquit: accersitur maiestatis.
Quæ constitutiones, & quæ constitutionum partes
sint, satis uideor ostendisse. nunc, quo modo eas, &
qua uia tractari conueniat, demonstrandum est, si
prius aperuerimus, quid oporteat ab ambobus in cau-

sa destinari, quò ratio omnis totius orationis conferta-
tur. Constitutione igitur reperta, statim quærenda est
ratio. Ratio est, quæ causam facit, et continet defen-
sionem, hoc modo: (ut docendi causa in hac potissimū
causa consistamus) Orestes cum fatetur se occidisse ma-
trem, nisi attulerit facti rationem, peruertit defensio-
nem: ergo affert eam, quæ nisi intercederet, ne cau-
sa quidem esset. Illa enim, inquit, patrem meum occi-
derat. Ergo, ut ostendi, ratio ea est, quæ continet de-
fensionem, sine qua ne parua quidem dabitatio potest
remorari damnationem. Inuenta ratione, firmamen-
tum quærendum est, id est quod continet accusatio-
nem, quod affertur contra rationem defensionis, de
qua ante dictum est. Id constituetur hoc modo: Cum
usus fuerit Orestes ratione hoc pacto, Iure occidi, illa
enim patrē meum occiderat: utetur accusator firma-
mento, hoc modo, Sed non abs te tamen occidi, neque
indemnata pœnas pendere oportuit. Ex ratione de-
fensionis, & ex firmamento accusationis iudiciij quæ-
sio nascatur oportet, quam nos iudicationem, Græci
ἀπὸ λόγου appellant. Ea constituitur ex coniunctio-
ne firmamenti, et rationis defensione, hoc modo, Cum
dicat Orestes, se patris ulciscendi causa matrem occi-
disse, rectum ne fuerit, à filio sine iudicio Clytemne-
stram occidi. Ergo hac ratione iudicationem inueniri
conuenit. Inuenta iudicatione, omnem rationem to-
tius orationis eò conferri oportebit. In omnibus con-
stitutionibus & partibus constitutionum hac uia iudi-
cationes reperientur, præterquam in coniecturali con-
stitutione. in ea enim nec ratio quæritur, quare fece-

AD HERENNIVM

rit; fecisse enim negatur: nec firmamentum exquiratur, quoniam non subest ratio. quare ex intentione & inficiatione iudicatio constituitur, hoc modo. Intentio, Occidisti Aiace[m]. Inficiatio, Non occidi. Iudicatio, Occiderit ne. Ratio omnis utriusque orationis, ut ante dictum est, ad hanc iudicationem conferenda est. Si plures erunt constitutiones, aut partes constitutionum, iudicationes quoque plures erunt in una causa, sed omnes simili ratione reperientur. Sedulo dedimus operam, ut breuiter & dilucide, quibus de rebus adhuc dicendum fuit, diceremus. nunc, quoniam satis huius uoluminis magnitudo creuit, commodius est in altero libro de ceteris rebus deinceps exponere, ne qua propter multitudinem literarum possit animum tuum defatigatio retardare. sed si quidem hæc tardius, quam studes, absoluentur, cum rerum magnitudini, tum nostris quoque occupationibus assignare debebis. ueruntamen maturabimus, et, quod negotio diminutum fuerit, ex æquabimus industria; ut pro tuo in nos officio, & nostro in te studio munus hoc accumulatissime tuæ largiamur uoluntati.

R H E T O R I C O R V M A D

C. H E R E N N I V M

L I B E R I I.

i N primo libro Herenni breuiter exposuimus,
 i quas causas recipere oratorem oporteret, &
 in quibus officijs artis elaborare conueniret,

Et ea officia qua ratione facillime consequi posset. ue-
 rum quod neque de omnibus rebus simul dici poterat,
 Et de maximis primum scribendum fuit, quo cetera
 tibi faciliora cognitu uiderentur; ita nobis placitum
 est, ut ea, quæ difficillima essent, potissimum scribe-
 remus. Causarum tria genera sunt, demonstrati-
 uum, deliberatiuum, iudiciale. multo difficillimum
 est iudiciale: ergo id primum absoluemus. hoc et priore
 libro egimus, cum de oratoris officiis tractabamus,
 quorum inuentio Et prima Et difficillima est. ea quo-
 que nobis erit hoc in libro propemodum absoluta: Et
 paruum partem eius in tertium uolumen transfere-
 mus. De sex partibus orationis primum scribere incepti
 mus. In primo libro locuti sumus de exordio, narra-
 tione, diuisione, nec pluribus uerbis, quam necesse
 fuit, nec minus dilucide, quam te uelle existimaba-
 mus. Deinde coniuncte de confirmatione, Et confu-
 tatione dicendum fuit. quare genera constitutionum,
 Et earum partes aperuimus: ex quo simul ostendeba-
 tur, quo modo constitutionem, Et partes constitutio-
 nis, causa posita, reperiri oporteret. Deinde docuimus,
 iudicationem quemadmodum quæri conueniret: qua
 inuenta, curandum ut omnis ratio totius orationis ad
 eam conferatur. Postea admonuimus esse causas com-
 plures, in quibus plures constitutiones, aut partes con-
 stitutionum accommodarentur. Reliquum uidebatur
 esse, ut ostenderemus, quæ ratio posset inuentiones ad
 unamquamque constitutionem, aut partem constitutio-
 nis accommodare; Et item quales argumentationes,
 quas Græci ὑποθέμενα τα appellat, sequi, Et quæ-

les vitari oporteret : quorum utrunque pertinet ad confirmationem et confutationem . Deinde ad extremum docebimus , cuiusmodi conclusionibus orationum uti oporteat . qui locus erat extremus de sex partibus orationis . Primum ergo quæremus , quemadmodum quaque causam tractari conveniat : et nimirum coniecturalem , quæ prima , & difficillima est , potissimum consideremus .

IN causa coniecturali, narratio accusatoris sus-
piciones interiectas, & dispersas habere debet, ut ni-
hil actum, nihil dictum, nusquam uentum, aut abi-
tum, nihil denique factum sine causa putetur. Defen-
soris narratio simplicem et dilucidam expositionem de-
bet habere cum attenuatione suspicionis. Huius consti-
tutionis ratio in sex partes est distributa, probabile,
collationem, signum, argumentum, consecutionem,
approbationem. Horum unumquodque quid ualeat,
aperiemus. Probabile est, per quod probatur expedisse
reo peccare, & à simili turpitudine hominem nun-
quam abfuisse. Id diuiditur in causam, & in uitam.
Causa est ea, quæ induxit ad maleficiū commodorum
spe, aut incommodorum euitatione: ut cum queritur,
num quod commodum maleficio acquisierit, num ho-
norem, num pecuniam, num dominationem, num ali-
quam cupiditatem amoris, aut huiusmodi libidinis uo-
luerit explere: aut numquod incommodum uitarit,
inimicitias, infamiam, dolorem, supplicium. Hic ac-
cusator in spe commodi, cupiditatem ostendet aduersa-
rij: in uitatione incommodi, formidinem augebit. De-
fensor autem negabit fuisse causam, si poterit; aut

eam uehementer extenuabit. Deinde iniquum esse dicet, omnes, ad quos aliquid emolumenti ex aliqua re peruenerit, in suspicionem maleficij deuocari. Deinde uita hominis ex ante factis spectabitur. In quo primum considerabit accusator, num quando simile quid fecerit. Si id non reperiet, quæret num quando uenerit in similem suspicionem: & in eo debet esse occupatus, ut ad eam causam peccati, quam paulo ante exposuerit, uita hominis possit accommodari, hoc modo: si dicet pecuniæ causa fecisse, ostendet eum semper avarum fuisse: si honoris, ambitiosum. ita poterit animi uitium cum causa peccati conglutinare. Si non poterit par uitium cum causa reperire, reperiatur dispar. Si non poterit avarum demonstrare, demonstrat corruptorem, uel perfidiosum, si quo modo poterit. Denique aliquo aut quamplurimis uitijs contaminabit personam: deinde qui illud fecerit tam nequiter, eundem hunc tam perperam fecisse non esse mirandum. Si uehementer castus & integer existimabitur, aduersarius dicet, facta non famam spectari oportere: illum ante occultasse sua flagitia, se planum facturum ab eo maleficium non abesse. Defensor primum demonstrabit uitam integram, si poterit: id si non poterit, confugiet ad imprudentiam, stultitiam, adolescentiam, uim, persuasionem: quibus de rebus uituperatio eorum, quæ extra id crimen erunt, non debeat assignari. Sin uehementer hominis turpitudine impediatur, & infamia, prius dabit operam, ut falsos rumores dissipatos esse dicat de innocente, & utetur loco communi: Rumoribus cre-

AD HERENNIVM

di non oportere. Sin nihil horum fieri poterit, utatur
 extrema defensione, & dicat, non se de moribus eius
 apud Censores, sed de criminibus aduersariorum apud
 iudices dicere. Collatio est, cum accusator id, quod ad-
 uersarium fecisse criminatur, alij nemini, nisi reo,
 bono fuisse demonstrat, aut alium neminem potuis-
 se perficere nisi aduersarium, aut eum ipsum alijs ra-
 tionibus aut non potuisse, aut non æque commode po-
 tuisse, aut eum effugisse alias rationes commodiores
 propter cupiditatem. Hoc loco defensor ut demonstrat,
 oportet, aut alijs quoque bono fuisse, aut alios quo-
 que id, quo de ipse insimuletur, facere potuisse. Si-
 gnum est, per quod ostenditur idonea perficiendi facul-
 tas esse quæsitæ. Id diuiditur in partes sex, locum,
 tempus, spatium, occasionem, spem perficiendi, spem
 celandi. Locus quæritur, celebris an desertus: sem-
 per, an tum cum id factum sit, fuerit in eo loco so-
 litudo: sacer an profanus, publicus an priuatus fue-
 rit: cuiusmodi loci attingant: num qui est passus,
 perspectus aut exauditus esse possit. Horum quid reo,
 quid accusatori conueniat, perscribere non grauare-
 mur, nisi facile quiuis causa posita posset indicare.
 initia enim inuentionis ab arte debent proficisci: cæ-
 tera facile comparabit exercitatio. Tempus ita quæ-
 ritur, qua parte anni, noctu an interdiu, & qua
 die, & qua noctis hora factum esse dicatur, & cu-
 iusmodi temporibus. Spatium ita consideratur, sa-
 tis ne longum fuerit ad eam rem transigendam; &
 potuerit ne scire, satis ad id perficiendum spatij fu-
 turum. nam parui refert, satis spatij fuisse ad id per-

ficiendum, si id ante sciri, & ratione provideri non potuerit. Occasio quæritur, idonea'ne satis fuerit ad rem adoriendam, an alia melior, quæ aut præterita sit, aut non expectata. Spes perficiendi quæ fuerit, spectabitur hoc modo: Si quæ supra dicta sunt signa, concurrent: si præterea ex altera parte vires, pecunia, consilium, scientia, apparatus; ex altera parte imbecillitas, inopia, stultitia, imprudentia, inapparatio demonstrabitur fuisse: per quas res scire poterimus, utrum diffidendum an confidendum fuerit. Spes celandi quæ fuerit, quæritur ex conscijs, arbitris, adiutoribus, liberis aut servis, aut utrisque. Argumentum est, per quod res coarguitur certioribus argumentis, & magis firma suspicione. Id diuiditur in tempora tria, præteritum, instans, consequens. In præterito tempore oportet considerare ubi fuerit, ubi uisus sit, qui cum uisus sit, num quid appararit, num quem conuenerit, num quid dixerit, num quem habuerit de conscijs, de adiutoribus, de adiumentis, num quo in loco præter consuetudinem fuerit, aut alieno tempore. In instanti tempore quæritur, num uisus sit cum faciebat, num qui strepitus, clamor, crepitus exauditus sit, aut denique num quid aliquo sensu perceptum sit, aspectu, auditu, tactu, odoratu, gustatu. nam quiuis horum potest conflare suspensionem. In consequenti tempore spectabitur, num quid re transacta relictum sit, quod indicet aut factum esse maleficium, aut à quo sit factum. Factum esse, hoc modo: Si tumore aut liuore decoloratum est corpus mortui, significat eum ueneno necatum. A

AD HERENNIVM

quo factum sit, hoc modo: si telum, si uestimentum, si quid eiusmodi relictum sit, aut si uestigium rei fuerit, aut si cruor in uestimentis, aut si in eo loco comprehensus aut uisus sit transacto negotio, quo in loco res gesta dicatur. Consecutio est, cum quaeritur, quæ signa nocentis & innocentis consequi soleant. Accusator dicet, si poterit, aduersarium, cum ad eum uentum sit, crubuisse, expalluisse, titubasse, inconstanter locutum esse, concidisse, pollicitum esse aliquid: quæ signa conscientiae sunt. Si reus horum nihil fecerit, accusator dicet, eum usque adeo praemeditatum fuisse quid sibi esset usu uenturum, ut confidentissime resistens responderet: quæ signa confidentiae, non innocentiae sint. Defensor, si pertimuerit, magnitudine periculi, non conscientia peccati commotum esse dicet. Si non pertimuerit, fretum innocentia negabit esse commotum. Approbatio est, qua utimur ad extremum confirmata suspitione. Ea habet locos proprios atque communes. Proprij sunt ij, quibus, nisi accusator, nemo potest uti; et ij, quibus nisi defensor. Communes sunt, qui alia in causa ab reo, alia ab accusatore tractantur. In causa coniecturali proprius locus accusatoris est, cum dicit malorum misereri non oportere, & cum auget peccati atrocitatem. Defensoris proprius locus est, cum misericordiam captat, et cum accusatorem calumniari criminatur. Communes loci sunt, cum accusatoris, tum defensoris, à testibus, contra testes; à quaestionibus, contra quaestiones; ab argumentis, contra argumenta; à rumoribus, contra rumores. A testibus dicemus secundum auctori-

tatem & uitam testium, et constantiam testimonio-
rum. Contra testes, uitæ turpitudinem, testimonio-
rum inconstantiam; si aut non fieri potuisse dicemus,
aut non factum esse quod dicant, aut scire illos non
potuisse, aut cupide dicere, & argumentari. hæc et
ad improbationem, & approbationem testium perti-
nebunt. A quæstionibus dicemus, cum demonstra-
bimus, maiores, ueri inueniendi causa, tormentis et
cruciatibus uoluisse quæri, & summo dolore homines
cogi, ut, quidquid sciant, dicant. Et præterea con-
firmatio hæc erit disputatio, si, quæ dicta erunt ar-
gumentando, iisdem uis, quibus omnis coniectura
tractatur, trahemus ad uerisimilem suspicionem:
idemq; hoc in testimonijs facere oportebit. Contra quæ-
stiones hoc modo dicemus: Primum, maiores uoluisse
certis in rebus interponi quæstiones, ut, quæ uere di-
cerentur, seruari; quæ falso in quæstione pronuncia-
rentur, refelli possent: hoc modo: Quo in loco quid
positum sit, & si quid esset simile, quod uideri, aut
aliquo simili signo percipi posset: deinde, dolori credi
non oportere, quod alijs alio recentior sit in dolore,
quod ingeniosior ad comminiscendum, quod denique
sæpe scire aut suspicari possit, quid quæsitores uelit au-
dire: quod cum dixerit, intelligat sibi finem doloris
futurum. Hæc disputatio comprobabitur, si refelle-
mus quæ in quæstionibus erunt dicta probabili argu-
mentatione: idq; partibus coniecturæ, quas ante ex-
posuimus, facere oportebit. Ab argumentis, et signis,
& cæteris locis, quibus augetur suspicio, dicere hoc
modo conuenit: Cum multa concurrant argumenta

AD HERENNIVM

Et signa, quæ inter se consentiant, rem perspicuam,
 non suspiciosam uideri oportere. Item plus oportere
 signis et argumentis credi, quàm testibus: hæc enim
 eo modo exponi, quo modo re uera sunt gesta: testes
 corrumpi posse uel pretio, uel gratia, uel metu, uel
 simultate. Contra argumenta, et signa, et cæteras
 suspiciones dicemus hoc modo, si demonstrabimus nul-
 lam rem esse, quam suspicionibus quiuus possit crimi-
 nari: deinde unamquamque suspensionem extenuabi-
 mus, et dabimus operam, ut ostendamus, nihilo ma-
 gis in nos eam, quàm in alium quempiam conuenire:
 indignum facinus esse, sine testibus coniecturam et
 suspensionem firmamenti satis habere. A' rumoribus
 dicemus, si negabimus temere famam nasci solere,
 quin subsit aliquid: et dicemus causam non fuisse,
 quare quispiam confingeret et comminisceretur. Et
 præterea si cæteri falsi soleant esse, argumentabimur
 hunc esse uerum. Contra rumores dicemus primum,
 si docebimus multos esse falsos rumores, et exemplis
 utemur, de quibus falsa fama fuerit: et aut inimi-
 cos nostros, aut homines natura maleuolos et male-
 dicos confinxisse, dicemus: et aliquam aut fictam
 fabulam in aduersarios afferemus, quam dicamus
 omnibus in ore esse: aut uerum rumorem proferemus,
 quis illis aliquid turpitudinis afferat: neque tamen ei
 rumori nos fidem habere dicemus, ideo quòd quiuus
 homo possit quamuis turpem de quolibet rumorem
 proferre, et confictam fabulam dissipare. Verum-
 tamen si rumor uehementer probabilis esse uidebitur,
 argumentando famæ fidem poterimus abrogare.

Quod et difficillima tractatu est constitutio coniecturalis, & in ueris causis sæpissime tractanda est, eo diligentius omnes eius partes perscrutati sumus, ut ne paruula quidem titubatione aut offensione impediremur, si ad hanc rationem præceptionis, assiduitatem exercitationis accommodaremus. Nunc ad legitimæ constitutionis partes transeamus.

CVM uoluntas scriptoris cum scripto dissidere uidebitur, si à scripto dicemus, his locis utemur secundum narrationem: Primum scriptoris collaudatione: Deinde scripti recitatione: Deinde percunctatione, scirent ne aduersarij id scriptum fuisse in lege, aut in testamento, aut in stipulatione, aut in quolibet scripto, quod ad eandem rem pertineat. Deinde collatione quid scriptum sit, quid aduersarij se fecisse dicant, quid iudicem sequi conueniat, utrum id quod diligenter perscriptum sit, an id quod acute sit excogitatum. Deinde ea sententia, quæ ab aduersarijs sit excogitata, & scripto attributa, contemnetur et infirmabitur. Deinde quæretur, quid ei obfuerit, si id uoluisset scribere, ut non potuerit perscribere. Deinde à nobis sententia reperietur, & causa proferetur, quare id scriptor senserit quod perscripsit: & demonstrabitur, scriptum illud esse dilucide, breuiter, commode, perfecte, certa cum ratione. Deinde exempla proferentur, quæ res, cum ab aduersarijs sententia et uoluntas afferretur, à scripto potius indicatæ sint. Deinde ostendetur, quàm periculosum sit à scripto recedere. Locus communis est contra eum, qui cum fateatur se contra id, quod legibus sancitum est, aut

testamento perscriptum sit, fecisse: tamen facti quæ-
 rat defensionem. A sententia sic dicemus: Primum
 laudabimus scriptoris commoditatem atque breuita-
 tem, quod tantum scripserit, quod necesse fuerit; il-
 lud, quod sine scripto intelligi potuerit, non necessario
 scribendum putarit. Deinde dicemus calumniatoris
 esse officium, uerba, et literas sequi, negligere uolun-
 tatem. Deinde id, quod scriptum sit, aut non posse fie-
 ri, aut non lege, non more, non natura, non æquo
 & bono posse fieri: quæ omnia scriptorem uoluisse
 quamrectissime fieri, nemo dubitet: at ea, quæ à no-
 bis facta sint, iustissime facta. Deinde contrariam
 sententiam aut nullam esse, aut stultam, aut iniu-
 stam, aut non posse fieri, aut non constare cum supe-
 rioribus et inferioribus sententijs, aut cum iure com-
 muni, aut cum alijs legibus communibus, aut cum
 rebus iudicatis dissentire. Deinde exemplorum à uo-
 luntate, & contra scriptum iudicatorum enumera-
 tione utemur. Deinde legum et stipulationum breui-
 ter exscriptarum, in quibus intelligatur scriptorum
 uoluntas. Locus communis contra eum, qui scriptum
 recitet, & scriptoris uoluntatem non interpretetur.
 Cum duæ leges inter se discrepant, uidendum est pri-
 mum, num quæ obrogatio aut derogatio sit. Deinde
 utrum leges ita dissentiant ut altera iubeat, altera
 uetet; an ita, ut altera cogat, altera permittat. In-
 firma enim erit eius defensio, qui negabit se fecisse
 quod cogeretur, cum altera lex permetteret. plus enim
 ualet sanctio permissione, Item illa defensio tenuis
 est, cum ostenditur id factum esse, quod ea lex san-

ciat, cui legi obrogatum uel derogatum sit; id, quod
 posteriori lege sancitum sit, esse neglectum. Cum hæc
 erunt considerata, statim nostræ legis expositione,
 recitatione, collaudatione utemur. Deinde contrariæ
 legis enodabimus uoluntatem, & eam trahemus ad
 nostræ causæ commodum. Deinde de iuridicali abso-
 luta sumemus rationem iuris, & quæremus partem
 iuris, utrum cum ea faciat: de qua parte posterius
 differemus. Si ambiguum esse scriptum putabitur,
 quod in duas aut plures sententias trahi possit, hoc
 modo tractandum est. Primum, sit ne ambiguum,
 quærendum est. Deinde, quo modo scriptum esset,
 si id, quod aduersarij interpretantur, scriptor fieri
 uoluisset, ostendendum est. Deinde id, quod nos in-
 terpretemur, & fieri posse, & honeste, recte, lege,
 more, natura, æquo et bono fieri posse; quod aduer-
 sarij interpretantur, à contrario: nec esse ambigue
 scriptum, cum intelligatur utra sententia uera sit.
 Sunt qui arbitrentur ad hanc causam tractandam
 uehementer pertinere cognitionem amphibologiarum
 eam, quæ à dialecticis profertur. nos uero arbitra-
 mur, non modo nullo adiuumento esse, sed potius ma-
 ximo impedimento. omnes enim illi amphibologias
 aucupantur, eas etiam, quæ ex altera parte senten-
 tiam nullam possunt interpretari. itaque & alieni
 sermonis molesti interpellatores, et scripti tum odiosi,
 tum obscuri interpretes sunt: & dum caute & ex-
 pedite loqui uolunt, infantissimi reperiuntur. ita
 dum metuunt, in dicendo ne quid ambiguum dicant,
 nomen suum pronunciare non possunt. uerum ho-

AD HERENNIVM

rum pueriles opiniones rectissimis rationibus , cum
 uoles , refellemus . in praesentia haec interserere non
 alienum fuit , ut huius infantiae garrulam discipli-
 nam contemneremus . Cum definitione utemur , pri-
 mum afferemus breuem uocabuli definitionem , hoc
 modo : Maiestatem is minuit , qui ea tollit , ex quibus
 rebus ciuitatis amplitudo constat : quae sunt ea , quae
 capiunt suffragia populi & magistratus consilia .
 nempe igitur tu & populum suffragio , & magi-
 stratum consilio priuasti , cum pontes disturbasti .
 Item ex contrario : Maiestatem is minuit , qui ampli-
 tudinem ciuitatis detrimento afficit . ego non affeci ,
 sed prohibui detrimento . aerarium enim conseruauit ,
 libidini malorum restiti , maiestatem omnem interire
 non passus sum . Primum igitur uocabuli sententia
 breuiter , & ad utilitatem accommodatam causae de-
 scribetur . Deinde factum nostrum cum uerbi descri-
 ptione coniungetur . Deinde contrariae descriptionis
 ratio refelletur , si aut falsa erit , aut inutilis , aut
 turpis , aut iniuriosa . Id quoque ex iuris partibus su-
 metur de iuridicali absoluta ; de qua iam loquemur .
 Queritur in translationibus primum , num aliquis
 eius rei actionem , petitionem , aut executionem ha-
 beat , quem non oporteat : num alio modo , tempore ,
 loco : num alia lege , num alio querente aut agente .
 Haec legibus & moribus , aequo & bono reperientur ;
 de quibus dicetur in iuridicali absoluta . In causa
 rationali primum queretur , ecquid in rebus maioris
 bus , aut minoribus , aut similibus similiter scriptum
 aut iudicatum sit . Deinde , utrum ea res similis sit
 ei rei ,

ei rei, de qua agitur, an dissimilis. Deinde utrum consulto de ea re scriptum non sit, quod noluerit cauere, an quod satis cautum putarit, propter cæterorum scriptorum similitudinem. De partibus legitimæ constitutionis satis dictum est: nunc ad iuridicalem reuertamur.

ABSOLUTA iuridicali constitutione utemur, cum ipsam rem, quam nos fecisse confitemur, iure factam dicemus, sine ulla assumptione extraræ defensionis. In ea quæri conuenit, iure ne factum sit. De eo causa posita dicere poterimus, si, ex quibus partibus ius constet, cognouerimus. Constat igitur ius ex his partibus, natura, lege, consuetudine, iudicato, æquo & bono, pacto. Natura ius est, quod cognationis aut pietatis causa obseruatur: quo iure parentes à liberis, & à parentibus liberi coluntur. Lege ius est id, quod populi iussu sancitum est: quod genus, ut in ius eas cum uoceris. Consuetudine ius est id, quod sine lege, æque ac si legitimum sit, usitatum est: quod genus id, quod argentario obtuleris expensum, à socio eius recte repetere possis. Iudicatum est id, de quo sententia lata est, aut decretum interpositum. Ea sæpe diuersa sunt, ut aliud alij iudici, aut Prætori aut Consuli, aut Tribuno pl. placitum sit: & fit, ut de eadem re sæpe alius aliud decreuerit, aut iudicauerit: quod genus: M. Drusus Prætor urbanus, quo cum hærede mandati ageretur, iudicium reddidit, Sex. Iulius non reddidit. Item C. Cælius iudex absoluit iniuriarum eum, qui Lucilium poetam in scena nominatum læserat: P. Mutius eum, qui L. Accium poetam

AD HERENNIVM

nominauerat, condemnauit. Ergo quia possunt res simili de causa dissimiliter iudicatæ proferri, cum id usu uenerit, iudicem cum iudice, tempus cum tempore, numerum cum numero iudiciorum conferemus. Ex æquo et bono ius constat, quod ad ueritatem et utilitatem communem uidetur pertinere: quod genus, ut maior annis L x, et cui morbus causa est, cognitorem det. Ex eo nouum ius constitui conuenit ex tempore, et hominis dignitate. Ex pacto ius est, si quid inter se pepigerunt, si quid inter quos conuenit. Pacta sunt, quæ legibus obseruanda sunt, hoc modo: Rem ubi pagunt, oratione pagunt. In comitio aut in foro ante meridiem causam conijcito. Sunt item pacta, quæ sine legibus obseruantur ex conuentu, quæ iuri præstare dicuntur. His igitur partibus iniuriam demonstrari, ius confirmari conuenit, idq; in absoluta iudiciali faciendum uidetur. Cum ex comparatione quæreretur, utrum satius fuerit agere id quod reus dicat se fecisse, aut id quod accusator dicat oportuisse fieri; primum quæri conuenit, utrum fuerit utilius ex contentione, hoc est, utrum uenustius, facilius, conducibilius. Deinde oportebit quæri, ipsum ne oportuerit iudicare, utrum fuerit utilius, an aliorum fuerit statuendi potestas. Deinde interponetur ab accusatore suspicio ex constitutione coniecturali, quare putetur non ea ratione factum esse, quo melius deteriori anteponeretur, sed dolo malo negotium gestum. Deinde quæretur, potuerit ne uitari, ne in eum locum ueniretur. Ab defensore contra refelletur argumentatio coniecturalis, de qua ante dictum est. His ita tra-

Etatis, accusator utetur loco communi in eum qui in=
 utile utili præposuerit, cum statuendi non habuerit
 potestatem. Defensor contra eos, qui æquum censeant
 rem perniciosam utili præponi, utetur loco communi
 per conquestionem: & simul quæret ab accusatoribus
 & ab iudicibus ipsis, quid facturi essent, si in eo lo=
 co fuissent: et tempus, locum, rem, deliberationem
 suam ponet ante oculos. Translatio criminis est, cum
 ab reo facti causa in aliorum peccatum transfertur.
 In qua primum querendum est, iure ne in alium cri=
 men transferatur. Deinde spectandum est, an æque
 magnum sit illud peccatum, quod in alium transfe=
 ratur, atque illud quod reus suscepisse fateatur. De=
 inde oportuerit ne in ea re peccare, in qua alius ante
 peccarit. Deinde oportuerit ne iudicium ante fieri.
 Deinde eum factum iudicium non sit de illo crimine,
 quod in alium transferatur, oporteat ne de ea re iudi=
 cium fieri, quæ res in iudicium non uenerit. Locus
 communis accusatoris, contra eum qui plus censebat
 uim, quàm iudicia ualere oportere: & ab aduersa=
 rijs percunctabitur accusator, quid futurum sit, si
 idem ceteri faciant, ut de indemnatis supplicia su=
 mant, quod eos idem fecisse dicant. Quid, si ipse accu=
 sator idem facere uoluisset? Defensor eorum peccati
 atrocitatem proferet, in quos crimen transferetur:
 rem, locum, tempus ante oculos ponet, ut ij, qui au=
 dient, existiment aut non potuisse, aut non fuisse uti=
 le rem in iudicium uenire. Concessio est, per quam no=
 bis ignosci postulamus. Ea diuiditur in purgationem
 et deprecationem. Purgatio est, cum consulto à no=

AD HERENNIVM

bis factum negamus. Ea diuiditur in necessitudinem,
 fortunam, imprudentiam. De his primum partibus
 ostendendum est, deinde ad deprecationem reuertendu-
 dum uidetur. Primum, considerandum est, utrum
 per culpam uentum sit in necessitudinem, num cul-
 pam ueniendi necessitudo fecerit. Deinde quærendum
 est, ecquo modo uis illa uitari potuerit ac leuari. De-
 inde is, qui in necessitudinem causam conferet, exper-
 tus ne sit quid contra facere, aut excogitare posset.
 Deinde, num quæ suspensiones ex coniecturali consti-
 tutione trahi possint, quæ significant id consulto fa-
 ctum esse, quod necessario accidisse dicitur. Deinde,
 si maxime necessitudo quæpiam fuerit, conueniat ne
 eam satis idoneam putari. Si autem imprudentia
 reus se peccasse dicet, primum quæretur utrum potue-
 rit scire, an non potuerit. Deinde, utrum data sit
 opera ut sciretur, an non. Deinde, utrum casu ne-
 scierit, an culpa. nam qui se propter uinum, aut a-
 morem, aut iracundiam fugisse rationem dicet, is
 animi uitio uidebitur nescisse, non imprudentia: qua-
 re non imprudentia se defendet, sed culpa contami-
 nabitur. Deinde, coniecturali constitutione quære-
 tur, utrum scierit, an ignorauerit: et considerabitur,
 satis ne imprudentia præsidij debeat esse, cum factum
 esse constet. Cum in fortunam causa conferetur, &
 ea re defensor ignosci dicet reo oportere; eadem omnia
 uidentur considerata, quæ de necessitudine præscri-
 pta sunt. Etenim hæ tres partes purgationis inter se
 finitimæ sunt, ut in omneis eadem fere possint accom-
 modari. Loci communes in his causis: Accusatoris con-

tra eum, qui cum se peccasse confiteatur, tamen oratione indices demoretur: Defensoris, de humanitate, misericordia, uoluntatem in omnibus rebus spectari conuenire; & quæ consulto facta non sint, ea fraudi esse non oportere. Deprecatione utemur, cum fatebimur nos peccasse, neque id impudenter, aut fortuitu, aut necessario fecisse dicemus, & tamen ignosci nobis postulabimus. Hic ignoscendi ratio quaeritur ex ijs locis, si plura aut maiora officia, quam maleficia, uidebuntur constare: si qua uirtus aut nobilitas erit in eo, qui supplicabit: si qua spes erit, usui futurum, si sine supplicio discesserit: si ipse ille supplex, mansuetus, & misericors in potestatibus ostendetur fuisse: si ea, quæ peccauit, non odio, non crudelitate, sed officio & recto studio commotus fecit: si tali de causa alijs quoque ignotum est: si nihil ab eo periculi nobis futurum uidebitur, si eum missum fecerimus: si nulla aut à nostris ciuibus, aut ab aliqua ciuitate uituperatio ex ea re suscipietur. Loci communes, de humanitate, fortuna, misericordia, rerum commutatione. His locis omnibus ex contrario utetur is, qui contradicet, cum amplificatione & enumeratione omnium peccatorum. Hæc causa iudicialis fieri non potest, ut in primo libro ostendimus, sed, quod potest uel ad senatum, uel ad concilium uenire, non uisa est supersedenda. Cum à nobis crimen remouere uolumus, aut in rem, aut in hominem nostri peccati causam conferemus. Si causa in hominem confertur, quaerendum erit primum, potuerit ne tantum, quantum reus demonstrabit, is, in quem causa confertur

AD HERENNIVM

retur: & ecquonam modo aut honeste, aut sine periculo potuerit obfisti: si maxime ita sit, num ea re concedi reo conueniat, quod alieno inductu fecerit. deinde in coniecturalem trahetur controuersiam, & quaeretur num consulto factum sit. Si causa in rem quandam conferetur, & haec eadem fere, & omnia quae de necessitudine praecipimus, considerata erunt.

QVONIAM satis ostendisse uidetur, quibus argumentationibus in unoquoque genere causae iudicialis uti conueniret, consequi uidetur ut doceamus quemadmodum ipsas argumentationes ornate, et absolute tractare possimus. nam fere non difficile est inuenire quid sit causae adiumento: difficillimum uero est inuentum expolire, & expedite pronunciare. haec enim res facit ut neque diutius, quam satis sit, in eisdem locis commoremur, neque eodem identidem reuoluamur, neque inchoatam argumentationem relinquamus, neque incōmode ad aliam deinceps transeamus. Itaque hac ratione & ipsi meminisse poterimus, quid quoque loco dixerimus: et auditor cum totius causae, tum uniuscuiusque argumentationis distributionem percipere, & meminisse poterit. Ergo absolutissima, & perfectissima argumentatio est ea, quae in quinque partibus est distributa, propositionem, rationem, rationis confirmationem, exornationem, complexionem. Propositio est, per quam ostendimus summam, quid sit quod probare uolumus. Ratio est causa, quae demonstrat id uerum esse quod intendimus, breui subiectione. Rationis confirmatio est ea, quae pluribus argumentis corroborat breuiter ex-

positam rationem . Exornatio est , qua utimur rei honestandæ , & collocupletandæ causa , confirmata argumentatione . Complexio est quæ concludit , breuiter colligens partes argumentationis . Hisce igitur quinque partibus ut absolutissime utamur , hoc modo tractabimus argumentationem . Causam ostendemus Vlyssi fuisse quare interfecerit Aiacem : inimicum enim acerrimum de medio tollere uolebat : à quo sibi non iniuria summum periculum metuebat . uidebat , illo incolumi se incolumem non futurum . sperabat , illius morte se salutem sibi comparare . consueuerat , si iure non poterat , quauis iniuria inimico exitium machinari . cui rei mors indigna Palamedis testimonium dat . ergo et metus periculi hortabatur eum interimere , à quo supplicium uerebatur : & consuetudo peccandi maleficii suscipiendi remouebat dubitationem . Omnes enim , qui minima peccata cum causa suscipiunt , tum uero illa quæ multo maxima sunt maleficia , aliquo certo emolumento inducti suscipere conantur . Si multos induxit in peccatum pecuniæ spes : si complures scelere se contaminauerunt imperij cupiditate : si multi leue compendium fraude maxima commutauerunt : cui mirum uidebitur , istum à maleficio propter acerrimam formidinem non temperasse ? Virum fortissimum , integerrimum , inimicitarum persequentissimum , iniuria laceffitum , ira excitatum , homo timidus , nocens , conscius sui peccati , insidiosus , inimicum incolumem esse noluit : cui tandem hoc mirum uidebitur ? Nam cum feras bestias uideamus alacres , & erectas uadere , ut alteri

AD HERENNIVM

bestiæ noceant, non est incredibile putandum, istius quoque animum ferum, crudelem, atque inhumanum cupide ad inimici perniciem profectum: præsertim cum in bestiis nullam neque bonam neque malam rationem uideamus, in isto plurimas & pessimas rationes semper fuisse intelligamus. Si ergo pollicitus sum, me daturum causam, qua inductus Vlysses accesserit ad maleficium: et si inimicitiarum acerrimam rationem, & periculi metum intercessisse demonstravi: non est dubium, quin confiteatur causam maleficij fuisse. Ergo absolutissima est argumentatio ea, quæ ex quinque partibus constat: sed ea non semper necesse est uti. Tum enim complexione supersedendum est, si res brevis est, ut facile memoria comprehendatur: tum exornatio prætermittenda est, si parum locuples ad amplificandum, & exornandum res uidetur esse. Sin & brevis erit argumentatio, & res tenuis, aut humilis, tum exornatione & complexione supersedendum est. In omni argumentatione de duabus partibus postremis, hæc, quam exposui, ratio est habenda. Ergo amplissima est argumentatio quinquepartita: breuissima est tripartita: mediocris, sublata aut exornatione, aut complexione, quadripartita.

GENERA duo sunt uitiosarum argumentationum: unum, quod ab aduersario reprehendi potest, idq; pertinet ad causam: alterum, quod tametsi nugatorium est, tamen non indiget reprehensione. Quæ sit quæ reprehensione confutari conueniat, quæ tacite contemni, atque uitari sine reprehensione, nisi

exempla subiecero, intelligere dilucide non poteris.
 Hæc cognitio uitiosarum argumentationum duplicem
 utilitatem asferet: nam & uitare in argumentatione
 uitium admonebit, & ab alijs non uitatum commo-
 de reprehendere docebit. Quoniam igitur ostendimus,
 perfectam, & plenam argumentationem ex quinque
 partibus constare; in unaquaque parte argumenta-
 tionis quæ uitia euitanda sunt, consideremus: ut &
 ipsi ab his uitijs recedere, & aduersariorum argu-
 mentationes hac præceptione in omnibus partibus ten-
 tare, & ab aliqua parte labefactare possimus. Ex-
 positio uitiosa est, cum ab aliqua, aut à maiore par-
 te ad omnes confertur id, quod non necessario est om-
 nibus attributum: ut si quis hoc modo exponat: Om-
 nes, qui in paupertate sunt, malunt maleficio pa-
 rare diuitias, quàm officio paupertatem tueri. Si
 quis hoc modo exposuerit argumentationem, ut non
 curet querere qualis ratio, aut rationis confirmatio
 sit, ipsam facile reprehendemus expositionem, cum
 ostendemus id, quod in aliquo paupere improbo sit, in
 omnes pauperes falso & iniuria conferrî. Item ui-
 tiosa expositio est, cum id, quod raro fit, fieri omni-
 no negatur, hoc modo: Nemo potest uno affectu, ne-
 que præteriens in amorem incidere: nam cum non
 nemo deuenit in amorem uno affectu, & cum ille
 neminem dixerit, omnino nihil differt raro id fieri,
 dummodo, aliquando fieri, aut posse fieri, intelligatur.
 Item uitiosa expositio est, cum omnes res ostendimus
 nos collegisse, & aliquam rem idoneam præterimus,
 hoc modo: Quoniam igitur hominem occisum constat

AD HERENNIVM

esse, necesse est aut à prædonibus, aut ab inimicis occisum esse, aut abs te, quem ille hæredem testamento ex parte faciebat. prædones illo loco uisi nunquam sunt: inimicum nullum habebat. relinquitur, si neque à prædonibus, neque ab inimicis occisus est, quòd alteri non erant, alteros non habebat, ut abs te sit interemptus. Nam in huiusmodi expositione reprehensione utemur, si quos præter eos, quos ille dixerit, potuisse suscipere maleficiu[m] ostenderimus: uelut in hoc exemplo cum dixerit necesse esse aut à prædonibus, aut ab inimicis, aut à nobis occisum esse, dicemus potuisse uel à familia, uel à cohæredibus nostris. Cum hoc modo illorum collectionem disturbauerimus, nobis latiore[m] locum defendendi relinquemus. Ergo hoc quoque uitandum est in expositione, ne quando, cum omnia collegisse uideamur, aliquam idoneam partem reliquerimus. Item uitiosa expositio est, quæ constat ex falsa enumeratione: ut si, cum plura sint, pauciora dicamus, hoc modo: Duæ res sunt iudices, quæ homines ad maleficiu[m] impellunt, luxuries & auaritia. Quid amor? inquit quispiam. quid ambitio? quid irreligio? quid metus mortis? quid imperij cupiditas? quid denique alia permulta? Item falsa enumeratio est, cum pauciora sunt, et plura dicimus, hoc modo. Tres res sunt, quæ omnes homines sollicitant, metus, cupiditas, ægritudo. Satis fuerat dixisse metum & cupiditatem: quoniam ægritudinem cum utraque re coniunctam esse necesse est. Item uitiosa expositio est, quæ nimium longereperitur, hoc modo. Omnium malorum stultitia est

mater, quæ parit immensas cupiditates: immensæ porro cupiditates, infinitæ, & immoderatæ sunt: hæ pariunt auaritiā: auaritia porro hominem ad quoduis maleficium impellit: igitur auaritia induciti aduersarij nostri hoc in se facinus admiserunt. Hic id, quod extremum dictum est, satis fuit exponere, ne Ennium & cæteros poetas imitemur, quibus hoc modo loqui concessum est.

Vtinam ne in nemore Pelio securibus
Cæsa cecidisset abiegna ad terram trabes:
Né ue inde nauis inchoandæ exordium
Cepisset, quæ nunc nominatur nomine
Argo; qua ueti Argiui delecti uiri,
Petebant illam pellem inauratam arietis
Colchis, imperio regis Pelie per dolum:
Nam nunquam hera errans mea domo efferret pedem
Medea, animo ægra, amore sæuo saucia.

Nam hic satis erat dicere, (si id modo, quod esset satis, curasset poeta)

Vtinam ne hera errans mea domo efferret pedem
Medea, animo ægra, amore sæuo saucia.
Ergo hac quoque ab ultimo repetitione in expositionibus magnopere supersedendum est. non enim reprehensione eget, sicut aliæ complures, sed sua sponte vitiosa est.

VITIOSA ratio est, quæ ad expositionem non est accommodata uel propter infirmitatem, uel propter uanitatem. Infirma ratio est, quæ non necessario ostendit ita esse, quemadmodum expositum est: uelut apud Plautum:

AD HERENNIVM

Amicum castigare ob meritam noxiam,
Immane est facinus, uerum in ætate utile,
Et conducibile :-

Hæc expositio est . uideamus , quæ ratio afferatur .
=Nam ego amicum hodie meum
Concastigabo pro commerita noxia .

Ex eo, quod ipse facturus est , non ex eo, quod fieri
conuenit , utile quid sit ratiocinatur . Vana ratio
est , quæ ex falsa causa constat , hoc modo : Amor fu-
giendus non est : nam ex eo uerissima nascitur amici-
tia . Aut hoc modo : Philosophia est uitanda : affert
enim socordiam atque desidiam . Nam hæ rationes ni-
si falsæ essent , expositiones quoque earum ueras esse
confiteremur . Item infirma ratio est , quæ non neces-
sariam causam affert expositionis : uelut Pacuuius :
Fortunam insanam esse , & cæcam , et brutam perhi-
bent philosophi ,

Saxoq; instare globoso prædicant uolubili :
Ideoq; , quò saxum impulerit fors , eò cadere fortunam
autumant .

Cæcam ob eam rem esse iterant , quia nihil cernat quò
se se applicet :

Insanam autē aiunt , quia atrox , incerta , instabilisq; sit :
Brutam , quia dignum atque indignum nequeat in-
ternoscere .

Sunt autem alij philosophi , qui contra fortuna negant
Miseriā esse ullā , sed temeritate omnia regi . id magis
Verisimile aiunt , quod usus reapse experiundo edocet .
Velut Orestes modo fuit rex , modo medicus factus est :
Naufragio res cōtigat . nēpe ergo haud fortuna obtigit .

Nam hic Pacuuius infirma ratione utitur, cum ait, uerius esse temeritate, quàm fortuna res regi. nam utraque opinione philosophorum fieri potuit, ut is, qui rex fuisset, mendicus factus esset. Item infirma ratio est, quæ uidetur pro ratione afferri, sed idem dicit, quod in expositione dictum est, hoc modo: Magno malo est omnibus auaritia, idcirco quòd homines magnis & multis incommodis consistantur propter immensam pecuniæ cupiditatem. Nam hic alijs uerbis idem per rationem dicitur, quod dictum est per expositionem. Item infirma ratio est, quæ minus idoneam, quàm res postulat, causam subijcit expositioni, hoc modo: Vtilis est sapientia, propterea quòd, qui sapientes sunt, pietatem colere consueuerunt. Item utile est amicos ueros habere. habes enim, quibuscum iocari possis. Nam huiusmodi in rationibus non uniuersali neque absoluta, sed extenuata ratione expositio confirmatur. Item infirma ratio est, quæ uel alij expositioni potest accommodari, ut facit Pacuuius, qui eandem affert rationem, quare cæca; eandem, quare bruta fortuna dicitur.

IN confirmatione rationis multa uitanda in nostra, & obseruanda in aduersariorum ratione sunt uitia, proptereaquæ diligentius considerata sunt, quòd accurata confirmatio rationis totam uehementissime comprobatur argumentationem.

Vtuntur igitur studiosi in confirmanda ratione duplici conclusione, hoc modo:

Iniuria abs te afficior indigna pater.

Nam si improbum Chresphontem existimaueras,

AD HERENNIVM

Cur me huic locabas nuptijs? sin est probus,
Cur talem inuitam cogis linqvere?

Quæ hoc modo concludentur, aut ex contrario conuertentur, aut ex simplici parte reprehendentur: ex contrario hoc modo:

Nulla te indigna nata afficio iniuria.

Si probus est, bene locaui: sin autem est improbus,
Diuortio te liberabo incommodis.

Ex simplici parte reprehendentur, si ex duplici conclusionem alterutra pars diluitur, hoc modo:

Nam si improbum Chresphontem existimaueras,
Cur me huic locabas nuptijs? Duxi probum,
Erraui, post cognoui, & fugio cognitum.

Ergo reprehensio huius conclusionis duplex est: acutior illa superior, faciliior hæc posterior ad excogitandum. Item uitiosa est confirmatio rationis, cum ea re, quæ plura significat, abutimur pro certo unius rei signo, hoc modo: Neceffe est, quoniam pallet, ægrotafse: aut neceffe est peperisse, quoniam sustinet puerum infantem. Nam hæc sua sponte certa signa non habent, si non cætera quoque similia concurrant: quod si concurrerint, non nihil huiusmodi signa adaugent sufficionem. Item uitiosum est, cum uel in alium, uel in eum ipsum, qui dicit, id, quod in aduersarium dicitur, potest conuenire, hoc modo: Miseri sunt qui uxores ducunt: at tu duxisti alteram. Item uitiosum est id, quod uulgarem habet defensionem, hoc modo: Iracundia induetus peccauit, aut adolescentia, aut amore. Huiusmodi enim deprecationes si probabuntur, impune maxima peccata dilabentur. Item uitio-

sum est, cum id pro certo sumitur, quod inter omnes non constat, quia etiam nunc in controuersia est, hoc modo:

Eho tu, dii, quibus est potestas motus superum atque inferum,

Pacem inter se se conciliant, conferunt concordiam.

Nam ita pro suo iure hoc exemplo usum Chrestphonem Ennius induxit, quasi iam satis certis rationibus ita esse demonstrasset. Item uitiosum est, quod iam quasi sero atque actō negotio dici uidetur, hoc modo: In mentem mihi si uenisset Quirites, non commissem ut hunc in locum res ueniret: nam hoc aut hoc fecissem: sed me tum hæc ratio fugit. Item uitiosum est, cum id, quod in aperto delicto positum est, tamen aliqua leui tegitur defensione, hoc modo.

Cum te expetebant omnes, florentissimo

Regno, reliqui: nunc desertum ab omnibus

Summo periculo sola ut restituam paro.

Item uitiosum est, quod in aliam partem, ac dictum sit, potest accipi. id est huiusmodi, ut si quis potens ac facliosus in concione dixerit: Satius est uti regibus, quàm malis legibus. Nam hoc tametsi rei arguendæ causa potest sine malitia dici, tamen propter potentiam eius, qui dicit, non dicitur sine atroci suspitione. Item uitiosum est, falsis aut uulgaribus definitionibus uti. Falsæ sunt huiusmodi, si quis dicat iniuriam esse nullam, nisi quæ ex pulsatione, aut conuitio constet. Vulgares sunt, quæ nihilo minus in aliam rem transferri possunt, ut si quis dicat, quadruplator, ut breuiter describam, capitalis est. Est enim improbus te

AD HERENNIVM

pestifer ciuis . Nam nihilo magis quadruplatoris ,
quàm furis , quàm sicarij , aut proditoris attulit defini-
tionem . Item uitiosum est , pro argumento sumere
quod in disquisitione positum est : ut si quis , quē fur-
ti arguat , dicat eum esse hominem improbum , auar-
um , fraudulentum : ei rei testimonium esse , quòd
sibi furtum fecerit . Item uitiosum est , controuersiam
controuersia dissoluere , hoc modo : Non conuenit Cen-
sores istum uobis satisfacere , ex eo quòd ait se non po-
tuisse adesse , ita ut iuratus fuerat : quòd si ad exerci-
tum non uenisset , id' ne Tribuno militum diceret ? Hoc
ideo uitiosum est , quia non expedita , aut iudicata res ,
sed impedita , & in simili controuersia posita exempli
loco profertur . Item uitiosum est , cum id , de quo
summa controuersia est , parum expeditur , et , quasi
transactum sit , relinquitur , hoc modo :

Aperte fatur dictio , si intelligas :

Tali dari arma , qualis qui gessit fuit ,

Iubet , potiri si studeamus Pergamo :

Quæ ego profiteor esse mea . nam me æquum est frui

Fraternis armis , mihiq; adiudicari ,

Vel quòd propinquus , uel quòd uirtute æmulus .

Item uitiosum est , ipsum sibi in sua oratione dissen-
tire , et contra ea , quæ ante dixerit , dicere , hoc modo :

Qua causa accussem hunc , nequeo exputando euoluere .

Nam si ueretur , quid eum accussem , qui est probus ?

Sin inuerecundum animi ingenium possidet ,

Quid eum accussem , qui id parui auditu existimet ?

Non incommoda ratione uidetur sibi ostendisse qua
re non accusaret . Quid , quod postea ait ?

Nunc

Nunc ego te ab summo iam detexam exordio.

Item uitiosum est, quod dicitur contra iudicis uoluntatem, aut eorum qui audiunt, si aut partes, quibus illi student, aut homines, quos illi charos habent, lædantur, aut aliquo huiusmodi uitio læditur auctoris uoluntas. Item uitiosum est, non omnes res confirmare, quas pollicitus sis in expositione. Item uerendum est, ne de alia re dicatur, cum alia de re controuersia sit: inq; huiusmodi uitio considerandum est, ne aut ad rem addatur quid, aut quippiam de re detrahatur, aut tota causa mutata in aliam causam deriuetur: uti apud Pacuuium Zethus cum Amphione; quorum controuersia cum de musica induc̃ta sit, disputatio in sapientiæ rationem & uirtutis utilitatem consumitur. Item considerandum est, ne aliud accusatoris criminatio contineat, aliud defensoris ratio purget: quod sæpe consulto multi ab reo faciunt, angustiis causæ coacti: uti si quis, cū accusetur ambitu magistratū petiisse, ab Imperatoribus sæpenumero se apud exercitum donatum esse dicat. Hoc si diligenter in aduersariorum oratione obseruauerimus, sæpe deprehendemus, et in huiusmodi deprehensione ostendamus eos, de ea re quid dicant, non habere. Item uitiosum est, artē, aut scientiam, aut studium quopiam uituperare propter eorum uitia, qui in eo studio sunt: ueluti qui rhetoricam uituperant propter alicuius oratoris uituperandam uitam. Item uitiosum est, ex eo, quod perperam factum esse constat, putare ostendi à quo homine factum est, hoc modo: Mortuum deformatum, tumore præditum, corpore

AD HERENNIVM

decoloratum fuisse constat : ergo ueneno necatus est .
 Deinde si sit usque adeo in eo occupatus , ut multi fa-
 ciunt , uenenum datum , uitio non mediocri conflicte-
 tur . non enim , factum ne sit quæritur , sed à quo fa-
 ctum sit . Item uitiosum est , in comparandis rebus
 alteram rem efferre , de altera mentionem non face-
 re , aut negligentius disputare : ut si comparetur , utrius
 satius sit populum frumentum accipere , an non ac-
 cipere : quæ commoda sint in altera re , curet enume-
 rare : quæ in altera re incommoda sint , uelut depres-
 sa prætereat , aut ea , quæ minima sunt , dicat . Item
 uitiosum est , in rebus comparandis necesse putare al-
 teram rem uituperari , cum alteram laudes : quod
 genus ; si quæritur , utris maior honor habendus sit ,
 Albensibus , an Venusinis , quod reip. & populo R.
 profuerunt ; & is , qui dicat alteris , alteros lædat .
 non enim necesse est , si alteros præponas , alteros ui-
 tuperare . fieri enim potest , ut , cum alteros magis
 laudaris , aliquam alteris laudis partem attribuas , ne
 cupide pugnasse contra ueritatem puteris . Item ui-
 tiosum est , de nomine & uocabulo eius rei controuer-
 siam struere , quam rem consuetudo potest optime iu-
 dicare : uelut Sulpitius , qui intercesserat ne exules ,
 quibus causam dicere non licuisset , reducerentur :
 idem posteriùs immutata uoluntate , cum eandem
 legem ferret , aliam se se ferre dicebat propter nomi-
 num commutationem : nam non exules , sed ui eie-
 ctos se reducere aiebat : perinde quasi id fuisset in con-
 trouersia , quo illi nomine appellarentur à populo R.
 aut perinde quasi non omnes , quibus aqua et igni in-

terdictum est, exules appellentur. uerum illi fortasse ignoscimus, si cum causa fecit: nos tamen intelligamus uitiosum esse intendere controuersiam propter nominum mutationem.

QVONIAM exornatio constat ex similibus, et exemplis, & amplificationibus, & iudicatis, et cæteris rebus, quæ pertinent ad exaggerandam & collocupletandam argumentationem, quæ sint ijs rebus uitia consideremus. simile uitiosum est, quod ex aliqua parte dissimile est, nec habet parem rationem comparationis, aut ipsi obest qui affert. Exemplum uitiosum est, si aut falsum est, ut reprehendatur: aut improbum, ut non sit imitandum: aut maius, aut minus, quàm res postulabit. Res iudicata uitiose profertur, si aut dissimili de re proferatur: aut de ea re, de qua controuersia non est: aut si improba, aut eiusmodi, ut aut plures aut magis idoneæ res iudicæ ab aduersarijs proferri possint. Item uitiosum est, id quod aduersarij factum esse confiteantur, de eo argumentari, & planum facere factum esse: nam id tantum augeri oportet. Item uitiosum est, id augere, quod conuenit doceri, hoc modo: ut si quis quem arguat hominem occidisse, & ante quàm satis idoneas argumentationes attulerit, augeat peccatum, & dicat nihil indignius esse, quàm hominem occidere. non enim, utrum indignum sit an non, sed factum ne sit, quæritur. Complexio uitiosa est, quæ non, ut quidque primum dictum est, primum completitur, & quæ non breuiter concludit, & quæ non ex enumeratione certum & constans aliquid reliquit;

AD HERENNIVM

ut intelligatur quid propositum in argumentatione sit, quid deinde ratione, quid confirmatione, quid tota argumentatione demonstratum sit.

CONCLVSIONES, quæ apud Græcos ἐπιλογαὶ nominantur, tripertitæ sunt: nam constant ex enumeratione, amplificatione, & commiseratione. In quatuor locis uti possumus conclusionibus: in principio, secundum narrationem, secundum firmissimam argumentationem, in conclusione. Enumeratio est, per quam colligimus & commonemus, quibus de rebus uerba fecerimus, breuiter, ut renouetur non redintegretur oratio: et ordine, quidquid erit dictum, referemus: ut auditor, si memoriæ mandauerit, ad id, quod ipse meminerit, reducat. Item curandum est, ne aut ab exordio, aut à narratione repetatur orationis enumeratio. Ficta enim & dedita opera comparata oratio uidebitur esse artificij significandi, aut ingenij uenditandi, uel memoriæ ostendendæ causa. quapropter initium enumerationis sumendum est à diuisione. deinde ordine breuiter exponendæ sunt res, quæ tractatæ erunt in confirmatione, & confutatione. Amplificatio est res, quæ per locum communem instigationis auditorum causa sumitur. Locī communes ex decem præceptis commodissime sumuntur ad augendi criminis causa. Primus locus sumitur ab auctoritate, cum commemoramus quantæ curæ ea res fuerit Dijs immortalibus, aut maioribus nostris, regibus, ciuitatibus, nationibus, hominibus sapientissimis, senatui: item maxime, quo modo de his rebus in legibus sancitum sit. Secundus locus est,

cum consideramus, illæ res, de quibus criminamur, ad quos pertineant, utrum ad omnes, quod atrocissimum est; an ad superiores, quod genus ij sunt, à quibus auctoritatis locus communis sumitur; an ad pares, hoc est in eisdem partibus animi, corporis, fortunarum positos; an ad inferiores, qui omnibus his rebus antecelluntur. Tertius locus est, quo percunctamur quid sit euenturum, si omnibus idem concedatur: & ea re neglecta, ostendemus quid periculorum aut incommodorum consequatur. Quartus locus est, quo demonstratur, si huic sit remissum, multos alacriores ad maleficia futuros, quos adhuc expectatio iudicij remoratur. Quintus locus est, per quem ostendimus, si semel aliter iudicatum sit, nullam rem fore, quæ incommodo mederi, aut erratum iudicium corrigere possit. quo in loco non incommodum erit uti cæterarum rerum comparatione, ut ostendamus alias res posse aut uetustate sedari, aut consilio corrigi: huius rei aut leniendæ, aut corrigendæ nullam rem adiumento futuram. Sextus locus est, cum ostendimus ex consulo factum, & dicemus uoluntario facinoræ nullam esse excusationem, sed imprudentiæ iustam deprecationem paratam. Septimus locus est, quo ostendimus tetrum facinus, crudele, nefarium, tyrannicū esse: quod genus iniuriæ mulierum, aut earum rerum aliquid, quarum rerum causa bella suscipiuntur, et cū hostibus de uita dimicatur. Octauus locus est, quo ostendimus non uulgare, sed singulare esse maleficium, spurcum, nefarium, inusitatum, quo maturius & atrocius uindicandum sit. Nonus

D iij

AD HERENNIVM

locus constat ex peccatorum comparatione, quasi cum dicemus maius esse maleficium stuprare ingenuam, quam sacrum ledere: quod propter egestatem alterum, alterum propter intemperantem superbiam fiat. Decimus locus est, per quem omnia, quæ in negotio gerendo acta sunt, quæq; rem consequi solent, exponemus acriter, & criminose, & diligenter, ut ageres & geri negotium uideatur rerum consequentium enumeratione. Misericordia commouebitur auditoris animus, si uariam fortunarum commutationem dicemus; si ostendemus, in quibus commodis fuimus, quibusq; in incommodis simus comparatione. Si, quæ nobis futura sint, nisi causam obtinuerimus, enumerabimus & ostendemus. Si supplicabimus, et nos sub eorum, quorum misericordiam captabimus, potestatem subiiciemus. Si, quid nostris parentibus, liberis, cæteris necessarijs casurum sit propter nostras calamitates, aperiemus, & simul ostendemus, illorum nos solitudine & miseria, non nostris incommodis dolere. Si de clemētia, humanitate, misericordia nostra, quæ in alios usi sumus, aperiemus. Si nos semper, aut diu in malis fuisse ostendemus. Si nostrum fatum aut fortunam conqueremur. Si animum nostrum fortem, patientem incommodorum ostendemus futurum. Commiserationem breuem esse oportet. nihil enim lacryma citius arefcit. Fere locos obscurissimos totius artificij tractauimus in hoc libro: quapropter huic nos lumini modus hic sit. reliquas præceptiones, quoad uidebitur, in tertium librum transferemus. Hæc si, ut conquisite conscripsimus, ita tu diligenter fueris con-

secutus: & nos industriae fructus ex tua scientia capi-
piemus, & tute nostram diligentiam laudabis, tuaque
perceptione latabere; tu scientior eris praeceptorum ar-
tificio, nos alacriores ad reliquum persolvendum.
verum haec futura satis scio: te enim non ignoro: sed
nos deinceps ad caetera praecepta transeamus, ut, quod
libentissime facimus, tuae uoluntati rectissimae mo-
rem geramus.

R H E T O R I C O R V M A D

C. H E R E N N I V M

L I B E R I I I .

D O M N E M iudicalem causam quem-
a admodum conueniret inuentionem rerum ac-
commodari, satis abundanter, ut arbitror,
superioribus libris demonstratum est. nunc earum ra-
tionem rerum inueniendarum, quae pertinebant ad
causas deliberatiuas & demonstratiuas, in hunc li-
brum transtulimus, ut omnis inueniendi praeceptio ti-
bi quamprimum persolueretur. Reliquae quatuor par-
tes erant artificij. de tribus partibus in hoc libro di-
cemus, dispositione, pronuntiatione, memoria. de
elocutione, quia plura dicenda uidebantur, in quarto
libro conscribere maluimus: quem, ut arbitror, tibi
librum celeriter absolutum mittemus: ne quid tibi rhe-
toricae artis deesse possit. interea prima quaeque et no-
biscum, cum uoles, & interdum sine nobis legendo
consequere, ne quid impedire, quin ad hanc utilita-

D iiij

AD HERENNIVM

tem pariter nobiscum progredi possis. nunc tu fac at-
tentū te præbeds: nos proficisci ad instituta pergemus.

DELIBERATIONES partim sunt huius-
modi, ut quærat^r utrum potius faciendum sit; par-
tim huiusmodi, ut, quid potissimum faciendum sit,
consideretur. Vtrum potius, hoc modo: Carthago tol-
lenda, an relinquenda uideatur. Quid potissimum,
hoc pacto: ut si Annibal consultet, cum ex Italia Car-
thaginem accersitur, an in Italia remaneat, an do-
mum redeat, an in Aegyptum profectus occupet Ale-
xandriam. Item deliberationes partim ipsæ propter se
consultandæ sunt, ut si deliberet senatus, captiuos
ab hostibus redimat, an non: partim propter aliquam
extraneam causam ueniunt in deliberationem et con-
sultationem, ut si deliberet senatus, bello Italico sol-
uat^r ne legibus Scipionem, ut eum liceat ante tempus
Consulē fieri: partim & propter se sunt deliberandæ,
magis propter extraneam causam ueniunt in consul-
tationem, ut si deliberet senatus, bello Italico socijs
ciuitatem det, an non. In quibus causis rei natura
faciet deliberationem, omnis ratio ad ipsam rem ac-
commodabitur. In quibus extranea causa conficiet
deliberationem, in his ea ipsa erit causa adaugenda
aut deprimenda. Omnem orationem eorum, qui sen-
tentiam dicent, finem sibi conueniet utilitatis propo-
nere, ut omnis eò totius orationis ratio conferatur.
Vtilitas in duas partes in civili consultatione diuidi-
tur, tutam & honestam. Tutæ est, quæ conficit in-
stantis aut consequentis periculi uitationem qualibet
ratione. Hæc distribuitur in uim & dolum: quorum

aut alterum separatim, aut utrunque sumemus con-
iunctim. Vis secernitur per exercitus, classes, ar-
ma, tormenta, euocationes hominum, & alias hu-
iusmodi res. Dolus consumitur in pecuniam, pollici-
tationes, dissimulationes, maturaciones, mentitiones,
& cæteras res, de quibus magis idoneo tempore lo-
quemur, si quando de re militari, aut de administra-
tione reip. scribere uelimus. Honestæ res diuiditur in
rectum & laudabile. Rectum est, quod cum uirtute
& officio fit. id diuiditur in prudentiam, iustitiam,
fortitudinem, modestiam. Prudentia est calliditas,
quæ ratione quadam potest delectum habere bonorum
& malorum. Dicitur item prudentia, scientia cu-
iusdam artificij. Item appellatur prudentia, multa-
rum rerum memoria, & usus complurium negotio-
rum. Iustitia est æquitas, ius unicuique tribuens pro
dignitate cuiusque. Fortitudo est rerum magnarum
appetitus, & rerum humilium contemptio, & labo-
ris cum utilitatis ratione perpassio. Modestia est in ani-
mo continens moderatio cupiditatum. Prudentiæ par-
tibus utemur in dicendo, si commoda cum commodis
conferemus, cum alterum sequi, uitare alterum co-
hortemur. Aut si qua in re cohortabimur aliquem,
cuius rei aliquam disciplinabilem scientiam poteri-
mus habere, & quo modo, aut qua quidque ratione
fieri oporteat, ostendemus. Aut si suadebimus quip-
piam, cuius rei gestæ aut præsentem, aut auditam
memoriam poterimus habere: qua in re facile id, quod
uelimus, exemplo allato persuadere possimus. Iustitiæ
partibus utemur, si aut innocentum, aut supplicum

AD HERENNIVM

dicemus misereri oportere : si ostendemus bene meren-
tibus gratiam referri conuenire : si demonstrabimus
ulcisci male meritos oportere : si fidem magnopere cen-
seamus conseruandam : si leges et mores ciuitatis egre-
gie dicemus seruari oportere : si societates atque ami-
citas studiose dicemus coli cōuenire : si , quod ius in pa-
rentes , deos , patriam natura comparauit , id religio-
se colendum demonstrabimus : si hospitia , clientelas ,
cognitiones , affinitates caste colendas esse dicemus : si
nec prece , nec pretio , nec gratia , nec periculo , nec si-
multate à uia recta ostendemus deduci oportere : si di-
cemus in omnibus ius æquabile statui conuenire . His
atque huiusmodi partibus iustitiæ , si quam rem in con-
cione , aut in concilio faciendam censebimus , iustam
esse ostendemus : contrarijs iniustam . ita fiet , ut
eisdem locis & ad suadendum , & ad dissuadendum
simus parati . Sin fortitudinis retinendæ causa facien-
dum quid esse dicemus , ostendemus res magnas et ex-
celsas sequi & appeti oportere : & item res humiles
& indignas uiris fortibus uiros fortes propterea con-
temnere oportere , nec idoneas dignitate sua iudicare .
Item , à nulla re honesta periculi aut laboris magnitu-
dine deduci oportere : antiquiorem mortem turpitudi-
ne haberi ; nullo dolore cogi , ut ab officio receda-
tur ; nullius pro rei ueritate metuere inimicitias ;
quodlibet pro patria , parentibus , hospitibus , ami-
cis , & ijs rebus , quas iustitia colere cogit , adire peri-
culum , & quemlibet suscipere laborem . Modestiae
partibus utemur , si nimias libidines honoris , pecu-
niæ , similibumq; rerum uituperabimus : si unamquan-

que rem certo naturæ termino definiemus : si denique,
 quod cuique satis sit, ostendemus, et nimium progre=
 di dissuadebimus, & modum unicuique rei statue=
 mus. Huiusmodi partes sunt uirtutis amplifican=
 dæ, si suadebimus; attenuandæ, si ab his dehortabi=
 mur, ut hæc attenuentur quæ supra demonstraui.
 nam nemo erit, qui censeat à uirtute recedendum. ue=
 rum aut res huiusmodi non dicatur esse, ut uirtutem
 possimus egregiam experiri: aut in contrarijs potius
 rebus, quàm in his, uirtus constare ostendatur. Item
 si quo pacto poterimus, quam is, qui contradicet, iusti=
 tiam uocarit, nos demonstrabimus ignauiam esse, &
 inertiam, ac prauam liberalitatem. Quam prudentiam
 appellarit, ineptam & garrulam & odiosam scien=
 tiam esse dicemus. Quam ille modestiam dicet esse, eam
 nos inertiam & dissolutam negligentiam dicemus.
 Quam ille fortitudinem nominarit, eam nos gladiato=
 riam & inconsideratam appellabimus temeritatem.
 Laudabile est, quod conficit honestam & præsentem
 & sequentem commemorationem. Hoc nos eo à recto
 separauimus, non quòd hæ quatuor partes, quæ subij=
 ciuntur sub uocabulo recti, hanc honestatis commemo=
 rationem dare non soleant; sed quanquam ex recto
 laudabile nascatur, tamen in dicendo scorsum tractan=
 dum est hoc ab illo. neque enim solum laudis causa re=
 ctum sequi conuenit, sed, si laus consequitur, duplica=
 tur recti appetendi uoluntas. Cum igitur erit demon=
 stratum rectum, laudabile esse demonstrabimus aut
 ab idoneis hominibus, ut si qua res honestiori ordini
 placeat, quæ à deteriore ordine improbetur; aut ali-

AD HERENNIVM

quibus socijs, aut omnibus ciuibus, exteris nationibus, posterisq; nostris. Cum huiusmodi locorum diuisio sit in consultatione, breuiter aperienda est totius tractatio causae. Exordiri licebit uel à principio, uel ab insinuatione, uel ab ijsdem rationibus, quibus in iudiciali causa. Si cuius rei narratio incidet, eadem ratione narrare oportebit. Quoniam in huiusmodi causis finis est utilitas, & ea diuiditur in rationem tutam atque honestam: si utrunque poterimus ostendere, utrunque pollicebimur nos in dicendo demonstraturos esse: sin alterum demonstraturi erimus, simpliciter, quod dicturi sumus, ostendemus. At si nostram rationem tutam esse dicemus, diuisione utemur in uim, & consilium. nam quod in docendo rei dilucidandae causa dolum appellauimus, id in dicendo honestius consilium appellabimus. Si rationis nostrae sententiam rectam esse dicemus, & omnes partes recti incident, quadripartita diuisione utemur; si non incident, quot erunt, tot exponemus in dicendo. In confirmatione et confutatione utemur locis, quos ante ostendimus, nostris confirmandis, contrarijs confutandis. Argumentationis artificiosae tractandae ratio de secundo libro petetur. Sed si acciderit, ut in consultatione alteri ab tuta ratione, alteri ab honesta sententia sit, ut in deliberatione eorum, qui à Poenis circumsessi deliberant quid agant: qui tutam rationem sequi suadebit, his locis utetur: nullam rem utiliore esse incolumitate: uirtutibus uti neminem posse, qui suas rationes in tuto non collocarit: ne deos quidem esse auxilio ijs, qui se inconsulto in periculum mittant: honestum nihil oportere existimari, quod

non salutem pariat. Qui tutæ rei præponet rationem honestam, his locis utetur: uirtutem nullo tempore relinquendam: uel dolorem, si is timeatur; uel mortem, si ea formidetur, dedecore & infamia leniorem esse: considerare quæ sit turpitudine consecutura. At non immortalitatem, neque æternam incolumitatem consequi; nec esse exploratum, illo uitato periculo, nullum in aliud periculum uenturos: uirtute, uel ultro ad mortem proficisci esse præclarum: fortitudini fortunam quoque esse adiumento solere: eum tute uiuere, qui honeste uiuat, non qui in præsentia incolumis sit: & cum, qui turpiter uiuat, incolumem in perpetuum esse non posse. Conclusionibus ferè similibus in his & iudicialibus causis uti solemus, nisi quod his maxime conducit quamplurima rerum ante gestarum exempla proferre. Nunc ad demonstratiuum genus causæ transeamus.

QUONIAM hæc causa diuiditur in laudem & uituperationem, quibus ex rebus laudem constituimus, ex contrarijs rebus erit uituperatio comparanda. Laus igitur potest esse rerum externarum; & corporis, & animi. Rerum externarum sunt ea, quæ casu aut fortuna secunda, aut aduersa accidere possunt; ut genus, educatio, diuitiæ, potestates, gloriæ, sodalitates, amicitie, & quæ huiusmodi sunt, & ea quæ his sunt contraria. Corporis sunt ea, quæ natura corpori attribuit commoda aut incommoda; ut uelocitas, uires, dignitas, ualetudo, & quæ contraria sunt. Animi sunt ea, quæ consilio & cogitatione nostra constant; ut prudentia, iustitia, fortitudo, mo-

AD HERENNIVM

destia, & quæ contraria sunt. Erit igitur hæc confirmatio, & confutatio nobis. In huiusmodi causa principium sumetur aut ab nostra, aut ab eius, de quo loquemur, aut ab eorum qui audient persona, aut ab re. Ab nostra, si laudabimus, dicemus aut officio facere, quod causa necessitudinis intercedat; aut studio, quod eiusmodi uirtutis sit, ut omnes commemorare debeant uelle; aut quod rectum sit, ex aliorum laude ostendere qualis noster animus sit. Si uituperabimus, aut merito facere, quod ita tractati sumus; aut studio, quod utile putemus esse, ab omnibus unicam malitiã atque nequitiam cognosci; aut quod placeat ostendi, quid nobis displiceat, ex aliorum uituperatione. Ab eius persona, de quo loquemur, si laudabimus, uereri nos dicemus, ut illius facta uerbis consequi non possimus: omnes homines illius uirtutes prædicare oportere; ipsa facta omnium laudatorum eloquentiam anteire. Si uituperabimus, ea, quæ uidebimus contraria paucis uerbis commutatis dici posse, dicemus, ut paulo ante supra exempli causa demonstratum est. Ab auditorum persona, si laudabimus, dicemus, quoniam non apud ignotos laudemus, nos monendi causa pauca esse dicturos: aut si erunt ignoti, ut talem uirum uelint cognoscere, petemus: quoniam in eodem uirtutis studio sint, apud quos laudemus, quo ille qui laudatus fuerit, sperare nos facile ijs, quibus uelimus, huius facta probaturos. Contra uituperatio: quoniam norint, pauca de nequitia eius nos esse dicturos: quod si ignorent, petemus ut cognoscant, uti malitiam uitare possint: quoniam

dissimiles sunt qui audiant, atque ille qui uitupera-
 tur, nos sperare eos illius uitam uehementer improba-
 turos. Ab rebus ipsis, incertos esse quid potissimum
 laudemus: uereri, ne, cum multa dixerimus, plu-
 ra prætereamus, et quæ similes sententias habebunt:
 quibus sententijs contraria sumuntur à uituperatio-
 ne. Principio tractato, tum ab re, tum ab aliqua ha-
 rum, quas ante commemorauimus, rationum, nar-
 ratio non erit ulla, quæ necessario consequatur: sed si
 qua inciderit, cum aliquod factum eius, de quo lo-
 quemur, nobis narrandum sit cum laude, aut uitu-
 peratione, præceptio narrandi de primo libro repete-
 tur. Diuisione hac utemur: Primo exponemus, quas
 res laudaturi sumus, aut uituperaturi. Deinde, ut
 quæque, quo uel tempore res erit gesta, ordine dice-
 mus, ut, quid, quamq; tute cauteq; egerit, intelliga-
 tur. Sed exponere oportebit animi uirtutes aut uitia.
 Deinde commoda aut incommoda corporis, aut rerum
 externarum, quo modo ab animo tractata sint, de-
 monstrare. Ordinem hunc adhibere in demonstranda
 uita debemus. Ab externis rebus genus in laude, qui-
 bus maioribus natus sit: si bono genere, parem aut
 excelsiorem fuisse: si humili genere, ipsum in suis, non
 in maiorum uirtutibus habuisse præsidium. In uitu-
 peratione, si bono genere, dedecori maioribus fuisse:
 si malo, tamen his ipsis detrimento fuisse. Educatio in
 laude, bene, & honeste, in bonis disciplinis per om-
 nem pueritiam: in uituperatione, è contrario. De-
 inde transire oportet ad corporis commoda. A na-
 tura in laude: si sit dignitas atque forma, laudi

AD HERENNIVM

fuisse eam, non, quemadmodum cæteris, detrimento atque dedecori: si vires atque uelocitas egregia, honestis hæc exercitationibus & industrijs dicemus comparata: si ualetudo, ex perpetua diligentia & temperantia cupiditatum. In uituperatione, si erunt hæc corporis commoda, male his usum dicemus, quæ casu & natura tanquam quilibet gladiator habuerit: si non erunt, præter formam omnia ipsius culpa et intemperantia non fuisse dicemus. Deinde reuertemur ad extraneas res; & in his, animi quæ uirtutes, aut quæ uitia fuerint, considerabimus; diuitiæ an paupertas fuerit, & quæ potestates, quæ gloriæ, quæ amicitia, quæ inimicitia; & quid fortiter in inimicitijs gerendis fecerit; cuius causa suscepit inimicitias; qua fide, beneuolentia, officio gesserit amicitias; in diuitijs qualis, aut in paupertate cuiusmodi fuerit, quemadmodum habuerit in potestatibus gerendis animum: si interierit, cuiusmodi mors eius fuerit, cuiusmodi res mortem eius sit consecuta. Ad omnes autem res, in quibus animus hominis maxime consideratur, illæ quatuor animi uirtutes erunt accommodandæ, ut, si laudemus, aliud iuste, aliud fortiter, aliud modeste, aliud prudenter factum esse dicamus: si uituperemus, è contrario. Perspicuum est iam nimirum ex hac dispositione, quemadmodum sit tractanda tripertita diuisio laudis & uituperationis, si illud etiam assumpserimus, non necesse esse nos omnes has partes in laudem aut uituperationem transferre: propterea quod sæpe ne incidunt quidem; sæpe ita tenuiter incidunt, ut non sint necessariae dictu.

Quapropter

quapropter eas partes, quæ firmissimæ uidebuntur, legere oportebit. Conclusionibus breuibus utemur, enumeratione ad exitum causæ: in ipsa causa crebras & breues amplificationes interponemus per locos communes. Nec hoc genus causæ, eo quod raro accidit in uita, negligentius considerandum est. neque enim id, quod potest accidere ut faciendum sit aliquando, non oportet uelle quam accommodatissime posse facere. Et si separatim hæc causa minus sæpe tractatur, at in iudicialibus & in deliberatiuis causis sæpe magnæ partes uersantur laudis, aut uituperationis. quare in hoc quoque genere causæ non nihil industriæ consumendum putauimus. Nunc, absoluta nobis difficillima parte rhetoricæ, hoc est inuentione perpolita, atque ad omne causæ genus accommodata, tempus est ad cæteras partes proficisci. Deinceps igitur de dispositione dicemus.

QVONIAM dispositio est, per quam illa, quæ inuenimus, in ordinem redigimus, ut certo quidque loco pronuncietur; uidendum est, cuiusmodi rationem in disponendo habere conueniat. Genera dispositionis sunt duo, unum ab institutione profectum, alterum ad casum temporis accommodatum. Ex institutione artis disponemus, cum sequemur eam præceptionem, quam in primo libro exposuimus, hoc est, ut utamur principio, narratione, diuisione, confirmatione, confutatione, conclusione: & hunc ordinem, quemadmodum præceptum est ante, in dicendo sequemur. Item ex institutione artis non modo totas causas per orationem, sed singulas quoque ar-

AD HERENNIVM

gumentationes disponemus, quemadmodum in libro secundo docuimus, id est, expositionem, rationem, confirmationem rationis, exornationem, complexionem. Hæc igitur duplex dispositio est, una per orationes, altera per argumentationes, ab institutione artis profecta. Est autem alia dispositio, quæ, cum ab ordine artificioso recedendum est, oratoris iudicio ad tempus accommodatur: ut si à narratione dicere incipiamus, aut ab aliqua firmissima argumentatione, aut à literarum aliquarum recitatione: aut si secundum principium confirmatione utamur, deinde narratione, aut si quam huiusmodi permutationem ordinis faciamus: quorum nihil, nisi causa postulet, fieri oportebit. nam si uehementer aures auditorum obtuse uidebuntur, atque animi defatigati ab aduersarijs multitudine uerborum, commode poterimus principio supersedere, & exordiri causam aut à narratione, aut ab aliqua firma argumentatione. Deinde si commodum erit, quia non semper necesse est, ad principij sententiam reuerti licebit. Si causa nostra magnam difficultatem uidebitur habere, ut nemo æquo animo principium possit audire: à narratione cum inceperimus, ad principij sententiam reuertamur licebit. Si narratio parum probabilis est, exordiemur ab aliqua firma argumentatione. His commutationibus & translationibus partium sæpe uti necesse est, cum ipsa res artificiosam dispositionem artificiose commutare cogit. In confirmatione & confutatione argumentationum dispositiones huiusmodi conuenit habere, firmissimas argumentationes in primis & in

postremis causæ partibus collocare ; mediocres & neque inutiles ad dicendum , neque necessarias ad probandum , quæ si separatim ac singulæ dicantur , infirmæ sunt , cum cæteris coniunctæ , firmæ & probabiles sunt , interponi & in medio collocari oportet . nam & re narrata statim expectat animus auditoris , quare causa confirmari possit . quapropter continuo firmam aliquam oportet inferre argumentationem . & quoniam nuperrime dictum facile memorie mandatur ; utile est , cum dicere desinamus , recentem aliquam relinquere in animis auditorum bene firmam argumentationem . hæc dispositio locorum , tanquam instructio militum , facillime in dicendo , sicut illa in pugnando , parare poterit uictoriam .

PRONUNCIATIONEM multi maxime oratori utilem dixerunt esse , & ad persuadendum plurimum ualere . nos , quid unum de quinque rebus plurimum prosit , non facile dixerimus , nec egregie magnam esse utilitatem in pronuntiatione audacter confirmauerimus . nam commodæ inuentiones , et concinnæ uerborum elocutiones , & partium causæ artificiosæ dispositiones , & horum omnium diligens memoria , sine pronuntiatione non plus , quàm sine his rebus pronuntiatio sola , ualere poterit . quare , quia nemo de ea re diligenter scripsit , (nam omnes uix posse putarunt de uoce , uultu , gestu dilucide scribi , cum hæ res ad sensus nostros pertinerent) et quia magnopere ea pars à nobis ad dicendum comparanda est , non negligenter uidetur tota res consideranda . Diuiditur igitur pronuntiatio in uocis figuram , et corpo-

AD HERENNIVM

ris motum. Figura uocis est, quæ suum quendam possidet habitum, ratione & industria comparatum. ea diuiditur in tres partes, magnitudinem, firmitudinem, mollitudinem. Magnitudinem uocis maxime comparat natura: non nihil hanc auget, sed maxime cura conseruat. Firmitudinem uocis maxime natura comparat, non nihil adauget, & maxime conseruat exercitatio declamationis. Mollitudinem uocis, hoc est, ut eam torquere in dicendo pro nostro commodo possimus, maxime faciet exercitatio declamationis. Quapropter de magnitudine uocis & firmitudinis parte, quoniam altera natura, altera cura comparatur, nihil ad nos attinet commonere, nisi ut ab ijs, qui non inscijs sunt eius artificij, ratio curandæ uocis petatur. De ea parte firmitudinis, quæ conseruatur ratione declamationis, & de mollitudine uocis, quæ maxime necessaria est oratori, quoniam ea quoque moderatione declamationis comparatur, dicendum uidetur. Firmam igitur quammaxime poterimus in dicendo uocem conseruare, si quammaxime sedata & depressa uoce principia dicemus. nam læduntur arteriæ, si, antequam leni uoce permulsæ sunt, acri clamore compleantur. Etiam interuallis longioribus uti conueniet. recreatur enim uox spiritu, et arteriæ reticendo acquiescunt. Et continuum clamorem remittere, & ad sermonem transire oportet: commutationes enim faciunt, ut, nullo genere uocis effuso, in omni uoce integri simus. Et acutas uocis exclamationes uitare debemus. ictus enim fit, & uulnerantur arteriæ acuta atque attenuata nimis acclamatione, et

si quis splendor est uocis, consumitur clamore uniuersus. Et uno spiritu continenter multa dicere in extrema conuenit oratione. fauces enim calefiunt, et arteria complentur, & uox, quæ uarie tractata est, reducit in quendam sonum aquabilem atque constantem. Sæpe rerum naturæ gratia quædam iure debetur, uelut accidit in hac re. nam quæ diximus ad uocem seruandam prodesse, eadem attinent ad suauitatem pronunciationis: ut, quod nostræ uoci profit, idem uoluptate auditoris probetur. Utile est ad firmitudinem uocis, sedata uox in principio. quid insuauius, quàm clamor in exordio causæ? Interualla uocem confirmant. eadem sententias concinniores diuisione reddunt, & auditori spatium cogitandi relinquunt. Conseruat uocem continui clamoris remissio. et auditorem quidem uarietas maxime delectat, cum sermone animum eius retinet, aut exuscitat clamore. Acuta exclamatio uocem & fauces uulnerat. eadem lædit auditorem. habet enim quiddam illiberale, & ad muliebre potius uociferationem, quàm ad uirilem dignitatem in dicendo accommodatum. In extrema oratione continens uox remedio est uoci. quid? hæc eadem nonne animum uehementissime calefacit auditoris in totius conclusionem causæ? Quoniam igitur res eadem uocis firmitudini, & pronunciationis suauitadini prosunt; de utraque re simul erit in præsentia dictum, de firmitudine quæ uisa sunt, & de suauitate quæ coniuncta fuerunt: cætera suo loco paulo post dicemus. Mollitudo igitur uocis, quoniam omnis ad rhetoris præceptionem pertinet, diligentius

AD HERENNIVM

nobis considerata est. Eam diuidimus in sermonem, contentionem, amplificationem. Sermo est oratio remissa, & finitima quotidianæ locutioni. Contentio est oratio acris, & ad confirmandum & confutandum accommodata. Amplificatio est oratio, quæ aut ad iracundiam inducit, aut ad misericordiam trahit auditoris animum. Sermo diuiditur in partes quatuor, dignitatem, demonstrationem, narrationem, iocationem. Dignitas est oratio cum aliqua gravitate, et uocis remissione. Demonstratio est, quæ docet remissa uoce quo modo quid fieri potuerit, aut non potuerit. Narratio est rerum gestarum aut perinde ut gestarum expositio. Iocatio est oratio, quæ ex aliqua re risum prudentem & liberalem potest comparare. Contentio diuiditur in continuationem & distributionem. Continuatio est orationis enunciandæ acceleratio clamosa. Distributio est in contentione oratio frequens, cum raris & breuibus interuallis, acri uociferatione. Amplificatio diuiditur in cohortationem & conquestionem. Cohortatio est, quæ aliquod peccatum amplificans, auditorem ad iracundiam adducit. Conquestio est oratio, quæ incommodorum amplificatione animum auditoris ad misericordiam perducit. Quoniam igitur mollitudo uocis in tres partes diuisa est, & hæ partes ipsæ in octo partes alias distributæ; harum octo partium quæ cuiusque idonea pronuntiatio sit, demonstrandum uidetur. Sermo cum est in dignitate, plenis faucibus quamsedatissima & depressissima uoce uti conueniet, ita tamen, ut ne ab oratoria consuetudine ad tragicam transcamus: cum autem est in demonstratione, uoce

paululum attenuata, crebris intervallis & divisionibus uti oportet, ut ipsa pronunciatione eas res, quas demonstrabimus, inferere atque interfecare videamur in animis auditorum. Cum autem sermo in narratione est, tum uocum uarietate opus est, ut, quo quidque pacto gestum sit, ita narrari uideatur. Strenue quod uolumus ostendere factum, celeriuscule dicemus: at aliud, otiose retardabimus. Deinde modo acriter, tum clementer, modeste, hilariter in omnes partes commutabimus, ut uerba, ita pronunciationem. Si qua inciderint in narratione dicta, rogata, responsa, si quæ admirationes, de quibus nos narrabimus; diligenter animaduertemus, ut omnium personarum sensus atque animos uoce exprimamus. Sin erit sermo in iocatione, leniter tremebunda uoce, cum parua significatione risus, sine ulla suspitione nimie cachinnationis, leniter oportebit à sermone serio torquere ad liberalem iocum uocem. Cum autem contendere oportebit, quoniam id aut per continuationem, aut per distributionem faciendum est, in continuatione ad aucto mediocriter sono uocis, uerbis continuandis, uocem quoque ad augere oportebit, & torquere sonum, & celeriter cum clamore uerba conficere, ut nim uolubilem orationis uociferatio consequi possit. In distributione uocem ab imis faucibus exclamatione quam clarissima adhibere oportet, & quantum spatij per singulas exclamationes sumpserimus, tantum in singula intervalla spatij consumere inbemur. In amplificationibus, cum cohortatione utemur uoce attenuatissi-

AD HERENNIVM

ma, clamore leni, sono aquabili, commutationibus crebris, maxima celeritate. In conqueſtione utemur uoce depreſſa, inclinato ſono, crebris interuallis, longis ſpatiis, magnis commutationibus. De figura uocis ſatis dictum eſt: nunc de corporis motu dicendum uidetur. Motus eſt corporis geſtus, & uultus moderatio quædam, quæ pronuncianti conuenit, quæ probabiliora reddit ea, quæ pronunciantur. Conuenit igitur in uultu pudorem & acrimoniam eſſe; in geſtu nec uenustatem conſpicuam, nec turpitudinem eſſe, ut aut hiſtriones, aut operarij uideamur eſſe. Ad eaſdem igitur partes, in quas uox eſt diſtributa, motus quoque corporis ratio uidetur eſſe accommodanda. Nam ſi erit ſermo cum dignitate, ſtantes in ueſtigio, leui dexteræ motu loqui oportebit, hilaritate, triſtitia, mediocritate uultus ad ſermonis ſententias accommodata. Sin erit in demonstratione ſermo, paululum corpus à ceruicibus demitemus. nam hoc eſt à natura datum, ut quamproxime tum uultum admoueamus ad auditores, ſi quam rem docere eos, & uehementer inſtigare uelimus. Sin erit in narratione ſermo, idem motus poterit idoneus eſſe, qui paulo ante demonſtrabatur in dignitate. Sin erit in iocatione, uultu quandam debebimus hilaritatem ſignificare, ſine commutatione geſtus. Sin contendemus per continuationem, brachio celeri, mobili uultu, acri aſpectu utemur. Sin contentio fiet per diſtributionem, celeri porrectione brachij, inambulatione, pedis dextræ rara ſuppoſitione, acri & defixo aſpectu uti oportet. Sin utemur amplificatione per cohorta-

tionem, paulo tardiore & consideratione gestu conueniet uti, similibus cæteris rebus, atque in contentione per continuationem. Sin utemur amplificatione per conquestionem, fœmineo plangore, et capitis ictu, nonnunquam sedato & constanti gestu, mœsto, & conturbato uultu uti oportebit. Non sum nescius, quantum susceperim negotij, qui motus corporis exprimere uerbis, & imitari scriptura conatus sim uoces. uerum nec hoc confisus sum posse fieri, ut de his rebus satis commodè scribi posset: nec, si id fieri non posset, hoc, quod feci, fore inutile putabam: propterea quòd hic admonere uoluimus, quod oporteret, reliqua trademus exercitationi. hoc scire tamen oportet, pronunciationem bonam id perficere, ut res ex animo agi uideatur. Nunc ad thesaurum inuentorum, atque omnium partium rhetoricæ custodem memoriam transeamus.

MEMORIA utrum habeat quiddam artificij, an omnis à natura proficiascatur, aliud dicendi tempus magis idoneum dabitur. nunc, perinde atque constet in hac re multum ualere artem & præceptionem, ita ea de re loquemur. placet enim nobis esse artificium memoriam. quare placeat, alias ostendemus: in præsentia, cuiusmodi sit ea, aperiemus. Sunt igitur duæ memoriæ, una naturalis, altera artificiosa. Naturalis est ea, quæ nostris animis insita est, & simul cum cogitatione nata. Artificiosa est ea, quam confirmat inductio quædam, & ratio præceptionis. Sed quia in cæteris rebus ingenij bonitas imitatur sæpe doctrinam, ars porro naturæ commoda confirmat, & auget: ita

AD HERENNIVM

fit in hac re, ut nonnunquam naturalis memoria, si
cui data est egregia, similis sit huic artificiosa, porro
hac artificiosa naturæ commoda retineat, & ampli-
ficet ratione doctrinæ. Quapropter & naturalis me-
moriam præceptione conformanda est, ut sit egregia: &
hæc, quæ doctrina datur, indiget ingenij. ne hoc ma-
gis aut minus in hac re, quàm in cæteris artibus fit,
ut ingenio, doctrina, præceptione, natura niteatur.
quare & illis, qui natura memores sunt, utilis hæc
erit institutio, quod tute paulo post poteris intelligere.
quod si illi freti ingenio nostra præceptione non indi-
gerent, tamen iusta causa daretur, quare ijs, qui mi-
nus ingenij habent, adiumento uelimus esse. Nunc de
artificiosa memoria loquemur. Constat igitur artificio-
sa memoria ex locis & imaginibus. Locos appellamus
eos, qui breuiter, perfecte, insignite aut natura, aut
manu sunt absoluti, ut eos facile naturali memoria
comprehendere & amplectiqueamus, ut ædes, inter-
columnium, angulum, fornicem, & alia quæ his si-
milia sunt. Imagines sunt formæ quædam, et notæ,
& simulacra eius rei, quam meminisse uolumus:
quod genus, equi, leones, aquilæ: quorum memoriam
si uolumus habere, imagines eorum certis in locis collo-
care nos oportebit. Nunc cuiusmodi locos inuenire, et
quo pacto reperire, & in locis imagines constituere o-
porteat, ostendemus. Quemadmodum igitur qui li-
teras sciunt, possunt id quod dictum est scribere, &
recitare quod scripserunt: ita qui *μνηστικὰ* didice-
runt, possunt quæ audierunt in locis collocare, & ex
his memoriter pronunciare. Loci enim cere aut chartæ

simillimi sunt, imagines literis, dispositio & collocatio imaginum scripturae, pronuntiatio lectioni. Oportet igitur, si uolumus multa meminisse, multos nobis locos comparare, ut in multis locis multas imagines collocare possimus. Item putamus oportere ex ordine hos locos habere, ne quando perturbatione ordinis impediamur, quo secius, quotoquoque loco libebit, uel à superiore, uel ab inferiore, uel à media parte imagines secuti, ea, quae mandata locis erunt, edere & proferre possimus. nam ut, si in ordine stantes notos complures uiderimus, nihil nostra intersit, utrum à summo, an ab imo, an ab medio nomina eorum dicere incipiamus: item in locis ex ordine collocatis eueniet, ut in quamlibet partem, quotoquoque loco libebit, imaginibus commoniti dicere possimus id, quod locis mandauerimus. Quare placet & ex ordine locos comparare, et locos, quos assumpserimus, egregie commeditari oportebit, ut perpetuo nobis haerere possint. nam imagines, sicut literae, delentur, ubi nihil illis utimur: loci, tanquam cera, remanere debent. Et ne forte in numero locorum falli possimus, quintum quunque locum placet notari: quod genus, si in quinto loco manum auream collocemus, & si in decimo aliquem notum, cui praenomen sit Decimo: deinde facile erit similes notas quinto quoque loco collocare. Item commodius est in derelicta, quam in celebri regione locos comparare: propterea quod frequentia & obambulatio hominum conturbat, & infirmat imaginum notas: solitudo conseruat integras simulacrorum figuras. Praeterea dissimiles forma atque natura loci comparandi

AD HERENNIVM

sunt, ut distincte interlucere possint: nam si quis multa intercolumnia sumpserit, conturbabitur similitudine locorum, ut ignoret quid in quoque loco collocarit. Et magnitudine modica, & mediocres locos haberi oportet. nam & præter modum ampliugas imagines reddunt, & nimis angusti sæpe non videntur posse capere imaginum collocationem. Tum nec nimis illustres, nec uehementer obscuros locos haberi oportet: ne aut obæcentur tenebris imagines, aut splendore præfulgeant. Intervalla locorum mediocria esse placet, fere paulo plus, aut minus pedum tricenum. nam ut aspectus, ita cogitatio minus ualet, siue nimis procul amoueris, siue uehementer prope admoueris id, quod oportet uideri. Sed quanquam facile est ei, qui paulo plura explorauerit, quamuis multos & idoneos locos comparare: tamen, si quis ad ista satis idoneos inuenire se non putabit, ipse sibi constituat quàm uolet multos licebit. cogitatio enim quamuis regionem potest amplecti, & in ea situm loci cuiusdam ad suum arbitrium fabricari & architectari. quare licebit, si hac prompta copia contenti non erimus, nosmet ipsos nobis cogitatione nostra regionem constituere, & idoneorum locorum commodissimam distinctionem comparare. De locis satis dictum est: nunc ad imaginum rationem transeamus. Quoniam ergo rerum similes imagines esse oportet, & ex omnibus uerbis notas nobis similitudines eligere debemus: duplices similitudines esse debent, unæ rerum, alteræ uerborum. Rerum similitudines exprimuntur, cum summatim ipsorum negotiorum imagines comparamus. Verborum similitudines

constituuntur, cum uniuscuiusque nominis & uocabuli memoria imagine notatur. Rei totius memoriam sepe una nota, & imagine simplici comprehendemus, hoc modo: Vt si accusator dixerit ab reo hominem ueneno necatum, & hereditatis causa factum arguerit, & eius rei multos dixerit testes, & conscios esse. Si hoc primum, ut ad defendendum nobis expeditum sit, meminisse uolemus: in primo loco rei totius imaginem conformabimus, ægrotum in lecto cubantem faciemus ipsum illum, de quo agetur, si formam eius detinebimus: si eum non agnouerimus, aliquem ægrotum non de minimo loco sumemus, ut cito in mentem uenire possit, & reum ad lectum eius adstituemus, dextera poculum, sinistra tabulas, medico testiculos arietinos tenentem. hoc modo & testium, & hereditatis, & ueneno necati memoriam habere poterimus. Item deinceps cætera crimina ex ordine in locis ponemus, & quotiescunque rem meminisse uolemus. si formarum dispositione, et imaginum diligenti notatione utemur, facile ea, quæ uolemus, memoria consequemur. Cum uerborum similitudines imaginibus exprimere uolemus, plus negotij suscipiemus, & magis ingenium nostrum exercebimus. id nos hoc modo facere oportebit: Iam domuitionem Reges Atridæ parant. In loco constituere oportet manus ad cælum tollentem Domitium, cum à Regibus Marcijs loris cædatur. Hoc erit, Iam domuitionem Reges. In altero loco Aesopum & Cimbrum subornare Iphigeniam, Agamemnonem, et Menelaum: hoc erit, Atridæ parant. hoc modo omnia uerba erunt expressa. sed hæc imaginum conformatio

AD HERENNIVM

tum ualet, si naturalem memoriam exuscitauerimus hac notatione, ut, uersu posito, ipsi nobiscum primum transeamus bis aut ter eum uersum, deinde cum imaginibus uerba exprimamus. hoc modo naturæ supplebitur doctrina: nam utraque, altera separata, minus erit firma, ita tamen, ut multo plus in doctrina atque arte præsidij sit. quod docere non grauaremur, ni metueremus, ne, cum ab instituto nostro recessissemus, minus commode seruaretur hæc dilucida breuitas præceptionis. Nunc, quoniam solet accidere, ut imagines partim firmæ, & acres, & ad mouendum idoneæ sint, partim imbecilles & infirmæ, quæ uix memoriam possint excitare: qua de causa utrunque fiat, considerandum est, ut, cognita causa, quas uitemus, & quas sequamur imagines, scire possimus. Docet igitur nos ipsa natura, quid oporteat fieri. nam si quas res in uita uidemus paruas, usitatas, quotidianas, eas meminisse non solemus: propterea quod nulla nisi noua, aut admirabili re commouetur animus: at, si quid uidemus aut audimus egregie turpe, aut honestum, inusitatum, magnum, incredibile, ridiculum, id diu meminisse consueuimus. itaque quas res ante ora uidemus, aut audimus, obliuiscimur plerumque: quæ acciderunt in pueritia, meminimus optime sæpe: nec hoc alia de causa potest accidere, nisi quod usitata res facile è memoria elabuntur, insignes & nouæ manent diutius. Solis exortus, cursus, occasus nemo admiratur, propterea quod quotidie fiunt: at eclipses solis mirantur, quia raro accidunt: & solis eclipses magis mirantur, quàm lunæ, quoniam hæc

crebriores sunt. Docet ergo se natura vulgari, et usitata re non exuscitari, nouitate uero & insigni quodam negotio commoueri. Imitetur igitur ars naturam, et, quod ea desiderat, inueniat; quod ostendit, sequatur. nihil est enim, quod aut natura extremum inuenit, aut doctrina primum: sed rerum principia ab ingenio profecta sunt, & exitus disciplina comparantur. Imagines igitur nos in eo genere constituere oportebit, quod genus manere in memoria diutissime potest. id accidet, si quammaxime notas similitudines constituemus: si non mutas, nec uagas, sed aliquid notum agentes imagines ponemus: si egregiam pulchritudinem, aut unicam turpitudinem eis attribuamus: si aliqua re exornabimus, ut si coronis, aut ueste purpurea, quo nobis notior sit similitudo: aut si qua re deformabimus, ut si cruentam aut coeno oblitam, aut rubrica delibutam inducamus, quo magis insignita sit forma: aut si ridiculas res aliquas imaginibus attribuamus. nam ea res quoque faciet, ut facilius meminisse possimus. nam quas res ueras facile meminimus, easdem fictas, & diligenter notatas meminisse non est difficile. sed illud facere oportebit, ut identidem primos quosque locos imaginum renouandarum causa celeriter animo percurramus. scio plerosque Græcos, qui de memoria scripserunt, fecisse, ut multorum uerborum imagines conscriberent, uti, qui eas ediscere uellent, paratas haberent, ne quid inquirendo consumerent opera: quorum rationem aliquot de causis improbamus: primum, quod in uerborum innumerabilium multitudi-

AD HERENNIVM

ne ridiculum sit mille uerborum imagines comparare. quantulum enim poterunt hæc ualere, cum ex infinita uerborum copia, modo aliud, modo aliud nos uerbum meminisse oportebit? Deinde cur uolumus ab industria quenquam remouere, ut ne quid ipse quaeratur, cum nos illi omnia parata quaesitaque tradamus? Præterea similitudine alia alius magis commouetur. nam ut sæpe, formam si quam similem cuiuspiam dixerimus esse, non omnes habemus assensores, quod alij uidetur aliud: ita fit in imaginibus, ut, quæ nobis diligenter notæ sint, ex parum uideantur insignes alijs. quare sibi quenque suo commodo conuenit imagines comparare. Postremo præceptoris est docere, quemadmodum quaeri quidque conueniat, aut unum aliquod aut alterum, non omnia quæ eius generis erunt, exempli causa subijcere, quo res possit esse dilucidior. ut cum de proœmijs quaerendis disputamus, rationem damus quaerendi, non mille proœmiorum genera conscribimus: ita arbitramur de imaginibus fieri conuenire. Nunc ne forte uerborum memoriam aut nimis difficilem, aut parum utilem arbitreris, & ipsarum memoria rerum contentus sis, quod & utiliores sint, & plus habeant facilitatis, admonendus es, quare uerborum memoriam non improbemus: nam putamus oportere eos, qui uelint res faciliores sine labore & molestia facile meminisse, in rebus difficilioribus esse ante exercitatos. Nec nos hanc uerborum memoriam inducimus, ut uersus meminisse possimus, sed ut hac exercitatione illarum memoria, quæ pertinet ad utilitatem, confirmetur: ut

tur: ut ab hac difficili consuetudine sine labore ad illam facilitatem transire possimus. sed cum in omni disciplina infirma est artis præceptio sine summa assiduitate exercitationis, tum uero in *uiculis* minimum ualeat doctrina, nisi industria, studio, labore, diligentia comprobetur. Quamplurimos locos ut habeas, & quammaxime ad præcepta accommodatos, curare debes. In imaginibus collocandis exerceri quotidie conueniet. non enim, sicut in cæteris studiis abducimur nonnunquam occupatione, ita ab hac re nos potest causa deducere aliqua. nunquam est enim, quin aliquid memoriæ tradere uelimus, et tum maxime, cum aliquo maiore negotio detinemur. quare cum sit utile facile meminisse, non te fallit, quod tantopere utile sit, quanto labore sit appetendum: quod poteris existimare utilitate cognita. pluribus uerbis ad eam te hortari non est sententia, ne aut tu nostro, aut nos tuo studio diffidere, aut minus, quam res postulat, dixisse uideamur. De quinta parte rhetoricæ deinceps dicemus: tu primas quasque partes in animo frequentata, & quod maxime necesse est, exercitatione confirmata.

R H E T O R I C O R V M A D

C. H E R E N N I V M

L I B E R I I I I .

VONIAM in hoc libro C. Herenni de
 ¶ elocutione conscripsimus ; & quibus in rebus
 opus fuit exemplis uti, nostris exemplis usi
 sumus ; & id fecimus præter consuetudinem Græcorum,
 qui de hac rescripserunt : necessario faciundum
 est, ut paucis rationem nostri consilij demus. atque
 hoc nos necessitudine facere, non studio, satis erit si-
 gni, quod in superioribus libris nihil neque ante rem,
 neque præter rem locuti sumus. nunc, si pauca, quæ
 res postulat, dixerimus, tibi id, quod reliquum est
 artis, ita uti instituimus, persoluemus. sed facilius
 nostram rationem intelliges, si prius, quid illi dicant,
 cognoueris. Compluribus de causis putant oportere,
 cum ipsi præceperint quo pacto oporteat ornare elocu-
 tionem, uniuscuiusque generis ab oratore aut poeta
 probato sumptum ponere exemplum. & primum se
 id modestia commotos facere dicunt ; propterea quod
 uideatur esse ostentatio quædam, non satis habere præ-
 cipere de artificio, sed ipsos etiam uideri uelle artifi-
 ciose gignere exempla. hoc est, inquiunt, ostentare
 se, non artem ostendere. quare pudor in primis est ad
 eam rem impedimento ; ne nos solos probare, nos ama-
 re, alios contemnere, & deridere uideamur. etenim
 cum possimus ab Ennio sumptum, aut à Graccho po-
 nere exemplum ; uidetur esse arrogantia, illa relin-

quere, & ad sua deuenire. Præterea, exempla testi-
moniorum locum obtinent. id enim, quod admonue-
rit, & leuiter fecerit præceptio, exemplo sicut testi-
monio comprobatur. non igitur ridiculus sit, si quis
in lite, aut in iudicio domestico pugnet, & sui ipsius
testimonio abutatur? ut enim testimonium, sic exem-
plum rei confirmandæ causa sumitur. non ergo opor-
tet hoc, nisi à probatissimo, sumi; ne, quod aliud
confirmare debeat, egeat ipsum confirmationis. etenim
necesse est, aut se omnibus antepo-
nant, & sua ma-
xime probent: aut negent optima exempla, quæ à
probatissimis oratoribus, aut poetis sumpta sunt. si
se omnibus antepo-
nant, intolerabili arrogantia sunt.
si quos sibi præpo-
nant, & eorum exempla suis exem-
plis non putent præstare; non possunt dicere quare sibi
illos antepo-
nant. quid igitur ipsa auctoritas antiquo-
rum, non cum res probabiliores, tum hominum stu-
dia ad imitandum alacriora reddit? immo erigit om-
nium cupiditates, & acuit industriam, cum spes in-
iecta est posse imitando Gracchi aut Crassi consequi fa-
cultatem. Postremo hoc ipsum est summum artifi-
cium, res uarias & dispares in tot poematibus et ora-
tionibus sparsas, & uage disiectas, ita diligenter eli-
gere, ut unumquodque genus exemplorum sub sin-
gulos artis locos subiungere possis. hoc si industria solum
fieri posset, tamen essemus laudandi, cum talem la-
borem non fugissemus: nunc sine summo artificio non
potest fieri. quis est enim, qui, nisi summe teneat ar-
tem, possit ea, quæ iubeat ars, de tanta & tam dif-
fusa scriptura notare & separare? ceteri, cum le-

AD HERENNIVM

gunt orationes bonas, aut poemata, probant oratores & poetas, neque intelligunt quare commoti probent, quod scire non possunt ubi sit, nec quid sit, nec quo modo factum sit id, quod eos maxime delectet. at is, qui et hæc omnia intelligit, & idonea maxime eligit, & omnia in arte maxime scribenda redigit in singulas rationes præceptionis, necesse est eius rei summus artifex sit. Hoc igitur ipsum maximum artificium est, in arte sua posse & alienis exemplis uti. Hæc illi cum dicunt, magis nos auctoritate sua commouent, quam ueritate disputationis. illud enim ueremur, ne cui satis sit ad contrariam rationem probandam, quod ab ea steterint ij, qui & inuentores huius artificij fuerunt, et uetustate iam satis omnibus probati sunt. quod si, illorum auctoritate remota, rem omnino uolent cum re comparare, intelligent non omnia esse concedenda antiquitati. Primum igitur, quod ab eis modestia dicitur, uideamus ne nimium inutiliter & pueriliter proferatur. nam si tacere, & nihil scribere modestia est: cur quidquam scribunt, aut loquuntur? sin aliquid suum scribunt: cur, quo secius omnia scribant, impediuntur modestia? quasi si quis ad Olympicum uenerit cursum, & steterit ut mitatur, impudentisq; illos dicat esse, qui currere cœperint, ipse intra carcerem stet, & narret alijs, quo modo Ladas aut Boius cum Sicyonijs cursitarint: sic isti, cum in artis curriculum descenderunt, illos, qui in eo, quod est artificij, elaborent, aiunt facere immodeste: ipsi aliquem antiquum oratorem, aut poetam laudant, aut scriptorem, sic ut in stadium rhe-

toricæ artis prodire non audeant. non ausim dicere, sed tamen uereor, ne, qua in re laudem modestiæ uentur, in ea ipsa re sint impudentes. Quid enim tibi uis, aliquis inquiet? artem tuam scribis, gignis nobis nouas præceptiones, eas ipse confirmare non potes, ab alijs exempla sumis: uide ne facias impudenter, qui tuo nomini uelis ex aliorum laboribus libare laudem. nam si eorum uolumina prehenderint antiqui oratores, et poetæ, & suum quisque de libris suis tulerint; nihil istis, quod suum uelint, relinquetur. At exempla, quoniam testimoniorum similia sunt, item conuenit, ut testimonia, ab hominibus probatissimis sumi. Primum omnium exempla ponuntur hic non confirmandi, neque testificandi causa, sed demonstrandi. non enim, cum dicimus esse exornationem, quæ, uerbi causa, constet ex similiter desinentibus uerbis, & ponimus hoc exemplum à Crasso, Quod possumus et debemus, testimonium collocamus, sed exemplum. Hoc igitur interest inter exemplum & testimonium. Exemplo demonstratur id, quod dicimus cuiusmodi sit. Testimonio esse illud ita, ut nos dicimus, confirmatur. Præterea oportet testimonium cum re conuenire: aliter enim rem non potest confirmare. at id, quod illi faciunt, cum re non conuenit. Quid ita? quia pollicentur artem se scribere, & exempla proferrunt ab ijs plerunque, qui artem nescierunt. Tum quis est, qui possit id, quod de arte scripserit, comprobare, nisi aliquid scribat ex arte? Contraq; faciunt, quàm polliceri uidentur. nam cum scribere artem instituunt, uidentur dicere se excogitasse, quod alios do-

AD HERENNIVM

cerent : cum uero scribunt , ostendunt nobis quid alij
excogitarint . At hoc ipsum difficile est , inquiunt ,
eligere de multis . Quid dicitis difficile ? utrum laborio-
sum , an artificiosum ? Si laboriosum , non statim
præclarum . sunt enim multa laboriosa ; quæ si fa-
ciatis , non continuo gloriemini . nisi etiam , si uestra
manu fabulas , aut orationes totas transcripsissetis ,
gloriosum putaretis . Sin autem istud artificium e-
gregium dicitis ; uidete ne insueti rerum maiorum ui-
deamini , si uos parua res , sicuti magna , delectat .
nam isto modo eligere rudis quidem nemo potest , sed
sine summo artificio multi . quisquis enim audierit de
arte paulo plus , in elocutione præsertim ; omnia uide-
re poterit , quæ ex arte dicuntur ; facere nemo poterit ,
nisi eruditus . ita ut , si de tragædijs Ennij uelis sen-
tentias eligere , aut de Pacuuianis periodos ; sed , quia
plane rudis id facere nemo poterit , cum feceris , te li-
teratissimum putes ; ineptus sis : propterea quòd id
facile faciat quiuis mediocriter literatus . Item si , cum
ex orationibus , aut poematibus elegeris exempla ,
quæ certis signis artificij notata sunt , quia rudis id
nemo facere possit , artificiosissime te fecisse putes ,
erras : propterea quòd isto signo uidemus te non
nihil eius scire , alijs signis te scire multa intelligi-
mus . Quòd si artificiosum est intelligere quæ sunt
ex arte scripta , multo est artificiosius ipsum scribere
ex arte . qui enim scribit artificiose , ab alijs com-
mode scripta facile intelligere poterit : qui eligit facie-
le , non continuo ipse commode scribit . Et si est maxi-
me artificiosum , alio tempore utantur ea facultate ,

non tum cum parere ipsi, et gignere, & proferre debent. Postremo, in eo uim artificij cōsumant, ut ipsi ab alijs potius eligēdi, quàm aliorum boni electores existimentur. Contra ea, quæ ab alijs dicuntur, qui dicunt alienis se exemplis uti oportere, satis est dictum. Nunc, quæ separatim dici possunt, consideremus. Dicimus ergo eos omnes, ideo quòd alienis utantur, peccare: tum etiam magis delinquere, quòd à multis exempla sumant: & de eo, quod postea diximus, ante uideamus. Si concederem aliena oportere assumere exempla, uincerem unius oportere. Primum, quòd contra hoc nulla staret eorum ratio. liceret enim eligerent, & probarent quemlibet, qui sibi in omnes res suppe- ditaret exempla, uel poetam, uel oratorem, cuius auctoritate niterentur. Deinde interest magni eius, qui discere uult, utrum unum omnia, an omnia neminem, sed aliud alium putet consequi posse. Si enim putabit posse omnia penes unum consistere, ipse quoque ad omnium nitetur facultatem: si id desperarit, in paucis se exercebit. ipsis enim contentus erit: nec mirum, cum ipse præceptor artis omnia penes unum reperire non poterit. allatis igitur exemplis à Catone, à Gracchis, à Lælio, à Scipione, Galba, Porcina, Crasso, Antonio, cæterisq; item sumptis alijs à poetis, & historiarum scriptoribus, necesse erit eum, qui discet, ab omnibus putare omnia, ab uno pauca uix potuisse sumi. Quare si unius alicuius esse similem satis habebit, omnia, quæ omnes habuerint, solum habere se posse diffidet. ergo inutile est ei, qui discere uult, putare non unum omnia posse. Igitur nemo in

AD HERENNIVM

hanc incideret opinionem, si ab uno exempla sumpsis-
 sent. nunc hoc signi est ipsos artis scriptores non pu-
 tasse unum potuisse in omnibus elocutionis partibus
 enitere, quoniam neque sua protulerunt, neque uni-
 us alicuius, aut denique duorum, sed ab omnibus ora-
 toribus & poetis exempla sumpserunt. Deinde, si-
 quis uelit artem demonstrare nihil prodesse ad discen-
 dum, non male utatur hoc adiumento, quod unus
 omnes artis partes consequi nemo potuerit. Quod igitur
 iuuat horum rationem, qui omnino improbent ar-
 tem, id non ridiculum est ipsum scriptorem artis suo
 iudicio comprobare? Ergo ab uno sumenda fuisse do-
 cuimus exempla, si semper aliunde sumerentur. Nunc
 omnino aliunde sic intelligemus sumenda non fuisse.
 Primum omnium, quod ab artis scriptore affertur
 exemplum, de eius artificio debet esse, non ut si quis
 purpuram, aut aliud quippiam uendens, dicat, Su-
 me à me, sed huius exemplum aliunde rogabo, tibiq;
 ostendam. si, merces ipsi qui uenditant, aliunde exem-
 plum quæritent aliud mercis: aut si acervos se dicant
 tritici habere, et eorum exemplum pugno nō habeant,
 quod ostendant: si Triptolemus, cum hominibus se-
 men largiretur, ipse ab alijs hominibus id mutuare-
 tur: aut si Prometheus, cum mortalibus ignem diui-
 dere uellet, ipse à uicinis cum testa ambulans carbun-
 culos corrogaret: non ridiculum uideretur? isti magi-
 stri omnium dicendi præceptores non uidentur sibi ri-
 dicule facere, cum id, quod alijs pollicentur, ab alijs
 quærant. si qui se fontes maximos penitus absconditos
 aperuisse dicat, & hæc sitiens quammaxime loqua-

eur, neque habeat quo sitim sedet; non irrideatur &
 isti cum non modo dominos se fontium, sed se ipsos fon-
 tes esse dicant, & omnium rigare debeant ingenia;
 non putant fore ridiculum, si, cum id polliceantur
 alijs, arescant ipsi siccitate. Chares à Lysippo statuas
 facere non isto modo didicit, ut Lysippus caput osten-
 deret Myronium, brachia Praxitelea, pectus Polycle-
 tium: sed omnia coram magistrum facientem uidebat,
 caterorum opera uel sua sponte considerare poterat.
 isti credunt eos, qui hæc uelint discere, alia ratione
 doceri posse commodius. Præterea ne possunt quidem
 ea, quæ sumuntur ab alijs exempla, tam esse ac-
 commodata ad artem, quàm propria: propterea quòd
 in dicendo leuiter unusquisque locus plerunque tan-
 gitur, ne ars appareat; in præcipiendo expresse
 conscripta ponere oportet exempla, ut in artis for-
 mam conuenire possint; & post in dicendo, ne pos-
 sit ars eminere, & ab omnibus uideri, facultate o-
 ratoris occultatur. Ergo etiam ut magis ars cogno-
 scatur, suis exemplis melius est uti. Postremo hæc
 quoque res nos duxit ad hanc rationem, quòd nomi-
 na rerum Græca, quæ conuertimus, ea remota sunt à
 consuetudine. quæ enim res apud nostros non erant,
 earum rerum nomina non poterant esse usitata. Er-
 go hæc asperiora primo uideantur necesse est; idq;
 fiet rei, non nostra difficultate. Reliquum scriptu-
 ræ consumetur in exemplis. hæc aliena si posuis-
 semus; factum esset, ut, quod commodius esset in hoc
 libro, id nostrum non esset; quod asperius & in-
 usitatum, id proprie nobis attribueretur. Ergo hanc

AD HERENNIVM

quoque incommoditatem fugimus. His de causis, cum artis inuentionem Græcorum probassemus, exemplorum rationem secuti non sumus. Nunc tempus postulat, ut ad elocutionis præcepta transeamus. Bipertita erit igitur nobis elocutionis præceptio. primum dicemus, quibus in generibus semper omnis oratoria elocutio debeat esse. deinde ostendemus, quas res semper habere debeat.

SUNT igitur tria genera, quæ nos figuras appellamus, in quibus omnis oratio non uitiosa consumitur: unam grauem, alteram mediocrem, tertiam extenuatam uocamus. Grauis est, quæ constat ex uerborum grauium magna et ornata constructione. Mediocris est, quæ constat ex humiliore, neque tamen ex infima, & peruulgatissima uerborum dignitate. Attenuata est, quæ demissa est usque ad usitatissimam puri sermonis consuetudinem. In graui figura consumetur oratio, si, quæ cuiusque rei poterunt ornatissima uerba reperiri, siue propria, siue translata, ad unamquamque rem accommodabuntur: & si graues sententiæ, quæ in amplificatione et commiseratione tractantur, eligentur: et si exornationes sententiarum, aut uerborum, quæ grauitatem habebunt, de quibus post dicemus, adhibebuntur. In hoc genere figuræ erit hoc exemplum: Nam quis est uestrum iudices, qui satis idoneam possit in eum poenam excogitare, qui prodere hostibus patriam cogitarit? quod maleficio cum hoc scelere comparari? quod huic maleficio dignum supplicium potest inueniri? In ijs, qui uiolassent ingenuam, matrem familias constuprassent, pulsassent aliz

quem, aut postremo necassent, maxima supplicia maiores nostri consumpserunt: huic truculentissimo ac nefario facinori singularem poenam non reliquerunt? Atque in alijs maleficijs ad singulos, aut ad paucos ex alieno peccato iniuria peruenit: huius sceleris qui sunt affines, uno consilio uniuersis ciuibus atrocissimas calamitates machinantur. O' feros animos, o' crudeles cogitationes, o' derelictos ab humanitate homines, qui agere ausi sunt, aut cogitari potuerunt, quo pacto hostes, reuulsis maiorum sepulcris, deiectis moenibus, ouantes irruerent in ciuitatem; quo modo deum, spoliatis templis, optimatibus trucidatis, alijs abreptis in seruitutem, matribus familias & ingenuis sub hostilem libidinem subiectis, urbs acerbissimo concidat incendio conflagrata: qui se non putant id, quod uoluerint, ad exitum perduxisse, nisi sanctissimae patriae miserandum scelerati uiderint cinerem. Neque uerbis consequi iudices indignitatem rei: sed negligentius id fero, quia uos mei non indigetis. uester enim uos animus amantissimus reip. facile edocet, ut eum, qui fortunas omnium uoluerit prodere, praecipitem perturbetis ex ea ciuitate, quam iste spurcissimorum hostium dominatu nefario uoluerit obruere. In mediocri figura uersabitur oratio, si haec, ut ante dixi, aliquantulum demiserimus, neque tamen ad infimum descenderimus, sic: Quibuscum bellum gerimus, iudices uidetis: cum socijs, qui pro nobis pugnare, & imperium nostrum nobiscum simul uirtute et industria conseruare soliti sunt. Hi cum se, et opes suas, & copiam necessariorum norunt, tum uero nihilo

AD HERENNIVM

minus propter propinquitatem, et omnium rerum societatem, quid in omnibus rebus populus R. posset, scire et aestimare poterant. Hi, cum deliberassent nobiscum bellum gerere; quaeso, quæ res erat, qua freti bellum suscipere conarentur? cum multo maximam sociorum partem in officio manere intelligerent; cum sibi non multitudinem militum, non idoneos Imperatores, non pecuniam publicam præsto esse uiderent, non denique ullam rem, quæ res pertineat ad bellum administrandum. si cum finitimis de finibus bellum gererent; si totum certamen in uno prælio positum putarent: tamen omnibus rebus instructiores ac paratiores uenirent, ne dum illud imperium orbis terræ, cui imperio omnes gentes, reges, nationes partim ui, partim uoluntate consenserunt, cum aut armis, aut liberalitate à populo R. superati essent, ad se transferre tantulis uiribus conarētur. Quæret aliquis: Quid Fregellani, non sua sponte conati sunt? Eo quidem minus isti facile conarentur, quod illi, quemadmodum descissent, uidebant. nam rerum imperiti, qui uniuscuiusque rei de rebus ante gestis exempla petere non possunt, ij per imprudentiam facile deducuntur in fraudem. at ij, qui sciunt quid alijs acciderit, facile ex aliorum euentu suis rationibus possunt prouidere. Nulla igitur re inducti, nulla spe freti arma sustulerunt? Quis hoc credat, tantam amētiam quenquam tenuisse, ut imperium populi R. tentare auderet nullis copijs fretus? Ergo aliquid fuisse necesse est: quid aliud, nisi id quod dico, potest esse? In attenuato figuræ genere, quod ad infimum et quotidianum sermonem demis-

sum est, hoc erit exemplum: Nam, ut forte hic in balneas uenit, coepit, postquam perfusus est, defricari. deinde, ubi uisum est ut in alueum descenderet, ecce tibi iste de transuerso, Heus, inquit, adolescens, pueri tui modo me pulsarunt, satisfacias oportet. Hic, qui id ætatis ab ignoto præter consuetudinem appellatus esset, erubuit. Iste clarius eadem & alia dicere coepit. Hic uix tandem inquit, Sine me considerare. Tum uero iste coepit clamare uoce ista, quæ facile cuiuis rubores eijcere posset: Ita petulans es, atque acer, ut non ad solarium quidem, ut mihi uidetur, sed penes scenam, & in eiusmodi locis exercitus sis. Conturbatus est adolescens. nec mirum, cui etiam nunc pædagogilites ad auriculas uersarentur, impedito eiusmodi conuiuiorum. ubi enim iste uidisset scurram exhausto rubore, qui se putaret nihil habere, quod de existimatione perderet, ut omnia sine famæ detrimento facere posset? Igitur genera figurarum ex ipsis exemplis intelligi poterunt. Erit enim et attenuata uerborum constructio quædam, & item alia in grauitate, alia posita in mediocritate. Est autem cauendum, ne, dum hæc genera consectemur, in finitima & propinqua uitia ueniamus. Nam graui figuræ, quæ laudanda est, propinqua est ea, quæ fugienda est: quæ recte uidebitur appellari, si sufflata nominabitur. nam ut corporis bonam habitudinem tumor imitatur sæpe: ita grauis oratio sæpe imperitis uidetur ea, quæ turget & inflata est, cum aut nouis, aut prisca uerbis, aut duriter aliunde translatis, aut grauioribus, quàm res postulat, aliquid dicitur, hoc

AD HERENNIVM

modo: Nam qui perduellibus uendit patriam, non satis supplicij dederit, si praeceptis in Neptunias depul-
tus erit lacunas. Poenitet igitur istum, qui montes belli fabricatus est, campos sustulit pacis. In hoc ge-
nus plerique cum declinassent; & ab eo, quod profecti sunt, aberrauerunt; & specie grauitatis fallun-
tur, nec perspicere possunt orationis tumorem. Qui in mediocre genus orationis profecti sunt, si peruenire eo non potuerunt, errantes perueniunt ad confine ge-
nus eius generis, quod appellamus fluctuans & dis-
solutum, eo quod sine nervis & articulis fluctuat huc & illud, nec potest confirmare, nec uiriliter se se expedire. idest huiusmodi: Socij nostri cum bellige-
rare nobiscum uellent, profecto ratiocinati essent etiam atque etiam quid possent facere, si quidem sua sponte facerent, et non haberent hic adiutores multos et ma-
los homines, & audaces. solent enim diu cogitare omnes, qui magna negotia uolunt agere. Non potest huiusmodi sermo tenere attentum auditorem: diffluit enim totus, neque quidquam comprehendens perfectis uerbis amplectitur. Qui non possunt in illa facetissima uerborum attenuatione commode uersari, ueni-
unt ad aridum et exangue genus orationis, quod non alienum est exile nominari, cuiusmodi est hoc: Nam istic ille in balneas accessit: ad hunc postea dixit, hic tuus seruus me pulsauit. postea dixit hic illi, conside-
rabo. post ille conuitium fecit, & magis magisque praesentibus multis clamauit. Friuolus hic quidem iam, et illiberalis est sermo. non enim adeptus est id, quod ha-
bet attenuata figura, puris uerbis & electis, compo-

sitam orationem. Omne genus orationis, & graue, & mediocre, & attenuatum, dignitate afficiunt exornationes, de quibus post loquemur: quæ si raræ disponentur, distinctam sicuti coloribus; si crebræ collocabuntur, oblitam reddunt orationem. Sed figuram in dicendo commutari oportet, ut grauem mediocris, mediocrem excipiat attenuata. deinde identidem commutentur, ut facile satietas uarietate uitetur.

QVONIAM, quibus in generibus elocutio uersari debeat, dictum est, uideamus nunc quas res debeat habere elocutio commoda & perfecta. Quæ maxime admodum oratori accommodata est, tres res in se debet habere, elegantiam, compositionem, dignitatem. Elegantia est, quæ facit ut unumquodque pure & aperte dici uideatur. Hæc distribuitur in latinitatem & explanationem. Latinitas est, quæ sermonem purum conseruat ab omni uitio remotum. Vitia in sermone, quo minus is latinus sit, duo possunt esse, solœcismus & barbarismus. Solœcismus est, cum in uerbis pluribus consequens uerbum superiori non accommodatur. Barbarismus est, cum uerbum aliquod uitiose effertur. Hæc qua ratione uitare possimus, in arte grammatica dilucide discemus. Explanatio est, quæ reddit apertam et dilucidam orationem. Ea comparatur duabus rebus, usitatis uerbis, & proprijs. Usitata sunt ea, quæ uersantur in sermone, & consuetudine quotidiana. Propria, quæ eius rei uerba sunt, aut esse possunt, qua de loquemur. Compositio est uerborum constructio, quæ facit omnes partes orationis æqualiter perpolitas. ea conseruabitur, si fugieat

AD HERENNIVM

mus crebras uocalium concursiones, quæ uastam atque hiantem orationem reddunt, ut hoc est. Baccae aeneae amœnissimæ impendebant. Et si uitabimus eiusdem literæ nimiam assiduitatem, cui uitio uersus hic erit exemplo: nam hic nihil prohibet in uitijs, alienis exemplis uti. O' Tite tute Tati tibi tanta tyranne tulisti. Et hic eiusdem poetæ: Quidquam quisquam cuiquam, quod conueniat, neget? Et si eiusdem uerbi assiduitatem nimiam fugiemus: ea est huiusmodi: Nam cuius rationis ratio non extet, ei rationi ratio non est fidem habere. Et si non utemur continenter similiter cadentibus uerbis, hoc modo: Flentes, plorantes, lacrymantes, obtestantes. Et si uerborum transietionem uitabimus, nisi quæ erit concinna; qua de re posterius loquemur: quo in uitio est Lucilius assiduus, ut hoc est in priore libro: Has res ad te scriptas Lucimifimus Aeli. Item, fugere oportet longam uerborum continuationem, quæ & auditoris aures, & oratoris spiritum lædit. His uitijs in compositione uitatis, reliquum operis consumendum est in dignitate. Dignitas est, quæ reddit ornatam orationem uarietate distinguens. hæc et in uerborum et sententiæ exornationem diuiditur. Verborum exornatio est, quæ ipsius sermonis insignita continetur perpolitione. Sententiærum exornatio est, quæ non in uerbis, sed in ipsis rebus quandam habet dignitatem.

REPETITIO est, cum continenter ab uno, atque eodem uerbo in rebus similibus & diuersis principia sumuntur, hoc modo: Vobis istud attribuendum est, uobis gratia habenda, uobis res ista erit honori.

Item,

Item : Scipio Numantiam sustulit , Scipio Carthagi-
nem deleuit , Scipio pacem peperit , Scipio ciuitatem ser-
uauit . Item . Tu in forum prodire , tu lucem conspice-
re , tu in horum conspectum uenire conaris ? Audes
uerbum facere , audes quidquam ab istis petere , au-
des supplicium deprecari ? Quid est , quod possis defen-
dere ? quid est , quod audeas postulare ? quid est , quod
tibi putes concedi oportere ? Non iusiurandum reliqui-
sti ? non amicos prodidisti ? non parenti manus intui-
listi ? non denique in omni dedecore uolutatus es ? Hæc
exornatio cum multum uenustatis habet , tum graui-
tatis & acrimonie plurimum . quare uidetur esse ad-
hibenda & ad exornandam , et ad augendam oratio-
nem . Conuersio est , per quam non , ut ante , primum
repetimus uerbum , sed ad postremum continenter re-
uertimur , hoc modo : Pænos populus R. iustitia uicit ,
armis uicit , liberalitate uicit . Item : Ex quo tempore
concordia de ciuitate sublata est , libertas sublata est ,
fides sublata est , amicitia sublata est . Item : C. Lælius
homo nauus erat , ingeniosus erat , doctus erat , bonis
uiris & studiosis amicus erat , ergo in ciuitate pri-
mus erat . Item : Nam cum istos , ut absoluant te , ro-
gas ; ut peierent , rogas ; ut existimationem negligant ,
rogas ; ut leges populi R. tuæ libidini largiantur , ro-
gas . Complexio est , quæ utranque complectitur exor-
nationem , & hanc , et quam ante exposuimus , ut et
repetatur idem primum uerbum sæpius , & crebro ad
idem postremum reuertamur , hoc modo . Qui sunt ,
qui fœdera sæpe ruperunt ? Carthaginenses . Qui
sunt , qui crudele bellum in Italia gesserunt ? Cartha-

AD HERENNIVM

ginienses . Qui sunt , qui Italiam deformauerunt ?
 Carthaginenses . Qui sunt , qui sibi postulant ignoscere
 Carthaginenses . Videte ergo , quid conueniat eos impe-
 trare . Item : Quem senatus damnarit , quem popu-
 lus R. damnarit , quem omnium existimatio damna-
 rit , cum uos sententijs uestris absoluetis ? Tractatio
 est , quæ facit ut , cum idem uerbum crebrius ponatur ,
 non modo non offendat animum , sed etiam concinnio-
 rem orationem reddat , hoc pacto : Qui nihil habet in
 uita iucundius uita , is cum uirtute uitam non potest
 colere . Item : Eum tu hominem appellas , qui si fuisset
 homo , nunquam tam crudeliter uitam hominis pe-
 tiisset . At erat inimicus : ergo inimicum sic ulcisci uo-
 luit , ut ipse sibi reperiretur inimicus . Item : Diuitias
 sine diuitum esse , tu uero uirtutem præfer diuitijs .
 nam si uoles diuitias cum uirtute comparare , uix sa-
 tis idoneæ tibi uidebuntur diuitiæ , quæ uirtutis pedise-
 quæ sint . Ex eodem genere exornationis , cum idem
 uerbum modo ponitur in hac , modo in altera re , hoc
 modo : Cur eam rem tam studiose curas , quæ multas
 tibi dabit curas ? Item : Amari iucundum est , si cure-
 tur ne quid insit amari . Item : Veniam ad uos , si
 mihi senatus det ueniam . In his quatuor generibus
 exornationum , quæ adhuc propositæ sunt , non ino-
 pia uerborum fit , ut ad idem uerbum redeatur sæpius :
 sed inest festiuitas quædam , quæ facilius auribus di-
 iudicari , quàm uerbis demonstrari potest . Contentio
 est , cum ex contrarijs uerbis oratio conficitur , hoc pa-
 cto : Habet assentatio incunda principia , eadem exitus
 amarissimos affert . Item : Inimicis te placabilem ,

amicis inexorabilem præbes . Item : In otio tumultu-
 ris , in tumultu solus es otiosus . In re frigidissima ca-
 les , in feruentissima friges . Tacito cum opus est , cla-
 mas : cum loqui conuenit , obmutescis . Ades , abesse
 uis : abes , reuerti cupis . In pace bellum quæritas , in
 bello pacem desideras . In concione de uirtute loqueris ,
 in prælio præ ignauia tubæ sonitum perferre non po-
 tes . Hoc genere si distinguemus orationem , & ornati
 & graues poterimus esse . Exclamatio est , quæ conficit
 significationem doloris , aut indignationis alicuius , per
 hominis , aut urbis , aut loci , aut rei cuiuspiam com-
 pellationem , hoc modo : Te nunc alloquor Africane ,
 cuius mortui quoque nomen splendori ac decori est ciui-
 tati . Tui clarissimi nepotes suo sanguine abluerunt
 inimicorum crudelitatem . Item : O' perfidiosa Fregel-
 læ , quàm facile scelere uestro contabuiſtis : ut , cuius
 nitor urbis Italiam nuper illustrauit , eius nunc uix
 fundamentorum reliquæ maneant . Item : Bonorum
 insidiatores latrocinio uitam innocentissimi cuiusque
 petistis : tantam'ne ex iniquitate iudiciorum uestris ca-
 lumnijs assumitis facultatem ? Hac exclamatione si lo-
 co utemur , & raro , & cum rei magnitudo postulare
 uidebitur , ad quam uolemus indignationem animum
 auditoris adducemus . Interrogatio non omnis grauis
 est , neque concinna , sed hæc , quæ , cum enumerata
 sunt ea , quæ obsunt causæ aduersariorum , confirmat
 superiorem orationem , hoc pacto : Cum igitur hæc o-
 mnia faceres , diceres , administrares , utrum animos
 sociorum ab rep. remouebas & alienabas , an non ? et
 utrum'ne aliquem exornari oportuit , qui ista prohibe-

ret, de fieri non sineret, an non? Ratiocinatio est, per quam ipsi à nobis rationem poscimus quare quidque dicamus, et crebro nosmet à nobis petimus uniuscuiusque propositionis explanationem. ea est huiusmodi: Maiores nostri si quam unius peccati mulierem damnabant, simplici iudicio multorum maleficiorum conuietam putabant. Quo pacto? quoniam, quam impudicam indicarant, eam ueneficij quoque damnatam existimabant. Quid ita? quia necesse est eam, quæ suum corpus addixerit turpissimæ cupiditati, timere permultos. Quos istos? uirum, parentes, cæteros, ad quos uidet sui dedecoris infamiam pertinere. Quid postea? quos tantopere timeat, eos necesse est ut, quo modo possit, ueneficio petat. Cur? quia nulla potest honesta ratio retinere eam, quam magnitudo peccati facit timidam, intemperantia audacem, natura muliebris inconsideratam. Quid ueneficij damnatam? quid? putabant impudicam quoque necessario. Quare? quia nulla facilius ad id maleficium causa, quam turpis amor, et intemperans libido commouere potuit: cum, cuius animus mulieris esset corruptus, eius corpus castum esse non putarint. Quid in uiris? idem ne hoc obseruabant? minime. Quid ita? quia uiros ad unumquodque maleficium singulæ cupiditates impellunt: mulieres ad omnia maleficia cupiditas una ducit. Item: Bene maiores nostri hoc comparauerunt, ut neminem regem, quem armis cepissent, uita priuarent. Quid ita? quia, quam nobis facultatem fortuna dedisset, iniquum erat in eorum supplicio consumere, quos eadem fortuna paulo ante in amplissimo statu col



locarat. Quid, quòd exercitum contra duxit? desino meminisse. Quid ita? quia uiri fortis est, qui de uictoria contendat, eos hostes putate; qui uicti sunt, eos homines iudicare, ut possit bellum fortitudo minuire, pacem humanitas augere. At ille, si uicisset, num idem fecisset? non profecto tam sapiens fuisset. Quid igitur ei parcis? talem stultitiam contemnere, non imitari consueui. Hæc exornatio ad sermonem uehementer accommodata est, et animum auditoris retinet tum uenustate sermonis, tum rationum expectatione. Sententia est oratio sumpta de uita, quæ, aut quid sit, aut quid esse oporteat in uita, breuiter ostendit, hoc modo: Difficile est primum uirtutem reuereri, qui semper secunda fortuna sit usus. Item: Liber est is existimandus, qui nulli turpitudini seruit. Item: Egens æque est is, qui non satis habet, et is, cui nihil satis potest esse. Item: Optima uiuendi ratio est eligenda: eam incundam consuetudo reddet. huiusmodi sententiæ simplices non sunt improbandæ: propterea quòd habet breuis expositio, si rationis nullius indiget, magnam delectationem. Sed illud quoque probandum est genus sententiæ, quod confirmatur subiectione rationis, hoc modo: Omnes bene uiuendi rationes in uirtute sunt collocandæ: propterea quòd sola uirtus in sua potestate est, omnia præterea subiecta sunt fortunæ dominationi. Item: Qui fortunis alicuius inducti amicitiam eius secuti sunt, hi, simulac fortuna dilapsa est, deuolant omnes. Cum enim recessit ea res, quæ fuit consuetudinis causa, nihil superest quare possint in amicitia retineri. Sunt item sententiæ, quæ duplices

AD HERENNIVM

afferuntur, hoc modo sine ratione: Errant, qui in prosperis rebus omnes impetus fortunæ se putant fugisse. Sapienter cogitant, qui temporibus secundis casus aduersos reformidant. Cum ratione, hoc pacto: Qui adolescentium peccatis ignosci putant oportere, falluntur, propterea quod ætas illa non est impedimento bonis studijs: at hi sapienter faciunt, qui adolescentes maxime castigant, ut, quibus uirtutibus omnem uitam tueri possint, eas in ætate maturissima uelint comparare. Sententias interponi raro conuenit; ut rei actores, non uiuendi præceptores esse uideamur. cum ita interponentur, multum afferent ornamenti. nam necesse est animo eam comprobet tacitus auditor, cum ad causam uideat accommodari rem certam ex uita & moribus sumptam. Contrarium idem fere est, quod contentio. Contrarium est, quod ex rebus diuersis duabus, alteram breuiter et facile confirmat, hoc pacto: Nam, qui suis rationibus inimicus fuerit semper, eum quo modo alienis rebus amicum fore speres? Item: Nam, quem in amicitia perfidiosum cognoueris, eum quare putes inimicitias cum fide habere posse? Et qui priuatus intolerabili superbia fuerit, eum commodum, & sui cognoscentem uidere in potestate quis speret? Et qui in sermonibus & conuentu amicorum uerum dixerit nunquam, eum sibi in concionibus credis à mendacio temperaturum? Item: Quos ex collibus deiecimus, cum his in campo metuimus dimicare? Qui cum plures erant, paucis nobis exæquari non poterant; hi postquam pauciores sunt, metuimus ne sint superiores? Hoc exornationis genus

breuibus & continuatis uerbis perfectum esse debet, & cum commodum est auditu propter breuem & absolutam conclusionem, tum uero uehementer id, quod opus est oratori, comprobatur contraria re, & ex eo, quod dubium non est, expedit illud, quod dubium est, ut aut dilui non possit, aut multo difficillime possit. Membrum orationis appellatur res breuiter absoluta sine totius sententiæ demonstratione, quæ denuo alio membro orationis excipitur, hoc modo: Et inimico proderas; id est unum, quod appellatur membrum: deinde hoc excipitur oportet ab altero, & amicum lædebas. Ex duobus membris hæc exornatio potest constare: sed commodissima & absolutissima est, quæ ex tribus constat, hoc pacto: Et inimico proderas, & amicum lædebas, & tibi ipsi non consulebas. Item: nec reipublicæ consuluisti, nec amicis profuisti, nec inimicis restitisti. Articulus dicitur, cum singula uerba interuallis distinguuntur cæsa oratione, hoc modo: Acrimonia, uoce, uultu aduersarios perterruiisti. Item: Inimicos inuidia, iniurijs, potentia, perfidia sustulisti. Inter huius generis & illius superioris uehementiam hoc interest, quod illud tardius & rarius uenit, hoc crebrius & celerius peruenit. itaque in illo genere ex remotione brachij & contortione dextræ gladius ad corpus afferri, in hoc autem crebro & celeri uulnere corpus consauciari uidetur. Continuatio est densa et continens frequentatio uerborum cum absolutione sententiarum. ea utemur commodissime tripertito, in sententia, in contrario, in conclusione. In sententia, hoc pacto: Ei non multum potest obesse for-

AD HERENNIVM

tuna, qui sibi firmitus in uirtute, quàm in casu præsidium collocauit. In contrario, hoc modo: Nam si quis spei non multum collocarit in casu, quid est quod ei magnopere casus obesse possit? In conclusione, hoc pacto: Quòd si in eos plurimum fortuna potest, qui suas rationes omnes in casum contulerunt, non sunt omnia committenda fortunæ, ne magnam nimis in nos habeat dominationem. In his tribus generibus ad continuationis uim adeo frequentatio est necessaria, ut infirma facultas oratoris uideatur, nisi sententiam, & contrarium, & conclusionem frequentibus efferat uerbis. Sed & alias quoque nonnunquam non alienum est, tametsi necesse non est, eloqui res aliquas per huiusmodi continuationes. Compar appellatur, quod habet in se membra orationis, de quibus ante diximus, quæ constant ex pari fere numero syllabarum. hoc non de enumeratione nostra fiet: nam id quidem puerile est, sed tantum affert usus & exercitatio facultatis, ut animi quodam sensu par membrum superiori referre possimus, hoc modo: In prælio mortem pater oppetebat, domi filius nuptias comparabat: hæc omnia graues casus administrabant. Item: Illi fortuna felicitatem dedit, huic industria uirtutem comparauit. In hoc genere sæpe fieri potest, ut non plane par sit numerus syllabarum, et tamen esse uideatur, si una aut etiam altera syllaba est alterum breuius: aut si, cum in altero plures sunt, in altero longior aut longiores, plenior aut pleniores syllabæ erunt; ut lōgītudo aut plenitudo harum multitudinem alterius assequatur &

exæquet. Similiter cadens, exornatio dicitur, cum in eadem constructione uerborum duo aut plura sunt uerba, quæ similiter iisdem casibus efferuntur, hoc modo: Hominem laudas egentem uirtutis, abundantem felicitatis. Item: Cuius omnis in pecunia spes est, eius à sapientia est animus remotus. Diligentia comparat diuitias, negligentia corrumpit animum: et tamen, cum ita uiuit, neminem præ se ducit hominem. Similiter desinens est, cum, tametsi casus non insunt in uerbis, tamen similes exitus sunt, hoc pacto: Turpiter audes facere, nequiter studes dicere. Viuis inuidiose, delinquis studiose, loqueris odiose. Item: Audacter territas, humiliter placas. Hæc duo genera, quorum alterum in exitus, alterum in casus similitudine uersatur, inter se uehementer conueniunt, & ea re, qui his bene utuntur, plerunque simul ea collocant in iisdem partibus orationis. Id hoc pacto facere oportet: Perditissima ratio est amorem petere, pudorem fugere, diligere formam, negligere famam. Hic et ea uerba, quæ casus habet, ad casus similes; et illa, quæ non habent, ad similes exitus ueniunt. Annominatio est, cum ad idem uerbum acceditur commutatione, uel additione unius literæ, aut literarum, syllabæ, aut syllabarum; aut ad res dissimiles similia uerba accommodantur. ea multis et uarijs rationibus cõficitur. Attenuatione aut complexione eiusdem literæ, sic: Hic, qui se magnifice iacet atque ostentat, uenit à te ante, quam Romam uenit. Ex contrario: Hic, quos homines alea uincit, eos ferro statim uincit. Productione eiusdem literæ, hoc modo: Hunc auium dulcedo ducit ad

AD HERENNIVM

animum . Breuitate eiusdem literæ , hoc modo : Hic
tamen si uidetur esse honoris cupidus , tamen non tan-
tum curiam diligit , quantum Curiam . Addendis li-
teris , hoc pacto : Hic sibi posset temperare , nisi amori
mallet obtemperare . Demendis literis , sic : Si lenones
tanquam leones uitasset , uitæ se tradidisset . Transfe-
rendis literis , sic : Videte iudices , utrum homini na-
uo , an uano credere malitis . Item : Nolo esse lauda-
tor , ne uidear adulator . Commutandis , hoc modo :
Deligere oportet , quem uelis diligere . Hæ sunt anno-
minationes , quæ in literarum commutatione breui-
tate , aut productione , aut translatione , aut aliquo
huiusmodi genere uersantur . Sunt autem aliæ , quæ
non habent tam propinquam in uerbis similitudinem ,
& tamen dissimiles non sunt : quibus de generibus
unum est huiusmodi : Quid ueniam , qui sim , quare
ueniam , quem insimulem , cui prosim , quem postu-
lem , breui cognoscetis . Nam hic est in quibusdam
uerbis quædam similitudo non tam affectanda , quàm
illæ superiores , sed tamen adhibenda nonnunquam .
Alterum genus huiusmodi : Demus operam Quiri-
tes , ne omnino P. C. circumscripti putentur . Hæc an-
nominatio accedit magis ad similitudinem , quàm illa
superior , sed minus , quàm illæ superiores : propterea
quòd non solum additæ , sed uno tempore demptæ quo-
que literæ sunt . Tertium genus est , quod uersatur
in casuum commutatione , aut unius aut plurium
nominum : unius nominis , hoc modo : Alexander
Macedo summo labore animum ad uirtutes à pueritia
confirmauit . Alexandri uirtutes per orbem terræ cum

laude & gloria uulgatae sunt. Alexandrum omnes maxime metuerunt, item plurimum dilexerunt. Alexandro si uita data longior esset, trans Oceanum Macedonum gloria transuolasset. Varie hic unum nomen in commutatione casuum uolutatum est. Plura nomina, casibus commutatis, hoc modo facient annominationem: Ti. Gracchum, remp. administrantem, indigna prohibuit nex diutius in ea commorari. C. Graccho similiter occasio oblata est, quæ reip. uirum amantissimum subito de sinu ciuitatis eripuit. Saturninum, fide captum, malorum perfidia per sce- lus uita priuauit. Tuus o Druse sanguis domesticos parietes, & uultum parentis aspersit. Sulpitio, cui paulo ante omnia concedebant, eum breui spatio non modo uiuere, sed etiam sepeliri prohibuerunt. Hæc tria genera proxima exornationum, quorum unum in similiter cadentibus, alterum in similiter desinentibus uerbis, tertium in annominationibus positum est, perraro sumenda sunt, cum in ueritate dicemus: propterea quod non hæc uidentur reperiri posse sine elaboratione & consumptione operæ. Eiusmodi autem studia ad delectationem, quam ad ueritatem uidentur accommodatiora. Quare fides, & grauitas, et seueritas oratoria minuitur his exornationibus frequenter collocatis: & non modo tollitur auctoritas dicendi, sed offenditur quoque in eiusmodi oratione auditor: propterea quod est in his lepos, & festiuitas, non dignitas, neque pulchritudo. quare quæ sunt ampla & pulchra, diu placere possunt: quæ lepida & concinna, cito satietate afficiunt aurium sensum fa-

AD HERENNIVM

stidiosissimum. Quo modo igitur, si crebro his generibus utemur, puerili uidebimur elocutione delectari: ita, si raro has interseremus exornationes, & in causa tota uarie dispergemus, commode luminibus distinctis illustrabimus orationem. Subiectio est, cum interrogamus aduersarios, aut quærimus ipsi, quid ab illis, aut quid contra nos dici possit: deinde subijcimus id, quod dici oportet, aut quod non oportet, aut nobis adiumento futurum sit, aut offuturum illis e contrario, hoc modo: Quæro igitur unde iste tam pecuniosus sit factus. Amplum patrimonium relictum est? at patris bona uenierunt. Hæreditas aliqua obuenit? non potest dici: sed etiam à necessarijs omnibus exheredatus est. Præmium aliquod ex lite aut iudicio cepit? non modo id non fecit, sed etiam insuper ipse grandi sponfione uictus est. Ergo, si his rationibus locupletatus non est, sicut omnes uidetis, aut isti domina scitur aurum, aut unde licitum non est pecunias accepit. Item: Sæpe iudices animaduerti, multos aliqua ex honesta re, quam ne inimici quidem criminari possint, sibi præsidium petere, quorum nihil potest aduersarius facere. Nam utrum ad patris eius uirtutem confugiet? at eum uos iurati capite damnastis. An ad suam reuertetur antiquam uitam alicubi honeste tractatam? non. nam hic quidem ante oculos uestros quo modo uixerit, scitis omnes. An cognatos suos enumerabit, quibus uos conueniat commoueri? at hi quidem nulli sunt. Amicos proferet? at nemo est, qui sibi non putet turpe, istius amicum nominari. Item: Credo inimicum, quem nocentem putabas, in iudicium

adduxisti? non: nam indemnatum necasti. Leges, quæ id facere prohibent, ueritus es? at ne scriptas quidem iudicasti. Cum ipse te ueteris amicitiae commonefaceret, commotus es? at nihilo minus, sed etiam studiosius occidisti. Quid? cum tibi pueri ad pedes uolutarentur, misericordia motus es? at eorum patrem crudelissime sepultura quoque prohibuisti. Multum inest acrimoniae & grauitatis in hac exornatione: propterea quod, cum quaesitum est quid oporteat, subiicitur id non esse factum. quare facillime fit, ut augeatur indignitas negotij. Ex eodem genere, ut ad nostram quoque personam referamus subiectionem, sic: Nam quid me facere conueniret, cum à tota Gallorum multitudine circumsederer? an dimicaret? at cum parua manu tum prodiremus, locum quoque inimicissimum habebamus. Sederem in castris? at neque subsidium, quod expectarem, habebamus, neque erat quò uitam produceremus. Castra relinquerem? at obsidebamus. Vitam militum negligerem? at ea uidebar eos accepisse conditione, ut, quoad possem, incolumes patriæ & parentibus conseruarem. Hostium conditionem repudiarem? at salus antiquior est militum, quàm impedimentorum. Huiusmodi consequuntur identidem subiectiones, ut ex omnibus ostendi uideatur, nihil potius, quàm quod factum sit, faciundum fuisse. Gradatio est, in qua non ante ad consequens uerbum descenditur, quàm ad superius consensum est, hoc modo: Nam quæ reliqua spes manet libertatis, si illis &, quod libet, licet: &, quod licet, possunt: et, quod possunt, audent: et, quod audent,

AD HERENNIVM

faciunt: & quod faciunt, uobis molestum non est?
 Item: Non sensi hoc, & non suasi: neque suasi, &
 non ipse statim facere coepi: neque facere coepi, &
 non perfeci: neque perfeci, & non probaui. Item:
 Africano industria uirtutem, uirtus gloriam, gloria
 æmulos comparauit. Item: Imperium Græciæ fuit pe-
 nes Athenienses, Atheniensium potiti sunt Spartiæ,
 Spartiæ superauere Thebani, Thebanos Macedones
 uicerunt, qui ad imperium Græciæ breui tempore ad-
 iunxerunt Asiam bello subactam. Habet in se quen-
 dam leporem superioris cuiusque crebra repetitio uerbi,
 quæ propria est huius exornationis. Definitio est, quæ
 rei alicuius proprias amplectitur potestates breuiter et
 absolute, hoc modo: Maiestas reip. est, in qua conti-
 netur dignitas & amplitudo ciuitatis. Item: Iniuriæ
 sunt, quæ aut pulsatione corpus, aut conuitio aures,
 aut aliqua turpitudine uitam cuiuspiam uiolât. Item:
 Non est ista diligentia, sed auaritia: ideo quod diligen-
 tia est accurata cōseruatio suorum, auaritia iniuriosa
 appetitio alienorum. Item: Non est ista fortitudo, sed
 temeritas: propterea quod fortitudo est contemptio la-
 boris et periculi cum ratione utilitatis, et compensatio-
 ne commodorum: temeritas est cum inconsiderata labo-
 rum perpeffione gladiatoria periculorū susceptio. Hæc
 igitur commoda putatur exornatio, quod omnem rei
 cuiuspiam uim & potestatem ita dilucide proponit, et
 breuiter explicat, ut neque pluribus uerbis oportuisse
 dici uideatur, neque lucidius potuisse dici putetur.
 Transitio uocatur, quæ, cum ostendit breuiter quod di-
 ctum sit, proponit item breui quod consequatur, hoc

modo: In patriam cuiusmodi fuerit, habetis: nunc, in parentes qualis extiterit, considerate. Item: Mea in istum beneficia cognoscitis: nunc, quo modo iste mihi gratiam retulerit, accipite. Proficit hæc aliquantum exornatio ad duas res: nam et, quid dixerit, commouet, & ad reliquum comparat auditorem. Correctio est, quæ tollit id, quod dictum est, & pro eo id, quod magis idoneum uidetur, reponit, hoc pacto: Quod si iste suos hospites rogasset, immo innuisset modo, hoc facile posset. Item: Nam postquam isti uicerunt, atque adeo uicti sunt, eam quo modo uictoriam appellem, quæ uictoribus plus calamitatis, quam boni dederit? O uirtutis comes inuidia, quæ bonos insequeris plerumque, atque adeo insectaris. Commouetur hoc genere animus auditoris. res enim communi uerbo elata, tantummodo dicta uideatur: ea post ipsius oratoris correctionem magis idonea fit pronuntiatione. Non igitur satius esset, dicet aliquis, ab initio, præsertim cum scribas, ad optimum & lectissimum uerbum deuenire? est, cum non est satius, si commutatio uerbi id erit demonstratura, eiusmodi rem esse, ut, cum eam communi uerbo appellaris, leuius dixisse uidearis; cum ad lectius uerbum accedas, insigniorem facias. Quod si continuo uenisses ad id uerbum, nec rei, nec uerbi gratia animaduersa esset. Occupatio est, cum dicimus nos præterire, aut non scire, aut nolle dicere id, quod tunc maxime dicimus, hoc modo: Nam de pueritia quidem tua, quam tu omni intemperantiæ addixisti, dicerem, si hoc tempus idoneum putarem: nunc consulto relinquo. Et illud prætereo, quod rei

AD HERENNIVM

militari te infrequentem tradidisti. Deinde, quod iniu-
 riarum satisfecisti L. Labeoni, nihil ad rem pertinere
 puto. Horum nihil dico: reuertor ad illud, de quo iu-
 dicium est. Item: Non dico te ab socijs pecunias acce-
 pisse: non sum in eo occupatus, quod ciuitates, re-
 gna, domos omnium depeculatus es: furta, rapinas
 omnes tuas omitto. Hec utilis est exornatio, si aut
 rem, quam non pertineat alijs ostendere, occulte ad-
 monuisse prodest; aut si longum est, aut ignobile,
 aut planum, aut non potest fieri, aut facile potest re-
 prehendi; ut utilius sit occulte fecisse suspicionem,
 quam huiusmodi intēdisse orationem, quæ redargua-
 tur. Disiunctio est, cum eorum, de quibus dicimus,
 aut utrumque, aut unumquodque certo concluditur
 uerbo, sic: Populus R. Numantiam deleuit, Cartha-
 ginem sustulit, Corinthum dissecit, Fregellas euertit.
 Nihil Numantinis uires corporis auxiliatæ sunt, ni-
 hil Carthaginensibus scientia rei militaris adiumento
 fuit, nihil Corinthijs erudita calliditas præsidij tulit,
 nihil Fregellanis morū et sermonis societas opitulata est.
 Item: Formæ dignitas aut morbo deflorescit, aut uetu-
 state extinguitur. Hic utrumque, & in superiore ex-
 emplo unaquaque rem certo uerbo concludi uide-
 mus. Coniunctio est, cum interpositione uerbi & su-
 periores orationis partes comprehenduntur & inferio-
 res, hoc modo: Formæ dignitas aut morbo deflorescit,
 aut uetustate. Adiunctio est, cum uerbum, quo res
 comprehenditur, non interponimus, sed aut primum
 aut postremum collocamus: primum, hoc pacto: De-
 florescit formæ dignitas aut morbo, aut uetustate:
 postremum

postremum sic: Aut morbo aut uetustate formæ dignitas deflorescit. Ad festiuitatem disiunctio est appositæ. quare rarius utemur ea, ne satietatem pariat. Ad breuitatem coniunctio. quare sæpius adhibenda est. Hæ tres exornationes de simplici genere manant. Conduplicatio est, cum ratione amplificationis, aut commiserationis, eiusdem unius, aut plurium uerborum iteratio, hoc modo: Tumultus C. Gracchi tumultus domesticos et intestinos comparat. Item: Commotus non es, cum tibi mater pedes amplexaretur, non es commotus. Item: Nunc etiam audes in horum conspectum uenire proditor patriæ, proditor inquam patriæ uenire audes in horum conspectum? uehementer auditorem commouet eiusdem redintegratio uerbi, et uulnus maius efficit in contrario causæ, quasi aliquod telum sæpius perueniat in eandem partem corporis. Interpretatio est, quæ non iterans idem redintegrat uerbum, sed id commutat, quod positum est, alio uerbo, quod idem ualeat, hoc modo: Remp. radicitus euertisti, ciuitatem funditus deiecisti. Item: Patrem nefarie uerberasti, parenti manus scelerate intulisti. Necesse est eius, qui audit, animum commoueri, cum grauitas prioris dicti renouatur interpretatione uerborum. Commutatio est, cum duæ sententiæ inter se discrepantes ex transiectione ita efferuntur, ut à priore posterior contraria priori proficiatur, hoc modo: Esse oportet ut uiuas, non uiuere ut edas. Item: Ea re poemata non facio, quia, cuiusmodi uolo, non possum; cuiusmodi possum, nolo. Item: Quæ de illo dicuntur, dici non possunt: quæ dici pos-

AD HERENNIVM

sunt, non dicuntur. Item: Si poema, loquens pictura est: pictura, tacitum poema debet esse. Item: Quia stultus es, ea re taces: non tamen, quia taces, ea re stultus es. Non potest dici quin commode fiat, cum contrariæ sententiæ translatione uerba quoque conuertantur. Plura subiecimus exempla, ut, quoniam difficile est hoc genus exornationis inuentu, dilucidum esset, ut, cum bene esset intellectum, facilius in dicendo inueniretur. Permissio est, cum ostendimus in dicendo nos aliquam rem totam tradere & concedere alicuius uoluntati, sic: Quoniam, omnibus rebus ereptis, solum mihi superest animus & corpus, hæc ipsa, quæ mihi de multis sola relicta sunt, uobis & uestræ condono potestati. uos me, quo pacto uobis uidetur, utamini atque abutamini licebit impune: in me, quidquid libet, statuite: dicite, atque obtemperabo. Hoc genus tametsi alias quoque nonnunquam tractandum est, tamen ad misericordiam commouendam uehementissime est accommodatum. Dubitatio est, cum quærere uidetur orator, utrum de duobus potius, aut quid de pluribus potissimum dicat, hoc modo: Obfuit eo tempore plurimum reip. Consul, siue stultitiam, siue malitiam dicere oportet, siue utrunque. Item: Tu istud ausus es dicere homo omnium mortalium? quæro quonam te digno moribus tuis appellem nomine. Expeditio est, cum, rationibus compluribus enumeratis, quibus aliqua res aut fieri, aut non fieri potuerit, cæteræ tolluntur, una relinquitur, quam nos intendimus, hoc modo: Necessè est, cum constet istum nostrum fundum fuisse

se, ostendas te aut uacuum possedisse, aut usu tuum fecisse, aut emisse, aut hæreditate tibi uenisse. Vadium, cum ego adessem, possidere non potuisti: tuum usu fecisse etiam num non potes: emptio nulla profertur: hæreditate tibi me uiuo mea pecunia uenire non potuit. relinquitur ergo, ut me ui de meo fundo deieceris. Hæc exornatio plurimum iuuabit coniecturales argumentationes, sed non erit tanquam in plebisque, ut, cum uelimus, ea possimus uti. nam facere id non poterimus, nisi nobis ipsa negotij natura dabit facultatem. Dissolutio est, quæ, coniunctionibus uerborum è medio sublati, partibus separatis effertur, hoc modo: Gere morem parenti, pare cognatis, obsequere amicis, obtempera legibus. Item: Descende in integram defensionem, noli quidquam recusare, da seruos in quæstionem, stude uerum inuenire. Hoc genus & acrimoniam habet in se, & uehementissimum est, & ad breuitatem accommodatum. Præcisio est, cum, dictis quibusdam, reliquum, quod coeptum est dici, relinquitur in audientium iudicio, sic: Mihi tecum par certatio non est: ideo quod populus R. me: nolo dicere, ne cui forte arrogans uidear: te autem sæpe ignominia dignum putauit. Item: Tu ista nunc audes dicere, qui nuper alienæ domui? non ausim dicere, ne, cum te digna dixero, me indignum quidpiam dixisse uidear. Hic atrocior tacita suspicio, quàm diserta explanatio facta est. Conclusio est, quæ breui argumentatione ex ijs, quæ ante dicta sunt, aut facta, conficit id, quod necessario consequatur, hoc modo: Quod si Danaï datum erat

AD HERENNIVM

oraculum non posse capi Troiam sine Philoctetæ sagittis: hæ autem nihil aliud fecerunt, nisi Alexandrum perculerunt: hunc extinguere, id nimirum capi fuit Troiam.

REMANENT etiam decem exornationes uerborum: quas idcirco non uage disperimus, sed à superioribus separauimus, quod omnes in uno genere positæ sunt. nam earum omnium hoc proprium est, ut ab usitata uerborum potestate recedatur, atque in aliam rationem cum quadam uenustate oratio conferatur. De quibus exornationibus Nominatio est prima: quæ nos admonet, ut, cui rei nomen aut non sit, aut satis idoneum non sit, eam nosmet idoneo uerbo nominemus, aut imitationis, aut significationis causa. Imitationis hoc modo, ut maiores rudere, & uagire, & mugire, & murmurare, et sibillare appellauerunt. Significandæ rei causa, sic: Postquam iste in remp. fecit impetum, fragor ciuitatis in primis est auditus. Hoc genere raro utendum est, ne noui uerbi assiduitas odium pariat: sed si commode quis eo utatur & raro, non modo non offendet nouitate, sed exornabit etiam orationem. Pronominatio est, quæ si cuti cognomine quodam extraneo demonstrat id, quod suo nomine appellari non potest, ut si quis, cum loquatur de Gracchis, At non Africani nepotes, inquiet, istiusmodi fuerunt. Item: si quis de aduersario dicat: Videte nunc, inquit, iudices, quemadmodum me plagiosippus iste tractarit. Hoc pacto non inornate poterimus & in laudando, & in lædendo aut in corpore, aut in animo, aut in extraneis rebus di-

cere, sicuti cognomen quod pro certo nomine collocamus. Denominatio est, quæ à propinquis & finitimis rebus trahit orationem, quæ possit intelligi res, quæ non suo uocabulo sit appellata. id aut ab inuentore conficitur, ut si quis de Tarpeio loquens, eum Capitulinum nominet: Aut ab inuento, ut si quis pro Libero uinum, pro Cerere frugem appellet: Aut ab instrumento dominum, ut si quis Macedonas appellarit hoc modo: Non tam cito Sarrissæ Græcia potitæ sunt. Aut idem Gallos significans dicat: Nec tam facile ex Italia materis transalpina depulsa est. Aut id, quod fit, ab eo, qui facit, ut si quis, cum bello uelit ostendere aliquid quempiam fecisse, dicat: Mars istud te facere necessario coegit. Aut si quod facit, ab eo, quod fit, ut cum desidiosam artem dicemus, quia desidiosos facit; & frigus pigrum, quia pigros facit. Ab eo, quod continet, id, quod continetur, hoc modo denominabitur: Armis Italia non potest uinci, nec Græcia disciplinis: nam hic pro Græcis & Italis, quæ continent, notata sunt. Ab eo, quod continetur, id, quod continet, ut si quis aurum, uel argentum, aut ebur nominet, cum diuitias uelit nominare. Harum omnium denominationum magis in præcipiendo diuissio, quàm in quærendo difficilis inuentio est: ideo quod plena consuetudo est non modo poetarum & oratorum, sed etiam quotidiani sermonis, huiusmodi denominationum. Circuitio est oratio rem simplicem assumptam circumscribens elocutione, hoc pacto: Scipionis prouidentia Carthaginis opes fregit. Nam hic, nisi ornandi ratio quædam esset habita, Scipio potuit

AD HERENNIVM

Et Carthago simpliciter appellari. Transgressio est,
 quæ uerborum perturbat ordinem peruersione aut
 transiectione. Peruersione sic: Hoc uobis deos immor-
 tales arbitror dedisse uirtute pro uestra. Transiectione
 hoc modo: Instabilis in istum plurimum fortuna
 ualuit. Item: Omnes inuidiose eripuit tibi bene ui-
 uendi casus facultates. Huiusmodi transiectione, quæ
 rem non reddit obscuram, multum proderit ad conti-
 nuationes, de quibus ante dictum est: in quibus oportet
 uerba sicuti ad poeticum quendam extruere nume-
 rum, ut perfecte et perpolitissime possint esse abso-
 lutæ. Superlatio est oratio superans ueritatem, alicuius
 augendi minuendiue causa. Hæc sumitur sepa-
 ratim, aut cum comparatione. Separatim sic: Quod
 si concordiam retinebimus in ciuitate, imperij magni-
 tudinem solis ortu atque occasu metiemur. Cum com-
 paratione, aut à similitudine, aut à præstantia su-
 perlatio sumitur. À similitudine sic: Corpore niueum
 candorem, aspectu igneum ardorem assequebatur.
 À præstantia hoc modo: Cuius ore sermo melle dul-
 cior profluebat. Eodem genere hoc est: Tantus erat
 in armis splendor, ut solis fulgor obscurior uideretur.
 Intellectio est, cum res tota parua de parte co-
 gnoscitur, aut de toto pars. De parte totum sic in-
 telligitur: Non illæ te nuptiales tibiæ eius matrimonij
 commonebant? Nam hic omnis sanctimonia nuptia-
 rum uno signo tibiæ intelligitur. De toto pars, ut
 si quis ei, qui uestitum aut ornatum sumptuosum
 ostendet, dicat, Ostentas mihi diuitias, et locupletes
 copias iactas. Ab uno plura intelliguntur, hoc mo-

do: Pœno fuit Hispanus auxilio, fuit immanis ille transalpinus, in Italia quoque idem non nemo togatus sensit. A pluribus unum sic intelligitur: Atrox calamitas pectora mœrore pulsabat: itaque anhelans ex imis pulmonibus præ cura spiritus ducebatur. Nam in superioribus plures Hispani, & Galli, & togati, & hic unum pectus & unus pulmo intelligitur: & erit illic diminutus numerus festiuitatis, hic adauctus grauitatis gratia. Abusio est, quæ uerbo simili & propinquo pro certo & proprio abutitur, hoc modo: Vires hominis breues sunt, aut parua statutura, aut longum in homine consilium, aut oratio magna, aut uti pauco sermone. Nam hic facile est intellectu, finitima uerba rerum dissimilium, ratione abusiois esse traducta. Translatio est, cum uerbum in quandam rem transfertur ex alia re, quod propter similitudinem recte uidetur posse transferri. ea utimur rei ante oculos ponendæ causa, sic: Hic Italiam tumultus expergefecit terrore subito. Breuitatis causa, sic: Recens aduentus exercitus subito ciuitatem extinxit. Obscœnitatis uitandæ causa, sic: Cuius mater quotidianis nuptijs delectatur. Augendi causa, sic: Nullius mœror, & calamitas istius explere inimicitias, & nefariam saturare crudelitatem potuit. Minuendi causa, sic: Magno se prædicat auxilio fuisse, quia paululum in rebus difficillimis aspirauit. Ornandi causa, sic: Aliquando reip. rationes, quæ malitia nocentum exaruerunt, uirtute optimatum reuire = scunt. Translationem dicunt pudentem esse oportere,

H iij

AD HERENNIVM

ut cum ratione in consimilem rem transeat, ne sine delectu temere et cupide uideatur in dissimilem transcurrisse. Permutatio est oratio aliud uerbis, aliud sententia demonstrans. Ea diuiditur in tres partes, similitudinem, argumentum, contrarium. Per similitudinem sumitur, cum translationes una aut plures frequenter ponuntur à simplici ratione ductæ, sic: Nam cum canes fungantur officijs luporum, cuiam præsidio pecuaria credemus? Per argumentum tractatur, cum à persona, aut à loco, aut à re aliqua similitudo augendi aut minuendi causa ducitur: ut si quis Drusum, Gracchum, Numitorem obsoletum dicat. Ex contrario ducitur sic, ut si quis hominem prodigum & luxuriosum illudens, parcum & diligentem appellet. Et in hoc postremo, quod ex contrario sumitur; & illo primo, quod à similitudine ducitur, per translationem argumento poterimus uti. Per similitudinem, sic: Quid ait hic Rex atque Agamemnon noster, siue, ut crudelitas est, potius Atreus? Ex contrario, si quem impium, qui patrem uerberauerit, Aeneam uocemus: intemperantem & adulterum, Hippolytum nominemus. Hæc sunt fere, quæ dicenda uidebantur de uerborum exornationibus. Nunc res ipsa monet, ut deinceps ad sententiarum exornationes transeamus.

DISTRIBVTIO est, cum in plures res aut personas certas negotia quædam dispertiuntur, hoc modo: Qui uestrum iudices nomen senatus diligit, hunc oderit necesse est: petulantissime enim semper iste oppugnavit senatum. Qui equestrem locum splen-

didissimum cupit esse in ciuitate, is oportet istum maximas poenas dedisse uelit, ne iste sua turpitudine ordini honestissimo maculae atque dedecori sit. Qui parentes habetis, ostendite istius supplicio uobis homines impios non placere. Quibus liberi sunt, statuite exemplum, quantae poenae in ciuitate sint hominibus huiusmodi comparatae. Item: Senatus officium est, consilio ciuitatem iuuare. Magistratus officium est, opera & diligentia consequi senatus uoluntatem. Populi officium est, res optimas et homines idoneos maxime suis sententijs eligere, & probare. Accusatoris officium est, inferre crimina: Defensoris, diluere & propulsare. Testis est, dicere quae scierit, aut audierit. Quaestoris est, unumquenque horum in officio suo continere. Quare L. Cassi, si testem, praeterquam quod sciat, aut audierit, argumentari, et coniectura prosequi patieris, ius accusatoris cum iure testimonij commiscebis, testis improbi cupiditatem confirmabis, reo duplicem defensionem parabis. Est haec exoratio copiosa. comprehendit enim breui multa, & suum cuique tribuens, officium separat, & res diuidit plures. Licentia est, cum apud eos, quos aut uereri, aut metuere debemus, tamen aliquid pro iure nostro dicimus, quod eos minime offendat, aut quos hi diligunt, cum in aliquo errato uere reprehendi posse uideantur, hoc modo: Miramini Quirites, quod ab omnibus uestrae rationes deferantur, quod causam uestram nemo suscipiat, quod se nemo uestri defensores profiteatur: id tribuite uestrae culpae, atque destitite istud mirari. quid enim est, quare non omnes

AD HERENNIVM

Istam rem fugere ac vitare debeant? Recordamini quos habueritis defensores, studia eorum vobis ante oculos proponite: deinde exitus omnium considerate: tum vobis ueniet in mentem, ut uere dicam, negligentia uestra, siue ignauia potius, illos omnes ante oculos uestros trucidatos esse, inimicos eorum uestris suffragiis in amplissimum locum peruenisse. Item: Nam quid fuit iudices, quare in sententijs ferendis dubitaueritis, aut istum hominem nefarium ampliaueritis? non apertissima res erant crimini data? non omnes hæc testibus comprobata? non contra tenuiter, et nugatorie responsum? Hic uos ueriti estis, si primo cœtu condemnassetis, ne crudeles existimaremini. Dum eam uitaſtis uituperationem, quæ longe à uobis erat abfuturæ, eam inuenistis, ut timidi atque ignaui putaremini. Maximas et priuatas et publicas calamitates accipistis: cum etiam maiores impendere uideantur, sedetis et oscitamini. Luce noctem, nocte lucem expectatis. Aliquid quotidie acerbi atque incommodi nuntiatur, et eum, cuius opera uobis hæc accidunt, remora mini diutius et alitis, ac reip. perniciem retinetis quoad potestis in ciuitate. Eiusmodi licentia si nimium uidebitur acrimonia habere, multis mitigationibus lenietur: nam continuo aliquid huiusmodi licebit inferre: Hic ego uirtutem uestram quæro, sapientiam desidero, ueterem consuetudinem requiro, ut, quod erit commotum licentia, id laude mitigetur, ut altera res ab iracundia et molestia remoueat, altera res ab errato deterreat. Hæc res, sicut in amicitia, ita in dicendo, si loco sit, maxime facit, ut et illi, qui audient, à

culpa absint, et nos, qui dicimus, amici eorum, et ueritatis esse uideamur. Est autem quoddam genus licentiae in dicendo, quod astutiore ratione cōparatur: cum aut ita obiurgamus eos, qui audiunt, quo modo ipsi se cupiunt obiurgari: aut id, quod scimus facile omnes audituros, dicimus nos timere quo modo accipiant; sed tamen ueritate commoueri, ut nihilo secius dicamus.

Horum amborum generum exempla subiiciemus.

Prioris, huiusmodi: Nimum Quirites animis estis simplicibus et mansuetis, nimum creditis unicuique: existimatis unumquemque eniti, ut perficiat quæ uobis pollicitus sit: erratis, & frustra falsa spe iam diu destinemini: stultitia uestra est, quia, quod erat in uestra potestate, ab alijs petere, quàm ipsi sumere maluistis. Posterioris licentiae hoc erit exemplum: Mihi cum isto, iudices, fuit amicitia, sed ista tamen amicitia, tametsi uereor quo modo accepturi sitis, uos me priuastis. quid ita? quia, ut uobis essem probatus, eum, qui uos oppugnabat, inimicum, quàm amicum habere malui. Ergo hæc exornatio, cui licentiae nomen est, sicuti demonstrauius, duplici ratione tractabitur: acrimonia, quæ si nimum fuerit aspera, mitigabitur laude: et assimulatione, de qua superius diximus: quæ non indiget mitigationis: propterea quod imitatur licentiam, & sua sponte ad animum auditoris se accommodat. Diminutio est, cum aliquid esse in nobis, aut in ijs, quos defendimus, aut natura, aut fortuna, aut industria dicemus egregium: quod, ne qua significetur arrogans ostentatio, diminuitur, & attenuatur oratione, hoc modo: Nam hoc pro meo

AD HERENNIVM

iure iudices dico, me labore, & industria curasse, ut disciplinam militarem non in postremis tenerem. Hic si quis dixisset, ut optime tenerem, tametsi uere dixisset, tamen arrogans uisus esset: nunc et ad inuidiam uitandam, & ad laudem comparandam satis dictum est. Item: Vtrum igitur auaritiæ causa, an egestatis accessit ad maleficiū? Auaritiæ? at largissimus fuit in amicos; quod signum liberalitatis est, quæ contraria auaritiæ est. Egestatis? at huic quidem pater, nolo nimium dicere, non tenuissimum patrimonium reliquit. Hic quoque uitatum est, ne magnum aut maximum diceretur. Hoc igitur in nostris, aut eorum, quos defendemus, egregijs commodis proferendis obseruabimus. nam eiusmodi res & inuidiam contrahunt in uita, & odium in oratione, si inconsiderate tractes. Quare, quemadmodum ratione in uiuendo fugitur inuidia, sic in dicendo consilio uitatur odium. Descriptio nominatur, quæ rerum consequentium continet perspicuam et dilucidam cum grauitate expositionem, hoc modo: Quod si istum iudices uestris sententijs liberaueritis; statim, sicut è cauea leo missus, aut aliqua teterrima bellua soluta ex cathenis, uolitabit, & uagabitur in foro, acuens dentes multos in cuiusque fortunas, in omnes amicos atque inimicos, notos atque ignotos incursans, aliorum famam depeculans, aliorum caput oppugnans, aliorum domum ac omnem familiam perfringens, rempublicam funditus labefactans. Quare iudices eijcite eum de ciuitate, liberate omnes formidine, uobisq; ipsis consulite. nam si istum impunitum dimiseritis; in uosmet ipsos, mihi credite,

feram & truculentam bestiam iudices immiseritis .
Item : Nam si de hoc iudices grauem sententiam tuleritis ; uno iudicio simul multos iugulaueritis . grandis natu parens , cuius spes senectutis omnis in huius adolescentia posita est , quare uelit in uita manere non habebit : filij parui priuati patris auxilio , ludibrio , & despectui paternis inimicis erunt oppositi : tota domus huius indigna concidet calamitate : at inimici statim sanguinolenta palma , crudelissima uictoria potiti insultabunt , in horum miseras superbi re simul et uerbis inuehentur . Item : Nam neminem uestrum fugit , Quirites , capta urbe quæ miseriæ consequi soleant : arma qui contra tulerint , statim crudelissime trucidantur : ceteri , qui possunt per ætatem & uires laborem ferre , rapiuntur in seruitutem : qui non possunt , uita priuantur : uno denique , atque eodem tempore domus hostili flagrat incendio , et quos natura aut uoluntas necessitudine aut beneuolentia coniunxerit , distrahuntur : liberi partim è gremijs parentum diripiuntur , partim in sinu iugulantur , partim ante pedes constuprantur . nemo iudices est , qui possit satis rem consequi uerbis , nec referre oratione magnitudinem calamitatis . Hoc genere exornationis uel indignatio , uel misericordia potest commoueri , cum res consequentes comprehensæ uniuersæ perspicua breuiter exprimuntur oratione . Diuisio est , quæ rem semouens à re , utranque absoluit ratione subiecta , hoc modo : Cur ego nunc tibi quidquam obijciam ? si probus es , non meruisti : sin. improbus , non commoueris . Item : Quid nunc ego de meis proprijs meritis prædicem ? si

AD HERENNIVM

meministis, obtundam: sin obliti estis, cum re nihil egerim, quid est, quod uerbis proficere possim? Item: Duæ res sunt, quæ possunt homines ad turpe compendium comouere, inopia atque auaritia: te audrum in fraterna diuisione cognouimus, inopem atque egentem nunc uidemus: qui potes igitur ostendere causam maleficij non fuisse? Inter hanc diuisionem, & illam, quæ de partibus orationis tertia est, de qua in libro primo diximus secundum narrationem, hoc interest: Illa diuidit per enumerationem, aut per expositionem, quibus de rebus in tota oratione disputatio futura sit: hæc se statim explicat, & breui duabus, aut pluribus partibus subiiciens rationes, exornat orationem. Frequentatio est, cum res in tota causa disperse coguntur in unum, quo grauior, aut acrior, aut crimiñosior oratio sit, hoc pacto: A quo tandem abest iste uitio? quid est iudices, cur uelitis eum liberare? Suae pudicitiae proditor est, insidiator alienæ, cupidus, intemperans, petulans, superbus, impius in parentes, ingratus in amicos, infestus in cognatos, in superiores contumax, in æquos & pares fastidiosus, in inferiores crudelis, denique in omnes intolerabilis. Eiusdem generis est illa frequentatio, quæ plurimum coniecturalibus causis opitulatur, cum suspensiones, quæ separatim dictæ, minutæ & infirmæ erant, unum in locum coactæ rem uidentur perspicuam facere, non suspiciosam, hoc pacto: Nolite igitur, nolite iudices ea, quæ dixi, separatim spectare: sed omnia colligite, & conferte in unum. Si & commodum ad istum ex illius morte ueniebat, & uita hoc

minis est turpissima, animus auarissimus, fortuna
 familiaris rei attenuatissima, & res ista bono
 nemini præter istum fuit: neque alius quisquam
 æque commode, neque iste commodioribus alijs ra-
 tionibus facere potuit: neque præteritum quidquam
 est ab isto, quod opus fuerit ad maleficium: neque
 factum, quod opus non fuerit: & cum locus ido-
 neus maxime quæsitus, tum occasio aggrediendi com-
 moda, tempus adeundi opportunissimum, spatium
 conficiendi longissimum sumptum est, non sine ma-
 xima occultandi & perficiendi maleficij spe: et præ-
 terea ante, quàm occisus homo is est, iste uisus est in
 eo loco, in quo est occisio facta, solus: paulo post in
 ipso loco maleficij, uox illius, qui occidebatur, au-
 dita est: deinde post occisionem, istum multa nocte
 domum redisse constat, postera die titubanter &
 inconstanter de occisione illius locutum: (hæc partim
 testimonijs, partim quæstionibus & argumentis om-
 nia comprobantur, & rumore populi; quem ex ar-
 gumentis natum, necesse est esse uerum) Vestrum
 iudices est, his in unum locum collatis, certam sume-
 re scientiam, non suspensionem maleficij. Nam unum
 aliquid aut alterum potest in istum casu cecidisse su-
 spiciose: ut omnia inter se à primo ad postremum con-
 ueniant maleficia, necesse est casu non posse fieri. Ve-
 hemens est hæc exornatio, & in coniecturali consti-
 tutione causæ ferme semper necessaria, & in cæteris
 generibus causarum, & in omni oratione adhiben-
 da nonnunquam. Expolitio est, cum in eodem loco
 manemus, & aliud atque aliud dicere uidemur. ca

AD HERENNIVM

dupliciter fit, si aut eandem plane dicimus rem, aut
 de eadem re. Eandem rem dicimus, non eodem modo:
 nam id quidem obtundere auditorem est, non rem
 expolire, sed commutare. commutabimus tripliciter,
 uerbis, pronunciando, tractando. Verbis commuta-
 bimus, cum, re semel dicta, iterum aut sæpius alijs
 uerbis, quæ idem ualeant, eadem res proferetur, hoc
 modo: Nullum tantum est periculum, quod sapiens
 pro salute patriæ uitandum arbitretur. Cum agetur
 incolumitas perpetua ciuitatis, qui bonis erit ratio-
 nibus præditus, profecto nullum uitæ discrimen sibi
 pro fortunis reip. fugiendum putabit; Et erit in ea
 sententia semper, ut pro patria studiose quamuis in
 magnam descendat uitæ dimicationem. Pronuncian-
 do commutabimus, si tum in sermone, tum in acri-
 monia, tum in alio atque alio genere uocis atque ge-
 stus, eadem uerbis commutando, pronuntiatione quo-
 que uehementius immutabimus. Hoc neque commo-
 dissime scribi potest, neque parum est apertum. quare
 non eget exempli. Tertium genus est commutationis,
 quod tractando conficitur, si sententiam traiciemus,
 aut ad sermocinationem, aut ad exuscitationem. Ser-
 mocinatio est, de qua planius paulo post suo loco di-
 cemus. Nunc breuiter, ad hanc rem quod satis sit,
 attingemus, in qua constituetur alicuius personæ ora-
 tio accommodata ad dignitatem, hoc modo, ut, quo
 facilius res cognosci possit, ne ab eadem sententia re-
 cedamus: Sapiens, qui omnia reip. causa suscipien-
 da pericula putabit, sæpe ipse secum loquitur: Non
 mihi soli, sed etiam atque adeo multo potius natus
 sum

sum patriæ: uita, quæ fato debetur, saluti patriæ potissimum soluatur. Aluit hæc me, tute, atque honeste produxit usque ad hanc ætatem, muniit meas rationes bonis legibus, optimis moribus, honestissimis disciplinis. Quid est, quod à me satis ei persolui possit, unde hæc accepta sunt? Quia hæc loquitur secum sapiens, sæpe ego in periculis reip. nullum ipse periculum fugi. Item mutatur res tractando, si traducitur ad exuscitationem, cum & nos commoti dicere uideamur, & auditoris animum commouemus, sic: Quis est tam tenui cogitatione præditus, cuius animus tantis angustiis inuidiæ continetur, qui non hunc hominem studiosissime laudet, & sapientissimum iudicet? qui pro salute patriæ, pro incolumitate ciuitatis, pro reip. fortunis quamuis magnum, atque atrox periculum studiose suscipiat, & libenter subeat. Equidem hunc hominem magis cupio satis laudare, quam possum; idemq; hoc certo scio uobis omnibus usu uenire. Eadem res igitur his tribus in dicendo commutabitur rebus, uerbis, pronunciando, tractando: sed tractando dupliciter, sermocinatione, & exuscitatione. Sed de eadem re cum dicemus, pluribus utemur cōmutationibus. Nam cum rem simpliciter pronunciauerimus, rationem poterimus subiungere. Deinde duplicem, uel sine rationibus, uel cum rationibus pronunciare sententiam. Deinde afferre contrarium. de quibus omnibus diximus in uerborum exornationibus. Deinde simile & exemplum, de quo suo loco plura dicemus. Deinde conclusionem, de qua in secundo libro, quæ opus fuerunt, diximus, demon-

strantes argumentationem quemadmodum concludere oporteat. in hoc libro docuimus, cuiusmodi esset exornatio uerbi, cui conclusioni nomen est. Ergo huiusmodi uehementer ornata poterit esse expolitio, quae constabit ex frequentibus uerborum exornationibus et sententiarum. Hoc modo igitur septem partibus tractabitur: sed ab eiusdem sententiae non recedamus exemplo, ut scire possis quam facile praecipione rhetorica res simplex multiplici ratione tractetur. Sapiens nullum pro rep. periculum uitabit: ideo quod saepe fit, ut, cum pro rep. perire noluerit, necessario cum rep. pereat. Et quoniam sunt omnia commoda à patria accepta, nullum incommodum pro patria graue putandum est. ergo qui fugiunt id periculum, quod pro rep. subeundum est, stulte faciunt. nam neque effugere incommoda possunt, et ingrati in ciuitatem reperiuntur. at qui patrie pericula suo periculo expetunt, hi sapientes putandi sunt; cum et eum, quem debent, honorem reip. reddunt, et pro multis perire malunt, quam cum multis. Etenim uehementer est iniquum, uitam, quam à natura acceptam propter patriam conseruaueris, naturae, cum cogat, reddere; patrie, cum roget, non dare: et cum possis cum summa uirtute et honore pro patria interire, malle per dedecus et ignauiam uiuere: et cum pro amicis et parentibus et ceteris necessarijs adire periculum uelis, pro republica, in qua et hoc et illud sanctissimum nomen patrie continetur, nolle in discrimen uenire. itaque uti contemnendus est, qui in nauigando se, quam nauim, mauult incolumem:

ita uituperandus, qui in reip. discrimine, suæ plus
quàm communi salutis consulit. Naue enim fracta
multi incolumes fuerunt, ex naufragio patriæ sal-
uus nemo potest enatare. quod mihi bene uidetur De-
cius intellexisse, qui se deuouisse dicitur, & pro le-
gionibus in hostes immisisse medios. amisit uitam, at
non perdidit: re enim uilissima & parua maximam
redemit: dedit uitam, accepit patriam: amisit ani-
mam, potitus est gloria; quæ cum summa laude pro-
dita uetustati, quotidie magis enitescit. Quòd si, pro
rep. debere accedere ad periculum, et ratione demon-
stratum est, & exemplo comprobatum: ij sapientes
sunt existimandi, qui nullum pro salute patriæ pe-
riculum uitant. In his igitur generibus expolitio
uersatur: de qua producti sumus ut plura dicere-
mus, quòd non modo, cum causam dicimus, adiu-
uat, & exornat orationem, sed multo maxime per
eam exercemur ad elocutionis facultatem. Quare
conueniet extra causam in exercendo rationes adhi-
bere expolitionis; in dicendo uti, cum exornabimus
argumentationem; de qua diximus in libro secundo.
Commoratio est, cum in loco firmissimo, quo tota cau-
sa continetur, manetur diutius, & eodem sæpius
reditur. hac uti maxime conuenit, & id est orato-
ris boni maxime proprium. non enim datur audito-
ri potestas animum de re firmissima dimouendi. Huic
exemplum satis idoneum subiici non potuit: propte-
rea quod hic locus non est à tota causa separatus, si-
cut membrum aliquod, sed, tanquam sanguis, per-
fusus est per totum corpus orationis. Contentio est,

AD HERENNIVM

per quam contraria referuntur . ea est in uerborum exornationibus , ut ante docuimus , eiusmodi . Inimicis te placabilem , amicis inexorabilem præbes . In sententiarum , huiusmodi : Vos huius incommodis lugeatis , iste reip. calamitate letatur . Vos uestris fortunis diffiditis , iste solus suis eo magis confidit . Inter hæc duo contentionum genera hoc interest : illud ex uerbis celeriter relatis constat ; hic sententiæ contrariæ ex comparatione referantur , oportet . Similitudo est oratio traducens ad rem quampiam aliquid ex re dispari simile . Ea sumitur aut ornandi causa , aut probandi , aut apertius dicendi , aut ante oculos ponendi . Quo modo igitur quatuor de causis sumitur , ita quatuor modis dicitur : per contrarium , per negationem , per breuitatem , per collationem . Ad unamquamque sumenda causam similitudinis accommodabimus singulos modos pronunciandi . Ornandi causa sumitur per contrarium , sic : Non enim , quemadmodum in palæstra , qui tædas candentes accipit , celerior est in cursu continuo , quàm ille qui tradit ; ita melior Imperator nouus , qui accipit exercitum , quàm ille qui decedit : propterea quòd defatigatus cursor integro facem , hic peritus Imperator imperito exercitum tradit . Hoc sine simili satis plane , & perspicue , & probabiliter dici potuit , hoc modo : Dicitur , minus bonos Imperatores à melioribus exercitum accipere solere . sed ornandi causa simile sumptum est , ut orationi dignitas quedam comparetur . Dictum est autem per contrarium . Nam tunc similitudo sumitur per contrarium , cum ei rei , quam nos probamus , aliquam rem negamus esse si-

milem, ut paulo ante, cum de cursoribus differebamus. Per negationem dicetur probandi causa, hoc modo: Neque equus indomitus, quamuis natura bene compositus sit, idoneus potest esse ad eas utilitates, & aptus, quæ desiderantur ab equo: neque homo indotus, quamuis sit ingeniosus, ad uirtutem potest peruenire. Hoc probabilius factum est, quod magis est uerisimile, non posse uirtutem sine doctrina comparari; quoniam nec equus quidem indomitus idoneus possit esse: ergo sumptum est probandi causa. Dictum est autem per negationem: id enim perspicuum est de primo similitudinis uerbo. Apertius dicendi causa si similitudo dicitur per breuitatem, hoc modo: In amicitia gerenda, sicut in certamine currendi, non ita conuenit exerceri, ut, quoad necesse sit, peruenire possis; sed ut productus studio, & uiribus ultra facile procurras. Nam hoc simile est, ut apertius intelligatur, mala ratione facere qui reprehendant eos, qui uerbi causa post mortem amici liberos eius custodiant: propterea quod in cursore tantum uelocitatis esse oporteat, ut efferatur usque ad finem; in amico tantum beneuolentiæ studium, ut ultra, quàm amicus sentire possit, procurrat amicitiae studio. Dictum autem simile est per breuitatem. Non enim ita, ut in cæteris rebus, res ab re separata est, sed utræque res coniuncte & confuse pronunciatæ. Ante oculos ponendi negotij causa, sumetur similitudo per collationem, sic: Vti citharædus, cum prodierit optime uestitus, palla inaurata indutus, cum chlamyde purpurea coloribus uarijs intexta, & cum corona aurea magnis fulgen-

AD HERENNIVM

tibus gemmis illuminata, citharam tenens exornatissimam, auro & ebore distinctam, ipse præterea forma & specie sit, & statura appposita ad dignitatem, si, cum magnam populo commouerit his rebus expectationem, repente silentio facto, uocem emittat acerbissimam cum turpissimo corporis motu, quo melius ornatus, & magis fuerit expectatus, eo magis derisus & contemptus eijcitur: ita si quis in excelso loco, & in magnis ac locupletibus copijs collocatus, fortunæ muneribus, & naturæ commodis omnibus abundabit, si uirtutis & artium, quæ uirtutis magistræ sunt, egebit; quo magis cæteris rebus erit copiosus, et illustris, & expectatus, eo uehementius derisus, & contemptus ex omni conuentu bonorum eijcietur. Hoc simile exornatione utriusque rei, & alterius inscitia artificij, alterius stultitia simili ratione collata, sub aspectu omnium rem subiecit. Dictum autem est per collationem: propterea quod, proposita similitudine, paria sunt omnia relata. In similibus obseruare oportebit diligenter, ut, cum rem afferamus similem, cuius rei causa similitudinem attulerimus, uerba quoque ad similitudinem habeamus accommodata. id est huiusmodi: Ita ut hirundines æstiuo tempore præsto sunt, frigore pulsæ recedunt: ex eadem similitudine nunc per translationem uerba sumimus: ita falsi amici sereno uitæ tempore præsto sunt; simulatque hiemem fortunæ uiderit, deuolant omnes. Sed inuentio similium facilis erit, si quis si bi omnes res animatas, mutas & loquentes, feras & mansuetas, terrestres, & cælestes, & maritimas

mas, artificio, casu, natura comparatas, usitatas, atque inusitatas, frequenter ante oculos poterit ponere, & ex his aliquam uenari similitudinem, quæ aut ornare, aut docere, aut apertiore rem facere, aut ponere ante oculos possit. non enim res tota totæ rei necesse est similis sit; sed ad ipsum, ad quod confereatur, similitudinem habeat oportet. Exemplum est alicuius facti, aut dicti præteriti cum certi auctoris nomine proposito. id sumitur iisdem de causis, quibus similitudo. Rem ornatiorem facit, cum nullius rei nisi dignitatis causa sumitur: Apertiore, cum id, quod sit obscurius, magis dilucidum reddit: Probabilior, cum magis uerisimilem facit: Ante oculos ponit, cum exprimit omnia perspicue, ut res dicta prope manu tentari possit. Vniuscuiusque generis singula subiecissimus exempla, nisi, exemplum quod genus esset, in expolitione demonstrassemus, et causas sumendi in similitudine aperuissimus: quare nolimus neque pauca, quo minus intelligeretur, neque, re intellecta, plura conscribere. Imago est, formæ cum forma cum quadam similitudine collatio. hæc sumitur aut laudis, aut uituperationis causa. Laudis causa, sic: Ibant in prælium corpore tauri ualidissimi, impetu leonis acerrimi similes. Vituperationis, ut in odium, aut in inuidiam, aut in contemtionem adducat. Vt in odium, hoc modo: Iste quotidie per forum medium tanquam inbatus draco serpit, aspectu uenenato, spiritu rabido, circumspectans huc et illuc, si quem reperiatur, cui aliquid mali faucibus afflaare, quem ore attingere, dentibus insecare, lingua

aspergere possit. Ut in inuidiam adducat, hoc modo:
 Iste, qui diuitias suas iactat, sicut gallus à Phrygia,
 aut ariolus quispian depressus, & oneratus auro cla-
 mat, & deierat. Ut in contemptiōem adducat, sic:
 Iste, qui tanquam cochlea abscondens, retentat se se-
 tacitus, quo sit tutus, comeditur cum domo sua, &
 aufertur. Effictio est, cum exprimitur & effingitur
 uerbis corporis cuiuspiam forma, quod satis sit ad in-
 telligendum, hoc modo: Hunc dico iudices rubrum,
 breuem, incuruum, canum, subcrispum, cæsum,
 cui sane magna est in mento cicatrix, si quo modo po-
 test uobis in memoriam redire. Habet hæc exornatio
 cum utilitatem, si quem uelis ostendere; tum uenusta-
 tem, si breuiter & dilucide facta est. Notatio est,
 cum alicuius natura certis describitur signis, quæ, si-
 cuti notæ quædam, naturæ sunt attributa. Ut si ue-
 lis non diuitem, sed ostentatorem pecuniosum descri-
 bere, Iste, inquit, iudices, qui, se dici diuitem, putat
 esse præclarum, primum nunc uidete, quo uultu uos
 intueatur: non ne uobis uidetur dicere, Darem, si mi-
 hi molesti non essetis? cum uero sinistra mentum sub-
 leuat, existimat se gemmæ nitore, & auri splendore
 aspectus omnium perstringere. Cum puerum respicit
 hunc unum, quem ego noui, uos non arbitror nouisse,
 alio nomine appellat, deinde alio atque alio: Hæus
 tu, inquit, ueni Sannio, ne quid isti barbari pertur-
 bent: ut ignoti, qui audiunt, unum putent eligi de
 multis. ei dicit in aurem, aut ut domi lectuli sternan-
 tur, aut ab auunculo rogetur Aethiops, qui ad balne-
 as ueniat, aut Asturconi locus ante ostium suum de-

tur, aut aliquid fragile falsa choragium gloriæ com-
paretur. Deinde exclamat, ut omnes audiant: Vides
to, ut diligenter enumeretur, si potest ante noctem.
Puer, qui iam bene hominis naturam nouit, tu illò
plures mittas oportet, inquit, si hodie uis transnume-
rari. Age, inquit, duc tecum Libanum & Sosiam.
Sane. Deinde casu ueniunt hospites homini, qui istum
splendide, dum peregrinaretur, receperunt. ex ea re
homo hercle sane conturbatur, sed tamen à uitio na-
turæ non recedit. Bene, inquit, facitis, cum uenitis:
sed rectius fecissetis, si ad me domum recta abiissetis.
Id fecissemus, inquiunt illi, si domum nouissemus.
At istud quidem facile fuit undelibet inuenire. uerum
ite mecum. sequuntur illi. sermo interea huius consu-
mitur omnis in ostentatione. quærit, in agris cuius-
modi frumenta sint: negat se, quia uillæ incense
sint, accedere posse, nec ædificare etiam nunc audere:
tametsi in Tusculano quidem cœpi insanire, & in
ijsdem fundamentis ædificare. Dum hæc loquitur, ue-
nit in ædes quasdam, in quibus sodalitiū erat eo-
dem die futurum, quò iste pro notitia domini ædium
ingreditur cum hospitibus: Hic, inquit, habito: per-
spicit argentum quod erat expositum, uisit triclinium
stratum, probat. accedit seruulus, dicit homini cla-
re, dominum iam uenturum, si uelit exire. Itane,
inquit? Eamus hospites, frater uenit ex Salerno, ego
illi obuiam pergam: uos huc decima uenitote. hospites
discedunt. iste se raptim domum suam coniecit: illi
decima, quò iusserat, ueniunt: quærun hunc: re-
periunt, domus cuius sit: in diuersorium derisi conse-

AD HERENNIVM

runt sese. uident hominem postera die, narrant, ex-
 postulant, accusant. ait iste eos similitudine loci de-
 ceptos angiporto toto deerrasse, contra ualetudinem
 suam se ad multam noctem expectasse. Sannioni pue-
 ro negotium dederat, ut uasa, uestimenta, pueros
 corrogaret: seruulus non inurbanus satis strenue &
 concinne comparat, iste hospites domum deducit. Ait
 se ædes maximas cuidam amico ad nuptias accommo-
 dasse, nunciat interea puer argentum repeti: (parti-
 muerat enim qui commodarat) Apagete, inquit, ædes
 commodauimus, familiam dedi: argentum quoque uult?
 tamen si hospites habeo, tamen utatur licet, nos Samijs
 delectabimur. Quid ego, quæ deinde efficiat, nar-
 rem? eiusmodi est hominis natura, ut, quæ singulis
 diebus efficiat gloria atque ostentatione, ea uix an-
 nuo sermone enarrare possim. Huiusmodi notationes,
 quæ describunt quid consentaneum sit uniuscuiusque
 naturæ, uehementer habent magnam delectationem:
 totam enim naturam cuiuspiam ponunt ante oculos,
 aut gloriosi, ut nos exempli causa coeperamus, aut in-
 uidi, aut timidi, aut auari, ambitiosi, amatoris, lu-
 xuriosi, furis, quadruplatoris: denique cuiusuis stu-
 dium protrahi potest in medium tali notatione. Ser-
 mocinatio est, cum alicui personæ sermo attribuitur,
 & is exponitur cum ratione dignitatis, hoc pacto:
 cum militibus urbs redundaret, & omnes timore op-
 pressi domi continerentur, uenit iste cum sago, gladio
 succinctus, tenens iaculum, quinque adolescentes ho-
 minem simili ornatu subsequantur, irrumpit in ædes
 subito, deinde magna uoce, ubi est iste beatus, in-

quit, ædium dominus? quin mihi præsto fit? quid
 tacetis? Hic alij omnes stupidi timore obmutuerunt.
 Vxor illius infelicissimi cum maximo fletu ad istius
 pedes abiecit sese. Parce, inquit, & per quæ ti-
 bi, dulcissima sunt in uita, miserere nostri, nolī
 extinguere extinctos. Fer mansuete fortunam. nos
 quoque fuimus beati: nosce te esse hominem. At
 ille: Quin illum mihi datis, ac uos auribus meis
 opplorare desinitis? non abibit. Illi nunciatur in-
 terea, uenisse istum, & clamore maximo mortem
 minari. Quod simul ut audiuit, Heus, inquit,
 Gorgia pedisequa puerorum, absconde pueros, de-
 fende, fac ut incolumes ad adolescentiam perducas.
 Vix hæc dixerat, cum ecce iste præsto, Sedes, in-
 quit, audax? non uox mea tibi uitam ademit?
 exple inimicitias meas, & iracundiam satura tuo
 sanguine. Ille cum magno spiritu, Metuebam, in-
 quit, ne plane uiētus essem: nunc uideo in iudicio
 mecum contendere non uis, ubi superari turpissi-
 mum est, superare pulcherrimum: interficere me uis:
 occidar equidem, sed uiētus non peribo. At ille,
 In extremo uitæ tempore etiam sententiose loqueris,
 neque ei, quem uides dominari, uis supplicare? Tam
 mulier, Immo quidem iste rogat & supplicat: sed
 tu quæso commouere, & tu per decus, inquit, hunc
 amplexare. dominus est, uicit hic te, uince tu nunc
 animum. Cur non desinis, inquit, uxor loqui, quæ
 me digna non sunt? tace, et, quæ curanda sunt, cu-
 ra: tu cessas mihi uitam, tibi omnem bene uiuendi
 spem mea morte eripere? Iste mulierem reppulit ab se

AD HERENNIVM

lamentantem : illi nescio quid incipienti dicere , quod dignum uidelicet illius uirtute esset , gladium in latere defixit . Puto in hoc exemplo datos esse unicuique sermones ad dignitatem accommodatos , quod oportet in hoc genere obseruare . Sunt item sermocinationes consequentes hoc genus : Nam quid putamus illos dicturos , si hoc iudicaueritis ? non ne hac omnes utentur oratione ? deinde subicere sermonem . Conformatio est , cum aliqua , quæ non adest , persona confingitur quasi adsit , aut cum res muta , aut informis fit eloquens , & formata , & ei oratio attribuitur ad dignitatem accommodata , aut actio quædam , hoc pacto : Quod si nunc hæc urbs inuictissima uocem emittat , non hoc pacto loquatur ? Ego illa plurimis trophæis ornata , triumphis ditata certissimis , clarissimis locupletata uictorijs , nunc uestris seditionibus o ciues uxor . quam dolis malitiosa Carthago , uiribus probata Numantia , disciplinis erudita Corinthus labefactare non potuit , cam patiemini nunc ab homunculis deterrimis proteri atque conculcari ? Item : Quod si nunc L. ille Brutus reuiuiscat , et hic ante pedes uestros adsit , non hac utetur oratione ? Ego reges eieci , uos tyrannos introducitis : ego libertatem , quæ non erat , peperì , uos partem seruare non uultis : ego capitis mei periculo patriam liberaui , uos liberi sine periculo esse non curatis . Hæc conformatio , licet in plures res mutas atque inanimatas transferatur , proficit plurimum in amplificationis partibus et commiseratione . Significatio est , quæ plus in suspitione relinquit , quàm positum est in oratione . ea fit per exuperationem , ambiguum , con-

sequentiam, abscissionem, similitudinem. Per exuperationem, cum plus dictum est, quàm patitur ueritas, augendæ suspicionis causa, sic: Hic de tanto patrimonio tam cito testam, qua sibi petat ignem, non reliquit. Per ambiguum, cum uerbum potest in duas plures uel sententias accipi, sed accipitur in eam partem, quam uult is, qui dixit: ut de eo si dicas, qui multas hereditates adierit, Prospice tu, qui plurimum cernis. Ambigua quemadmodum uitanda sunt, quæ obscuram reddunt orationem; ita hæc consequenda, quæ conficiunt huiusmodi significationem. Ea reperiuntur facile, si nouerimus et animaduuerterimus uerborum ancipites aut multiplices potestates. Per consequentiam significatio fit, cum res, quæ sequuntur aliquam rem, dicuntur, ex quibus tota res relinquitur in suspitione, ut si salsamentarij filio dicas: Quiesce tu, cuius pater cubito se emungere solebat. Per abscissionem, si, cum incipimus aliquid dicere, præcedimus, & ex eo, quod iam diximus, satis relinquitur suspicionis, sic: Qui ista forma & ætate nuper alienæ domui, nolo plura dicere. Per similitudinem, cum, aliqua re simili allata, nihil amplius dicimus, sed ex ea significamus quid sentiamus, hoc modo: Noli Saturnine nimium populi frequentia fretus esse: inulti iacent Gracchi. Hæc exornatio plurimum festiuitatis habet, interdum & dignitatis. sinit enim quiddam, tacito oratore, ipsum auditorem suspicari. Breuitas est res ipsis tantummodo uerbis necessarijs expedita, hoc modo: Lemnum præteriens cepit, inde Tarfi præsidium reliquit, post urbem in Bithynia sua

AD HERENNIVM

stulit, inde pulsus in Hellespontum, statim potitur Abydo. Item: Modo Consul, quondam Tribunus, deinde primus erat ciuitatis. Tum proficiscitur in Asiam, deinde exul, & hostis est dictus, post Imperator, postremo Consul factus est. Habet paucis comprehensa breuitas multarum rerum expeditionem. Quare adhibenda sæpe est, cum aut res non egent longæ orationis, aut tempus non sinit commorari. Demonstratio est, cum ita res uerbis exprimitur, ut geri negotium, & res ante oculos esse uideatur. id fieri poterit, si, quæ ante, & post, et in ipsa re facta erunt, comprehendemus, aut à rebus consequentibus, aut à circumstantibus non recedemus, hoc modo: Quod simul atque Gracchus profexit, fluctuare populum, uerentem ne ipse auctoritate senatus commotus à sententia desisteret, iubet aduocari concionem. Iste interea scelere & malis cogitationibus redundans, euolat ex templo Iouis, & sudans, oculis ardentibus, erecto capillo, contorta toga, cum pluribus alijs ire celerius cœpit. Illi præco faciebat audientiam, hic subsellium quoddam calce premens dextra pedem defringit, & alios hoc idem iubet facere. Cum Gracchus deos inciperet precari, cursim isti impetum faciunt, ex alijs alijsq; partibus conuolant, atque è populo unus, Fuge, inquit, Tiberi, fuge, nō uides? respice inquam. deinde uaga multitudo, subito timore perterrita, fugere cœpit. At iste spumans ex ore scelus, anhelans ex infimo pectore crudelitatem, contorquet brachium, & dubitanti Graccho quid esset, neque tamen locum, in quo constiterat, relinquenti, percutit tempus. Ille

nulla uoce delibans insitam uirtutem, concidit tacitus :
 iste uiri fortissimi miserando sanguine aspersus, quasi
 facinus præclarissimum fecisset, circumspēctans, &
 hilaris sceleratam gratulantibus manum porrigens,
 in templum Iouis contulit sese. Hæc exornatio in am=
 plificanda & commiseranda re plurimum prodest, et
 in huiusmodi narrationibus : statuit enim totam rem,
 & prope ponit ante oculos. Omnes rationes hone=
 standæ elocutionis studiose collegimus : in quibus He=
 renni si te diligenter exercueris, & gravitatem, &
 dignitatem, & suauitatem habere in dicendo pote=
 ris, ut oratorie plane loquaris ; ne nuda atque inor=
 nata inuentio uulgari sermone efferatur. Nunc idem=
 tidem nosmet ipsi nobis instemus, res enim commu=
 nis agitur, ut frequenter & assidue consequamur
 artis rationem studio, & exercitatione : quod aliq=
 cum molestia tribus de causis maxime faciunt, aut
 si, cum quibus libenter exerceantur, non habent ;
 aut si sibi diffidunt ; aut si nesciunt quam uitam
 sequi debeant : quæ à nobis absunt omnes difficul=
 tates. nam & simul libenter exercemur propter
 amicitiam, cuius initium cognatio fecit, cætera
 philosophiæ ratio confirmauit : & nobis non diffi=
 dimus : propterea quòd & aliquantulum proces=
 simus, & alia meliora sunt, quæ multo intentius
 petimus in uita, ut, etiam si non peruenimus in di=
 cendo, quò uolumus, parua pars uitæ perfectissimæ
 desideretur. et uiam, quam sequamur, habemus :
 propterea quòd in his libris nihil præteritum est rhe=
 toricæ præceptionis. Demonstratum est enim, qua

AD HERENNIVM

modo res in omnibus generibus causarum inueniri oporteat. Dictum est quo pacto eas disponere conueniat. Traditum est, qua ratione esset pronuncian- dum. Præceptum est, qua uia meminisse possemus. Demonstratum est, quibus modis perfecta elocutio com- pararetur. Quæ si sequamur, acute & cito reperie- mus, distincte et ordinate disponemus, grauiter et ue- nuste pronunciabimus, firme & perpetuo me- minerimus, ornate & suauiter eloquemur.

ergo in arte rhetorica nihil est amplius.

hæc omnia adipiscemur, si rationes

præceptionis diligentia con-

sequemur & exer-

citatione.

M. TVLLII

M. TVLLII CICERONIS

DE ARTE RHETORICA

LIBER PRIMVS.

AEPE et multum hoc mecum cogi-
taui, boni'ne, an mali plus attule-
rit hominibus & ciuitatibus copia di-
cendi, ac summum eloquentiae stu-
dium. nam & cum nostrae reip. detri-
menta considero, & maximarum ciuitatum ueteres
animo colligo calamitates, non minimam uideo per di-
sertissimos homines inuectam esse partem incommodo-
rum. cum autem res ab nostra memoria propter uetu-
statem remotas ex literarum monumentis repetere in-
stituo, multas urbes constitutas, plurima bella restin-
cta, firmissimas societates, sanctissimas amicitias in-
telligo cum animi ratione, tum facilius eloquentia
comparatas. Ac me quidem diu cogitantem ratio ipsa
in hanc potissimum sententiam ducit, ut existimem
sapientiam sine eloquentia parum prodesse ciuitati-
bus, eloquentiam uero sine sapientia nimium obesse
plerumque, prodesse nunquam. quare si quis, omissis
rectissimis atque honestissimis studiis rationis & offi-
cij, consumit omnem operam in exercitatione dicendi,
is inutilis sibi, perniciosus patriae ciuis alitur: qui ue-
ro ita se se armat eloquentia, ut non oppugnare com-
moda patriae, sed pro his propugnare possit, is mihi
uir & suis & publicis rationibus utilissimus, atque
amicissimus ciuis fore uidetur. Ac si uolumus huius

K

DE INVENTIONE

rei, quæ uocatur eloquentia, siue artis, siue studij, siue exercitationis cuiusdam, siue facultatis à natura profectæ considerare principium, reperiemus id ex honestissimis causis natum, atque optimis rationibus profectum. Nam fuit quoddam tempus, cum in agris homines passim bestiarum more uagabantur, & sibi uictu ferino uitam propagabant, nec rationi animi quidquam, sed pleraque uiribus corporis administrabant. nondum diuinæ religionis, non humani officij ratio colebatur: nemo legitimas uiderat nuptias: non certos quisquam inspexerat liberos: non, ius æquabile quid utilitatis haberet, acceperat. ita propter errorem atque inscitiam, cæca ac temeraria dominatrix animi cupiditas ad se explendam uiribus corporis abutebatur perniciosissimis satellitibus. quo tempore quidam, magnus uidelicet uir & sapiens, cognouit quæ materia esset, & quanta ad maximas res opportunitas in animis inesset hominum, si quis eam posset elicere, & præcipiendo meliorem reddere: qui dispersos homines in agris, & in tectis siluestribus abditos, ratione quadam compulit in unum locum, & congregauit, & eos in unamquamque rem inducens utilem atque honestam, primo propter insolentiam reclamantes, deinde propter rationem atque orationem studiosius audientes, ex feris & immanibus mites reddidit & mansuetos. ac mihi quidem uidetur hoc nec tacita, nec inops dicendi sapientia perficere potuisse, ut homines à consuetudine subito conuerteret, & ad diuersas uitæ rationes traduceret. Age uero, urbibus constitutis, ut fidem cole-

re, & iustitiam retinere discerent, & alijs parere sua uoluntate consuescerent, ac non modo labores excipiendos communis commodi causa, sed etiam uitam amittendam existimarent, qui tandem fieri potuit, nisi homines ea, quæ ratione inuenissent, eloquentia persuadere potuissent? profecto nemo nisi graui ac suauis commotus oratione, cum uiribus plurimum posset, ad ius uoluisset sine ui descendere: ut, inter quos posset excellere, cum ijs se pateretur æquari, & sua uoluntate à incundissima consuetudine recederet, quæ præsertim iam naturæ uim obtineret propter uetustatem. ac primo quidem sic & nata & progressa longius eloquentia uidetur, & item postea maximis in rebus pacis & belli cum summis hominum utilitatibus esse uersata. postquam uero commoditas quædam praua uirtutis imitatrix, sine ratione officij dicendi copiam consecuta est: tum ingenio freta malitia, peruertere urbes, & uitas hominum labefactare assuevit. atque huius quoque exordium mali, quoniam principium boni diximus, explicemus. Verisimillimum mihi uidetur, quodam tempore neque in publicis rebus infantes & insipientes homines solitos esse uersari, nec uero ad priuatas causas magnos, ac disertos homines accedere: sed cum à summis uiris maximæ res administrarentur, arbitror alios fuisse non incallidos homines, qui ad paruas controuersias priuatorum accederent. quibus in controuersijs cum sæpe à mendacio contra uerum homines stare consuescerent, dicendi assiduitas aluit audaciam, ut necessario supe-

DE INVENTIONE

riores illi propter iniurias civium resistere audacibus,
 & opitulari suis quisque necessarijs cogeretur. itaque
 cum in dicendo sepe par, nonnunquam etiam supe-
 rior visus esset is, qui, omisso studio sapientiae, nihil
 sibi praeter eloquentiam comparasset, fiebat ut et mul-
 titudinis, & suo iudicio dignus, qui reip. gereret,
 videretur. hinc nimirum non iniuria, cum ad guber-
 nacula reip. temerarij atque audaces homines accesser-
 rant, maxima ac miserrima naufragia fiebant. qui-
 bus rebus tantum odij atque invidiae suscepit eloquen-
 tia, ut homines ingeniosissimi, quasi ex aliqua turbi-
 da tempestate in portum, sic ex seditiosa, & tumultu-
 osa vita se in studium aliquod traderent quietum.
 quare mihi videntur postea caetera studia recta atque
 honesta per otium concelebata ab optimis enituisse;
 hoc vero à plerisque eorum desertum obsoluisse eo
 tempore, quo multo vehementius erat retinendum, &
 studiosius adaugendum. nam quo indignius rem ho-
 nestissimam & rectissimam uiolabat stultorum et im-
 proborum temeritas & audacia summo cum reip. de-
 trimento, eo studiosius & illis resistendum fuit, &
 reip. consulendum. quod nostrum illum non fugit Ca-
 tonem, neque Lelium, neque horum, ut vere di-
 cam, discipulum Africanum, neque Gracchos Africa-
 ni nepotes: quibus in hominibus erat summa uirtus,
 & summa uirtute amplificata auctoritas, & quae
 his rebus ornamento, & reip. praesidio esset, eloquen-
 tia. quare meo quidem animo nihilo minus eloquen-
 tiae studendum est, etsi ea quidam & priuatim &
 publice peruerse abutuntur, sed eo quidem uehemen-

tius, ne mali magno cum detrimento bonorum, & communi omnium perniciē plurimum possint, cum præsertim hoc unum sit, quod ad omnes res & priuatas & publicas maxime pertineat; hoc tuta, hoc honesta, hoc illustris, hoc eodem uita iucunda fiat. nam hinc ad remp. plurima commoda ueniunt, si moderatrix omnium rerum præsto est sapientia: hinc ad ipsos, qui eam adepti sunt, laus, honor, dignitas confluit: hinc amicis quoque eorum certissimum ac tutissimum præsidium comparatur. ac mihi quidem uidentur homines, cum multis rebus humiliores et infirmiores sint, hæc re maxime bestiis præstare, quod loqui possunt. quare præclarum mihi quiddam uidetur adeptus is, qui, qua re homines bestiis præstent, ea in re hominibus ipsis antecellat. hoc si forte non natura modo, neque exercitatione conficitur, uerum etiam artificio quodam comparatur; non alienum est uidere quæ dicant ijs, qui quædam eius rei præcepta nobis reliquerunt. sed antequam de præceptis oratorij dicamus, uidetur dicendum de genere ipsius artis, de officio, de fine, de materia, de partibus. nam, his rebus cognitis, facilius, & expeditius uniuscuiusque animus ipsam rationem, ac uiam artis considerare poterit.

CIVILIS quædam ratio est, quæ multis et magnis ex rebus constat. Eius quædam magna & ampla pars est artificiosa eloquentia, quam Rhetoricam uocant. nam neque cum ijs sentimus, qui ciuilem scientiam eloquentia non putant indigere: & ab ijs, qui eam putant omnem rhetoris uis & artificio contineri,

K ij

DE INVENTIONE

magnopere dissentimus . quare hanc oratoriam facultatem in eo genere ponemus , ut eam ciuili scientiæ partem esse dicamus . Officium autem eius facultatis uidetur esse , dicere apposite ad persuasionem : Finis , persuadere dictione . Inter officium autem & finem hoc interest , quòd in officio , quid fieri , in fine , quid officio conueniat , consideratur : ut medici officium dicimus esse , curare apposite ad sanandum ; finem , curatione sanare . Item , oratoris quid officium , & quid finem esse dicamus , intelligemus , cum id , quod facere debet , officium esse dicemus ; illud , cuius causa facere debet , finem appellabimus . Materiam artis eam dicimus , in qua omnis ars & ea facultas , quæ conficitur ex arte , uersatur , ut si medicinæ materiam dicamus morbos ac uulnera , quòd in his omnis medicina uersetur : item , quibus in rebus uersatur ars , et facultas oratoria , eas res materiam artis rhetoricæ nominamus . Has autem res alij plures , alij pauciores existimauerunt . nam Gorgias Leontinus , antiquissimus fere rhetor , omnibus de rebus oratorem optime posse dicere existimauit . hic infinitam & immensam huic artificio materiam subijcere uidetur . Aristoteles autem , qui huic arti plurima adiumenta atque ornamenta subministravit , tribus in generibus rerum uersari rhetoris officium putauit , demonstratiuo , deliberatiuo , iudiciali . Demonstratiuum est , quod tribuitur in alicuius certæ personæ laudem , aut uituperationem . Deliberatiuum est , quod positum in disceptatione , & consultatione ciuili , habet in se sententiæ dictionem . Iudiciale est , quod posita

tum in iudicio habet in se accusationem & defensionem, aut petitionem & recusationem. et, quemadmodum nostra quidem fert opinio, oratoris ars, et facultas in hac materia tripertita uersari existimanda est. Nam Hermagoras quidem nec, quid dicat, attendere, nec, quid polliceatur, intelligere uidetur, qui oratoris materiam in causam, & in quaestionem diuidat. Causam esse dicit rem, quæ habeat in se controuersiam in dicendo positam cum personarum certarum interpositione: quam nos quoque oratori dicimus esse attributam. nam ei tres partes, quas ante diximus, supponimus, iudicialem, deliberatiuam, demonstratiuam. Quaestionem autem eam appellat, quæ habeat in se controuersiam in dicendo positam, sine certarum personarum interpositione, ad hunc modum: Ecquid sit bonum præter honestatem: Verine sint sensus: Quæ sit mundi forma: Quæ sit solis magnitudo. quas quaestiones procul ab oratoris officio remotas, facile omnes intelligere existimamus. Nam quibus in rebus summa ingenia philosophorum plurimo cum labore consumpta intelligimus, eas sicut aliquas paruas res oratori attribuire, magna amentia uidetur. Quod si magnam in his Hermagoras habuisset facultatem, studio & disciplina comparatam; uideretur fretus sua scientia falsum quoddam constitui de oratoris officio, et, non quid ars, sed quid ipse posset, exposuisse. nunc uero ea uis est in homine, ut ei multo rhetoricam citius quis ademerit, quam philosophiam concesserit. neque eo dico, quod eius ars, quam

DE INVENTIONE

edidit, mihi mendosissime scripta uideatur. (nam satis in ea uidetur ex antiquis artibus ingeniose & diligenter electas res collocasse, & nonnihil ipse quoque noui protulisse) uerum oratori minimum est, de arte loqui; quod hic fecit: multo maximum, ex arte dicere; quod eum minime potuisse, omnes uidemus. Quare materia quidem nobis Rhetoricæ uidetur ea, quam Aristoteli uisam esse diximus. Partes autem hæ sunt, quas plerique dixerunt, inuentio, dispositio, elocutio, memoria, pronuntiatio. Inuentio est, ex cogitatio rerum uerarum, aut uerisimilium, quæ causam probabilem reddant. Dispositio est, rerum inuentarum in ordinem distributio. Elocutio est, idoneorum uerborum et sententiarum ad inuentionem accommodatio. Memoria est, firma animi rerum ac uerborum ad intentionem perceptio. Pronuntiatio est, ex rerum & uerborum dignitate, uocis & corporis moderatio. Nunc his rebus breuiter constitutis, eas rationes, quibus ostendere possimus genus, & officium, & finem huius artis, aliud in tempus differemus. nam et multorum uerborum indigent, & non tantopere ad artis descriptionem, & præcepta tradenda pertinent. Eum autem, qui artem Rhetoricam scribat, de duabus reliquis rebus, de materia artis, ac partibus, scribere oportere existimamus. Ac mihi quidem uidetur coniuncte agendum de materia ac partibus. quare inuentio, quæ princeps est omnium partium, potissimum in omni causarum genere, qualis debeat esse, consideretur.

OMNIS res, quæ habet in se positam in dictione, aut disceptatione aliquam controuersiam, aut fa-

Eti, aut nominis, aut generis, aut actionis continet
questionem. Eam igitur questionem, ex qua causa
nascitur, constitutionem appellamus. Constitutio est
prima conflictio causarum, ex depulsione intentionis
profecta, hoc modo: Fecisti, non feci, aut iure feci.
Cum facti controuersia est, quoniam coniecturis cau-
sa firmatur, constitutio coniecturalis appellatur. Cum
autem nominis, quia uis uocabuli definienda uerbis
est, constitutio definitiua nominatur. Cum uero, qua-
lis sit res, queritur, quia & de ui & de genere nego-
tij controuersia est, constitutio generalis uocatur. At
cum causa ex eo pendet, quod non aut is agere uide-
tur, quem oportet; aut non cum eo, qui cum oportet;
aut non apud quos, quo tempore, qua lege, quo cri-
mine, qua poena oportet; translatiua dicitur consti-
tutio: quia actio translationis & commutationis in-
digere uidetur. Atque harum aliquam in omne cau-
sa genus incidere necesse est. nam in quam non inci-
derit, in ea nihil esse poterit controuersiae. quare eam
nec causam quidem conuenit putari. Ac facti quidem
controuersia in omnia tempora potest distribui. nam
& quid factum sit, potest queri, hoc modo: Occide-
rit ne Aiace[m] Vlysses. Et quid fiat, hoc modo: Bonu[m] ne
animo sint erga populum R. Fregellani. Et quid futu-
rum sit, hoc modo: Si Carthaginem reliquerimus in-
columem, num quid sit incommodi ad rempublicam
peruenturum. Nominis controuersia est, cum de fa-
cto conuenit, & queritur id, quod factum est, quo
nomine appelletur. Quo in genere necesse est ideo no-
minis esse controuersiam, non quod de re ipsa non con-

DE INVENTIONE

ueniat, non quòd de factò non constet, sed quòd id, quod factum sit, aliud aliq̃ uideatur esse, & idcirco alius alio nomine id appellet. Quare in huiusmodi generibus definienda res erit uerbis, & breuiter describenda, ut, si quis sacrum ex priuato surripuerit, utrum fur, an sacrilegus sit iudicandus. Nam id cum quæritur, necesse erit definire utrunque, quid sit fur, quid sacrilegus, & sua descriptione ostendere alio nomine illam rem, de qua agitur, appellari oportere, atque aduersarij dicunt. Generis est controuersia, cum &, quid factum sit, conuenit, &, quo id factum nomine appellari oporteat, constat, et tamen, quantum, & cuiusmodi, & omnino quale sit, quæritur, hoc modo: iustum an iniustum, utile an inutile, et omnia, in quibus, quale sit id, quod factum est, quæritur, sine ulla nominis controuersia. Huic generi Hermagoras partes quatuor supposuit, deliberatiuam, demonstratiuam, iudiciale, negotialem. quod eius, ut nos putamus, non mediocre peccatum reprehendendum uidetur, uerum breui; ne aut, si taciti præterierimus, sine causa non secuti eum putemur; aut, si diutius in hoc constiterimus, moram atque impedimentum reliquis præceptis intulisse uideamur. Si deliberatio, & demonstratio genera sunt causarum, non possunt recte partes alicuius generis causæ putari. eadem enim res aliq̃ genus esse, aliq̃ pars potest, eidem genus esse & pars non potest. Deliberatio autem & demonstratio, genera sunt causarum. nam aut nullum causæ genus est, aut iudiciale solum, aut & iudiciale, & demonstratiuum,

Et deliberatiuum . nullum dicere causæ esse genus , cum causas esse multas dicat , Et in eas præcepta det , amentia est . unum autem iudiciale solum esse qui potest ? cum deliberatio Et demonstratio neque ipsæ similes inter se sint , Et ab iudicali genere plurimum dissideant , Et suum quæque finem habeat , quò referri debeat . Relinquitur ergo , ut omnia tria genera sint causarum . Deliberatio igitur Et demonstratio non possunt recte partes alicuius generis causæ putari . Male igitur eas generalis constitutionis partes esse dixit . Quòd si generis causæ partes non possunt recte putari , multo minus recte partis causæ partes putabuntur . Pars autem causæ constitutio est omnis . Non enim causa ad constitutionem , sed constitutio ad causam accommodatur : sed demonstratio Et deliberatio generis causæ partes non possunt recte putari , quòd ipsa sunt genera . Multo igitur minus recte partis eius , quod hic dicit , partes putabuntur . Deinde si constitutio Et ipsa , Et pars constitutionis eius quælibet , intentionis depulsio est , quæ intentionis depulsio non est , ea nec constitutio , nec pars constitutionis est . At si , quæ intentionis depulsio non est , ea nec constitutio , nec pars constitutionis est : demonstratio , et deliberatio neque constitutio , nec pars constitutionis est . Si igitur constitutio Et ipsa Et pars eius intentionis depulsio est , deliberatio , Et demonstratio neque constitutio , neque pars constitutionis est . Placet autem ipsi intentionis esse depulsionem . placeat igitur oportet , non esse constitutionem , nec partem constitutionis . Atque hoc eodem urgetur ,

DE INVENTIONE

siue constitutionem primam causæ accusatoris confirmationem dixerit, siue defensoris primam deprecationem. nam eum eadem omnia incommoda sequentur. Deinde coniecturalis causa non potest simul ex eadem parte, eodem in genere & coniecturalis esse, & definitiua. Rursus nec definitiua causa potest simul ex eadem parte eodem in genere & definitiua esse & translatiua. Et omnino nulla constitutio, nec pars constitutionis potest simul & suam habere, & alterius in se uim continere: ideo quod unaquæque ex se, & ex sua natura simpliciter consideratur. Altera assumpta, numerus constitutionum duplicatur, non uis constitutionis augetur. At deliberatiua causa simul ex eadem parte, eodem in genere & coniecturalem, & generalem, & definitiuam, & translatiuam solet habere constitutionem, & unam aliquam, & plures nonnunquam: ergo ipsa nec constitutio est, nec pars constitutionis. Idem in demonstratione solet usu euenire. Genera igitur, ut ante diximus, hæc causarum putanda sunt, non partes alicuius constitutionis. Hæc ergo constitutio, quam generalem nominamus, partes nobis uidetur duas habere, iuridicialem & negotialem. Iuridicialis est, in qua æqui & recti natura, aut præmij, aut poenæ ratio quaeritur. Negotialis est, in qua, quid iuris ex ciuili more, et æquitate sit, consideratur: cui diligentix præesse apud nos iurisconsulti existimantur. Ac iuridicialis quidem ipsa in duas tribuitur partes, absolutam et assumptiuam. Absoluta est, quæ ipsa in se continet iuris, et iniuriæ quaestionem. Assumptiua est, quæ ipsa ex se

nihil firmi dat ad recusationem, foris autem aliquid defensionis assumit. Eius partes sunt quatuor, concessio, remotio criminis, relatio criminis, comparatio. Concessio est, cum reus non id, quod factum est, defendit, sed, ut ignoscatur, postulat. hæc in duas partes diuiditur, purgationem et deprecationem. Purgatio est, cum factum conceditur, culpa remouetur. Hæc partes habet tres, imprudentiam, casum, necessitatem. Deprecatio est, cum et peccasse, & consulto peccasse reus se confitetur, & tamen, ut ignoscatur, postulat: quod genus perararo potest accidere. Remotio criminis est, cum id crimen, quod infertur, ab se & ab sua culpa ui & potestate in alium reus remouere conatur. Id dupliciter fieri poterit, si aut causa, aut factum in alium transferetur. Causa transfertur, cum aliena dicitur ui, & potestate factum. Factum autem, cum alius aut debuisse, aut potuisse facere dicitur. Relatio criminis est, quod ideo iure factum dicitur, quod aliquis ante iniuria laceffierit. Comparatio est, cum aliud aliquod factum rectum, aut utile contenditur: quod ut fieret, illud, quod arguitur, dicitur esse commissum. In quarta constitutione, quam translationem nominamus, eius constitutionis est controuersia, cum aut quem, aut quicum, aut quo modo, aut apud quos, aut quo iure, aut quo tempore agere oporteat, quæritur, aut omnino aliquid de commutatione, aut infirmatione actionis agitur. Huius constitutionis Hermagoras inuentor esse existimatur, non quo non usi sint ea ueteres oratores sæpe multi, sed

DE INVENTIONE

quia non animaduernerint artis scriptores eam superiores, nec retulerint in numerum constitutionum. Post autem ab hoc inuentam multi reprehenderunt, quos non tam imprudentia falli putamus, (res enim perspicua est) quam inuidia atque obtreptione quadam impediri. Et constitutiones quidem, & earum partes exposuimus: exempla autem cuiusque generis tum commodius exposituri uidemur, cum in unumquodque eorum argumentorum copiam dabimus. Nam argumentandi ratio dilucidior erit, cum & ad genus, & ad exemplum causae statim poterit accommodari. Constitutione causae reperta, statim placet considerare, utrum causa sit simplex an coniuncta: & si coniuncta erit, utrum sit ex pluribus quaestionibus iuncta, an ex aliqua comparatione. Simplex est, quae absolutam in se continet unam quaestionem, hoc modo: Corinthiis bellum indicamus, an non? Coniuncta ex pluribus quaestionibus, in qua plura quaeruntur, hoc pateto: Vtrum Carthago diruatur, an Carthaginensibus reddatur, an eò colonia deducatur. Ex comparatione, in qua per contentionem, utrum potius, aut quid potissimum sit, quaeritur, ad hunc modum: Vtrum exercitus in Macedoniam contra Philippum mittatur, qui socijs sit auxilio, an teneatur in Italia, ut quamaximae contra Annibalem copiae sint. Deinde considerandum est, in oratione, an in scripto sit controuersia. Nam scripti controuersia est ea, quae ex scriptionis genere nascitur. Eius autem genera quae sunt separata à constitutionibus, quinque sunt. Nam tum uerba ipsa uidentur cum sententia scriptoris dissidere, tum

inter se duæ leges aut plures discrepare, tum id, quod scriptum est, duas aut plures res significare: tum ex eo, quod scriptum est, aliud quoque, quod non scriptum est, inueniri: tum uis uerbi quasi in diffinitiuâ constitutione, in quo posita sit, quæri. Quare primum genus de scripto & sententia, secundum ex contrarijs legibus, tertium ambiguum, quartum ratiocinativum, quintum diffinitivum nominamus. Ratio est autem, cum omnis quæstio non in scripture, sed in aliqua argumentatione consistit. Ac tum considerato genere causæ, et cognita constitutione, cū, simplex ne, an coniuncta sit, intellexeris, et, scripti an rationis habeat controuersiam, uideris, deinceps erit uidendum, quæ quæstio, quæ ratio, quæ iudicatio, quod firmamentum causæ sit: quæ omnia à constitutione profisciscantur oportet. Quæstio est ea, quæ ex conflictione causarum gignitur controuersia, hoc modo: Non iure fecisti, iure feci. Causarum autem hæc est conflictio, in qua constitutio constat. Ex ea igitur nascitur controuersia, quam quæstionem dicimus, hoc modo: Iure ne fecerit. Ratio est ea, quæ continet causam; quæ si sublata sit, nihil in causa controuersiæ relinquatur; hoc modo: ut docendi causa in facili & per uulgato exemplo consistamus: Orestes si accusetur matricidij, nisi hoc dicat, iure feci, illa enim patrem meum occiderat, non habet defensionem: qua sublata, omnis quoque controuersia sublata sit. ergo eius causæ ratio est, quod illa Agamemnonem occiderit. Iudicatio est, quæ ex infirmatione & confirmatione rationis nascitur controuersia. nam sit ea nobis ex

DE INVENTIONE

posita ratio, quam paulo ante exposuimus. Illa enim, inquit, patrem occiderat. At non, inquit aduersarius, abs te filio matrem necari oportuit. potuit enim sine tuo scelere illius factum puniri. Ex hac deductione rationis, illa summa nascitur controuersia, quam iudicationem appellamus. Ea est huiusmodi: Rectumne fuerit, ab Oreste matrem occidi, cum illa Orestis patrem occidisset. Firmamentum est, firmissima argumentatio defensoris, & aptissima ad iudicationem, ut si uelit Orestes dicere, eiusmodi animum matris suae fuisse in patrem suum, in se ipsum, in sorores, in regnum, in famam generis & familie, ut ab ea poenas liberi sui potissimum petere debuerint. Et in ceteris quidem constitutionibus ad hunc modum iudicationes reperiuntur: in coniecturali autem constitutione, quia ratio non est, (factum enim non conceditur) non potest ex deductione rationis nasci iudicatio. Quare necesse est eandem esse questionem & iudicationem, ut factum est, non est, factumne sit. Quot autem in causa constitutiones aut eorum partes erunt, totidem necesse erit questiones, rationes, iudicationes, firmamenta reperiri. His omnibus in causa repertis, tunc denique singulae partes totius causae consideranda sunt. nam non, ut quidque dicendum primum, ita primum animaduertendum uidetur: ideo quod illa, quae prima dicuntur, si uehementer uelis congruere & coherere cum causa, ex eis ducas oportet, quae post dicenda sunt. Quare cum iudicatio, & ea quae ad iudicationem oportet inueniri argumenta, diligenter erunt artificiorum reperta, cura & cogitatione pertractata,

tractata, tum denique ordinandæ sunt cæteræ partes orationis. Hæ partes sex omnino nobis videntur, exordium, narratio, partitio, confirmatio, reprehensio, conclusio. Nunc, quoniam exordium princeps omnium esse debet, nos quoque primum in ratione exordiendi præcepta dabimus.

EXORDIUM est oratio animum auditoris idonee comparans ad reliquam dictionem: quod eueniet, si eum beneuolum, attentum, docilem fecerit. Quare qui bene exordiri causam uolet, eum necesse est genus suæ causæ diligenter ante cognoscere. Genera causarum sunt quinque, honestum, admirabile, humile, anceps, obscurum. Honestum genus est, cui statim sine oratione nostra auditoris fauet animus. Admirabile, à quo alienatus est animus eorum, qui audituri sunt. Humile, quod negligitur ab auditore, & non magnopere attendendum uidetur. Anceps, in quo aut iudicatio dubia est, aut causa & honestatis, & turpitudinis particeps, ut beneuolentiam pariat & offensionem. Obscurum, in quo aut tardi auditores sunt, aut difficilioribus ad cognoscendum negotijs causa implicita est. Quare, cum diuersa sint genera causarum, exordiri quoque dispari ratione in unoquoque genere necesse est. Igitur exordium in duas partes diuiditur, in principium & insinuationem. Principium est oratio perspicue & protinus perficiens auditorem beneuolum, aut docilem, aut attentum. Insinuatio est oratio quadam dissimulatione & circuitione obscure subiens auditoris animum. In admirabili genere causæ, si non omnino infesti audi-

DE INVENTIONE

tores erunt, principio beneuolentiam comparare licebit: sin erunt uehementer abalienati, confugere necesse erit ad insinuationem. nam ab iratis si perspicue pax & beneuolentia petitur, non modo ea non inuenitur, sed augetur, atque inflammatur odium. In humili autem genere causæ, contemptiōis tollendæ causa, necesse erit attentum efficere auditorem. Anceps genus causæ si dubiam iudicationem habebit, ab ipsa iudicatione exordiendum est: sin autem partem turpitudinis, & partem honestatis habebit, beneuolentiam captare oportebit, ut in genus honestum causa translata uideatur. cum autem erit honestum causæ genus, uel præteriri principium poterit; et, si commodum fuerit, aut à narratione incipiemus, aut à lege, aut ab aliqua firmissima ratione nostræ dictiōis: uel, si uti principio placebit, beneuolentiæ partibus utendum est, ut id quod est, augeatur. In obscuro causæ genere, per principium dociles auditores efficere oportebit. Nunc, quoniam, quas res exordio conficere oporteat, dictum est; reliquum est, ut ostendatur quibus quæque res rationibus confici possit. Beneuolentia quatuor ex locis comparatur, ab nostra, ab aduersariorum, ab iudicum persona, à causa. Ab nostra, si de nostris factis & officijs sine arrogantia dicemus: si crimina illata, & aliquas minus honestas suspiciones iniectas diluemus: si, quæ incommoda acciderunt, aut quæ instent difficultates, proferemus: si prece & obsecratione humili ac supplici utemur. Ab aduersariorum autem, si eos aut in odium, aut in inuidiam, aut in contemptiōem adducemus. In odium

adducentur, si quid eorum spurce, superbe, crudeliter, malitiose factum proferetur. In inuidiam, si uis eorum, potentia, diuitiæ, cognatio, pecuniæ proferentur, atque eorum usus arrogans & intolerabilis; ut his rebus magis uideantur, quàm causæ suæ confidere. In contemptum adducentur, si eorum inertia, negligentia, ignauia, desidiosum studium, et luxuriosum otium proferetur. Ab auditorum persona beneuolentia captabitur, si res ab his fortiter, sapienter, mansuete gestæ proferentur, ut ne qua assentatio nimia significetur: et si, de his quàm honesta existimatio, quantaq; eorum iudicij & auctoritatis expectatio sit, ostendatur. Ab ipsis rebus, si nostram causam laudando extollemus, aduersariorum causam per contemptum deprimemus. Attentos autem faciemus, si demonstrabimus ea, quæ dicturi erimus, magna, noua, incredibilia esse, aut ad omnes, aut ad aliquos illustres homines, aut ad deos immortales, aut ad summam reip. pertinere: & si pollicebimur nos breui nostram causam demonstraturos, atque exponemus iudicationem, aut iudicationes, si plures erunt. Dociles auditores faciemus, si aperte & breuiter summam causæ exponemus, hoc est, in quo consistat controuersia. nam &, cum docilem uelis facere, simul attentum facias oportet. nam is maxime docilis est, qui attentissime est paratus audire. Nunc, insinuationes quemadmodum tractari conueniat, deinceps dicendum uidetur. Insinuatione igitur utendum est, cum admirabile genus causæ est, hoc est, ut ante diximus, cum animus auditoris infestus est. id autem

DE INVENTIONE

tribus ex causis fit maxime: si aut inest in ipsa causa quædam turpitudine, aut si ab ijs, qui ante dixerunt, iam quiddam auditori persuasum uidetur, aut eo tempore locus dicendi datur, cum iam illi, quos audire oportet, defessi sunt audiendo. nam ex hac quoque re non minus, quàm ex primis duabus, in oratione nonnunquam animus auditoris offenditur. Si cause turpitudine contrahet offensionem; aut pro eo homine, in quo offenditur, alium hominem, qui diligitur, interponi oportet; aut pro re, in qua offenditur, aliam rem, quæ probatur; aut pro re hominem, aut pro homine rem, ut ab eo, quod odit, ad id, quod diligit, auditoris animus traducatur; & dissimulare id te defensurum, quod existimeris defensurus. Deinde, cum iam mitior factus erit auditor, ingredi pedetentim in defensionem, & dicere, ea, quæ indignantur aduersarij, tibi quoque indigna uideri. Deinde, demonstrare nihileorum ad te pertinere, & negare te quidquam de aduersarijs esse dicturum, neque hoc, neque illud, ut neque aperte lædas eos, qui diliguntur, & tamen id obscure faciens, quoad possis alienes ab eis auditorum uoluntatem; et aliquorum iudicium simili de re, aut auctoritatem proferre imitatione dignam. Deinde, aut eandem, aut consimilem, aut maiorem, aut minorem agi rem in præsentia, demonstrare. Sin oratio aduersariorum fidem uidebitur auditoribus fecisse, id quod ei, qui intelligit quibus rebus fides fiat, facile erit cognitu: oportet aut de eo, quod aduersarij sibi firmissimum putarint, & maxime ij, qui audierint, probarint, primum te dicturum polliceri: aut ab ad-

uersarij dicto exordiri, & ab eo potissimum, quod ille nuperrime dixerit; aut dubitatione uti, quid primum dicas, aut cui potissimum loco respondeas cum admiratione. nam auditor cum eum, quem aduersarij perturbatum putant oratione, uidet animo firmissimo contradicere paratum; plerunque se potius temere assensisse, quàm illum sine causa confidere arbitratr. Sin auditoris studium defatigatio abalienauit à causa; te breuius, quàm paratus fueris, esse dicturum, commodum est polliceri, non imitaturum aduersarium. Sin res dabit, non inutile est ab aliqua re noua aut ridicula incipere, aut ex tempore quæ nata sit, quod genus, strepitum, acclamationem; aut iam parata, quæ uel apologum, uel fabulam, uel aliquam contineat irrisionem: aut, si rei dignitas adimet iocandi facultatem, aliquid triste, nouum, horribile, statim non incommodum est inijcere. nam ut cibi satiety & fastidium, aut subamara aliqua re releuatur, aut dulci mitigatur: sic animus defessus audiendo, aut admiratione integratur, aut risu renouatur. Ac separatim quidem, quæ de principio & insinuatione dicenda uidebantur, hæc fere sunt. nunc quiddam breuiter & communiter de utroque præciendum uidetur. Exordium sententiarum & grauitatis plurimum debet habere, & omnino omnia, quæ pertinent ad dignitatem, continere in se; propterea quòd id optime faciendum est, quod oratorem auditori maxime commendat: splendoris, & festiuitatis, & concinnitudinis minimum; propterea quòd ex his suspicio quædam apparationis atque artificiosæ

DE INVENTIONE

diligentiæ nascitur, quæ maxime orationi fidem, oratori adimit auctoritatem. Vitia uero hæc sunt certissima exordiorum, quæ summopere uitare oportebit, uulgare, commune, commutabile, longum, separatim, translatum, contra præcepta. Vulgare est, quod in plures causas potest accommodari, ut conuenire uideatur. Commune est, quod nihilo minus in hanc quàm in contrariam partem causæ potest conuenire. Commutabile, quod ab aduersario potest leuiter mutatum ex contraria parte dici. Longum est, quod pluribus uerbis aut sententijs ultra quàm satis est producit. Separatum, quod non ex ipsa causa ductum est, nec, sicut aliquod membrum, annexum orationi. Translatum est, quod aliud conficit, quàm causæ genus postulat: ut, si quis docilem faciat auditorem, cum beneuolentiam causa desiderat: aut si principio utatur, cum insinuationem res postulat. Contra præcepta est, quod nihil eorum efficit, quorum causa de exordijs præcepta traduntur; hoc est, quod eum, qui audit, neque beneuolum, neque attentum, neque docilem efficit; aut, quo profecto nihil peius est, ut contra sit, facit. Ac de exordio quidem satis dictum est.

NARRATIO est rerum gestarum, aut ut gestarum expositio. Narrationum tria sunt genera. Vnum genus est, in quo ipsa causa, et omnis ratio controuersiae continetur. Alterum, in quo digressio aliqua extra causam, aut criminationis, aut similitudinis, aut delectationis non alienæ ab eo negotio, quo de agitur, aut amplificationis causa interponitur. Tertium genus est remotum à ciuilibus causis, quod delectationis cau-

sa non inutili cum exercitatione dicitur, & scribitur. Eius partes sunt duæ, quarum altera in negotijs, altera in personis maxime uersatur. Ea, quæ in negotiorum expositione posita est, tres habet partes, fabulam, historiam, argumentum. Fabula est, in qua nec ueræ, nec uerisimiles res continentur. cuiusmodi est: Angues ingentes alites iuncti iugo. Historia est gesta res, ab ætatis nostræ memoria remota. quod genus, Appius indixit Carthaginesibus bellum. Argumentum est ficta res, quæ tamen fieri potuit. huiusmodi apud Terentium:

Nam is postquam excessit ex ephebis sofia.

illa autem narratio, quæ uersatur in personis, eiusmodi est, ut in ea simul cum rebus ipsis personarum sermones & animi perspicui possint, hoc modo:

Venit ad me sæpe clamitans, Quid agis Mitio?

Cur perdis adolescentem nobis? cur amat?

Cur potat? cur tu his rebus sumptus suggeris?

Vestitu nimio indulges: nimium ineptus es.

Nimium ipse durus est, præter æquum & bonum.

Hoc in genere narrationis multa inesse debet festiuitas, confecta ex rerum uarietate, animorum dissimilitudine, grauitate, lenitate, spe, metu, suspitione, desiderio, dissimulatione, errore, misericordia, fortunæ commutatione, insperato incommodo, subita lætitia, incundo exitu rerum. Verum hæc ex ijs, quæ postea de elocutione præcipientur, ornamenta sumuntur. Nunc de narratione ea, quæ causæ continet expositionem, dicendum uidetur. Oportet igitur eam tres habere res, ut breuis, ut aperta, ut probabilis sit.

L iiij

DE INVENTIONE

Brevis erit, si, unde necesse est, inde initium sumetur, & non ab ultimo repetetur, et si, cuius rei satis erit summam dixisse, eius partes non dicentur: nam sæpe satis est quod factum sit dicere, non ut enarres quemadmodum sit factum: & si non longius quam quod scitu opus est, in narrando procedetur: et si nullam in rem aliam transibitur: & si ita dicetur, ut nonnunquam ex eo, quod dictum sit, id, quod dictum non sit, intelligatur: & si non modo id, quod obest, uerum etiam id, quod nec obest, nec adiuvat, præteribitur: et si semel unumquodque dicetur: et si non ab eo, in quo proxime desitum erit, deinceps incipietur. Ac multos imitatio decipit breuitatis, ut, cum se breues putent esse, longissimi sint: cum dent operam ut res multas breuiter dicant, non ut omnino paucas res dicant, & non plures quam necesse sit. nam plerisque breuiter dicere uidetur, qui ita dicit: Accessi ad aedes, puerum euocaui: respondit: Quæsiui dominum, domi negauit esse. Hic tametsi tot res breuius nō potuit dicere, tamen, quia satis fuit dixisse, Domi negauit esse, fit rerum multitudine longus. Quare hoc quoque in genere uitanda est breuitatis imitatio, et non minus rerum non necessariarum, quam uerborum multitudine supersedendum. Aperta autem narratio poterit esse, si, ut quidque primum gestum erit, ita primum exponetur, & rerum ac temporum ordo seruabitur, ut ita narrentur, ut gestæ res erunt, aut ut potuisse geri uidebuntur. Hic considerandum erit, ne quid perturbate, ne quid contorte dicatur, ne quam in aliam rem transeat, ne ab ultimo repetatur, ne

ad extremum prodeatur, ne quid, quod ad rem pertineat, prætereatur: & omnino, quæ præcepta de breuitate sunt, hoc quoque in genere sunt conseruanda. nam sæpe res parum est intellecta longitudine magis, quàm obscuritate narrationis. Ac uerbis quoque dilucidis utendum est: quo de genere dicendum est in præceptis elocutionis. Probabilis erit narratio, si in ea uidebuntur inesse ea, quæ solent apparere in ueritate, si personarum dignitates seruabuntur, si causæ factorum extabunt, si fuisse facultates faciundi uidebuntur, si tempus idoneum, si spatij satis, si locus opportunus ad eandem rem, qua de re narrabitur, fuisse ostendetur: si res & ad eorum, qui agent, naturam, & ad uulgi morem, & ad eorum, qui audiunt, opinionem accommodabitur. ac ueri quidem similis ex his rationibus esse poterit. Illud autem præterea cōsiderare oportebit, ne, aut cum obsit, narratio, aut cum nihil profit, tunc interponatur; aut non loco, aut non quemadmodum causa postulat, narretur. Obest tum, cum ipsius rei gestæ expositio magnam excipit offensionem: quam argumentando, et causam agendo lenire oportebit. quod cum acciderit, membratim oportebit partes rei gestæ dispergere in causam, et ad unamquamque confestim rationem accommodare, ut uulneri præsto medicamentum sit, & odium statim defensio mitiget. Nihil prodest narratio tunc, cum, ad aduersarijs re exposita, nostra nihil interest iterum, aut alio modo narrare: aut cum ab ijs, qui audiunt, ita tenetur negotium, ut nostra nihil intersit eos alio pacto docere. quod cum acciderit, omnino

DE INVENTIONE

narratione super sedendum est. Non loco dicitur, cum non in ea parte orationis collocatur, in qua res postulat: quo de genere agemus tum, cum de dispositione dicemus: nam hoc ad dispositionem pertinet. Non quemadmodum causa postulat, narratur, cum aut id, quod aduersario prodest, dilucide & ornate exponitur, aut id, quod ipsum adiuvat, obscure dicitur & negligenter. Quare, ut hoc uitium uitetur, omnia torquenda sunt ad commodum suae causae, contraria, quae praeteriri poterunt, praetereundo; quae illius erunt, leuiter attingendo; sua diligenter, et enodate narrando. Ac de narratione quidem satis dictum uidetur. deinceps ad partitionem transeamus.

RECTE habita in causa partitio, illustrem & perspicuam totam efficit orationem. Eius partes duae sunt, quarum utraque magnopere ad aperiendam causam, & constituendam pertinet controuersiam. Vna pars est, quae, quid cum aduersariis conueniat, et quid in controuersia relinquatur, ostendit: ex qua certum quiddam designatur auditori, in quo animum debeat habere occupatum. Altera est, in qua rerum earum, de quibus erimus dicturi, breuiter expositio ponitur distributa: ex qua conficitur, ut certas animo res teneat auditor; quibus dictis, intelligat fore peroratum. Nunc, utroque genere partitionis quemadmodum conueniat uti, breuiter dicendum uidetur. Quae partitio, quid conueniat, aut quid non conueniat, ostendit, haec debet illud, quod conuenit, inclinare ad suae causae commodum, hoc modo: Interfectam matrem esse à filio, conuenit mihi cum aduer-

sarijs. Item contra: Interfectum esse à Clytemnestra Agamemnonem, conuenit. Nam hic uterque et id posuit, quod conueniebat; et tamen suæ causæ comodo consuluit. Deinde, quid controuersiae sit, ponendum est in iudicationis expositione: quæ quemadmodum inueniretur, ante dictum est. Quæ autem partitio rerum distributam continet expositionem, hæc habere debet breuitatem, absolutionem, paucitatem: Breuitas est, cum nisi necessarium nullum assumitur uerbum. Hæc in hoc genere idcirco utilis est, quod rebus ipsis, & partibus causæ, non uerbis, neque extraneis ornamentis animus auditoris tenendus est. Absolutio est, per quam omnia, quæ incidunt in causam, genera, de quibus dicendum est, amplectimur. in qua partitione uidendum est, ne aut aliquod genus utile relinquatur, aut sero extra partitionem, id quod uitiosissimum ac turpissimum est, inferatur. Paucitas in partitione seruatur, si genera ipsa rerum ponuntur, neque permisce cum partibus implicentur. nam genus est, quod plures partes amplectitur, ut animal: pars est, quæ subest generi, ut equus. Sed sæpe eadē res alij genus, alij pars est. nam homo, animalis pars est; Thebani, aut Troiani, genus. Hæc ideo diligentius inducitur præscriptio, ut, aperte intellecta generali partitione, paucitas generum in partitione seruari possit. nam qui ita partitur, ostendam propter cupiditatem, & audaciam, & auaritiam aduersariorum omnia incommoda ad remp. peruenisse; is non intellexit, in partitione, exposito genere, partem se generis admiscuisse. nam ge-

DE INVENTIONE

nus est omnium nimirum libidinum cupiditas : eius autem generis sine dubio pars est auaritia . Hoc igitur uitandum est , ne , cuius genus posueris , eius secum aliquam , diuersam ac dissimilem , partem ponas in eadem partitione . Quod si quod in genus plures incident partes , id cum in prima partitione causæ erit simpliciter expositum , distribuetur eo tempore commodissime , cum ad ipsum uentum erit explicandum in causæ dictione post partitionem . Atque illud quoque pertinet ad paucitatem , ne aut plura , quàm satis est , demonstraturos nos dicamus , hoc modo : Ostendam aduersarios , quod arguimus , & potuisse facere , et uoluisse , & fecisse : nam , fecisse , ostendere satis est . Aut cum in causa partitiō nulla sit , & cum simplex quiddam agatur , tamen utamur distributione , idq; perraro potest accidere . Ac sunt alia quoque præcepta partitionum , quæ ad hunc usum oratorium non tantopere pertinent , quæ uersantur in philosophia , ex quibus hæc ipsa transtulimus , quæ conuenire uidebantur , quorum nihil in cæteris artibus inueniebamus . Atque his de partitione præceptis , in omni dictione meminisse oportebit , ut & prima quæque pars , ut exposita est in partitione , sic ordine transigatur ; & , omnibus explicatis , peroratum sit , hoc modo , ut ne quid posterius præter conclusionem inferatur . Partitur apud Terentium breuiter & commode senex in Andria , quæ cognoscere libertum uelit : Eo pacto & gnati uitam , & consilium meum Cognosces , & quid facere in hac re te uelim . itaque quemadmodum in partitione proposuit , ita

narrat primum gnati uitam :

Nam is postquam excessit ex ephebis Sofia ,
Liberius uiuendi fuit potestas .

Deinde suum consilium ,
Et nunc id operam do .

Deinde quid Sofiam uelit facere , id quod postres-
mum posuit in partitione , postremum dicit :
Nunc tuum est officium .

Quemadmodum igitur hic & ad primam quan-
que partem primum accessit , & omnibus absolutis ,
finem dicendi fecit : sic nobis placet & ad singulas
partes accedere , et omnibus absolutis perorare . Nunc
de confirmatione deinceps , ita ut ordo ipse postulat ,
præcipiendum uidetur .

CONFIRMATIO est , per quam argumen-
tando nostræ causæ fidem , & auctoritatem , & fir-
mamentum adiungit oratio . Huius partis certa sunt
præcepta , quæ in singula causarum genera diuiden-
tur . Veruntamen non incommodum uidetur , quan-
dam syluam , atque materiam uniuersam ante per-
mixtam , & confusam exponere omnium argumen-
tationum : post autem tradere quemadmodum unum-
quodque genus causæ , hinc omnibus argumentandi
rationibus tractis , confirmare oporteat . Omnes res
argumentando confirmantur , aut ex eo , quod perso-
nis , aut ex eo , quod negotijs est attributum . Ac per-
sonis has res attributas putamus , nomen , naturam ,
uictum , fortunam , habitum , affectionem , studia ,
consilia , facta , casus , orationes . Nomen est , quod
unicuique personæ datur , quo suo quæque proprio ,

DE INVENTIONE

Et certo uocabulo appellatur. Naturam ipsam de-
 finire difficile est. partes autem eius enumerare eas,
 quarum indigemus ad hanc præceptionem, facilius est.
 Hæ autem partim diuino, partim mortali in genere
 uersantur. Mortalium autem pars in hominum, pars
 in bestiarum genere enumeratur. Atque hominum
 genus et in sexu consideratur, uirile an muliebre sit;
 et in natione, patria, cognatione, et ætate: natio-
 ne, Graius an barbarus: patria, Atheniensis an La-
 cedæmonius: cognatione, quibus maioribus, quibus
 consanguineis: ætate, puer an adolescens, natu
 grandior an senex. Præterea commoda et incom-
 moda considerantur ab natura data animo, aut cor-
 pori, hoc modo: ualens an imbecillis, longus an bre-
 uis, formosus an deformis, uelox an tardus sit, acu-
 tus an hebetior, memor an obliuiosus, comis, officio-
 sus, pudens, patiens, an contra. Et omnino quæ à
 natura data animo et corpori considerabuntur, in
 natura considerata sunt. Nam quæ industria com-
 parantur, ad habitum pertinent, de quo posterius di-
 cendum est. In uictu considerare oportet, apud quem,
 et quo more, et cuius arbitratu sit educatus; quos
 habuerit artium liberalium magistros, quos uiuendi
 præceptores; quibus amicis utatur; quo in negotio,
 quæstu, artificio sit occupatus; quo modo rem fami-
 liarem administret; qua consuetudine domestica sit.
 In fortuna quæritur, seruus sit an liber, pecuniosus
 an tenuis, priuatus an cum potestate: si cum potesta-
 te, iure an iniuria, felix, clarus, an contra; quales
 liberos habeat. Aut, si de non uino quæretur, etiam

quali morte sit affectus, erit considerandum. Habitum autem hunc appellamus, animi, aut corporis constantem & absolutam aliqua in re perfectionem, ut uirtutis aut artis perceptionem alicuius, aut quamuis scientiam. Et item corporis aliquam commoditatem, non natura datam, sed studio & industria partam. Affectio est, animi, aut corporis ex tempore aliqua de causa commutatio, ut letitia, cupiditas, metus, molestia, morbus, debilitas, et alia, quæ genere in eodem reperiuntur. Studium autem est, animi assidua et uehemens ad aliquam rem applicata magna cum uoluntate occupatio, ut philosophiæ, poetriæ, geometriæ, literarum. Consilium est aliquid faciendi aut non faciendi uere excogitata ratio. Facta autem, & casus, & orationes tribus ex temporibus considerabuntur, quid fecerit, aut quid ipsi acciderit, aut quid dixerit, aut quid faciat, quid ipsi accidat, quid dicat, aut quid facturum sit, quid ipsi casurum sit, qua sit usus oratione. Ac personis quidem hæc uidentur esse attributa. Negotijs autem quæ sunt attributa, partim sunt continentia cum ipso negotio, partim in gestione negotij considerantur, partim adiuncta negotio sunt, partim gestum negotium consequuntur. Continentia cum ipso negotio sunt ea, quæ semper affixa esse uidentur ad rem, neque ab ea possunt separari. Ex his prima est breuis complexio totius negotij, quæ summam continet facti, hoc modo: Parentis occisio, patriæ proditio. Deinde causa eius summæ, per quam, & quamobrem, & cuius rei causa factum sit, quæritur. Deinde ante rem gestam quæ

DE INVENTIONE

facta sunt, continenter usque ad ipsum negotium. Deinde in ipso gerendo negotio quid actum sit. Deinde quid postea factum sit. In gestione autem negotij, qui locus secundus erat de ijs, quæ negotijs attributa sunt, quæretur locus, tempus, modus, occasio, facultas. Locus consideratur, in quo res gesta sit, ex opportunitate, quam uideatur habuisse ad negotium administrandum. Ea autem opportunitas quæritur ex magnitudine, interuallo, longinquitate, propinquitate, solitudine, celebritate, natura ipsius loci, & uicinitate totius regionis. Ex his etiam attributionibus, sacer, an profanus; publicus, an priuatus; alienus, an ipsius, de quo agitur, locus sit, an fuerit. Tempus autem est id, quo nunc utimur, (nam ipsum quidem generaliter definire difficile est) pars quædam æternitatis cum alicuius annui, mensurui, diurni, nocturni uel spatij certa significatione. In hoc & quæ præterierunt, considerantur, & eorum ipsorum, quæ propter uetustatem obsoleuerunt, ut incredibilia uideantur, & iam in fabularum numero reponantur: & quæ iandiu gesta, & à memoria nostra remota, tamen faciant fidem, uere tradita esse, quòd eorum monumenta certa in literis extent: & quæ nuper gesta sint, quæ scire plerique possint: & item quæ insint in præsentia, & quæ maxime fiant, & quæ consequantur. In quibus potest considerari, quid ocius, et quid serius futurum sit. Et item communiter in tempore perspicendo longinquitas eius est consideranda. nam sæpe oportet commetiri cum tempore negotium, & uidere potuerit ne aut magnitudo

tudo negotij, aut multitudo rerum in eo transigi tem-
pore. Consideratur autem tempus & anni, & men-
sis, & diei, & noctis, & uigiliæ, & horæ, & in
aliqua parte alicuius horum. Occasio autem est pars
temporis, habens in se alicuius rei idoneam faciendi,
aut non faciendi opportunitatem. quare cum tempo-
re hoc differt. nam genere quidem utrunque idem es-
se intelligitur: uerum in tempore spatium quodam
modo declaratur, quod in annis, aut in anno, aut in
aliqua anni parte spectatur: in occasione ad spatium
temporis faciendi quædam opportunitas intelligitur
adiuncta. Quare cum genere idem sit, fit aliud,
quod parte quadam, & specie, ut diximus, diffe-
rat. Hæc distribuitur in tria genera, publicum,
commune, singulare. Publicum est, quod ciuitas
uniuersa aliqua de causa frequentat, ut ludi, dies
festus, bellum. Commune, quod accidit omnibus co-
dem fere tempore, ut messis, uindemia, calor, fri-
gus. Singulare autem est, quod aliqua de causa pri-
uatim solet alicui accidere, ut nuptiæ, sacrificium,
funus, conuiuium, somnus. Modus autem est, in
quo, quemadmodum, & quo animo factum sit,
queritur. Eius partes sunt, prudentia, & impru-
dentia. Prudentiæ autem ratio queritur ex ijs, quæ
clam, palam, ui, persuasionem fecerit. Imprudentia
autem in purgationem confertur; cuius partes sunt,
inscientia, casus, necessitas; & in affectionem ani-
mi, hoc est, molestiam, iracundiam, amorem, &
cætera, quæ in simili genere uersantur. Facultates
sunt, aut quibus facilius fit, aut sine quibus aliquid

DE INVENTIONE

confici non potest. Adiunctum autem negotio id intelligitur, quod maius, & quod minus, & quod simile erit ei negotio, quo de agitur, & quod aequum, & quod contrarium, & quod disparatum, & genus, & pars, & euentus. Maius, & minus, & aequum, ex vi, & ex numero, & ex figura negotij, sicut ex statura corporis, consideratur. Simile autem ex specie comparabili, comparabile autem ex conferenda atque assimilanda natura indicatur. Contrarium est, quod positum in genere diuerso, ab eodem, cui contrarium esse dicitur, plurimum distat, ut frigus calori, uitæ mors. Disparatum autem est id, quod ab aliqua re per oppositionem negationis separatur, hoc modo, sapere & non sapere. Genus est, quod partes aliquas amplectitur, ut cupiditas. Pars est, quæ subest generi, ut amor, auaritia. Euentus est, alicuius exitus negotij, in quo quaeri solet, quid ex qua re eueniat, eueniat, euenturumque sit. Quare hoc in genere, ut commodius, quid euenturum sit, ante animo colligi possit, quid quaque ex re soleat euenire, considerandum est, hoc modo: Ex arrogantia odium, ex insolentia arrogantia. Quarta autem pars est, ex ijs, quas negotijs dicebamus esse attributas, consecutio. In hac hæ res quaruntur, quæ gestum negotium consequuntur. Primum, quod factum est, quo id nomine appellari conueniat. Deinde eius facti qui sunt principes & inuentores, qui denique auctoritatis eius & inuentionis comprobatores atque æmuli. Deinde eorum ea de re, aut eius rei sit lex, consuetudo, actio, iudicium,

scientia, artificium. Deinde natura eius euenire uulgo soleat, an insolenter ac raro. Postea, homines id sua auctoritate comprobare, an offendi in his consueuerint, & cetera, quæ factum aliquod similiter confirm, aut ex intervallo solent consequi. Deinde postremo attendendum est, num quæ res ex ijs rebus, quæ sunt positæ in partibus honestatis aut utilitatis, consequantur, de quibus in deliberatiuo genere causæ distinctius erit dicendum. Ac negotijs quidem fere res eæ, quas commemorauimus, sunt attributæ. Omnis autem argumentatio, quæ ex ijs locis, quos commemorauimus, sumetur, aut probabilis, aut necessaria debet esse. Etenim ut breuiter describamus, argumentatio uidetur esse inuentum ex aliquo genere, rem aliquam aut probabiliter ostendens, aut necessarie demonstrans. Necessarie demonstrantur ea, quæ aliter, ac dicuntur, nec fieri, nec probari possunt, hoc modo: Si peperit, cum uiro concubuit. Hoc genus argumentandi, quod in necessaria demonstratione uersatur, maxime tractatur in dicendo, aut per complexionem, aut per enumerationem, aut per simplicem conclusionem. Complexio est, in qua utrum concesseris, reprehendetur, ad hunc modum: Si improbus est, cur uteris? si probus, cur accusas? Enumeratio est, in qua, pluribus rebus expositis, et cæteris infirmatis, una reliqua necessario confirmatur, hoc pacto: Necessesse est, aut inimicitiarum causa ab hoc esse occisum, aut metus, aut spei, aut alicuius amici gratia, aut, si horum nihil est, ab hoc non esse occisum. nam sine causa maleficium susceptum esse non potest. Sed neque

DE INVENTIONE

inimicitie fuerunt, nec metus ullus, nec spes ex morte illius alicuius commodi, neque ad amicum huius aliquem mors eius pertinebat: relinquitur igitur, ut ab hoc non sit occisus: simplex autem conclusio ex necessaria consecutione conficitur, hoc modo: Si uos me istud eo tempore fecisse dicitis, ego autem eo ipso tempore trans mare fui; relinquitur, ut id, quod dicitis, non modo non fecerim, sed ne potuerim quidem facere. Atque hoc diligenter uidere oportebit, ne quo pacto genus hoc refelli possit, & ne confirmatio modum in se argumentationis solum habeat, & quandam similitudinem necessariae conclusionis, uerum ipsa argumentatio ex necessaria ratione consistat. Probabile autem est id, quod fere fieri solet, aut quod in opinione positum est, aut quod habet in se ad hanc quandam similitudinem, siue id falsum est, siue uerum. Verum in eo genere, quod fere solet fieri, probabile huiusmodi est: Si mater est, diligit filium: si auarus est, negligit iusiurandum. In eo autem, quod in opinione positum est, huiusmodi sunt probabilia: Impiis apud inferos poenas esse preparatas: Eos, qui philosophiae dent operam, non arbitrari deos esse. Similitudo autem in contrariis, & paribus, & in ijs rebus, quae sub eandem cadunt rationem, maxime spectatur. In contrariis hoc modo: Nam si ijs, qui imprudentes leaserunt, ignosci conuenit, ijs, qui necessario profuerunt, haberi gratiam non oportet. Ex pari, sic: Nam ut locus sine portu, nauibus esse non potest tutus: sic animus sine fide, stabilis amicis non potest esse. In ijs rebus, quae sub eandem rationem cadunt, hoc modo

probabile consideratur : Nam si Rhodijs turpe non est portorium locare , ne Hermacreonti quidem turpe est conducere . Hæc tum uera sunt hoc pacto : Quoniam cicatrix est , fuit uulnus . Tum uerisimilia , hoc modo : si multus erat in calceis puluis , ex itinere eum uenire oportebat . Omne autem , ut certas quasdam in partes distribuamus , probabile quod sumitur ad argumentationem , aut signum est , aut credibile , aut iudicatum , aut comparabile . Signum est , quod sub sensum aliquem cadit , & quiddam significat , quod ex ipso profectum uidetur , quod aut ante fuerit , aut in ipso negotio , aut post sit consecutum , & tamen indiget testimonij , et grauioris confirmationis , ut cruor , fuga , pallor , puluis , & quæ his sunt similia . Credibile est , quod sine ullo teste auditoris opinione firmatur , hoc modo : Nemo est , qui non liberos suos incolumes & beatos esse cupiat . Iudicatum est res assensione , aut auctoritate , aut iudicio alicuius , aut aliquorum comprobata . Id tribus in generibus spectatur , religioso , communi , approbato . Religiosum est , quod iurati legibus iudicarunt . Commune est , quod omnes uulgo probarunt , & secuti sunt , huiusmodi : ut maioribus natu assurgatur , ut supplicum misceatur . Approbatum est , quod homines , cum dubium esset , quale haberi oporteret , sua constituerunt auctoritate , uelut Gracchi patris factum , quem populus R. ob id factum , quod insciente collega in Censura nihil gefcit , post Censuram Consulem fecit . Comparabile autem est , quod in rebus diuersis similem aliquam rationem continet . Eius sunt partes tres , imago , collatio ,

M iij

DE INVENTIONE

exemplum. Imago est oratio demonstrans corporum aut naturarum similitudinem. Collatio est oratio rem cum re ex similitudine conferens. Exemplum est, quod rem auctoritate, aut casu alicuius hominis, aut negotij confirmat, aut infirmat. Horum exempla & descriptiones in praeceptis elocutionis cognoscentur. Ac fons quidem confirmationis, ut facultas tulit, apertus est, nec minus dilucide, quam rei natura ferebat, demonstratus est. Quemadmodum autem quæque constitutio, & pars constitutionis, & omnis controversia, siue in ratione, siue in scripto uersetur, tractari debeat, & quæ in quasque argumentationes conueniant, singillatim in secundo libro de unoquoque genere dicemus. In praesentia tantummodo numeros, & modos, & partes argumentandi confuse & permiste dispersimus: post descripte & electe in genus quodque causæ, quid cuique conueniat, ex hac copia digeremus. Atque inueniri quidem omnis ex his locis argumentatio poterit: inuentam exornari, & certitas in partes distinguere, & suauissimum est, & summe necessarium, & ab artis scriptoribus maxime neglectum. Quare & de ea præceptione nobis et in hoc loco dicendum uisum est, ut ad inuentionem argumenti absolutio quoque argumentandi adiungeretur. Et magna cum cura & diligentia locus hic omnis considerandus est: quod non rei solum magna utilitas est, sed præcipiendi quoque summa difficultas.

OMNIS igitur argumentatio aut per inductionem tractanda est, aut per ratiocinationem. Inductio est oratio, quæ rebus non dubijs captat assensum.

tionem eius, quicum instituta est: quibus assensionibus facit, ut illi dubia quædam res, propter similitudinem earum rerum, quibus assensit, probetur: uelut apud Socraticum Aeschinem demonstrat Socrates, cum Xenophontis uxore, & cum ipso Xenophonte Aspasia locutam. Dic mihi, quæso, Xenophontis uxor, si uicina tua melius habeat aurum, quàm tu habes; utrum illius, an tuum malis? Illius, inquit. Quòd si uestem & cæterum ornatum muliebrem pretij maioris habeat, quàm tu habes; tuum'ne, an illius malis? Illius uero, respondit. Age, inquit, si uirum illa meliorem habeat, quàm tu habes; utrum'ne tuum, an illius malis? Hic mulier erubuit. Aspasia autem cum ipso Xenophonte sermonem instituit. Quæso, inquit, Xenophon, si uicinus tuus meliorem equum habeat, quàm tuus est; tuum'ne equum malis, an illius? Illius, inquit. Quòd si fundum meliorem habeat, quàm tu habes; utrum tandē fundum habere malis? Illum, inquit, meliorem scilicet. Quòd si uxorem meliorem habeat, quàm tu habes; utrum illius malis? Atque hic Xenophon quoque ipse tacuit. Post Aspasia: Quoniam uterque uestrum, inquit, id mihi solum non respondit, quod ego solum audire uolueram; egomet dicam, quid uterque cogitet. Nam et tu mulier optimum uirum mauis habere, & tu Xenophon uxorem habere lectissimam maxime uis. Quare, nisi hoc perferitis, ut neque uir melior, neque fœmina lectior in terris sit; profecto id semper, quod optimum putabitis esse, multo maxime requiretis, & tu ut maritus sis quamoptimæ mulieris, & hæc quamoptimo uiro

M iij

DE INVENTIONE

nupta sit. Hic cum rebus non dubijs esset assensum, factum est propter similitudinem, ut etiam illud, quod dubium uidebatur, si quis separatim quæreret, id pro certo propter rationem rogandi concederetur. Hoc modo sermonis plurimum Socrates usus est, propterea quod nihil ipse asserre ad persuadendum uolebat, sed ex eo, quod sibi ille dederat, quicum disputabat, aliquid conficere malebat, quod ille ex eo, quod iam concessisset, necessario approbare deberet. Hoc in genere præcipiendum nobis uidetur: Primum, ut illud, quod inducemus per similitudinem, cuiusmodi sit, ut sit necesse concedi. nam ex quo postulabimus nobis illud, quod dubium sit, concedi; dubium esse id ipsum, non oportebit. Deinde illud, cuius confirmandi causa fiet inductio, uidendum est, ut simile ijs rebus sit, quas res quasi non dubias ante induxerimus. nam ante aliquid nobis concessum esse nihil proderit, si ei dissimile erit id, cuius causa illud concedi primum uoluerimus. Deinde non intelligatur, quo spectent illæ primæ inductiones, et ad quem sint exitum peruenturæ. nam qui uidet, si eirei, quæ primo rogetur, recte assenserit, illam quoque rem, quæ sibi displiceat, esse necessario concedendam, plerunque aut non respondendo, aut male respondendo longius procedere rogationem non sinit. quare ratione rogationis imprudens ab eo, quod concessit, ad id, quod non uult concedere, deducendus est. Extremum autem aut taceatur oportet, aut concedatur, aut negetur. Si negabitur, aut ostendenda est similitudo earum rerum, quæ ante concessæ sunt; aut alia uten-

dum inductione. Si concedetur, concludenda est argumentatio. Si tacebitur, aut elicienda est responsio; aut, quoniam taciturnitas imitatur confessionem, pro eo, ac si concessum sit, concludere oportebit argumentationem. ita fit hoc genus argumentandi tripertitum. Prima pars constat ex similitudine una pluribusue. Altera ex eo, quod concedi uolumus, cuius causa similitudines adhibitæ sunt. Tertia ex conclusionem, quæ aut confirmat confessionem, aut, quod ex ea conficiatur, ostendit. Sed quia non satis uidebitur alicui dilucide demonstratum, nisi quod ex ciuili causarum genere exemplum subiecerimus; uideatur huiusmodi quoque utendum exemplo; non quo præceptio differat, aut aliter hoc in sermone, atque in dicendo sit utendum; sed ut eorum uoluntati satisfiat, qui, quod aliquo in loco uiderint, alio in loco, nisi demonstratum est, nequeunt agnoscere. Ergo in hac causa, quæ apud Græcos est peruagata, quod Epaminondas Thebanorum Imperator ei, qui sibi ex lege Prætor successerat, exercitum nō tradidit, et, cum paucos ipse dies contra legem exercitum tenuisset, Lacedæmonios funditus uicit, poterit accusator argumentatione uti per inductionem, cum scriptum legis contra sententiam defendat, ad hunc modum: Si iudices, id quod Epaminondas ait legis scriptorem sensisse, adscribat ad legem, & addat exceptionem hanc, extra quam si quis reip. causa exercitum non tradiderit, patiemini? non opinor. Quod si uosmet ipsi, quod à uestra religione et sapientia remotissimum est, istius honoris causa hanc eandem exceptionem, iniussu popu-

DE INVENTIONE

li ad legem adscribi iubeatis, populus Thebanus patietur ne id fieri? profecto non patietur. Quod ergo adscribi ad legem nefas est; id sequi, quasi adscriptum sit, rectum uobis uideatur? Noui uestram intelligentiam. non potest ita uideri, iudices. Quod si literis corrigi neque ab illo, neque à uobis scriptoris uoluntas potest; uidete, ne multo indignius sit id re & iudicio uestro mutari, quod ne uerbo quidem commutari potest. Ac de inductione quidem satis in præsentia dictum uidetur. Nunc deinceps ratiocinationis uim & naturam consideremus. Ratiocinatio est oratio ex ipsa re probabile aliquid eliciens, quod expositum & per se cognitum sua se ui et ratione confirmet. Hoc de genere qui diligentius considerandum putauerunt, cum idem usu dicendi sequerentur, paulum in præcipiendi ratione dissenserunt. nam partim quinque eius partes esse dixerunt, partim non plus quam in tres partes posse distribui putauerunt. eorum controuersiam non incommodum uidetur cum utrorumque ratione exponere. nam et breuis est, & non eiusmodi, ut alteri prorsus nihil dicere putentur: et locus hic nobis in dicendo minime negligendus uidetur. Qui putant in quinque distribui partes oportere, aiunt primum conuenire exponere summam argumentationis, ad hunc modum: Melius accurantur quæ consilio geruntur, quam quæ sine consilio administrantur. Hanc primam partem numerant: eam deinceps rationibus uarijs, & quamcopiosissimis uerbis approbari putant oportere, hoc modo: Domus ea, quæ ratione regitur, omnibus instructior est rebus, & apparatior, quam

ea, quæ temere et nullo consilio administratur. Exercitus is, cui præpositus est sapiens & callidus Imperator, omnibus partibus commodius regitur, quàm is, qui stultitia et temeritate alicuius administratur. Eadem nauigij ratio est. nam nauis optime cursum conficit ea, quæ scientissimo gubernatore utitur. Cum propositio sit hoc pacto approbata, et duæ partes transferint ratiocinationis, tertia in parte aiunt, quod ostendere uelis, id ex ui propositionis oportere assumere, hoc pacto: Nihil autem omnium rerum melius, quàm omnis mundus, administratur. Huius assumptionis quarto in loco aliam porro inducunt approbationem, hoc modo: Nam et signorum ortus et obitus definitum quendam ordinem seruant; & annuæ commutationes non modo quadam ex necessitate semper eodem modo fiunt, uerum ad utilitates quoque rerum omnium sunt accommodatæ; & diurnæ nocturnæq; uicissitudines nulla in re unquam mutatae quidquam nocuerunt. quæ signo sunt omnia, non mediocri quodam consilio naturam mundi administrari. Quinto inducunt loco complexionem eam, quæ aut id infert solum, quod ex omnibus partibus cogitur, hoc modo: Consilio igitur mundus administratur: aut unum in locum cum conduxerit breuiter propositionem, & assumptionem, id adiungit, quod ex his conficiatur, ad hunc modum: Quod si melius geruntur ea, quæ consilio, quàm quæ sine consilio administrantur: nihil autem omnium rerum melius, quàm omnis mundus, administratur: consilio igitur mundus administratur. Quinque partitam igitur hoc

DE INVENTIONE

pacto putant esse argumentationem. Qui autem tri-
 pertitam esse dicunt, ij non aliter putant tractari
 oportere argumentationem, sed partitionem horum
 reprehendunt. negant enim neque à propositione,
 neque ab assumptione approbationes earum separari
 oportere, neque propositionem absolutam, neque as-
 sumptionem sibi perfectam uideri, quæ approbatione
 confirmata non sit. quare, quas illi duas partes nu-
 merant, propositionem & approbationem, sibi unam
 partem uideri propositionem: quæ si approbata non
 sit, propositio non sit argumentationis. item, quæ
 ab illis assumptio, & assumptionis approbatio dici-
 tur, eandem sibi assumptionem solam uideri. Ita fit,
 ut eadem ratione argumentatio tractata, alijs tri-
 pertita, alijs quinquepartita uideatur. Quare eue-
 nit, ut res non tam ad usum dicendi pertineat, quàm
 ad rationem præceptionis. Nobis autem commodior il-
 la partitio uidetur esse, quæ in quinque partes di-
 stributa est, quam omnes ab Aristotele & Theophras-
 to profecti, maxime secuti sunt. nam quemadmo-
 dum illud superius genus argumentandi, quod per
 inductionem sumitur, maxime Socrates & Socrati-
 ci tractauerunt: sic hoc, quod per ratiocinationem
 expolitur, summe est ab Aristotele atque Peripateti-
 cis & Theophrasto frequentatum, deinde à rhetori-
 bus ijs, qui elegantissimi atque artificiosissimi puta-
 ti sunt. Quare autem nobis illa magis partitio pro-
 betur, dicendum uidetur, ne temere secuti putemur:
 & breuiter dicendum, ne in huiusmodi rebus diu-
 tius, quàm ratio præcipiendi postulat, commoremur.

Si quadam in argumentatione satis est uti propositione, & non oportet adiungere approbationem propositioni; quadam autem in argumentatione infirma est propositio, nisi adiuncta sit approbatio: separatim quiddam est à propositione approbatio. quod enim adiungi & separari ab aliquo potest, id non potest idem esse, quod est id, ad quod adiungitur, et à quo separatur. Est autem quædam argumentatio, in qua propositio non indiget approbatione, & quædam, in qua nihil ualet absque approbatione, ut ostendamus. separata est igitur à propositione approbatio. Ostendemus autem id, quod polliciti sumus, hoc modo: Quæ propositio in se quiddam continet perspicuum, & quod constare inter omnes necesse est, hanc uelle approbare & firmare nihil attinet. Ea est huiusmodi: Si, quo die ista cædes Romæ facta est, ego Athenis eo die fui, interesse in cæde non potui. Hoc quia perspicue uerum est, nihil attinet approbari. Quare assumi statim oportet, hoc modo: Fui autem Athenis eo die. hoc si non constat, indiget approbationis: qua inducitur, complexio consequetur: igitur in cæde interesse non potui: Est igitur quædam propositio, quæ non indiget approbatione: nam esse quidem quandam, quæ indigeat, quid attinet ostendere, quod cuius facile perspicuum est? Quod si ita est; ex hoc, & ex eo, quod proposueramus, hoc conficitur, separatim esse quiddam à propositione approbationem. Si autem ita est; falsum est non esse plus, quàm tripartitam argumentationem. Simili modo liquet, alteram quoque approbatio-

DE INVENTIONE

nem separatam esse ab assumptione . nam si quædam in argumentatione satis est uti assumptione , et non oportet adiungere approbationem assumptioni ; quædam autem in argumentatione infirma est assumptio , nisi adiuncta sit approbatio : separatum quiddam est extra assumptionem approbatio . est autem argumentatio quædam , in qua assumptio non indiget approbationis ; quædam autem , in qua nihil ualet sine approbatione , ut ostendemus . separata est igitur ab assumptione approbatio . Ostendemus autem quod polliciti sumus , hoc modo . Quæ perspicuam omnibus ueritatem continet assumptio , nihil indiget approbationis . ea est huiusmodi . Si oportet sapere , dare operam philosophiæ conuenit . hæc propositio indiget approbationis . non enim perspicua est , neque constat inter omnes : propterea quod multi nihil prodesse philosophiam , plerique etiam obesse arbitrantur . Assumptio perspicua est hæc : Oportet autem sapere . hoc autem quia ipsum ex re perspicitur , & uerum esse intelligitur , nihil attinet approbari . Quare statim concludenda est argumentatio : Igitur dare operam philosophiæ conuenit . Est ergo assumptio quædam , quæ approbationis non indiget . nam , quandam indigere , perspicuum est . separata est igitur ab assumptione approbatio . Falsum ergo est , non esse plus quam tripertitam argumentationem . Atque ex his illud iam perspicuum est , esse quandam argumentationem , in qua neque propositio , neque assumptio indigeat approbationis , huiusmodi , ut certum quiddam & breue exempli causa ponamus : Summo autem opere sa-

pientia petenda est ; summo igitur opere stultitia uitanda est : summopere autem sapientia petenda est ; igitur summopere stultitia uitanda est . Hic et assumptio, & propositio perspicua est : quare neutra quæque indiget approbatione . Ex his omnibus illud perspicuum est, approbationem tum adiungi, tum non adiungi . Ex quo cognoscitur, neque in propositione, neque in assumptione contineri approbationem, sed utranque, suo loco positam, uim suam tanquam certam & propriam obtinere . Quod si ita est, commode partiti sunt illi, qui in quinque partes distribuerunt argumentationem . Quinque sunt igitur partes eius argumentationis, quæ per ratiocinationem tractantur : Propositio, per quam breuiter locus is exponitur, ex quo omnis uis oportet emanet ratiocinationis . Propositionis approbatio, per quam id, quod breuiter expositum est, rationibus affirmatum, probabilius & apertius fit . Assumptio, per quam id, quod ex propositione ad ostendendum pertinet, assumitur . Assumptionis approbatio, per quam id, quod assumptum est, rationibus firmatur . Complexio, per quam id, quod conficitur ex omni argumentatione, breuiter exponitur . Quæ plurimas habet argumentatio partes, ea constat ex his quinque partibus . Secunda est quadripertita . Tertia tripertita . Dein bipertita, quod in controuersia est . De unaquaque parte potest alicui uideri posse argumentationem consistere . Eorum igitur, quæ consistent, exempla ponemus : horum, quæ dubia sunt, rationes afferemus . Quinquepertita argumentatio est huiusmodi : Omnes leges indices ad

DE INVENTIONE

commodum reip. referri oportet, & eas ex utilitate communi, non ex scriptione, quæ in literis est, interpretari. ea enim uirtute & sapientia maiores nostri fuerunt, ut in legibus scribendis, nisi salutem, atque utilitatem reip. sibi aliud nihil proponerent. neque enim ipsi, quod obesset, scribere uolebant, & si scripsissent, cum esset intellectum, repudiatum iri legem intelligebant. nemo enim leges legum causa saluas esse uult, sed reip. quod ex legibus omnes respublicas optime putant administrari. Quam ob rem igitur leges seruari oportet, ad eam causam scripta omnia interpretari conuenit: hoc est, quoniam reip. seruimus, ex reip. comodo atque utilitate leges interpretemur. Nam ut ex medicina nihil oportet putare proficisci, nisi quod ad corporis utilitatem spectat, quoniam eius causa est instituta: sic à legibus nihil conuenit arbi trari, nisi quod reip. conducatur, proficisci, quoniam eius causa sunt comparatæ. Ergo in hoc quoque iudicio desinite literas legis perscrutari, & legem, ut æquum est, ex utilitate reip. considerate, quod hic fecit. Quid enim magis utile Thebanis fuit, quam Lacedæmonios opprimi? Quid magis Epaminondam, Thebanorum Imperatorem, quam uictoriæ Thebanorum consulere decuit? Quid hunc tanta Thebanorum gloria, tam claro atque exornato trophæo charius atque antiquius habere conuenit? Scripto uidelicet legis omisso, scriptoris sententiam considerare debebat. Atque hoc quidem satis consideratum est, nullam esse legem, nisi reip. causa scriptam. Summam igitur amentiam esse existimabat, quod scriptum esset reip.

reip. salutis causa, id non ex reip. salute interpretari. Quod si leges omnes ad utilitatem reip. referri conuenit, hic autem salutireip. profuit, profecto non potest eodem facto & communibus fortunis consuluisse, & legibus non obtemperasse. Quatuor autem partibus constat argumentatio, cum aut proponimus, aut assumimus sine approbatione. Id facere oportet, cum aut propositio ex se intelligitur, aut assumptio perspicua est, & nullius approbationis indiget. Propositionis approbatione præterita, quatuor ex partibus argumentatio tractatur ad hunc modum: Iudices, qui ex lege iurati iudicatis, legibus obtemperare debetis. Obtemperare autem legibus non potestis, nisi, quod scriptum est in lege, sequamini. quod enim certius legis scriptor testimonium uoluntatis suæ relinquere potuit, quam quod ipse magna cum cura atque diligentia scripsit? Quod si literæ non extarent, magnopere eas requireremus, ut ex his scriptoris uoluntas cognosceretur: nec tamen Epaminondæ permitteremus, ne si extra iudicium quidem esset, ut is nobis sententiam legis interpretaretur: nedum nunc istud patiamur, cum præstolex sit, non ex eo, quod apertissime scriptum est, sed ex eo, quod suæ causæ conuenit, scriptoris uoluntatem interpretari. Quod si uos iudices legibus obtemperare debetis, et id facere non potestis, nisi quod scriptum est in lege sequamini: quid causæ est, quin istum contra legem fecisse iudicetis? Assumptionis autem approbatione præterita, quadripertita sic fiet argumentatio: Qui sæpenumero nos per fidem fefellerunt, eorum orationi fidem habere non debemus.

DE INVENTIONE

Si quidem perfidia illorum detrimenti acceperimus, nemo erit præter nosmet ipsos, quem iure accusare possimus. Ac primum quidem decipi incommodum est, iterum stultum, tertium turpe. Carthaginienses autem persæpe iam nos fefellerunt. Summa igitur amentia est in eorum fide spem habere, quorum perfidia toties deceptus sis. Vtraque approbatione præterita, tripertita fit hoc pacto: Aut metuamus Carthaginienses oportet, si incolumes eos reliquerimus: aut eorum urbem diruamus. ac metuere quidem non oportet. restat igitur, ut urbem diruamus. Sunt autem, qui putant nonnunquam posse complexione & oportere supersederi, cum id perspicuum sit, quod conficiatur ex ratiocinatione. Quod si fiat, bipertitam quoque fieri argumentationem, hoc modo: si peperit, uirgo non est: peperit autem. hic satis esse dicunt proponere & assumere; quoniam perspicuum sit, quod conficiatur: complexionis rem non indigere. Nobis autem uidetur & omnis ratiocinatio concludenda esse: et illud uitium, quod illis displicet, magnopere uitandum est, ne, quod perspicuum sit, id in complexionem inferamus. Hoc autem fieri poterit, si complexionum genera intelligantur. Nam aut ita complectemur, ut in unum conducamus propositionem et assumptionem, hoc modo: Quod si leges omnes ad utilitatem reip. referri conuenit, hic autem saluti reip. profuit: profecto non potest eodem facto & saluti communi consuluisset, & legibus non obtemperasse: Aut ita, ut ex contrario sententia conficiatur, hoc modo: Summa igitur amentia est, in eorum fide spem habere, quo-

rum perfidia toties deceptus sis: Aut ita, ut id solum, quod conficitur, inferatur, ad hunc modum: Urbem igitur diruamus: Aut ut id, quod eam rem, quæ conficitur, sequatur necesse est: id est huiusmodi: Si peperit, cum uiro concubuit: peperit autem. Conficitur hoc: Concubuit igitur cum uiro. Hoc si noli inferre, & inferas id, quod sequitur, Fecit igitur incestum, & concluderis argumentationem, & perspicuam fugeris complexionem. Quare in longis argumentationibus, ex conductionibus, aut ex contrario complecti oportet: in breuibus id solum, quod conficitur, exponere: in ijs, in quibus exitus perspicuus est, consecutione uti. Si qui autem ex una quoque parte putabunt constare argumentationem, poterunt dicere, sæpe satis esse hoc modo argumentationem facere: Quoniam peperit, cum uiro concubuit: nam hoc nullius neque approbationis, neque complexionis indigere. sed nobis ambiguitate nominis uidentur errare. Nam argumentatio nomine uno res duas significat, ideo quod & inuentum aliquam in rem probabile, aut necessarium argumentatio uocatur, et eius inuenti artificiosa expolitio. quando igitur proferent aliquid huiusmodi: Quoniam peperit, cum uiro concubuit: inuentum proferent, non expolitionem. nos autem de expolitionis partibus loquimur. nihil igitur ad hanc rem ratio illa pertinebit. atque hac distinctione alia quoque, quæ uidebuntur officere huic partitioni, propulsabimus, si qui aut assumptionem aliquando tolli posse putent, aut propositionem. quæ si quid habet probabile, aut necessarium, quoquo modo com-

DE INVENTIONE

moueat auditorem necesse est . quòd si solum spectaretur , ac nihil , quo pacto tractaretur id , quod esset excogitatum , referret , nequaquam tantum inter summos oratores & mediocres interesse existimaretur . Variare autem orationem magnopere oportebit . nam omnibus in rebus similitudo est satietatis mater . Id fieri poterit , si non similiter semper ingrediamur in argumentationem . Nam primum omnium generibus ipsis distinguere conuenit orationem , hoc est tum inductione uti , tum ratiocinatione . Deinde in ipsa argumentatione non semper à propositione incipere , nec semper quinque partibus abuti , neque eadem ratione expolire partitiones , sed tum ab assumptione incipere licet , tum ab approbatione alterutra , tum utraque , tum hoc , tum illo genere complexionis uti . Id ut perspiciatur , aut scribamus ipsi , aut in quolibet exemplo de ijs , quæ proposita sunt , hoc idem exerceamus , ut quamfacile sit factu . Ac de partibus quidem argumentationis satis nobis dictum uidetur . Illud autem uolumus intelligi , nos probe tenere , alijs quoque rationibus tractari argumentationes in philosophia multis & obscuris , de quibus certum est artificium constitutum . Verum illa nobis abhorreere ab usu oratorio uidentur . Quæ pertinere autem ad dicendum putamus , ea nos commodius , quàm cæteros , attendisse non affirmamus , sed perquisitiùs & diligentius conscripsisse pollicemur . Nunc , ut instituimus , proficisci ordine ad reliqua pergemus .

REPREHENSIO est , per quam argumentando aduersariorum confirmatio diluitur , aut infir-

matur, aut allenuatur. Hæc fonte inuentionis eodem
utetur, quo utitur confirmatio: propterea quod qui-
bus ex locis aliqua res confirmari potest, iisdem potest
ex locis infirmari. nihil enim considerandum est in his
omnibus inuentionibus, nisi id, quod personis, aut
negotijs attributum est. Quare inuentionem et argu-
mentationum expolitionem ex illis, quæ ante præce-
pta sunt, hanc quoque in partem orationis transferri
oportebit. Veruntamen, ut quædam præceptio detur
huius quoque partis, exponemus modos reprehensionis:
quos qui obseruabunt, facilius ea, quæ contra dicen-
tur, diluere aut infirmare poterunt. Omnis argu-
mentatio reprehenditur, si aut ex ijs quæ sumpta
sunt, non conceditur aliquod unum plurâue: aut,
his concessis, complexio confici ex his negatur: aut si
genus ipsum argumentationis uitiosum ostenditur:
aut si contra firmam argumentationem alia æque fir-
ma, aut firmior ponitur. Ex ijs, quæ sumuntur, ali-
quid non conceditur, cum aut id, quod credibile di-
cunt, negatur esse eiusmodi: aut, quod comparabile
putant, dissimile ostenditur: aut iudicatum aliam in
partem traducitur: aut omnino iudicatum improba-
tur: aut, quod signum esse aduersarij dixerunt, id
eiusmodi negatur esse: aut si complexio aut una, aut
ex utraque parte reprehenditur: aut si enumeratio
falsa ostenditur: aut si simplex conclusio falsi aliquid
continere demonstratur. Nam omne, quod sumitur ad
argumentandum, siue pro probabili, siue pro necessa-
rio, necesse est sumatur ex his locis, ut ante ostendi-
mus. Quod pro credibili sumptum erit, id infirmabi-

DE INVENTIONE

tur, si aut perspicue falsum erit, hoc modo: Nemo est qui non pecuniam quàm sapientiam malit. aut ex contrario quoque credibile aliquid habebit, hoc modo: Quis est, qui non officij cupidior sit, quàm pecuniæ? Aut erit omnino incredibile, ut si quis, quem constet esse auarum, dicat alicuius mediocris officij causa se maximam pecuniam neglexisse. Aut si, quod in quibusdam rebus aut hominibus accidit, id omnibus dicatur usu euenire, hoc pacto: Qui pauperes sunt, iis antiquior officio pecunia est. Qui locus desertus est, in eo eadem factam esse oportet. In loco celebri homo occidi qui potuit? Aut si id, quod raro fit, fieri omnino negatur: ut Curio pro Fulvio: Nemo potest uno aspectu, neque præteriens in amorem incidere. Quod autem pro signo sumetur, id ex iisdem locis, quibus confirmatur, infirmabitur. Nam in signo, primum uerum esse ostendi oportet. Deinde eius esse rei signum proprium, qua de re agitur, ut cruorem cædis. Deinde factum esse, quod non oportuerit: aut nō factum, quod oportuerit. Postremo scisse eum, de qua queritur, eius rei legem & consuetudinem. nam cæ res sunt signo attributæ, quas diligentius aperiemus, cum separatim de ipsa coniecturali constitutione dicemus. Ergo horum unumquodque in reprehensione, aut non esse signo, aut parum magno esse, aut à se potius, quàm ab aduersarijs stare, aut omnino falso dici, aut in aliam quoque suspicionem duci posse, demonstrabitur. Cum autem pro comparabili aliquid inducetur, quoniam id per similitudinem maxime tractatur, in reprehendendo conueniet, simile id negare esse quod

conferetur ei, quicum conferetur. Id fieri poterit, si demonstrabitur diuersum esse genere, natura, ui, magnitudine, tempore, loco, persona, opinione: ac si quo in numero illud, quod per similitudinem affertur, & quo in loco hoc genus, cuius causa affertur, haberi conueniat, ostendetur. Deinde, quid res cum re differat, demonstrabitur, ex quo docebimus aliud de eo quod comparabitur, & de eo quicum comparabitur, existimari oportere. Huius facultatis maxime indigemus, cum ea ipsa argumentatio, quæ per inductionem tractatur, erit reprehendenda. Si iudicatum aliquod inferetur, quoniam id ex his locis maxime firmatur, laude eorum, qui iudicarunt, similitudine eius rei, qua de agitur, ad eam rem, qua de iudicatum est, commemorando non modo non esse reprehensum iudicium, sed ab omnibus approbatum; & demonstrando difficilius & maius fuisse id iudicatum, quod affertur, quàm id, quod instet. Ex contrarijs locis, si res aut uera, aut uerisimilis permittet, infirmari oportebit: atque erit obseruandum diligenter, ne nihil ad id, quod agatur, pertineat id, quod iudicatum sit: & uidendum est, ne ea res proferatur, in qua sit offensum, ut de ipso, qui iudicauit, iudicium fieri uideatur. Oportet autem animaduertere, ne, cum aliter multa sint iudicata, solitarium aliquod, aut rarum iudicatum affertur. nam his rebus auctoritas iudicati maxime potest infirmari. Atque ea quidem argumenta, quæ quasi probabilia sumuntur, ad hunc modum tentari oportebit. Quæ uero sicuti necessaria inducentur, ea si forte imitabuntur

DE INVENTIONE

modo necessariam argumentationem, neque erunt eiusmodi, sic reprehendentur. Primum complexio, quæ, utrum concesseris, debet tollere, si uera est, nunquam reprehendetur: sin falsa, duobus modis, aut conuersione, aut alterius partis infirmatione. Conuersione, hoc modo:

Nam si ueretur, quid eum accuses, qui est probus?

Sin inuerecundum animi ingenium possidet,

Quid eum accuses, qui id parui auditu æstimet?

Hic siue uereri dixeris, siue non uereri, concludendum hoc puta, ut neges esse accusandum. Quod conuersione sic reprehendetur: Imo uero accusandus est.

Nam si ueretur, accuses: non enim parui auditu æstimabit. Sin inuerecundum animi ingenium possidet, tamen accuses: non enim probus est. Alterius autem partis infirmatione, hoc modo reprehendetur. Verum si ueretur, accusatione tua correctus, ab errato recedet. Enumeratio uitiosa intelligitur, si aut præteritum quiddam dicemus, quod uelimus concedere; aut infirmum aliquid annumeratum, quod aut contra dici possit, aut causa non sit quare non honeste possimus concedere. Præteritur quiddam in eiusmodi enumerationibus: Quoniam habes istum equum, aut emeris oportet, aut hæreditate possideas, aut munere acceperis, aut domi tibi natus sit: aut, si horum nihil est, surripueris necesse est. sed neque emisisti, neque hæreditate uenit, neque domi natus est, neque donatus est: necesse est ergo surripueris. Hoc commode reprehenditur, si dici possit ex hostibus equus esse captus: cuius prædæ sectione uenierit. quo illato, infirmatur

enumeratio; quoniam id sit inductum, quod præteritum sit in enumeratione. Altero autem modo reprehendetur, si aut contra aliquid dicetur: hoc est, si exempli causa, ut in eodem uersetur, poterit ostendi hæreditate uenisse: aut si extremum illud non erit turpe concedere: ut si quis, cum dixerint aduersarij, Aut insidias facere uoluisti, aut amico morem gessisti, aut cupiditate elatus es, amico se morem gessisse fateatur. Simplex autem conclusio reprehenditur, si id, quod sequitur, non uideatur necessario cum eo, quod antecessit, cohærere. Nam hoc quidem, si spiritum ducit, uiuit: si dies est, lucet: eiusmodi est, ut cum priore necessario posterius cohærere uideatur. Hoc autem, si mater est, diligit: si aliquando peccauit, nunquam corrigetur: sic conueniet reprehendi, ut demonstretur non necessario cum priore posterius cohærere. Hoc genus & cætera necessaria, & omnino omnis argumentatio, & eius reprehensio maiorem quandam uim continet, & latius patet, quàm hic exponitur: sed eius artificij cognitio huiusmodi est, ut non ad huius artis partem aliquam adiungi possit, sed ipsa separatim longi temporis, & magnæ atque ardua cognitionis indigeat. Quare illa nobis alio tempore, atque ad aliud institutum, si facultas erit, explicabuntur. nunc his præceptionibus rhetorum ad usum oratorium contentos nos esse oportebit. Cum igitur ex ijs, quæ sumuntur, aliquid non conceditur, sic infirmabitur. cum autem, his concessis, complexio ex his non conficitur, hæc erunt consideranda, num aliud conficiatur, aliud dicatur, hoc modo: Si cum

DE INVENTIONE

aliquis dicat se profectum esse ad exercitum, contraq;
eum quis uelit hac argumentatione uti: Si uenisses
ad exercitum, à Tribunis militaribus uisus esses: non
es autem uisus ab his, non es igitur profectus ad exer-
citum. Hic cum concesseris propositionem & assum-
ptionem, complexio est infirmanda. aliud enim,
quàm cogeatur, illatum est. Ac nunc quidem, quo
facilius res cognosceretur, perspicuo & grandi uitio
præditum posuimus exemplum: sed sæpe obscurius
positum uitium pro uero probatur, cum aut parum
memineris quod concesseris, aut ambiguum aliquod
pro certo concesseris. Ambiguum si concesseris, ex ea
parte, quam ipse intellexeris, eam partem si aduersa-
rius ad aliam partem per complexionem uelit accom-
modare, demonstrare oportebit non ex eo, quod ipse
concesseris, sed ex eo, quod ille sumpserit, confici com-
plexionem, ad hunc modum: Si pecuniæ indigetis,
pecuniam non habetis: Si pecuniam non habetis, pau-
peres estis. Indigetis autem pecunia: mercaturæ enim,
nisi ita esset, operam non daretis: pauperes igitur
estis. Hoc sic reprehenditur: Cum dicebas, Si indige-
tis pecuniæ, pecuniam non habetis: hoc intelligebam,
Si propter inopiam in egestate estis, pecuniam non
habetis: & idcirco concedebam. Cum autem hoc su-
mebas, Indigetis autem pecuniæ: illud accipiebam,
Vultis autem pecuniæ plus habere. Ex quibus con-
cessionibus non conficitur hoc, Pauperes igitur estis:
conficeretur autem, si tibi primo quoque hoc conces-
sissem, Qui pecuniam maiorem uellet habere, eum
pecuniam non habere. Sæpe autem oblitum putant

quid concesseris, & idcirco id, quod non conficitur, quasi conficiatur, in conclusione infertur, hoc modo: Si ad illum hereditas ueniebat, uerisimile est ab illo esse necatum. Deinde hoc approbant plurimis uerbis, post assumunt, Ad illum autem hereditas ueniebat: deinde infertur, ille igitur occidit. Id ex ijs, quæ sumptuant, non conficitur. Quare obseruare diligenter oportet, & quid sumatur, & quid ex his conficiatur. Ipsum autem genus argumentationis uitiosum his de causis ostendetur, si aut in ipso uitium erit, aut si non ad id, quod instituitur, accommodabitur. Atque in ipso uitium erit, si omnino falsum erit, si commune, si uulgare, si leue, si remotum, si mala definitio, si controuersum, si perspicuum, si non concessum, si turpe, si offensum, si contrarium, si inconstans, si aduersum. Falsum est, in quo perspicue mendacium est, hoc modo: Non potest esse sapiens, qui pecuniam negligit: Socrates autem pecuniam negligebat, non igitur sapiens erat. Commune est, quod nihilo magis ab aduersarijs, quam à nobis facit, hoc modo: Idcirco iudices, quia ueram causam habebam, breui perorauit. Vulgare est, quod in aliam quoque rem non probabilem, si nunc concessum sit, transferri possit, hoc modo: si ueram causam non haberet, uobis se iudices non commisisset. Leue est, quod aut post tempus dicitur, hoc modo: Si in mentem uenisset, non commisisset: aut perspicue rem turpem leuiter tegere uult defensione, hoc modo: Cum te expetebant omnes, florentissimo Regno, reliqui: nunc desertum ab omnibus,

DE INVENTIONE

Summo periclo sola ut restituam paro.

Remotum est, quod, ultra quàm satis est, petitur, hoc modo: Quod si non P. Scipio Corneliam filiam Tiberio Graccho collocasset, atque ex ea duos Gracchos procreasset, tantæ seditiones natæ non essent. quare hoc incommodum Scipioni ascribendum uidetur. Huiusmodi est illa quoque conquestio:

Vtinam ne in nemore Pelio securibus
Cæsa cecidisset abiegna ad terram trabes.

longius enim repetita est, quàm res postulabat.

Mala definitio est, cum aut communia describit, hoc modo: Seditiosus est is, qui malus atque inutilis est ciuis. Nam hoc non magis seditiosi, quàm ambitiosi, quàm calumniatoris, quàm alicuius improbi hominis uim describit. Aut falsum quiddam dicit, hoc pacto: Sapientia est pecuniæ acquirendæ intelligentia. Aut aliquid non graue, nec magnum continens, sic: Stultitia est immensæ gloriæ cupiditas. est hæc quidem stultitia, sed ex parte quadam, non ex omni genere definita. Controversum est, in quo ad dubium demonstrandum dubia causa affertur, hoc modo:

Eho tu, dii, quibus est potestas motus superum atque inferum,

Pacem inter sese conciliant, conferunt concordiam.

Perspicuum est, de quo non est conorouersia: ut si quis, cum Orestem accuset, planum faciat ab eo matrem esse occisam. Non concessum est, cum id, quod augetur, in controuersia est, ut si quis, cum Ulysssem accuset, in hoc maxime commoretur: Indignum esse ab homine ignauissimo uirum fortissimum Aiacem

necatum. Turpe est, quod aut eo loco, in quo dicitur, aut eo homine qui dicat, aut eo tempore quo dicitur, aut ijs qui audiunt, aut ea re, de qua agitur, indignum propter inhonestam rem uidetur. Offensum est, quod eorum, qui audiunt, uoluntatem lædit: ut si quis apud equites Romanos cupidus iudicandi Cæpionis legem iudiciariam laudet. Contrarium est, quod contra ea dicitur, quæ ij, qui audiunt, fecerunt, ut si quis apud Alexandrum Macedonem contra aliquem urbis expugnatorem diceret nihil esse crudelius, quàm urbes diruere, cum ipse Alexander Thebas diruisset. Inconstans est, quod ab eodem de eadem re diuerse dicitur: ut si quis, cum dixerit, qui uirtutem habeat, eum nullius rei ad bene uiuendum indigere, neget postea sine bona uale tudine posse bene uiuere. Aut se amico adesse propter beneuolentiam: sperare enim aliquid commodi ad se peruenturum. Aduersum est, quod ipsi causæ aliqua ex parte officit, ut si quis hostium uim, & copias, & felicitatem augeat, cum ad pugnam milites hortetur. Si non ad id, quod instituitur, accommodabitur aliqua pars argumentationis, horum aliquo in uitio reperietur. Si plura pollicitus, pauciora demonstrabit: aut si, cum totum debet ostendere, de parte aliqua loquatur, hoc modo: Mulierum genus auarum est: nam Eriphyle auro uiri uitam uendit. Aut si non id, quod accusabitur, defendet: ut si quis, cum ambitus accusabitur, manu se fortem esse defendet, ut Amphion apud Euripidem. item apud Pacuuium, qui, uituperata musica, sapientiam laudat. Aut si res ex hominis uitio uitus

DE INVENTIONE

perabitur, ut si quis doctrinam ex alicuius docti uitij reprehendat. Aut si quis, cum aliquem uolet laudare, de felicitate eius, non de uirtute dicat. Aut si quis rem cum re ita comparabit, ut alteram se non putet laudare, nisi alteram uituperarit: aut si alteram ita laudet, ut alterius non faciat mentionem: ut si quis, cum aliqui deliberent, bellum geratur, an non, pacem laudet omnino, non illud bellum inutile esse demonstret. Aut si, cum de certa re quaeretur, de communi instituetur oratio. Aut si ratio alicuius rei reddetur falsa, hoc modo: Pecunia bonum est, propterea quod ea maxime uitam beatam efficiat. Aut si infirma, ut Plautus:

Amicum castigare ob meritam noxiam,
Immane est facinus, uerum in ætate utile
Et conducibile: nam ego amicum hodie meum
Concastigabo pro commerita noxia.

Aut eadem, hoc modo: Maximum malum est auaritia: multos enim magnis incommodis afficit pecunie cupiditas. Aut parum idonea, hoc modo: Maximum bonum est amicitia: plurimæ enim delectationes sunt in amicitia. Quartus modus erat reprehensionis, per quem contra firmam argumentationem æque firma aut firmior ponebatur. Hoc genus in deliberationibus maxime uersatur, cum aliquid, quod contra dicatur, æquum esse concedimus; sed id, quod nos defendimus, necessarium esse demonstramus. Aut cum id, quod illi defendant, utile esse fateamur: quod nos dicamus, demonstramus esse honestum. Ac de reprehensione hæc quidem existimauius esse dicenda. Deinceps nunc de

conclusionem ponemus. Hermagoras digressionem deinde, tum postremam conclusionem ponit. In hac autem digressionem ille putat oportere quandam inferri orationem à causa atque à iudicatione ipsa remotam, quæ aut sui laudem, aut aduersarij uituperationem contineat, aut in aliam causam deducat, ex qua consticiat aliquid confirmationis, aut reprehensionis, non argumentando, sed augendo per quandam amplificationem. Hanc si quis partem putarit orationis, sequatur licebit. nam & augendi, & laudandi, & uituperandi præcepta à nobis partim data sunt, partim suo loco dabuntur. nobis autem non placet hanc partem in numero reponi: quòd de causa digredi, nisi per locum communem, displicet: quo de genere posterius est dicendum. Laudes autem & uituperationes non separatim placet tractari, sed in ipsis argumentationibus esse implicitas. Nunc de conclusione dicemus.

CONCLUSIO est exitus & determinatio totius orationis. Hæc habet partes tres, enumerationem, indignationem, conquestionem. Enumeratio est, per quam res disperse et diffuse dictæ, unum in locum coguntur, et reminiscendi causa unum sub aspectum subiiciuntur. Hæc si semper eodem modo tractabitur, perspicue ab omnibus artificio quodam tractari intelligetur: sin uarie fiet, et hanc suspensionem & satietatem uitare poterit. Quare tum oportebit ita facere, ut plerique faciunt propter facilitatem, singillatim unamquamque rem attingere, & ita omnes transire breuiter argumentationes: tum autem, id quod diffi-

DE INVENTIONE

cilius est, dicere quas partes exposueris in partitione, de quibus te pollicitus sis dicturum, & reducere in memoriam, quibus rationibus unamquamque partem confirmaris: tum ab ijs, qui audiunt, quærere quid sit quod sibi uelle debeant demonstrari, hoc modo: Docuimus hoc, illud planum fecimus: ita simul & in memoriam redibit auditor, & putabit nihil esse præterea, quod debeat desiderare. Atque in his generibus, ut ante dictum est, tum tuas argumentationes transire separatim, tum, id quod artificiosius est, cum tuis contrarias coniungere: & cum tuam argumentationem dixeris, tum, contra eam quod afferebatur, quemadmodum dilueris, ostendere. Ita per breuem comparisonem, auditoris memoria & de confirmatione, & de reprehensione redintegrabitur. Atque hæc alijs actionis quoque modis uariare oportebit. Nam tum ex tua persona enumerare possis, ut, quid, et quo quidque loco dixeris, admoneas: tum uero personam, aut rem aliquam inducere, & enumerationem ei totam attribuere. Personam, hoc modo: Nam si legis scriptor existat, & quærat à uobis quid dubitetis, quid possitis dicere, cum uobis hoc & hoc sit demonstratum. Atque hic item ut in nostra persona licebit alias singillatim transire omnes argumentationes, alias ad partitionis singula genera referre, alias ab auditore, quid desideret, quærere, alias hæc facere per comparisonem suarum & contrariarum argumentationum. Res autem inducetur, si alicui rei huiusmodi, legi, loco, urbi, monumento attribuetur oratio per enumerationem, hoc modo: Quid si leges loqui

ges loqui possent, non ne hæc apud uos quererentur? Quidnam amplius desideratis iudices, cum uobis hoc & hoc planum factum sit? In hoc quoque genere omnibus eisdem modis uti licebit. Commune autem præceptum hoc datur ad enumerationem, ut ex unaquaque argumentatione, quoniam tota iterum dici non potest, id eligatur, quod erit grauissimum, & unumquodque quam breuissime transeat, ut memoria, non oratio renouata uideatur. Indignatio est oratio, per quam conficitur ut in aliquem hominem magnum odium, aut in rem grauis offensio concitetur. In hoc genere illud primum intelligi uolumus, posse omnibus ex locis ijs, quos in confirmandi præceptis posuimus, tractari indignationem. nam ex ijs rebus, quæ personis atque negotijs attributæ sunt, quauis amplificationes et indignationes nasci possunt: sed tamen ea, quæ separatim de indignatione præcipi possunt, consideremus. Primus locus sumitur ab auctoritate, cum commemoramus quantæ curæ res ea fuerit eis, quorum auctoritas grauissima debeat esse, Dijs immortalibus: qui locus sumetur ex sortibus, ex oraculis, uatibus, ostentis, prodigijs, responsis, similibus rebus: item maioribus nostris, regibus, ciuitatibus, gentibus, hominibus sapientissimis, senatu, populo, legum scriptoribus. Secundus locus est, per quem illa res, ad quos pertineat, cum amplificatione per indignationem ostenditur, an ad omnes, an ad maiorem partem, quod atrociissimum est; an ad superiores, quales sunt ij, quorum ex auctoritate indignatio sumitur, quod indignissimum est; an ad pares

animo, fortuna, corpore, quod iniquissimum est; an
 ad inferiores, quod superbissimum est. Tertius locus
 est, per quem quærimus quidnam sit euenturum, si
 idem cæteri faciant: et simul ostendimus, huic si con-
 cessum sit, multos æmulos eiusdem audaciæ futuros:
 ex quo quid mali sit euenturum, demonstrabimus.
 Quartus locus est, per quem demonstramus multos
 alacres expectare quid statuatur, ut ex eo, quod uni
 concessum sit, sibi quoque tali de re quid liceat, intel-
 ligere possint. Quintus locus est, per quem ostendi-
 mus cæteras res perperam constitutas, intellecta ueri-
 tate commutatas corrigi posse: hanc esse rem, quæ si
 sit semel iudicata, neque alio commutari iudicio,
 neque ulla potestate corrigi possit. Sextus locus est,
 per quem consulto & de industria factum esse demon-
 stratur, & illud adiungitur, uoluntario maleficio
 ueniam dari non oportere, imprudentiæ concedi non-
 nunquam conuenire. Septimus locus est, per quem
 indignamur, quod tetrum, crudele, nefarium, ty-
 rannicum factum esse dicamus, per uim, manum,
 opulentiam, quæ res ab legibus, ab æquabili iure re-
 motissima sit. Octauus locus est, per quem demon-
 stramus non uulgare, neque factitatum esse, ne ab
 audacissimis quidem hominibus, id maleficio, de quo
 agitur; atque id à feris quoque hominibus, & à bar-
 baris gentibus, & immanibus bestiis remotum esse.
 Hæc erunt, quæ in parentes, liberos, coniuges, con-
 sanguineos, supplices crudeliter facta dicentur: &
 deinceps, si qua proferantur in maiores natu, in ho-
 spites, in uicinos, in amicos; in eos, quibuscum uitam

egeris; in eos, apud quos educatus sis; in eos, à quibus eruditus; in mortuos, in miseros, & misericordia dignos, in homines claros, nobiles, & honore usos; in eos, qui neque lædere alium, nec se defendere potuerunt, ut in pueros, senes, mulieres: quibus omnibus acriter excitata indignatio summum in eum, qui uoluit horum aliquid, odium commouere poterit. Nonus locus est, per quem cum alijs, quæ constant esse peccata, hoc, quo de quæstio est, comparatur: & ita per contentionem, quanto atrocius & indignius sit illud, de quo agitur, ostenditur. Decimus locus est, per quem omnia, quæ in negotio gerendo acta sunt, quæq; post negotium consecuta sunt, cum uniuscuiusque indignatione & criminatione colligimus, & rem uerbis quammaxime ante oculos eius, apud quem dicitur, ponimus, ut id, quod indignum est, perinde illi uideatur indignum, ac si ipse interfuerit, ac præsens uiderit. Undecimus locus est, per quem ostendimus ab eo factum, à quo minime oportuerit, & à quo, si alius faceret, prohiberi conueniret. Duodecimus locus est, per quem indignamur quòd nobis hoc primis acciderit, nec alicui unquam usu euenerit. Tertiusedecimus locus est, si cum iniuria contumelia iuncta demonstratur, per quem locum in superbiam & arrogantiam odium concitatur. Quartusedecimus locus est, per quem petimus ab ijs, qui audiunt, ut ad suas res nostras iniurias referant; si ad pueros pertinebit, de liberis suis cogitent; si ad mulieres, de uxoribus; si ad senes, de parentibus. Quintusedecimus est locus, per quem dicimus inimicis quoque & hosti-

DE INVENTIONE

bus ea, quæ nobis acciderint, indigna uideri sole-
re. Et indignatio quidem his fere de locis grauissi-
me sumetur. Conquestionis autem huiusmodi de re-
bus parteis petere oportebit. Conquestio est oratio au-
ditorum misericordiam captans. hac primum ani-
mum auditoris mitem & misericordem conficere o-
portet, quo facilius conquestione commoueri possit.
Id locis communibus efficere oportebit, per quos for-
tunæ uis in omnes, & hominum infirmitas osten-
ditur. qua ratione habita grauitè & sententiose,
maxime demittitur animus hominum, & ad mi-
sericordiam comparatur, cum in alieno malo suam
infirmitatem considerabit. Deinde primus locus est
misericordiæ, per quem, quibus in bonis fuerint, &
nunc quibus in malis sint, ostenditur. Secundus, qui
in tempora tribuitur, per quem, quibus in malis fue-
rint, et sint, & futuri sint, demonstratur. Tertius,
per quem unumquodque deploratur incommodum, ut
in morte filij, pueritiæ delectatio, amor, spes, sola-
tium, educatio, et si qua simili in genere quolibet de
incommodo per conquestionem dici poterunt. Quar-
tus, per quem res turpes, & humiles, & illiberales
proferentur, et indignæ ætate, genere, fortuna, pri-
stino honore, beneficijs, quas passi perpeffuri ue sint.
Quintus est, per quem omnia ante oculos singillatim
incommoda ponentur, ut uideatur is, qui audit, ui-
dere, & re quoque ipsa, quasi adsit, non uerbis so-
lum ad misericordiam ducatur. Sextus, per quæ præ-
ter spem in misericordijs demonstratur esse, & cum aliquid
expectaret, non modo id non adeptum esse, sed in

summas miseras incidisse. Septimus, per quem ad ipsos, qui audiunt, similem casum conuertimus, & petimus ut de suis liberis, aut parentibus, aut aliquo, qui illis charus debeat esse, nos cum uideant, recordentur. Octauus, per quem aliquid dicitur esse factum, quod oportuerit, hoc modo: Non affui, non uidi, non postremam eius uocem audiui, non extremum eius spiritum excepi. Item, inimicorum in manibus mortuus est, hostili in terra turpiter iacuit insepultus; à feris diu uexatus, communi quoque honore in morte caruit. Nonus, per quem oratio ad mutas et expertes animi res refertur: ut si ad equum; domum, uestem, sermonem alicuius accommodes, quibus animus eorum, qui audiunt, & aliquem dilexerunt, uehementer commouetur. Decimus, per quem inopia, infirmitas, solitudo demonstratur. Undecimus, per quem aut liberorum, aut parentum, aut sui corporis sepeliendi, aut alicuius eiusmodi rei commendatio fit. Duodecimus, per quem disunctio deploratur ab aliquo, cum deducaris ab eo, qui cum libentissime uixeris, ut à parente, filio, fratre, familiari. Tertiusdecimus, per quem cum indignatione conquerimur, quòd ab ijs, à quibus minime conueniat, male tractemur, propinquis, amicis, quibus bene fecerimus, quos adiutores fore putauerimus, aut à quibus indignum est, ut seruis, libertis, clientibus, supplicibus. Quartusdecimus, qui per obsecrationem sumitur: in quo orantur modo illi, qui audiunt, humiliter & supplici oratione, ut misereantur. Quintusdecimus, per quem non nostras, sed eorum, qui chari

DE INVENTIONE

nobis debent esse, fortunas conqueri nos demonstra-
mus. Sextusdecimus est, per quem animum nostrum
in alios misericordem esse ostendimus, & tamen am-
plum & excelsum & patientem incommodorum esse,
& futurum, si quid acciderit, demonstramus. nam
sepe uirtus & magnificentia, in qua grauitas &
auctoritas est, plus proficit ad misericordiam commo-
uendam, quam humilitas & obsecratio. Commo-
tis autem animis, diutius in conquestione mo-
rari non oportebit. Quemadmodum
enim dixit rhetor Apollonius, Lacryma nihil citius arefcit.
Sed quoniam & satis,
ut uidemur, de om-
nibus partibus
orationis
dixi-
mus, & huius uolumi-
nis magnitudo longius
processit; quæ se-
quuntur deinceps,
in secundo li-
bro dice-
mus.

CROTONIATAE quondam , cum
 florent omnibus copijs , et in Italia cum
 in primis beati numerarentur , templum
 Iunonis , quod religiosissime colebant , e-
 gregijs picturis locupletare uoluerunt .
 itaque Heracleoten Zeusim , qui tum longe cæteris ex-
 cellere pictoribus existimabatur , magno pretio condu-
 ctum adhibuerunt . is & cæteras tabulas complures
 pinxit ; (quarum nonnulla pars usque ad nostram
 memoriam propter fanireligionem remansit) et , ut
 excellentem muliebris formæ pulchritudinem muta in
 sese imago contineret , Helenæ se pingere simulacrum
 uelle dixit . quod Crotoniatæ , qui eum muliebri in
 corpore pingendo plurimum alijs præstare sæpe ac-
 cepissent , libenter audierunt . putauerunt enim eum ,
 si , quo in genere plurimum posset , in eo magnope-
 re elaborasset , egregium sibi opus illo in fano reli-
 cturum . neque tamen eos illa opinio fefellit . nam
 Zeusis illico quæsiuit ab eis , quasnam uirgines formosas
 haberent . illi autem statim hominem deduxerunt in
 palæstram , atque ei pueros ostēderunt multos magna
 præditos dignitate . etenim quodam tempore Crotonia-
 tæ multum omnibus corporum uiribus & dignitati-
 bus antesteterunt , atque honestissimas ex gymnico cer-
 tamine uictorias domum cum maxima laude re-

○ iiij

tulerunt. Cum puerorum igitur formas & corpora magno hic opere miraretur: Horum, inquiunt illi, sorores sunt apud nos uirgines. quare, quæ sint illæ dignitate, potes ex his suspicari. Præbete igitur mihi quæso, inquit, ex istis uirginibus formosissimas, dum pingo id, quod pollicitus sum uobis, ut mutum in simulacrum ex animali exemplo ueritas transferatur. Tunc Crotoniatæ publico de consilio uirgines unum in locum conduxerunt, & pictori quas uellet eligendi potestatem dederunt. ille autem quinque delegit, quarum nomina multi poetæ memoriæ tradiderunt, quod eius essent iudicio probatæ, qui uerissimum pulchritudinis habere iudicium debuisset. neque enim putauit omnia, quæ quæreret ad uenustatem, uno in corpore se reperire posse, ideo quod nihil simplici in genere omnibus ex partibus perfectum natura expoliuit. itaque, tanquam cæteris non sit habitura quod largiatur, si uni cuncta concesserit, aliud aliq̃ commodi aliquo adiuncto incommodo muneratur. quod quoniam nobis quoque uoluntatis accidit, ut artem dicendi perscriberemus; non unum aliquod proposuimus exemplum, cuius omnes partes, quocunque essent in genere, exprimendæ nobis necessario uiderentur; sed, omnibus unum in locum coactis scriptoribus, quod quisque commodissime præcipere uidebatur, excerpimus, & ex uarijs ingenijs excellentissima quæque libauimus. ex ijs enim, qui nomine et memoria digni sunt, nec nihil optime, nec omnia præclarissime quisquam dicere nobis uidebatur. quapropter stultitia nobis uisa est, aut à bene inuentis alicuius recedere, si quo in

uitio eius offenderemur; aut ad uitia quoque eius accedere; cuius aliquo bene præcepto duceremur. Quòd si in cæteris quoque studijs à multis eligere homines commodissimum quodque, quàm sese uni alicui certo uellent addicere; minus in arrogantiam offenderent, non tantopere in uitijs perseverarent, aliquanto ex inscitia leuius laborarent. Ac si par in nobis huius artis, atque in illo picturæ, scientia fuisset; fortasse magis hoc suo in genere opus nostrum, quàm ille in sua pictura nobilis eniteret. ex maiore enim copia nobis, quàm illi, fuit exemplorum eligendi potestas. ille una ex urbe, et ex eo numero uirginum, quæ tum erant, eligere potuit: nobis omnium, quicumque fuerunt ab ultimo principio huius præceptionis usque ad hoc tempus, expositis copijs, quodcunque placeret, eligendi potestas fuit. Ac ueteres quidem scriptores artis, usque ab principe illo atque inuentore Tisia repetitos, unum in locum conduxit Aristoteles, et nominatim cuiusque præcepta magna conquisita cura perspicue scripsit, atque enodata diligenter exposuit; ac tantum inuentoribus ipsis suauitate & breuitate dicendi præstitit, ut nemo illorum præcepta ex ipsorum libris cognoscat, sed omnes, qui, quod illi præcipiant, uelint intelligere, ad hunc, quasi ad quendam multo commodiorem explicatorem reuertantur. Atque hic quidem ipse et sese ipsum nobis, & eos, qui ante se fuerant, in medio posuit, ut cæteros & se ipsum per se cognosceremus. Ab hoc autem, qui profecti sunt, quanquam in maximis philosophiæ partibus operæ plurimum consumpserunt, sicut & ipse, cuius instituta sequebantur, & se

cerat : tamen permulta nobis præcepta dicendi reliquerunt . Atque alij quoque alio ex fonte præceptores dicendi emanauerunt , qui item permultum ad dicendum , si quid ars proficit , opitulati sunt . nam fuit tempore eodem , quo Aristoteles , magnus & nobilis rhetor Isocrates : cuius ipsius quam constet esse artem , non inuenimus . Discipulorum autem , atque eorum , qui protinus ab hac sunt disciplina profecti , multa de arte præcepta reperimus . Ex his duabus diuersis sicuti familijs , quarum altera cum uersaretur in philosophia , nonnullam rhetoricæ quoque artis sibi curam assumebat , altera uero omnis in dicendi erat studio & præceptione occupata ; unum quoddam est conflatum genus à posterioribus , qui ab utrisque ea , quæ comode dici uidebantur , in suas artes contulerunt : quos ipsos simul atque illos superiores nos nobis omnes , quoad facultas tulit , proposuimus , & ex nostro quoque nonnihil in commune contulimus . Quòd si ea , quæ in his libris exponuntur , tantopere eligenda fuerint , quanto studio electa sunt : profecto neque nos , neque alios industria nostræ pœnitebit . sin autem temere aliquid alicuius præterisse , aut non satis eleganter secuti uidebimur ; docti ab aliquo , facile et libenter sententiam commutabimus . non enim parum cognosse , sed in parum cognito stulte , et diu perseuerasse turpe est : propterea quòd alterum communi hominum infirmitati , alterum singulari uniuscuiusque uitio est attri-
butum . Quare nos quidem sine ulla affirmatione simul quærentes dubitanter unumquodque dicemus , ne , dum paruulum hoc consequimur , ut satis commo-

de hæc perscripsisse uideamur, illud amittamus, quod maximum est, ut ne cui rei temere atque arroganter assenserimus. Verum hoc quidem nos et in hoc tempore, et in omni uita studiose, quoad facultas feret, consequemur: nunc autem, ne longius oratio progressa uideatur, de reliquis, quæ præcipienda uidentur esse, dicemus. Igitur primus liber, exposito genere huius artis, et officio, et fine, et materia, et partibus, genera controuersiarum, et inuentiones, et constitutiones continebat; deinde partes orationis, et in eas omnes omnia præcepta. Quare cum in eo cæteris de rebus distinctius dictum sit, disperse autem de confirmatione, et de reprehensione: nunc certos confirmandi et reprehendendi in singula causarum genera locos tradendos arbitramur. Et quia, quo pacto tractari conueniret argumentationes, in libro primo non indiligenter expositum est; hic tantum ipsa inuenta unamquamque in rem exponentur simpliciter sine ulla exornatione, ut ex hoc inuenta ipsa, ex superiore autem expolitio inuentorum petatur. Quare hæc, quæ nunc præcipientur, ad confirmationis et reprehensionis partes referre oportebit.

OMNIS et demonstratiua, et deliberatiua, et iudicialis causa necesse est in aliquo eorum, quæ ante exposita sunt, constitutionis genere uno pluribus uerfetur. Hoc quanquam ita est, tamen, cum communiter quædam de omnibus præcipi possint, separatim quoque aliæ sunt cuiusque generis et diuersæ præceptiones. aliud enim laus, aut uituperatio, aliud sententiæ dictio, aliud accusatio, aut recusatio conficere

DE INVENTIONE

debet. In iudicijs, quid æquū sit, quæritur. In demon-
strationibus, quid honestum. In deliberationibus, ut
nos arbitramur, quid honestum sit, & quid utile.
Nam cæteri utilitatis modo finem in suadendo & in
dissuadendo exponi oportere arbitrati sunt. Quorum
igitur generum fines & exitus diuersi sunt, eorum
præcepta eadem esse non possunt. Neque nunc hoc di-
cimus, non easdem incidere constitutiones: uerūta-
men oratio quædam ex ipso fine & genere causæ na-
scitur, quæ pertineat ad uitæ alicuius demonstratio-
nem, aut ad sententiæ dictionem. Quare nunc in ex-
ponendis controuersijs in iudiciali genere causarum et
præceptorum uersabimur. Ex quo pleraque in cætera
quoque causarum genera simili implicita controuersia
nulla cum difficultate transferentur: post autem se-
paratim de reliquis dicemus. Nunc à coniecturali
constitutione proficiscemur, cuius exemplum sit hoc
expositum. In itinere quidam proficiscentem ad mer-
catum quendam, & secum aliquantum nummorum
ferentem est comitatus: cum hoc, ut fere fit, in uia
sermonem contulit: ex quo factum est, ut illud iter
familiarius facere uellent. Quare cum in quandam
tabernam diuertissent, simul cœnare, & in eodem
loco somnum capere uoluerunt. Cœnati discubuerunt
ibidem. Caupo autem (nam ita dicitur post inuen-
tum, cum in alio maleficio deprehensus esset) cum il-
lum alterum, uidelicet qui nummos haberet, animad-
uertisset, noctu, postquam illos arctius, ut fit, iam
ex lassitudine dormire sensit, accessit, & alterius eo-
rum, qui sine nummis erat, gladium propter apposi-

tum è uagina eduxit, et illum alterum occidit, nummos abstulit, gladium cruentum in uaginam recondidit, ipse sese in lectum suum recepit. Ille autem, cuius gladio occisio erat facta, multo ante lucem surrexit, comitem illum suum inclamauit semel et sæpius, illum somno impeditum non respondere existimauit, ipse gladium, & cætera, quæ secum attulerat, sustulit, solus profectus est. Caupo non multo post conclamauit hominem esse occisum, & cum quibusdam diuersoribus illum, qui ante exierat, consequitur: in itinere hominem comprehendit, gladium eius è uagina educit, reperit cruentum: homo in urbem ab illis deducitur, ac reus fit. In hac intentio est criminis, Occidisti. Depulsio, Non occidi. Ex quibus constitutio est. Quæstio eadem in coniecturali, quæ iudicatio, Occiderit ne. Nunc exponemus locos, quorum pars aliqua in omnem coniecturalem incidit controuersiam. Hoc autem & in horum locorum expositione, & in cæterorum oportebit attendere, non omnes in omnem causam conuenire. ut enim omne nomen ex aliquibus, non ex omnibus literis scribitur: sic omnem in causam non omnis argumentorum copia, sed eorum necessaria pars aliqua conueniet. Omnis igitur ex causa, ex persona, ex facto ipso coniectura capienda est. Causa distribuitur in impulsione & in ratiocinatione. Impulsio est, quæ sine cogitatione per quandam affectionem animi facere aliquid hortatur, ut amor, iracundia, ægritudo, uinolentia, & omnino omnia; in quibus animus ita uidetur affectus fuisse, ut rem perspicere cum consilio & cura non potuerit,

et id, quod fecit, impetu quodam animi potius, quam cogitatione fecerit. Ratiocinatio autem est diligens & considerata faciendi aliquid, aut non faciendi excogitatio. Ea dicitur tum interfuisse, cum aliquid faciendum, aut non faciendum certa de causa uitasse, aut secutus esse animus uidetur, ut si amicitiae quid causa factum dicetur, si inimici ulciscendi, si metus, si gloriae, si pecuniae, si denique, ut omnia generatim amplectamur, alicuius retinendi, augendi, adipiscendiue commodi, aut contra reijciendi, diminuendi, deuitandiue incommodi causa. Nam horum in genus alterutrum illa quoque incident, in quibus aut incommodum aliquod, maioris uitandi incommodi causa, aut maioris adipiscendi commodi, suscipitur: aut commodum aliquod, maioris adipiscendi commodi, aut maioris uitandi incommodi, praeteritur. Hic locus sicut aliquod fundamentum est huius constitutionis: nam nihil factum esse cuiquam probatur, nisi aliquid, quare factum sit, ostenditur. Ergo accusator, cum aliquid impulsione factum esse dicet, illum impetum et quandam commotionem animi, affectionemque uerbis & sententijs amplificare debebit, & ostendere quanta uis amoris sit, quanta animi perturbatio ex iracundia fiat, aut ex aliqua causa earum, qua impulsus aliquem id fecisse dicet. Hic & exemplorum commemoratione, qui simili impulsu aliquid commiserint, et similitudinum collatione, et ipsius animi affectionis explicatione curandum est, ut non mirum uideatur, si quod ad facinus tali perturbatione commotus animus accesserit. Cum autem non

impulsione, uerum ratiocinatione aliquem commisisse quid dicet, quid commodi sit secutus, aut quid incommodi fugerit, demonstrabit, et id augebit quammaxime poterit, ut, quoad eius fieri possit, idonea quammaxime causa ad peccandum hortata uideatur. Si gloriæ causa, quantam gloriam consecuturam existimarit. Item si dominationis, si pecuniæ, si amicitie, si inimicitiarum, & omnino quidquid erit, quod cause fuisse dicet, id summe augere debet. Et hoc eum magnopere considerare oportebit, non quid in ueritate modo, uerum etiam uehementius, quid in opinione eius, quem arguet, fuerit. nihil enim refert non fuisse, aut non esse aliquid commodi aut incommodi, si ostendi potest ei uisum esse, qui arguatur. nam opinio dupliciter fallit homines; cum aut res aliusmodi est, ac putatur; aut non is euentus est, quem arbitrati sunt. Res aliusmodi est tum, cum aut id, quod bonum est, malum putant: aut contra, quod malum est, bonum: aut quod nec malum est, nec bonum, malum, aut bonum: aut quod malum, aut bonum est, nec malum, nec bonum. Hoc intellecto, si quis negabit ullam esse pecuniam fratris, aut amici uita, aut denique officio suo antiquiorem, aut suauiore, non erit hoc accusatori negandum. nam in eum culpa et summum odium transferetur, qui id, quod tam uere & pie dicetur, negabit. Verum illud dicendum erit, illi non esse ita uisum: quod sumi oportet ex ijs, quæ ad personam pertinent: de quo post dicendum est. Euentus autem tum fallit, cum aliter accidit, atque ijs, qui arguntur, arbitrati esse dicuntur: ut si quis dicatur alium

DE INVENTIONE

occidisse, ac uoluerit; quòd aut similitudine, aut suspitione, aut demonstratione falsa deceptus sit: aut eum necasse, cuius testamento non sit hæres; quòd eius testamento se hæredem arbitratus sit. non enim ex euentu cogitationem spectari oportere, sed, qua cogitatione et spe ad maleficium profectus sit, considerare: & quo animo quid quisque faciat, non quo casu utatur, ad rem pertinere. In hoc autem loco, caput illud erit accusatori, si demonstrare poterit, alij nemini causam fuisse faciendi. Secundarium, si tantam, aut tam idoneam nemini. sin fuisse alijs quoque causa faciendi uidebitur: aut potestas alijs defuisse demonstranda est, aut facultas, aut uoluntas. Potestas, si aut nescisse, aut non affuisse, aut conficere aliquid non potuisse dicetur. Facultas, si ratio, adiutores, adiumenta, & cætera, quæ ad rem pertinebunt, defuisse alicui demonstrabuntur. Voluntas, si animus a talibus factis uacuuus et integer esse dicetur. Postremo, quas ad defensionem rationes reo dabimus, ijs accusator ad alios ex culpa eximendos abutetur. Verum id breui faciendum est, & in unum multa sunt conducenda, ut ne alterius defendendi causa hunc accusare, sed huius accusandi causa defendere alterum uideatur. Atque accusatori quidem hæc fere sunt in causa facienda & considerata. Defensor autem ex contrario primum impulsione aut nullam fuisse dicet, aut, si fuisse concedet, extenuabit, & paruulam quandam fuisse demonstrabit, aut non ex ea solere huiusmodi facta nasci docebit. Quo erit in loco demonstrandum, quæ uis & natura eius sit affectionis, quæ impulsus

impulsus aliquid reus commisisse dicetur : in quo & exempla & similitudines erunt proferendæ , & ipsa diligenter natura eius affectionis quam leuissime quicquid tiffimam ad partem explicanda , ut & res ipsa a facto crudeli et turbulento ad quoddam mitius et tranquillius traducatur , & oratio tamen ad animum eius , qui audiet , & ad animi quendam intimum sensum accommodetur . Ratiocinationis autem suspensiones infirmabit , si aut commodum nullum fuisse , aut paruum , aut alijs magis fuisse , aut nihilo sibi magis quàm alijs , aut incommodum sibi maius quàm commodum dicet , ut nequaquam fuerit illius commodi , quod expetitur dicatur , magnitudo aut cum eo incommodo , quod acciderit , aut cum illo periculo , quod subeat , comparanda : qui omnes loci similiter incommodi quoque uitatione tractabuntur . Sin accusator dixerit , eum id esse secutum , quod ei uisum sit commodum , aut id fugisse , quod putarit esse incommodum , quanquam in falsa fuerit opinione : demonstrandum erit defensori , neminem tantæ esse stultitiæ , qui tali in re possit ueritatem ignorare . Quod si id concedatur , illud non concessum iri , nec dubitasse quidem hunc quid eius iuris esset , sed id , quod falsum fuerit , sine ulla dubitatione pro falso , quod uerum pro uero probasse . Quod si dubitauerit , summæ fuisse amentitiæ , dubia spe impulsus certum in periculum se committere . Quemadmodum autem accusator , cum ab alijs culpam dimouebit , defensoris locis utetur : sic ijs locis , qui accusatori dati sunt , utetur reus , cum in alios ab se crimen uolet transferre . Ex

DE INVENTIONE

persona autem coniectura capietur, si ex res, quæ
 personis attributæ sunt, diligenter considerabuntur:
 quas omnis in primo libro exposuimus. nam & de
 nomine nonnunquam aliquid suspicionis nascitur.
 nomen autem cum dicimus, cognomen quoque intel-
 ligatur oportet. de hominis enim certo & proprio vo-
 cabulo agitur: ut si dicamus idcirco aliquem Caldum
 uocari, quod temerario & repentino consilio sit: aut
 si ea de re hominibus Græcos imperitis uerba dedisse,
 quod Clodius, aut Cæcilius, aut Mutius uocarentur.
 Et de natura licet aliquantulum ducere suspicionis.
 omnia enim hæc, uir an mulier, huius an illius ci-
 uitatis sit, quibus sit maioribus, quibus consanguin-
 eis, qua ætate, quo animo, quo corpore, quæ natu-
 ræ sunt attributa, ad aliquam coniecturam facien-
 dam pertinebunt. Et ex uictu multæ trahuntur sus-
 piciones, cum, quemadmodum, & apud quos, &
 a quibus educatus et eruditus sit, queritur, & qui-
 buscum uiuat, qua ratione uitæ, quo more domesti-
 co uiuat. Et ex fortuna sæpe argumentatio nascitur,
 cum, seruus an liber, pecuniosus an pauper, nobilis an
 ignobilis, felix an infelix, priuatus an cum potestate
 sit, aut fuerit, aut futurus sit, consideratur: aut
 denique aliquid eorum queritur, quæ fortunæ esse
 attributa intelliguntur. Habitus autem, quoniam in
 aliqua perfecta & constanti animi, aut corporis ab-
 solutione consistit, quo in genere est uirtus, scientia,
 & quæ contraria sunt, res ipsa causa posita docebit
 ecquid hic quoque locus suspicionis ostendat. Nam af-
 fectionis quidem ratio perspicuam solet præ se gerere

coniecturam, ut amor, iracundia, molestia: propterea quod & ipsorum uis intelligitur, & quæ res harum aliquam rem consequantur, faciles cognitæ sunt. Studium autem quoniam est assidua & uehemens ad aliquam rem applicata magna cum uoluntate occupatio, facile ex eo ducetur argumentatio, quam res ipsa desiderabit in causa. Item ex consilio sumetur aliquid suspicionis. nam consilium est aliquid faciendi, non faciendiue excogitata ratio. Item facta, & casus, & orationes, quæ sunt omnia, ut in confirmationis præceptis dictum est, in tria tempora distributa, facile erit uidere, ecquid afferant ad coniecturam confirmandam suspicionis. Ac personis quidem res eæ sunt attributæ, ex quibus omnibus unum in locum coactis, accusatoris erit improbatio: ne hominis uti. Nam causa facti parum firmitudinis habet, nisi animus eius, qui insimulatur, in eam suspicionem adducetur, ut à tali culpa non uideatur abhorruisse. Vt enim animum alicuius improbare nihil attinet, cum causa, quare peccauerit, non intercesserit: sic causam peccati intercedere leue est, si animus nulli minus honestæ rationi affinis ostenditur. Quare uitam eius, quem arguit, ex ante factis accusator improbare debet, & ostendere, si quo in pari ante peccato conuictus sit. Si id non poterit, si quam in similem ante suspicionem uenerit, ac maxime si fieri poterit, simili aliquo in genere eiusmodi causa aliqua commotum peccasse, aut in æque magna re; aut in maiore, aut in minore: ut si quis pecunia dicat inductum fecisse, possit demonstrare, aliqua in re

DE INVENTIONE

eius aliquod factum auarum. Item in omni causa naturam, aut uictum, aut studium, aut fortunam, aut aliquid eorum, quæ personis attributa sunt, ad eam causam, qua commotum peccasse dicet, adiungere, atque ex dispari quoque genere culparum, si ex pari sumendi facultas non erit, improbare animum aduersarij oportebit: si auaritia inductum arguas fecisse, & auarum eum, quem accusas, demonstrare non possis, alijs affinem esse uitij doceas, & ex ea re non esse mirandum, qui in illa re turpis, aut cupidus, aut petulans fuerit, hac quoque in re eum deliquisse. Quantum enim de honestate & auctoritate eius, qui arguitur, detractum est, tantum de facultate totius est defensionis diminutum. Si nulli affinis poterit uitio reus ante admissio demonstrari, locus inducetur ille, per quem hortandi iudices erunt, ut ueterem famam hominis nihil ad rem putent pertinere: nam eum ante celasse, nunc manifesto teneri: quare non oportere hanc rem ex superiori uita spectari, sed superiorem uitam ex hac re improbari, & aut potestatem ante peccandi non fuisse, aut causam. Aut, si hæc dici non poterunt, dicendum erit illud extremum, non esse mirum, si nunc primum deliquerit. nam necesse est eum, qui uelit peccare, aliquando primum delinquere. Sin uita ante acta ignorabitur, hoc loco præterito, et cur prætereatur demonstrato, argumentis accusationem statim confirmare oportebit. Defensor autem primum, si poterit, debet uitam eius, qui insimulabitur, quam honestissimam demonstrare. Id faciet, si ostendet aliqua eius nota

Et communia officia, quod genus in parentes, cognatos, amicos, affines, necessarios: etiam quæ magis rara et eximia sunt, si ab eo cum magno aliquo labore, aut periculo, aut utraque re, cum necesse non esset, officij causa, aut in remp. aut in parentes, aut in aliquos eorum, qui modo expositi sunt, facta esse dicet. Deinde si nihil deliquisse, nulla cupiditate impeditum ab officio recessisse. Quod eo confirmatius erit, si, cum potestas impune aliquid faciendi minus honeste fuisse dicetur, uoluntas ei faciendi demonstrabitur abfuisse. Hoc autem ipsum genus erit eo firminus, si eo ipso in genere, quo arguetur, integer antea fuisse demonstrabitur: ut si, cum auaritiæ causa fecisse arguatur, minime omni in uita pecuniæ cupidus fuisse doceatur. Hic illa magna cum gravitate inducetur indignatio, iuncta conquestioni, per quam miserum facinus esse, et indignum demonstrabitur, cum animus omni in uita fuerit à uitij remotissimus, eam causam putare, quæ homines audaces in fraudem rapere soleat, castissimum quoque hominem ad peccandum potuisse impellere: aut iniquum esse, et optimo cuique perniciosissimum, non uitam honeste actam tali in tempore quamplurimum prodesse, sed subita ex criminatione, quæ confingi facile possit, non ex ante acta uita, quæ neque ad tempus fingi, neque ullo modo immutari possit, facere iudicium. Sin autem in ante acta uita aliquæ turpitudines erunt, aut falso uenisse in eam existimationem dicetur, aut ex aliquorum inuidia, aut obreclatione, aut falsa opinione aut imprudentiæ, necessitudini, aut persuasione, adolescentiæ, aut

DE INVENTIONE

alicui non malitiæ animi affectioni attribuentur, aut dissimili in genere uitiorum, ut animus non omnino integer, sed à tali culpa remotus esse uideatur. Ac si nullo modo uitæ turpitude, aut infamia leniri poterit oratione, negare oportebit de uita eius et moribus quæri, sed de eo crimine, quo de arguatur: quare, ante factis omissis, illud, quod instet, agi oportere. Ex facto autem ipso suspensiones ducentur, si totius administratio negotij ex omnibus partibus pertentabitur: atque hæ suspensiones partim ex negotio separatim, partim communiter ex personis, atque ex negotio proficiantur. Ex negotio duci poterunt, si eas res, quæ negotijs attributæ sunt, diligenter considerabimus. Ex ijs igitur in hanc constitutionem conuenire uidentur genera eorum omnia, partes generum pleraque. Videre igitur primum oportebit, quæ sint continentia cum ipso negotio, hoc est, quæ ab re separari non possunt. Quo in loco satis erit diligenter considerare, quid sit ante rem factum, ex quo spes perficiendi nata, & faciendi facultas quæsitæ uideatur: quid in ipsa re gerenda, quid postea consecutum sit. Deinde ipsius est negotij gestio pertractanda. nam hoc genus earum rerum, quæ negotio attributæ sunt, secundo in loco nobis est expositum. Hoc ergo in genere spectabitur locus, tempus, occasio, facultas: quorum uniuscuiusque uis diligenter in confirmationis præceptis explicata est. Quare, ne aut hic non admonuisse, aut ne eadem iterum dixisse uideamur, breuiter demonstrabimus, quid quaque in parte considerari oporteat. In loco igitur opportunitas, in tempo-

re longinquitas, in occasione commoditas ad faciendum idonea, in facultate copia & potestas earum rerum, propter quas aliquid facilius fit, aut sine quibus omnino confici non potest, considerata est. Deinde uidendum est, quid adiunctum sit negotio, hoc est, quid maius, quid minus, quid æque magnum sit, quid simile: ex quibus coniectura quædam ducitur, si, quemadmodum res maiores, minores, æque magnæ, similesq; agi soleant, diligenter considerabitur. Quo in genere euentus quoque uidendus erit: hoc est, quid ex unaquaque re soleat euenire, magno opere considerandum est, ut metus, lætitia, titubatio. Quarta autem pars erat ex ijs, quas negotijs dicebamus esse attributas, consecutio. in ea quærentur ea, quæ gestum negotium confestim, aut ex intervallo consequuntur. in qua uidebimus ecquæ consuetudo sit, ecquæ lex, ecquæ actio, ecquod eius rei artificium sit, aut usus, aut exercitatio hominum, aut approbatio, aut offensio: ex quibus nonnunquam elicitur aliquid suspicionis. Sunt autem aliquæ suspensiones, quæ communiter et ex negotiorum, et ex personarum attributionibus sumuntur. Nam ex fortuna, et ex natura, et ex uictu, studio, factis, casu, orationibus, consilio, et ex habitu animi, aut corporis pleraque pertinent ad easdem res, quæ rem credibilem, aut incredibilem facere possunt, et cum facti suspensione iunguntur. Maxime enim quæri oportet in hac constitutione, Primum potuerit ne aliquid fieri. Deinde ecquo ab alio potuerit. Deinde facultas, de qua ante diximus. Deinde utrum id facinus sit, quod pœnitere fue-

DE INVENTIONE

rit necesse. Item quod spem celandi haberet. Deinde necessitudo, in qua, num necesse fuerit id aut fieri aut ita fieri, queritur. Quorum pars ad consilium pertinet, quod personis attributum est, ut in ea causa quam exposuimus. Ante rem erit, quod in itinere se tam familiariter applicauerit, quod sermonis causam quaesuerit, quod simul diuerterit, dehinc coenauerit. In re, nox, somnus. Post rem, quod solus exierit, quod illum tam familiarem comitatum tam æquo animo reliquerit, quod cruentum gladium habuerit. Horum pars ad consilium pertinet. queritur enim, utrum uideatur diligenter ratio faciendi esse habita et excogitata, an ita temere, ut non uerisimile sit quenquam tam temere ad maleficium accessisse. In quo queritur, num quo alio modo commodius potuerit fieri, uel à fortuna administrari. Nam sæpe si pecunie adiumenta, si adiutores desint, facultas fuisse faciendi non uidetur. Hoc modo si diligenter attendamus, apta inter se esse intelligimus hæc, quæ negotijs, et illa, quæ personis sunt attributa. Hic neque facile est, neque necessarium distinguere, ut in superioribus partibus, quo pacto quidque accusatorem, et quo modo defensorem tractare oporteat. Non necessarium, propterea quod causa posita, quid in quaque conueniat, res ipsa docebit eos, qui non omnia hic se inuenturos putabunt, sed ad ea, quæ præcepta sunt, comparationis modo quandam in commune mediocrem intelligentiam conferent. Non facile autem, quod et infinitum est tot de rebus utranque in partem singillatim de unaquaque explicare, et alias aliter hæc in utranque

partem causæ solent conuenire . Quare considerare hæc , quæ exposuimus , oportebit . Facilius autem ad inuentionem animus incedet , si gesti negotij et suam , & aduersarij narrationem sæpe , & diligenter pertractabit , & , quid quæque pars suspicionis habebit , eliciens considerabit . Quare , quo consilio , qua spe perficiendi quidque factum sit : cur hoc modo potius , quàm illo : cur ab hoc potius , quàm ab illo : cur nullo adiutore , aut cur hoc : cur nemo sit conscius , aut cur sit , aut cur hic sit : cur hoc ante factum sit , cur hoc ante factum non sit : cur hoc in ipso negotio , cur hoc post negotium : aut quid factum de industria , aut quid rem ipsam consecutum sit : constet ne oratio aut cum re , aut ipsa secum : hoc huius ne rei sit signum , an illius , an huius & illius , & utrius potius : quid factum sit quod non oportuerit , aut non factum quod oportuerit . Cum animus hac intentione omnes totius negotij partes considerabit , tum illi ipsi in medium conseruati loci procedent , de quibus ante dictum est : & cum ex singulis , tum ex coniunctis argumenta certa nascentur . Quorum argumentorum pars probabilis , pars necessario in genere uersabitur . Accedunt autem ad coniecturam sæpe quæstiones , testimonia , rumores , quæ contra omnia uterque simili uia præceptorum torquere ad suæ causæ commodum debet . Nam & ex quæstione suspicionem , & ex testimonio , & ex rumore aliquo pariratione , ut ex causa , & ex persona , & ex facto duci oportebit . Quare nobis & ij uidentur errare , qui hoc genus suspicionum artificij non putant indigere , et ij , qui aliter hoc de ge-

nere, ac de omni coniectura præcipiendum putant. Omnis enim iisdem ex locis coniectura sumenda est. Nam et eius, qui in quæstione aliquid dixerit, et eius, qui in testimonio, et ipsius rumoris causa, et ueritas ex iisdem attributionibus reperietur. Omni autem in causa pars argumentorum est adiuncta ei causæ solum, quæ dicitur, et ab ipsa ita ducta, ut ab ea separatim in omnes eiusdem generis causas transferri non satis commode possit. Pars autem est peruagatior, et aut in omnes eiusdem generis, aut in plerasque causas accommodata. Hæc ergo argumenta, quæ transferri in multas causas possunt, locos communes nominamus. Nam locus communis aut certæ rei quandam continet amplificationem; ut si quis hoc uelit ostendere, eum, qui parentem necarit, maximo supplicio esse dignum; quo loco, nisi perorata, et probata causa, non est utendum: aut dubiæ, quæ ex contrario quoque habeat probabiles rationes argumentandi: ut suspicionibus credi oportere, et contra, suspicionibus credi non oportere. Ac pars locorum communium aut per indignationem, aut per conquestionem inducitur, de quibus ante dictum est: pars per aliquam probabilem utraque ex parte rationem. Distinguitur autem oratio atque illustratur maxime raro inducendis locis communibus, et aliquo loco, iam certioribus illis argumentis confirmatis. Nam et tum conceditur commune quiddam dicere, cum diligenter aliquid proprius causæ locus tractatus est, et auditoris animus aut renouatur ad ea, quæ restant, aut, omnibus iam dictis exuscitatur. Omnia enim ornamenta elocutionis,

in quibus & suauitatis, & grauitatis plurimum consistit, et omnia, quæ in inuentione uerborum & sententiarum aliquid habent dignitatis, in communes locos conferuntur. Quare non, ut causarum, sic oratorum quoque multorum communes loci sunt. Nam nisi ab ijs, qui multa exercitatione magnam sibi & uerborum, & sententiarum copiam comparauerint, tractari non poterunt ornate et grauitè, quemadmodum natura ipsorum desiderat. Atque hoc sit nobis dictum communiter de omni genere locorum communium. Nunc exponemus, in coniecturalem constitutionem qui loci communes incidere soleant, suspicionibus credi oportere, & non oportere. Rumoribus credi oportere, & non oportere. Testibus credi oportere, & non oportere. Quæstionibus credi oportere, & non oportere. Vitam ante dictam spectari oportere, et non oportere. Eiusdem esse, qui in illa re peccarit, & hoc quoque admisisse, & non esse eiusdem. Maxime spectari causam oportere, & non oportere. Atque hi quidem, & si qui eiusmodi ex proprio argumento communes loci nascentur, in contrarias partes diducentur. Certus autem locus est accusatoris, per quem auget facti atrocitatem; et alter, per quem negat malorum misereri oportere. Defensoris, per quem calumnia accusatorum cum indignatione ostenditur, & per quem cum conuestione misericordia capitur. Hi & cæteri omnes loci communes ex iisdem præceptis sumuntur, quibus cæteræ argumentationes: sed illæ tenuius, et acutius, et subtilius tractantur, hi autem grauius & ornatius, & cum ueris

DE INVENTIONE

bis, tum etiam sententijs excellentibus. in illis enim finis est, ut id, quod dicitur, uerum esse uideatur: in his tametsi hoc quoque uideri oportet, tamen finis est amplitudo. Nunc ad aliam constitutionem transeamus.

C V M est nominis controuersia, quia uis uocabuli definienda uerbis est, constitutio definitiua dicitur. Eius generis exemplo nobis posita sit hæc causa. C. Flaminus, is, qui Consul remp. male gessit bello punico secundo, cum Tribunus pl. esset, inuito senatu, & omnino contra uoluntatem omnium optimatum per seditionem ad populum legem agrariam ferebat. hunc pater suus concilium plebis habentem de templo deduxit. accersitur maiestatis. Intentio est, Maiestatem minuisti, quòd Tribunum pl. de templo deduxisti. Depulsio est, Non minui maiestatem. Quæstio est, Maiestatem ne minuerit. Ratio, In filium enim quam habebam potestatem, ea usus sum. Rationis infirmatio, At enim qui patria potestate, hoc est priuata quadam, tribunitiam potestatem, hoc est populi potestatem infirmat, minuit is maiestatem. Iudicatio est, Minuat ne is maiestatem, qui in tribunitiam potestatem patria potestate utatur. Ad hanc indicationem argumentationes omnes afferri oportebit. Ac ne quis forte arbitretur nos non intelligere aliam quoque incidere constitutionem in hanc causam, eam nos partem solam sumimus, in qua præcepta nobis danda sunt. omnibus autem partibus hoc in libro explicatis, quiuis omni in causa, si diligenter attendet, omnes uidebit constitutiones, & earum partes, et con=

trouersias, si quæ forte in eas incident. nam de omnibus perscribemus. Primus ergo accusatoris locus est, eius nominis, cuius de ui quæritur, breuis, & aperta, & ex hominum opinione definitio, hoc modo: Maiestatem minuere, est de dignitate, aut amplitudine, aut potestate populi, aut eorum, quibus populus potestatem dedit, aliquid derogare. hoc sic breuiter expositum, pluribus uerbis est, & rationibus confirmandum, & ita esse, ut descripseris, ostendendum. Postea ad id, quod definieris, factum eius, qui accusabitur, adiungere oportebit, & ex eo, quod ostenderis esse, uerbi causa, Maiestatem minuere, docere aduersarium maiestatem minuisse, & hunc locum totum comuniloco confirmare, per quem ipsius facti atrocitas, aut indignitas, aut omnino culpa cum indignatione augeatur. Post erit infirmanda aduersariorum descriptio. Ea autem infirmabitur, si falsa demonstrabitur. hoc ex opinione hominum sumetur, cum, quemadmodum, & quibus in rebus homines in consuetudine scribendi, aut sermocinandi eo uerbo uti soleant, considerabitur. Item infirmabitur, si turpis, aut inutilis esse ostendetur eius descriptionis approbatio; & si, quæ incommoda consecutura sint eo concesso, ostendetur. id autem ex honestatis & utilitatis partibus sumetur, de quibus in deliberationis præceptis exponemus. & si cum definitione nostra aduersariorum definitionem conferemus, & nostram ueram, honestam, utilem esse demonstrabimus, illorum contra. Queremus autem res aut maiori, aut minori, aut pari in negotio similes, ex quibus affirmetur no-

DE INVENTIONE

Ara descriptio . Iam si res plures erunt definiendæ , ut si quærat , fur sit , an sacrilegus , qui uasa ex priuato sacra surripuerit , erit utendum pluribus definitionibus . Deinde simili ratione causa tractanda . Locus autem communis in eius malitiam , qui non modo rerum , uerum etiam uerborum potestatem sibi arrogare conetur , ut et faciat quod uelit , et id , quod fecerit , quo uelit nomine appellet . Deinde defensoris primus locus est , item nominis breuis , & aperta , et ex opinione hominum descriptio , hoc modo : Maiestatem minuere , est aliquid de rep. cum potestatem non habeas , administrare . Deinde huius confirmatio est similibus et exemplis , & rationibus . Postea sui facti ab illa definitione separatio . Deinde locus communis , per quem facti utilitas , aut honestas adaugetur . Deinde sequitur aduersariorum definitionis reprehensio , quæ iisdem ex locis omnibus , quos accusatori præscripsimus , conficitur : & cætera post eadem præter communem locum inducentur . Locus autem communis erit defensoris is , per quem indignabitur , accusatorem sui periculi causa , non res solum conuertere , uerum etiam uerba commutare conari . Nam illi quidem communes loci , qui aut calumniæ accusatorum demonstrandæ , aut misericordiæ captandæ , aut facti indignandi , aut à misericordia deterrendi causa sumuntur , ex periculi magnitudine , non ex causæ genere ducuntur . quare non in omnem causam , sed in omne causæ genus incidunt . eorum mentionem in coniecturali constitutione fecimus . Inductione autem eorum , cum causa postulabit , utemur .

CVM autem actio translationis aut commutationis indigere uidetur, quod non aut is agit, quem oportet, aut cum eo, quicum oportet, aut apud quos, qua lege, qua poena, quo crimine, quo tempore oportet, constitutio translatiua appellatur. Huius nobis exempla permulta opus sunt, si singula translationum genera quaeramus: sed quia ratio praeceptorum similis est, exemplorum multitudine supersedendum est. Atque in nostra quidem consuetudine multis de causis fit, ut rarius incidant translationes. Nam & praetorijs exceptionibus multae excluduntur actiones, & ita ius civile habemus constitutum, ut causa cadat is, qui non, quemadmodum oportet, egerit. quare in iure plerunque uersantur. ibi enim & exceptiones postulatur, & quodammodo agendi potestas datur, & omnis conceptio priuatorum iudiciorum constituitur. In ipsis autem iudicijs rarius incidunt, & tamen, si quando incidunt, eiusmodi sunt, ut per se minus habeant firmitudinis, confirmantur autem assumpta alia aliqua constitutione. Vt in quodam iudicio, cum uenefici cuiusdam nomen esset delatum, et, quia parricidij causa subscripta esset, extra ordinem esset acceptum, cum in accusatione alia quaedam crimina testibus & argumentis confirmarentur, parricidij autem solum mentio facta esset, defensor in hoc ipso multum oportet & diu consistat, cum de nece parentis nihil demonstratum sit, indignum facinus esse ea poena afficere eum, qua parricide afficiuntur. Id autem, si damnaretur, fieri necesse esset, quoniam & id causae subscriptum, & ex ea re nomen

DE INVENTIONE

extra ordinem sit acceptum . Ea igitur pœna si affici
reum non oporteat , damnari quoque non oportere ,
quoniam ea pœna damnationem necessario consequatur . Hic defensor pœnæ commutationem ex translati-
uo genere inducendo , totam infirmabit accusationem .
Veruntamen cæteris quoque criminibus defendendis
coniecturali constitutione translationem confirmabit .
Exemplum autem translationis in causa nobis positum
sit huiusmodi : Cum ad uim faciendam quidam ar-
mati uenissent , armati contra præsto fuerunt , &
cuidam equiti Romano quidam ex armatis resistenti
gladio manum præcidit . Agit is , cui manus præcisa
est , iniuriarum : postulat is , quicum agitur , à Præ-
tore exceptionem , extra quam in reum capitis præiu-
diciū fiat . Hic is , qui agit , iudiciū purum postu-
lat : ille , quicum agitur , exceptionem addi ait oporte-
re . Quæstio est , Excipiendum sit , an non . Ratio ,
Non enim oportet in recuperatorio iudicio eius malefi-
cij , de quo inter sicarios quæritur , præiudiciū fieri .
Infirmatio rationis , Eiusmodi sunt iniuriæ , ut de his
indignum sit non primo quoque tempore iudicari .
Iudicatio , Atrocitas iniuriarum satis ne causæ sit ,
quare , dum de ea iudicetur , de aliquo maiore male-
ficio , de quo iudiciū comparatum sit , præiudicetur .
atque exemplum quidem hoc est . in omni autem cau-
sa ab utroque quæri oportebit , à quo , & per quos , et
quo modo , et quo tempore aut agi , aut iudicari , aut
quid statui de ea re conueniat . Id ex partibus iuris ,
de quibus post dicendum est , sumi oportebit : & ras-
tiocinari quid in similibus rebus fieri soleat : & uide-
re utrum

re utrum malitia quid aliud agatur, aliud simuletur, an stultitia, an necessitudine, quod alio modo agi non possit, an occasione agendi sic sit iudicium, aut actio constituta, an recte sine ulla re eiusmodi res agatur. Locus autem communis contra eum, qui translationem inducet, fugere iudicium ac poenam, quia causæ diffidat. A translatione autem, omnium fore perturbationem, si non ita res agatur, & in iudicium ueniat, quo pacto oporteat: hoc est, si aut cum eo agatur, quicum non oporteat, aut alia poena, alio crimine, alio tempore: atque hanc rationem ad perturbationem iudiciorum omnium pertinere. Tres igitur eæ constitutiones, quæ partes non habent, ad hunc modum tractabuntur. Nunc generalem constitutionem & partes eius consideremus.

CUM, & factio, & facti nomine concesso, neque ulla actionis illata controuersia, uis & natura & genus negotij ipsius quaeritur, constitutionem generalem appellamus. Huius primas esse partes duas nobis uideri diximus, negotialem et iuridicalem. Negotialis est, quæ in ipso negotio iuris civilis habet implicitam controuersiam. ea est huiusmodi: Quidam pupillum heredem fecit: pupillus autem ante mortuus est, quam in suam tutelam ueniret. de hereditate ea, quæ pupillo uenit, inter eos, qui patris pupilli heredes secundi sunt, et inter agnatos pupilli controuersia est. possessio heredum secundorum est. Intentio est agnatorum, Nostra pecunia est, de qua is, cuius agnati sumus, testatus non est. Depulsio est, Immo nostra, qui heredes secundi testamento patris sumus. Questio

Q

DE INVENTIONE

est, Vtrorum sit: Ratio est, Pater enim & sibi & filio testamentum scripsit, dum is pupillus esset. Quare, quæ filij fuerunt, testamento patris nostra fiant necesse est. Infirmatio est rationis, Immo pater sibi scripsit, & secundum hæredem non filio, sed sibi iussit esse. Quare præterquam quod ipsius fuit in testamento, ullius uestrum esse non potest. Iudicatio, Possit'ne quisquam de filij pupilli re testari: An hæres secundi ipsius patrisfamilias, non filij quoque eius pupilli hæres sint. Atque hoc non alienum est, quod ad multa pertineat, ne aut nusquam, aut usquequaque dicatur, hic admonere. Sunt causæ, quæ plures habent rationes in simplici constitutione: quod fit, cum id, quod factum est, aut quod defenditur, pluribus de causis rectum, aut probabile videri potest, ut in hac ipsa causa. Supponatur enim ab hæredibus hæc ratio, Vnius enim pecuniæ plures dissimilibus de causis hæres esse non possunt: nec unquam factum est, ut eiusdem pecuniæ alius testamento, alius lege hæres esset. Infirmatio autem hæc erit, Non est una pecunia, propterea quod altera iam erat pupilli aduentitia, cuius hæres non illo in tempore in testamento scriptus erat, si quid pupillo accidisset: & de altera patris etiam nunc mortui uoluntas plurimum ualebat, quæ iam mortuo pupillo suis hæredibus concedebat. Iudicatio est, Vnâne pecunia fuerit. ac si hac erunt usi infirmatione, Posse plures esse unius hæres pecuniæ dissimilibus de causis; de eo ipso iudicatio nascitur, Possint'ne eiusdem pecuniæ plures dissimilibus generibus esse hæres.

Ergo una in constitutione intellectum est, quo modo & rationes & rationum infirmationes, & præterea iudicationes plures fiant. Nunc huius generis præcepta uideamus. Vtrisque, aut etiam omnibus, si plures ambigent, ius ex quibus rebus constet, est considerandum. Initium ergo eius ab natura ductum uidetur: quedam autem ex utilitatis ratione, aut perspicua nobis, aut obscura in consuetudinem uenisse: post autem approbata quedam aut à consuetudine, aut uero utilia uisa, legibus esse firmata. Ac naturæ quidem ius est, quod nobis non opinio, sed quedam innata uis asferat, ut religionem, pietatem, gratiam, uindicationem, obseruantiam, ueritatem. Religionem, eam, quæ in metu & cærimonia deorum sit, appellant. Pietatem, quæ erga patriam, aut parentes, aut alios sanguine coniunctos officium conseruare moneat. Gratiam, quæ in memoria & remuneratione officiorum, & honorum, & amicitiarum obseruantiam teneat. Vindicationem, per quam uim, & contumeliam defendendo, aut ulciscendo propulsamus à nobis, & à nostris, qui nobis esse chari debent, & per quam peccata punimus. Obseruantiam, per quam ætate, aut sapientia, aut honore, aut aliqua dignitate antecedentis reueremur, et colimus. Veritatem, per quam damus operam, ne quid aliter, quàm confirmauerimus, fiat, aut factum, aut futurum sit. Ac naturæ quidem iura minus ipsa quærentur ad hanc controuersiam, quòd neque in hoc civili iure uersantur, & à uulgari intelligentia remotiora sunt: ad similitudinem uero aliquam, aut ad rem amplifi-

Q ij

DE INVENTIONE

candam sæpe sunt inferenda. Consuetudinis autem ius esse putatur id, quod uoluntate omnium sine lege uetustas comprobavit. In ea autem iura sunt quædam ipsa iam certa propter uetustatem. quo in genere & alia sunt multa, & eorum multo maxima pars, quæ prætores edicere consueverunt. Quædam autem genera iuris iam certa consuetudine facta sunt. quod genus, pactum, par, iudicatum. Pactum est, quod inter aliquos conuenit: quod iam ita iustum putatur, ut iuri præstare dicatur. Par, quod in omnes æquabile est. Iudicatum, de quo iam ante sententia alicuius, aut aliquorum constitutum est. Iam iura legitima ex legibus cognosci oportebit. His ergo ex partibus iuris quidquid aut ex ipsa re, aut ex simili, aut ex maiore, aut ex minore nasci uidebitur, quenque attendere, atque elicere pertentando unamquamque partem iuris oportebit. Locorum autem communium, quoniam, ut ante dictum est, duo sunt genera, quorum alterum dubiæ rei, alterum certæ continet amplificationem, quid ipsa causa det, & quid augeri per communem locum possit, & oporteat, considerabitur. nam certi, qui in omnes incidant, loci præscribi non possunt: in plerisque fortasse ab auctoritate iurisconsultorum, & contra auctoritatem dici oportebit. Attendendum est autem in hac, & in omnibus, num quos locos communes, præter eos, quos exposuimus, ipsa res ostendat. Nunciuridiciale genus, & partes eius consideremus.

IURIDICIALIS est, in qua equi & iniqui natura, & præmiij aut pœnæ ratio queritur. Huius

partes sunt duæ, quarum alteram absolutam, alteram assumptiuam nominamus. Absoluta est, quæ ipsa in se, non, ut negotialis, implicite & abscondite, sed patentius & expeditius recti & non recti quæstionem continet. Ea est huiusmodi: Cum Thebani Lacedæmonios bello superauissent, & fere mos esset Graijs, cum inter se bellum gessissent, ut ij, qui uicissent, trophæum aliquod in finibus statuerent uictoriæ modo in præsentia declarandæ causæ, non ut in perpetuum belli memoria maneret, æneum statuerunt trophæum. Accusantur apud Amphictyonas, id est, apud commune Græciæ concilium. Intentio est, Non oportuit. Depulsio est, Oportuit. Quæstio est, Oportuerit ne. Ratio est, Eam enim ex bello gloriam uirtute peperimus, ut eius æterna insignia posteris nostris relinquere uellemus. Infirmatio est, Attamen æternum inimicitiarum monumentum Graios de Graijs statuere non oportet. Iudicatio est, Cum summæ uirtutis celebrandæ causæ Graij de Graijs æternum inimicitiarum monumentum statuerint, recte ne, an contra fecerint. Hanc ideo rationem subieciimus, ut hoc causæ genus ipsum, de quo agimus, cognosceretur. Nam si eam supposuissemus, qua fortasse usi sunt, Non enim iuste, neque pie bellum gessistis; in relationem criminis dilaberemur, de qua post loquemur. Vtrunque autem causæ genus in hanc causam incidere perspicuum est. In hanc argumentationes ex iisdem locis sumendæ sunt, atque in causam negotialem, de qua ante dictum est. Locos autem communes & ex causa ipsa, si quid inerit indignationis, aut conquestio-

Q ij

DE INVENTIONE

nis, & ex iuris utilitate & natura multos et graues
sumere licebit, & oportebit, si causæ dignitas uidebi-
tur postulare. Nunc assumptiuam partem iuridicia-
lis consideremus. Assumptiua igitur tunc dicitur,
cum ipsum ex se factum probari non potest, aliquo
autem foris adiuncto argumento defenditur. Eius
partes sunt quatuor, comparatio, relatio criminis,
remotio criminis, concessio. Comparatio est, cum ali-
quod factum, quod per se ipsum non sit probandū, ex
eo, cuius id causa factum est, defenditur. ea est huius-
modi: Quidam Imperator, cum ab hostibus circumside-
retur, neque effugere ullo modo posset, depactus est cū
eis, ut arma et impedimenta relinqueret, milites edu-
ceret: itaq; fecit: armis et impedimentis amissis, præ-
ter spem milites conseruauit. accusatur maiestatis. In-
currit huc definitio, quid sit lædere maiestatem: sed
nos hunc locum, de quo agimus, consideremus. Inten-
tio est, Non oportuit arma & impedimenta relinque-
re. Depulsio est, Oportuit. Quæstio est, Oportuerit ne.
Ratio est, Milites enim omnes periissent. Infirmatio
est, aut coniecturalis, Non periissent: aut altera
coniecturalis, Non ideo fecisti. Ex quibus sunt indi-
cationes, Periissent ne: & , Ideo ne fecerit. aut hæc
comparatiua, cuius nunc indigemus, At enim satius
fuit amittere milites, quàm arma & impedimenta
hostibus concedere. Ex qua iudicatio nascitur: Cum
omnes perituri milites essent, nisi ad hanc pactionem
uenissent, utrum satius fuerit amittere milites, an
ad hanc conditionem uenire. Hoc causæ genus ex his
locis tractari conueniet. Oportebit adhibere cæterarum

quoque constitutionum rationem atque præcepta, ac maxime coniecturis faciendis infirmare illud, quod cum eo, quod crimini dabitur, ij, qui accusabuntur, comparabunt. Id fiet, si aut id, quod dicent defensores futurum fuisse, nisi id factum esset, quo de facto iudicium est, futurum fuisse negabitur: aut si alia ratione, & aliam ob causam, ac dicet se reus fecisse, demonstrabitur esse factum. Eius rei confirmatio, et item contraria de parte infirmatio ex coniecturali constitutione sumetur. Sin autem certo nomine maleficij uocabitur in iudicium, sicut in hac causa, (nam maiestatis accersitur) definitione & definitionis præceptis uti oportebit. Atque hæc quidem plerunque in hoc genere incidunt, ut coniectura & definitione utendum sit. Sin aliud quoque aliquod genus incidet, eius generis præcepta licebit huc pari ratione transferre. Nam accusatori maxime est in hoc elaborandum, ut id ipsum factum, propter quod sibi reus concedi putat oportere, quamplurimis infirmet rationibus. Quod facile est, si quamplurimis constitutionibus aggrediatur id improbare. Ipsa autem comparatio separata à cæteris generibus controuersiarum sic ex sua uì considerabitur, si illud, quod comparabitur, aut non honestum, aut non utile, aut non necessarium fuisse, aut non tantopere utile, aut non tantopere honestum, aut non tantopere necessarium fuisse demonstrabitur. Deinde oportet accusatorem illud, quod ipse arguat, ab eo, quod defensor comparat, separare. Id autem faciet, si demonstrabit non ita fieri solere, neque oportere, neque esse rationem,

Q iiij

DE INVENTIONE

quare hoc propter hoc fiat, ut propter salutem militum ea, quæ salutis causa comparata sunt, hostibus tradantur. Postea comparare oportebit cum beneficio maleficium, & omnino id, quod arguitur, cum eo, quod factum ab defensore laudatur, aut faciendum fuisse demonstratur, contendere, & hoc extenuando, maleficij magnitudinem simul adaugere. Id fieri poterit, si demonstrabitur, honestius, utilius, magis necessarium fuisse illud, quod uitarit reus, quam illud, quod fecerit. Honesti autem, & utilis, & necessarij uis & natura in deliberationis præceptis cognoscetur. Deinde oportebit ipsam illam comparatiuam iudicationem exponere tanquam causam deliberatiuam, et de ea ex deliberationis præceptis deinceps dicere. Sit enim hæc iudicatio, quam ante exposuimus: Cum omnes perituri milites essent, nisi ad hanc pactionem uenissent, utrum satius fuerit perire milites, an ad hanc pactionem uenire. Hoc ex locis deliberationis, quasi aliquam in consultationem res ueniat, tractari oportebit. Defensor autem, quibus in locis ab accusatore aliæ constitutiones erunt inductæ, in ijs ipse quoque ex ijsdem constitutionibus defensionem comparabit: cæteros autem omnes locos, qui ad ipsam comparisonem pertinebunt, ex contrario tractabit. Loci autem communes erunt accusatoris, in cum, qui, cum de facto turpi aliquo, aut inutili, aut utroque fateatur, quærat tamen aliquam defensionem, et facti inutilitatem, aut turpitudinem cum indignatione proferre. Defensoris est, nullum factum inutile, neque turpe, neque item utile, neque honestum

stium putari oportere, nisi, quo animo, quo tempore, qua de causa factum sit, intelligatur. Qui locus ita communis est, ut bene tractatus in hac causa, magno ad persuadendum momento futurus sit. Et alter locus, per quem magna cum amplificatione beneficii magnitudo ex utilitate, aut honestate, aut facti necessitudine demonstratur. Et tertius, per quem res expressa verbis, ante oculos eorum, qui audiunt, ponitur, ut ipsi se quoque idem facturos fuisse arbitrentur, si sibi illa res atque ea faciendi causa per idem tempus accidisset. Relatio criminis est, cum reus id, quod arguitur, confessus, alterius se indutum peccato, iure fecisse demonstrat. Ea est huiusmodi. Horatius, occisis tribus Curiatibus, et duobus amissis fratribus, domum se victor recepit. is animadvertit sororem suam de fratrum morte non laborantem, sponsi autem nomen appellentem idem Curiatium gemitu et lamentatione indigne passus, virginem occidit: accusatur. Intentio est, In iuria sororem occidisti. Depulsio est, Iure occidi. Quaestio est, Iure ne occideris. Ratio est, illa enim hostium mortem lugebat, fratrum negligebat, me et populum R. uicisse moleste ferebat. Infirmatio est, Tamen à fratre indemnata necari non oportuit. ex qua iudicatio fit, Cum Horatia fratrum mortem negligeret, hostium lugeret, de fratris et populi R. victoria non gauderet, oportuerit ne eam à fratre indemnata necari. Hoc in genere causae, primum si quid ex ceteris dabitur constitutionibus sumi oportebit, sicut in comparatione praeceptum est. Postea si qua

DE INVENTIONE

facultas erit, per aliquam constitutionem illum, in quem crimen transfertur, defendere. Deinde leuius esse illud, quod in alterum peccatum reus transferat, quàm quod ipse susceperit. Postea translationis partibus uti, & ostendere à quo, & per quos, et quo modo, & quo tempore aut agi, aut iudicari, aut statui de ea re conuenerit: ac simul ostendere non oportuisse ante supplicium, quàm iudicium interponere. Tum leges quoque & iudicia demonstranda sunt, per quæ potuerit id peccatum, quod sponte sua reus punitus sit, moribus & iudicio uindicari. Deinde negare debet, audiri oportere id, quod in eum criminis conferratur, de quo is ipse, qui conferat, iudicium fieri noluerit: & id, quod iudicatum non sit, pro infecto haberi oportere. Postea impudentiam demonstrare eorum, qui eum nunc apud iudices accusent, quem sine iudicibus ipsi condemnarint: & de eo iudicium faciant, de quo iam ipsi supplicium sumpserint. Postea perturbationem iudicij futuram dicemus, & iudices longius, quàm potestatem habeant, progressuros, si simul & de reo, & de eo, quem reus arguat, iudicauerint. Deinde hoc si constitutum sit, ut peccata homines peccatis, & iniurias iniurijs ulciscantur, quantum incommodorum consequatur. Ac si idem facere ipse, qui nunc accusat, uoluisset, ne hoc quidem ipso quidquam opus fuisset iudicio: si uero cæteri quoque idem faciant, omnino iudicium nullum futurum. Postea demonstrabitur, ne si iudicio quidem illa damnata esset, in quam id crimen ab reo conferatur, potuisse hunc ipsum de illa supplicium sumere. Quare

esse indignum, eum, qui ne de damnata quidem pœnas sumere potuisset, de ea supplicium sumpsisse, quæ ne adducta quidem sit in iudicium. Deinde postulabit, ut legem, qua lege fecerit, proferat. Deinde quemadmodum in comparatione præcipiebamus, ut illud, quod comparabatur, extenuaretur ab accusatore quammaxime: sic in hoc genere oportebit illius culpam, in quem crimen transferetur, cum huius maleficio, qui se iure fecisse dicat, comparare. Postea demonstrandum est, non esse illud eiusmodi, ut ob id hoc fieri conueniret. Extrema est, ut in comparatione, assumptio iudicationis, & de ea per amplificationem ex deliberationis præceptis dictio. Defensor autem, quæ per alias constitutiones inducentur, ex ijs locis, qui traditi sunt, infirmabit. Ipsam autem relationem comprobabit, primum augendo eius, in quem refert crimen, culpam et audaciam, et quammaxime per indignationem, si res feret, iuncta conquestionem, ante oculos ponendo. Postea leuius demonstrando reum punitum, quàm sit ille promeritus, & suum supplicium cum illius iniuria conferendo. Deinde oportebit eos locos, qui ita erunt ab accusatore tractati, ut refelli, & contrariam in partem conuertere possint, quo in genere sunt tres extremi, contrarijs rationibus infirmare. Illa autem acerrima accusatorum criminatio, per quam perturbationem fore omnium iudiciorum demonstrant, si de indemnato supplicij sumendi potestas data sit, leuabitur. Primum si eiusmodi demonstrabitur iniuria, ut non modo uiro bono, uerum etiam homini libero uideatur non fuisse

DE INVENTIONE

toleranda. Deinde ita perspicua, ut ne ab ipso quidem, qui fecisset, in dubium uocaretur. Deinde eiusmodi, ut in eam is maxime debuerit animadvertere, qui animadverterit, ut non tam rectum, non tam fuerit honestum in iudicium illam rem peruenire, quam eo modo, atque ab eo uindicari, quo modo, et à quo sit uindicata. Postea sic rem fuisse apertam, ut iudicium de ea re fieri nihil attinuerit. Atque hic demonstrandum est rationibus, & rebus similibus, permultas ita atroces, & perspicuas res esse, ut de his non modo non necesse sit, sed ne utile quidem, quin mox iudicium fiat, expectare. Locus communis accusatoris in eum, qui cum id, quod arguitur, negare non possit, tamen aliquid sibi spei compareret ex iudiciorum perturbatione. Atque hic utilitatis iudiciorum demonstratio, et de eo conquestio, qui supplicium dederit indemnatus: in eius autem, qui sumpserit, audaciam & crudelitatem indignatio. Ab defensore, in eius, quem ultus sit, audaciam sui conquestione, rem non ex nomine ipsius negotij, sed ex consilio eius, qui fecerit, & causa, & tempore considerari oportere: quid mali futurum sit, aut ex iniuria, aut ex scelere alicuius, nisi tanta & tam perspicua audacia ab eo, ad cuius famam, aut ad parentes, aut ad liberos pertinuerit, aut ad aliquam rem, quam charam esse omnibus aut necesse est, aut oportet esse, fuerit uindicata. Remotio criminis est, cum eius intentio facti, quod ab aduersario infertur, in alium, aut in aliud dimouetur. Id fit bipertito. Nam tum causa, tum res ipsa remouetur. Causa remotionis hoc nobis exemplo sit:

Rhodijs quosdam legarunt Athenas. Legatis *Questores* res sumptum, quem oportebat dari, non dederunt. Legati profecti non sunt: accusantur. Intentio est, Proficisci oportuit. Depulsio est, Non oportuit. *Questio* est, Oportuerit ne. Ratio est, Sumptus enim, qui de publico dari solet, is ab *Questore* non est datus. Infirmatio est, Vos tamen id, quod publice vobis datum erat negotij, conficere oportebat. Iudicatio est, Cum ijs, qui legati erant, sumptus, qui de publico debebatur, non daretur, oportuerit ne eos conficere nihilo minus legationem. Hoc in genere primum, sicut in cæteris, si quid aut ex coniecturali, aut ex alia constitutione sumi possit, uideri oportebit. Deinde pleraque ex comparatione, & ex relatione criminis in hanc quoque causam conuenire poterunt. Accusator autem illum, cuius culpa id factum prius dicet, primum defendet, si poterit: sin minus poterit, negabit ad hoc iudicium illius, sed huius, quem ipse accuset, culpam pertinere. Postea dicet suo quenque officio consulere oportere: nec, si ille peccasset, hunc oportuisse peccare. Deinde, si ille deliquerit, separatim illum, sicut hunc, accusari oportere, et non cum huius defensione coniungi illius accusationem. Defensor autem, cum cætera, si qua ex alijs incident constitutionibus, pertractarit, de ipsa remotione sic argumentabitur. Primum, cuius acciderit culpa, demonstrabit. Deinde, cum id aliena culpa accidisset, ostendet se aut non potuisse, aut non debuisse id facere, quod accusator dicat oportuisse. Quod non potuerit, ex utilitatis partibus, in quibus est necessitudo

DE INVENTIONE

nis uis implicata, demonstrabit. Quòd non debuerit, ex honestate considerabitur. De utroque distinctius in deliberatio genere dicetur. Deinde omnia facta esse ab reo, quæ in ipsius fuerint potestate: quod minus quàm conuenerit factum sit, culpa id alterius accidisse. Deinde in alterius culpa exponenda demonstrandum est, quantum uoluntatis et studij fuerit in ipso: & id signis confirmandum huiusmodi, ex cætera diligentia, ex ante factis, aut dictis, atque hoc ipsi utile fuisse facere, inutile autem non facere, et cum cætera uita magis hoc fuisse consentaneum, quàm quod propter alterius culpam non fecerit. Sin autem non in hominem certum, sed in rem aliquam causa dimouebitur, ut in hac eadem re, si Quæstor mortuus esset, & idcirco Legatis pecunia data non esset, accusatione alterius, & culpæ depulsione dempta, cæteris similiter uti locis oportebit, & ex concessionis partibus, quæ conuenient, assumere, de quibus post nobis dicendum erit. Loci autem communes ijdem utrisque fere, qui superioribus assumptiuis incident: hi tamen certissimi. Accusatoris, facti indignatio. Defensoris, cum in alio culpa sit, aut in ipso non sit, supplicio reum affici non oportere. Ipsius autem rei sit remotio, cum id, quod datur crimini, negat neque ad se, neque ad officium suum reus pertinuisse: nec, si quod in eo sit delictum, sibi attribui oportere. Id genus causæ est huiusmodi: In eo fœdere, quod factum est quondam cum Samnitibus, quidam adolescens nobilis porcam sustinuit iussu Imperatoris. Fœdere autem ab senatu improbato, et Imperatore Sam-

nitibus dedito, quidam in senatu eum quoque dicit, qui porcam tenuerit, dedi oportere. Intentio est, Dedi oportet. Depulsio est, Non oportet. Quæstio est, Oporteat ne. Ratio est, Nō enim meum fuit officium, nec mea potestas, cum & id ætatis & priuatus essem, & esset summa cum auctoritate & potestate Imperator, qui uideret ut satis honestum fœdus feriretur. Infirmatio est, Attamen, quoniam tu particeps factus es in turpissimo fœdere summæ religionis, dedite conuenit. Indicatio est, Cum is, qui potestatis nihil habuerit, iussu Imperatoris in fœdere, & in tanta religione interfuerit, dedendus ne sit hostibus, nec ne. Hoc genus causæ à superiore hoc differt, quod in illo concedit se reus oportuisse facere id, quod fieri dicat accusator oportuisse, sed alicui rei, aut hominī causam attribuit, quæ uoluntati suæ fuerit impedimento sine concessionis partibus. Nam earum quædam maior uis est, quod paulo post intelligetur. In hoc autem non accusare alterum, nec culpam in alium transferre debet, sed demonstrare eam rem nec ad se, nec ad potestatem, neque ad officium suum pertinuisse aut pertinere. Atque in hoc genere hoc accidit noui, quod accusator quoque sæpe ex remotione criminationem conficit. Ut si quis eum accuset, qui cum Prætor esset, in expeditionem ad arma populum uocarit, cum Consules adessent. Nam ut in superiore exemplo reus ab suo officio ac potestate factum dimouebat: sic in hoc ab eius officio ac potestate, qui accusatur, ipse accusator factum remouendo, hac ipsa ratione confirmat accusationem. In hac ab utroque

DE INVENTIONE

ex omnibus partibus honestatis, & omnibus utilitatibus partibus, exemplis, signis, ratiocinando, quid cuiusque officij, iuris, potestatis sit, quæri oportebit, et fuerit ne ei, de quo agitur, id iuris, officij, potestatis attributum, nec ne. Locos autem communes ex ipsa re, si quid indignationis ac conquestionis habebit, sumi oportebit. Concessio est, per quam non factum ipsum improbat ab reo, sed, ut ignoscatur, id petitur. Cuius partes sunt duæ, purgatio & deprecatio. Purgatio est, per quam eius, qui accusatur, non factum ipsum, sed uoluntas defenditur. Ea habet partes tres, imprudentiam, casum, necessitudinem. Imprudentia est, cum scisse aliquid is, qui arguitur, negat: ut apud quosdam lex erat, Ne quis Dianæ uitulum immolaret. Nautæ quidam, cum aduersa tempestate in alto iactarentur, uouerunt, si eo portu, quem conspiciebant, potiti essent, ei deo, qui ibi esset, se uitulum immolatueros. Casu erat in eo portu fanum Dianæ eius, cui uitulum immolari non licebat. Imprudentes legis, cum exissent, uitulum immolauerunt. Accusantur. Intentio est, Vitulum immolastis ei deo, cui non licebat. Depulsio est in concessione posita. Ratio est, Nesciui non licere. Infirmatio est, Tamen, quoniam fecisti quod non licebat, ex lege supplicio dignus es. Iudicatio est, Cum id fecerit, quod non oportuerit, et id non oportere nescierit, sit ne supplicio dignus. Casus autem inferetur in concessionem, cum demonstrabitur aliqua fortunæ uis uoluntati obstitisse, ut in hac: Cum Lacedæmonijs lex esset, ut, hostias nisi ad sacrificium quoddam redemptor præbuisset, capitale

capitale esset : hostias is, qui redemerat , cum sacrificij dies instaret , in urbem ex agro cœpit agere : tum subito magnis commotus tempestatibus fluvius Eurotas is, qui propter Lacedæmonem fluit, ita magnus et uehemens factus est , ut eo traduci uictimæ nullo modo possent . Redemptor suæ uoluntatis ostendendæ causa hostias constituit omnes in litore , ut, qui trans flumen essent , uidere possent . Cum omnes studio eius subitam fluminis magnitudinem scirent fuisse impedimento, tamen quidam capitis accersierunt . Intentio est, Hostiæ, quas debuisti, ad sacrificium præsto non fuerunt . Depulsio est concessio . Ratio , flumen enim subito creuit , & ea re traduci non potuerunt . Infirmatio est , Tamen , quoniam , quod lex iubet , factum non est , supplicio dignus es . Iudicatio est, Cum in ea re redemptor contra legem aliquid fecerit , qua in re studio eius subita fluminis obstiterit magnitudo , supplicio'ne dignus sit . Necessitudo autem infertur, cum ui quadam reus id , quod fecerit , fecisse defenditur , hoc modo : Lex est apud Rhodios , ut, si qua rostrata in portu nauis deprehensa sit , publicetur . Cum magna in alto tempestas esset , uis uentorum inuitis nautis Rhodiorum in portum nauim coegit . Quæstor nauim populi uocat . Nauis dominus negat publicari oportere . Intentio est, Rostrata nauis in portu deprehensa est . Depulsio est concessio . Ratio , Vi & necessario sumus in portum coacti . Infirmatio est , Nauim ex lege tamen populi esse oportet . Iudicatio est , Cum rostratam nauim in portu deprehensam lex publicarit , cumq; hæc nauis inuitis nautis ui tempestatis in portum coniecta

DE INVENTIONE

sit, oporteat ne eam publicari. Horum trium generum idcirco unum in locum contulimus exempla, quod similis in ea præceptio argumentorum traditur. Nam in his omnibus primum, si quid res ipsa dabit facultatis, coniecturam ab accusatore induci oportebit, ut id, quod uoluntate factum negabitur, consulto factum suspicione aliqua demonstretur. Deinde inducere definitionem necessitudinis, aut casus, aut imprudentiæ, & exempla ad eam definitionem adiungere, in quibus imprudentia fuisse uideatur, aut casus, aut necessitudo, & ab his id, quod reus inferat, separare, id est ostendere dissimile, quod lenius, facilius, non ignorabile, non fortuitum, non necessarium fuerit. Postea demonstrare, potuisse euitari, & hac ratione prouideri potuisse, si hoc aut illud fecisset, aut, nisi fecisset, præcaueri, & definitionibus ostendere non hanc imprudentiam, aut casum, aut necessitudinem, sed inertiam, negligentiam, fatuitatem nominari oportere. Ac si qua necessitudo turpitudinem uidebitur habere, oportebit per locorum communium implicationem redarguentem demonstrare, quiduis perpeti, mori denique satius fuisse, quam eiusmodi necessitudini obtemperare. Atque tum ex his locis, de quibus in negotiali parte dictum est, iuris & æquitatis naturam oportebit quærere, & quasi in absoluta iuridicali per se hoc ipsum ab rebus omnibus separatim considerare. Atque hoc in loco, si facultas erit, exemplis uti oportebit, quibus in simili excusatione non sit ignotum: et contentione, magis illis ignoscendum fuisse: et ex deliberationis partibus, turpe, aut inutile esse concedi

eam rem, quæ ab aduersario commissa sit: permagnum esse, & magno futurum detrimento, si ea res ab ijs, qui potestatem habent iudicandi, neglecta sit. Defensor autem conuersis omnibus his partibus poterit uti. maxime autem in uoluntate defendenda commorabitur, & in ea re adaugenda, quæ uoluntati fuerit impedimento, et se plus, quàm fecerit, facere non potuisse, & in omnibus rebus uoluntatem spectari oportere: & se conuinci non posse, quòd non absit à culpa: & ex suo nomine communem hominum infirmitatem posse damnari. Deinde nihil indignius esse, quàm eum, qui culpa careat, supplicio non carere. Loci autem communes accusatoris, unus in confessione, & alter, quanta potestas peccandi relinquatur, si semel institutum sit, ut non de facto, sed de facti causa quærat. Defensoris autem, conquestio calamitatis eius, quæ non culpa, sed ui maiore quadam acciderit, & de fortunæ potestate, & hominum infirmitate, & uti suum animum non euentum considerent. In quibus omnibus conquestionem suarum ærumnarum, & crudelitatis aduersariorum indignationem inesse oportebit. Ac neminem mirari conueniet, si aut in ijs, aut in alijs exemplis scripti quoque controuersiam adiunctam uidebit. Quo de genere post erit nobis separatim dicendum: propterea quòd quædam genera causarum simpliciter & ex sua ui considerantur; quedam autem sibi aliud quoque aliquod controuersie genus assumunt. Quare omnibus cognitis, non erit difficile in unamquamque causam transferre, quod ex eo quoque genere conueniet: ut in

DE INVENTIONE

his exemplis concessionis inest omnibus scripti contro-
uersia ea, quæ ex scripto et sententia nominatur: sed
quia de concessione loquebamur, in eam præcepta de-
dimus. Alio autem loco de scripto & sententia dice-
mus. Nunc in alteram concessionis partem considera-
tionem intendemus. Deprecatio est, in qua non defen-
sio facti, sed ignoscendi postulatio continetur. Hoc ge-
nus uix in iudicio probari potest: ideo quòd, concessio
peccato, difficile est ab eo, qui peccatorum uindex es-
se debet, ut ignoscat impetrare. Quare parte eius ge-
neris, cum causam non in eo constitueris, uti licebit.
ut si pro aliquo claro, aut forti uiro, cuius in temp.
multa sint beneficia, dixeris, possis, cum uidearis non
uti deprecatione, uti tamen, ad hunc modum: Quòd
si iudices hic pro suis beneficijs, pro suo studio, quod in
uos habuit semper, tali suo tempore multorum suo-
rum recte factorum causa, uni delicto ut ignosceretis,
postularet, tamen dignum uestra mansuetudine, di-
gnum uirtute huius esset iudices, à uobis hanc rem hoc
postulante impetrari. Deinde augere beneficia licebit, et
iudices per locum communem ad ignoscendi uolunta-
tem ducere. Quare hoc genus, quanquam in iudicijs
non uersatur, nisi quadam ex parte: tamen, quia et
pars ipsa inducenda nonnunquam est, & in senatu,
aut concilio sæpe omni in genere tractanda, in id quo-
que præcepta ponemus. nam in senatu, & in consi-
lio de Siphace diu deliberatum est, & de Q. Numi-
torio Pullo apud L. Opimium, & eius consilium diu
dictum est. Et magis in hoc quidem ignoscendi, quàm
cognoscendi, postulatio ualuit. nam semper animo

bono se in populum R. fuisse non tam facile probabat, cum coniecturali constitutione uteretur, quàm ut propter posterius beneficium sibi ignosceretur, cum deprecationis partes adiungeret. Oportebit igitur eum, qui, sibi ut ignoscatur, postulabit, commemorare si qua sua poterit beneficia, & si poterit, ostendere ea maiora esse, quàm hæc, quæ deliquerit; ut plus ab eo boni, quàm mali profectum esse uideatur. Deinde maiorum suorum beneficia, si qua extabunt, proferre. Deinde, ostendere, non odio, neque crudelitate fecisse quod fecerit, sed aut stultitia, aut impulsu alicuius, aut aliqua honesta, aut probabili causa. Postea polliceri & confirmare, se & hoc peccato doctum, & beneficio eorum, qui sibi ignouerint, confirmatum, omni tempore à tali ratione abfuturum. Deinde spem ostendere, aliquo se in loco, magno ijs, qui sibi concesserint, usui futurum. Postea, si facultas erit, se aut consanguineum, aut iam à maioribus in primis amicum esse demonstrabit, & amplitudinem suæ uoluntatis, & nobilitatem generis eorum, qui se saluum uelint, et dignitatem ostendere, & cætera ea, quæ personis ad honestatem, & amplitudinem sunt attributa, cum conuestione, sine arrogantia in se esse demonstrabit; ut honore potius aliquo, quàm ullo supplicio dignus esse uideatur. Deinde cæteros proferre, quibus maiora delicta concessa sunt. Ac multum proficiet, si se misericordem in potestate, et propensum ad ignoscendum fuisse ostendet. Atque ipsum illud peccatum erit extenuandum, ut quamminimum fuisse uideatur, & aut turpe, aut inutile de-

DE INVENTIONE

monstrandum tali de homine supplicium sumere. Deinde locis communibus misericordiam captare oportebit ex ijs præceptis, quæ in primo libro sunt exposita. Aduersarius autem malefacta augebit, nihil imprudenter, sed omnia ex crudelitate & malitia facta dicet: ipsum immisericordem, superbum fuisse: & si poterit, ostendet semper inimicum fuisse, & amicum fieri nullo modo posse. Si beneficia proferet, aut aliqua de causa facta, non propter benevolentiam, demonstrabit, aut postea odium esse acre susceptum, aut illa omnia maleficijs esse deleta, aut leuiora beneficia quam maleficia, aut, cum beneficijs honos habitus sit, pro maleficio pœnam sumi oportere. Deinde turpe esse, aut inutile ignosci. Deinde, de quo ut potestas esset, sæpe optarint, in eum potestate non uti, summam esse stultitiam: & cogitare oportere, quem animum in eum, uel quale odium habuerint. Locus autem communis erit indignatio maleficij: & alter, eorum misereri oportere, qui propter fortunam, non propter malitiam in miserijs sint. Quoniam igitur in generali constitutione tandiu propter eius partium multitudinem commoramur, ne forte uarietate, & dissimilitudine rerum deductus alicuius animus in quendam errorem deferatur, quid etiam nobis ex eo genere restet, & quare restet, admonendum uidetur. Iuridicalem causam esse dicebamus, in qua æqui & iniqui natura, præmij aut pœnæ ratio quæreretur. Eas causas, in quibus de æquo & iniquo quæritur, exposuimus. Nunc restat ut de præmio & de pœna explicemus. Sunt enim multæ causæ, quæ ex præmij ali-

cuius petitione constant. Nam et apud iudices de præmio sæpe accusatorum quæritur, & à senatu, aut concilio aliquod præmium sæpe petitur. Ac neminem conueniet arbitrari nos, cum aliquod exemplum ponamus, quod in senatu agatur, ab iudicali genere exemplorum recedere. Quidquid enim de homine probando, aut improbando dicitur, cum ad eam dictionem sententiarum quoque ratio accommodetur, id non, si per sententiæ dictionem agitur, deliberatiuum est; sed, quia de homine statuitur, iudiciale est habendum. Omnino autem qui diligenter omnium causarum uim, & naturam cognouerit, cum genere primo, tum etiam formam eas intelliget dissidere: cæteris autem partibus aptas inter se omnes, & aliam in aliam implicatam uidebit. Nunc de præmijs consideremus. L. Licinius Crassus Consul quosdam in citeriore Gallia nullo illustri, neque certo duce, neque eo nomine, neque numero præditos, ut digni essent qui hostes populi R. esse dicerentur; quod tamen excursionibus & latrocinijs infestam prouinciam redderent, consecratus est, & confecit. Romam redijt, triumphum ab senatu postulat. Hic, ut & in deprecatione, nihil ad nos attinet, rationibus, & infirmitatibus rationum supponendis ad iudicationem peruenire: propterea quod, nisi alia quoque incidet constitutio, aut pars constitutionis, simplex erit iudicatio, & in quæstione ipsa continebitur. In deprecatione huiusmodi, Oporteat ne poena affici. In hac huiusmodi, Oporteat ne præmium dari. Nunc ad præmij quæstionem appositos locos exponemus. Ratio igitur præ-

DE INVENTIONE

mij quatuor est in partes distributa, in beneficia, in
 hominem, in præmij genus, in facultates. Beneficia
 ex sua ui, ex tempore, ex animo eius, qui fecerit, ex
 causa considerantur. Ex sua ui quærentur, hoc mo-
 do: Magna an parua, facilia an difficilia, singula-
 ria sint an uulgaria, uera an falsa quadam ex ora-
 tione honestentur. Ex tempore autem, Si tum cum
 indigeremus, cum cæteri non possent, aut nolent opi-
 tulari, si tum cum spes deseruisset, opitulatus sit. Ex
 animo, Si non sui commodi causa, sed eo consilio fe-
 cit omnia, ut hoc conficere posset. Ex casu, Si non
 fortuna, sed industria factum uidebitur, aut si in-
 dustrie fortuna obstitisset. In hominem autem, Qui-
 bus rationibus uixerit, quid sumptus in eam rem,
 aut laboris insumpserit, et, si quid aliquando tale fe-
 cerit, num alieni laboris, aut deorum bonitatis præ-
 mium sibi postulet: num aliquando ipse talem ob
 causam aliquem præmio affici negarit oportere: aut
 num iam satis pro eo, quod fecerit, honos habitus
 sit: aut num necesse fuerit ei facere id, quod fecerit:
 aut num huiusmodi sit factum, ut, nisi fecisset, sup-
 plicio dignus esset, non, quia fecerit, præmio: aut
 num ante tempus præmium petat, & spem incer-
 tam certo uenditet pretio: aut num, quo supplicium
 aliquod uitet, eo præmium postulet, uti de se præiu-
 dicium factum esse uideatur. In præmij autem gene-
 re, quid, & quantum, & quamobrem postuletur,
 & quo & quanto quæque res præmio digna sit, con-
 siderabitur. Deinde apud maiores quibus hominibus,
 & quibus de causis talis honos sit habitus, quæretur.

Deinde ne is honos nimium peruagetur. Atque hic eius, qui contra aliquem præmium postulantem dicet, locus erit communis, præmia uirtutis & officij sancta & casta esse oportere, neque ea aut cum improbis communicari, aut in mediocribus hominibus peruulgari. Et alter, minus homines uirtutis cupidos fore uirtutis præmio peruulgato. Quæ enim rara & ardua sint, ea ex præmio pulchra & iucunda hominibus uideri. Et tertius, si existant qui apud maiores nostros ob egregiam uirtutem tali honore dignati sunt, non ne de sua gloria, cum pari præmio tales homines affici uideant, deliberari putent? & eorum enumeratio, & cum eis, quos contra dicat, comparatio. Eius autem, qui præmiū petet, facti sui amplificatio, et eorum, qui præmio affecti sunt, cum suis factis contentio. Deinde cæteros à uirtutis studio repulsum iri, si ipse præmio non sit affectus. Facultates autem considerantur, cum aliquod pecuniarum præmium postulatur, in quo, utrum copia ne sit agri, uetigalium, pecuniæ, an penuria, consideratur. Locum communes, facultates augere, non minuire oportere; et impudentem esse, qui pro beneficio non gratiam, uerum mercedem postulet: contra autem, de pecunia ratiocinari, sordidum esse, cum de gratia referenda deliberetur: et se non pretium pro facto, sed honorem, ita ut factitatum sit, pro beneficio postulare. Ac de constitutionibus quidem satis dictum est: nunc de ijs controuersijs, quæ in scripto uersantur, dicendum uidetur.

IN scripto uersatur controuersia, cum ex scriptio-
nis ratione aliquid dubij nascitur, id fit ex ambiguo

DE INVENTIONE

ex scripto & sententia, ex contrarijs legibus, ex ratiocinatione, ex definitione. Ex ambiguo autem nascitur controuersia, cum, quid senserit scriptor, obscurum est, quod scriptum duas pluresue res significat, ad hunc modum: Paterfamilias, cum filium heredem faceret, uasorum argenteorum centum pondo uxori suæ sic legauit: Hæres meus uxori meæ uasorum argenteorum pondo centum, quæ uolet, dato. Post mortem eius uasa magnifica, & pretiose calata petit à filio mater: ille se, quæ ipse uellet, debere dicit. Primum, si fieri poterit, demonstrandum est non esse ambigue scriptum, propterea quòd omnes in consuetudine sermonis sic uti solent eo uerbo uno pluribusue in ea sententia, in qua is, qui dicet, accipiendum esse demonstrabit. Deinde ex superiore et ex inferiore scriptura docendum id, quod quæritur, fieri perspicuum. Quare si ipsa separatim ex se uerba considerentur, omnia aut pleraque ambigua uisum iri. Quæ autem ex omni considerata scriptura perspicua fiant, hæc ambigua non oportere existimari. Deinde qua in sententia scriptor fuerit, ex cæteris eius scriptis, & factis, dictis, animo, atque uita eius sumi oportebit, & eam ipsam scripturam, in qua inerat illud ambiguum, de quo quæritur, totam omnibus ex partibus pertentare, si quid aut ad id appositum sit, quod nos interpretemur, aut ei, quod aduersarius intelligat, aduersetur. Nam facile, quid uerisimile sit eum uoluisse qui scripsit, ex omni scriptura, & ex persona scriptoris, atque ijs rebus, quæ personis attributæ sunt, considerabitur. Deinde erit demonstran-

dum, si quid ex ipsa re dabitur facultatis, id, quod aduersarius intelligat, multo minus commode fieri posse, quàm id, quod nos accipimus; quòd illius rei neque administratio, neque exitus ullus extet: nos quod dicamus, facile & commode transigi posse: ut in hac lege (nihil enim prohibet fictam exempli loco ponere, quo facilius res intelligatur) Meretrix coronam auream ne habeto: si habuerit, publica esto. Contra eum, qui meretricem publicari dicat ex lege oportere, posset dici, neque administrationem esse ullam publicæ meretricis, neque exitum legis in meretrice publicanda: at in auro publicando & administrationem, & exitum facilem esse, & incommodi nihil inesse. Ac diligenter illud quoque attendere oportebit, num illo probato, quod aduersarius intelligat, utilior res, aut honestior, aut magis necessaria, à scriptore neglecta uideatur. Id fiet, si id, quod nos demonstrabimus, honestum, aut utile, aut necessarium demonstrabimus: & si id, quod ab aduersarijs dicetur, minime eiusmodi dicemus esse. Deinde si in lege erit ex ambiguo controuersia, dare operam oportebit, ut de eo, quod aduersarius intelligat, alia in lege cautum esse doceatur. Permultum autem proficiet illud demonstrare, quemadmodum scripsisset, si id, quod aduersarius accipiat, fieri aut intelligi uoluisset: ut in hac causa, in qua de uasis argenteis quæritur, possit mulier dicere, nihil attinuisse, ascribi, quæ uolet, si hæredis uoluntati permetteret: eo enim non ascripto, nihil inesse dubitationis, quin heres, quæ ipse uellet, daret. A mentis igitur fuisse, cum hæredi uellet cauere,

DE INVENTIONE

id ascribere, quo non ascripto nihilo minus heredi ca-
ueretur. Quare hoc genere magnopere talibus in cau-
sis uti oportebit: si hoc modo scripsisset, isto uerbo usus
non esset, non isto loco uerbum istud collocasset. Nam
ex his sententia scriptoris maxime perspicitur. Dein-
de, quo tempore scriptum sit, quærendum est, ut,
quod eum uoluisse in eiusmodi tempore uerisimile sit,
intelligatur. Post ex deliberationis partibus, quid uti-
lius, & quid honestius, & illi ad scribendum, & his
ad comprobandum sit, demonstrandum: & ex his si
quid amplificationis dabitur, communibus utrunque
locis uti oportebit. Ex scripto & sententia controuer-
sia consistit, cum alter uerbis ipsis, quæ scripta sunt,
utitur: alter ad id, quod scriptorem sensisse dicet, om-
nem adiungit dictionem. Scriptoris autem senten-
tia ab eo, qui sententia se defendet, tum semper ad
idem spectare, & idem uelle demonstrabitur: tum ex
facto, aut ex euentu aliquo ad tempus id, quod insti-
tuit, accommodatur. Semper ad idem spectare, hoc
modo: Paterfamilias cum liberorum nihil haberet,
uxorem autem haberet, in testamento ita scripsit: Si
mihi filius genitus fuerit unus, pluresue, is mihi hæ-
res esto. Deinde quæ assolent. Postea, Si filius ante
moritur, quàm in tutelam suam uenerit, tu mihi,
dicebat, secundus hæres esto. Filius non est natus. am-
bigunt agnati cum eo, qui est hæres, si filius ante,
quàm in tutelam ueniat, mortuus sit. In hoc genere
non potest hoc dici, ad tempus, aut ad euentum ali-
quem sententiam scriptoris oportere accommodari:
propterea quòd ea sola demonstratur, qua fretus il-

le, qui contra scriptum dicet, suam esse hereditatem defendit. Alterum autem genus est eorum, qui sententiam inducunt: in quo non simplex uoluntas scriptoris ostenditur, quæ in omne tempus, & in omne factum idem ualeat; sed ex quodam facto, aut euentu ad tempus interpretanda dicitur. Ea partibus iuridicalis assumptiuæ maxime sustinetur. Nam tum inducitur comparatio, ut in eum, qui, cum lex aperiri portas noctu uetaret, aperuit quodam in bello, & auxilia quædam in oppidum recepit, ne ab hostibus opprimerentur, si foris essent, quod prope muros castra hostes haberent. Tum relatio criminis, ut in eo, qui, cum communis lex omnium hominem occidere uetaret, Tribunum militum suum, qui uim sibi inferre conaretur, occidit. Tum remotio criminis, ut in eo, qui, cum lex, quibus diebus in legationem proficisceretur, præstitueret, quia sumptum non dedit Quæstor, profectus non est. Tum concessio per purgationem & per imprudentiam, ut in uituli immolatione: & per uim, ut in nauirostrata: & per casum, ut in Eurotæ fluminis magnitudine. Quare aut ita sententia inducetur, ut unum quoddam uoluisse scriptor demonstratur: aut sic, ut in eiusmodi re & tempore hoc uoluisse doceatur. Ergo is, qui scriptum defendit, his locis plerunque omnibus, maiore autem parte semper poterit uti. Primum scriptoris collaudatione & loco communi, nihil eos, qui iudicent, nisi id, quod scriptum sit, spectare oportere: & hoc eo magis, si legitimum scriptum proferetur, id est, aut lex ipsa, aut ex lege aliquid. Postea, quod

DE INVENTIONE

uehementissimum est, facti aut intentionis aduersa-
riorum cum ipso scripto contentione, quid scriptum
sit, quid factum, quid iuratus iudex: quem locum
multis modis uariare oportebit. Tum ipsum secum
admirantem quidnam contra dici possit, tum ad iudi-
cis officium reuertentem, & ab eo quærentem quid
præterea audire aut expectare debeat: tum ipsum
aduersarium quasi intentantis loco producendo, hoc
interrogando, utrum scriptum neget esse eo modo,
an ab se contra factum esse, aut contra contendere ne-
get: utrum negare ausus sit, se dicere desitutum. Si
neutrum neget, & contra tamen dicat, nihil esse
quo hominem impudentiorem quisquam se uisurum
arbitretur. In hoc ita commorari conueniet, quasi
præterea nihil dicendum sit, & quasi contradici ni-
hil possit, sæpe id, quod scriptum est, recitando, sæ-
pe cum scripto factum aduersarij confligendo, atque
interdum acriter ad iudicem ipsum reuertendo. Quo
in loco iudici demonstrandum est, quid iuratus sit,
quid sequi debeat: duabus de causis iudicem dubita-
re oportere, si aut scriptum sit obscure, aut neget
aliquid aduersarius. Cum & scriptum sit aperte, &
aduersarius omnia confiteatur, tum iudicem legi pa-
rere, non interpretari legem oportere. Hoc loco con-
firmato, tum diluere ea, quæ contra dici poterant,
oportebit. Contra autem dicetur, si aut prorsus aliud
sensisse scriptor, & scripsisse aliud demonstrabitur,
ut in illa de testamento quam posuimus controuersia;
aut causa assumptiua inferetur, quamobrem scripto
non potuerit aut non oportuerit obtemperari. Si aliud

sensisse scriptor, aliud scripsisse dicetur, is, qui scri-
 pto utetur, hoc dicet, non oportere de eius uoluntate
 nos argumentari, qui, ne id facere possemus, indi-
 cium nobis reliquerit suæ uoluntatis: multa incommo-
 da consequi, si instituatur, ut à scripto recedatur.
 nam & eos, qui aliquid scribant, non existimatu-
 ros id, quod scripserint, ratum futurum: et eos, qui
 iudicent, certum, quod sequantur, nihil habituros, si
 semel à scripto recedere consueuerint. Quòd si uolun-
 tas scriptoris conseruanda sit, se non aduersarios à uo-
 luntate eius stare. Nam multo propius accedere ad
 scriptoris uoluntatem eum, qui ex ipsius eam literis
 interpretetur, quàm illum qui sententiam scriptoris
 non ex ipsius scripto spectet, quod ille suæ uoluntatis
 quasi imaginem reliquerit, sed domesticis suspitioni-
 bus perscrutetur. Sin causam afferet is, qui à senten-
 tia stabit; primum erit contradicendum, quàm absur-
 dum non negare contra legem fecisse, sed, quare fece-
 rit, causam aliquam inuenire. Deinde conuersa om-
 nia esse: ante solitos esse accusatores iudicibus persua-
 dere, affinem esse alicuius culpæ eum, qui accusare-
 tur; causam proferre, quæ eum ad peccandum impu-
 lisset: nunc ipsum reum causam afferre, quare deli-
 querit. Deinde hanc inducere partitionem, cuius in
 singulas partes multæ conuenient argumentationes.
 Primum nulla in lege ullam causam contra scriptum
 accipi conuenire. Deinde si in cæteris legibus conue-
 niat, hanc esse huiusmodi legem, ut in ea non opor-
 teat. Postremo si in hac quoque lege oporteat, hanc
 quidem causam accipi minime oportere. Prima pars:

DE INVENTIONE

his fere locis confirmabitur, scriptori neque ingenium, neque operam, neque ullam facultatem defuisse, quo minus posset aperte perscribere id, quod cogitaret: non fuisse ei graue, nec difficile, eam causam excipere, quam aduersarij proferant, si quidquam excipiendum putasset: consueuisse eos, qui leges scribant, exceptionibus uti. Deinde oportet recitare leges cum exceptionibus scriptas, & maxime uidere, si quæ in ea ipsa lege, qua de agitur, sit exceptio aliquo in capite, aut apud eundem legis scriptorem, quo magis eum probetur fuisse excepturum, si quid excipiendum putaret; & ostendere, causam accipere, nihil aliud esse, nisi legem tollere: ideo quod, cum semel causa cõsideretur, nihil attineat eam ex lege considerare, quippe quæ in lege scripta non sit. quod si sit institutum, omnibus causam dari, & potestatem peccandi, cum intellexerint uos ex ingenio eius, qui contra legem fecerit, non ex lege, in quam iurati sitis, rem iudicare. Deinde & ipsis iudicibus iudicandi, & cæteris ciuibus uiuendi rationes perturbatum iri, si semel à legibus recessum sit. Nam & iudices neque quid sequantur habituros, si ab eo, quod scriptum sit, recedant; neque quo pacto alijs improbare possint, quod contra legem iudicarint: & cæteros ciues quid agant ignoraturos, si ex suo quisque consilio, & ex ea ratione, quæ in mentem aut in libidinem uenerit, non ex communi præscripto ciuitatis unamquamque rem administrabit. Postea quærere à iudicibus ipsis, quare in alienis detineantur negotijs, cur reip. munere impediuntur, cum sæpius suis rebus & commodis seruire possint,

possint, cur in certa uerba iurent, cur certo tempore conueniant, certo discedant; nihil quisquam afferat causæ, quo minus frequenter operam reip. det, nisi quæ causa in lege excepta sit: an se legibus obstrictos in tantis molestiis esse æquum censeant, aduersarios nostros leges negligere concedant. Deinde item quærere ab iudicibus, si eius rei causam, propter quam se reus contra legem fecisse dicat, exceptionem ipse in lege adscribat, passuri ne sint. Postea hoc, quod faciat, indignius & impudentius esse, quàm si adscribat. Age porro, quid si ipsi uelint iudices adscribere, passuri ne sit populus? atque hoc esse indignius, quam rem uerbo & literis mutare non possint, eam re ipsa, & iudicio maxime commutare. Deinde indignius esse de lege aliquid derogari, aut legem abrogari, aut aliqua ex parte commutari, cum populo cognoscendi, & probandi, aut improbandi potestas nulla fiat, hoc ipsis iudicibus inuidiosissimum futurum. Non hunc locum esse, neque hoc tempus legum corrigendarum, apud populum hoc, & per populum agi conuenire: quòd si nunc id agant, uelle se scire qui lator sit, qui sint accepturi, se actiones uidere, & dissuadere uelle. Quòd si hæc cum summe inutilia, tum multo turpissima sint, legem, cuiuscemodi sit, in præsentia conseruari à iudicibus, post, si displiceat, à populo corrigi conuenire. Deinde si scriptum non extaret, magis gnopere quæreremus: neque isti, ne si extra periculum quidem esset, crederemus: nunc cum scriptum sit, amentiam esse eius rei, qui peccarit, potius, quàm legis ipsius uerba cognoscere. His & huiusmodi ratioz

DE INVENTIONE

nibus ostenditur causam extra scriptum accipi non oportere. Secunda pars est, in qua est ostendendum, si in cæteris legibus oporteat, in hac non oportere. Hoc demonstrabitur, si lex aut ad res maximas, utilissimas, honestissimas, religiosissimas uidebitur pertinere: aut inutile, aut turpe, aut nefas esse tali in re non diligentissime legi obtemperare: aut ita lex diligenter perscripta demonstrabitur, ita cautum unaquaque de re, ita quod oportuerit exceptum, ut minime conueniat quidquam in tam diligenti scriptura præteritum arbitrari. Tertius locus est ei, qui pro scripto dicet, maxime necessarius, per quem ostendat oportet, si eò ueniat, causam contra scriptum accipi, eam tamen minime oportere, quæ ab aduersarijs afferatur. qui locus idcirco est huic necessarius, quòd semper is, qui contra scriptum dicit, æquitatis aliquid afferat oportet. Nam summa imprudentia est, eum, qui, contra quod scriptum sit, aliquid probare uelit, non æquitatis præsidio id facere conari. Si quid igitur ex hac ipsa accusator deroget, omnibus partibus iustius & probabilius accusare uideatur. Nam superior oratio hoc omnis faciebat, uti iudices, etiam si nollent, necesse esset; hæc autem, etiam si necesse non esset, ut uellent contra iudicare. Id autem fiet, si quibus ex locis culpa demonstrabitur non esse in eo, qui comparatione, aut remotione, aut relatione criminis, aut concessionis partibus se defendit, de quibus ante, ut potuimus, diligenter perscripsimus, si de his locis, quæ res postulabit, ad causam aduersariorum improbandam transferemus: aut causæ & rationes afferentur,

quare & quo consilio ita sit in lege, aut in testamento scriptum, ut sententia quoque & uoluntate scriptoris, non ipsa solum scripturæ causa confirmatum esse uideatur: aut alijs quoque constitutionibus factum coarguetur. Contra scriptum autem qui dicet, primum eum inducet locum, per quem æquitas causæ demonstretur: aut ostendet quo animo, quo consilio, qua de causa fecerit: & quamcunque causam assumet, assumptionis partibus se defendet, de quibus ante dictum est. Atque hoc in loco, cum diutius commoratus fui facti rationem, & æquitatem causæ exornauerit; tum ex his locis fere contra aduersarios dicet, oportere causas accipi: demonstrabit nullam esse legem, quæ aliquam rem inutilem aut iniquam fieri uelit: omnia supplicia, quæ à legibus profisciscantur, culpæ ac malitiæ uindicandæ causa constituta esse. Scriptorem ipsum, si existat, factum hoc probaturum: & idem ipsum, si ei talis res accidisset, facturum fuisse: et ea re legis scriptorem certo ex ordine iudices, certa ætate præditos constituisse, ut essent, non qui scriptum suum recitarent, quod quiuis puer facere posset, sed qui cogitationem assequi possent, et uoluntatem interpretari. Deinde illum scriptorem, si scripta sua stultis hominibus, & barbaris iudicibus committeret, omnia summa diligentia perscripturum fuisse: nunc uero, quod intelligeret quales uiri iudicaturi essent, idcirco eum, quæ perspicua uideret esse, non ascripsisse: neque enim uos scripti sui recitatores, sed uoluntatis interpretes fore putauit. Postea quærere ab aduersarijs, quid si hoc fecissem? quid si hoc

DE INVENTIONE

accidisset? eorum aliquid, in quibus aut causa sit honestissima, aut necessitudo certissima, tum ne accusaretis? Atqui lex nusquam excepit. Non ergo omnia scriptis, sed quædam, quæ perspicua sunt, tacitis exceptionibus cauere. Deinde nullam rem neque legibus, neque scriptura ulla, denique ne in sermone quidem quotidiano atque imperijs domesticis recte posse administrari, si unusquisque uelit uerba spectare, & non ad uoluntatem eius, qui uerba habuerit, accedere. Deinde ex utilitatis & honestatis partibus ostendere, quàm inutile, aut quàm turpe sit id, quod aduersarij dicant fieri oportuisse, aut oportere; & id, quod nos fecerimus aut postulemus, quàm utile aut quàm honestum sit. Deinde leges nobis charas esse non propter literas, quæ tenues & obscuræ notæ sint uoluntatis, sed propter earum rerum, quibus de scriptum est, utilitatem, & eorum, qui scripserint, sapientiam & diligentiam. Postea quid sit lex describere, ut ea uideatur in sententijs, non in uerbis consistere: & iudex is uideatur legi obtemperare, qui sententiam eius, non qui scripturam sequatur. Deinde quàm indignum sit eodem affici supplicio eum, qui propter aliquod scelus & audaciam contra legem fecerit, & eum, qui honesta aut necessaria de causa, non ab sententia, sed ab literis legis recesserit: atque his et huiusmodi rationibus & accipi causam, & in hac lege accipi, & eam causam, quam ipse afferat, oportere accipi demonstrabit. Et quemadmodum ei dicebamus, qui à scripto diceret, hoc fore utilissimum, si quid de æquitate ea, quæ cum aduersario staret, derogasset:

sic huic, qui contra scriptum dicet, plurimum proderit, ex ipsa scriptura aliquid ad suam causam conuertere, aut ambigue aliquid scriptum ostendere. Deinde ex illo ambiguo eam partem, quæ sibi profit, defendere, aut uerbi definitionem inducere, & illius uerbi uim, quo urgeri uideatur, ad suæ causæ commodum traducere, aut ex scripto non scriptum aliquid inducere per ratiocinationem, de qua post dicemus. Quacunque autem in re, quamuis leuiter probabiliter scripto ipso se defenderit, etiam cum æquitate causa abundabit, necessario multum proficiet: ideo quod si id, quo nititur aduersariorum causa, subduerit, omnem illam eius uim & acrimoniam lenierit ac diluerit. Loci autem communes certi ex assumptionis partibus in utranque partem conuenient. Præterea eius, qui à scripto dicet, leges ex se non ex eius, qui contra commiserit, utilitate spectari oportere, & legibus antiquius haberi nihil oportere. Contra scriptum, leges in consilio scriptoris & utilitate communi, non in uerbis consistere. Quàm indignum sit æquitatem literis urgeri, quæ uoluntate eius, qui scripserit, defendatur. Ex contrarijs autem legibus controuersia nascitur, cum inter se duæ uidentur leges, aut plures discrepare, hoc modo: Lex, Qui tyrannum occiderit, Olympionicarum præmium capito, & quam uolet sibi rem à magistratu poscito, & magistratus ei concedito. Et altera lex, Tyranno occiso quinque eius proximos cognatione magistratus necato. Alexandrum, qui apud Phæreos in Thessalia tyrannidem occuparat, uxor sua, cui Thebe

DE INVENTIONE

nomen fuit, noctu, cum simul cubaret, occidit. Hæc
 filium suum, quem ex tyranno habebat, sibi præmij
 loeo deposcit. Sunt qui ex lege puerum occidi dicant
 oportere. Res in iudicio est. In hoc genere utranque
 in partem ijdem loci, atque eadem præcepta conue=
 nient, ideo quòd uterque suam legem confirmare,
 contrariam infirmare debet. Primum igitur leges
 oportet contendere, considerando utra lex ad maio=
 res, hoc est ad utiliores, ad honestiores ac magis neces=
 sarias res pertineat. Ex quo conficitur, ut, si leges
 duæ, aut si plures, aut quotquot erunt, conseruari
 non possint, quia discrepent inter se; ea maxime con=
 seruanda putetur, quæ ad maximas res pertinere
 uideatur. Deinde utra lex posterius lata sit. nam
 postrema quæque grauissima est. Deinde utra lex iu=
 beat aliquid, utra permittat. nam id, quod impera=
 tur, necessarium: illud, quod permittitur, uolunta=
 rium est. Deinde in utra lege, si non obtemperatum
 sit, pœna afficiatur, aut in utra maior pœna sta=
 tuatur. nam maxime conseruanda est ea, quæ dili=
 gentissime sancta est. Deinde utra lex iubeat, utra
 uetet. nam sæpe ea, quæ uetat, quasi exceptione
 quadam corrigere uidetur illam, quæ iubet. Deinde
 utra lex de genere omni, utra de parte quadam, utra
 communiter in plures, utra in aliquam certam rem
 scripta uideatur. nam quæ in partem aliquam, &
 quæ in certam quandam rem scripta est, propius ad
 causam accedere uidetur, & ad iudicium magis per=
 tinere. Deinde ex lege utrum statim fieri necesse sit,
 utrum habeat aliquam moram & sustentationem.

nam id, quod statim faciendum sit, perfici prius oportet. Deinde operam dare, ut sua lex ipso scripto uideatur niti. Contraria autem aut per ambiguum, aut per ratiocinationem, aut per definitionem induci, quo sanctius & firmitus id uideatur esse, quod apertius descriptum sit. Deinde suæ legis ad scriptum ipsam sententiam quoque adiungere, contrariam legem item ad aliam sententiam traducere, ut, si fieri poterit, ne discrepare quidem uideantur inter se. Postremo facere, si causa dabit facultatem, ut nostra ratione utraque lex conseruari uideatur, & aduersariorum ratione altera sit necessario negligenda. Locos autem communes, & quos ipsa causa det, uidere oportebit, & ex utilitatis & honestatis amplissimis partibus sumere, demonstrantem per amplificationem ad utram potius legem accedere oporteat. Ex ratiocinatione nascitur cōtrouersia, cum ex eo, quod nusquam est, ad id, quod nusquam scriptum est, peruenitur, hoc pacto: Lex, Si furiosus est, agnatorum gentiliumq; in eo pecuniāq; eius potestas esto. Et lex, Paterfamilias uti super familia pecuniāq; sua legauerit, ita ius esto. Et lex, Si paterfamilias intestato moritur, familia pecuniāq; eius agnatorum gentiliumq; esto. Quidam iudicatus est parentem occidisse, & statim, quod effugiendi potestas non fuit, lignæ solæ in pedes inductæ sunt: os autem obuolutum est folliculo, & præligatum: deinde est in carcerem deductus, ut ibi esset tantisper, dum culeus, in quem coniectus in profluentem deferretur, compararetur. Interea quidam eius familiares in carcerem tabulas afferunt, &

testes adducunt. hæredes, quos ipse iubet, scribunt: tabulæ obsignantur: de illo post supplicium sumitur. Inter eos, qui hæredes in tabulis scripti sunt, & inter agnatos de hæreditate controuersia est. Hic certa lex, quæ testamenti faciendi ijs, qui in eo loco sint, adimat potestatem, nulla profertur. Ex cæteris legibus, & quæ hunc ipsum supplicio huiusmodi afficiunt, & quæ ad testamenti faciendi potestatem pertinent, per ratiocinationem ueniendum est ad eiusmodi rationem, ut quærat, habuerit ne testamenti faciendi potestatem. Locos autem in hoc genere argumentandi hos, et huiusmodi quosdam esse arbitramur. Primum eius scripti, quod proferas, laudationem & confirmationem. Deinde eius rei, quæ de quærat, cum eo, de quo constat, collationem eiusmodi, ut id, de quo quæritur, rei, de qua constet, simile esse uideatur. Postea admirationem percontatione, qui fieri possit, ut, qui hoc æquum esse concedat, illud neget, quod aut æquius, aut eodem sit in genere. Deinde idcirco de hac re nihil esse scriptum, quod, cum de illa esset scriptum, de hac re is, qui scribebat, neminem dubitaturum arbitratus sit. Postea multis in legibus multa esse præterita, quæ idcirco præterita nemo arbitretur, quod ex cæteris, de quibus scriptum sit, intelligi possint. Deinde æquitas rei demonstranda est, ut in iuridicali absoluta. Contra autem qui dicet, similitudinem infirmare debet: quod faciet, si demonstrabit illud quod conferatur, ab eo cui conferatur diuersum esse genere, natura, ui, magnitudine, tempore, loco, persona, opinione: si quo in numero illud, quod

per similitudinem afferetur, et quo in loco illud, cuius causa afferetur, haberi conueniat, ostendetur. Deinde quid res cum re differat, demonstrabitur; ut non idem uideatur de utraque existimari oportere. Ac si ipse quoque poterit ratiocinationibus uti, iisdem ratiocinationibus, quibus ante prædictum est, utetur: si non poterit, negabit oportere quidquam, nisi quod scriptum sit, considerare: periclitari omnia iura, si similitudines accipiantur: nihil esse pene, quod non alteri simile esse uideatur: multis dissimilibus rebus, in unamquamque rem tantum singulas esse leges: omnia posse inter se uel similia, uel dissimilia demonstrari. Locī communes à ratiocinatione, oportere coniectura ex eo, quod scriptum sit, ad id, quod non sit scriptum, peruenire: et neminem posse omnes res per scripturam amplecti, sed eum commodissime scribere, qui curet ut quædam ex quibusdam intelligantur. Contra ratiocinationem, huiusmodi coniecturam diuinationem esse, et stulti scriptoris esse non posse omnibus de rebus cauere quibus uelis. Definitio est, cum in scripto uerbum aliquod est positum, cuius de ui quæritur, hoc modo: Lex, Qui in aduersa tempestate nauim reliquerint, omnia amittunto: eorum nauis et onera sunt, qui in nauī remanserint. Duo quidam, cum iam in alto nauigarent, et eorum alterius nauis, alterius onus esset, naufragum quendam natantem, et manus ad se tendentem animaduertunt: misericordia commoti, nauim ad eum applicauerunt, hominem ad se sustulerunt. Postea aliquanto ipsos quoque tempestas uehementius iactare coepit, usque

DE INVENTIONE

que adeo ut dominus navis, cum idem gubernator esset, in scapham confugeret, & inde funiculo, qui à puppi religatus scapham annexam trahebat, naui, quoad posset, moderaretur; ille autem, cuius merces erant, in gladium in naui ibidem incumberet. Hic ille naufragus ad gubernaculum accessit, & naui, quoad potuit, est opitulatus. Sedatis autem fluctibus, & tempestate iam commutata, navis in portum prouehitur. Ille autem, qui in gladium incubuerat, leuiter saucius facile est ex uulnere recreatus. Naui cum onere horum trium suam quisque esse dicit. Hic omnes scripto ad causam accedunt, & ex nominis uinascitur controuersia. Nam & relinquere nauem, et remanere in naui; denique navis ipsa quid sit, definitionibus quaeritur. Iisdem autem ex locis omnibus, quibus definitiua constitutio, tractabitur. Nunc expositis ijs argumentationibus, quæ in iudiciale causarum genus accommodantur, deinceps in deliberatiuum genus & demonstratiuum argumentandi locos & præcepta dabimus, non quo non in aliqua constitutione omnis semper causa uersetur, sed quia proprii tantum harum causarum quidam loci sunt, non à constitutione separati, sed ad fines horum generum accommodati. Nam placet in iudicali genere finem esse æquitatem, hoc est partem quandam honestatis: in deliberatiuo autem Aristoteli placet utilitatem, nobis & honestatem & utilitatem: in demonstratiuo autem, honestatem. Quare in hoc quoque genere causæ quædam argumentationes communiter ac similiter tractabuntur: quædam separatius ad finem, quò re-

ferri omnem rationem oportet, adiungentur. Atque uniuscuiusque constitutionis exemplum supponere non grauaremur, nisi illud uideremus, quemadmodum res obscuræ dicendo fierent apertiores, sic res apertas obscuriores fieri oratione. Nunc ad deliberationis præcepta pergamus.

RERVM expetendarum tria genera sunt. par item numerus uitandarum ex contraria parte. Nam est quiddam, quod sua uis nos alliciat ad sese, non emolumento captans aliquo, sed trahens sua dignitate: quod genus, uirtus, scientia, ueritas est. Aliud autem non propter suam uim & naturam, sed propter fructum atque utilitatem petendum: quod pecunia est. Est porro quiddam ex horum partibus iunctum, quod & sua uis, & dignitate nos inductos ducit, & præ se gerit quandam utilitatem, quo magis expetatur, ut amicitia, bona existimatio. Atque ex his horum contraria facile tacentibus nobis intelligentur. Sed ut expeditius ratio tradatur, ea, quæ posuimus, breui nominabuntur. Nam in primo genere quæ sunt, honesta appellabuntur: quæ autem in secundo, utilia. Hæc autem tertia, quia partem honestatis continent, & quia maior est uis honestatis, iunctæ res omnino ex duplici genere intelligentur: sed in meliorem partem uocabuli conferantur, & honesta nominentur. Ex his illud conficitur, ut appetendarum rerum partes sint honestas & utilitas, uitandarum turpitudine & inutilitas. His igitur duabus rebus duæ res grandes sunt attributæ, necessitudo, et affectio: quarum altera ex uis, altera ex re & personis consi-

DE INVENTIONE

deratur . De utraque post apertius perscribemus .
 Nunc honestatis rationes primum explicemus . Quod
 autem totum , aut aliqua ex parte propter se petitur ,
 honestum nominabimus . Quare cum eius duæ partes
 sint , quarum altera simplex , altera iuncta sit , sim-
 plicem prius consideremus . Est igitur in eo genere om-
 nes res una uī atque uno nomine amplexa uirtus .
 Nam uirtus est animi habitus naturæ modo rationi
 consentaneus . Quamobrem omnibus eius partibus co-
 gnitis , tota uis erit simplicis honestatis considerata .
 Habet igitur partes quatuor , prudentiam , iustitiam ,
 fortitudinem , temperantiam . Prudentia est rerum
 bonarum & malarum & utrarumque scientia . Par-
 tes eius memoria , intelligentia , prouidentia . Memo-
 ria est , per quam animus repetit illa , quæ fuerunt .
 Intelligentia est , per quam ea perspicit , quæ sunt .
 Prouidentia est , per quam futurum aliquid uidetur
 antequam factum sit . Iustitia est habitus animi com-
 muni utilitate conseruata , suam cuique tribuens di-
 gnitatem . Eius initium est ab natura profectum : de-
 inde quædam in consuetudinem ex utilitatis ratione
 uenerunt : postea res & ab natura profectas , & ab
 consuetudine probatas , legum metus & religio san-
 xit . Natura ius est , quod non opinio genuit , sed
 quædam innata uis inseruit , ut religionem , pieta-
 tem , gratiam , uindicationem , obseruantiam , ueri-
 tatem . Religio est , quæ superioris cuiusdam naturæ ,
 quam diuinam uocant , curam ceremoniamq; affert .
 Pietas , per quam sanguine coniunctis , patriæq; be-
 neuolis officium & diligens tribuitur cultus . Gra-

tia, in qua amicitiarum & officiorum alterius memoria, & alterius remunerandi uoluntas continetur. Vindicatio est, per quam uis et iniuria, & omnino omne, quod obfuturum est, defendendo aut ulciscendo propulsatur. Obseruantia est, per quam homines aliqua dignitate antecedentes cultu quodam & honore dignantur. Veritas est, per quam immutata ea, quæ sunt, aut ante fuerunt, aut futura sunt, dicuntur. Consuetudine ius est, quod aut leuiter à natura tractum aluit, & maius fecit usus, ut religionem: aut si quid eorum, quæ ante diximus, ab natura profectum, maius factum propter consuetudinem uidemus, aut quod in morem uetustas uulgi approbatione perduxit: quod genus, pactum, par, iudicatum. Pactum est, quod inter aliquos conuenit. Par, quod in omnes æquabile est. Iudicatum, de quo alicuius aut aliquorum iam sententijs constitutum est. Lege ius est, quod in eo scripto, quod populo expositum est ut obseruet, continetur. Fortitudo est considerata periculorum susceptio, et laborum perperessio. Eius partes, magnificentia, fidentia, patientia, perseuerantia. Magnificentia est rerum magnarum & excelsarum cum animi ampla quadam et splendida propositione agitatio atque administratio. Fidentia est, per quam magnis & honestis in rebus multum ipse animus in se fiduciæ certa cum spe collocauit. Patientia est honestatis, aut utilitatis causa rerum arduarum ac difficilium uoluntaria ac diuturna perperessio. Perseuerantia est in ratione bene considerata stabilis, & perpetua permanensio. Temperantia est rationis in

DE INVENTIONE

libidinem, atque in alios non rectos impetus animi firma & moderata dominatio. Eius partes sunt, continentia, clementia, modestia. Continentia est, per quam cupiditas consilij gubernatione regitur. Clementia, per quam animi temere in odium alicuius inuectionis concitati comitate retinentur. Modestia, per quam pudor honestus claram & stabilem comparat auctoritatem. Atque hæc omnia propter se solum, ut nihil adiungatur emolumenti, petenda sunt. Quod ut demonstretur, neque ad hoc nostrum institutum pertinet, & à breuitate præcipiendi remotum est. Propter se autem uitanda sunt, non ea modo, quæ his contraria sunt, ut fortitudini ignavia, & iustitiæ iniustitia; uerum etiam illa, quæ propinqua uidentur & finitima esse, absunt autem longissime: quod genus, fidentiae contrarium est diffidentia, & ea re uitium est. Audacia non contrarium, sed appositum est, ac propinquum, & tamen uitium est. Sic unicuique uirtuti finitimum uitium reperietur, aut certo iam nomine appellatum: ut audacia, quæ fidentia: pertinacia, quæ perseuerantiæ finitima est: superstitio, quæ religioni propinqua est, aut sine ullo certo nomine. quæ omnia item uti contraria rerum bonarum in rebus uitandis reponemus. Ac de eo quidem genere honestatis, quod omni ex parte propter se petitur, satis dictum est. Nunc de eo, in quo utilitas quoque adiungitur, quod tamen honestum uocamus, dicendum uidetur. Sunt igitur multa, quæ nos cum dignitate, tum fructu quoque suo ducunt ad se: quo in genere est gloria, dignitas, amplitudo, amicitia. Gloria est fre-

quens de aliquo fama cum laude. Dignitas, alicuius honesta, & cultu, & honore, & uerecundia digna auctoritas. Amplitudo, potentiæ aut maiestatis, aut aliquarum copiarum magna abundantia. Amicitia, uoluntas erga aliquem rerum bonarum illius ipsius causa, quem diligit, cum eius pari uoluntate. Hic, quia de ciuilibus causis loquimur, fructus ad amicitiam adiungimus, ut eorum quoque causa petenda uideatur: ne forte qui nos de omni amicitia dicere existimant, reprehendere incipiant: quanquam sunt qui propter utilitatem modo petendam putant amicitiam, sunt qui propter se solum, sunt qui propter se & utilitatem: quorum quid uerissime constituitur, alius locus erit considerandi. nunc hoc sic ad usum oratorium relinquatur, utranque propter rem amicitiam esse expetendam. Amicitiarum autem ratio, quoniam partim sunt religionibus iunctæ, partim non sunt, & quia partim ueteres sunt, partim nouæ, partim ab illorum, partim ab nostro beneficio profectæ, partim utiliores, partim minus utiles, ex causarum dignitatibus, ex temporum opportunitatibus, ex officijs, ex religionibus, ex uetustatibus habebitur. Utilitas autem aut in corpore posita est, aut in extraneis rebus: quarum tamen rerum multo maxima pars ad corporis commodum reuertitur, ut in rep. quædam sunt, quæ, ut sic dicam, ad corpus pertinent ciuitatis, ut agri, portus, pecunia, classes, nautæ, milites, socij: quibus rebus incolumitatem ac libertatem retinent ciuitates. Alia uero, quæ iam quiddam magis amplum, & minus necessarium conficiunt, ut urbis

DE INVENTIONE

egregia exornatio atque amplitudo, ut quædam excellens pecuniæ magnitudo, amicitiarum ac societatum multitudo. quibus rebus non illud solum conficitur, ut saluæ & incolumes, uerum etiam ut amplæ atque potentes sint ciuitates. Quare utilitatis duæ partes uidentur esse, incolumitas & potentia. Incolumitas est, salutis tuta atque integra conseruatio. Potentia est, ad sua conseruanda, & alterius obtinenda, idonearum rerum facultas. Atque in ijs omnibus, quæ ante dicta sunt, quid difficulter fieri, & quid facile fieri possit, oportet considerare. Facile id dicimus, quod sine magno, aut sine ullo labore, sumptu, molestia, quambreuissimo tempore confici potest. Difficile autem fieri, quod quanquam laboris, sumptus, molestiæ, longinquitatis indiget, atque aut omnes, aut plurimas, aut maximas causas habet difficultatis, tamen his susceptis difficultatibus completi, atque ad exitum perducì potest. Quoniam ergo de honestate, & de utilitate diximus, nunc restat ut de ijs rebus, quas his attributas esse dicebamus, necessitudine & affectione perscribamus. Puto igitur esse hanc necessitudinem, cui nulla uì resisti potest, quæ neque mutari, neque leniri potest. Atque ut apertius hoc sit, exemplis licet uim rei, qualis & quanta sit, cognoscamus. Vri posse flamma ligneam materiam necesse est. Corpus mortale aliquo tempore interire necesse est, atque ita necesse, ut uis ea postulat, quam modo describebamus, necessitudinis: cui nulla uì resisti potest, quæ neque leniri potest. Huiusmodi necessitudines, cum in dicendi rationes incident, recte necessitudines

cessitudines appellabuntur . Sin aliqua res incident
difficiles , in illa superiori , possit ne fieri , quæstione
considerabimus . Atque etiam hoc mihi uideor uidere ,
esse quasdam cum adiunctione necessitudines , quas-
dam simplices & absolutas . Nam aliter dicere sole-
mus , necesse est Cassilinenfes se dedere Annibali : ali-
ter autem , necesse est Cassilinum uenire in Annibalis
potestatem . illic in superiore adiunctio est hæc , nisi
malint fame perire : si enim id malunt , non est ne-
cesse . hoc inferius non item : propterea quòd , siue ue-
lint Cassilinenfes se dedere , siue famem perpeti , atque
ita perire , necesse est Cassilinum uenire in Annibalis
potestatem . Quid igitur perficere potest hæc necessi-
tudinis distributio ? prope dicam , plurimum , cum is
locus necessitudinis uidebitur incurrere . Nam cum
supplex erit necessitudo , nihil erit quod multa dica-
mus , cum eam nulla ratione lenire possimus . cum
autem ita necesse erit , ut aliquid effugere aut adipi-
sci uelimus , tum , adiunctio illa quid habeat utilitatis
aut quid honestatis , erit considerandum . Nam si ue-
lis attendere , ita tamen , ut id quæras , quod conue-
niat ad usum ciuitatis , reperiās nullam esse rem ,
quam facere necesse sit , nisi propter aliquam cau-
sam , quam adiunctionem nominamus : pariter au-
tem esse multas res necessitudinis , ad quas similis ad-
iunctio non accedit . Quod genus , ut homines mor-
tales necesse est interire , sine adiunctione : ut cibo
utantur , non necesse est , nisi cum illa exceptione ,
extra quàm si nolint fame perire . Ergo , ut dixi , il-
lud , quod adiungitur , semper , cuiusmodi sit , erit con-

DE INVENTIONE

siderandum. Nam omnitempore id pertinebit, ut aut ad honestatem hoc modo exponenda necessitudo sit, Necesse est hoc faciamus, si honeste uolumus uiuere: aut ad incolumitatem hoc modo, Necesse est, si incolumes uolumus esse: aut ad commoditatem hoc modo, Necesse est, si sine incommodo uolumus uiuere. Ac summa quidem necessitudo uidetur esse honestatis, huic proxima incolumitatis, tertia ac leuissima commoditatis: quæcum his duabus nunquam poterit contendere. Hasce autem inter se sæpe necesse est comparari, ut, quanquam præstet honestas incolumitati, tamen, utri potissimum consulendum sit, deliberetur. Cuius rei certum quiddam præscriptum uidetur in perpetuum dari posse. Nam qua in re fieri poterit, ut, cum incolumitati consuluerimus, quod sit in præsentia de honestate delibatum, uirtute aliquando & industria recuperetur, incolumitatis ratio uidebitur habenda: cum autem id non poterit, honestatis. Ita in eiusmodi quoque re, cum incolumitati uidebimur consulere, uere poterimus dicere, nos honestatis rationem habere, quoniam sine incolumitate eam nullo tempore possumus adipisci. Qua in re uel concedere alteri, uel ad conditionem alterius descendere, & in præsentia quiescere, atque aliud tempus expectare oportebit. In commoditatis uero ratione, modo illud attendatur, digna ne causa uideatur ea, quæ ad utilitatem pertinebit, quare aut de magnificentia, aut de honestate quiddam derogetur. Atque in hoc loco mihi caput illud uidetur esse, ut queramus quid sit illud, quod si adipisci aut effugere uelimus, aliqua

res nobis sit necessaria, hoc est, quæ sit adiunctio, ut proinde, utiquæque res erit, laboremus, & grauissimam quanque causam uehementissime necessariam iudicemus. Affectio est, quædam ex tempore, aut ex negotiorum euentu, aut administratione, aut studio hominum commutatio rerum, ut non tales, quales ante habitæ sint, aut plerunque haberi soleant, habendæ uideantur esse: ut ad hostes transire turpe uideatur esse, at non illo animo, quo Vlysses transijt: et pecuniam in mare deicere inutile, at non eo consilio, quo Aristippus fecit. Sunt igitur res quædam ex tempore, & ex consilio, non ex sua natura considerandæ: quibus in omnibus, quid tempora petant, aut quid personis dignum sit, considerandum est: & non quid, sed quo quidque animo, quicum, quo tempore, quandiu fiat, attendendum est. His ex partibus ad sententiam dicendam locos sumi oportere arbitramur. Laudes autem & uituperationes ex ijs locis sumuntur, qui loci personis sunt attributi, de quibus ante dictum est. sin distributius tractare quis uolet, partiatur in animum & corpus & extrarias res licebit. Animi est uirtus, cuius de partibus paulo ante dictum est. Corporis, ualetudo, dignitas, uires, uelocitas. Extrariæ, honos, pecunia, affinitas, genus, amici, patria, potentia, & cætera quæ simili esse in genere intelligentur. Atque in his id, quod in omnia ualet, ualere oportebit contraria quoque, & quæ, & qualia sint, intelligentur. Videre autem in laudando & in uituperando oportebit, non tam quæ in corpore, aut in extrarijs rebus ha-

DE INVENTIONE

buerit is, de quo agetur, quàm quo pacto his rebus
usus sit. Nam fortunam quidem & laudare stul=
titia, & uituperare superbia est. Animi autem &
laus honesta, & uituperatio uehemens est. Nunc
quoniam omne in causæ genus argumentandi ratio
tradita est, de inuentione, prima ac maxima parte rhe=
toricæ, satis dictum uidetur. quare quoniam
& una pars ad exitum hunc ab supe=
riore libro perducta est, & hic li=
ber non parum continet lite=
rarum; quæ restant,
in reliquis di=
cemus.

M. TVLLII CICERONIS

AD C. TREBATIVM

TOPICA.

AIORES nos res scribere ingressos
 C. Trebati, & ijs libris, quos breui
 m tempore satis multos edidimus, dignio-
 res, è cursu ipso reuocauit uoluntas
 tua. cum enim mecum in Tusculano
 esses, & in bibliotheca separatim uterque nostrum ad
 suum studium libellos, quos uellet, euolueret, incidi-
 sti in Aristotelis Topica quædam, quæ sunt ab illo
 pluribus libris explicata. qua inscriptione commotus,
 continuo à me eorum librorum sententiam requisi-
 sti. Quam tibi cum exposuissem, disciplinam inue-
 niendorum argumentorum, ut sine ullo errore ad
 eam rationem uia perueniremus ab Aristotele inuen-
 ta, libris illis contineri: uerecunde tu quidem, ut om-
 nia, sed tamen ut facile cernerem te ardere studio,
 mecum, ut tibi illa traderem, egisti. Cum autem ego
 te non tam uitandi laboris mei causa, quàm quòd in-
 teresse tua arbitrarer, uel ut eos per te ipse legeres,
 uel ut totam rationem à doctissimo quodam rhetore
 acciperes, hortatus essem: utrunque, ut à te audiebã,
 es expertus. sed à libris te obscuritas reiecit. rhetor
 autem ille magnus, ut opinor, Aristotelica se ignora-
 re respondit. quod quidem minime sum admiratus,
 eum philosophum rhetori non esse cognitum, qui ab
 ipsis philosophis, præter admodum paucos, ignoretur.

T iij

AD TREBATIVM

Quibus eo minus ignoscendum est, quod non modo rebus ijs, quæ ab illo dictæ & inuentæ sunt, alluci debuerunt; sed dicendi quoque incredibili quadam cum copia, tum etiam suauitate. Non potui igitur tibi sapius hoc roganti, & tamen uerenti ne mihi grauis esses, (facile enim id cernebam) debere diutius, ne ipsi iuris interpreti fieri uideretur iniuria. Etenim cum tu mihi, meisq; multa sæpe cauisses, ueritus sum, ne, si ego grauarer, aut ingratum id, aut superbum uideretur. Sed dum fuimus una, tu optimus es testis, quàm fuerim occupatus. Ut autem à te discessi in Græciam proficiscens, cum opera mea nec resp. nec amici uterentur, nec honeste inter arma uersari possem, ne si tuto id quidem mihi liceret; ut ueni ueliam, tuâq; & tuos uidi, admonitus huius æris alieni, nolui deesse ne tacitæ quidem flagitationi tuæ. itaque hæc, cum mecum libros non haberem, memoria repetita in ipsa nauigatione conscripsi, tibiq; ex itinere misi: ut mea diligentia mandatorum tuorum, te quoque, etsi admonitore non eges, ad memoriam nostrarum rerum excitarem. Sed iam tempus est ad id, quod instituimus, accedere.

CVM omnis ratio diligens differendi duas habeat partes, unam inueniendi, alteram iudicandi; utriusque princeps, ut mihi quidem uidetur, Aristoteles fuit. Stoici autem in altera elaborauerunt. Iudicandi enim uias diligenter persecuti sunt, ea scientia, quam Dialecticam appellant. Inueniendi uero artem, quæ Topice dicitur, quæ & ad usum potior erat, & ordine naturæ certe prior, totam reliquerunt. Nos autem,

quoniam in utraque summa utilitas est, & utranque, si erit otium, persequi cogitamus, ab ea, quæ prior est, ordiemur. Ut igitur earum rerum, quæ absconditæ sunt, demonstrato & notato loco facilis inuentio est: sic, cum peruestigare argumentum aliquod uolumus, locos nosse debemus. Sic enim appellatæ ab Aristotele sunt hæ quasi sedes, è quibus argumenta promuntur. itaque licet definire, Locum esse argumenti sedem: Argumentum autem, rationem, quæ rei dubiæ faciat fidem. Sed ex his locis, in quibus argumenta inclusa sunt, alij in eo ipso, de quo agitur, hærent: alij assumuntur extrinsecus. In ipso, tum ex toto, tum ex partibus eius, tum ex nota, tum ex ijs rebus, quæ quodam modo affectæ sunt ad id, de quo quæritur. Extrinsecus autem ea dicuntur, quæ absunt, longeque disiuncta sunt. Sed ad id totum, de quo differitur, tum definitio adhibetur, quæ quasi inuolutum euoluit id, de quo quæritur. Eius argumenti talis est formula: Ius civile est, æquitas constituta ijs, qui eiusdem ciuitatis sunt, ad res suas obtinendas. Eius autem æquitatis utilis est cognitio, utilis est ergo iuris civilis scientia. Tum partium enumeratio, quæ tractatur hoc modo: Si neque censu, neque uindicta, nec testamento liber factus est, non est liber: neque est ulla earum rerum, non est igitur liber. Tum notatio, cum ex ui uerbi argumentum aliquod elicitor, hoc modo: Cum lex Aelia Sentia assiduo uindicem assiduum esse iubeat, locupletem iubet locupleti: locuples enim assiduus, ut ait Aelius, appellatus ab ære dando. Ducuntur etiam argu-

T iij

AD TREBATIVM

menta ex ijs rebus, quæ quodammodo affectæ sunt ad id, de quo quæritur. Sed hoc genus in plures partes distributum est. Nam alia coniugata appellamus, alia ex genere, alia ex formula, alia ex similitudine, alia ex differentia, alia ex contrario, alia ex adiunctis, alia ex antecedentibus, alia ex consequentibus, alia ex repugnantibus, alia ex causis, alia ex effectis, alia ex comparatione maiorum, aut parium, aut minorum. Coniugata dicuntur, quæ sunt ex uerbis generis eiusdem. Eiusdem autem generis uerba sunt, quæ orta ab uno uarie commutantur, ut sapiens, sapienter, sapientia. hæc uerborum coniugatio συζυγία dicitur, ex qua huiusmodi est argumentum: Si compascuus ager est, ius est compascere. A genere sic ducitur: Quoniam argentum omne mulieri legatum est, non potest ea pecunia, quæ numerata domi relicta est, non esse legata. Forma enim à genere, quoad suum nomen retinet, nunquam seiungitur. Numerata autem pecunia nomen argenti retinet. legata igitur uidetur. A forma generis, quam interdum, quo planius accipiatur, partem licet nominare, hoc modo: Si ita Fabiæ pecunia legata est à uiro, si ei uiro materfamilias esset, si ea in manum non conuenerat, nihil debetur. Genus est uxor: eius duæ formæ, una matrumfamilias, earum, quæ in manum conuenerunt: altera earum, quæ tantummodo uxores habentur. Qua in parte cum fuerit Fabia, legatum ei non uidetur. A similitudine, hoc modo. Si ædes eæ corruerunt, uitium uel fecerunt, quarum ususfructus legatus est, hæres restituere non debet,

nec reficere, non magis quàm seruum restituere, si is, cuius ususfructus legatus est, deperisset. A' differentia: Non, si uxori uir legauit omne argentum, quod suum esset; idcirco, quæ in nominibus fuerunt, legata sunt. Multum enim differt, in arca ne positum sit argentum, an in tabulis debeatur. Ex contrario autem sic: Non debet ea mulier, cui uir bonorum suorum ususfructum legauit, cellis uinarijs et olearijs plenis relictis, putare id ad se pertinere. usus enim non abusus legatus est. Ea sunt inter se contraria. Ab adiunctis: Si ea mulier testamentum fecit, quæ se capite nunquam diminuit, non uidetur ex edicto Prætoris secundum eas tabulas possessio dari: adiungitur enim, ut secundum seruorum, secundum exulum, secundum puerulorum tabulas possessio uideatur ex edicto dari. Ab antecedentibus autem, et consequentibus, et repugnantibus, hoc modo: Ab antecedentibus, si uiri culpa factum est diuortium, etsi mulier nuncium remisit, tamen pro liberis manere nihil oportet. A' consequentibus: Si mulier cum fuisset nupta cum eo, quicum connubium non esset, nuncium remisit, quoniam qui nati sunt, patrem non sequuntur, pro liberis manere nihil oportet. A' repugnantibus: Si paterfamilias uxori ancillarum ususfructum legauit à filio, neque à secundo hærede legauit, mortuo filio mulier ususfructum non amittet. Quod enim semel testamento alicui datum est, id ab eo inuito, cui datum est, auferri non potest: repugnat enim recte accipere, & inuitum reddere. Ab efficientibus causis, hoc modo: Omnibus est ius pa-

AD TREBATIVM

rietem directum ad parietem communem adiungere, uel solidum, uel fornicatum. At si quis in pariete communi demoliendo damni infecti promiserit, non debeat prestare, quod fornix uitij fecerit. Non enim eius uitio, qui demolitus est, damnum factum est, sed eius operis uitio, quod ita ædificatum est, ut suspendi non possit. Ab effectis rebus, hoc modo: cum mulier uiro in manum conuenit, omnia, quæ mulieris fuerunt, uiri fiunt dotis nomine. Ex comparatione autem omnia ualent, quæ sunt eiusmodi. Quod in re maiore ualet, ualeat in minore: ut si in urbe fines non reguntur, neque aqua in urbe arceatur. Item contra: Quod in minore ualet, ualeat in maiore, licet idem exemplum conuertere. Item: Quod in re pari ualet, ualeat in hac, quæ par est: ut, quoniam usus auctoritas fundi biennium est, sit etiam ædium. At in lege ædes non appellantur, et sunt cæterarum omnium, quarum annuus est usus: ualeat æquitas, quæ paribus in causis paria iura desiderat. Quæ autem extrinsecus assumuntur, ea maxime ex auctoritate ducuntur. itaque Græcitalis argumentationes ἀπὸ τοῦ τέχνης uocant, id est artis expertes: ut si ita respondeas: Quoniam P. Scæuola id solum esse ambitus ædium dixerit, quod parietis communis tegendi causa tectum proijceretur, ex quo in tectum eius, ædis qui protexisset, aqua deflueret, id tibi ius uideri. His igitur locis, qui sunt expositi, ad omne argumentum reperiendum tanquam elementis quibusdam significatio & demonstratio datur. Vtrum igitur hæcenus satis est? tibi quidem tam acuto & tam

occupato puto . Sed quoniam auidum hominem ad
 has discendi epulas recepi , sic accipiam , ut reliquia-
 rum sit potius aliquid , quàm te hinc patiar non sa-
 tiatum discedere . Quando ergo unusquisque eorum
 locorum , quos exposui , sua quædam membra habet ,
 ea quam subtilissime persequamur , & primum de ip-
 sa definitione dicatur . Definitio est oratio , quæ id ,
 quod definitur , explicat quid sit . Definitionum au-
 tem duo sunt genera prima : unum earum rerum ,
 quæ sunt : alterum earum , quæ intelliguntur . Esse
 ea dico , quæ cerni tangi ue possunt , ut fundum ,
 aedes , parietem , stillicidium , mancipium , pecudem ,
 supellectilem , penus , cætera , quo ex genere quædam
 interdum nobis definienda sunt . Non esse rursus ea
 dico , quæ tangi demonstrari ue non possunt , cerni
 tamen animo atque intelligi possunt : ut si usucapio-
 nem , si tutelam , si gentem , si agnationem definias ,
 quarum rerum nullum subest quasi corpus , est tamen
 quædam conformatio insignita & impressa in intelli-
 gentia , quam notionem uoco : ea sepe in argumen-
 tando definitione explicanda sunt . Atque etiam defi-
 nitiones aliæ sunt partitionū , aliæ diuisionum . Par-
 titionum , cum res ea , quæ proposita est , quasi in mem-
 bra discerpitur : ut si quis ius civile dicat id esse , quod
 in legibus , senatusconsultis , rebus iudicatis , iurisperi-
 torum auctoritate , edictis magistratum , more , æ-
 quitate consistat . Diuisionum autem definitio formas
 omnes complectitur , quæ sub eo genere sunt , quod de-
 finitur , hoc modo : Ab alienatio est eius rei , quæ manci-
 pi est , aut traditio alteri nexu , aut in iure cessio , in a-

AD TREBATIVM

ter quos ea iure civili fieri possunt. Sunt & alia genera definitionum, sed ad huius libri institutum illa nihil pertinent: tantum est dicendum, qui sit definitionis modus. Sic igitur ueteres præcipiunt, cum sumptueris ea, quæ sunt ei rei, quam definire uelis, cum alijs communia, usque eò persequi, dum proprium efficiatur, quod nullam in aliam rem transferri possit. Vt hoc, Hæreditas est pecunia. commune adhuc, multa enim genera sunt pecuniæ. Adde quod sequitur, quæ morte alicuius ad quempiam peruenit: nondum est definitio: multis enim modis sine hæreditate teneri mortuorum pecuniæ possunt. Vnum adde uerbum, iure: iam à communitate res disiuncta uidebitur, ut sit explicata definitio, sic: Hæreditas est pecunia, quæ morte alicuius ad quempiam peruenit iure. Nondum est satis: adde, nec ea aut legata testamento, aut possessione retenta: confectum est. Itemq; ut illud, Gentiles sunt, qui inter se eodem nomine sunt. Non est satis. Qui ab ingenuis oriundi sunt. Ne id quidem satis est. Quorum maiorum nemo seruitutem seruauit. Abest etiam nunc. Qui capite non sunt diminuti. Hos fortasse satis est. Nihil enim uideo Scæuolam Pontificem ad hanc definitionem addidisse. Atque hæc ratio ualet in utroque genere definitionum, siue id, quod est, siue id, quod intelligitur, definiendum est. Partitionum autem et diuisionum genus quale esset, ostendimus: sed quid inter se differant, planius dicendum est. In partitione quasi membra sunt, ut corporis, caput, humeri, manus, latera, crura, pedes, & cætera. In diuisione

ne formæ sunt, quas Græci ἰδέω uocant: nostri, si qui hæc forte tractant, species appellant: non pessime id quidem, sed inutiliter ad mutandos casus in dicendo. nolim enim, ne si Latine quidem dici possit, speciesum & speciebus dicere, & sæpe his casibus utendum est: at formis & formarum uelim. cum autem utroque uerbo idem significetur, commoditatem in dicendo non arbitror negligendam. Genus et formam definiunt hoc modo: Genus est notio ad plures differentias pertinens. Forma est notio, cuius differentia ad caput generis, quasi fontem referri potest. Notionem appello, quod Græci tum γένος, tum μορφή dicunt. Ea est insita & ante percepta cuiusque formæ cognitio enodationis indigens. Formæ igitur sunt eæ, in quas genus sine ullius prætermissione diuiditur: ut si quis ius in legem, morem, æquitatem diuidat. Formas qui putat idem esse quod partes, confundit artem: & similitudine quadam conturbatus non satis acute, quæ sunt secernenda, distinguit. sæpe etiam definiunt & oratores & poætæ per translationem uerbi ex similitudine cum quadam suauitate. sed ego à uestris exemplis nisi necessario non recedam. Solebat igitur Aquilius collega et familiaris meus, cum de litoribus ageretur, quæ omnia publica esse uultis, quærentibus ijs, ad quos id pertinebat, quid esset litus, ita definire, quæ fluctus eluderet. hoc est, quasi qui adolescentiam florem ætatis, senectutem occasum uitæ uelit definire. Translatione utens discedebat à uerbis proprijs rerum ac suis. Quod ad definitiones attinet, hætenus: reliqua ui-

AD TREBATIVM

deamus. Partitione autem sic utendum est, nullam
ut partem relinquant: ut si partiri uelis tutelam, in=
scienter facias, si ullam prætermittas: at si stipula=
tionum aut iudiciorum formulas partiare, non est ui=
tiosum in re infinita prætermittere aliquid. quod idem
in diuisione uitiosum est. Formarum enim certus est
numerus, quæ cuique generi subiiciantur. Partium
distributio sæpe est infinitior, tanquam riuorum à
fonte deductio. Itaque in oratorijs artibus quæstionis
genere proposito, quot eius formæ sint, subiungitur
absolute: at cum de ornamentis uerborum, senten=
tiarumq; præcipitur, quæ uocantur ῥήματα, non
fit idem. Res enim est infinitior, ut ex hoc quoque in=
telligatur, quod uelimus inter partitionem & diui=
sionem interesse. Quanquam enim uocabula prope
idem ualere uideantur: tamen, quia res differebant,
nomina rerum distare uoluerunt. Multa etiam ex
notatione sumuntur: ea est autem, cum ex ui nomi=
nis argumentum elicitur, quam Græci ἐτυμολο=
γία uocant, id est, uerbum ex uerbo, ueriloquium.
Nos autem nouitatem uerbi non satis apti fugientes,
genus hoc notationem appellamus, quia sunt uerba
rerum notæ. itaque hoc idem Aristoteles οὐμολογία
appellat, quod Latine est nota. Sed cum intelligitur
quid significetur, minus laborandum est de nomine.
Multa igitur in disputando notatione eliciuntur ex
uerbo, ut cum quæritur, postliminium quid sit, non
dico quæ sint postliminij. nam id caderet in diuisionem,
quæ talis est: Postliminio redeunt hæc, ho=
mo, nauis, mulus clitellarius, equus, equa, quæ

fræna recipere solet . sed cum ipsius postliminii uis
quæritur , et uerbum ipsum notatur , in quo Seruius
noster , ut opinor , nihil putat esse notandum , nisi
post , et liminium illud productionem esse uerbi uult ,
ut in finitimo , legitimo , æditimo non plus inesse ti-
mum , quàm in meditullio tullium . Scæuola autem
Publij filius iunctum putat esse uerbum , ut sit in eo
et post , et limen : ut , quæ à nobis alienata sunt , cū ad
hostem peruenerint , et ex suo tanquam limine exie-
rint , dein cum redierint post ad idem limen , postlimi-
nio uideantur rediisse . Quo in genere etiam Mancini
causa defendi potest , postliminio rediisse ; deditum non
esse , quoniā non sit receptus : nam neque deditionem ,
neque donationem sine acceptione intelligi posse . Se-
quitur is locus , qui constat ex ijs rebus , quæ quodam
modo affectæ sunt ad id , de quo ambigitur , quem mo-
do dixi in plures partes distributum . Cuius primus est
locus ex coniugatione , quam Græci συζυγισμὸν uocant ,
finitimus notationi , de qua modo dictum est : ut , si
aquam pluuiam eam modo intelligeremus , quam im-
bri collectam uideremus , ueniret Mutius , qui , quia
coniugata uerba essent pluuiæ et pluendo , diceret om-
nem aquam oportere arceri , quæ pluendo creuisset .
Cum autem à genere ducetur argumentum , non erit
necesse id usque à capite arcessere . sæpe etiam citra li-
cet , dummodo supra sit quod sumitur , quàm id ad
quod sumitur : ut aqua pluuiæ ultimo genere ea est ,
quæ de cælo ueniens crescit imbri : sed propiore loco , in
quo quasi ius arcendi continetur , genus est , aqua plu-
uiæ nocens : eius generis formæ , loci uitiō et manu noc-

AD HERENNIVM

cens : quarum altera iubetur ab arbitrio coerceri, al-
 tera non iubetur . Commode etiam tractatur hæc ar-
 gumentatio, quæ ex genere sumitur, cum ex toto per-
 sequare partes, hoc modo : Si dolus malus est, cum
 aliud agitur, aliud simulatur, enumerare licet qui-
 bus id modis fiat : deinde in eorum aliquem id, quod
 arguas dolo malo factum, includere : quod genus ar-
 gumenti in primis firmum uideri solet . Similitudo
 sequitur, quæ late patet : sed oratoribus & philoso-
 phis magis, quàm uobis . Et si enim omnes loci sunt om-
 nium disputationum ad argumenta suppeditanda,
 tamen alijs disputationibus abundantius occurrunt,
 alijs angustius . Itaque genera tibi nota sint : ubi au-
 tem his utare, quæstiones ipsæ te admonebunt . Sunt
 enim similitudines, quæ ex pluribus collationibus per-
 ueniunt quò uolunt, hoc modo : Si tutor fidem præ-
 stare debet, si socius, si cui mandaris, si qui fiduciam
 acceperit, debet etiam procurator . Hæc ex pluribus
 perueniens quò uult, appellatur inductio, quæ Græ-
 ce *παραγωγὴ* nominatur, qua plurimum est usus in
 sermonibus Socrates . Alterum similitudinis genus
 collatione sumitur, cum una res uni, par pari compa-
 ratur, hoc modo : Quemadmodum si in urbe de fini-
 bus controuersia est, quia fines magis agrorum uiden-
 tur esse quàm urbis, finibus regendis adigere arbi-
 trum non possis : sic, si aqua pluuia in urbe nocet,
 quoniam res tota magis agrorum est, aquæ pluuie
 arcendæ adigere non possis arbitrum . Ex eodem simi-
 litudinis loco etiam exempla sumuntur, ut Crassus in
 Curiana causa exemplis plurimis usus est, agens de
 eo, qui

eo, qui testamento sic heredem instituisset, ut, si filius natus esset in decem mensibus, isq; mortuus prius quam in suam tutelam uenisset, secundus hæres hæreditatem obtineret: quæ commemoratio exemplorum ualuit, eaq; uos in respondendo uti multum soletis. Ficta etiam exempla similitudinis habent uim: sed ea oratoria magis sunt, quam uestra: quanquam uti etiam uos soletis, sed hoc modo: Finge mancipio aliquem dedisse id, quod mancipio dari non potest, num idcirco id eius factum est, qui accepit? aut num is, qui mancipio dedit, ob eam rem se ulla re obligauit? In hoc genere oratoribus & philosophis concessum est, ut muta etiam loquantur, ut mortui ab inferis excitentur, aut aliquid, quod fieri nullo modo possit, augendæ rei gratia dicatur, aut minuendæ, quæ hyperbole dicitur, & multa mirabilia alia. Sed latior est campus illorum, eisdem tamen ex locis (ut ante dixi) & in maximis, et in minimis quæstionibus argumenta ducuntur. Sequitur similitudinem differentia, rei maxime contraria superiori: sed est eiusdem dissimile & simile inuenire. eius generis hæc sunt: Non, quemadmodum, quod mulieri debeas, recte ipsi mulieri sine tutore auctore soluas; ita, quod aut pupillæ, aut pupillo debeas, recte possis eodem modo soluere. Deinceps locus est, qui à contrario ducitur. Contrariorum autem genera sunt plura. Vnum eorum, quæ in eodem genere plurimum differunt, ut sapientia & stultitia. Eodem autem genere dicuntur, quibus propositis occurrunt tanquam è regione quædam contraria, ut celeritati tarditas, non debilitas,

AD TREBATIVM

ex quibus contrarijs argumenta talia existunt : si stultitiam fugimus, sapientiam sequamur : & bonitatem, si malitiam . hæc, quæ, ex eodem genere contraria sunt, appellantur aduersa . Sunt enim alia contraria, quæ priuantia licet appellemus Latine, Græce appellantur ὁπν λυγᾶ . Præpositio enim IN, priuat uerbum ea ui, quam haberet, si IN præpositum non fuisset : ut dignitas indignitas, humanitas inhumanitas, & cætera generis eiusdem . quorum tractatio est eadem, quæ superiorum : quæ aduersa dixi . Nam alia quoque sunt contrariorum genera, uelut ea, quæ cum aliquo conferuntur, ut duplum, simplex; multa, pauca; longum, breue; maius, minus. Sunt etiam ualde contraria alia, quæ appellantur negantia . ea ἀρροπατνᾶ Græci, contraria aientibus : ut, Si hoc est, illud non est . quid enim opus exemplo est ? tantum intelligatur argumento querendo, contrarijs omnibus contraria non conuenire . Ab adiunctis autem posui equidem exemplum paulo ante, multa scilicet adiungi, quæ suscipienda essent, si statuissemus ex edicto secundum eas tabulas possessionem dari, quas is instituisset, cui testamenti factio nulla esset . Sed locus hic magis ad coniecturales causas, quæ uersantur in iudicijs, ualeat : cum queritur quid aut sit, aut euenerit, aut futurum sit, aut quid omnino fieri possit . Ac loci quidem ipsius forma talis est . Admonet autem hic locus, ut queratur quid ante rem, quid cum re, quid post rem euenerit . Nihil hoc ad ius, ad Ciceronem inquit Gallus noster, si quis ad eum tale quid retulerat, ut de facto quereres

tur . Tu tamen patiere nullum à me artis institutæ
 locum præteriri , ne , si nihil , nisi quod ad te pertineat ,
 scribendum putaris , nimium te amare uideare .
 Est igitur magna ex parte locus hic oratorius , non
 modo non iurisperitorum , sed ne philosophorum
 quidem . Ante rem enim quærentur , quæ talia sunt ,
 apparatus , colloquia , locus , constitutum conuiuium .
 Cum re autem , pedum crepitus , strepitus hominum ,
 corporum umbræ , & si quid eiusmodi . At post rem ,
 rubor , pallor , titubatio , si qua alia signa conturba-
 tionis & conscientiæ : præterea restinctus ignis , gladi-
 us cruentus , ceteraq; quæ suspicionem facti possunt
 mouere . Deinceps est locus dialecticorum proprius ex
 consequentibus & antecedentibus , & repugnantibus ,
 qui etiam ab adiunctis longe diuersus est . Nam
 adiuncta , de quibus paulo ante dictum est , non sem-
 per eueniunt , consequentia autem semper . ea enim
 dico consequentia , quæ rem necessario consequuntur .
 Itemq; & antecedentia , & repugnantia : quidquid
 enim antecedit quancumque rem , id cohæret cum re neces-
 sario : & quidquid repugnat , id eiusmodi est , ut co-
 hære nuncquam possit . Cum tripertito igitur distri-
 buatur locus hic , in consecutionem , antecessionem ,
 repugnantiam , reperiendi argumenti locus simplex
 est , tractandi triplex . Nam quid interest , cum hoc
 sumpseris , pecuniam numeratam mulieri deberi , cui
 sit omne argentum legatum , utrum hoc modo conclu-
 das argumentum ? si pecunia signata argentum est ,
 legata est mulieri : est autem pecunia signata argen-
 tum , legata igitur . an illo modo ? si numerata pe-

AD TREBATIVM

cunia non est legata, non est numerata pecunia argentum: est autem numerata pecunia argentum, legata igitur est. An illo modo: Non et legatum argentum est, & non est legata numerata pecunia: legatum autem argentum est, legata igitur numerata pecunia est. Appellant autem dialectici eam conclusionem argumenti, in qua cum primum assumpseris, consequitur id, quod annexum est, primum conclusionis modum. Cum id, quod annexum est, negaris, ut id quoque, cui fuerit annexum, negandum sit; secundus appellatur concludendi modus. Cum autem aliqua coniuncta negaris, & his alia negatio rursus adiungitur, & ex his primum sumpseris, ut, quod relinquitur, tollendum sit; is tertius appellatur conclusionis modus. Ex hoc illa rhetorum sunt ex contrariis conclusa, quæ ipsi Enthymemata appellant: non quod omnis sententia proprio nomine Enthymema dicatur: sed ut Homerus propter excellentiam communis poetarum nomen efficit apud Græcos suum; sic, cum omnis sententia Enthymema dicatur, quia videtur ea, quæ ex contrariis conficiatur, acutissima, sola proprie nomen commune possidet. Eius generis hæc sunt:

Hunc metuere, alterum in metu non ponere:
Eam, quam nihil accusas, damnas:
Bene quam meritam esse autumas, dicis male mereri.
Id, quod scis, prodest: nihil id, quod nescis, obest.

Hoc differendi genus attingit omnino uestras quoque in respondendo disputationes, sed philosophorum magis, quibus est cum oratoribus illa ex repugnantibus

bus sententijs communis conclusio, quæ à dialecticis
tertius modus, à rhetoribus Enthymema nuncupa-
tur. Reliqui dialecticorum modi plures sunt, qui ex
disiunctionibus constant: aut hoc, aut illud: hoc au-
tem, non igitur illud. Itemq; aut hoc, aut illud:
non autem hoc, illud igitur. Quæ conclusiones idcir-
co ratae sunt, quòd in disiunctione plus uno uerum
esse non potest. Atque ex ijs conclusionibus, quas su-
pra scripsi, prior quartus, posterior quintus à diale-
cticis modus appellatur. Deinde addunt coniunctio-
num negantiam, sic: Non & hoc est, & illud: hoc
autem, non igitur illud. hic modus est sextus. Septi-
mus autem, Non & hoc, & illud: non autem hoc,
illud igitur. Ex his modis conclusiones innumerabiles
nascuntur, in quo est fere tota dialectica. Sed ne eæ
quidem, quas exposui, ad hanc institutionem neces-
sariæ. Proximus est locus rerum efficientium, quæ
causæ appellantur: deinde rerum effectarum ab ef-
ficientibus causis. Harum exempla, ut reliquorum
locorum, paulo ante posui, & quidem ex iure ciui-
li: sed hæc patent latius. Causarum igitur genera
duo sunt. Vnum, quod ui sua id, quod sub ea subie-
ctum est, certe efficit, ut ignis accendit: Alterum,
quod naturam efficiendi non habeat, sed sine quo ef-
fici non possit: ut si quis æs causam statuæ uelit dice-
re, quòd sine eo non possit effici. Huius generis cau-
sarum, sine quo non efficitur, alia sunt quæta, nihil
agentia, stolidæ quodam modo, ut locus, tempus,
materiæ, ferramenta, & cætera generis eiusdem:
alia autem præursionem quandam ad effi-

AD TREBATIVM

ciendum, & quædam afferunt per se adiuuantia, etsi non necessaria, ut amor congressio causam attulerit, amor flagitio. Ex hoc genere causarum, ex æternitate pendentium, fatum à Stoicis nectitur. Atque ut earum causarum, sine quibus effici non potest, genera diuisi, sic etiam efficientium diuidi possunt. Sunt enim aliæ causæ, quæ plane efficiant nulla re adiuuante; aliæ, quæ adiuuari uelint: ut sapientia efficit sapientes sola per se: beatos efficiat necne sola per se, quæstio est. Quare cum in disputationem inciderit causa efficiens aliquid necessario, sine dubitatione licebit quod efficitur ab ea causa concludere. Cum autem erit talis causa, ut in ea non sit efficiendi necessitas; necessaria conclusio non sequitur. Atque illud quidem genus causarum, quod habet uim efficiendi necessariam, errorem afferre non fere solet: hoc autem, sine quo non efficitur, sæpe conturbat. Non enim, si sine parentibus filij esse non possunt, propterea causa fuit in parentibus gignendi necessaria. Hoc igitur, sine quo non fit, ab eo, in quo certe fit, diligenter est separandum. Illud enim est tanquam, Vtinam ne in nemore Pelio securibus Cæsa cecidisset abiegna ad terram trabes. nisi enim cecidissent abiegnae ad terram trabes, Argo illa facta non esset: nec tamen fuit in his trabibus efficiendi uis necessaria. At cum in Aiæcis nauim crispiforcans igneum fulmen iniectum est, inflammatur nauis necessario. Atque etiam est causarum dissimilitudo; quod aliæ sunt, ut sine ulla appetitione animi, sine uoluntate, sine opinione suum quasi opus

efficiant, uelut omne intereat, quod ortum est: aliæ autem aut uoluntate efficiuntur, aut perturbatio-
ne animi, aut habitu, aut natura, aut arte, aut casu. Voluntate, ut tu cum hunc libellum legis. Perturbatione, ut si quis euentum horum tempo-
rum timeat. Habitu, ut facile & cito irascatur. Natura, ut uitium in dies crescat. Arte, ut bene pingat. Casu, ut prospere nauiget. nihil horum si-
ne causa, nec quidquam omnino, sed huiusmodi cau-
sæ non necessariæ. Omnium autem causarum in alijs inest constantia, in alijs non inest. In natura & in arte constantia est, in cæteris nulla. Sed tamen earum causarum, quæ non sunt constantes, aliæ sunt perspicuæ, aliæ latent. Perspicuæ sunt, quæ appetitionem animi, iudiciūq; tangunt. Latent, quæ subiectæ sunt fortunæ. cum enim nihil sine causa fiat, hoc ipsum est fortunæ, euentus obscura causa, quæ latenter efficit. Efficitur etiam, ut ea, quæ fiunt, partim sint ignorata, partim uoluntaria: Ignorata, quæ necessitate effecta sunt: Voluntaria, quæ consilio. Quæ autem fortuna, uel ignorata, uel uoluntaria. Nam iacere telum, uoluntatis est: ferire quem nolueris, fortunæ. Ex quo aries ille subijci-
tur in uestris actionibus: si telum manu fugit ma-
gis, quàm iecit. Cadunt enim in ignorationem atque in imprudentiam perturbaciones animi, quæ quan-
quam sint uoluntariæ (obiurgatione enim & ad-
monitione deijciuntur) tamen habent tantos mo-
tus, ut ea, quæ uoluntaria sunt, aut necessaria interdum, aut certe ignorata uideantur. Toto igi-

AD TREBATIVM

tur loco causarum explicato, ex earum differentia in magnis quidem causis uel oratorum, uel philosophorum magna argumentorum suppetit copia: in uestris autem, si non uberior, at fortasse subtilior. priuata enim iudicia maximarum quidem rerum, in iurisconsultorum mihi uidentur esse prudentia. nam & adsunt multum, & adhibentur in consilio, & patronis diligentibus ad eorum prudentiam confugientibus hastas ministrant. In omnibus igitur ijs iudicijs, in quibus, ex fide bona, est additum; ubi uero etiam, ut inter bonos bene agier oportet; in primisq; in arbitrio rei uxorie, in quo est, Quid æquius, melius, parati esse debent. illi enim dolum malum, illi fidem bonam, illi æquum bonum, illi quid socium socio, quid eum, qui negotia aliena curasset, ei, cuius ea negotia fuissent, quid eum, qui mandasset, eum'ue, cui mandatum esset, alterum alteri præstare oporteret, quid uirum uxori, quid uxorem uiro, tradiderunt. Licebit igitur, diligenter cognitis argumentorum locis, non modo oratoribus & philosophis, sed iuris etiam peritis copiose de consultationibus suis disputare. Coniunctus huic causarum loco locus ille est, qui efficitur ex causis. Ut enim causa effectum indicat, sic, quod effectum est, quæ fuerit causa, demonstrat. Hic locus suppeditare solet oratoribus et poetis, sæpe etiam philosophis, sed ijs, qui ornate & copiose loqui possunt, mirabilem copiam dicendi, cum denunciant quid ex quaque re sit futurum. causarum enim cognitio cognitionem euentorum facit. Reliquus est comparisonis locus, cuius genus & exemplum supra posi-

tum est, ut cæterorum: nunc explicanda tractatio est. Comparantur igitur ea, quæ aut maiora, aut minora, aut paria dicuntur, in quibus spectantur hæc, numerus, species, uis, quædam etiam ad res aliquas affectio. Numero sic comparabuntur, ut plura bona paucioribus bonis anteponantur, pauciora mala maioribus pluribus, diuturniora bona brevioribus, longe et late peruagata angustis, ex quibus plura bona propagentur, quæquæ plures imitentur, et faciant. Specie autem comparantur, ut anteponantur quæ propter se expetenda sunt, ijs, quæ propter aliud: et ut innata atque insita, assumptis et aduentitijs: integra, contaminatis: iucunda, minus iucundis: honesta, ipsis etiam utilibus: procliuia, laboriosis: necessaria, non necessarijs: sua, alienis: rara, uulgarijs: desiderabilia, ijs, quibus facile carere possis: perfecta, inchoatis: tota, partibus: ratione utentia, rationis expertibus: uoluntaria, necessarijs: animata, inanimatis: naturalia, non naturalibus: artificiosa, non artificiosis. Vis autem in comparatione sic cernitur, efficiens causa grauior, quam non efficiens: quæ se ipsis contenta sunt, meliora, quam quæ egent alijs: quæ in nostra, quam quæ in aliorum potestate sunt: stabilia, incertis: quæ eripi non possunt, ijs, quæ possunt. Affectio autem ad res aliquas est huiusmodi. principum commoda maiora, quam reliquorum, itemque quæ iucundiora, quæ pluribus probata, quæ ab optimo quoque laudata. Atque ut hæc in comparatione meliora, sic deteriora quæ ijs sunt contraria. Parium autem comparatio nec elationem ha-

AD TREBATIVM

bet, nec submissionem: est enim æqualis. Multa autem sunt, quæ æqualitate ipsa comparantur, quæ ita fere concluduntur: si, consilio iuuare ciues et auxilio, æqua in laude ponendum est, pari gloria debent esse ij qui consulunt, & ij qui defendunt: at quod primum est: quod sequitur igitur. Perfecta est omnis argumentorum inueniendorum præceptio, ut cum profectus sis à definitione, à partitione, à notatione, à coniugatis, à genere, à forma, à similitudine, à differentia, à contrarijs, ab adiunctis, à consequentibus, ab antecedentibus, à repugnantibus, à causis, ab effectis, à comparatione maiorum, minorum, parium, nulla præterea sedes argumenti quærenda sit. sed quoniam ita à principio diuisimus, ut alios locos diceremus in eo ipso, de quo ambigitur, hæere, de quibus satis est dictum; alios assumi extrinsecus; de his pauca dicamus: etsi ea nihil omnino ad uestras disputationes pertinent, sed tamen totam rem perficiamus, quandoquidem coepimus. neque enim tu is es, quem nihil nisi ius ciuile delectet: & quoniam ad te hæc ita scribuntur, ut etiam in aliorum manus sint uentura, detur opera, ut quamplurimum ijs, quos recta studia delectant, prodesse possimus. Hæc ergo argumentatio quæ dicitur artis expers, in testimonio posita est. Testimoniū autem nunc dicimus, omne quod ab aliqua re externa sumitur ad faciendum fidem. Persona autem non qualiscunque testimonij pondus habet: ad faciendam enim fidem auctoritas quæritur. sed auctoritatem aut natura, aut tempus affert. Naturæ auctoritas in uirtute inest maxime. In tempore

autem multa sunt, quæ afferant auctoritatem, ingenium, opes, ætas, fortuna, ars, usus, necessitas, concursio etiam non nunquam rerum fortuitarum. Nam & ingeniosos, et opulentos, et ætatis spatio probatos, dignos, quibus credatur, putant: non recte fortasse: sed uulgi opinio mutari uix potest, ad eamq; omnia dirigunt & qui iudicant, et qui existimant. Qui enim his rebus, quas dixi, excellunt, ipsa uirtute uidentur excellere. Sed reliquis quoque rebus, quas modo enumeravi, quanquam in ijs nulla species uirtutis est, tamen interdum confirmatur fides, si aut ars quædam adhibetur, magna enim est uis ad persuadendum scientiæ; aut usus; plerunque enim creditur ijs, qui experti sunt. Facit etiã necessitas fidem, quæ cum à corporibus, tum ab animis nascitur. Nam et uerbis, tormentis, igni fatigati quæ dicunt, ea uideatur ueritas ipsa dicere: et quæ à perturbationibus animi sunt, dolore, cupiditate, iracundia, metu, quia necessitatis uim habent, afferunt auctoritatem & fidem. Cuius generis etiam illa sunt, ex quibus nonnunquam uerum inuenitur, pueritia, somnus, imprudentia, uinolentia, insania. Nam et pueri sæpe indicauerunt aliquid, ad quod pertineret, ignari: et per somnum, uinum, insaniam multa sæpe patefacta sunt. Multi etiam in res odiosas imprudentes inciderunt, ut Staleno nuper accidit: qui ea locutus est bonis uiris subauscultantibus pariete interposito, quibus patefactis, in iudiciumq; prolatis, rei capitalis iure damnatus est. huic simile quiddam de Lacedæmonio Pausania accepimus. Concursio autem fortuitarum

AD HERENNIVM

talis est, ut si interuentum est casu, cum aut agere-
 tur aliquid, quod proferendum non esset, aut dice-
 retur. In hoc genere etiam illa est in Palamedem con-
 iecta suspicionum proditiōis multitudo: quod genus
 refutare interdum ueritas uix potest. Huius etiam ge-
 neris est fama uulgi quoddam multitudinis testimo-
 nium. Quæ autem uirtute fidem faciunt, ea biperti-
 ta sunt. Ex quibus alterum natura ualet, alterum
 industria. Deorum enim uirtus natura excellit, ho-
 minum autem industria. Diuina hæc fere sunt te-
 stimonia: Primum orationis: oracula enim ex eo ipso
 appellata sunt, quod inest in his deorum oratio. De-
 inde rerum, in quibus insunt quasi opera diuina quæ-
 dam. Primum ipse mundus, eiusq; omnis ordo et or-
 natus: deinceps aerei uolatus auium atque cantus:
 deinde eiusdem aeris sonitus & ardores: multarumq;
 rerum in terra portenta, atque etiam per exta in-
 uenta præsensio. A dormientibus quoque multa si-
 gnificata uis: quibus ex locis sumi interdum solent
 ad fidem faciendam testimonia deorum. In homine
 uirtutis opinio ualet plurimum. Opinio autem est,
 non modo eos uirtutem habere, qui habeant, sed eos
 etiam, qui habere uideantur. itaque quos ingenio,
 quos studio, quos doctrina præditos uident, quorumq;
 uitam constantem & probatam, ut Catonis, Lælij,
 Scipionis, aliorumq; plurium, rentur eos esse quales
 se ipsi uelint. Nec solum eos censent tales esse, qui in
 honoribus populi, atque in rep. uersantur, sed &
 oratores, & philosophos, & poetas, & historicos,
 ex quorum & dictis & scriptis sæpe auctoritas pe-

titur ad faciendam fidem . Expositis omnibus argumentandi locis , illud primum intelligendum est , nec ullam esse disputationem , in quam non aliquis locus incurrat , nec fere omnes locos incidere in omnem quaestionem , & quibusdam quaestionibus alios , quibusdam esse alios aptiores locos . Quaestionum duo sunt genera : alterum infinitum , alterum definitum . Definitum est , quod ὁπὸς οὐκ ἔστιν Græci , nos causam . Infinitum , quod ἔστιν illi appellant , nos propositum possumus nominare . Causa certis personis , locis , temporibus , actionibus , negotijs cernitur , aut in omnibus , aut in plerisque eorum . Propositum autem in aliquo eorum , aut in pluribus , nec tamen in maximis . Itaque propositum pars causæ est . Sed omnis quaestio earum aliqua de re est , quibus causæ continentur , aut una , aut pluribus , aut nonnunquam omnibus . Quaestionum autem , quacunque de re sint , duo sunt genera , unum cognitionis , alterum actionis . Cognitionis sunt eæ , quarum finis est scientia : ut si quaeratur , à naturâ ne ius profectum sit , an ab aliqua quasi conditione hominum & pactione . Actionis autem huiusmodi exempla sunt : Sit ne sapientis ad remp. accedere . Cognitionis quaestiones tripertitæ sunt , cum , an sit , aut quid sit , aut quale sit , quaeritur . Horum primum coniectura , secundum definitione , tertium iuris & iniuriæ distinctione explicatur . Coniectura ratio in quatuor partes distributa est . Quarum una est , cum quaeritur , sit ne aliquid . Altera , unde ortum sit . Tertia , quæ id causa effecerit . Quarta , in qua de mutatione rei

AD TREBATIVM

quæritur, sit, nec ne sit: Ecquidnam honestum sit, ec-
quid æquum: re uera, aut hæc tantum opinione sint:
Vnde autem sit ortum, ut cum quæritur, natura an
doctrina possit effici uirtus. Causa autem efficiens sic,
ut cum quæritur, quibus rebus eloquentia efficiatur.
De commutatione sic: Possit'ne eloquentia commuta-
tione aliqua conuerti in infantiam. Cum autem quid
sit quæritur, notio explicanda est, et proprietas & di-
uisio & partitio. hæc enim sunt definitioni attribu-
ta. additur etiam descriptio, quam Græci χαρακτηρα
uocant. Notio sic quæritur, sit'ne id æquum, quod
ei, qui plus potest, utile est. Proprietas sic: In homi-
nem'ne solum cadat, an etiam in belluas ægritudo.
Diuisio & eodem pacto partitio, sic: Triá'ne genera
bonorum sint. Descriptio, Qualis sit auarus, qua-
lis assentator, cæteraq; eiusdem generis, in quibus na-
tura & uita describitur. Cum autem quæritur,
quale quid sit, aut simpliciter quæritur, aut compa-
rate. Simpliciter, Expetenda'ne sit gloria. Compa-
rate, Præponenda'ne sit diuitijs gloria. Simplicium
tria genera sunt, de expetendo fugiendoq; , de æquo
& iniquo, de honesto et turpi. Comparationum au-
tem duo, unum de eodem & alio, alterum de ma-
iore & minore. De expetendo et fugiendo, huiusmo-
di: Si expetendæ diuitiæ, si fugienda paupertas. De
æquo & iniquo: Aequum'ne sit ulcisci à quocunque
iniuriam acceperis. De honesto et turpi: Honestum'ne
sit pro patria mori. Ex altero autem genere, quod
erat bipartitum, unum est de eodem & alio: ut si
quærat, quid intersit inter amicum & assentato-

rem , regem & tyrannum . Alterum , de maiore & minore : ut si quærat , eloquentia ne pluris sit , an iuris ciuilis scientia . De cognitionis quæstionibus hæc tenus . Actionis reliquæ sunt : quarum duo sunt genera , unum ad officium , alterum ad motum animi gignendum , uel sedandum , planè ue tollendum . Ad officium sic , ut cum quæritur suscipiendi ne sint liberi . Ad mouendos animos , cum fiunt cohortationes ad defendendam remp . ad gloriam , et ad laudem : quo ex genere sunt querelæ , incitationes , miserationesq; flebiles , rursusq; oratio cum iracundiam restinguens , tum metum eripiens , tum exultantem letitiam comprimens , tum ægritudinem abstergens . Hæc cum in propositis quæstionibus genera sint , eadem in causas transferuntur . Loci autem , qui ad quasque quæstiones accommodati sunt , deinceps est uidendum . Omnes quidem illi , quos supra diximus , ad plerasque sunt : sed alij ad alias , ut dixi , aptiores . Ad coniecturam igitur maxime apta , quæ ex causis , quæ ex effectis , quæ ex coniunctis sumi possunt . Ad definitionem autem pertinet ratio & scientia definiendi . Atque huic generi finitimum est illud , quod appellari de eodem & altero diximus : quod genus , forma quædam definitionis est . Si enim quærat , idem ne sit pertinacia & perseuerantia ; definitionibus iudicandum est . Loci autem conuenient in eius generis quæstionem consequentes , antecedentes , repugnantes , adiunctis etiam duobus ijs , qui sumuntur ex causis et effectis . Nam si hanc rem illa sequitur , hanc autem non sequitur : aut

AD TREBATIVM

si huic rei illa antecedit, huic non antecedit: aut si huic rei repugnat, illi non repugnat: aut si huic rei, hæc illius alia causa est: aut si ex alio hoc, ex alio illud effectum est: ex quouis horum id, de quo quæritur, idem'ne an aliud sit, inueniri potest. Ad tertium genus quæstionis, in quo, quale sit, quæritur, in comparationem ea cadunt, quæ paulo ante in comparationis loco enumerata sunt. In illud autem genus, in quo de expetendo fugiendoq; quæritur, adhibentur ea, quæ sunt aut animi aut corporis, aut externa, uel commoda uel incommoda. Itemq; cum de honesto turpiq; quæritur, ad animi bona uel mala omnis dirigenda oratio est. Cum autem de æquo & iniquo differitur, æquitatis loci colliguntur: hi cernuntur bipartito, & natura, & instituto. Natura partes habet duas, tuitionem sui, & ulciscendi ius. Institutio autem æquitatis tripartita est. Vna pars legitima est, altera conueniens, tertia moris uetustate confirmata. Atque etiam rursus æquitas tripartita dicitur esse, una ad superos deos, altera ad manes, tertia ad homines pertinere. Prima pietas, secunda sanctitas, tertia iustitia aut æquitas nominatur. De proposito satis multa: deinceps de causa pauciora dicenda sunt. pleraque enim sunt ei cum proposito communia. Tria sunt igitur genera causarum, iudicij, deliberationis, laudationis. quarum fines ipsi declarant, quibus utendum locis sit. Nam iudicij finis est ius; ex quo etiam nomen. Iuris autem partes tum expositæ, cum æquitatis. Deliberandi finis utilitas: cuius et partes, quæ modo expositæ rerum expetendarum.

rum . Laudationis finis , honestas , de qua item est ante dictum . Sed definitæ quæstiones à suis quæque locis quasi proprijs instituuntur in accusationem defensionemq; partitæ . In quibus existunt hæc genera , ut accusator personam arguat facti , defensor aliquid opponat de tribus , aut non esse factum : aut , si sit factum , aliud eius facti nomen esse : aut iure esse factum . Itaque aut inficialis , aut coniecturalis prima appelletur , definitiva altera , tertia , quamuis molestum nomen hoc sit , iuridicialis uocetur . Harum causarum propria argumenta ex ijs sumpta locis , quos exposuimus , in præceptis oratorijs explicata sunt . Refutatio autem accusationis , in qua est depulsio criminis , quæ Græce *σύνεσις* dicitur , Latine appelletur status : in quo primum insistit quasi ad repugnandum congressa defensio . Atque etiam in deliberationibus & laudationibus iidem existunt status . Nam & negantur sæpe ea futura , quæ ab aliquo in sententia dicta sunt fore , si aut omnino fieri non possint , aut sine summa difficultate non possint . in qua argumentatione status coniecturalis existit . At cum aliquid de utilitate , honestate , æquitate differitur , deq; ijs rebus , quæ his sunt contrariæ ; incurrunt status aut iuris , aut nominis : quod idem contingit in laudationibus . nam aut negari potest id factum esse , quod laudetur : aut non eo nomine afficiendum , quo laudator affecerit : aut omnino non esse laudabile , quod non recte , non iure factum sit . quibus omnibus generibus usus est nimis impudenter Cæsar contra Catonem meum . Sed quæ ex statu contentio effi-

AD TREBATIVM

citur, eam Græci κρινόμενον uocant: mihi placet
 id, quoniam quidem ad te scribo, qua de re agitur,
 uocari. Quibus autem hoc, qua de re agitur, conti-
 netur, hæc continentia uocentur, quasi firmamenta
 defensionis, quibus sublatis defensio nulla sit. sed
 quoniam lege firmitus in controuersijs disceptandis esse
 nihil debet, danda est opera, ut legem adiutricem &
 testem adhibeamus. In qua re alij quasi status exi-
 stunt noui, sed appellantur legitimæ disceptationes.
 Tum enim defenditur, non id legem dicere, quod ad-
 uersarius uelit, sed aliud. Id autem contingit, cum
 scriptum ambiguum sit, ut duæ differentes sententiæ
 accipi possint. Tum opponitur scripto uoluntas scri-
 ptoris; ut quaeratur, uerbūne plus, an sententia ua-
 lere debeat. Tum legi lex contraria affertur. Ita sunt
 tria genera, quæ controuersiam in omni scripto fa-
 cere possunt, ambiguum, discrepantia scripti & uo-
 luntatis, scripta contraria. Iam hoc perspicuum est,
 non magis in legibus, quàm in testamentis, in stipu-
 lationibus, in reliquis rebus, quæ ex scripto aguntur,
 posse controuersias easdem existere. Horum tractatio-
 nes in alijs libris explicantur. Nec solum perpetuæ
 actiones, sed etiam partes orationis ijsdem locis adiu-
 uantur, partim proprijs, partim communibus: ut in
 principijs, quibus ut beniuoli, ut dociles, ut attenti
 sint qui audiant, efficiendum est proprijs locis. Itemq;
 narrationes, ut ad suos fines spectent, id est, ut pla-
 næ sint, ut breues, ut euidentes, ut credibiles, ut mo-
 ratæ, ut cum dignitate. quæ quanquam in tota ora-
 tione esse debent, magis tamen sunt propria narra-

di. Quæ autem consequitur narrationem fides, ea persuadendo quoniam efficitur, qui ad persuadendum loci maxime ualeant, dictum est in ijs, in quibus de omni ratione dicendi. Peroratio autem & alia quædam habet, & maxime amplificationem: cuius effectus is debet esse, ut aut perturbentur animi, aut tranquillentur; & si ita iam affecti ante sunt, ut augeat eorum motus, aut sedet oratio. Huic generi, in quo & misericordia, & iracundia, & odium, & inuidia, & ceteræ animi affectiones perturbantur, præcepta suppeditantur alijs in libris, quos poteris mecum legere, cum uoles. Ad id autem, quod te uelle senseram, cumulate satisfactum esse debet uoluntati tuæ. nam ne præterirem aliquid, quod ad argumentum in omni ratione reperiendum pertineret, plura, quàm à te desiderata erant, sum complexus:

feci; quod sæpe liberales uenditores solent, ut, cum ædes fundum uel uendiderint, rutis cæsis receptis, concedant tamen aliquid emptori, quod ornandi causa apte, & loco positum esse uideatur. sic tibi nos ad id, quod quasi mancipio dare debuimus, ornamenta quædam uoluimus non debita accedere.

M. TVLLII CICERONIS DE
PARTITIONE ORATORIA
DIALOGVS.

CICERO FILIVS.

TV DEO, mi pater, Latine ex te audire
S ea, quæ mihi tu de ratione dicendi Græce tra-
didisti, si modo tibi est otium, & si uis. C.
Pater. An est, mi Cicero, quod ego malim, quàm te
quandoctissimum esse? Otium autem primum est
summum, quoniam aliquando Roma exeundi pote-
stas data est: deinde ista tua studia uel maximis occu-
pationibus meis anteferrem libenter. C. Filius. Vis ne
igitur, ut tu me Græce soles ordine interrogare, sic
ego te uicissim eisdem de rebus Latine interrogem? C.
P. Sane, si placet. sic enim & ego te meminisse intel-
ligam, quæ accepisti: et tu ordine audies, quæ requi-
ris. C. F. Quot in partes distribuenda est omnis do-
ctrina dicendi? C. P. In tres. C. F. Cedo quas? C. P.
Primum in ipsam uim oratoris, deinde in orationem,
tum in quæstionem. C. F. in quo est ipsa uis? C. P. In
rebus & uerbis. sed & res et uerba inuenienda sunt
& collocanda. Proprie autem in rebus inuenire, in
uerbis eloqui dicitur. Collocare autem, etsi est commu-
ne, tamen ad inueniendum refertur. Vox, motus,
uultus, atque omnis actio eloquendi comes est, ca-
rumq; omnium custos est memoria. C. F. Quid, ora-
tionis quot sunt partes? C. P. Quatuor. Earum duæ

valent ad rem docendam, narratio & confirmatio :
Ad impellendos animos duæ, principium & peroratio . C. F. Quid, quæstio quasnam habet partes ? C. P. Infinitam, quam consultationem appello ; & definitam, quam causam nomino.

C. F. QVONIAM igitur primum est inuenire oratoris, quid quæret ? C. P. Vt inueniat quemadmodum fidem faciat eis, quibus uolet persuadere, & quemadmodum motum eorum animis afferat . C. F. Quibus rebus fides fit ? C. P. Argumentis, quæ ducuntur ex locis, aut in re ipsa insitis, aut assumptis . C. F. Quos uocas locos ? C. P. Eos, in quibus latent argumenta . C. F. Quid est argumentum ? C. P. Probabile inuentum ad faciendam fidem . C. F. Quo modo igitur duo genera ista diuidis ? C. P. Quæ sine arte putantur, ea remota appello, ut testimonia . C. F. Quid insita ? C. P. Quæ inhaerent in ipsa re . C. F. Et testimoniorum quæ sunt genera ? C. P. Diuinum & humanum : diuinum, ut oracula, ut auspicia, ut uaticinationes, et responsa sacerdotum, aruspicum, coniectorum : humanum, quod spectatur ex auctoritate, et ex uoluntate, et ex oratione aut libera, aut expressa : in quo insunt scripta, pacta, promissa, iurata, quæsitæ . C. F. Quæ sunt, quæ dicis insita ? C. P. Quæ infixæ sunt rebus ipsis, tum ex toto, tum ex partibus, tum ex notatione, tum ex ijs rebus, quæ quodam modo affectæ sunt ad id, de quo quæritur . Et ad id totum, de quo differitur, tum definitio adhibetur, tum partium enumeratio, tum notatio uerbi . Ex ijs autem rebus, quæ quodam modo affectæ sunt ad id, de quo

ORATORIAE

quæritur alia coniugata appellantur, alia ex genere, alia ex forma, alia ex similitudine, alia ex differentia, alia ex contrario, alia ex coniunctis, alia ex antecedentibus, alia ex consequentibus, alia ex repugnantibus, alia ex causis, alia ex affectibus, alia ex comparatione maiorum, aut parium, aut minorum: ut definitio, ut contrarium, ut ea quæ sunt ipsi, contrario ue eius aut similia, aut dissimilia, aut consentanea, aut dissentanea: aut ea, quæ sunt quasi coniuncta; aut ea, quæ sunt quasi pugnantia inter se: aut earum rerum, de quibus agitur, causæ: aut causarum euentus, id est, quæ sunt effecta de causis, ut distributiones, ut genera partium generum ue partes, ut primordia rerum, & quasi præcurrentia, in quibus inest aliquid argumenti; ut rerum contentiones, quid maius, quid par, quid minus sit, in quibus aut naturæ rerum, aut facultates comparantur. C. F. Omnibus ne igitur ex his locis argumenta sumemus? C. P. Immo uero scrutabimur, & quæremus ex omnibus: sed adhibebimus iudicium, ut leuia semper reijciamus, nonnunquam etiam communia prætermittamus, & non necessaria. C. F. Quoniam de fide respondisti, uolo audire de motu. C. P. Loco tu quidem quæris; sed planius, quod uis, explicabitur, cum ad orationis ipsius, quæstionumq; rationem uenero. C. F. Quid sequitur igitur? C. P. Cum inuenieris, collocare. Cuius in infinita quæstione ordo est idem fere, quem exposui, locorum. In definita autem adhibenda sunt illa etiam, quæ ad motus animorum pertinent. C. F. Quo modo igitur ista explicas? C. P.

Habeo communia praecepta fidem faciendi & com-
 mouendi: quoniam fides est firma opinio: motus au-
 tem, animi incitatio aut ad uoluptatem, aut ad mo-
 lestiam, aut ad metum, aut ad cupiditatem. tot enim
 sunt motus genera, partes plures generum singulo-
 rum. Omnem collocationem ad finem accommodo quæ-
 stionis. nam est in proposito finis, fides; in causa &
 fides & motus. quare cum de causa dixero, in qua
 est propositum, de utroque dixero. C. F. Quid habes
 igitur de causa dicere? C. P. Auditorum eam genere
 distingui. Nam aut auscultator est modo qui audit,
 aut disceptator, id est rei sententiæq; moderator, ita
 ut delectetur, aut statuatur aliquid. Statuit autem aut
 de præteritis, ut iudex; aut de futuris, ut senatus.
 Sic tria sunt genera, iudicij, deliberationis, exor-
 nationis: quæ, quia in laudationes maxime confer-
 tur, proprium habet iam ex eo nomen. C. F. Quas
 res sibi proponet in istis tribus generibus orator?
 C. P. Delectationem in exornatione; in iudicio aut
 severitatem, aut clementiam iudicis; in suasionem autem
 aut spem, aut reformidationem deliberantis. C. F.
 Cur igitur exponis hoc loco genera controuersiarum?
 C. P. Ut rationem collocandi ad finem cuiusque ac-
 commodem. C. F. Quonam tandem modo? C. P.
 Quia, quibus in orationibus delectatio finis est, uar-
 rij sunt ordines collocandi. Nam aut temporum
 seruantur gradus, aut generum distributiones;
 aut à minoribus ad maiora ascendimus; aut à
 maioribus ad minora delabimur; aut hæc inæqua-
 bili uarietate distinguimus, cum parua magnis,

ORATORIAE

simplicia coniunctis, obscura dilucidis, laeta tristibus, incredibilia probabilibus inteximus: quæ in exornationem cadunt omnia. C. F. Quid? in deliberatione quid spectas? C. P. Principia uel non longa, uel sæpe nulla. sunt enim ad audiendum, qui deliberant, sua causa parati. nec multum sane sæpe narrandum est. est enim narratio præteritarum rerum, aut præsentium: suasio autem, futurarum. Quare ad fidem et ad motum adhibenda est omnis oratio. C. F. Quid, in iudicijs quæ est collocatio? C. P. Non eadem accusatoris, et rei: quod accusator rerum ordinem persequitur, et singula argumenta quasi hasta in manu collocata uehementer proponit, concludit acriter, confirmat tabulis, decretis, testimonijs, accuratiusq; in singulis commoratur; perorationisq; præceptis, quæ ad incitandos animos ualent, et in reliqua oratione, paululum digrediens de cursu dicendi, utitur, et uehementius in perorando. est enim propositum, ut iratum efficiat iudicem. C. F. Quid faciendum est contra reo? C. P. Omnia longe secus. Sumenda principia ad beneuolentiam conciliandam. Narrationes aut amputandæ, quæ ledunt: aut relinquendæ, si totæ sunt molestæ. Firmamenta ad fidem posita, aut per se diluenda, aut obscuranda, aut digressionibus obruenda. Perorationes autem ad misericordiam conferendæ. C. F. Semper ne igitur ordinem collocandi, quem uolumus, tenere possumus? C. P. Non sane. Nam auditorum aures moderantur oratori prudenti et prouido: et, quod respuunt, immutandum est. C. F. Expone deinceps, quæ ipsius orationis, uerborumq; præ-

cepta sunt. C. P. Vnum igitur genus est eloquendi sua sponte fufum, alterum uerfum atque mutatum. Prima uis est in fimplicibus uerbis, in coniunētis fe- cunda. Simplicita inuenienda funt, coniunēta collo- canda funt. Et fimplicita uerba partim natiua funt, partim reperta. Natiua ea, quæ fignificata funt fen- fu: Reperta, quæ ex his facta funt, & nouata aut fimilitudine, aut imitatione, aut inflexione, aut ad- iunēctione uerborum. Atque etiam eft hæc diftinctio in uerbis, altera natura, tractatione altera. Natu- ra, ut fint alia confonantiora, grauiora, leniora, & quodam modo nitidiora, alia contra. Tractatione au- tem, cum aut propria fumuntur rerum uocabula, aut addita ad nomen, aut noua, aut prifca, aut ab oratore modificata, & inflexa quodam modo: qua- lia funt ea, quæ transferuntur aut immutantur; aut ea, quibus tanquam abutimur: aut ea, quæ obfcura- mus, quæ incredibiliter tollimus, quæq; mirabilius, quàm fermonis confuetudo patitur, ornamus. C. F. Habeo de fimplicibus uerbis: nunc de coniunēctione quæro. C. P. Numeri quidam funt in coniunēctione feruandi, confeutioq; uerborum. Numeros aures ipfæ metiuntur, ne aut non compleas uerbis quod propo- fueris, aut redundes. Confeutio autem, ne generi- bus, numeris, temporibus, perfonis, cafibus pertur- betur oratio. nam ut in fimplicibus uerbis, quod non eft Latinum, fic in coniunētis, quod non eft confe- quens, uituperandum eft. Communia autem fim- plicium coniunētorumq; funt hæc quinque quafi lu- mina, dilucidum, breue, probabile, illufre, fuaue.

O R A T O R I A E

Dilucidum fit usitatis uerbis, proprijs, dispositis, aut circumscriptione conclusa, aut intermissione, aut concisione uerborum. Obscurum autem aut longitudine, aut contractione orationis, aut ambiguitate, aut inflexione atque immutatione uerborum. Breuitas autem conficitur simplicibus uerbis, semel unaquaque re dicenda, nulli rei, nisi ut dilucide dicas, seruiendo. Probabile autem genus est orationis, si non nimis est comptum atque expoliturum; si est auctoritas et pondus in uerbis; si sententiae uel graues, uel aptae opinionibus hominum & moribus. Illustris autem oratio est, si & uerba gravitate delecta ponuntur, ac translata, & superlata, & ad nomen adiuncta, et duplicata, et idem significantia, atque ab ipsa actione atque imitatione rerum non abhorrentia. est enim haec pars orationis, quae rem constituat pene ante oculos. is enim maxime sensus attingitur: sed ceteri tamen, & maxime mens ipsa moueri potest. Sed quae dicta sunt de oratione dilucida, cadunt in hanc illustrem omnia. est enim plus aliquanto illustre, quam illud dilucidum. altero fit, ut intelligamus; altero uero, ut uidere uideamur. Suaue autem genus erit dicendi, primum elegantia & iucunditate uerborum sonantium & lenium; deinde coniunctione, quae neque asperos habeat concursus, neque disiunctos atque hiantes; et sit circumscripta non longo anfractu, sed ad spiritum uocis apto; habeatque similitudinem aequalitatemque uerborum: tum ex contrarijs sumpta uerbis, crebra crebris, paria paribus respondeant; relataque ad idem uerborum, & geminata atque duplicata, uel

etiam sæpius iterata ponatur; constructioq; uerborum
 tum coniunctionibus copuletur, tum dissolutionibus
 relaxetur. Fit etiam suauis oratio, cum aliquid aut
 inuisum, aut inauditum, aut nouum dicas. delectat
 enim quidquid est admirabile, maximeq; mouet ea,
 quæ motum aliquem animi miscet, oratio, quæq; si-
 gnificat oratoris ipsius amabiles mores: qui expri-
 muntur aut significando iudicio ipsius, ex animo hu-
 mano ac liberali; aut inflexione sermonis, cum, aut
 augendi alterius, aut minuendi sui causa, alia dici
 ab oratore, alia existimari uidentur, idq; comitate
 fieri magis, quàm uanitate. Sed multa sunt suauita-
 tis præcepta, quæ orationem aut magis obscuram, aut
 minus probabilem faciunt. itaque etiam hoc loco
 nobis est ipsis, quid causa postulet, iudicandum. C.
 F. Reliquum est igitur, ut dicas de conuersa oratione
 atque mutata. C. P. Est itaque id genus totum si-
 tum in commutatione uerborum: quæ simplicibus
 in uerbis ita tractatur, ut aut ex uerbo dilatetur, aut
 in uerbum contrahatur oratio. Ex uerbo, cum aut
 proprium, aut idem significans, aut factum uerbum
 in plura uerba diducitur. Ex oratione, cum aut defi-
 nitio ad unum uerbum reuocatur; aut assumpta uer-
 ba remouentur; aut in circuitus diriguntur; aut in
 coniunctione fit unum uerbum ex duobus. In coniun-
 ctis autem uerbis triplex adhiberi potest commutatio,
 non uerborum, sed ordinis tantummodo: ut, cum
 semel dictum sit directe, sicut natura ipsa tulerit,
 inuertatur ordo, & idem quasi sursum uersus re-
 troq; dicatur, deinde idem intercise atque permiste.

O R A T O R I A E

Eloquendi autem exercitatio maxime in hoc toto con-
uertendi genere uersatur. C. F. Actio igitur sequitur,
ut opinor. C. P. Est ita: quæ quidem oratori & cum
rerum, & cum uerborum momentis commutanda
maxime est. facit enim & dilucidam orationem, et
illustrem, & probabilem, & suauem, non uerbis,
sed uarietate uocum, motu corporis, uultu: quæ
plurimum ualebunt, si cum orationis genere consen-
tient, eiusq; uim ac uarietatem subsequenter. C. F.
Nunquidnam de oratore ipso restat? C. P. Nihil sane
præter memoriam, quæ est gemina literaturæ quodam
modo, & in dissimili genere persimilis. nam ut illa
constat ex notis literarum, & ex eo, in quo impri-
muntur illæ notæ: sic confectio memoriæ tanquam
cera locis utitur, et in his imagines ut literas collocat.

C. F. QVONIAM igitur uis oratoris omnis
exposita est, quid habes de orationis præceptis dicere?
C. P. Quatuor esse eius partes: quarum prima et po-
strema ad motum animi ualeat: is enim initijs est &
perorationibus concitandus. Secunda narratio, &
tertia confirmatio fidem facit orationi. Sed ampli-
ficatio quanquam habet proprium locum, sæpe etiam
primum, postremum quidem fere semper, tamen re-
liquo in cursu orationis adhibenda est, maximeq;
cum aliquid aut confirmatum est, aut reprehensum.
itaque ad fidem quoque uel plurimum ualeat. est
enim amplificatio, uehemens quædam argumenta-
tio, ut illa docendi causa sit, hæc commouendi. C. F.
Perge igitur ordine quatuor mihi istas partes expli-
care. C. P. Faciam, & à principijs primum or-

diar. Quæ quidem ducuntur aut ex personis, aut ex rebus ipsis. sumuntur autem trium rerum gratia: ut amice, ut intelligenter, ut attente audiamur. Quorum primus locus est in personis nostris, disceptatorum, aduersariorum: è quibus initia beneuolentiæ conciliandæ comparantur aut meritis nostris, aut dignitate, aut aliquo genere uirtutis, & maxime liberalitatis, officij, iustitiæ, fidei: contrarijs rebus in aduersarios conferendis, & cum ijs, qui disceptant, aliqua coniunctionis aut causa, aut spe significanda: et, si in nos aliquod odium offensio ue collocata sit, tollenda ea minuenda ue, aut diluendo, aut extenuando, aut compensando, aut deprecando. Intelligenter autem ut audiamur, et attente, à rebus ipsis ordiendum est. sed facillime auditor discit, & quid agatur intelligit, si cōplectare à principio genus, naturamq; causæ, si definias, si diuidas, si neque prudentiam eius impediās confusione partium, nec memoriam multitudinis: quæq; mox de narratione dilucida dicentur, eadem etiam huc poterunt recte referri. Ut attente autem audiamur, trium rerum aliqua consequemur. nam aut magna quædam proponemus, aut necessaria, aut coniuncta cum ipsis, apud quos res agitur. Sit autem hoc etiam in præceptis, ut, si quando tempus ipsum, aut res, aut locus, aut interuentus aliquis, aut interpellatio, aut ab aduersario dictum aliquod, et maxime in perorando, dederit occasionem nobis aliquam ut dicamus aliquid ad tēpus apte, ne derelinquamus: et quæ suo loco de amplificatione dicemus, multa ex ijs poterunt ad principiorum præcepta trans-

ORATORIAE

ferri. C. F. Quid, in narratione quæ tandem conseruanda sunt? C. P. Quoniam narratio est rerum explicatio, & quædam quasi sedes ac fundamentum constituendæ fidei, ea sunt in ea seruanda maxime, quæ etiam in reliquis ferè dicendi partibus, quæ partim sunt necessaria, partim sunt assumpta ad ornandum. nam ut dilucide probabiliterq; narremus, necessarium est: sed assumimus etiam suauitatem. ergo ad dilucide narrandum, eadem illa superiora explicandi & illustrandi præcepta repetemus, in quibus est breuitas, eaq; sæpissime in narratione laudatur, de qua supra dictum est. Probabilis autem erit, si personis, si temporibus, si locis ea, quæ narrabuntur, consentient; si cuiusque facti & euenti causa ponetur; si testata dici uidebuntur, si cum hominum opinione, auctoritate, si cum lege, cum more, cum religione coniuncta; si probitas narrantis significabitur, si antiquitatis memoria, si orationis ueritas, et uitæ fides. Suauis autem narratio est, quæ habet admirationes, expectationes, exitus inopinatos, si interpositos motus animorum, colloquia personarum, dolores, iracundias, metus, lætities, cupiditates. Sed iam ad reliqua pergamus. C. F. Nempe ea sequuntur, quæ ad faciendam fidem pertinent. C. P. Ita est: quæ quidem in confirmationem & in reprehensionem diuiduntur. nam in confirmando nostra probare uolumus, in reprehendendo redarguere contraria. Quoniam igitur omne, quod in controuersiam uenit, id aut sit nec ne, aut quid sit, aut quale sit, queritur: in primo coniectura ualet, in altero definitio, in tertio ratio. C. F.

Teneo istam distributionem . nunc coniecturae locos
 quæro . C. P. In uerisimilibus et in proprijs rerum no-
 tis posita est tota . Sed appellemus docendi gratia ueri-
 simile , quod plerunque ita fiat : ut adolescentiam
 procliuiorem esse ad libidinem . Proprie autem notæ
 argumentum , quod nunquam aliter sit , certumq;
 declarat , ut fumus ignem . Verisimilia reperiuntur ex
 partibus , & quasi membris narrationis . ea sunt in
 personis , in locis , in temporibus , in factis , in euen-
 tis , in rerum ipsarum negotiorumq; naturis . In per-
 sonis naturæ primum spectantur , uoletudinis , figu-
 ræ , uirium , ætatis , marium , foeminarum : atque
 hæc quidem in corpore . Animi autem , aut quemadmo-
 dum affecti sunt , uirtutibus , uitijs , artibus , inertijs :
 aut quemadmodum commoti , cupiditate , metu , uo-
 luptate , molestia . Atque hæc quidem in natura spe-
 ctantur . In fortuna , genus , amicitie , liberi , propin-
 qui , affines , opes , honores , potestates , diuitie , liber-
 tas , et ea , quæ sunt his contraria . In locis autem et illa
 naturalia , maritimi an remoti à mari , plani an mon-
 tiosi , lenes an asperi , salubres an pestilentes , opaci
 an aprici : & illa fortuita , culti an inculti , cele-
 bres an deserti , coedificati an uasti , obscuri an re-
 rum gestarum uestigijs nobilitati , consecrati an pro-
 fani . In temporibus autem , præsentia , & præteri-
 ta , & futura cernuntur : in his ipsis , uetusta , recen-
 tia , instantia paulo post , aut aliquanto futura . In-
 sunt etiam in temporibus illa , quæ temporis quasi
 naturam notant , ut hiems , uer , æstas , autumnus :
 aut anni tempora , ut mensis , ut dies , ut nox , ho-

O R A T O R I A E

ra, tempestas, quæ sunt naturalia. Fortuita autem,
 sacrificia, festi dies, nuptiæ. Iam facta, & euentus
 aut consilij sunt, aut imprudentiæ: quæ est aut in
 casu, aut in quadam animi permotione. Casu, cum
 aliter accidit, ac putatum sit. Permotione, cum aut
 obliuio, aut error, aut metus, aut aliqua cupidita-
 tis causa permouit. Est etiam in imprudentia neces-
 sitas ponenda. Rerum autem bonarum & malarum
 tria sunt genera. Nam aut in animis, aut in corpori-
 bus, aut extra esse possunt. Huius igitur materiæ,
 ad argumentum subiectæ, perlustrandæ animo partes
 erunt omnes, & ad id, quod agetur, ex singulis
 coniectura capienda. Est etiam genus argumeto-
 rum aliud, quod ex facti uestigijs sumitur, ut te-
 lum, cruor, clamor editus, titubatio, permutatio
 coloris, oratio inconstans, tremor, & eorum ali-
 quid, quod sensu percipi possit, etiam si præparatum
 aliquid, si communicatum cum aliquo, si postea ui-
 sum, auditum, indicatum. Verisimilia autem par-
 tim singula mouent suo pondere, partim, etiam si
 uidentur esse exigua per se, multum tamen, cum
 sunt coaceruata, proficiunt. Atque in his uerisimi-
 libus insunt nonnunquam etiam certæ rerum et pro-
 priæ notæ. Maximam autem facit fidem ad similitu-
 dinem ueri primum exemplum, deinde introducta
 rei similitudo: fabula etiam nonnunquam, etsi sit
 incredibilis, tamen homines commouet. C. F. Quid,
 definitionis quæ ratio est, et quæ uia? C. P. Non du-
 bium est id quidem, quin definitio genere declaretur,
 & proprietate quadam, aut etiam communium
 frequentia,

frequentia, ex quibus proprium quid sit eluceat : sed quoniam de proprijs oritur plerunque magna dissensio, definiendum est sæpe ex contrarijs, sæpe etiam ex dissimilibus, sæpe ex paribus. Quamobrem descriptiones quoque sunt in hoc genere sæpe aptæ, et enumeratio uocabuli ac nominis. C. F. Sunt exposita iam ferè ea, quæ de facto, quæq; de facti appellatione quærentur. Nempe igitur ea restant, quæ, cum factum constet & nomen, qualia sunt, uocatur in dubium. C. F. Est ita ut dicis. C. F. Quæ sunt igitur in eo genere partes? C. P. Aut iure factum depellitur, aut ulciscendi doloris gratia, aut pietatis, aut pudicitiae, aut religionis, aut patriæ nomine, aut denique necessitate, incitua, casu. Nam quæ motu animi & perturbatione facta sine ratione sunt, ea defensionem contra crimen in legitimis iudicijs non habent, in liberis disceptationibus habere possunt. Hoc in genere, in quo quale sit quæritur, ex controuersia, iure, et rectè ne actum sit, quæri solet : quorū disputatio ex locorum descriptione sumenda est C. F. Age sis ergo, quoniam in confirmationem & reprehensionem diuiseras orationis fidem, & dictum de altero est, expone nunc de reprehendendo. C. P. Aut totum est negandum; quod in argumentatione aduersarius sumpserit, si factum aut falsum esse possis dicere : aut redarguenda ea, quæ pro uerisimilibus sumpta sunt. Primum dubia sumpta esse pro certis. Deinde etiam in perspicue falsis eadem posse dici. Tum ex ijs, quæ sumpserint, non effici, quæ uelint. Accedere autem oportet ad singula : sic uniuersa franguntur. Commemoranda sunt

etiam exempla, quibus simili in disputatione creditum non sit: conquerenda conditio communis periculi, si ingenijs hominum criminoforum sit exposita uita innocentium. C. F. Quoniam, unde inueniuntur quæ ad fidem pertinet, habeo; quemadmodum in dicendo singula tractentur, expecto. C. P. Argumentatione quæ rere uideris, quæ est argumenti explicatio: quæ sumpta ex ijs locis, qui sunt expositi, conficienda et distinguenda dilucide est. C. F. Plane istuc ipsum desidero. C. P. Est ergo, ut supra dictum est, explicatio argumenti argumentatio: sed ea conficitur, cum sumpseris aut non dubia, aut probabilia, ex quibus id efficias quod aut dubium, aut minus probabile per se uideatur. Argumentandi autem duo sunt genera: quorum alterum ad fidem directo spectat; alterum se inflectit ad motum. Dirigitur, cum proposuit aliquid quod probaret, sumpsitque ea, quibus uteretur; atque his confirmatis, ad propositum se se retulit, atque conclusit. Illa autem altera argumentatio quasi retro et contra prius sumit quæ uult, eaque confirmat: deinde id, quod proponendum fuit, permotis animis iacit ad extremum. Est autem illa uarietas in argumentando, et non iniucunda distinctio: ut cum interrogamus nosmet ipsos, aut percunctamur, aut imperamus, aut optamus: quæ sunt cum alijs compluribus sententiarum ornamenta. Vitare autem similitudinem poterimus, non semper à proposito ordientes: et si non omnia confirmando disputabimus, breuiterque interdum, quæ erunt satis aperta, ponemus: quodque ex his efficietur, si id apertum sit, non habebimus necesse semper concludere

re. C. F. Quid illa, quæ sine arte appellantur, quæ
iandudum assumpta dixisti, ecquonam modo, ecquo=
nam loco artis indigent? C. P. Illa uero indigent, nec
eo dicuntur sine arte, quòd ita sunt, sed quòd ea non
parit oratoris ars, sed foris ad se delata, tamen arte tra=
ctat, et maxime in testibus. nam de toto genere testiũ,
quàm id sit infirmum, sæpe dicendum est, et argumen=
ta rerum esse propria, testimonia uoluntatum: uten=
dumq; est exemplis, quibus testibus creditum non sit:
et de singulis testibus, si natura uani, si leues, si cum
ignominia, si spe, si metu, si iracundia, si misericordia
impulsi, si præmio, si gratia adducti, comparandiq;
superiore cum auctoritate testium, quibus tamen cre=
ditum non sit. Sæpe etiam quæstionibus resistendum
est, et quòd dolorem fugientes multi in tormentis emen=
titi per sæpe sunt, moriq; maluerunt falsum fatendo,
quàm inficiando dolere. Multi etiam suam uitam ne=
glexerunt, ut eos, qui his chariores, quàm ipsi sibi es=
sent, liberarent. Alij autem aut natura corporis, aut
consuetudine dolendi, aut metu supplicij, aut mortis,
uim tormentorum pertulerunt. Alij ementiti sunt in
eos, quos oderant. Atque hæc exemplis firmanda sunt.
Neque est obscurum, quin, quoniam in utraque parte
sunt exempla, et item ad coniecturam faciendam loci,
in contrarijs contraria sint sumenda. Atque etiam in=
currit alia quædam in testibus et in quæstionibus ra=
tio. Sæpe enim ea, quæ dicta sunt, si aut ambigue,
aut inconstanter, aut incredibiliter dicta sunt, aut
etiam aliter ab alio dicta, subtiliter reprehenduntur.
C. F. Extrema tibi pars restat orationis, quæ posita in

ORATORIAE

perorando est : de qua sane uelim audire. C. P. Faci-
 lior est explicatio perorationis . Nam est diuisa in duas
 partes, amplificationem, et enumerationem. Augendi
 autem et hic est proprius locus in perorando : et in cur-
 su ipso orationis declinationes ad amplificandum dan-
 tur confirmata re aliqua, aut reprehensa . Est igitur
 amplificatio, grauior quædam affirmatio, quæ motu
 animorum conciliet in dicendo fidem . ea et uerborum
 genere conficitur, et rerum. Verba ponenda sunt, quæ
 uim habeant illustrandi, nec ab usu sint abhorrentia,
 grauias, plena, sonantia, iuncta, facta, cognominata,
 non uulgata, superlata, in primisq; translata, nec in
 singulis uerbis, sed in continentibus soluta, quæ dicun-
 tur sine coniunctione, ut plura uideantur . Augent
 etiam relata uerba, iterata, duplicata, et ea quæ ascen-
 dunt gradatim ab humilioribus uerbis ad superiora,
 omninoq; semper quasi naturalis, et non explanata
 oratio, sed grauibas referta uerbis ad augendum ac-
 commodatior . Hæc igitur uerbis : quibus actio uocis,
 uultus, et gestus congruens, et apta ad animos per-
 mouendos accommodata est . sed et in uerbis, et in
 actione causa erit tenenda, et pro re agenda . Nam
 hæc, quia uidentur perabsurda, cum grauiora sunt,
 quam causa; diligenter fere, quid quenque deceat, in-
 dicandum est. Rerum amplificatio sumitur eisdem locis
 omnibus, quibus illa, quæ dicta sunt ad fidem : ma-
 ximeq; definitiones ualent conglobatæ, et consequen-
 tium frequentatio, et contrariarum, et dissimilium,
 et inter se pugnantium rerum conflictio : et causæ,
 et ea quæ sunt de causis orta, maximeq; similitudi-

nes & exempla: fictæ etiam personæ, muta denique loquantur: omninoq; ea sunt adhibenda, si causa patitur, quæ magna habentur: quorum est duplex genus. Alia enim magna natura videntur, alia usu: Natura, ut cælestia, ut diuina, ut ea quorum obscuræ causæ, ut in terris mundoq; admirabilia quæ sunt: ex quibus similibusq;, si attendas, ad augendum per multa suppetunt. Usu, quæ videntur hominibus aut prodesse aut obesse uehementius: quorum sunt genera ad amplificandum tria. Nam aut charitate mouentur homines, ut deorum, ut patriæ, ut parentum; aut amore, ut fratrum, ut coniugum, ut liberorum, ut familiarium; aut honestate, ut uirtutum, maximeq; earum, quæ ad communionem hominum et liberalitatem ualent. Ex ijs & cohortationes sumuntur ad ea retinenda, & in eos, à quibus ea uiolata sunt, odia incitantur, & miseratio nascitur. Proprius locus augendi in ijs rebus aut amissis, aut amittendi periculo. nihil est enim tam miserabile, quàm ex beato miser. Et hoc totum quidem moueat, si bona ex fortuna quis cadat: et, à quorum charitate diuellatur, quæ amittat aut amiserit, in quibus malis sit, futurus ue sit, exprimatur breuiter. Cito enim arefcit lacryma, præsertim in alienis malis. Nec quidquam in amplificatione nimis enucleandum est: minuta est enim omnis diligentia, hic autem locus grandia requirit. illud iam est iudicij, quo quaque in causa genere utamur augendi. In illis enim causis, quæ ad delectationem exornantur, ij loci tractandi sunt, qui mouere possunt expectationem, admirationem, uoluptas-

tem. In cohortationibus autem bonorum ac malorum enumerationes & exempla ualent plurimum. In iudicijs accusatori fere, quæ ad iracundiam; reo plerumque, quæ ad misericordiam pertinent. Nonnunquam tamen accusator misericordiam mouere debet, et defensor iracundiam. Enumeratio reliqua est, nonnunquam laudatori, suadori non sæpe, accusatori sæpius, quam reo necessaria. Huius ipsa tempora duo sunt, si aut memoriæ diffidas eorum, apud quos agas, uel interuallo temporis, uel longitudine orationis; aut, frequentatis firmamentis orationis, et breuiter expositis, uim est habitura causa maiorem. Et reo rarius utendum est, quòd ponenda sunt contraria: quorum dissolutio in breuitate latebit, aculei pungent. Sed erit in enumeratione uitandum, ne ostentatio memoriæ suscepta, uideatur esse puerilis. id effugiet, qui non omnia minima repetet, sed breui singula attingens, pondera rerum ipsa comprehendet.

C. F. QVONIAM & de ipso oratore, & de oratione dixisti, expone eum mihi nunc, quem ex tribus extremum proposuisti quæstionis locum. C. P. Duo sunt, ut initio dixi, quæstionum genera: quorum alterum, finitum temporibus & personis, causam appello: alterum infinitum, nullis neque personis, neque temporibus notatum, propositum uoco. Sed est consultatio quasi pars causæ quædam. Inest enim infinitum in definito, et ad illud tamen referuntur omnia. Quamobrem prius de proposito dicamus, cuius genera sunt duo: cognitionis alterum: eius scientia est finis, ut, uerū ne sint sensus: alterum actionis, quod refer-

tur ad efficiendum quid, ut si quærat^{ur} quibus officiis amicitia colenda sit. Rursus superioris genera sunt tria: sit nec ne, quid sit, quale sit. sit nec ne, ut ius in natura sit, an in more. Quid autem sit, sit ne ius id quod maiori parti sit utile. Quale autem sit, iuste vivere sit nec ne utile. Actionis autem duo sunt genera: unum, ad persequendum aliquid, aut declinandum; ut quibus rebus adipisci gloriam possis, aut quo modo invidia vitetur: alterum, quod ad aliquod commodum usumq; refertur: ut quemadmodum sit resp. administranda, aut quemadmodum in paupertate vivendum. Rursus autem ex cognitionis consultatione, ubi, sit nec ne, aut fuerit futurum'ne sit, quæritur; unum genus est quæstionis, possit ne aliquid effici; ut, cum quæritur, ecquisnam perfecte sapiens esse possit: alterum, quemadmodum quidque fiat: ut quonam pacto virtus pariat^{ur}, naturá'ne, an ratione, an usu. Cuius generis sunt omnes, in quibus, ut in obscuris naturalibusq; quæstionibus, causæ rationesq; rerum explicantur. Illius autem generis, in quo, quid sit id de quo agitur, quæritur, duo sunt genera: quorum in altero disputandum est, aliud an idem sit, ut pertinacia & perseverantia: in altero autem descriptio generis alicuius, & quasi imago exprimenda est, ut qualis sit avarus, aut quid sit superbia. Tertio autem in genere, in quo, quale sit, quæritur, aut de honestate, aut de utilitate, aut de æquitate dicendum est. De honestate sic: ut Honestum'ne sit pro amico periculum aut invidiam subire. De utilitate autem sic: ut, Sit'ne utile in rep. administranda versari. De æquitate

uero sic: ut, sit'ne æquum amicos cognatis antefere-
 re. Atque in hoc eodem genere, in quo, quale sit,
 quæritur, exoritur aliud quoddam disputandi genus.
 Non enim simpliciter solum quæritur quid honestum
 sit, quid utile, quid æquum; sed etiam ex comparatio-
 ne, quid honestius, quid utilius, quid æquius, atque
 etiam quid honestissimum, quid utilissimum, quid
 æquissimum: cuius generis illa sunt, quæ præstantis-
 sima sit dignitas uitæ. Atque ea quidem, quæ dixi, co-
 gnitionis sunt omnia. Restant actionis, cuius alterum
 est præcipiendi genus, quod ad rationem officij pertinet,
 ut, quemadmodum colendi sint parentes. Alterum au-
 tem ad sedandos animos, & oratione sanandos, ut in
 consolandis mœroribus, ut in iracundia comprimenda,
 aut in timore tollendo, aut in cupiditate minuenda.
 Cui quidem generi contrarium est disputandi genus ad
 eosdem illos animi motus, quod in amplificanda oratio-
 ne sæpe faciendum est, uel gignendos, uel concitandos.
 Atque fere hæc est partitio consultationum. C. F. Co-
 gnoui: sed, quæ ratio est in his inueniendi et disponen-
 di, requiro. C. P. Quid? tu aliam'ne censes, & non
 eandem esse quæ est exposita, ut ex eisdem locis ad fi-
 dem, et ad inueniendum ducantur omnia? Collocandi
 autem quæ est exposita in alijs ratio, eadem huc trans-
 fertur. Cognita igitur omni distributione propositarum
 consultationum, causarum genera restant omnino. Et
 earum quidem forma duplex est: quarum altera dele-
 ctationem sectatur aurium; alterius, ut obtineat, pro-
 bet, & efficiat quod agit, omnis est suscepta contentio.
 Itaque illud superius exornatio dicitur: quod cum la-

tum genus esse potest, saneq; uarium, unum ex eo de-
legimus, quod ad laudandos claros uiros suscepimus,
& ad improbos uituperandos. genus enim nullum est
orationis, quod aut uberius ad dicendum, aut utilius
ciuitatibus esse possit, aut in quo magis orator in cogni-
tione uirtutum uitiorumq; uersetur. Reliquum autem
genus causarum aut in prouisione posterius temporis, aut
in præteriti disceptatione uersatur: quorum alterum
deliberationis est, alterum iudicii. Ex qua partitione
tria genera causarum extiterunt, unum, quod à me-
liori parte laudationis est appellatum, deliberationis
alterum, tertium iudiciorum. quamobrem de primo
primum, si placet, disputemus. C. F. Mihi uero placet.
C. P. Ac laudandi, uituperandi; rationes, quæ non ad
bene dicendum solum, sed etiam ad honeste uiuendum
ualent, exponam breuiter, atque à principijs exordiar
& laudandi & uituperandi. Omnia enim sunt pro-
fecto laudanda, quæ coniuncta cum uirtute sunt: et
quæ cum uitijs, uituperanda. Quamobrem finis alte-
rius est honestas, alterius turpitudine. Conficitur autem
genus hoc dictionis narrandis exponendisq; factis, sine
ullis argumentationibus, ad animi motus leniter tra-
ctandos magis, quàm ad fidem faciendam, aut con-
firmendam, accommodatæ. non enim dubia firmantur,
sed ea, quæ certa, aut pro certis posita sunt, augentur.
quamobrem ex ijs, quæ ante dicta sunt, & narrandi,
& augendi præcepta repetentur. Et quoniam in his
causis omnis ratio fere ad uoluptatem auditoris, & ad
delectationem refertur, utendum erit ijs in oratione
singulorum uerborum insignibus, quæ habent pluri-

mum suauitatis : id est , ut factis uerbis , aut uetustis ,
 aut translatis frequenter utamur , & in ipsa constru-
 ctione uerborum ut paria paribus , et similia similibus
 saepe referantur , ut contraria , ut geminata , ut circun-
 scripta numerose non ad similitudinem uersuum , sed
 ad explendum aurium sensum , apto quasi quodam
 uerborum modo . Adhibendaq; frequentius etiam illa
 ornamenta rerum sunt , siue quæ admirabilia , nec opi-
 nata , siue significata monstris , prodigijs , & oraculis ,
 siue quæ uidebuntur ei , de quo agimus , accidisse diui-
 na atque fatalia . Omnis enim expectatio eius , qui au-
 dit , & admiratio , et improuisi exitus habent aliquam
 in audiendo uoluptatem . Sed quoniam in tribus gene-
 ribus bona malâ ue uersantur , externis , corporis , &
 animi : prima sunt externa , quæ ducuntur à genere :
 quo breuiter modiceq; laudato , aut , si erit infame , præ-
 termisso ; si humile , uel præterito , uel ad augendâ eius ,
 quem laudas , gloriam tacto ; deinceps , si res patiat ,
 de fortunis erit & facultatibus dicendum . Postea de
 corporis bonis : in quibus quidem , quæ uirtutem maxi-
 me significat , facillime forma laudatur . Deinde est ad
 facta ueniendum : quorum collocatio triplex est : aut
 enim temporum seruandus est ordo , aut in primis re-
 centissimum quodque dicendum , aut multa & uaria
 facta in propria uirtutum genera sunt dirigenda . Sed
 hic locus uirtutum atque uitiorum latissime patens , ex
 multis et uarijs disputationibus nunc in quandam an-
 gustam & breuem concludetur . Est igitur uis uirtutis
 duplex . Aut enim scientia cernitur uirtus , aut actio-
 ne . Nam , quæ prudentia , quæ calliditas , quæq; gra-

uissimo nomine sapientia appellatur, hæc scientia pol-
let una. Quæ uero moderandis cupiditatibus, regen-
disq; animi motibus laudatur, eius est munus in agen-
do, cui temperantiæ nomen est. Atque illa prudentia
in suis rebus domestica, in publicis civilis appellari so-
let. Temperantia autem in suas itidem res, et in com-
munes distributa est; duobusq; modis in rebus commo-
dis discernitur, et ea, quæ absunt, non expetendo, et
ab ijs, quæ in potestate sunt, abstinendo. In rebus au-
tem incommotis est itidem duplex. nam quæ uenien-
tibus malis obstat, fortitudo: quæ, quod iam adest, to-
lerat & perfert, patientia nominatur. Quæ autem
hæc uno genere complectitur, magnitudo animi dici-
tur: cuius est liberalitas in usu pecuniæ, simulq; alti-
tudo animi in capiendis incommotis, & maxime in-
iurijs, & omne quod est eius generis, graue, in sed a-
tum, & turbulentum. In communionem autem quæ
posita pars est, iustitia dicitur, eaq; erga deos religio,
erga parentes pietas, uulgo autem bonitas, creditis in
rebus fides, in moderatione animaduertendi lenitas,
amicitia in beneuolentia nominatur. Atque hæc qui-
dem uirtutes cernuntur in agendo. Sunt autem aliæ
quasi ministræ comitesq; sapientiæ: quarum altera,
quæ sint in disputando uera atque falsa, quibusq; po-
sitis quid sequatur, distinguit & iudicat, quæ uirtus
omnis in ratione scientiaq; disputandi sita est: altera
autem oratoria. nihil enim est aliud eloquentia, nisi
copiose loquens sapientia: quæ ex eodem hausta gene-
re, quo illa quæ in disputando, uberior est atque la-
tior, & ad motus animorum, uulgiq; sensus accom-

ORATORIAE

modatior. Custos uero uirtutum omnium, dedecus fugiens, laudemque maxime consequens, uerecundia est. Atque hi sunt quidem fere quasi quidam habitus animi, sic affecti et constituti, ut sint singuli inter se proprio uirtutis genere distincti: à quibus ut quæque res gesta est, ita sit honesta necesse est, summeque laudabilis. Sunt autem alij quidam perfecti animi habitus ad uirtutem, quasi præculti, et præparati rectis studijs et artibus, ut in suis rebus, studia literarum, ut numerorum ac sonorum, ut mensuræ, ut syderum, ut equorum, ut uenandi, ut armorum: in communibus, propensiora studia in aliquo genere uirtutis colendo, aut diuinis rebus deseruiendo, aut parentibus, amicis, hospitibus præcipue atque insigniter diligendis. Atque hæc quidem uirtutum, uitiorum autem sunt genera contraria. Cernenda autem sunt diligenter, ne fallant ea nos uitia, quæ uirtutem uidentur imitari. Nam et prudentiam malitia, et temperantiam immanitas in uoluptatibus aspernandis, et magnitudinem animi superbia in animis extollendis, et despicientia in contemnendis honoribus, et liberalitatem effusio, et fortitudinem audacia imitatur, et patientiam duritia immanis, et iustitiam acerbitas, et religionem superstitio, et lenitatem mollitia animi, et uerecundiam timiditas, et illam disputandi prudentiam concertatio captatioque uerborum, et hanc oratoriæ uim inanis quædam profluëtia loquendi. Studijs autem bonis similia uidentur ea, quæ sunt in eodem genere nimia. Quamobrem omnis uis laudandi uituperandi; ex his sumetur uirtutum uitiorumque partibus:

sed in toto quasi contextu orationis hæc erunt illustran-
da maxime, quemadmodum quisque generatus,
quemadmodum educatus, quemadmodum institutus,
moratusq; fuerit: et si quid cui magnum, aut incre-
dibile acciderit, maximeq; si id diuinitus accidisse po-
tuerit uideri: tum quod quisque senserit, dixerit, ges-
serit, ad ea, quæ proposita sunt, uirtutum genera
accommodabuntur, ex illisq; iisdem inueniendi locis
causæ rerum, & euentus, et consequentia requiren-
tur. Neque uero mors eorum, quorum uita laudabi-
tur, silentio præteriri debet, si modo quid erit ani-
maduertendum aut in ipso genere mortis, aut in ijs
rebus, quæ post mortem erunt consecutæ. C. F. Accepi
ista, didiciq; breuiter, non solum quemadmodum lau-
darem alterum, sed etiam quemadmodum eniterer ut
possem ipse iure laudari. Videamus igitur deinceps,
in sententia dicenda quam uiam, & quæ præcepta
teneamus. C. P. Est igitur in deliberando finis uti-
litas, ad quem omnia ita referuntur in consilio dan-
do, sententiaq; dicenda, ut illa prima sint suasori
aut dissuasori uidenda, quid aut possit fieri, aut
non possit, & quid aut necesse sit, aut non neces-
se. Nam & si quid effici non potest, deliberatio tol-
litur, quamuis utile sit: & si quid necesse est, (ne-
cesse autem id est, sine quo salui liberiue esse non pos-
sumus) id est reliquis & honestatibus in civili ratio-
ne, & commodis anteponendum. Cum autem quæ-
ritur quid fieri possit, uidendum etiam est, quàm
facile possit. nam quæ perdifficilia sunt, perinde
habenda sæpe sunt, ac si effici non possint. Et cum

O R A T O R I A E

de necessitate attendemus, etsi aliquid non necessarium uidebitur, uidendum tamen erit quàm sit magnum. quod enim permagni interest, pro necessario saepe habetur. Itaque cum constet hoc genus causarum ex suasionem & dissuasionem, suasori proponitur simplex ratio: si & utile est, et fieri potest, fiat. Dissuasori duplex: una, si non utile est, ne fiat: altera, si fieri non potest, nec suscipiatur. Sic suasori utrumque docendum est, dissuasori alterum infirmare sat est. Quare quoniam in his uersatur omne consilium duobus, de utilitate ante dicamus, quæ in discernendis bonis malisq; uersatur. Bonorum autem partim necessaria sunt, ut uita, pudicitia, libertas, ut liberi, coniuges, germani, parentes: partim non necessaria, quorum alia sunt per se expetenda, ut ea quæ sita sunt in officijs atque uirtutibus; alia quòd aliquid commodi efficiunt, ut opes, et copiae. Eorum autem, quæ propter se expetuntur, partim honestate ipsa, partim commoditate aliqua expetuntur. Honestate, ea quæ proficiuntur ab ijs uirtutibus, de quibus paulo ante est dictum: quæ sunt laudabilia ipsa per se. Commoditate autem aliqua, quæ sunt in corporis, aut fortunæ bonis expetenda. Quorum alia sunt quasi quodam modo cum honestate coniuncta, ut honos, ut gloria: alia diuersa, ut uires, forma, ualetudo, nobilitas, diuitiæ, clietela. Est etiam quasi quædam materies subiecta honestati, quæ maxime spectatur in amicitijs: amicitiae autem charitate & amore cernuntur. Nam cum deorum, tum parentum, patriæq; cultus, eorumq; hominum, qui aut sapientia, aut opibus excellunt, ad charitatem re-

ferri solet. Coniuges autem, & liberi, et fratres, & alij, quos usus familiaritasq; coniunxit, quanquam etiam charitate ipsa, tamen amore maxime continentur. In his igitur rebus, cum bona sint, facile est intellectu, quæ sint contraria. Quod si semper optima tenere possemus, haud sane, quoniam quidem ea perspicua sunt, consilio multum egeremus. sed quia temporibus, quæ vim habent maximam, persæpe euenit, ut utilitas cum honestate certet, earumq; rerum contentio plerunque deliberationes efficit, ne aut opportuna propter dignitatem, aut honesta propter utilitatem relinquuntur: ad hanc difficultatem explicandam præcepta referamus. Et quoniam non ad ueritatem solum, sed etiam ad opiniones eorum, qui audiunt, accommodanda est oratio: hoc primum intelligamus, hominum duo esse genera; alterum indoctum et agreste, quod anteferat semper utilitatem honestati; alterum expolitum, quod rebus omnibus dignitatem anteponat. itaque huic generi laus, honor, gloria, fides, iustitia, omnisq; uirtus: illi autem alteri quæstus, emolumentum, fructusq; proponitur, atque etiam uoluptas, quæ maxime est inimica uirtuti, boniq; naturam fallaciter imitando adulterat: quam immanissimus quisque acerrime sequitur, neque solum honestis rebus, sed necessarijs anteponit. In suadendo, cum ei generi hominum consilium des, sæpe sane laudanda est. Et illud uidendum, quanto magis homines mala fugiant, quàm sequantur bona. nam neque honesta tam expetunt, quàm deuitant turpia. quis enim honorem, quis gloriam, quis laudem, quis ullum decus

tam unquam expetat, quàm ut ignominiam, infamiam, contumeliam, dedecus fugiat; quarum rerum dolor grauis est. Est genus hominum ad honestatem natum, malo cultu, prauisq; opinionibus corruptum. Quare in cohortando atque suadendo propositum quidem nobis erit illud, ut doceamus quæ uir bona consequi, malaq; uitare possimus: sed apud homines bene institutos plurimum de laude, & de honestate dicemus: maximeq; ea uirtutū genera tractabimus, quæ in communi hominum utilitate tuenda augendaq; uersantur. Sin apud indoctos imperitosq; dicemus; fructus, emolumenta, uoluptates, uitationesq; dolorum proferantur, addantur etiam contumeliæ atque ignominie. Nemo enim est tam agrestis, quem non, si ipsa minus honestas, contumelia tamen et dedecus magnopere moueat. Quare quod ad utilitatem spectat, ex ijs, quæ dicta sunt, reperietur. Quod autem possit effici nec ne, in quo etiam, quàm facile possit, quamq; expediat, quæri solet, maxime ex causis ijs, quæ quanque rem efficiant, est uidendum. Causarum autem genera sunt plura. Nam sunt aliæ, quæ ipsæ conficiunt: aliæ, quæ uim aliquam ad conficiendum afferunt. itaque illæ superiores conficientes uocentur: hæ reliquæ ponantur in eo genere, ut sine his confici non possit. Conficiens autem causa alia est absoluta, & perfecta per se; alia aliquid adiuuans, & efficiendi socia quædam: cuius generis uis uaria est, & sæpe aut maior aut minor, ut & illa, quæ maximam uim habet, sola sæpe causa dicatur. Sunt autem aliæ causæ, quæ aut propter principium, aut propter

propter exitum conficientes uocantur. Cum autem queritur quid sit optimum factu, aut utilitas, aut spes efficiendi ad assentiendum impellit animos. Et quoniam de utilitate iam diximus, de efficiendi ratione dicamus. Quo toto genere quibuscum, & contra quos, quo tempore, aut quo loco, aut quibus facultatibus armorum, pecuniæ, sociorum, earumue rerum, quæ ad quancunque rem efficiendam pertinent, possimus uti, requirendum est. Neque solum ea sunt, quæ nobis suppetunt, sed etiã illa, quæ aduersantur, uidenda. Et si ex contentione procliuiora erunt nostra, non solum, effici posse quæ suademus, erit persuadendum: sed curandum etiam, ut illa facilia, procliuia, iucunda uideantur. Dissuadentibus autem aut utilitas labefactanda est, aut efficiendi difficultates effe-rendæ, neque alijs ex præceptis, sed ijsdem ex suasionis locis. Vterque uero ad augendum habeat exemplorum aut recentium, quæ notiora sint, aut ueterum, quo plus auctoritatis habeant, copiam. Maximeq; sit in hoc genere meditatus, ut possit uel utilia ac necessaria sæpe honestis, uel hæc illis anteferre. ad commouendos autem animos maxime proficient, si incitandi erunt, huiusmodi sententiæ, quæ ad explendas cupiditates, aut ad odium satiandum, aut ad ulciscendas iniurias pertinebunt. sin autem reprimendi, de incerto statu fortunæ, dubijsq; euentis rerum futurarum, & retinendis suis fortunis, si erunt secundæ; sin autem aduersæ, de periculo commonendi. Atque hi quidem sunt perorationis loci. Principia autem in sententijs dicendis breuia esse debent. non enim supplex

ORATORIAE

ut ad iudicem uenit orator, sed hortator atque auctor. Quare proponere, qua mente dicat, quid uelit, quibus de rebus dicturus sit, debet, hortariq; ad se breuiter dicentem audiendum. Tota autem oratio simplex, & grauis, & sententijs debet ornatiores esse, quam uerbis. C. F. Cognoui iam laudationis, & suasionis locos: nunc quæ iudicijs accommodata sunt expecto. idq; nobis genus restare unum puto. C. P. Recte intelligis. atque eius quidem generis finis est æquitas: quæ non simpliciter spectatur, sed comparatione nonnunquam: ut cum de uerissimo accusatore disputatur, aut cum hereditatis sine lege, aut sine testamento petitur possessio: in quibus causis, quid æquius, æquissimumue sit, quæritur: quas ad causas facultas petitur argumentationum ex ijs, de quibus mox dicetur, æquitatis locis. Atque etiam ante iudicium de constituendo ipso iudicio solet esse contentio, cum, aut sit ne actio illi qui agit, aut iam ne sit, aut num iam esse desierit, aut illa ne lege, ijs ne uerbis sit, quæritur: quæ etiam si ante, quam res in iudicium uenit, aut concertata, aut dijudicata, aut confecta non sunt; tamen in ipsis iudicijs permagnum sæpe habent pondus, cum ita dicitur. Plus petisti, sero petisti, non fuit tua petitio, non à me, non hac lege, non his uerbis, non hoc iudicio. Quarum causarum genus est positum in iure ciuili, quod est in priuatarum ac publicarum rerum lege aut more positum: cuius scientia neglecta ab oratoribus plerisque, nobis ad dicendum necessaria uidetur. Quare de constituendis actionibus, accipiendis, subeundisq; iudicijs

de excipienda iniquitate actionis, de comparanda æquitate, quod ea fere generis eius sunt, ut, quanquam in ipsum iudicium sæpe dilabantur, tamen ante iudicium tractanda uideantur, paululum ea separo à iudicijs, tempore magis agendi, quàm dissimilitudine generis. Nam omnia, quæ de iure ciuili, aut de æquo & bono disceptantur, cadunt in eam formam, in qua, quale quid sit, ambigitur, de qua dicturi sumus, quæ in æquitate & iure maxime consistit. In omnibus igitur causis tres sunt gradus, ex quibus unus aliquis capiendus est, si plures non queas, ad resistendum. Nam aut ita consistendum est, ut, quod obijcitur, factum neges: aut illud, quod factum fateare, neges eam uim habere, atque id esse, quod aduersarius criminetur. Aut si neque de facto, neque de facti appellatione ambigi potest, id, quod arguere, neges tale esse, quale ille dicat, & rectum esse, quod feceris, concedendum uel defendas. Ita primus ille status, & quasi conflictio cum aduersario, coniectura quadam; secundus autem definitione, atque descriptione aut informatione uerbi; tertius æqui, & ueri, & recti, & humani ad ignoscendum disputatione tractandus est. Et quoniam semper is, qui defendit, non solum resistat oportet aliquo statu, aut inficiando, aut definiendo, aut æquitate opponenda, sed etiam rationem subijciat recusationis suæ: primus ille status rationem habet iniqui criminis, ipsam negationem, inficiationemq; facti: secundus, quod non sit in re, quod ab aduersario ponitur in uerbo: tertius, quod id recte factum esse defendet, quod sine ulla nominis

O R A T O R I A E

controuersia factum fatetur. Deinde unicuique rationi opponendum est ab accusatore id, quod si non esset in accusatione, causa omnino esse non posset. Itaque ea, quæ sic referuntur, continentia causarum uocentur. quanquam non ea magis, quæ contra rationem defensionis afferuntur, quam ipsæ defensionis rationes continent causas. sed distinguendi gratia rationem appellamus eam, quæ affertur à reo ad recusandum depellendi criminis causa: quæ nisi esset, quid defenderet non haberet: firmamentum autem, quod contra ad labefactandam rationem refertur, sine quo accusatio stare non potest. Ex rationis autem, & ex firmamenti conflictione, et quasi concursu quæstio exoritur quædam, quam disceptationem uoco: in qua quid deueniat in iudicium, et de quo disceptetur, quæri solet. Nam prima aduersariorum contentio diffusam habet quæstionem, ut in coniectura, Ceperit ne pecunias Decius. In definitione, Minuerit ne maiestatem Norbanus. In æquitate, Iure ne occiderit Opimius Gracchum. Hæc, quæ primam contentionem habent ex arguendo & resistendo, lata, ut dixi, & fusa sunt. Rationum et firmamentorum contentio adducit in angustam disceptationem. ea in coniectura nulla est. nemo enim eius, quod negat factum, rationem aut potest, aut debet, aut solet reddere. Itaque in his causis eadem & prima quæstio, et disceptatio est extrema. In illis autem, ubi ita dicitur, Non minuit maiestatem, quod egit de Cæpione turbulentius. Populi enim R. dolor iustus uim illam excitauit, non Tribuni actio. Maiestas autem, quoniam est magnitudo

quædam populi R. in eius potestate ac iure retinendo, aucta est potius, quàm diminuta. et ubi ita refertur, Maiestas est imperij atque in omni populi R. dignitate; quam minuit is, qui per uim multitudinis rem ad seditionem uocauit: existit illa disceptatio, Minuerit ne maiestatem, qui uoluntate populi R. rem gratam & æquam per uim egerit. In his autem causis, ubi, aliquid recte factum, aut concedendum esse factum defenditur, cum est facti subiecta ratio, sicut ab Opimio, Iure feci, salutis omnium & conseruandæ reip. causa: relatumq; est ab Decio, Ne sceleratissimum quidem ciuem sine iudicio iure ullo necare potuisti: oritur illa disceptatio, Potuerit ne recte salutis reip. causa ciuem euersorem ciuitatis indemnatum necare. Ita disceptationes eæ, quæ in his controuersijs oriuntur, quæ sunt certis personis & temporibus notatæ, sunt rursus infinitæ; detractisq; temporibus & personis, rursus ad consultatipnis formã, rationemq; reuocantur. Sed in grauissimis firmamenti et illa ponenda sunt, si qua ex scripto legis, aut testamenti, aut uerborum ipsius iudicij, aut alicuius stipulationis, aut cautionis opponuntur defensioni contraria. Ac ne hoc quidem genus in eas causas incurrit, quæ coniectura continentur. quod enim factum negatur, id argui non potest scripto. ne in definitionem quidem uenit, genere scripti ipsius. nam etiam si uerbum aliquod de scripto definiendum est, quam uim habeat; ut cum ex testamenti, quid sit penus, aut cum ex lege prædij quæritur, quæ sunt ruta cæsa: non scripti genus, sed uerbi interpretatio controuer-

siam parit. Cum autem plura significantur scripto, propter uerbi aut uerborum ambiguitatem, ut liceat ei, qui contradicat, eò trahere significationem scripti, quò expediat, aut uelit; aut, etiam si ambigue scriptum non sit, uel à uerbis uoluntatem & sententiam scriptoris abducere, uel alio se eadem de re contrarie scripto defendere; tum disceptatio ex scripti contentione existit, ut in ambiguis disceptetur, quid maxime significetur: in scripti sententiæq; contentione, utrum potius sequatur iudex: in contrarijs scriptis, utrum magis sit comprobandum. Disceptatio autem cum est constituta, proposita esse debet oratori, quò omnes argumentationes repetitæ ex inueniendi locis coniiciantur. Quod quanquam satis est ei, qui uidet quid in quoque loco lateat, quiq; illos locos tanquam thesauros aliquos argumentorum notatos habet: tamen ea, quæ sunt certarum causarum propria, tangemus. In coniectura igitur, cum est in inficiando reus, accusatori hæc duo prima sunt, (sed accusatorem pro omni aëto, & petitore appello: possunt enim etiam sine accusatore in causis hæc eadem controuersiarum genera uersari) sed hæc duo sunt ei prima, causa et euentus. Causam appello rationem efficiendi; euentum, id, quod est effectum. Atque ipsa quidem partitio causarum paulo ante in suasionis locis distributa est. Quæ enim in consilio capiendo futuri temporis præcipiebantur, quamobrem aut utilitatem uiderentur habitura, aut efficiendi facultatem, eadem, qui de facto argumentabitur, colligere debet. quamobrem & utilia illi, quem arguet, fuisse, et ab eo effici potuisse demon-

stret. Vtilitatis coniectura mouetur, si illud, quod arguitur, aut spe bonorum, aut malorum metu fecisse dicitur: quod fit acrius, quo illa in utroque genere maiora ponuntur. Spectantur etiam ad causam facti motus animorum, si ira recens, si odium uetus, si ulciscendi studium, si iniuriæ dolor, si honoris, si gloriæ, si imperij, si pecuniæ cupiditas, si periculi timor, si æs alienum, si angustie rei familiaris, si audax, si leuis, si crudelis, si impotens, si incautus, si insipiens, si amas, si commota mente, si uinolentus, si cum spe efficiendi, si cum opinione celandi, aut, si patefactum esset, depellendi criminis, uel perrumpendi periculi, uel in longinquum tempus differendi: aut si iudicij pœna leuior, quam facti præmium: aut si facinoris uoluptas maior, quam damnationis dolor. His fere rebus facti suspicio confirmatur, cum et uoluntatis in reo causæ reperiuntur, et facultas. In uoluntate autem utilitas ex adeptione alicuius cōmodi, uitationeq; alicuius incommodi queritur, ut aut spes, aut metus impulisse uideatur, aut alius repētinus animi motus, qui etiam citius in fraudē, quam ratio utilitatis impellit. quamobrem sint hæc dicta de causis. C. F. Teneo, et quero qui sint illi euentus, quos ex causis effeci dixisti. C. P. Consequētia quædam signa præteriti, et quasi impressa facti uestigia: quæ quidem uel maxime suspicionem mouent, et quasi tacita sunt criminum testimonia. Atque hæc quidem grauiora, quod causæ communiter uidentur insimulare et arguere omnes posse, quorum non interfuerit aliquid: hæc proprie attingunt eos ipsos, qui arguuntur, ut telum, ut uestigium, ut cruor,

ut deprehensum aliquid, quod ablatum ereptum uideatur, ut responsum inconstanter, ut hesitatum, ut titubatum, ut cum aliquo uisus, ex quo suspicio oriatur, ut eo ipso in loco uisus, in quo facinus, ut pallor, ut tremor, ut scriptum, aut obsignatum, aut depositum quippiam. Hæc enim, & talia sunt, quæ aut in re ipsa, aut etiam ante quàm factum est, aut postea suspiciosum crimen efficiant. Quæ si non erunt, tamen causis ipsis, et efficiendi facultatibus niti oportebit, adiuncta illa disputatione communi, non fuisse illum tam amentem, ut indicia facti aut effugere, aut occultare non posset, ut ita apertus esset, ut locum crimini relinqueret. Communis ille contra locus, audaciam temeritati, non prudentiæ esse coniunctam. Sequitur autem ille locus ad augendum, non esse expectandum, dum fateatur, argumentis peccata conuinci: & hic etiam exempla ponentur. Atque hæc quidem de argumentis. Sin autem erit etiam testium facultas: primum, genus erit ipsum laudandum, dicendumq; ne argumentis teneretur reus, ipsum sua cautione fecisse, testes effugere non potuisse. Deinde singuli laudentur. Quæ autem essent laudabilia, dictum est. Deinde etiam argumento firmo, quia tamen sæpe falsum est, posse recte non credi: uiro bono & firmo, sine uitio iudicis non posse non credi. Atque etiam, si obscuri testes erunt, aut tennes, dicendum erit non esse ex fortuna fidem ponderandam, & eos esse cuiusque locupletissimos testes, qui id, de quo agatur, facillime scire possint. Sin quæstiones habitæ, aut postulatio ut habeantur, causam adiuuabunt;

confirmandum genus primum quæstionum erit, dicendum de vi doloris, de opinione maiorum, qui eam rem totam, nisi probassent, certe repudiassent; de institutis Atheniensium, Rhodiorum, doctissimorum hominum, apud quos etiam, id quod acerbissimum est, liberi, ciuesq; torquentur; de nostrorum etiam prudentissimorum hominum institutis; qui cum de servis in dominos quæri noluisse, de incestu tamen, & coniuratione, quæ facta me Consule est, quærendum putauerunt. Irridenda etiam disputatio est, qua solent uti ad infirmandas quæstiones; & meditata, puerilisq; dicenda: tum facienda fides, diligenter esse, & sine cupiditate quæsitum: dictaq; quæstionis argumentis, & coniectura ponderanda. Atque hæc accusationis fere membra sunt. Defensionis autem primum infirmatio causarum, aut non fuisse, aut non tantas, aut non sibi soli, aut commodius potuisse idem consequi, aut non ijs esse moribus, aut non ea uita, aut nullos animi motus, aut non tam impotentis fuisse. Facultatum autem infirmatione utetur, si aut vires, aut animum, aut copias, aut opes abfuisse demonstrabit: aut alienum tempus, aut locum non idoneum, aut multos arbitros, quorum crederet nemini: aut non se tam ineptum, ut id susciperet, quod occultare non posset; neque tam amentem, ut pœnas, ac iudicia contemneret. Consequentia autem diluet exponendo non esse illa certa indicia facti, quæ etiam nullo admissio consequi possent: consistetq; in singulis: & ea aut eorum, quæ ipse facta esse dicet, propria esse defendet potius, quam criminis; aut, si sibi cum accu-

O R A T O R I A E

satore communia essent, pro periculo potius, quam
 contra salutem ualere debere: testiumq; , et quæstio=
 num genus uniuersum, et quod poterit in singulis, ex
 reprehensionis locis, de quibus ante dictum est, refel=
 let. Harum causarum principia suspiciosa ad acerbi=
 tatem ab accusatore ponentur: denunciabiturq; insi=
 diarum commune periculum, excitabunturq; animi,
 ut attendant. A reo autem querela conflat criminis,
 collectarumq; suspicionum, et accusatoris insidiæ, et
 item commune periculum proferetur, animiq; ad mise=
 ricordiam allicientur, et modice beneuolentia iudicium
 colligetur. Narratio autem accusatoris erit quasi mem=
 bratim gesti negotij suspiciosa explicatio, sparsis omni=
 bus argumentis, obscuratis defensionibus. Defensoris,
 aut præteritis, aut obscuratis suspicionum argumen=
 tis, rerum ipsarum euentus erunt, casusq; narrandi. In
 confirmandis autem nostris argumentationibus, infir=
 mandisq; contrarijs, sæpe erunt accusatori motus ani=
 morum incitandi, reo mitigandi. Atque hæc quidem
 utrique maxime in peroratione facienda; alteri fre=
 quentatione argumentorum, et coacervatione uniuers=
 sa; alteri, si plane causam redarguendo explicarit,
 enumeratione, ut quidque diluerit, et miseratione ad
 extremum. C. F. Scire mihi iam uideor quemadmo=
 dum coniectura tractanda sit. nunc de definitione au=
 diamus. C. P. Communia dantur in isto genere accusa=
 tori defensoriq; præcepta. uter enim definiendo descri=
 bendoq; uerbo magis ad sensum iudicis, opinionemq;
 penetrarit; et uter ad communem uerbi uim, et ad eam
 præceptionem, quam inchoatam habebunt in animis ij

qui audient, magis et propius accefferit; is uincat necesse est. non enim argumētando hoc genus tractatur, sed tanquam explicando excutiendōq; uerbo: ut si in reo pecunia absoluto, rursusq; reuocato, prauaricationem accusator esse definiat omnem iudicij corruptelam ab reo; defensor autem non omnem, sed tantummodo accusatoris corruptelam ab reo. Sit ergo hæc contentio prima uerborum, in qua etiam si proprius accedat ad consuetudinē mentemq; sermonis defensoris definitio, tamen accusator sententia legis nititur. Negat enim probari oportere, eos, qui leges scripserunt, ratum habere iudicium, si totum corruptum sit: si unus accusator corruptus sit, rescindere nititur æquitate, ut illa quasi scribenda lex sic esset: quæq; tamen complecteretur in iudicijs corruptis, ea uerbo uno prauaricationis comprehendisse dicitur. Defensor autē testatur consuetudinem sermonis, uerbiq; uim ex contrario reperiet quasi ex uero accusatore, cui contrariū est nomen prauaricationis; ex consequentibus, quod ea litera de accusatore soleat dari iudici; ex nomine ipso, quod significat eum, qui in contrarijs causis quasi uarie esse positus uideatur. Sed huic tamen ipsi confugiendū est ad æquitatis locos, ad rerum iudicatarum auctoritatem, ad finem aliquem periculi. communeq; sit hoc præceptum, ut cum uterque definierit quammaxime potuerit ad communē sensum, uimq; uerbi, tum similibus, exemplisq; eorum, qui item locuti sunt, suam definitionem sententiamq; cōfirmet. Atque accusatori in hoc genere causarum locus ille communis, minime esse concedendum, ut is, qui de re confiteatur, uerbi se inter-

O R A T O R I A E

pretatione defendat. Defensor autem ad ea, quæ pro-
 posui, æquitate nitatur: & ea cum secum faciat,
 non re, sed deprauatione uerbi se urgeri queratur.
 Quo in genere percensere poterit plerosque inueniendi
 locos. nam & similibus utetur, & contrarijs, et con-
 sequentibus, quanquam uterque, tamen reus, nisi
 plane erit absurda causa, frequentius. Amplificandi
 autem causa, quæ, aut cum digredientur à causa, di-
 ci solent, aut cum perorabunt, hæc uel ad odium, uel
 ad misericordiam, uel ad omnino animos iudicum
 mouendos ex ijs, quæ sunt anteposita, sumentur, si
 modo rerum magnitudo, hominum uel aut inuidia,
 aut dignitas postulabit. C. F. Habeo ista: nunc ea,
 quæ, cum quale sit quippiam disceptatur, quæri ex
 utraque parte deceat, uelim audire. C. P. Confiten-
 tur in isto genere, qui arguuntur, se id fecisse ipsum,
 in quo reprehenduntur. sed quoniam iure se fecisse
 dicunt: iuris est omnis ratio nobis explicanda: quod
 diuiditur in duas partes primas, naturam, atque
 legem: & utriusque generis uis in diuinum, et hu-
 manum ius est distributa. quorum æquitatis est
 unum, alterum religionis. Aequitatis autem uis est
 duplex: cuius altera directi, & ueri, & iusti, &
 ut dicitur, æqui & boni ratione defenditur: altera
 ad uicissitudinem referendæ gratiæ pertinet: quod in
 beneficio gratia, in iniuria ultio nominatur. Atque
 hæc communia sunt naturæ, atque legis: sed propria
 legis & ea, quæ scripta sunt, & ea, quæ sine literis,
 aut gentium iure, aut maiorum more retinentur.
 Scriptorum autem priuatum aliud est, publicum

aliud : publicum , lex , S . C . fœdus : priuatum , tabulæ , pactum , conuentum , stipulatio . Quæ autem scripta non sunt , ea aut consuetudine , aut conuentis hominum , & quasi consensu obtinentur . Atque etiam hoc in primis , ut nostros mores , legesq; tueamur , quodam modo naturali iure præscriptum est . Et quoniam breuiter aperti fontes sunt quasi quidam æquitatis : meditata nobis ad hoc causarum genus esse debent ea , quæ dicenda erunt in orationibus , de natura , de legibus , de more maiorum , de propulsanda iniuria , de ulciscenda , de omni parte iuris . Si imprudenter , aut necessitate , aut casu quippiam fecerit ; quod non concederetur ijs , qui sua sponte & uoluntate fecissent : ad eius facti deprecationem ignoscendi petenda uenia est : quæ sumetur ex plerisque locis æquitatis . Expositum est , ut potui breuissime , de omni controuersiarum genere : nisi præterea tu quid requiris . C . F . Illud equidem , quod iam unum restare uideo , quale sit , cum disceptatio uersatur in scriptis . C . P . Recte intelligis . eo enim exposito , munus promissi omne cōfecero . Sunt igitur ambigui duobus aduersarijs præcepta communia . uterque enim hanc significationem , qua utetur ipse , dignam scriptoris prudentia esse defendet : uterque id , quod aduersarius ex ambigue scripto intelligendum esse dicet , aut absurdum , aut inutile , aut iniquum , aut turpe esse defendet , aut etiam discrepare cum cæteris scriptis , uel aliorum , uel maxime , si poterit , eiusdem : quamq; defendet ipse , eam rem , & sententiam quemuis prudentem , & iustum hominem , si integrum daretur ,

O R A T O R I A E

scripturum fuisse, sed planius: eamq; sententiam, quam significari posse dicet, nihil habere aut captionis, aut uitij: contrariam autem si probarit, fore ut multa uitia, stulta, iniqua, contraria consequantur. Cum autem aliud scriptor sensisse uidetur, et aliud scripsisse: qui scripto nitetur, eum re exposita recitatione uti oportebit: deinde instare aduersario: iterare: renouare: interrogare, num aut scriptum neget, aut contra factum inficietur. Post iudicem ad uim scripti uocet. Hac confirmatione usus, amplificet rem lege laudanda: audaciamq; confutet eius, qui cum palam contra fecerit, idq; fateatur, adsit tamen, factumq; defendat. Deinde infirmet defensionem. cum aduersarius aliud uoluisse, aliud sensisse scriptorem, aliud scripsisse dicat: non esse ferendum à quoquam potius latoris sensum, quam à lege explicari. Cur ita scripserit, si ita non senserit. Cur, cum ea, quæ plane scripta sint, neglexerit; quæ nunquam scripta sint, proferat. Cur prudentissimos in scribendo uiros summæ stultitiæ putet esse damnandos. Quid impedierit scriptorem, quominus exciperet illud, quod aduersarius, tanquam si exceptum esset, ita dicit se secutum. Utetur exemplis ijs, quibus idem scriptor: aut, si id non poterit, quibus alij, quod excipiendum putarint, exceperint. Quærenda etiã ratio est, si qua poterit inueniri, quare non sit exceptum: aut iniqua lex, aut inutilis futura dicetur: aut alia causa obtemperandi, alia abrogandi: dissentire aduersarij uocem, atque legis. Deinde amplificandi causa, de conseruandis legibus, de periculo rerum publicarum, atque priuatarum, cum

alijs locis, tum in perorando maxime, grauiter erit, uehementerq; dicendum. Ille autem, qui se sententia legis, uoluntateq; defendet, in consilio, atque in mente scriptoris, non in uerbis, ac literis uim legis positam esse defendet: quodq; nihil exceperit in lege, laudabit; ne diuerticula peccatis darentur; atque ut ex facto cuiusque, iudex legis mentem interpretaretur. Deinde erit ntendum exemplis: in quibus omnis æquitas perturbetur, si uerbis legum, ac non sententijs pareatur. Deinde genuseiusmodi calliditatis, & calumniæ retrahatur in odium iudicis, cum quadam inuidiosa querela. Et si incidet imprudentiæ causa, quæ non ad delictum, sed ad casum, necessitatemue pertineat, quod genus paulo ante attigimus: erit iisdem æquitatis sententijs contra acerbicatem uerborum deprecandum. Sin scripta inter se dissentient: tanta series artis est, & sic inter se sunt pleraque connexa, & apta, ut quæ paulo ante præcepta dedimus ambigui, quæq; proxime sententiæ, & scripti, eadem ad hoc genus causæ tertium transferantur. Nam quibus locis in ambiguo defendimus eam significationem, quæ nos adiuuat; eisdem in contrarijs legibus nostra lex defendenda est. Deinde est efficiendum, ut alterius scripti sententiam, alterius uerba defendamus. ita quæ modo de scripto, sententiæq; præcepta sunt, eadem hucomniatransferamus.

EXPOSITAE sunt tibi omnes oratoriæ partitiones, quæ quidem è media illa nostra Academia floruerunt, neque sine ea aut inueniri, aut intelligi, aut tractari possunt. nam et partiri ipsum, et definire, et

ORATORIAE

ambigui partitiones diuidere, et argumentorum locos
nosse, et argumentationem ipsam concludere, et ui-
dere, quæ sumenda in argumentando sint, quidq; ex
ijs, quæ sumpta sunt, efficiatur; et uera à falsis,
uerisimilia ab incredilibus diiudicare, et distinguere;
et aut male sumpta, aut male conclusa reprehendere,
et eadem uel anguste differere, ut dialectici qui ap-
pellantur; uel, ut oratorem decet, late exprimere: il-
lius exercitationis, et subtiliter disputandi, et co-
piose dicendi artis est. De bonis uero rebus, et malis,
æquis, iniquis, utilibus, inutilibus, honestis, turpi-
bus, quam potest habere orator sine illis maximarum
rerum artibus facultatem, aut copiam? Quare hæc
tibi sint mi Cicero, quæ exposui, quasi indicia fontium
illorum: ad quos si nobis eisdem ducibus, alijs uel per-
ueneris, tum et hæc ipsa melius, et multo maiora
alia cognosces. C. F. Ego uero, ac magno quidem stu-
dio mi pater: multisq; ex tuis præclarissimis muneribus
nullum maius expecto.

REGISTRVM,

ABCDEFGHIKLMNOPQRSTVXYZ.

Omnes sunt quaterniones.

VENETIIS, APVD PAVLVM MA-
NVTIVM, ALDI FILIVM,
M. D. LIIII.

581842

AD IOANNEM MONLUCIVM,

Christianissimi Regis consiliarium, eius-
demq; apud Venetam Rempubicam
oratorem, Pauli Manutij, Aldi
filij, in Ciceronis oratorios
libros præfatio.

Q UOD te non fugit Monluci sapientissime,
præstare omnes cæteris hominibus, sed aliis
alia re uult. non enim uniusmodi sunt no-
stræ uoluntates; sed quoniam ex animo, qui uarie
afficitur, tanquam ex typo effinguntur, ipsæ quo-
que uariæ sint, & multiformes, necesse est. ergo
non eadem omnibus prima sunt. Quoniam uero
ex ijs, quæ appetuntur, necesse est aliquid excel-
lat, ut de multis optabilibus unum optabile ma-
xime sit: quid sit id, quod ego cæteris præstare pu-
tem, si de me quærat; dicam, id, quod qui asse-
quuntur, eorum in potestate sensus omnium ani-
miq; sunt. id autem sine dubio eloquentia est: quæ
tantum possidet dignitatis, ut infra uel eorum fortu-
næ, quorum imperium provinciæ nutumq; sequun-
tur, me quidem iudice constituantur: cum ita accadat,
ut ab hac quamcunque in partem uolentes ducamur,
illis inuiti sæpe pareamus. Sed quoniam, quo loco po-
sita laus est, eum locum maximis difficultatibus Na-
tura circumsepsit, ut perueniendi facultatem paucis-
simis relinqueret: non est, quare nobis in mentem ue-
niat mirari, cur neque diuturna, neque in multis per-
fectæ fuerit species eloquentiæ. illud uideo, cum in

A ij

hanc cogitationem mentis aciem intendi, bene dicendi
gloriā duabus rebus ali maxime, otio, et libertate. ita
que in urbe Roma, quæ bonorum oratorum quasi fœ-
cunda genitrix partus edidit uberrimos, neque ante
secundum Punicum bellum, neque post Cæsaris do-
minationem magnopere fuit, quod in hoc genere pro-
bares. Annibale victo, hostis Italiæ terribilis nemo
fuit. tum in Vrbe securitas, tum summa tranquilli-
tas orta: tum seditiosorum hominum ingenia popu-
laribus concionibus acuit ambitio. conciones inquam
eloquentiam pepererunt: nisi quid me fallit ratioci-
nantem: ratiocinor autem sic, & per hos quasi gra-
dus interrogationis ascendo: Eloquentiæ quod sum-
mum fuit propositum præmium? Consulatus: qui
summus honor fuit. Consulatum quis mandauit?
populus. populum quis tenuit? concionator optimus.
ergo à concionibus extitit orator. idemq; sublati con-
cionibus nullus fuit. cum enim ciuilibus armis op-
pressa respublica iaceret; uetus consuetudo periisset;
à populo, cuius potestas uniuersi translata ad unum
esset, non iam magistratus, non præfecturæ peteren-
tur: eloquentiæ, quæ populi gratiam honorum spe
quæsierat, inanis omnis & superuacua fuit exerci-
tatio. sic oratoria facultas, summorum hominum
studijs exercitationibusq; culta, cum à duobus Grac-
chis ad C. Cæsaris ætatem, hoc est per annos centum
fere ita uigisset, ut nihil unquam fuerit illustrius;
non effugit rerum humanarum commune fatum:
quas ubi ad summum siue industria, siue natura
perduxit, retro fere præcipiti lapsu reuoluuntur.

Imperatores deinde multi rem Romanam exceperunt : quorum ætatibus uestigium ueteris eloquentiæ nullum agnosceres . quid post ? multo minus . nam imperij sede in Græciam translata , crebræ uastationes Italiæ consecutæ ; cum influentes barbararum nationum copias reprimeret nemo . tum non eloquentia modo , sed ipsa pene literarum memoria funditus deleta , nec suus est bonis disciplinis honor nisi multis post seculis restitutus . patrum denique , aut auorum nostrorum memoria , cum exteros mores Italici coeli temperies aliquando ad humanitatem deduxisset , paululum oculos literæ sustulerunt . doctrina primum , serius enituit eloquentia : nec mirum : doctrinam enim sine eloquentia laudamus ; eloquentem sine doctrina recte intelligens nemo duxit . nunc in oratorum nomine , quod eximium semper fuit , nihilo minor , atque haud scio an etiam maior , quam priscis illis temporibus , dignitas & amplitudo est . mittuntur à Regibus ad Reges , aut ad liberæ ciuitates , qui non de stillicidijs agant , non de iure fundi ; quarum rerum controuersias qui perite , & copiose disceptarunt , scimus olim habitos esse eloquentes ; sed ea tractent , quæ prudenter disputata , otium gentibus constituere , dignitatem imperij conseruare , terminos proferre possunt . hoc qui præstat , cum ego ueteribus oratoribus non comparo solum , sed etiam antepono . illi causas agebant primum apud iudices sorte ductos , deinde apud eos iudices , quibus de alienare , non de sua indicantibus persuadere orator siue hoc , siue illud non magno negotio posset . nunc agi-

tur in consilio lectissimorum uirorum : agitur ijs de
rebus , unde ad eos ipsos , qui iudicant , maximum
potest siue emolumentum , siue damnum redunda-
re ; cum & de publicare indicent , & in publica ,
extra quam nihil est , priuata cuiusque contineatur .
his probare quæ uelis , eo maioris ingenij uidetur esse ,
quo difficilins ab artificio capitur prudentia . itaque
cum hoc multi uoluerint , magnum decus , atque or-
namentum est eorum , quibus contigit , ut possent ;
qui sane pauci sunt : maximum uero , si cui tantum
aut natura dedit , aut exercitatio doctrinæ , ut inter
hos ipsos emineret . qualem si quis te iudicet Monluci
clarissime , hunc ego recte iudicare non dubitem . nam
si consideremus , primum à quo missus orator sis , de-
inde ad quos , tum quibus de rebus missus : ita repe-
riemus , missum ab eo Rege , qui omnes Reges sapien-
tia uicerit , quoniam quidem omnium unus , quid
contra Fortunam uirtus posset , maxime declarauit :
ad eam Rempublicam , quæ nisi sapientissimorum ci-
uium copia floreret , semperq; florisset , profecto
neque tanta nunc esset , cum olim minima fuerit ;
neque tam diu staret , cum cæteræ respublicæ suo-
rum ciuium temeritate conciderint : ijs autem de re-
bus esse missum , quarum quæ magnitudo sit , ex eo-
rum , ad quos pertinent , opibus apparet ; quæ tantæ
sunt , ut paucorum imperijs distributus terrarum or-
bis teneatur . Et cum hæc legatio tibi perhonorifica
fuit , tum illud ad tui nominis celebritatem longe ma-
ximum accessit , quod , cum à Principe Turcarum So-
lymano pacem defessa bellis Europa peroptaret , caq;

sine Christianissimi Regis intercessione desperaretur ;
unus electus qui tantum muneris obires , acceptis à
Rege mandatis , æstate media , summis caloribus in
Græciam nauigasti . pacem ut componeres , optaba=
tur composuisti . hieme summa , difficillimis itineri=
bus , per dispositos equos in Galliam recurristi . exce=
ptis alia cura , cum de sedandis inter Regem tuum ,
Regemq; Britanum magni momenti controuersiis
ageretur , præfuisi . te consulente , agente , ultro ci=
troq; cursante , abiectis armis pax inter eos firmissi=
mo fœdere constituta . habes hoc omnino Montluci ,
non dico à Fortuna , quam casus & temeritas regis ,
sed à te ipso , qui ad consilium et rationem omnia re=
fers , ut in tuis actionibus felix usquequaque sis .
nimirum fors , quam in rebus humanis dominari
quidam sunt opinati , non omnium est . æque com=
munis , sed ipsa sibi uirtus propriam fortunam ar=
chitectatur . non erras , quia non est errare sapientis :
& quia sapienter agis , omnia procedunt . bonus
etiam orator es , quia bonus uir : ingenium enim pro=
bitas commendat ; nec minus mouet is , qui dicit ,
quàm ea , quæ dicuntur . quòd nisi latinum sermo=
nem in Italia peregrinitas immutasset ; nã tu nobis
longo interuallo & Crassos , & Antonios retulisses .
sed quoniam ea lingua utimur , quam multis coeun=
tibus linguis generatam corrupta consuetudo pepe=
rit : ueteribus Romanis oratione dissimilis , ingenio
similimus , non tu quidem loqueris ut illi , sed ut illi
tamen & sapis et persuades . Quare non fuit ab re ,
cum ego eos libros , in quibus perfecti formam orato=

ris à Cicerone uidemus expressam, mendis antea de-
formatos, nunc mea correctione expolitos emitterem:
non fuit inquam ab re, tuo nomini dicatos emittere;
ut, quæ de perfecto oratore traduntur, ea perfecti
item oratoris titulo cohonestarentur. hoc cum ita exi-
stimassem, quia uidebatur esse aptissimum, feci, et
feci eo libentius, quod, cum tu mihi & multa iam
summæ humanitatis officia tribuisses, & is esses, qui
tribuere etiam maiora posses; ego, nisi aliquid, præ-
sertim ubi daretur occasio, retribuere, uerebar ne,
ex duobus maxime insignibus uitij, alterutrius in-
famiam non effugerem, ut uel ea uiderer, quæ à te
accepissem, minus meminisse, quod à consue-
tudine naturaq; mea alienissimum est;
uel ea, quæ sperari possent, negligere;
quod quia superbi esset, ab-
est non modo à fortuna mea,
sed et à uoluntate pluri-
mum. Vale.

M. D. XLVI.

Venetijs.

5

M. TVLLII CICERONIS
AD QVINTVM FRAT-
REM DIALOGI
DE ORATORE.

OGITANTI mihi sæpenumero, &
c memoria uetera repetenti, perbeati fuisse
Quinte frater illi uideri solent, qui in optima
ma rep. cum & honoribus, & rerum gestarum glo-
ria florent, eum uitæ cursum tenere potuerunt, ut
uel in negotio sine periculo, uel in otio cum dignitate
esse possent. Ac fuit quidem tempus illud, cum mihi
quoque initium requiescendi, atque animum ad utri-
usque nostrum præclara studia referendi fore, iu-
stum, & prope ab omnibus concessum esse arbitra-
rer, si infinitus forensium rerum labor, & ambitio-
nis occupatio decursu honorum, etiam ætatis flexu
constitisset. quam spem cogitationum, et consiliorum
meorum cum graues communium temporum, tum
uarij nostri casus fefellerunt. nam qui locus quietis,
& tranquillitatis plenissimus fore uidebatur; in eo
maximæ molestiarum, et turbulentissimæ tempesta-
tes extiterunt. Neque uero nobis cupientibus, atque
optantibus fructus otij datus est ad eas artes, quibus
à pueris dediti fuimus, celebrandas, inter nosq; reco-
lendas. nam et prima ætate incidimus in ipsam per-
turbationem disciplinæ ueteris: & Consulatu deue-
nimus in medium rerum omnium certamen, atque

DE ORATORE

discrimen: & hoc tempus omne post Consulatum ob=
 iecimus ijs fluctibus, qui per nos à communi peste
 depulsi, in nosmet ipsos redundarunt. Sed tamen in
 his uel asperitatibus rerum, uel angustiis temporis ob=
 sequar studijs nostris: et, quantum mihi uel fraus
 inimicorum, uel causæ amicorum, uel ipsa resp. tri=
 buet otij, ad scribendum potissimum conferam. Ti=
 bi uero frater neque hortanti deero, neque roganti.
 nam neque auctoritate quisquam apud me plus uale=
 rete potest, neque uoluntate. Ac mihi repetenda est
 ueteris cuiusdam memoriæ non sane satis explicata
 recordatio, sed, ut arbitror, apta ad id, quod requi=
 ris: ut cognoscas, quæ uiri omnium eloquentissimi
 clarissimiq; senserint de omni ratione dicendi. uis
 enim, ut mihi sæpe dixisti, quoniam, quæ pueris,
 aut adolescentulis nobis ex commentariolis nostris in=
 choata, atque rudia exciderunt, uix hac atate digna,
 & hoc usu, quem ex causis, quas diximus, tot, tan=
 tisq; consecuti sumus; aliquid iisdem de rebus politius
 à nobis, perfectiusq; proferri: solesq; nonnunquam
 hac de re à me in disputationibus nostris dissentire;
 quòd ego eruditissimorum hominum artibus eloquen=
 tiam contineri statutam, tu autem illam ab elegantia
 doctrinæ segregandam putes, & in quodam inge=
 nij, atque exercitationis genere ponendam. Ac mihi
 quidem sæpenumero in summos homines, ac summis
 ingenijs præditos intuenti, quærendum esse uisum
 est, quid esset, cur plures in omnibus artibus, quàm
 in dicendo, admirabiles extitissent. nam quocunque
 te animo, & cogitatione conuerteris, permultos ex=

cellentes in quocunque genere uidebis, non medium artium, sed prope maximarum. quis enim est, qui, si clarorum hominum scientiam rerum gestarum uel utilitate, uel magnitudine metiri uelit, non anteponat oratori Imperatorem? quis autem dubitet, quin belli duces ex hac una ciuitate præstantissimos pene innumerabiles, in dicendo autem excellentes uix paucos proferre possimus? Iam uero, consilio, ac sapientia qui regere, ac gubernare rempublicam possent, multi nostra, plures patrum memoria, atque etiam maiorum extiterunt: cum boni perquam diu nulli, uix autem singulis ætatibus singuli tolerabiles oratores inuenirentur. Ac ne quis forte cum alijs studijs, quæ reconditis in artibus, atque in quadam uarietate literarum uersentur, magis hanc dicendi rationem, quam cum Imperatoris laude, aut cum boni senatoris prudentia comparandam putet: conuertat animum, & ea ipsa artium genera circumspectat, quique in ijs floruerint, quamque multi: sic facillime, quanta oratorum sit, semperque fuerit paucitas, iudicabit. Neque enim te fugit, laudandarum artium omnium procreatricem quandam, & quasi parentem, eam, quam ὁδὸς ὁδῶν Græci uocant, ab hominibus doctissimis iudicari: in qua, difficile est enumerare, quot uiri, quanta scientia, quantaque in suis studijs uarietate, & copia fuerint; qui non aliqua in re una separatim elaborarint, sed omnia, quaecunque essent, uel scientiæ peruestigatione, uel differendi ratione comprehendierint. Quis ignorat, ij, qui mathematici

DE ORATORE

uocantur, quanta in obscuritate rerum, & quàm
recondita in arte, et multiplici, subtiliq; uersentur?
quo tamen in genere ita multi perfecti homines exti-
terunt, ut nemo fere studuisse ei scientiæ uehemen-
tius uideatur, quin, quod uoluerit, consecutus sit.
Quis musicis, quis huic studio literarum, quod pro-
fitentur ij, qui grammatici uocantur, penitus se de-
didit, quin omnem illarum artium pene infinitam
uim, et materiam scientia, et cognitione comprehen-
derit? Vere mihi hoc uideor esse dicturus: ex omni-
bus ijs, qui in harum artium studijs liberalissimis
sint doctrinisq; uersati, minimam copiam poetarum
egregiorum extitisse: atque in hoc ipso numero, in
quo perraro exoritur aliquis excellens, si diligenter
& ex nostrorum, et Græcorum copia comparare uo-
les, multo tamen pauciores oratores, quàm poetæ
boni, reperientur. quod hoc etiam mirabilius debet ui-
deri, quia cæterarum artium studia fere reconditis,
atque abditis è fontibus hauriuntur; dicendi autem
omnis ratio in medio posita, communi quodam in
usu, atque in hominum more, et sermone uersatur:
ut in cæteris id maxime excellat, quod longissime sit
ab imperitorum intelligentia, sensuq; disiunctum;
in dicendo autem uitium uel maximum sit, à uulga-
ri genere orationis, atque à consuetudine communis
sensus abhorrere. Ac ne illud quidem uere dici potest,
aut plures cæteris artibus inferuire, aut maiore dele-
ctatione, aut spe uberiore, aut præmijs ad perdiscen-
dum amplioribus commoueri. Atque, ut omittam
Græciam, quæ semper eloquentiæ princeps esse uoluit,

atque illas omnium doctrinarum inuentrices Athenas, in quibus summa dicendi uis & inuenta est, et perfecta: in hac ipsa ciuitate profecto nulla unquam uehementius, quam eloquentiæ studia uiguerunt. nam posteaquam, imperio omnium gentium constituto, diuturnitas pacis otium confirmauit; nemo fere laudis cupidus adolescens non sibi ad dicendum studio omni entendum putauit. Ac primo quidem totius rationis ignari, qui neque exercitationis ullam uiam, neque aliquod præceptum artis esse arbitrarentur, tantum, quantum ingenio, et cogitatione poterant, consequebantur. post autem, auditis oratoribus Græcis, cognitisq; eorum literis, adhibitisq; doctores, incredibili quodam nostri homines dicendi studio flagrauerunt. excitabat eos magnitudo, & uarietas, multitudoq; in omni genere causarum, ut ad eam doctrinam, quam suo quisque studio consecutus esset, adiungeretur usus frequens, qui omnium magistrorum præcepta superaret. Erant autem huic studio maxima, quæ nunc quoque sunt, proposita præmia, uel ad gratiam, uel ad opes, uel ad dignitatem. ingenia uero, ut multis rebus possumus iudicare, nostrorum hominum multum cæteris hominibus omnium gentium præstiterunt. Quibus de causis, quis non iure miretur, ex omni memoria ætatum, temporum, ciuitatum, tam exiguum oratorum numerum inueniri? Sed nimirum maius est hoc quiddam, quam homines opinantur, & pluribus ex artibus, studiisq; collectum. Quis enim aliud in maxima discipulorum multitudine, summa magistrorum copia,

DE ORATORE

præstantissimis hominum ingenijs, infinita causarum uarietate, amplissimis eloquentiæ propositis præmijs, esse causæ putet, nisi rei quandam incredibilem magnitudinem, ac difficultatem? Est enim & scientia comprehendenda rerum plurimarum, sine qua uerborum uolubilitas inanis, atque irridenda est: & ipsa oratio conformanda non solum electione, sed etiam constructione uerborum: & omnes animorum motus, quos hominum generi rerum natura tribuit, penitus pernoscenti; quod omnis uis, ratioq; dicendi in eorum, qui audiunt, mentibus aut sedandis, aut excitandis exprimenda est. Accedat eodem oportet lepos quidam, facetiæq; & eruditio libero digna, celeritasq;, & breuitas & respondendi, & lacessendi, subtili uenustate, atque urbanitate coniuncta. Tenenda præterea est omnis antiquitas, exemplorumq; uis. Neque legum, aut iuris ciuilis scientia negligenda. Nam quid ego de actione ipsa plura dicam? quæ motu corporis, quæ gestu, quæ uultu, quæ uocis conformatione, ac uarietate moderanda est. quæ sola per se ipsa quanta sit, histriarum leuis ars, & scena declarat. in qua cum omnes in oris, & uocis, & motus moderatione elaborant; quis ignorat, quid pauci sint, fuerintq;, quos animo æquo spectare possimus? Quid dicam de thesauro rerum omnium memoria? quæ nisi custos inuentis, cogitatisq; rebus, & uerbis adhibeatur; intelligimus omnia, etiam si præclarissima fuerint, in oratore peritura. Quamobrem mirari desinamus, quæ causa sit eloquentium paucitatis; cum ex illis

rebus uniuersis eloquentia constet, quibus in singulis elaborare permagnum est: hortemurq; potius liberos nostros, ceterosq;, quorum gloria nobis et dignitas chara est, ut animo rei magnitudinem complectantur; neque ijs aut præceptis, aut magistris, aut exercitationibus, quibus utuntur omnes, sed alijs quibusdam se id, quod expetunt, consequi posse confidant. Ac mea quidem sententia nemo poterit esse omni laude cumulatus orator, nisi erit omnium rerum magnarum, atque artium scientiam consecutus. etenim ex rerum cognitione efflorescat, & re-
dundet oportet oratio: quæ, nisi subest res ab oratore percepta, & cognita, inanem quandam habet elocutionem, & pene puerilem. neque uero ego hoc tantum oneris imponam, nostris præsertim oratoribus in hac tanta occupatione urbis, ac uitæ, nihil ut ijs putem licere nescire: quanquam uis oratoris, professioq; ipsa bene dicendi hoc suscipere, ac polliceri uidetur; ut omni de re, quæcunque sit proposita, ab eo ornate, copiosq; dicatur. sed quia non dubito, quin hoc plerisque immensum, infinitumq; uideatur; & quod Græcos homines, non solum ingenio, & doctrina, sed etiam otio, studioq; abundantes, partitionem quandam artium fecisse uideo, neque in uniuerso genere singulos elaborasse, sed seposuisse à cæteris dictionibus eam partem dicendi, quæ in forensibus disceptationibus iudiciorum, aut deliberationum uersaretur, & id unum genus oratori reliquisse: non complectar in his libris amplius, quàm quod huic generi, re-

D E O R A T O R E

quæſita, & multum diſputata, ſummorum homi-
num prope conſenſu eſt tributum. repetamq; non
ab incunabulis noſtræ ueteris, pueriliſq; doctrinæ
quendam ordinem præceptorum, ſed ea, quæ quon-
dam accepi in noſtrorum hominum eloquentiſſimo-
rum, & omni dignitate principum diſputatione eſſe
uerſata: non quo illa contemnam, quæ Græci dicen-
di artifices, & doctores reliquerunt. ſed, cum illa
pateant, in promptuq; ſint omnibus, neque ea inter-
pretatione mea aut ornatius explicari, aut planius
exprimi poſſint; dabis hanc ueniam mi frater, ut
opinor, ut eorum, quibus ſumma dicendi laus à no-
ſtris hominibus conceſſa eſt, auctoritatem Græcis
anteponam.

C V M igitur uehementius inueheretur in cau-
ſam principum Conſul Philippus; Drusiſq; Tribuna-
tus, pro ſenatus auctoritate ſuſceptus, infringi iam,
ac debilitari uideretur: dici memini, ludorum Ro-
manorum diebus L. Crasſum quaſi colligendi ſui
cauſa ſe in Tuſculanum contuliſſe. ueniſſe eodem,
ſocer eius qui fuerat, Q. Mutius dicebatur, &
M. Antonius, homo & conſiliorum in rep. ſocius,
& ſumma cum Crasſo familiaritate coniunctus.
exierant autem cum ipſo Crasſo adoleſcentes & Dru-
ſi maxime familiares, & in quibus magnam tum
ſpem maiores natu dignitatis ſuæ collocarant, C.
Cotta, qui tum Tribunatum pl. petebat, & P. Sul-
pitiuſ, qui deinceps eum magiſtratum petiturus pu-
tabatur. hi primo die de temporibus illis, deq; uni-
uerſa rep. quam ob cauſam uenerant, multum inter
ſe uſque

se usque ad extremum tempus dici collocuti sunt. quo quidem in sermone multa diuinitus à tribus illis consularibus Cotta & commemorata, et deplorata narrabat: ut nihil incidisset postea ciuitati mali, quod non impendere illi tanto ante uiderent. eo autem omni sermone confecto, tantam in Crasso humanitatem fuisse, ut, cum lauti accubuissent, tolleretur omnis illa superioris tristitia sermonis; eaq; esset in homine incunditas, & tantus in iocando lepos, ut dies inter eos curiæ fuisse uideretur, conuiuium Tusculani. Postero autem die, cum illi maiores natu satis quiescent, in ambulationem uentum esse dicebat: tum Scæuolam duobus spatijs, tribus uel factis dixisse, cur non imitamur Crasse Socratem illum, qui est in Phædro Platonis? nam me hæc tua platanus admonuit; quæ non minus ad opacandum hunc locum patulis est diffusa ramis, quàm illa, cuius umbram secutus est Socrates: quæ mihi uidetur non tam ipsa aquila, quæ describitur, quàm Platonis oratione creuisse. & quod ille durissimis pedibus fecit, ut se abijceret in herba, atque ita illa, quæ philosophi diuinitus ferunt esse dicta, loqueretur; id meis pedibus certe concedi est æquius. Tum Crassum, Immo uero commodius etiam: puluinosq; poposcisse, et omnes in ijs sedibus, quæ erant sub platano, consedissee dicebat. Ibi, ut ex pristino sermone relaxarentur animi omnium, solebat Cotta narrare, Crassum sermonem quendam de studio dicendi intulisse. qui cum ita esset exorsus: non sibi cohortandum Sulpitium, & Cottam, sed magis utrunque collaudandum ui-

DE ORATORE

deri, quòd tantam iam essent facultatem adepti, ut non aequalibus suis solum anteponerentur, sed cum maioribus natu compararentur: Neque uero mihi quidquam, inquit, præstabilius uidetur, quàm posse dicendo tenere hominum cœtus, mentes allicere, uoluntates impellere, quò uelis; unde autem uelis, deducere. hæc una res in omni libero populo, maximeq; in pacatis, tranquillisque ciuitatibus præcipue semper floruit, semperq; dominata est. quid enim est aut tam admirabile, quàm ex infinita multitudine hominum existere unum, qui id, quod omnibus natura sit datum, uel solus, uel cum paucis facere possit? aut tam iucundum cognitu, atque auditu, quàm sapientissimis sententijs, grauissimisq; uerbis ornata oratio, & perpolita? aut tam potens, tamq; magnificum, quàm populi motus, iudicum religionem, senatus grauitatem unius oratione conuerti? Quid tam porro regium, tam liberale, tam munificum, quàm opem ferre supplicibus, excitare afflictos, dare salutem, liberare periculis, retinere homines in ciuitate? Quid autem tam necessarium, quàm tenere semper arma, quibus uel tectus ipse esse possis, uel prouocare improbos, uel te ulcisci lacestus? Age uero, ne semper forum, subsellia, Rostra, curiamq; mediteris; quid esse potest in otio aut iucundius, aut magis proprium humanitatis, quàm sermo facetus, ac nulla in re rudis? hoc enim uno præstamus uel maxime feris, quòd colloquimur inter nos, & quod exprimere dicendo sensa possumus. Quamobrem quis hoc non iure miretur, summeq; in eo elat-

borandum esse arbitretur, ut, quo uno homines maxime bestiis præstent, in hoc hominibus ipsis antecellat? Ut uero iam ad illa summa ueniamus: quæ uis alia potuit aut dispersos homines unum in locum congregare; aut à fera, agrestiq; uita ad hunc humanum cultum, ciuilemq; deducere; aut iam constitutis ciuitatibus leges, iudicia, iura describere? Ac ne plura, quæ sunt pene innumerabilia, confectèr, comprehendam breui. sic enim statuo, perfecti oratoris moderatione, & sapientia non solum ipsius dignitatem, sed et priuatorum plurimorum, et uniuersæ reip. salutem maxime contineri. Quamobrem pergite, ut facitis, adolescentes, atque in id studium, in quo estis, incumbite: ut & uobis honori, et amicis utilitati, et reip. emolumento esse possitis. Tum Scæuola comiter, ut solebat, Cætera, inquit, assentior Crasso, ne aut de C. Lælij soceri mei, aut de huius generi aut arte, aut gloria detraham: sed illa duo Crasse uereor ut tibi possim concedere, unum, quòd ab oratoribus ciuitates & ab initio constitutas, & sæpe conseruatas esse dixisti: alterum, quòd, remoto foro, concione, iudicijs, senatu, statuisti oratorem in omni genere sermonis, & humanitatis esse perfectum. Quis enim tibi hoc concesserit, aut initio genus hominũ, in montibus, ac syluis dissipatum, non prudentium consilijs compulsum potius, quàm disertorum oratione delinitum, se oppidis, mœnibusq; sepsisse? aut uero reliquas utilitates aut instituendis, aut conseruandis ciuitatibus, non à sapientibus, & fortibus uiris, sed à disertis, et ornate dicentibus esse constitutas? An uero tibi Ro-

D E O R A T O R E

mulus ille aut pastores, & conuenas congregasse,
 aut Sabinorum connubia coniunxisse, aut finitimo-
 rum uim repressisse eloquentia uidetur, non consilio,
 & sapientia singulari? Quid in Numa Pompilio?
 quid in Seruio Tullo? quid in cæteris regibus? quo-
 rum multa sunt eximia ad constituendam rep.
 num quod eloquentiæ uestigium apparet? Quid ex
 actis regibus? tametsi ipsam exactionem mente, non
 lingua perfectam L. Bruti esse cernimus. sed deinceps
 omnia non ne plena consiliorum, inania uerbo-
 rum uidemus? Ego uero, si uelim & nostræ ciuita-
 tis exemplis uti, & aliarum, plura proferre possim
 detrimenta publicis rebus, quam adiumenta per ho-
 mines eloquentissimos importata. sed, ut reliqua
 prætermittam, omnium mihi uideor, exceptis Crasse
 uobis duobus, eloquentissimos audisse, Ti. & C.
 Sempronios: quorum pater homo prudens, & gra-
 uis, haud quaquam eloquens, & sæpe alias, &
 maxime Censor saluti reip. fuit. atque is non accu-
 rata quadam orationis copia, sed nutu, atque uerbo
 libertinos in urbanas tribus transtulit: quod nisi fe-
 cisset, rep. quam nunc uix tenemus, iandiu nul-
 lam haberemus. at uero eius filij disertis, & omni-
 bus uel naturæ, uel doctrinæ præsidij ad dicendum
 parati, cum ciuitatem uel paterno consilio, uel au-
 tis armis florentissimam acceperant, ista præclara
 gubernatrice, ut ais, ciuitatum eloquentia rep.
 dissipauerunt. Quid leges ueteres, mosq; maiorum?
 quid auspicia, quibus & ego, et tu Crasse cum ma-
 gna reip. salute præsumus? quid religiones, & cæ-

rimonia? quid hæc iura ciuilia, quæ iampridem in nostra familia sine ulla eloquentiæ laude uersantur? num aut inuenta sunt, aut cognita, aut omnino ab oratorum genere tractata? Equidem & Ser. Galbam memoria tenco, diuinum hominem in dicendo, & M. Aemilium Porcinam, & C. ipsum Carbonem, quem tu adolescentulus perculisti, ignarum legum, hæsitantem in maiorum institutis, rudem in iure ciuili: & hæc ætas nostra, præter te Crasse, qui tuo magis studio, quàm proprio munere aliquo disertorum, ius à nobis ciuile didicisti; quod interdum pudeat, iuris ignara est. Quod uero in extrema oratione quasi tuo iure sumpsisti, oratorem in omni sermonis disputatione copiosissime posse uersari: id, nisi hic in tuo regno essemus, non tulissem; multisq; præessem, qui aut interdicto tecum contenderent, aut te ex iure manu consertum uocarent, quòd in alienas possessiones tam temere irruisses. Agerent enim tecum lege priuum Pythagorei omnes, atque Democritici, ceteriq; in suo genere physici; uindicarentq; ornati homines in dicendo, & graues; quibuscum tibi iusto sacramento contendere non liceret. Urgerent præterea philosophorum greges, iam ab illo fonte, & capite Socrate: nihil te de bonis rebus in uita, nihil de malis, nihil de animi permotionibus, nihil de hominum moribus, nihil de ratione uitæ didicisse, nihil omnino quæsisse, nihil scire conuincerent: & cum uniuersi in te impetum fecissent, tum singulæ familiæ litem tibi intenderent. Instaret Academia, quæ, quidquid dixisses, id te ipsum negare cogeret. Stoici uero no-

stri disputationum suarum, atque interrogationum laqueis te irretitum tenerent. Peripatetici autem etiam hæc ipsa, quæ propria oratorum putas esse adiumenta atque ornamenta dicendi, ab se peti uincerent oportere: ac non solum meliora, sed etiam multo plura Aristotelem, Theophrastumq; de his rebus, quàm omnes dicendi magistros, scripsisse ostenderent. Missos facio mathematicos, grammaticos, musicos, quorum artibus uestra ista dicendi uis ne minima quidem societate coniungitur. Quamobrem ista tanta, tamq; multa profitenda Crasse non censeo. satis id est magnum, quod potes præstare, ut in iudicijs ea causa, quâmcunque tu dicis, melior, & probabilior esse uideatur: ut in concionibus, ut in sententijs dicendis ad persuadendum tua plurimum ualeat oratio: denique ut prudentibus diserte, stultis etiam uere dicere uidearis. hoc amplius si quid poteris, non id mihi uidebitur orator, sed Crassus sua quadam propria, non communi oratorum facultate posse. Tum ille, Non sum, inquit, nescius Scæuola ista inter Græcos dici, & disceptari solere. audiui enim summos homines, cum Quæstor ex Macedonia uenissem Athenas florente Academia, ut temporibus illis ferebatur; quod eam Carneades, & Clitomachus, & Aeschines obtinebant. erat etiam Metrodorus, qui cum illis una ipsum Carneadem diligentius audierat, hominem omnium in dicendo, ut ferebant, acerrimum, & copiosissimum. uigebat auditor Panætij illius tui Mnesarchus; & Peripatetici Critolaus, & Diodorus; multi etiam præterea præclari in philosophia, &

nobiles : à quibus omnibus una pene repelli uoce oratorem à gubernaculis ciuitatum , excludi ab omni doctrina , rerumq; maiorum scientia , ac tantum in iudicia , & conciunculas , tanquam in aliquod pistrium , detrudi , et compingi uidebam . Sed ego neque illis assentiebar , neque harum disputationum inuentori , & principi longe omnium in dicendo grauissimo , & eloquentissimo Platoni . cuius tum Athenis diligentius legi cum Carneade Gorgiam . quo in libro in hoc maxime admirabar Platonem , quòd mihi in oratoribus irridendis ipse orator summus uidebatur . uerbi enim controuersia iandiu torquet Græculos homines contentionis cupidiores , quàm ueritatis . Nam si quis hunc statuet esse oratorem , qui tantummodo in iure , aut in iudicijs possit , aut apud populum , aut in senatu copiose loqui : tamen huic ipsi multa tribuat , & concedat necesse est . neque enim sine multa pertractatione omnium rerum publicarum , neque sine legum , moris , iuris scientia , neque natura hominum incognita , ac moribus , in his ipsis rebus satis callide uersari , & perite potest . qui autem hæc cognouerit , sine quibus ne illa quidem minima in causis quisquam recte tueri potest ; quid huic abesse poterit de maximarum rerum scientia ? Sin oratoris nihil uis esse , nisi compositæ , ornatæ , copiosæ eloqui : quæro , id ipsum qui possit assequi sine ea scientia , quam ei non conceditis ? dicendi enim uirtus , nisi ei , qui dicit , ea , de quibus dicit , percepta sint , extare non potest . Quamobrem si ornatelocutus est , sicut fertur , & mihi uidetur , physicus ille Demo-

DE ORATORE

critus: materies illa fuit physici, de qua dixit; or-
natus uero ipse uerborum oratoris putandus est. &
si Plato de rebus à ciuilibus controuersijs remotissimis
diuinitus est locutus, quod ego concedo; si item Ari-
stoteles, si Theophrastus, si Carneades in rebus ijs, de
quibus disputauerunt, eloquentes, & in dicendo
suauis, atque ornati fuerunt: sint eæ res, de qui-
bus disputant, in alijs quibusdam studijs; oratio qui-
dem ipsa propria est huius unius rationis, de qua
loquimur, & quærimus. Etenim uidemus ijsdem de
rebus ieiune quosdam, & exiliter, ut eum, quem
acutissimum ferunt, Chrysippum, disputauisse; ne-
que ob eam rem philosophiæ non satisfecisse, quod
non habuerit hanc dicendi ex arte alienam faculta-
tem. Quid ergo interest? aut qui discernes eorum,
quos nominaui, ubertatem in dicendo, & copiam,
ab eorum exilitate, qui hac dicendi uarietate, &
elegantia non utuntur? Vnum erit profecto, quod
ij, qui bene dicunt, afferunt proprium, compositam
orationem, & ornatam, & artificio quodam, &
expolitione distinctam. hæc autem oratio, si res non
subest ab oratore percepta, et cognita, aut nulla sit
necesse est, aut omnium irrisione ludatur. quid est
enim tam furiosum, quàm uerborum uel optimo-
rum, atque ornatissimorum sonitus inanis nulla
subiecta sententia, nec scientia? Quidquid erit igi-
tur, quacunque ex arte, quocunque de genere; id
orator si, tanquam clientis causam, didicerit, dicet
melius, & ornatiùs, quàm ille ipse eius rei inuen-
tor, atque artifex. Nam si quis erit, qui hoc dicat,

esse quasdam oratorum proprias sententias, atque causas, & quasi certarum rerum forensibus cancellis circumscriptam scientiam: fatebor equidem in his magis assidue uersari hanc nostram dictionem: sed tamen in his ipsis rebus permulta sunt, quæ isti magistri, qui rhetorici uocantur, nec tradunt, nec tenent. Quis enim nescit maximam uim existere oratoris in hominum mentibus uel ad iram, aut odium, aut dolorem incitandis, uel ab hisce iisdem permotio- nibus ad lenitatem, misericordiamq; reuocandis? quæ, nisi qui naturas hominum, uimq; omnem hu- manitatis, causasq; eas, quibus mentes aut incitan- tur, aut reflectuntur, penitus perspexerit, dicendo, quod uolet, perficere non poterit. Atqui totus hic lo- cus philosophorum putatur proprius: neque orator me auctore unquam repugnabit: sed, cum illis co- gnitionem rerum concesserit, quod in ea solum illi uoluerint elaborare; tractationem orationis, quæ si- ne illa scientia nulla est, sibi assumet. hoc enim est proprium oratoris, quod sæpe iam dixi, oratio gra- uis, & ornata, & hominum sensibus, ac menti- bus accommodata. quibus de rebus Aristotelem, & Theophrastum scripssisse fateor. sed uide, ne hoc scæuola totum sit à me. nam ego, quæ sunt orato- ri cum illis communia, non mutuor ab illis: isti, quæ de his rebus disputant, oratorum esse concedunt. ita- que ceteros libros artis suæ nomine, hos rhetoricos et inscribunt, & appellant. Etenim, cum illi in dicen- do inciderint loci, quod persæpe euenit, ut de dijs immortalibus, de pietate, de concordia, de amicitia,

DE ORATORE

de communi ciuium, de hominum, de gentium iure, de æquitate, de temperantia, de magnitudine animi, de omni uirtutis genere sit dicendum: clamabunt credo omnia gymnasia, atque omnes philosophorum scholæ, sua hæc esse omnia propria, nihil omnino ad oratorem pertinere. quibus ego, ut de his rebus omnibus in angulis consumendi otij causa differant, cum concessero; illud tamen oratori tribuam, & dabo, ut eadem, de quibus illi tenui quodam, et exiguo sermone disputant, hic omnium gravitate, tum etiam iucunditate explicet. Hæc ego cum ipsis philosophis tum Athenis differebam. cogebat enim me M. Marcellus hic noster, qui nunc Aedilis Cur. est: & profecto, nisi ludos nunc faceret, huic nostro sermoni interesset: ac iam tum erat adolescentulus his studiis mirifice deditus. Iam uero de legibus instituendis, de bello, de pace, de socijs, de uetigalibus, de iure ciuium generatim in ordines, ætatesq; descripto, dicant uel Græci, si uolunt, Lycurgum, aut Solonem (quanquam illos quidem censem in numero eloquentium reponendos) scisse melius, quam Hyperidem, aut Demosthenem, perfectos iam homines in dicendo, & perpolitos: uel nostri decemuiros, qui xii tabulas perscripserunt, quos necesse est fuisse prudentes, antepoant in hoc genere & Ser. Galbæ, & socero tuo C. Lælio, quos constat dicendi gloria præstitisse. nunquam enim negabo esse quasdam artes proprias eorum, qui in his cognoscendis, atque tractandis studium suum omne posuerunt: sed oratorem plenum, atque perfectum esse eum dicam,

qui de omnibus rebus possit uarie, copioseq; dicere. Etenim sæpe in ijs causis, quas omnes proprias esse oratorum confitentur, est aliquid, quod non ex usu forensi, quem solum oratoribus conceditis, sed ex obscuriore aliqua scientia sit promendum, & assumendum. quæro enim, num possit aut contra Imperatorem, aut pro Imperatore dici sine rei militaris usu, aut sæpe etiam sine regionum terrestrium, aut maritimarum scientia? num apud populum de legibus iubendis, aut uetandis? num in senatu de omni reip. genere dici sine summa rerum ciuiliu cognitione, & prudentia? num admoueri possit oratio ad sensus animorum, atque motus uel inflammandos, uel etiam extinguendos, quod unum in oratore dominatur, sine diligentissima peruestigatione earum omnium rationum, quæ de naturis humani generis, ac moribus à philosophis explicantur? Atque haud scio, an minus hoc uobis sim probaturus: equidem non dubitabo, quod sentio, dicere. physica ista ipsa, quæ paulo ante, & mathematica, et cæterarum artium propria, posuisti; scientiæ sunt eorum, qui illa profitentur: illustrare autem oratione si quis istas ipsas artes uelit, ad oratoris ei confugiendum est facultatem. Neque enim, si Philonem illum architectum, qui Atheniensibus armamentarium fecit, constat perdiserte populo rationem operis sui reddidisse; existimandum est, architecti potius artificio disertum, quàm oratoris fuisse. nec, si huic M. Antonio pro Hermodoro fuisset de naualium opere dicendum, non, cum ab illo causam didicisset, ipse orna-

DE ORATORE

te de alieno artificio, copiosèq; dixisset. neque uero Asclepiades, is, quo nos medico, amicoq; usi sumus; tum, cum eloquentia uincebat ceteros medicos, in eo ipso, quod ornate dicebat, medicinæ facultate utebatur, non eloquentiæ. Atque illud est probabilius, neque tamen uerum, quod Socrates dicere solebat; omnes in eo, quod scirent, satis esse eloquentes. illud uerius; neque quenquam in eo disertum esse posse, quod nesciat; neque, si optime sciat, ignarusq; sit faciundæ, ac poliendæ orationis, diserte id ipsum, de quo sciat, posse dicere. Quamobrem, si quis uniuersam, & propriam oratoris uim definire, complectiq; uult; is orator erit mea sententia hoc tam graui dignus nomine, qui, quæcunque res inciderit, quæ sit dictione explicanda, prudenter, & compositæ, et ornate, & memoriter dicat, cum quadam etiam actionis dignitate. sin cuiusdam nimis infinitum uideatur, quod ita proposui quacunque de re: licet hinc, quantum cuique uidebitur, circuncidat, atque amputet: tamen illud tenebo; si, quæ ceteris in artibus, aut studiis sita sunt, orator ignoret; tantumq; ea teneat, quæ sint in disceptationibus, aut in usu forensi; tamen, his de rebus ipsis si sit ei dicendum; cum cognouerit ab ijs, qui tenent, quæ sint in quæquere; multo oratorem melius, quàm ipsos illos, quorum eæ sunt artes, esse dicturum. Ita si de re militari dicendum huic erit Sulpicio, quæret à C. Mario affini nostro, & cum acceperit, ita pronuntiabit, ut ipsi C. Mario pene hic melius, quàm ipse ille, scire uideatur. sin de iure civili, te cum communica-

bit, teq; hominem prudentissimum, et peritissimum, in ijs ipsis rebus, quas abs te didicerit, dicendi arte superabit. Sin quæ res inciderit, in qua de natura, de uitijs hominum, de cupiditatibus, de modo, de continentia, de dolore, de morte dicendum sit: forsitan, si ei sit uisum, (etsi hæc quidem nosse debet orator) cū Sex. Pompeio, erudito homine in philosophia, communicabit: hoc profecto efficiet, ut, quamcunque rem à quoque cognouerit, de ea re multo dicat ornatius, quàm ille ipse, unde cognorit. sed, si me audierit, quoniam philosophia in treis partes est distributa, in naturæ obscuritatem, in differendi subtilitatem, in uitam, atque mores: duo illa relinquamus; idq; largiamur inertiae nostræ: tertium uero, quod semper oratoris fuit, nisi tenebimus; nihil oratori, in quo magnus esse possit, relinquemus. quare hic locus de uita, & moribus totus est oratori perdiscendus: cætera, si non didicerit, tamen poterit, si quando uolet, ornare dicendo, cum erunt ad eum delata, & tradita. etenim si constat inter doctos, hominem ignarum astrologiæ ornatissimis, atque optimis uersibus Aratum de cælo, stellisq; dixisse; si de rebus rusticis hominem ab agro remotissimum Nicandrum Colophonium poetica quadam facultate, non rustica, scripsisse præclare: quid est, cur non orator de rebus ijs eloquentissime dicat, quas ad certam causam, tempusq; cognorit? est enim finitimus oratori poeta, numeris astrictior paulo, uerborum autem licentia liberior, multis uero ornandi generibus socius, ac pene par, in hoc quidem certe prope idem,

DE ORATORE

nullis ut terminis circumscribat, aut definiat ius suum, quo minus ei liceat eadem illa facultate, & copia uagari, quàm uelit. Nam quòd illud Q. Scæuola negasti te fuisse laturum, nisi in meo regno esset; quòd in omni genere sermonis, in omni parte humanitatis dixerim oratorem perfectum esse debere: nunquam mehercule hoc dicerem, si eum, quem fingo, me ipsum esse arbitrarer: sed ut solebat C. Lucilius sæpe dicere, homo tibi subiratus, mihi propter eam ipsam causam minus, quàm uolebat, familiaris, sed tamen & doctus, & perurbanus, sic sentio, neminem esse in oratorum numero habendum, qui non sit omnibus ijs artibus, quæ sunt libero homine dignæ, perpolitus: quibus ipsis si in dicendo non utimur, tamen apparet, atque extat, utrum simus earum rerum rudes, an didicerimus: ut qui pila ludunt, non utuntur in ipsa lusione artificio proprio palæstræ, sed indicat ipse motus, didicerint ne palæstram, an nesciant; et qui aliquid fingunt, etsi tum pictura nihil utuntur, tamen, utrum sciant pingere, an nesciant, non obscurum est: sic in orationibus hisce ipsis iudiciorum, concionum, senatus, etiam si proprie cæteræ non adhibentur artes, tamen facile declaratur, utrum is, qui dicat, tantummodo in hoc declamatorio sit opere iactatus, an ad dicendum omnibus ingenuis artibus instructus accesserit. Tum ridens Scæuola, Non luctabor, inquit, tecum Crasse amplius. id enim ipsum, quod contra me locutus es, artificio quodam es consecutus, ut & mihi, quæ ego uellem, non esse oratoris concederes; & ea ipsa ne-

scio quo modo rursus detorqueres, atque oratori propria traderes. Hæc, cum ego Prætor Rhodum uenissem, & cum summo illo doctore istius disciplinæ Apollonio ea, quæ à Panætio acceperam, contulissem: irrisit ille quidem, ut solebat, philosophiam, atque contempsit; multaq; non tam grauitè dixit, quàm facete: tua autem fuit oratio eiusmodi, non ut ullam artem, doctrinam'ue contemneres, sed ut omnes comites, ac ministras oratoris esse diceres. quas, ego, si quis sit unus complexus omnes, idemq; si ad eas facultatem istam ornatissimæ orationis adiunxerit; non possum dicere eum non egregium quendam hominem, atque admirandum fore. sed is, si quis esset, aut si etiam unquam fuisset, aut uero si esse posset; tu esses unus profecto; qui & meo iudicio, et omnium uix ullam cæteris oratoribus (pace horum dixerim) laudem reliquisti. Verum si tibi ipsi nihil deest, quod in forensibus rebus, ciuilibusq; ueretur, quin scias; neque eam tamen scientiam, quam adiungis oratori, complexus es: uideamus, ne plus ei tribuas, quàm res, et ueritas ipsa concedat. Hic Crassus, Memento, inquit, me non de mea, sed de oratoris facultate dixisse. quid enim nos aut didicimus, aut scire potuimus? qui ante ad agendum, quàm ad cognoscendum uenimus: quos in foro, quos in ambitione, quos in rep. quos in amicorum negotiis res ipsa ante confecit, quàm possemus aliquid de rebus tantis suspicari. quod si tibi tantum in nobis uidetur esse; quibus etiam si ingenium, ut tu putas, non maxime defuit, doctrina certe,

DE ORATORE

Et otium, et hercule etiam studium illud dicendi
 acerrimum defuit: quid censes, si ad alicuius inge-
 nium uel maius illa, quæ ego non attigi, accesserint,
 qualem illum, et quantum oratorem futurum?
 Tum Antonius, Probas mihi, inquit, ista Crasse,
 quæ dicis: nec dubito, quin multo locupletior in di-
 cendo futurus sit, si quis omnium rerum, atque ar-
 tium rationem, naturamque comprehenderit. sed pri-
 mum id difficile factu est, præsertim in hac nostra
 uita, nostrisque occupationibus. deinde illud etiam ue-
 rendum est, ne abstrahamur ab hac exercitatione, et
 consuetudine dicendi populari, et forensi. aliud enim
 mihi quoddam genus orationis esse uidetur eorum
 hominum, de quibus paulo ante dixisti: quamuis il-
 li orate, et grauius aut de natura rerum, aut
 humanis de rebus loquantur. nitidum quoddam ge-
 nus est uerborum, et lætum, sed palæstræ magis, et
 olei, quam huius ciuilis turbæ, ac fori. nanque ego
 met, qui sero, ac leuiter græcas literas attigissem, ta-
 men, cum pro Consulē in Ciliciam proficiscens Athenas
 uenissem, complures tum ibi dies sum propter na-
 uigandi difficultatem commoratus. sed cum quoti-
 die mecum haberem homines doctissimos, eos fere ip-
 sos, qui abs te modo sunt nominati; cumque hoc ne-
 scio quo modo apud eos increbuisset, me in causis ma-
 ioribus, sicuti te, solere uersari: pro se quisque eo-
 rum, quantum quisque poterat, de officio, et ra-
 tione oratoris disputabat. Horum alij, sicut iste ipse
 Mnesarchus, hos, quos nos oratores uocaremus, ni-
 hil esse dicebat, nisi quosdam operarios lingua cele-
 ri, et

ri, & exercitata: oratorem autem, nisi qui sapiens
 esset, esse neminem: atque ipsam eloquentiam, quod
 ex bene dicendi scientia constaret, unam quandam
 esse uirtutem: & qui unam uirtutem haberet, om-
 nēs habere: easq; ipsas esse inter se æquales, &
 pares: ita, qui esset eloquens, eum uirtutes omnes
 habere, atque esse sapientem. Sed hæc erat spinosa
 quædam, & exilis oratio, longeq; à nostris sensibus
 abhorrebat. Carneades uero multo uberius iisdem de
 rebus loquebatur: non quo aperiret sententiam su-
 am, (hic enim mos erat patrius Academiæ, aduer-
 sari semper omnibus in disputando.) sed tum maxi-
 me tamen hoc significabat: eos, qui rhetores nomina-
 rentur, & qui dicendi præcepta traderent, nihil
 plane tenere; neque posse quenquam facultatem as-
 sequi dicendi, nisi qui philosophorum inuenta didi-
 cisset. Disputabant contra disertī homines Athenien-
 ses, in rep. causisq; uersati: in quibus erat etiam is,
 qui nuper Romæ fuit, Menedemus hospes meus. qui
 cum diceret esse quandam prudentiam, quæ uersa-
 retur in perspicendis rationibus constituendarum, &
 regendarum rerum publicarum: excitabatur homo
 promptus ab homine abundanti doctrina, et quadam
 incredibili uarietate rerum, & copia. omnes enim
 partes illius ipsius prudentiæ petendas esse à philo-
 sophia docebat: neque ea, quæ statuerentur in rep.
 de dijs immortalibus, de disciplina iuuentutis, de ius-
 titia, de patientia, de temperantia, de modo rerum
 omnium, cæteraq; sine quibus ciuitates aut esse, aut
 bene moratæ esse non possent, usquam in eorum li-

DE ORATORE

bris inueniri. Quòd si tantam uim rerum maximarum arte sua rhetorici illi doctores complecterentur: quærebat, cur de proœmijs, & de epilogis, & de huiusmodi nugis (sic enim appellabat) referti essent eorum libri; de ciuitatibus instituendis, de scribendis legibus, de æquitate, de iustitia, de fide, de frangendis cupiditatibus, conformandisq; hominum moribus litera in eorum libris nulla inueniretur. ipsa uero præcepta sic illudere solebat, ut ostenderet non modo eos illius expertes esse prudentiæ, quàm sibi asciscerent, sed ne hanc quidem ipsam dicendi rationem, ac uiam nosse. caput enim esse arbitrabatur oratoris, ut & ipsis, apud quos ageret, talis, qualem se ipse optaret, uideretur; id fieri uitæ dignitate; de qua nihil rhetorici isti doctores in præceptis suis reliquissent: & uti qui audirent, sic afficerentur animis, ut eos affici uellet orator: quod item fieri nullo modo posse, nisi cognosceret is, qui diceret, quot modis hominum mentes, & quibus rebus, & quo genere orationis in quanque partem mouerentur: hæc autem esse penitus in media philosophia retrusa, atque abdita: quæ isti rhetores ne primoribus quidem labris attigissent. Ea Menedemus exemplis magis, quàm argumentis conabatur refellere. memoriter enim multa ex orationibus Demosthenis præclare scripta pronuncians, docebat illum in animis uel iudicum, uel populi in omnem partem dicendo permouendis non fuisse ignarum, quibus ea rebus consequeretur, quæ negaret ille sine philosophia quenquam scire posse. Hic respondebat, non se negare

Demosthenem summam prudentiam, summamq;
 vim habuisse dicendi: sed siue ille hoc ingenio potuis-
 set; siue, id quod constaret, Platonis studiosus au-
 diendi fuisset; non quid ille potuisset, sed quid isti do-
 cerent, esse quærendum. Sæpe etiam in eam partem
 ferebatur oratione, ut omnino disputaret, nullam
 artem esse dicendi. idq; cum argumentis docuerat,
 quod ita nati essemus, ut & blandiri, & supplici-
 ter insinuare ijs, à quibus esset petendum, & aduer-
 sarios minaciter terrere possemus; et rem gestam ex-
 ponere; & id, quod intenderemus, confirmare; &
 id, quod contra diceretur, refellere; & ad extre-
 mum deprecari aliquid, & conqueri: quibus in re-
 bus omnis oratorum uersaretur facultas: & quod
 consuetudo, exercitatioq; et intelligendi prudentiam
 acueret, & eloquendi celeritatem incitaret: tum
 etiam exemplorum copia nitebatur. nam primum
 quasi dedita opera neminem scriptorem artis ne me-
 diocriter quidem disertum fuisse dicebat: cum repe-
 teret usque à Corace nescio quo, & Tisia; quos artis
 illius inuentores, & principes fuisse constaret. elo-
 quentissimos autem homines, qui ista nec didicissent,
 nec omnino scisse curassent, innumerabiles quosdam
 nominabat: in quibus etiam siue ille irridens, siue
 quod ita putaret, atque ita audisset, me in illo nu-
 mero, qui illa non didicissem, & tamen, ut ipse di-
 cebat, possem aliquid in dicendo, proferebat. quo-
 rum ego illi alterum facile assentiebar, nihil me di-
 diciisse: in altero autem me illudi ab eo, aut etiam ip-
 sum errare arbitrabar. Artem uero negabat esse ul-

DE ORATORE

lam, nisi quæ cognitis, penitusq; perspectis, & in unum exitum spectantibus, & nunquam fallentibus rebus contineretur: hæc autem omnia, quæ tractarentur ab oratoribus, dubia esse, et incerta; cum & dicerentur ab ijs, qui ea omnia non plane tenerent; & audirentur ab ijs, quibus non scientia esset tradenda, sed exigui temporis aut falsa, aut certe obscura opinio. Quid multa? sic mihi tum persuadere uidebatur; neque artificium ullum esse dicendi; neque quenquam posse, nisi qui illa, quæ à doctissimis hominibus in philosophia dicerentur, cognosset, aut callide, aut copiose dicere. Quibus dicere Carneades solebat, ingenium tuum Crasse uehementer admirans, me sibi perfacilem in dicendo, te perpugnacem in disputando esse uisum. Tumq; ego hac eadem opinione adductus, scripsi etiam illud quodam in libello, qui me imprudente, & inuito excidit, & peruenit in manus hominum; disertos me cognosce nonnullos, eloquentem adhuc neminem: quod cum statuebam disertum, qui posset satis acute, atque dilucide apud mediocres homines ex communi quadam hominum opinione dicere; eloquentem uero, qui mirabilius, et magnificentius augere posset, atque ornare, quæ uellet, omnesq; omnium rerum, quæ ad dicendum pertinerent, fonteis animo, ac memoria contineret. id si est difficile nobis, qui ante, quàm ad discendum ingressi sumus, obruimur ambitione, & foro: sit tamen in re positum, atque natura. ego enim, quantum auguror coniectura, quantaq; ingenia in nostris hominibus esse uideo; non despero fore

aliquem aliquando, qui & studio acriore, quàm nos sumus, atque fuimus; & otio, ac facultate discendi maiore, ac maturiore; & labore, atque industria superiore, cum se ad audiendum, legendum, scribendumq; maiore opera dediderit, existat talis orator, qualem quærimus; qui iure non solum disertus, sed etiam eloquens dici possit: qui tamen mea sententia aut hic est iam Crassus: aut, si quis pari fuerit ingenio, plurâq; quàm hic, & audierit, & lectitarit, & scripserit; paulum huic aliquid poterit addere. Hoc loco Sulpicius, Insuperanti mihi, inquit, & Cottæ, sed ualde optanti utrique nostrum cecidit, ut in istum sermonem Crasse delaberemini. nobis enim huc uenientibus iucundum satis fore uidebatur, si, cum uos de rebus alijs loqueremini, tamen nos aliquid ex sermone uestro memoria dignum excipere possemus: ut uero penitus in eam ipsam totius huius uel studij, uel artificij, uel facultatis disputationem pene intimam perueniretis, uix optandum nobis uidebatur. ego enim, qui ab ineunte ætate incensus essem studio utriusque uestrum, Crassi uero etiam amore; cum ab eo nusquam discederem, uerbum ex eo nunquam elicere potui de uia, ac de ratione dicendi; cum & per me ipsum egissem, & per Drusum sæpe tentassem. quo in genere tu Antoni (uere loquar) nunquam mihi percunctanti, aut quærenti aliquid defuisti; et persæpe me, quæ soleres in dicendo obseruare, docuisti. Nunc, quoniam uterque uestrum patefecit earum rerum ipsarum aditum, quas quærimus; & quoniam princeps Crassus eius sermonis ordiendi

DE ORATORE

fuit : date nobis hanc ueniam , ut ea , quæ sentitis de
omni genere dicendi , subtiliter persequamini . quod
quidem si erit à uobis impetratum : magnam habeo
Crasse huic palæstræ , & Tusculano tuo gratiam ;
& longe Academiæ illi , ac Lycio tuum hoc suburba-
num gymnasium antepo-
nam . Tum ille , Immo ue-
ro , inquit , Sulpiti rogemus Antonium ; qui & po-
test facere id , quod requiris ; & consuevit , ut te au-
dio , dicere . nam me quidem fateor semper à genere
hoc toto sermonis fugisse , & tibi cupienti , atque
instanti sæpiissime negasse , ut tute paulo ante dixi-
sti . quod ego non superbia , neque inhumanitate fa-
ciebam ; neque quo studio rectissimo , atque optimo
non obsequi uellem ; præsertim cum te unum ex om-
nibus ad dicendum maxime natum , aptumq̃ ; co-
gnossem ; sed mehercule istius disputationis insolentia ,
atque earum rerum , quæ quasi traduntur in
arte , inscitia . Tum Cotta . Quoniam id , quod dif-
ficillimum nobis uidebatur , ut omnino de his rebus
Crasse loquerere , assecuti sumus : de reliquo iam no-
stra culpa fuerit , si te , nisi omnia , quæ percun-ctati
erimus , explicaris , dimiserimus . De ijs credo re-
bus , inquit Crassus , ut in conditionibus scribi solet ,
quibus sciam , poteroq̃ . Tum ille : Nanque quod tu
non poteris , aut nescies , quis nostrum tam impudens
est , qui se scire , aut posse postulet ? Iam uero ista con-
ditione , dum mihi liceat negare posse , quod non po-
tero , & fateri nescire , quod nesciam ; licet , inquit
Crassus , uestro arbitrato percun-ctemini . Atque , in-
quit Sulpicius , hoc primum ex te , de quo modo An-

tonius exposuit, quid sentias quærimus; existimes ne artem aliquam esse dicendi. Quid mihi nunc uos, inquit Crassus, tanquam alicui Græculo otioso, & loquaci, & fortasse docto, atque erudito, quæstionculam, de qua meo arbitratu loquar, imponitis? Quando enim me ista curasse, aut cogitasse arbitramini? non semper irrississe potius eorum hominum impudentiam, qui, cum in schola assedissent, ex magna hominum frequentia dicere iuberent, si quis quid quæreret. quod primum ferunt Leontinum fecisse Gorgiam: qui permagnum quiddam suscipere, ac profiteri uidebatur, cum se ad omnia, de quibus quisque audire uellet, esse paratum denunciaret. postea uero uulgo hoc facere cœperunt, hodieq; faciunt; ut nulla sit res neque tanta, neque tam improuisa, neque tam noua, de qua se non omnia, quæ dici possunt, profiteantur esse dicturos. Quod si te Cotta arbitrarer, aut te Sulpici de his rebus audire uelle: adduxissem huc Græcum aliquem, qui nos istiusmodi disputationibus delectaret. quod ne nunc quidem difficile factu est. est enim apud M. Pisonem, adolescentem iam huic studio deditum, summo hominem ingenio, nostriq; cupidissimum, peripateticus Staseas, homo nobis sane familiaris, & ut inter homines peritos constare uideo, in illo suo genere omnium princeps. Quem tu mihi, inquit Mutius, Staseam, quem peripateticum narras? gerendus est tibi mos adolescentibus Crasse, qui non Græci alicuius quotidianam loquacitatem sine usu, neque ex scholis cantilenam requirunt, sed ex homine

DE ORATORE

omnium sapientissimo, atque ex eo, qui non in libellis, sed in maximis causis, et in hoc domicilio imperij, et gloriæ sit consilio, linguaq; princeps: cuius ue-
stigia persequi cupiunt, eius sententiam sciscitantur. Equidem te cum in dicendo semper putavi deum: tum uero tibi nunquam eloquentiæ maiorem tribui lau-
dem, quàm humanitatis: qua nunc te uti uel maxi-
me decet; neque defugere eam disputationem, ad
quam te duo excellentis ingenij adolescentes cupiunt
accedere. Ego uero, inquit, istis obsequi studeo:
neque grauabor breuiter meo more, quid quaque de
re sentiam, dicere. Ac primum illud (quoniam, au-
thoritatem tuam negligere Scæuola, fas mihi esse non
puto) respondeo: mihi dicendi aut nullam artem,
aut pertenuem uideri, sed omnem esse contentionem
inter homines doctos in uerbi controuersia positam.
Nam, si ars ita definitur, ut paulo ante exposuit
Antonius, ex rebus penitus perspectis, planeq; co-
gnitis, atque ab opinionis arbitrio seiunctis, scien-
tiaq; comprehensis: non mihi uidetur ars oratoris esse
ulla. sunt enim uaria, et ad uulgarem, popula-
remq; sensum accommodata omnia genera huius fo-
rensis nostræ dictionis. Sin autem ea, quæ obseruata
sunt in usu, ac tractatione dicendi; hæc ab homini-
bus callidis, ac peritis animaduersa, ac notata, uer-
bis designata, generibus illustrata, partibus distri-
buita sunt; id quod fieri potuisse uideo: non intelli-
go, quamobrem non, si minus illa subtili definitio-
ne, at hac uulgari opinione ars esse uideatur. Sed si-
ue est ars, siue artis quædam similitudo: non est qui-

dem ea negligenda ; uerum intelligendum est , alia
 quædam ad consequendam eloquentiam esse maiora .
 Tum Antonius uehementer se assentiri Crasso dixit :
 quòd neque ita amplecteretur artem , ut ij solerent ,
 qui omnem uim dicendi in arte ponerent : neque rursus
 eam totam , sicut plerique philosophi facerent ,
 repudiaret . Sed existimo , inquit , gratum te his esse
 Crasse facturum , si ista exposueris , quæ putas ad
 dicendum plus quàm ipsam artem posse prodesse .
 Dicam equidem , quoniam institui ; petamq; à uobis ,
 inquit , ne has meas ineptias efferatis . quanquam
 moderabor ipse : ne , ut quidam magister , atque ar-
 tífex , sed quasi unus è togatorum numero , atque ex
 forensi usu homo mediocris , neque omnino rudis , ui-
 dear non ipse aliquid à me prompsisse , sed fortuito
 in sermonem uestrum incidisse . Equidem cum pete-
 rem magistratus , solebam in prehensando dimittere
 à me scauolam ; cum ei ita dicerem , me uelle esse ine-
 ptum . id erat petere blandius : quod nisi inepte fie-
 ret , bene non posset fieri : hunc autem esse unum
 hominem ex omnibus , quo præsente ego ineptus esse
 minime uellem : quem quidem nunc mearum ine-
 ptiarum testem , & spectatorem fortuna constituit .
 nam quid est ineptius , quàm de dicendo dicere ?
 cum id ipsum , dicere , nunquam sit non ineptum ,
 nisi cum est necessarium . Perge uero Crasse , inquit
 Mucius : istam enim culpam , quam uereris , ego
 præstabo . Sic igitur sentio , inquit Crassus , naturam
 primum , atque ingenium ad dicendum uim asferre
 maximam : neque uero istis , de quibus paulo ante

DE ORATORE

dixit Antonius, scriptoribus artis, rationem dicendi, & uiam, sed naturam defuisse. nam et animi, atque ingenij celeres quidam motus esse debent; qui ad excogitandum acuti, & ad explicandum, ornandumq; sint uberes, & ad memoriam firmi, atque diuturni: & si quis est, qui hæc putet arte accipi posse; quod falsum est; (præclare enim se res habeat, si hæc accendi, aut commoueri arte possint: inseri quidem, & donari ab arte non possunt omnia: sunt enim illa dona naturæ) quid de illis dicet, quæ certe cum ipso homine nascuntur? linguæ solutio, uocis sonus, latera, uires, conformatio quædam, & figura totius oris, & corporis. Neque hæc ita dico, ut ars aliquid limare non possit: neque enim ignoro, & quæ bona sint, fieri meliora posse doctrina; & quæ non optima, aliquo modo acui tamen, et corrigi posse: sed sunt quidam aut ita lingua hæsitantes, aut ita uoce absoni, aut ita uultu, motuq; corporis uasti, atque agrestes; ut etiam si ingenijs, atque arte ualeant, tamen in oratorum numerum uenire non possint: sunt autem quidam ita naturæ muneribus in iisdem rebus habiles, ita ornati; ut non nati, sed ab aliquo deo ficti esse uideantur. Magnum quoddam est onus, atque munus, suscipere, atque profiteri se esse omnibus silentibus unum maximis de rebus magno in conuentu hominum audiendum. adest enim fere nemo, quin acutius, atque acrius uitia in dicente, quam recta uideat. ita quidquid est, in quo offenditur; id etiam illa, quæ laudanda sunt, obruit. Neque hæc in eam sententiam disputo, ut ho-

mines adolescentes, si quid naturale forte non habeant, omnino à dicendi studio deterream. Quis enim nō uideat C. Caelio, æquali meo, maximo honori fuisse homini nouo illam ipsam, quancunque assequi potuerit, in dicendo mediocritatem? quis uestrum æqualem Q. Varium, uastum hominem, atque fœdum, non intelligit illa ipsa facultate, quancunque habet, magnam esse in ciuitate gratiam consecutum? sed quia de oratore quærimus, fingendus est nobis oratione nostra detractis omnibus uitijs orator, atque omni laude cumulatus. neque enim, si multitudo litium, si uarietas causarum, si hæc turba, & barbaria forensis dat locum uel uitiosissimis oratoribus, iccirco nos hoc, quod quærimus, omittimus. Itaque in ijs artibus, in quibus non utilitas quæritur necessaria, sed animi libera quædam oblectatio, quàm diligenter, et quàm prope fastidiose iudicamus? nullæ enim lites, neque controuersie sunt, quæ cogant homines, sicut in foro non bonos oratores, item in theatro actores malos perpeti. Est igitur oratori diligenter prouidendum, non uti illis satisfaciatur, quibus necesse est; sed ut ijs ipsis admirabilis esse uideatur, quibus libere liceat iudicare. Ac si quæritis plane, quid sentiam; enunciabo apud homines familiarissimos, quod adhuc semper tacui, et tacendum putauì. Mihi etiam quiq; optime dicunt, quiq; id facillime, atque ornatissime facere possunt; tamen, nisi timide ad dicendum accedunt, et in exordienda oratione perturbantur, pene impudentes uidentur. tametsi id non accidere non potest. ut enim

DE ORATORE

quisque optime dicit; ita maxime dicendi difficultatem uariosq; euentus orationis, hominumq; iudicia pertimescit. qui uero nihil potest dignum re, dignum nomine oratoris, dignum hominum auribus efficere, atque edere; is mihi, etiam si commouetur in dicendo, tamen impudens uidetur. non enim pudendo, sed non faciendo id, quod non deceat, impudentiae nomen effugere debemus. quem uero non pudet; id quod in plerisque uideo; hunc ego non reprehensione solum, sed etiam poena dignum puto. Equidem & in uobis animaduertere soleo, et in me ipso saepissime experior, ut exalbescam in principijs dicendi, & tota mente, atque omnibus artibus contremiscam. adolescentulus uero sic in initio accusationis exanimatus sum, ut hoc summum beneficium Q. Maximo debuerim, quod continuo consilium dimiserit, simul ac me fractum, ac debilitatum metu uiderit. Hic omnes assensi, significare inter sese, & colloqui coeperunt. fuit enim mirificus quidam in Crasso pudor; qui tamen non modo non obesset eius orationi, sed etiam probitatis commendatione prodesset. Tum Antonius, saepe, ut dicis, inquit, animaduerti Crasse & te, & ceteros summos oratores, quanquam tibi par mea sententia nemo unquam fuit, in dicendi exordio permoueri. cuius quidem rei cum causam quaererem, quidnam esset, cur, ut in quoque oratore plurimum esset, ita maxime is pertimesceret; has causas inueniebam duas: unam, quod intelligerent ij, quos usus, ac natura docuisset, nonnunquam summis oratori-

bus non satis ex sententia euentum dicendi procedere ;
ita non iniuria, quotiescunque dicerent, id, quod ali-
quando posset accidere, ne tum accideret, timere.
altera est hæc, de qua quæri sæpe soleo. cæterarum
homines artium spectati, & probati, si quando ali-
quid minus bene fecerunt, quàm solent ; aut no-
luisse, aut uoletudine impediti non potuisse conse-
qui id, quod scirent, putantur. noluit, inquiunt,
hodie agere Roscius, aut crudior fuit. oratoris pecca-
tum, si quod est animaduersum, stultitiæ peccatum
uidetur. stultitia autem excusationem non habet :
quia nemo uidetur, aut quia crudus fuerit, aut
quòd ita maluerit, stultus fuisse. quo etiam grauius
iudicium in dicendo subimus. quoties enim dicimus,
toties de nobis iudicatur : & qui semel in gestu pec-
cauit, non continuo existimatur nescire gestum : cui-
us in dicendo aliquid reprehensum est, aut æterna
in eo, aut certe diuturna ualet opinio tarditatis. il-
lud uero, quod à te dictum est, esse permulta, quæ
orator nisi à natura haberet, non multum à magi-
stro adiunaretur ; ualde tibi assentior ; inq. eo uel
maxime probaui summum illum doctorem Ala-
bandensem Apollonium : qui, cum mercede doceret,
tamen non patiebatur eos, quos iudicabat non pos-
se oratores euadere, operam apud sese perdere, di-
mittebatq. ; & ad quam quenque artem putabat
esse aptum, ad eam impellere, atque hortari sole-
bat. Satis est enim cæteris artificijs percipiendis tan-
tummodo similem esse hominis, & id, quod trada-
tur, uel etiam inculcetur, si quis forte sit tardior,

DE ORATORE

posse percipere animo, & memoria custodire. non queritur mobilitas linguae, non celeritas uerborum, non denique ea, quae nobis non possumus fingere, facies, uultus, sonus. In oratore autem acumen dilectricorum, sententiae philosophorum, uerba prope poetarum, memoria iurisconsultorum, uox tragicorum, gestus pene summorum actorum est requirendus. Quamobrem nihil in hominum genere rarius perfecto oratore inueniri potest. quae enim singulorum rerum artifices singula si mediocriter adepti sunt, probantur; ea nisi omnia summa sunt in oratore, probari non possunt. Tum Crassus, Atqui uide, inquit, in artificio, & opera quam tenui, et leui quanto plus adhibeatur diligentiae, quam in hac re, quam constat esse maximam. Saepenumquam enim soleo audire Roscium, cum ita dicat: Se adhuc reperire discipulum, quem quidem probaret, potuisse neminem: non quo non essent quidam probabiles: sed quia, si aliquid modo esset uitij, id ferre ipse non posset. nihil est enim tam insigne, nec tam ad diuturnitatem memoriae stabile, quam id, in quo aliquid offenderis. Itaque, ut ad hanc similitudinem huius histrionis oratoriam laudem dirigamus: uidetisne, quam nihil ab eo, nisi perfecte, nihil nisi cum summa uenustate fiat; nihil nisi ita ut deceat, & uti omnes moueat, atque delectet? itaque hoc iamdiu est consecutus, ut in quo quisque artificio excelleret, is in suo genere Roscius diceretur. Hanc ego absolutionem, perfectionemque in oratore desiderans, a qua ipse longe absum, facio impudenter. mihi enim uolo

ignosci: cæteris ipse non ignosco. nam qui non potest, qui uitiose facit, quem denique non decet; hunc, ut Apollonius iubebat, ad id, quod facere possit, detruendum puto. Num tu igitur, inquit Sulpitius, me, aut hunc Cottam ius ciuile, aut rem militarem iubes discere? nam quis ad ista summa, atque in omni genere perfecta potest peruenire? Tum ille, Ego uero, inquit, quod in uobis egregiam quandam, ac præclaram indolem ad dicendum esse cognoui, iccirco hæc exposui omnia: nec magis ad eos deterrendos, qui non possent, quam ad uos, qui possetis, exacuendos accommodaui orationem meam. Et quanquam in utroque uestrum summum esse ingenium, studiumque perspexi: tamen hæc, quæ sunt in specie posita, de quibus plura fortasse dixi, quam solent Græci dicere, in te Sulpiti diuina sunt. Ego enim neminem nec motu corporis, neque ipso habitu, atque forma aptiorem, nec uoce plenior, aut suauior mihi uideor audisse. quæ quibus à natura minora data sunt, tamen illud assequi possunt, ut ipsi, quæ habeant, modice, & scienter utantur, & ut ne dedecet. id enim est maxime uitandum: & de hoc uno minime est facile præcipere, non mihi modo, qui sicut unus paterfamilias his de rebus loquor; sed etiam ipsi illi Roscio: quem sæpe audio dicere, Caput esse artis, decere; quod tamen unum id esse, quod tradi arte non possit. Sed, si placet, sermonem aliò transferamus, & nostro more aliquando, non rhetorico loquamur. Minime uero, inquit Cotta: nunc enim te iam exoremus necesse est, quoniam retines

D E O R A T O R E

nos in hoc studio, nec ad aliam dimittis artem, ut nobis explices, quidquid est istud, quod tu in dicendo potes. neque enim sumus nimis auidi: ista tua mediocri eloquentia contenti sumus: idq; ex te quaerimus; ut ne plus non assequamur, quam quantum tu in dicendo assecutus es; quoniam, quae à natura expetenda sunt, ea dicis non nimis deesse nobis, quid praeterea esse assumendum putes. Tum Crassus arridens, Quid censes, inquit, Cotta, nisi studium, & ardorem quendam amoris? sine quo cum in uita nihil quidquam egregium, tum certe hoc, quod tu expetis, nemo unquam assequetur. Neque uero uos ad eam rem uideo esse cohortandos: quos, cum mihi quoque sitis molesti, nimis etiam flagrare intelligo cupiditate. sed profecto studia nihil profunt perueniendi aliquò, nisi illud, quod eò, quò intendas, ferat, deducatq; cognoris. Quare, quoniam mihi leuius quoddam onus imponitis; neque ex me de oratoris arte, sed de hac mea, quantulacunque est, facultate quaeritis: exponam uobis non quandam aut perreconditam, aut ualde difficilem, aut magnificam, aut grauem rationem consuetudinis meae; quae quondam solitus sum uti, cum mihi in isto studio uersari adolescenti licebat. Tum Sulpicius, O diem Cotta nobis, inquit, optatum. quod enim neque precibus unquam, nec insidiando, nec speculando, assequi potui, ut, quid Crassus ageret meditandi, aut dicendi causa, non modo uidere mihi, sed ex eius scriptore, & lectore Diphilo suspicari liceret; id spero nos esse adeptos, omniaq; iam ex ipso, quae diu cupimus,

cupimus, cognituros. Tum Crassus. Atqui arbitror Sulpici, cum audieris, non tam te hæc admiraturum, quæ dixero; quàm existimaturum, tum, cum ea audire cupiebas, causam, cur cuperes, non fuisse. nihil enim dicam reconditum, nihil expectatione uestra dignum, nihil aut inauditum uobis, aut cuiquam nouum. Nam principio illud, quod est homine ingenuo, liberaliterq; educato dignum, non negabo, me ista omnium communia, & contrita præcepta didicisse: Primum, oratoris officium esse, dicere ad persuadendum accommodate: Deinde, esse omnem orationem aut de infinitæ rei questione sine designatione personarum, et temporum; aut de re certis in personis, ac temporibus locata: in utraque autem re quidquid in controuersiam ueniat, in eo quæri solere, aut factum ne sit; aut, si est factum, quale sit; aut etiam quo nomine uocetur; aut, quod nonnulli addunt, recte ne factum esse uideatur: Existere autem controuersias etiam ex scripti interpretatione; in quo aut ambigue quid sit scriptum, aut contrarie, aut ita, ut à sententia scriptum dissideat: His autem omnibus partibus subiecta quædam esse argumenta propria: sed causarum, quæ sint à communi questione seiunctæ, partim in iudicijs uersari, partim in deliberationibus: Esse etiam genus tertium, quod in laudandis, aut uituperandis hominibus poneretur: certosq; esse locos, quibus in iudicijs uteremur, in quibus æquitas queritur; alios in deliberationibus, qui omnes ad utilitatem dirigerentur eorum, quibus consilium da-

DE ORATORE

remus ; alios item in laudationibus , in quibus ad personarum dignitatem omnia referrentur . Cumq̃; esset omnis oratoris uis , ac facultas in quinque partes distributa ; ut deberet reperire primum , quid diceret ; deinde inuenta non solum ordine , sed etiam momento quodam , atque iudicio dispensare , atque disponere ; tum ea denique uestire , atque ornare oratione ; post memoria sepire ; ad extremum agere cum dignitate , & uenustate : etiam illa cognoram , & acceperam , ante , quàm de re diceremus , initio conciliandos eorum esse animos , qui audirent ; deinde rem demonstrandam ; postea controuersiam constituendam ; tum id , quod nos intenderemus , confirmandum ; post , quæ contra dicerentur , refellenda ; extrema autem oratione , ea , quæ pro nobis essent , amplificanda , & augenda ; quæq̃; essent pro aduersarijs , infirmanda , atque frangenda . Audieram etiam , quæ de orationis ipsius ornamentis traderentur : in qua præcipitur primum , ut pure , & latine loquamur ; deinde , ut plane , & dilucide ; tum , ut ornate ; post ad rerum dignitatem apte , & quasi decore : singularumq̃; rerum præcepta cognoram . Quin etiam , quæ maxime propria essent naturæ , tamen his ipsis artem adhiberi uideram . nam de actione , et de memoria quædam breuia , sed magna cum exercitatione præcepta gustaram . In his enim fere rebus omnis istorum artificum doctrina uersatur . quam ergo si nihil dicam adiuuare , mentiar : habet enim quædam quasi ad commonendum oratorem , quò quidque referat , & quò intuens , ab eo , quodcun-

que sibi proposuerit, minus aberret. uerum ego hanc
 uim intelligo esse in præceptis omnibus; non ut ea se-
 cuti oratores eloquentiæ laudem sint adepti; sed quæ
 sua sponte homines eloquentes facerent, ea quosdam
 obseruasse, atque delegisse: sic esse non eloquentiam
 ex artificio, sed artificium ex eloquentia natum:
 quod tamen, ut ante dixi, non eijcio: est enim etiam
 si minus necessarium ad bene dicendum, tamen ad
 cognoscendum non illiberale. Eius exercitatio quæ-
 dam suscipienda uobis est: quanquam uos quidem
 iam pridem estis in cursu: sed ijs, qui ingrediuntur
 ad studium, quiq; ea, quæ agenda sunt in foro tan-
 quam in acie, possunt etiam nunc exercitatione qua-
 si ludicra prædiscere, ac meditari. Hanc ipsam, in-
 quit Sulpicius, nosse uolumus. attamen ista, quæ
 abs te breuiter de arte decursa sunt, audire cupimus:
 quanquam sunt nobis quoque non inaudita. uerum
 illa mox. nunc, de ipsa exercitatione quid sentias,
 quærimus. Equidem probo ista, Crassus inquit, quæ
 uos facere soletis, ut, causa aliqua posita consimili
 causarum earum, quæ in forum deferuntur, dica-
 tis quammaxime ad ueritatem accomodate. sed
 plerique in hoc uocem modo, neque eam scienter, et
 uires exercent suas, & linguæ celeritatem incitant,
 uerborumq; frequentia delectantur. in quo fallit eos,
 quod audierunt; dicendo homines, ut dicant, effice-
 re solere. uere enim etiam illud dicitur; peruerse di-
 cere, homines peruerse dicendo facillime consequi.
 Quamobrem in istis ipsis exercitationibus etsi utile
 est etiam subito sæpe dicere: tamen illud utilius,

DE ORATORE

sumpto spatio ad cogitandum, paratius, atque accuratius dicere. Caput autem est; quod, ut uere dicam, minime facimus; est enim magni laboris; quem plerique fugimus; quamplurimum scribere. stylus optimus, & prestantissimus dicendi effector, ac magister: neque iniuria. nam si subitam, & fortuitam orationem commentatio, & cogitatio facile uincit: hanc ipsam profecto assidua, ac diligens scriptura superabit. omnes enim siue artis sunt loci, siue ingenij cuiusdam, atque prudentiae, qui modo insunt in ea re, de qua scribimus; inquirentibus nobis, omniq; acie ingenij contemplantibus, ostendunt se, et occurrunt; omnesq; sententiae, uerbaq; omnia, quae sunt cuiusque generis maxime illustrata, sub acumen styli subeant, & succedant, necesse est. tum ipsa collocatio, conformatioq; uerborum perficitur in scribendo, non poetico, sed quodam oratorio numero, & modo. Hæc sunt, quæ clamores, et admirationes in bonis oratoribus efficiunt: neque ea quisquam, nisi diu, multumq; scriptitarit, etiam si uehementissime se in his subitis dictionibus exercuerit, consequetur: & quia scribendi consuetudine ad dicendum uenit, hanc affert facultatem, ut, etiam subito si dicat, tamen illa, quæ dicantur, similia scriptorum esse uideantur; atque etiam, si quando in dicendo scriptum attulerit aliquid, cum ab eo discesserit, reliqua similis oratio consequetur. ut concitato nauigio cum remiges inhibuerunt, retinet tamen ipsa naus motum & cursum suum intermisso impetu, pulsiqu; remorum: sic in oratione perpetua,

cum scripta deficiunt, parem tamen obtinet oratio reliqua cursum, scriptorum similitudine & ui concitata. In quotidianis autem commentationibus equidem mihi adolescentulus proponere solebam illam exercitationem maxime, qua C. Carbonem, nostrum illum inimicum, solitum esse uti sciebam; ut aut uersibus propositis quammaxime grauib, aut oratione aliqua lecta ad eum finem, quem memoria possem comprehendere, eam rem ipsam, quam legissem, uerbis alijs quam maxime possem lectis pronunciarem. sed post animaduerti hoc esse in hoc uitij; quod ea uerba, quæ maxime cuiusque rei propria, quæq; essent ornatissima, atque optima, occupasset aut Ennius, si ad eius uersus me exercerem; aut Gracchus, si eius orationem mihi forte proposuissem: ita si iisdem uerbis uterer, nihil prodesse; si alijs, etiam obesse, cum minus idoneis uti consuescerem. Postea mihi placuit, eoq; sum usus adolescens, ut summorum oratorum græcas orationes explicarem: quibus lectis, hoc assequebar; ut, cum ea, quæ legerem græce, latine redderem, non solum optimis uerbis uterer, & tamen usitatis; sed etiam exprimerem quædam uerba imitando, quæ noua nostris essent, dummodo essent idonea. Iam, uocis, & spiritus, & totius corporis, & ipsius linguæ motus, & exercitationes non tam artis indigent, quam laboris. quibus in rebus habenda est ratio diligenter, quos imitemur, quorum similes uelimus esse. intuen-
di nobis sunt non solum oratores, sed etiam actores; ne mala consuetudine ad aliquam deformitatem,

D ij

DE ORATORE

prauitatemq; ueniamus. Exercenda est etiam memoria ediscendis ad uerbum quamplurimis & nostris scriptis, & alienis. atque in ea exercitatione non sane mihi displicet adhibere, si consueris, etiam istam locorum, simulacrorumq; rationem, quæ in arte traditur. Educenda deinde dictio est ex hac domestica exercitatione, & umbratili medium in agmen, in puluerem, in clamorem, in castra, atque aciem forensem: subeundus usus omnium; & periclitandæ uires ingenij; & illa commentatio inclusa, in ueritatis lucem proferenda est. Legendi etiam poetæ: cognoscenda historia: omnium bonarum artium scriptores, ac doctores & legendi, & peruolutandi, et exercitationis causa laudandi, interpretandi, corrigendi, uituperandi, refellendi: disputandumq; de omni re in contrarias partes: & quidquid erit in quaque re, quod probabile uideri possit, eliciendum, atque dicendum. Perdiscendum ius ciuile: cognoscendæ leges: percipienda omnis antiquitas: senatoria consuetudo, disciplina reip. iura sociorum, fœdera, pactiones, causa imperij cognoscenda est. Libandus est etiam ex omni genere urbanitatis facietiarum quidam lepos, quo tanquam sale perspergatur omnis oratio. Effudi uobis omnia, quæ sentiebam: quæ fortasse, si quemcunque patremfamilias arripuissetis ex aliquo circulo, eadem uobis percunctantibus respondisset. Hæc cum Crassus dixisset, silentium est consecutum. sed quanquam satis ijs, qui aderant, ad id, quod erat propositum, dictum uidebatur: tamen sentiebant celerius esse multo, quàm ipsi uel-

lent, ab eo peroratum. Tum Scauola, Quid est Cotta, inquit? quid tacetis? nihil ne uobis in mentem uenit, quod praeterea à Crasso requiratis? Immo id mehercule, inquit, ipsum attendo. tantus enim cursus uerborum fuit: & sic euolauit oratio; ut cuius uim, & incitationem aspexerim, uestigia, ingressumq; non uiderim: & tanquam in aliquam locupletem, ac refertam domum uenerim, non explicata ueste, neque proposito argento, neque tabulis, et signis propalam collocatis, sed his omnibus multis, magnificisq; rebus constructis, ac reconditis; sic modo in oratione Crassi diuitias, ac ornamenta eius ingenij per quaedam inuolucra, atque integumenta perspexi; sed ea cum contemplari cuperem, uix aspiciendi potestas fuit. ita neque hoc possum dicere, me omnino ignorare, quid possideat; neque plane nosse, ac uidisse. Quin tu igitur facis idem, inquit Scauola, quod faceres, si in aliquam domum plenam ornamentorum illam uenisses. si ea seposita, ut dicis, essent; tuq; ualde spectandi cupidus esses: non dubitares rogare dominum, ut proferri iuberet, praesertim si esset familiaris. similiter nunc petes à Crasso, ut eam copiam ornamentorum suorum, quam constructam uno in loco quasi per transennam praeter euntes strictim aspeximus, in lucem proferat, et suo quidque loco collocet. Ego uero, inquit Cotta, à te peto Scauola: me enim, & hunc Sulpicium impedit pudor ab homine omnium grauissimo, qui genus huiusmodi disputationis semper contempserit, haec, quae ipsi forsitan puerorum elementa uideantur, ex-

D iij

DE ORATORE

quirere. sed tu hoc nobis da Scæuola, & perfice, ut Crassus hæc, quæ coarctauit, & peranguste referat in oratione sua, dilatet nobis, aut explicet. Ego me hercule, inquit Mutius, antea uestra magis hoc causa uolebam, quam mea: neque enim tantopere hanc à Crasso disputationem desiderabam, quantopere eius in causis oratione delector: nunc uero Crasse mea quoque etiam causa rogo; ut, quoniam tantum habemus otij, quantum iandiu nobis non contigit, ne grauius exædificare id opus, quod instituisti. formam enim totius negotij opinione maiorem, melioremque; uideo: quam uehementer probo. Enimuero, inquit Crassus, mirari satis non queo, etiam te hæc Scæuola desiderare: quæ neque ego teneo, uti ij, qui docent; neque sunt eius generis, ut, si optime tenerem, digna essent ista sapientia, ac tuis auribus. An tu, inquit ille, si de istis communibus, & peruagatis uix huic ætati audiendum putas: etiam ne illa negligere possumus, quæ tu oratori cognoscenda esse dixisti? de naturis hominum, de moribus, de rationibus ijs, quibus hominum mentes & incitarentur, & reprimerentur; de historia, de antiquitate, de administratione reip. denique de nostro ipso iure ciuili. hanc enim ego omnem scientiam, & copiam rerum in tua prudentia sciebam inesse: in oratoris uero instrumento tam lautam suppellectilem nunquam uideram. Potes igitur, inquit Crassus, (ut alia omittam, quæ sunt innumerabilia, & immensa, et ad ipsum tuum ius ciuile ueniam) oratores putare eos, quos multas horas expectauit, cum in cam

pum properaret, & ridens, & stomachans Scæuola? cum Hypsæus maxima uoce plurimis uerbis à M. Crasso Præt. contenderet, ut ei, quem defendebat, causa cadere liceret: Cn. autem Octavius, homo consularis, nō minus longa oratione recusaret, ne aduersarius causa caderet, ac ne is, pro quo ipse diceret, turpi tutelæ iudicio, atque omni molestia stultitia aduersarij liberaretur. Ego uero istos, inquit, (memini enim mihi narrare Mucium) non modo oratoris nomine, sed ne foro quidem dignos putarem. Atqui non defuit illis patronis, inquit Crassus, eloquentia, neque dicendi ratio, aut copia, sed iuris ciuilis prudentia: quod alter plus lege agendo petebat, quàm quantum lex in XII tabulis permiserat; quod cum impetrasset, causa caderet: alter iniquum putabat, plus secum agi, quàm quod esset in actione; neque intelligebat, si ita esset actum, litem aduersarium perditurum. Quid his paucis diebus? non ne, nobis in tribunali Q. Pompeij, Præt. urbani, familiaris nostri, sedentibus, homo ex numero disertorum postulabat, ut illi, unde peteretur, uetus, atque usitata exceptio daretur, CIVIS pecuniæ dies non fuisset? quod petitoris causa comparatum esse non intelligebat: ut, si ille inficiator probasset iudici ante petitam esse pecuniam, quàm esset cœpta deberi; petitor rursus cum peteret, ne exceptione excluderetur, quod ea res in iudicium antea uenisset. Quid ergo hoc fieri turpius, aut dici potest, quàm eum, qui hanc personam susceperit, ut amicorum controuersias, causasq; tueatur, laborantibus succurrat, agris

DE ORATORE

medeatur, afflictos excitet; hunc in minimis tenuissimisq; rebus ita labi, ut alijs miserandus, alijs irridendus esse uideatur? Equidem propinquum nostrum P. Crassum, illum diuitem, & multis alijs in rebus elegantem hominem, & ornatum, & præcipue in hoc efferendum, & laudandum puto; quod cum P. Scæuolæ frater esset, solitus est ei persæpe dicere: neque illum in iure ciuili satis illi arti facere posse, nisi dicendi copiam assumpsisset; quod quidem hic, qui mecum Consul fuit, filius eius est consecutus: neque se ante causas amicorum tractare, atque agere coepisse, quam ius ciuile didicisset. Quid uero ille M. Cato? nonne & eloquentia tanta fuit, quantam illa tempora, atque illa ætas in hac ciuitate ferre maximam potuit; et iuris ciuilis omnium peritissimus? Verecundius hac de re iandudum loquor, quod adest uir in dicendo summus: quem ego unum oratorem maxime admiro: sed tamen idem hoc semper ius ciuile contempsit. Verum, quoniam sententiæ, atque opinionis meæ uoluistis esse participes; nihil occultabo; & quoad potero, uobis exponam, quid de quaque re sentiam. Antonij incredibilis quædam, & prope singularis, & diuina uis ingenij uidetur, etiam si hac scientia iuris nudata sit, posse facile cæteris armis prudentiæ causas tueri, atque defendere. quamobrem hic nobis sit exceptus: cæteros uero non dubitabo primum inertie condemnare sententia mea, post etiam impudentiæ. nam uolitare in foro, hære in iure, ac Prætorum tribunalibus, iudicia priuata magnarum rerum obire, in quibus sæ-

pe non de facto, sed de æquitate, ac iure certetur; iactare se in causis centumviralibus, in quibus usucapionum, tutelarum, gentilitatum, agnationum, alluvionum, circumluuionum, nexorum, mancipiorum, parietum, luminum, stillicidiorum, testamentorum ruptorum, aut ratorum, cæterarumq; rerum innumerabilium iura uersentur; cum omnino, quid suum, quid alienum; quare denique ciuis, an peregrinus; seruus, an liber quispiam sit, ignoraret: insignis est impudentiæ. Illa uero deridenda arrogantia est; in minoribus nauigijs rudem esse se confiteri, quinquereemes autem, aut etiam maiores gubernare didicisse. Tu mihi cum in circulo decipiare aduersarij stipulatiuncula, & cum obsignes tabellæ clientis tui, quibus id sit scriptum, quo ille capiatur; ego tibi ulla causam maiorem committendam putem? citius hercule is, qui duorum scalmorum nauiculam in portu euerterit, in Euxino ponto Argonautarum nauem gubernarit. Quid, si ne parua quidem causæ sunt, sed sæpe maximæ, in quibus certatur de iure ciuili? quod tandem os est illius patroni, qui ad eas causas sine ulla scientia iuris audet accedere? Quæ potuit igitur esse causa maior, quàm illius militis; de cuius morte cum domum falsus ab exercitu nuncius uenisset; & pater eius re credita testamentum mutasset; & quem ei uisum esset, fecisset hæredem; essetq; ipse mortuus: res delata est ad Centumuiros, cum miles domum reuenisset, egissetq; lege in hæreditatem paternam testamento exhæres filius? nempe in ea causa quæsitum est de iure

DE ORATORE

ciuili, posset ne paternorum bonorum exhaeres esse
se filius, quem pater testamento neque haeredem,
neque exhaeredem scripsisset nominatim. Quid, qua
de re inter Marcellos, & Claudios patricos Cen-
tumuii iudicarunt? cum Marcelli ab liberti fi-
lio stirpe, Claudij patricij eiusdem hominis haere-
ditatem gente ad se redisse dicerent: non ne in ea
causa fuit oratoribus de toto stirpis, ac gentilita-
tis iure dicendum? Quid, quod item in centumui-
rali iudicio certatum esse accepimus? qui Romam
in exilium uenisset, cui Romae exulare ius esset, si
se ad aliquem quasi patronum applicuisset, intesta-
toq; esset mortuus: non ne in ea causa ius applicatio-
nis, obscurum sane, & ignotum, patefactum in iu-
dicio atque illustratum est à patrono? Quid nuper?
cum ego C. Sergij Auratae contra hunc nostrum
Antonium iudicio priuato causam defenderem; non
ne omnis nostra in iure uersata defensio est? cum
enim Marius Gratidianus aedes Auratae uendidisset;
neque seruire quandam earum aedium par-
tem in Mancipij lege dixisset: defendebamus, quid-
quid fuisset incommodi in Mancipio, id si uenditor
scisset, ueque declarasset, praestare debere. Quo qui-
dem in genere familiaris noster M. Bucculeius, ho-
mo neque meo iudicio stultus, & suo ualde sa-
piens, & à iuris studio non abhorrens, simili in
re quodam modo nuper errauit. nam cum aedes L.
Fusio uenderet; in Mancipio lumina, utitum es-
sent, ita recepit. Fusius autem; simulatque aedifi-
cari coeptum est in quadam parte urbis, quae mo-

do ex illis ædibus conspici posset, egit statim cum Bucculeio; quod, cuicumque particulæ cœli officeretur, ita, quamuis esset procul, mutari lumina putabat. Quid uero, clarissima M. Curij causa, & M. Coponij nuper apud Centumuiros quo concursu hominum, qua expectatione defensa est? cum Q. Scauola, æqualis, & collega meus, homo omnium & disciplina iuris ciuilibis eruditissimus, & ingenio, prudentiaq; acutissimus, & oratione maxime limatus, atque subtilis, atque, ut ego soleo dicere, iuris peritorum eloquentissimus, eloquentium iuris peritissimus, ex scripto testamentorum iura defenderet; negaretq; nisi posthumus & natus, & ante, quam in suam tutelam uenisset, mortuus esset, heredem eum esse posse, qui esset secundum posthumum & natum, & mortuum hæres institutus: ego autem defenderem hac eum mente fuisse, qui testamentum fecisset; ut, si filius non esset, qui in tutelam ueniret, M. Curius esset hæres. num destitit uterque nostrum in ea causa in auctoritatibus, in exemplis, in testamentorum formulis, hoc est in medio iure ciuili uersari? Omitto iam plura exempla causarum amplissimarum: quæ sunt innumerabilia. capitis nostri sæpe potest accidere ut causæ uersentur in iure. Et enim si C. Mancinum, nobilissimum, atque optimum uirum, ac consularem, cum eum propter inuidiam Numantini fœderis paterpatratus ex S. C. Numantinis dedidisset, eumq; illi non recepissent, posteaq; Mancinus domum reuenisset, neque in se-

DE ORATORE

natum introire dubitasset, P. Rutilius M. filius Tribunus pl. de senatu iussit educi, quod eum ciuem negaret esse, quia memoria sic esset proditum; quem pater suus, aut populus uendidisset, aut paterpatratus dedidisset, ei nullum esse postliminium: quam possumus reperire ex omnibus rebus ciuilibus causam, contentionemq; maiorem, quam de ordine, de ciuitate, de libertate, de capite hominis consularis? præsertim cum hæc non in crimine aliquo, quod ille posset inficiari, sed in ciuili iure consisteret. similiq; in genere, inferiore ordine, si quis apud nos seruisset ex populo fœderato, seseq; liberasset, ac postea domum reuenisset; quæsitum est apud maiores nostros, num is ad suos postliminio rediisset, & amisisset hanc ciuitatem. Quid de libertate, quo iudicium grauius esse nullum potest? nonne ex iure ciuili potest esse contentio, cum quæritur, is, qui domini uoluntate census sit, si non sit conditum lustrum, sit ne liber? Quid? quod usu memoria patrum uenit, ut paterfamilias, qui ex Hispania Romam uenisset, cum uxorem prægnantem in provincia reliquisset; Romæq; alteram duxisset; neque nuncium priori remisisset; mortuusq; esset intestato; & ex utraque filius natus esset: mediocris ne res in controuersiam adducta est? cum quæreretur de duobus ciuium capitibus, & de puero, qui ex posteriore natus erat, & de eius matre: quæ, si iudicaretur, certis quibusdam uerbis, non nouis nuptijs fieri cum superiore diuortium, in concubinæ locum duceretur. Hæc igitur, & horum similia iura suæ ciuitatis

ignorantem, erectum, & celsum, alacri & prompto ore ac uultu huc atque illuc intuentem uagari magna cum caterua toto foro, præsidium clientibus, atque opem amicis, & prope cunctis ciuibus lucem ingenij, & consilij sui porrigentem, atque tendentem, non ne in primis flagitiosum putandum est? Et quoniam de impudentia dixi; castigemus etiam se-
gnitiam hominum, atque inertiam. Nam si esset ista cognitio iuris magna, ac difficilis: tamen utilitatis magnitudo deberet homines ad suscipiendum dicendi laborem impellere. Sed ò Dij immortales, non dicerem hoc audiente Scæuola, nisi ipse dicere soleret, nullius sibi artis faciliorem cognitionem uideri. quod quidem certis de causis à plerisque aliter existimatur: primum, quia ueteres illi, qui huic scientiæ præfuerunt, obtinendæ, atque augendæ potentiæ suæ causa peruulgari artem suam noluerunt. deinde posteaquam est editum, expositis à Cn. Flauio primum actionibus; nulli fuerunt, qui illa artificiose digesta generatim componerent. nihil est enim, quod ad artem redigi possit, nisi ille prius, qui illa tenet, quorum artem instituere uult, habet illam scientiam; ut ex ijs rebus, quarum ars nondum sit, artem efficere possit. Hoc uideo, dum breuiter uoluerim dicere, dictum à me esse paulo obscurius: sed experiar, & dicam, si potero, planius. Omnia fere, quæ sunt conclusa nunc artibus, dispersa, & dissipata quondam fuerunt: ut in musicis numeri, & uoces, & modi; in geometria lineamenta, formæ, interualla, magnitudines; in astrologia cæli conuersio, ortus, ob-

DE ORATORE

itus, motusq; syderum; in grammaticis poetarum
 pertractatio, historiarum cognitio; uerborum inter-
 pretatio, pronunciandi quidam sonus; in hac deni-
 que ipsa ratione dicendi excogitari, ornare, dispo-
 nere, meminisse, agere, ignota quondam omnibus, et
 diffusa late uidebantur. adhibita est igitur ars quæ-
 dam extrinsecus ex alio genere quodam, quod sibi
 totum philosophi assumunt, quæ rem dissolutam,
 diuulsamq; conglutinaret, & ratione quadam con-
 stringeret. Sit ergo in iure civili finis hic, legitimæ
 atque usitatæ in rebus causisq; ciuium æqualitatis
 conseruatio. Tum sunt notanda genera, & ad cer-
 tum numerum, paucitatemq; reuocanda. Genus
 autem id est, quod sui simileis communionem quadam,
 specie autem differenteis, duas, aut plures comple-
 ctitur partes. Partes autem sunt, quæ generibus
 ijs, ex quibus emanant, subiiciuntur: omniaq; quæ
 sunt uel generum, uel partium nomina, definitio-
 nibus, quam uim habeant, est exprimendum. est
 enim definitio, earum rerum, quæ sunt eius rei pro-
 priæ, quam definire uolumus, breuis, & circumscri-
 pta quædam explicatio. Hisce ego rebus exempla ad-
 iungerem, nisi, apud quos hæc haberetur oratio,
 cernerem. nunc complectar, quod proposui, breui.
 Si enim aut mihi facere licuerit, quod iandiu cogito;
 aut alius quispiam aut me impedito occuparit, aut
 mortuo effecerit; ut primum omne ius ciuile in ge-
 nera digerat, quæ perpauca sunt; deinde eorum
 generum quasi quædam membra dissipet; tum pro-
 priam cuiusque uim definitione declarat: perfectam
 artem

artem iuris ciuilis habebitis, magis magnam, atque
 uberem, quàm difficilem, & obscuram. Atque in-
 terea tamen, dum hæc, quæ dispersa sunt, cogun-
 tur, uel passim licet carpentem, & colligentem un-
 dique, repleri ista iuris ciuilis scientia. Non ne uide-
 tis, equitem Romanum, hominem acutissimo om-
 nium ingenio, sed minime cæteris artibus eruditum,
 C. Aculeonem, qui mecum uiuit, semperq; uixit,
 ita tenere ius ciuile, ut ei, cum ab hoc discesseritis,
 nemo de ijs, qui peritissimi sunt, anteponatur? om-
 nia enim sunt posita ante oculos, collocata in usu
 quotidiano, in congressione hominum, atque in foro:
 neque ita multis literis, aut uoluminibus magnis con-
 tinentur. eadem enim sunt elata primum à pluri-
 bus: deinde paucis commutatis uerbis etiam ab ijs-
 dem scriptoribus scripta sunt sæpius. Accedit uero,
 quo facilius percipi, cognosciq; ius ciuile possit, quod
 minime plerique arbitrantur, mira quædam in co-
 gnoscendo suauitas, & delectatio. Nam siue quem
 hæc aliena studia delectant: plurima est & in omni
 iure, & in Pontificum libris, & in xii tabulis
 antiquitatis effigies; quod & uerborum prisca ue-
 rustas cognoscitur; & actionum genera quædam
 maiorum consuetudinem, uitamq; declarant. Siue
 quis ciuilem scientiam contempletur; quam Scæuola
 non putat oratoris esse propriam, sed cuiusdam ex
 alio genere prudentiæ: totam hanc, descriptis omni-
 bus ciuitatis utilitatibus, ac partibus, xii tabulis
 contineri uidebitis. Siue quem ista præpotens, &
 gloriosa philosophia delectat: dicam audacius, hosce

DE ORATORE

habet fontis omnium disputationum suarum, qui iure ciuili, & legibus continentur. ex his enim & dignitatem maxime expetendam uidemus, cum uerus, iustus, atque honestus labor honoribus, præmijs, atque splendore decoratur; uitia autem hominum, atque fraudes damnis, ignominijs, uinculis, uerberibus, exilijs, morte multantur: & docemur, non infinitis, concertationumq; plenis disputationibus, sed auctoritate, nutuq; legum, domitas habere libidines, coercere omnes cupiditates, nostra tueri, ab alienis mentes, oculos, manus abstinere. Fremant omnes licet: dicam quod sentio. bibliothecas mehercule omnium philosophorum unus mihi uidetur xii tabularum libellus, si quis legum fontis, & capita uiderit, & auctoritatis pondere, & utilitatis ubertate superare. Ac si nos, id quod maxime debet, nostra patria delectat; cuius rei tanta est uis, ac tanta natura, ut Ithacam illam in asperrimis saxulis tanquam nidulum affixam sapientissimus uir immortalitati anteponeret: quo amore tandem inflammati esse debemus in eiusmodi patriam, quæ una in omnibus terris domus est uirtutis, imperij, dignitatis? cuius primum nobis mens, mos, disciplina nota esse debet: uel quia est patria parens omnium nostrum: uel quia tanta sapientia fuisse in iure constituendo putanda est, quanta fuit in his tantis opibus imperij comparandis. Percipietis etiam illam ex cognitione iuris lætitiā, & uoluptatem, quod, quantum præstiterint nostri maiores prudentia cæteris gentibus, tum facillime intelligetis, si cum illorum Lycurgo,

Et Dracone, Et Solone nostras leges conferre uolueri-
 tis. incredibile est enim quàm sit omne ius ciuile, præ-
 ter hoc nostrum, inconditum, ac pene ridiculum: de
 quo multa soleo in sermonibus quotidianis dicere, cum
 hominum nostrorum prudentiam cæteris hominibus,
 Et maxime Græcis antepono. His ego de causis dixe-
 ram scæuola, ijs, qui perfecti oratores esse uellent,
 iuris ciuilis cognitionem esse necessariam. Iam uero
 ipsa per sese quantum afferat ijs, qui ei præsent,
 honoris, gratiæ, dignitatis, quis ignorat? itaque ut
 apud Græcos infimi homines mercedula adducti mini-
 stros se præbent in iudicijs oratoribus, ij, qui apud
 illos περὶ γυμνασίων uocantur: sic in nostra ciuitate
 contra amplissimus quisque, Et clarissimus uir; ut
 ille, qui propter hanc iuris ciuilis scientiam sic ap-
 pellatus à summo poeta est,

Egregie cordatus homo Catus Aeliu' Sextus;
 multiq; præterea: qui cum ingenio sibi auctore digni-
 tatem peperissent; perfecerunt, ut in respondendo
 iure auctoritate plus etiam, quàm ipso ingenio ua-
 lerent. Senectuti uero celebrandæ, Et ornandæ quod
 honestius potest esse perfugium, quàm iuris interpre-
 tatio? Equidem mihi hoc subsidium iam inde ab ado-
 lescentia comparauì non solum ad causarum usum
 forensem, sed etiam ad decus, atque ornamentum se-
 nectutis: ut, cum me uires, quod fere iam tempus ad-
 uentat, deficere cœpissent, ab solitudine domum me-
 am uindicarem. Quid est enim præclarius, quàm
 honoribus, Et reipublicæ muneribus perfunctum se-
 nem posse suo iure dicere id, quod apud Ennium di-

DE ORATORE

cat ille Pythius Apollo? se esse eum, unde sibi, si non populi, & reges, at omnes sui ciues consilium expectant,

Suarum rerum incerti: quos ego mea ope ex incertis certos, compotesq; consili

Dimitto, ut ne res temere tractent turbidas.

est enim sine dubio domus iuriconsulti, totius oraculum ciuitatis. testis est huiusce Q. Mucij ianua, et uestibulum: quod in eius infirmissima ualetudine, affectaq; iam etate, maxima quotidie frequentia ciuium, ac summorum hominum splendore celebratur. Iam, illa non longam orationem desiderant, quamobrem existimem publica quoque iura, quæ sunt propria ciuitatis, atque imperij, tum monimenta rerum gestarum, et uetustatis exempla oratori nota esse debere. nam ut in rerum priuatarum causis, atque iudicijs depromenda sæpe oratio est ex iure ciuili; et iccirco, ut ante diximus, oratori iuris ciuilis scientia necessaria est: sic in causis publicis iudiciorum, concionum, senatus omnis hæc & antiquitatis memoria, & publici iuris auctoritas, & regendæ reip. ratio, ac scientia, tanquam aliqua materies, ijs oratoribus, qui uersantur in rep. subiecta esse debent. non enim causidicum nescio quem, neque proclamatorem, aut rabulam hoc sermone nostro conquirimus, sed eum uirum, qui primum sit eius artis antistes, cuius cum ipsa natura magnam homini facultatem daret, tamen esse deus putatur; ut & ipsum, quod erat hominis proprium, non partum per nos, sed diuinitus ad nos delatum uideretur: deinde

qui possit, non tam caduceo, quàm nomine oratoris ornatus, incolumis uel inter hostium tela uersari: tum qui scelus, fraudemq; nocentis possit dicendo subiicere odio ciuium, supplicioq; constringere; idemq; ingenij præsidio innocentiam, iudiciorum pœna liberare; idemq; languentem, labentemq; populum aut ad decus excitare, aut ab errore deducere; aut inflammare in improbos, aut incitatum in bonos mitigare: qui denique, quencunque in animis hominum motum res, & causa postulet, eum dicendo uel excitare possit, uel sedare. Hanc uim si quis existimat aut ab ijs, qui de dicendi ratione scripserunt, expositam esse; aut à me posse exponi tam breui: uehementer errat; neque solum inscientiam meam, sed ne rerum quidem magnitudinem perspicit. Equidem uobis, quoniam ita uoluistis, fontes, unde hauriretis, atque itinera ipsa ita putauit esse demonstranda; non ut ipse dux essem, quod & infinitum est, & non necessarium; sed ut commonstrarem tantum uiam, & ut fieri solet, digitum ad fontes intenderem. Mihi uero, inquit Mucius, satis, superq; abs te uidetur istorum studijs, si modo sunt studiosi, esse factum. nam ut Socratem illum solitum aiunt dicere, perfectum sibi opus esse, si quis satis esset concitatus cohortatione sua ad studium cognoscendæ, percipiendæq; uirtutis; quibus enim id persuasum esset, ut nihil mallent se esse, quàm bonos uiros, ijs reliquam facilem esse doctrinam: sic ego intelligo, si in hæc, quæ patefecit oratione sua Crassus, intrare uolueritis, facillime uos ad ea, quæ cupitis, peruentu-

DE ORATORE

ros, ab hoc aditu, ianuaq; patefacta. Nobis uero, inquit Sulpicius, ista sunt pergrata, perq; iucunda: sed pauca etiam requirimus, in primisq; ea, quæ ualde breuiter à te Crasse de ipsa arte percursa sunt, cum illa te & non contemnere, & didicisse confiteri. ea si paulo latius dixeris, expleris omnem expectationem diuturni desiderij nostri. nam nunc, quibus studendum rebus esset, accepimus: quod ipsum est tamen magnum: sed uias earum rerum, rationemq; cupimus cognoscere. Quid si, inquit Crassus, quoniam ego, quo facilius uos apud me tenerem, uestre potius obsecutus sum uoluntati, quam aut consuetudini, aut naturæ meæ; petimus ab Antonio, ut ea, quæ continet, neque adhuc protulit, ex quibus unum libellum sibi excidisse iandudum questus est, explicet nobis, & illa dicendi mysteria enunciet? Ut uidetur, inquit Sulpicius: nam Antonio dicente, etiam quid tu sentias, intelligemus. Peto igitur, inquit Crassus, à te, quoniam id nobis Antoni hominibus id ætatis oneris ab horum adolescentium studijs imponitur; ut exponas, quid ijs de rebus, quas à te quæri uides, sentias. Deprehensum equidem me, inquit Antonius, plane uideo, atque sentio, non solum quod ea requiruntur à me, quorum sum ignarus, atque insolens; sed quia, quod in causis ualde fugere soleo, ne tibi Crasse succedam, id me nunc isti uitare non sinunt. uerum hoc ingrediar ad ea, quæ uultis, audacius, quod idem mihi spero usu esse uenturum in hac disputatione, quod in dicendo solet; ut nulla expectetur ornata oratio. neq;

que enim sum de arte dicturus, quam nunquam didici, sed de mea consuetudine: ipsaq; illa, quæ in commentarium meum retuli, sunt eiusmodi, non aliqua mihi doctrina tradita, sed in rerum usu, causisq; tractata. quæ si uobis hominibus eruditissimis non probabuntur: uestram iniquitatem accusatote, qui ex me ea quæsieritis, quæ ego nescirem: meam facilitatem laudatote, cum uobis, non meo iudicio, sed uestro studio inductus, non grauare respondero. Tum Crassus, Perge modo, inquit, Antoni: nullum est enim periculum, ne quid tu eloquere, nisi ita prudenter, ut neminem nostrum poeniteat ad hunc te sermonem impulsisse. Ego uero, inquit, pergam: et id faciam, quod in principio fieri in omnibus disputationibus oportere censeo; ut, quid illud sit, de quo disputetur, explaneatur; ne uagari, et errare cogatur oratio, si ij, qui inter se dissenserint, non idem esse illud, de quo agitur, intelligent. nam si forte quæreretur, quæ esset ars Imperatoris: constituendum putarem principio, quis esset Imperator: qui cum esset constitutus administrator quidem belli gerendi, tum adiungeremus de exercitu, de castris, de agminibus, de signorum collationibus, de oppidorum oppugnationibus, de commeatu, de insidijs faciendis, atque uitandis, de reliquis rebus, quæ essent propriæ belli administrandi: quarum qui essent animo, et scientia compotes, eos esse Imperatores dicerem: uterérq; exemplis Africanorum, et Maximorum; Epaminondam, atque Annibalem, atque eius generis homines nominarem. sin autem quæreremus, quis esset is, qui ad remp. moderandam usum, et

DE ORATORE

scientiam, & studium suum contulisset: definirem hoc modo: Qui, quibus rebus utilitas reip. pararetur, augeturq; , teneret, ijsq; uteretur; hunc reip. rectorem, et consilij publici auctorem esse habendum: prædicaremq; P. Lentulum principem illum, & Ti. Gracchum patrem, & Q. Metellum, & P. Africanum, & C. Lælium, & innumerabiles alios cum ex nostra ciuitate, tum ex cæteris. Sin autem quæreretur, quisnam iurisconsultus uere nominaretur: eum dicerem, qui legum, & consuetudinis eius, qua priuati in ciuitate uterentur, & ad respondendum, & ad agendum, & ad cauendum peritus esset: et ex eo genere Sex. Aelium, M. Manilium, P. Mucium nominarem. Atque, ut iam ad leuiora artium studia ueniam: si musicus, si grammaticus, si poeta quærat; possim similiter explicare, quid eorum quisque profiteatur, & quo non amplius ab quoque sit postulandum. Philosophi denique ipsius, qui de sua ui, ac sapientia unus omnia pene proficitur, est tamen quædam descriptio; ut is, qui studeat omnium rerum diuinarum, atque humanarum uim, naturam, causasq; nosse, & omnem bene uiuendi rationem tenere, & persequi, nomine hoc appelletur. Oratorem autem, quoniam de eo quærimus, equidem non facio eundem, quem Crassus; qui mihi uisus est omnem omnium rerum, atque artium scientiam comprehendere uno oratoris officio, ac nomine: at eum puto esse, qui & uerbis ad audiendum iucundis, & sententijs ad probandum accommodatis uti possit in causis forensibus, atque communibus. hunc

ego appello oratorē : eumq; esse præterea instructum
uoce, & actione, & lepore quodam uolo. Crassus
uero mihi noster uisus est oratoris facultatem non il-
lius artis terminis, sed ingenij sui finibus immensis
pene describere. nam etiam ciuitatum regendarum
oratori gubernacula sententia sua tradidit. in quo
per mihi mirum uisum est scauola, te hoc illi concede-
re; cum sepiissime tibi senatus breuiter, impoliteq;
dicenti maximis sit de rebus assensus. M. uero Scau-
rus, quem non longe ruri apud se esse audio, uir rea-
gendæ reip. scientissimus, si audierit hanc auctorita-
tem grauitatis, & consilij sui uindicari à te Crasse,
quod eam oratoris propriam esse dicas; iam, credo,
huc ueniat, & hanc loquacitatem nostram uultu
ipso, aspectuq; conterreat. qui quanquam est in di-
cendo minime contemnendus; prudentia tamen re-
rum magnarum magis, quàm dicendi arte nititur.
Neque uero; si quis utrunque potest; aut ille consilij
publici auctor, ac senator bonus, ob eam ipsam cau-
sam orator est; aut hic disertus, atque eloquens, si
est idem in procuratione ciuitatis egregius, illam scien-
tiam dicendi copia est consecutus. multum inter se
distant istæ facultates, longeq; sunt diuersæ, atque
seiunctæ. neque eadem ratione, ac uia M. Cato, P.
Africanus, Q. Metellus, C. Lælius, qui omnes elo-
quentes fuerunt, orationem suam, & reip. digni-
tatem exornabant. neque enim est interdictum aut à
rerum natura, aut à lege aliqua, atque more, ut
singulis hominibus ne amplius quàm singulas artes
nosse liceat. Quare non, etsi eloquentissimus Athenis

DE ORATORE

Pericles, idemq; in ea ciuitate plurimos annos princeps consilij publici fuit, iccirco eiusdem hominis, atque artis utraque facultas existimanda est. nec, si P. Crassus idem fuit eloquens, & iuris peritus, ob eam causam inest in facultate dicendi iuris civilis scientia. nam si quisque, ut in aliqua arte, & facultate excellens aliam quoque artem sibi assumpserit, is perficiet, ut, quod præterea sciet, id eius, in quo excellet, pars quædam esse uideatur: licet ista ratione dicamus, pila bene, & duodecim scrupis ludere, proprium esse iurisconsulti, quoniam utrunque eorum P. Mucius optime fecerit: eademq; ratione dicantur etiam quos Πρωτάρχης Græci uocant, idem poeta, quoniam Empedocles physicus egregium poema fecerit. At hoc ne philosophi quidem ipsi, qui omnia, sicut propria, sua esse, atque à se possideri uolunt, dicere audent; geometriam, aut musicam philosophi esse, quia Platonem omnes in illis artibus præstantissimum fuisse fateantur. Ac si iam placet omnes artes oratori subiungere: tolerabilius est sic potius dicere; ut, quoniam dicendi facultas non debeat esse ieiuna, atque nuda, sed aspersa, atque distincta multarum rerum iucunda quadam uarietate, sit boni oratoris multa auribus accepisse, multa uidisse, multa animo, & cogitatione, multa etiam legendo percurrisse; neque ea, ut sua, possedisse, sed, ut aliena, libasse. fateor enim callidum quendam hunc, & nulla in re tironem, ac rudem, nec peregrinum, atque hospitem in agendo esse debere. Neque uero istis tra-

gœdijs tuis, quibus uti philosophi maxime solent,
 Crasse perturbor; quòd ita dixisti, neminem posse
 eorum mentes, qui audirent, aut inflammare di-
 cendo, aut inflammatas restinguere, cum eo maxi-
 me uis oratoris, magnitudoq; cernatur, nisi qui re-
 rum omnium naturam, mores hominum, atque ra-
 tiones penitus perspexerit; in quo philosophia sit ora-
 tori necessario percipienda. quo in studio hominum
 ingeniosissimorum, otiosissimorumq; totas ætates uis-
 demus esse contritas. quorum ego copiam, magni-
 tudinemq; cognitionis, atque artis non modo non con-
 temno, sed etiam uehementer admiror: nobis ta-
 men, qui in hoc populo, foroq; uersamur, satis est
 ea de moribus hominum & scire, & dicere, quæ
 non abhorrent ab hominum moribus. Quis enim
 unquam orator magnus, & grauis, cum iratum
 aduersario iudicem facere uellet, hæsitauit ob eam
 causam, quòd nesciret, quid esset iracundia, fer-
 uor ne mentis, an cupiditas puniendi doloris? quis,
 cum ceteros animorum motus aut iudicibus, aut po-
 pulo dicendo miscere, atque agitare uellet, ea dixit,
 quæ à philosophis dici solent? qui partim omnino mo-
 tus negant in animis ullos esse debere; quiq; eos in iu-
 dicum mentibus concitent, scelus eos aiunt nefarium
 facere: partim, qui tolerabiliores uolunt esse, &
 ad ueritatem uitæ propius accedere, permediocres,
 ac potius leues motus debere esse dicunt. Orator au-
 tem omnia hæc, quæ putantur in communi uitæ
 consuetudine mala, ac molesta, & fugienda, mul-
 to maiora, & acerbiora uerbis facit: itemq; ea, quæ

DE ORATORE

wulgo expetenda, atque optabilia uidentur, dicendo amplificat, atque ornat: neque uult ita sapiens inter stultos uideri, uti, qui audiant, aut illum ineptum, aut græculum putent, aut, etiam si ualde probent ingenium oratoris, sapientiam admirentur, se esse stultos moleste ferant: sed ita peragrat per animos hominum, ita sensus, mentesq; pertractat, ut non desideret philosophorum descriptiones, neque exquirat oratione, summum illud bonum in animo ne sit, an in corpore; uirtute, an uoluptate definiatur; an hæc inter se iungi, copulariq; possint; an uero, ut quibusdam uisum, nihil certum sciri, nihil plane cognosci, & percipi possit. Quarum rerum fateor magnam, multiplicemq; esse disciplinam, & multas, copiosas, uariasq; rationes. sed aliud quiddam longe aliud Crasse quærimus. acuto homine nobis opus est, & natura, usuq; callido; qui sagaciter peruestiget, quid sui ciues, yq; homines, quibus aliquid dicendo persuadere uelit, cogitent, sentiant, opinentur, expectent. teneat oportet uenas cuiusque generis, ætatis, ordinis; & eorum, apud quos aliquid aget, aut erit acturus, mentis, sensusq; degustet: philosophorum autem libros reseruet sibi ad huiusmodi Tusculani requiem, atque otium; ne, si quando ei dicendum erit de iustitia, & fide, mutuetur à Platone: qui cum hæc exprimenda uerbis arbitraretur, nouam quandam finxit in libris ciuitatem: usque eò illa, quæ dicenda de iustitia putabat, à uitæ consuetudine, & à ciuitatum moribus abhorrebant. Quod si ea probarentur in populis, atque in ciuitatibus:

quis tibi Crasse concessisset, clarissimo uiro, et amplissimo principi ciuitatis, ut illa diceret in maxima concione tuorum ciuium, quæ dixisti? Eripite nos ex miseris: eripite nos ex faucibus eorum, quorum crudelitas nostro sanguine non potest expleri. Nolite sinere nos cuiquam seruire, nisi uobis uniuersis; quibus & possumus, & debemus. Omitto miseras, in quibus, ut illi aiunt, uir fortis esse non potest: omitto fauces, ex quibus te eripi uis, ne iudicio iniquo exorbeatur sanguis tuus: quod sapienti negant accidere posse. seruire uero non modo te, sed uniuersum senatum, cuius tum causam agebas, ausus es dicere? Potest ne uirtus Crasse seruire istis auctoribus, quorum tu præcepta oratoris facultate complecteris? quæ & semper, & sola libera est; quæq; etiam si corpora capta sint armis, aut constricta uinculis, tamen suum ius, atque omnium rerum impunitam libertatem tenere debeat. Quæ uero addidisti, non modo senatum seruire posse populo, sed etiam debere: quis hoc philosophus tam mollis, tam languidus, tam enervatus, tam omnia ad uoluptatem corporis, doloremq; referens probare posset? senatum seruire populo, cui populus ipse moderandi, & regendi sui potestatem quasi quasdam habenas tradidisset? itaque hæc, cum a te diuinitus ego dicta arbitrarer, P. Rutilius Rufus, homo doctus, & philosophiæ deditus, non modo parum commode, sed etiam turpiter, & flagitiose dicta esse dicebat. idemq; Ser. Galbam, quem hominem probe commeminisse se aiebat, pergrauiter reprehende-

DE ORATORE

re solebat, quod is, L. Scribonio quaestionem in eum
ferente, populi misericordiam concitasset; cum M. Ca-
to, Galbae grauis atque acer inimicus, aspere apud po-
pulum et uehementer esset locutus: quam orationem
in Originibus suis exposuit. Reprehendebat igitur
Galbam Rutilius, quod is C. Sulpicii Galli propinqui
sui Q. Pupillum filium ipse pene in humeros suos
extulisset, qui patris clarissimi recordatione, & me-
moriam fletum populo moueret; & duos filios suos
paruos tutelae populi commendasset; ac se, tanquam
in procinctu testamentum faceret, sine libra, atque
tabulis populum R. tutorem instituere dixisset illo-
rum orbitati. itaque cum & inuidia, & odio populi
tum Galba premeretur; his quoque eum tragædijs
liberatum ferebat. quod item apud Catonem scriptum
esse uideo: nisi pueris, & lacrymis usus esset, pœ-
nas eum daturum fuisse. Hæc Rutilius ualde uitu-
perabat: & huic humilitati dicebat uel exilium fuisse,
uel mortem anteponendam. neque uero hoc so-
lum dixit, sed ipse & sensit, & fecit. nam cum es-
set ille uir exemplum, ut scitis, innocentiae; cumq;
illo nemo neque integrior esset in ciuitate, neque san-
ctior; non modo supplex iudicibus esse noluit, sed ne
ornatius quidem, aut uberius causam dici suam,
quàm simplex ratio ueritatis ferebat. paulum huic
Cottæ tribuit partium, disertissimo adolescenti, so-
roris suæ filio. dixit item causam illam quadam ex
parte Q. Mucius more suo, nullo apparatu, pu-
re, & dilucide. quod si tu tum Crasse dixisses, qui
subsidium oratori ex illis disputationibus, quibus phi-

losophi utuntur, ad dicendi copiam petendum esse paulo ante dicebas; & si tibi pro P. Rutilio non philosophorum more, sed tuo licuisset dicere: quamuis scelerati illi fuissent, sicuti fuerunt, pestiferi ciues, supplicioq; digni; tamen omnem eorum importunitatem ex intimis mentibus euellisset uis orationis tuæ. nunc talis uir amissus est, dum causa ita dicitur, ut si in illa commentitia Platonis ciuitate res ageretur. nemo ingemuit: nemo inclamauit patronorum: nihil cuiquam doluit: nemo est questus: nemo remp. implorauit: nemo supplicauit. Quid multa? pedem nemo in illo iudicio supposit; credo, ne Stoicis renunciaretur. Imitatus est homo Romanus, et consularis ueterem illum Socratem: qui cum omnium sapientissimus esset, sanctissimeq; uixisset; ita in iudicio capitis pro se ipse dixit, ut non supplex, aut reus, sed ut magister, aut dominus uideretur esse iudicum. quin etiam, cum ei scriptam orationem disertissimus orator Lysias attulisset, quam, si ei uideretur, edisceret, ut ea pro se in iudicio uteretur: non inuitus legit, & commode scriptam esse dixit: sed inquit: ut, si mihi calceos sicyonios attulisses, non uterer, quamuis essent habiles, et apti ad pedem, quia non essent uiriles: sic illam orationem disertam sibi, & oratoriam uideri; fortem, et uirilem non uideri. Ergo ille quoque damnatus est, neque solum primis sententijs, quibus tantum statuebant iudices damnarent, an absoluerent; sed etiam illis, quas iterum legibus ferre debebant. erat enim Athenis reo damnato, si fraus capitalis non esset, quasi pœnæ æstima-

DE ORATORE

matio . ex sententia , cum iudicibus daretur , interrogabatur reus , quam quasi æstimationem cōmeruisse se maxime confiteretur . quod cum interrogatus Socrates esset ; respondit sese meruisse , ut amplissimis honoribus , & præmijs decoraretur , & ut ei uictus quotidianus in Prytaneo publice præberetur : qui honos apud Græcos maximus haberetur . cuius responso sic iudices exarserunt , ut capitis hominem innocentissimum condemnarent . qui quidem si absolutus esset (quod mehercule , etiam si nihil ad nos pertinet , tamen propter eius ingenij magnitudinem uellem) quonam modo istos philosophos ferre possemus ; qui nunc , cum ille damnatus est nullam aliam ob culpam , nisi propter dicendi inscitiam , tamen à se oportere dicunt peti præcepta dicendi ? quibuscum ego non pugno , utrum sit melius , aut uerius : tantum dico , et aliud illud esse atque hoc , & hoc sine illo summum esse posse . Nam quòd ius ciuile Crasse tam uehementer amplexus es : uideo , quid egeris , & tum , cum dicebas , uidebam . Primum Scaeuolæ te dedisti , quem omnes amare meritissimo pro eius eximia suauitate debemus : cuius artem cum indotatam esse , atque incomitatam , & incomptam uideres ; uerborum eam dote locupletasti , & ornasti . deinde , quòd in ea tu plus operæ , laborisq; consumpseras , cum eius studij tibi & hortator , & magister esset domi ; ueritus es , nisi istam artem oratione exaggerasses , ne operam perdidisses . sed ego ne cum ista quidem arte pugno . sit sane tanta , quantam tu illam esse uis : etenim sine controuersia & magna est , & late patet , & ad multos

multos pertinet; & summo in honore semper fuit: & clarissimi cives ei studio etiam hodie præsunt. sed uide Crasse, ne, dum nouo & alieno ornatu uelis ornare iuris ciuili scientiam, suo quoque eam concesso & tradito spolijs atque denudes. Nam si ita diceret; qui iurisconsultus esset, esse eum oratorem; itemq; qui esset orator, iuris eundem esse consultum: praeclaras duas artes constitueres, atque inter se pares, & eiusdem socias dignitatis. nunc uero iurisconsultum sine hac eloquentia, de qua quærimus, fateris esse posse, fuisseq; plurimos: oratorem negas, nisi illam scientiam assumpserit, esse posse. ita & tibi iurisconsultus ipse per se nihil, nisi leguleius quidam cautus, et acutus, præco actionum, cantor formularum, auceps syllabarum. Sed quia sæpe utitur orator subsidio iuris in causis: idcirco istam iuris scientiam eloquentiæ tanquam ancillulam, pedisequamq; adiunxisti. Quod uero impudentiam admiratus es eorum patronorum, qui aut, cum parua nescirent, magna profiterentur; aut ea, quæ maxima essent in iure ciuili, tractare auderent in causis, cum ea nescirent, nunquamq; didicissent: utriusque rei facilis est, & prompta defensio. Nam neque illud est mirandum, qui, quibus uerbis coemptio fiat, nesciat; eundem eius mulieris, quæ coemptionem fecerit, causam posse defendere: nec, si prauis nauigij, & magni eadem est in gubernando scientia; idcirco qui, quibus uerbis hercisci oporteat, nesciat, idem herciscundæ familiæ causam agere non possit. Nam quod maximas centumuirales causas in iure positas

DE ORATORE

protulisti: quæ tandem earum causa fuit, quæ ab homine eloquenti, iuris imperito non ornatissime potuerit dici? quibus quidem in causis omnibus, sicut in ipsa M. Curij, quæ abs te nuper est dicta, & in C. Hostilij Mancini controuersia, atque in eo puero, qui ex altera natus erat uxore non remisso nuncio superiori, fuerit inter peritissimos homines summa de iure dissensio. Quæro igitur, quid adiunxit oratorem in his causis iuris scientia: cum hic iurisconsultus superior fuerit discessurus, qui esset non suo artificio, sed alieno, hoc est non iuris scientia, sed eloquentia sustentatus. Equidem hoc sæpe audiui: cum Aedilitatem P. Crassus peteret; eumq; maior natu, etiam consularis Ser. Galba affectaretur, quod Crassi filiam Caio filio suo despondisset; accessisse ad Crassum consulendi causa quendam rusticum. qui cum Crassum seduxisset; atque ad eum retulisset; responsumq; ab eo uerum magis, quam ad suam rem accommodatum abstulisset: ut eum tristem Galba uidit, nomine appellauit; quæsiuitq;, qua de re ad Crassum retulisset. ex quo ut audiuit; commotumq; ut uidit hominem: suspensio, inquit, animo, & occupato Crassum tibi respondisse uideo. deinde ipsum Crassum manu prehendit: & , Heus tu, inquit, quid tibi in mentem uenit ita respondere? tum illi fidenter homo peritissimus confirmare, ita se rem habere, ut respondisset; nec dubium esse posse. Galba autem alludens uarie & copiose multas similitudines afferre, multaq; pro aequitate contra ius dicere: atque illum, cum disserendo par esse non posset, (quanquam fuit Cras-

sus in numero disertorum, sed par Galbæ nullo modo) ad auctores confugisse; & id, quod ipse diceret, & in P. Mucij fratris sui libris, et in Sex. Aelij commentarijs scriptum protulisse; ac tamen concessisse, Galbæ disputationem sibi probabilem, & prope ueram uideri. Attamen quæ causæ sunt eiusmodi, ut de earum iure dubium esse non possit, omnino in iudicium uocari non solent. Num quis eo testamento, quod paterfamilias ante fecit, quàm ei filius natus est, hæreditatem petit? nemo: quia constat agnascendo rumpi testamentum. ergo in hoc genere iuris iudicia nulla sunt. Licet igitur impune oratori omnem hanc partem iuris in controuersijs ignorare: quæ pars sine dubio multo maxima est. In eo autem iure, quo de ambigitur inter peritissimos, non est difficile oratori, eius partis, quamcunque defendet, auctorem aliquem inuenire, à quo cum amentatas hastas acceperit, ipse eas oratoris lacertis uiribusq; torquebit. Nisi uero (bona uenia huius optimi uiri dixerim) tu libellis, aut præceptis soceri tui causam M. Curij defendisti, non arripuisti patrociniū æquitatis, & defensionem testamentorum, ac uoluntatis mortuorum. Ac mea quidem sententia (frequens enim te audiui, atque affui) multo maiorem partem sententiarum sale tuo, & lepore, & politissimis facetijs pellexisti; cum & illud nimium acumen illuderet; & admirarere ingenium Scauolæ, qui excogitasset nasci prius oportere, quàm emori; cumq; multa colligeres & ex legibus, & ex senatusconsultis, & ex uita, ac sermone communi non modo acute,

DE ORATORE

sed etiam ridicule, ac facete; ubi si uerba, non rem, sequeremur, confici nihil posset. itaque hilaritatis plenum iudicium, ac letitiæ fuit. in quo quid tibi iuris ciuilis exercitatio profuerit, non intelligo: dicendi certe uis egregia, summa festiuitate & uenustate coniuncta, profuit. ipse ille Mucius, paterni iuris defensor, & quasi patrimonij propugnator sui, quid in illa causa, cum contra te diceret, attulit, quod de iure ciuili depromptum uideretur? quam legem recitauit? quid patefecit dicendo, quod fuisset imperitis occultius? nempe eius omnis oratio uersata est in eo, ut scriptum plurimum ualere oportere defenderet. at in hoc genere pueri apud magistros exercentur omnes; cum in eiusmodi causis alias scriptum, alias æquitatem defendere docentur. Et credo in illa militis causa si tu aut heredem, aut militem defendisses; ad Hostilianas te actiones, non ad tuam uim & oratoriam facultatem contulisses. tu uero uel, si testamentum defenderes, sic ageres, ut omne omnium testamentorum ius in eo iudicio positum uideretur: uel, si causam ageres militis, patrem eius, ut soles, dicendo à mortuis excitasses, statuisses ante oculos: complexus esset filium, flensq; eum Centumuiris commendasset: lapides mehercule omnes flere, ac lamentari coegisses: ut totum illud, V T I lingua nuncupasset, non in XII tabulis, quas tu omnibus bibliothecis anteponis, sed in magistri carmine scriptum uideretur. Nam quòd inertiam accusas adolescentium, qui istam artem primum facillimam non ediscant: hæc quàm sit facilis, illi uide-

rint, qui eius artis arrogantia, quasi difficillima sit, ita subnixi ambulant: deinde etiam tu ipse uideris, qui eam artem facilem esse dicis, quam concedis adhuc artem omnino non esse, sed aliquando, si quis aliam artem didicerit, ut hanc artem efficere possit, tum esse illam artem futuram. deinde quod sit plena delectationis: in qua tibi remittunt omnes istam uoluptatem, & ea se carere patiuntur: nec quisquam est eorum, qui, si iam sit ediscendum sibi aliquid, non Teucrum Pacuuij malit, quam Manilianas uenaliu uendendorum leges ediscere. Tu autem, quod amore patrie censes nos nostrorum maiorum inuenta nosse debere; non uides ueteres leges aut ipsas sua uetustate consenuisse, aut nouis legibus esse sublatas. Quod uero uiros bonos iure ciuili fieri putas, quia legibus & premia proposita sint uirtutibus, & supplicia uitij: equidem putabam uirtutem hominibus, si modo tradi ratione possit, instituendo, & persuadendo, non minis, & ui, ac metu tradi. nam ipsum quidem illud etiam sine cognitione iuris, quam sit bellum cauere malum, scire possumus. De me autem ipso, cui uni tu concedis, ut sine ulla iuris scientia tamen causis satisfacere possim: tibi hoc Crasse respondeo; neque me unquam ius ciuile didicisse; neque tamen in ijs causis, quas in iure possem defendere, unquam istam scientiam desiderasse. aliud est enim, esse artificem cuiusdam generis, atque artis: aliud, in communi uita, et uulgari hominum consuetudine non hebetem, nec rudem. Cui nostrum non

DE ORATORE

licet fundos nostros obire, aut res rusticas uel fructus causa, uel delectationis inuisere? tamen nemo tam sine oculis, tam sine mente uiuit, ut, quid sit sementis ac messis, quid arborum putatio ac uitium, quo tempore anni aut quo modo ea fiant, omnino nesciat. Num igitur, si cui fundus inspiciendus, aut si mandandum aliquid procuratori de agricultura, aut imperandum uillico sit, Magonis Carthaginiensis sunt libri perdiscendi, an hac communi intelligentia contenti esse possumus? Cur ergo non idem in iure ciuili, praesertim cum in causis, & in negotijs, & in foro conteramur, satis instructi esse possimus ad hoc duntaxat, ne in nostra patria peregrini, atque aduenae esse uideamur? Ac si iam sit causa aliqua ad nos delata obscurior; difficile credo sit cum hoc scaeuola communicare: quanquam ipsi omnia, quorum negotium est, consulta ad nos, & exquisita deferunt. An uero, si de re ipsa, si de finibus, cum in rem praesentem non uenimus, si de tabulis, & perscriptionibus controuersia est; contortas res, et saepe difficiles necessario perdiscimus: si leges nobis, aut si hominum peritorum responsa cognoscenda sunt; ueremur, ne ea, si ab adolescentia iuri ciuili minus studuerimus, non queamus cognoscere? Nihil ne igitur prodest oratori iuris ciuilis scientia? non possum negare prodesse ullam scientiam, ei praesertim, cuius eloquentia copia rerum debeat esse ornata: sed multa, & magna, et difficilia sunt ea, quae sunt oratori necessaria: ut eius industriam in plura studia distrahi nolim. Quis neget, opus esse oratori in hoc

oratorio motu, statuq; Roscij gestum, & uenustatem? tamen nemo suaserit studiosis dicendi adolescentibus in gestu discendo histrionum more elaborare. Quid est oratori tam necessarium, quàm uox? tamen me auctore nemo dicendi studiosus Græcorum more & tragædorum uoci seruiet: qui et annos complures sedentes declamitant: & quotidie, antequam pronuncient, uocem cubantes sensim excitant; eandemq; cum egerunt, sedentes ab acutissimo sono usque ad grauissimum sonum recipiunt, et quasi quodammodo colligunt. hoc nos si facere uelimus; ante condemnentur ij, quorum causas receperimus, quàm toties, quoties præscribitur, Pæanem, aut Munionem* citarimus. Quod si in gestu, qui multum oratorem adiuvat, & in uoce, quæ una maxime eloquentiam uel commendat, uel sustinet, elaborare nobis non licet; at tantum in utroque assequi possumus, quantum in hac acie quotidiani muneris spatij nobis datur: quanto minus est ad iuris ciuilis perdiscendi occupationem descendendum? quod et summatim percipi sine doctrina potest: & hanc habet ab illis rebus dissimilitudinem, quod uox, & gestus subito sumi, & aliunde arripi non potest; iuris utilitas ad quamque causam quamuis repente uel à peritis, uel de libris depromi potest. itaque illi disertissimi homines ministros habent in causis iuris peritos, cum ipsi sint peritissimi; eos, qui, ut abs te paulo ante dictum est, πειγματινοὶ uocantur: in quo nostri omnino melius multo; quod clarissimorum hominum auctoritate leges, & iura tecta esse uoluerunt. sed ta-

DE ORATORE

men non fugisset hoc Græcos homines, si ita necesse
 esse arbitrati essent, oratorem ipsum erudire in iure
 ciuili, non pragmaticum adiutorem dare. Nam
 quòd dicis senectutem à solitudine uindicari iuris ci-
 uilis scientia: fortasse etiam pecuniæ magnitudine:
 sed nos, non quid nobis utile, uerum quid oratori ne-
 cessarium sit, quærimus. quanquam (quoniam mul-
 ta ad oratoris similitudinem ab uno artifice sumi-
 mus) solet idem Roscius dicere, se, quo plus sibi
 ætatis accederet, eo tardiores tibicinis modos, et can-
 tus remissiores esse facturum. quòd si ille astrictus
 certa quadam numerorum moderatione, et pedum,
 tamen aliquid ad requiem senectutis excogitat: quan-
 to facilius nos non laxare modos, sed totos mutare
 possumus? Neque enim hoc te Crasse fallit, quàm
 multa sint, & quàm uaria genera dicendi: et quod
 haud sciam an tu primus ostenderis, qui iandiu mul-
 to dicis remissius, & lenius, quàm solebas: neque
 minus hæc tamen tua grauissimi sermonis lenitas,
 quàm illa summa uis, & contentio probatur: mul-
 tiq; oratores fuerunt, ut illum Scipionem audimus
 & Lælium, qui omnia sermone conficerent paulo
 intentiore, nunquam, ut Ser. Galba, lateribus, aut
 clamore contenderent. Quòd si iam hoc facere non
 poteris, aut noles: uereris, ne tua domus talis et ui-
 ri, et ciuis, si à litigiosis hominibus non colatur, à cæ-
 teris deferatur? Equidem tantum absum ab ista sen-
 tentia; ut non modo non arbitrer subsidium senectu-
 tis in eorum, qui consultum ueniant, multitudine
 esse ponendum; sed tanquam portum aliquem expe-

Etem istam, quam tu times, solitudinem. subsidium
 enim bellissimum existimo esse senectuti otium. Re-
 liqua uero, etiam si adiuuant; historiam dico, &
 prudentiam iuris publici, & antiquitatis iter, &
 exemplorum copiam; si quando opuserit, à uiro opti-
 mo, & istis rebus instructissimo familiari meo Longo
 mutuabor: neque repugnabo, quo minus, id quod
 modo hortatus es, omnia legant, omnia audiant, in
 omni recto studio, atque humanitate uersentur. sed
 mehercule non ita multum spatij mihi habere uiden-
 tur; si modo ea facere, & persequi uolent, quæ à
 te Crasse præcepta sunt; qui mihi prope etiam nimis
 duras leges imponere uisus es huic ætati, sed tamen
 ad id, quod cupiunt, adipiscendum prope necessarias.
 nam & subitæ ad propositas causas exercitationes,
 & accuratæ & meditatæ commentationes, ac stylus
 ille tuus, quem tu uere dixisti perfectorem dicendi
 esse, ac magistrum, multi sudoris est: & illa ora-
 tionis suæ cum scriptis alienis comparatio, & de
 alieno scripto subita uel laudandi, uel uituperan-
 di, uel comprobandi, uel refellendi causa dispu-
 tatio, non mediocris contentionis est uel ad memo-
 riam, uel ad imitandum. Illud uero fuit horribile:
 quod mehercule uereor, ne maiorem uim ad deter-
 rendum habuerit, quàm ad cohortandum. uolui-
 sti enim in suo genere unumquemque nostrum quæ-
 si quendam esse Roscium: dixistiq; non tam ea,
 quæ recta essent, probari, quàm, quæ praua sunt,
 fastidijs adhærescere. quod ego non tam fastidio-
 se in nobis, quàm in histrionibus spectari puto. ita-

DE ORATORE

que nos raucos sæpe attentissime audiri uideo: tenet enim res ipsa, atque causa: at Aesopum, si paulum irraucuerit, explodi. à quibus enim nihil præter uoluptatem aurium quæritur; in ijs offenditur, simul atque imminuitur aliquid de uoluptate. In eloquentia autem multa sunt, quæ teneant: quæ si omnia summa non sunt, & pleraque tamen magna sunt; necesse est ea ipsa, quæ sunt, mirabilia uideri. Ergo, ut ad primum illud reuertar: sit orator nobis is, qui, ut Crassus descripsit, accommodate ad persuadendum possit dicere: is autem concludatur in ea, quæ sunt in usu ciuitatum uulgari, ac forensi; remotisq; cæteris studijs, quamuis ea sint ampla atque præclara, in hoc uno opere, ut ita dicam, nocteis et dies urgeatur; imiteturq; illum, cui sine dubio summa uis dicendi conceditur, Atheniensem Demosthenem: in quo tantum studium fuisse, tantusq; labor dicitur, ut primum impedimenta naturæ diligentia, industriâq; superaret: cumq; ita balbus esset, ut eius ipsius artis, cui studeret, primam literam non posset dicere; perfecit meditando, ut nemo planius eo locutus putaretur. deinde, cum spiritus eius esset angustior, tantum continenda anima in dicendo est affecutus, ut una continuatione uerborum, id quod eius scripta declarant, binæ ei contentiones uocis, & remissiones continerentur: qui etiam, ut memoriæ proditum est, coniectis in os calculis, summa uoce uersus multos uno spiritu pronunciare consuecebat; neque id consistens in loco, sed inambulans, atque ascensu ingrediens arduo. Hisce ego cohortationibus Crasse ad stude-

dium, & ad laborem incitandos iuuenes uehement-
 ter assentior : cætera, quæ collegisti ex uarijs, et di-
 uersis studijs, & artibus, tametsi ipse es omnia con-
 secutus, tamen ab oratoris proprio officio atque mu-
 nere seiuncta esse arbitror. Hæc cum Antonius di-
 xisset; sane dubitare uisus est Sulpicius, & Cotta,
 utrius oratio propius ad ueritatem uideretur accede-
 re. Tum Crassus. Operarium nobis quendam Anto-
 ni oratorem facis : atque haud scio, an aliter sentias,
 & utare tua illa mirifica ad refellendum consuetu-
 dine; qua tibi nemo unquam præstitit : cuius qui-
 dem ipsius facultatis exercitatio oratorum propria
 est, sed iam in philosophorum consuetudine uersatur,
 maximeq; eorum, qui de omni re proposita in utran-
 que partem solent copiosissime dicere. Verum ego non
 solum arbitrabar, his præsertim audientibus, à me
 informari oportere, qualis esse posset is, qui habita-
 ret in subsellijs; neque quidquam amplius afferret,
 quàm quod causarum necessitas postularet : sed ma-
 ius quiddam uidebam, cum censebam oratorem, præ-
 sertim in nostra rep. nullius ornamenti expertem esse
 oportere. Tu autem, quoniam exiguis quibusdam
 finibus totum oratoris munus circundedisti, hoc fa-
 cilius nobis expones ea, quæ abs te de officijs, præce-
 ptisq; oratoris quæsitæ sunt : sed opinor secundum
 hunc diem : satis enim multa à nobis hodie dicta sunt.
 Nunc et Scæuola, quoniam in Tusculanum ire con-
 stituit, paulum requiescet, dum se calor frangat : et
 nos ipsi, quoniam id temporis est, uoletudini demus
 operam. Placuit sic omnibus. Tum Scæuola, Sane,

DE ORATORE

inquit, uellem non constituiſſe in Tuſculanum me hodie uenturum eſſe Lælio: libenter audirem Antonium. & cum exurgeret, ſimul arridens, Neque enim, inquit, tam mihi moleſtus fuit, quòd ius noſtrum ciuile peruellit; quàm iucundus, quòd ſe id neſcire confeſſus eſt.

M. TVLLII CICERONIS

DE ORATORE

LIBER SECVNDVS.

AGNA, nobis pueris, Quinte frater, ſi memoria tenes, opinio fuit, L. Crāſſum non plus attigiffſe doctrinæ, quàm quantum prima illa puerili inſtitutione potuiſſet; M. autem Antonium omnino omnis eruditionis expertem, atque ignarum fuiſſe. erantq; multi, qui, quanquam non ita ſe rem habere arbitrarentur, tamen, quo facilius nos incenſos ſtudio diſcendi à doctrina deterrent, libenter id, quod dixi, de illis oratoribus prædicarent: ut, ſi homines non eruditi ſummam eſſent prudentiam, atque incredibilem eloquentiam conſecuti, inanis omnis noſter eſſe labor, & ſtultum in nobis erudiendis patris noſtri, optimi ac prudentiſſimi uiri, ſtadium uideretur. quos tum ut pueri reſutare domeſticis teſtibus, patre, & C. Aculeone propinquo noſtro, & L. Cicerone patruo ſolebamus; quòd de Crāſſo pater, & Aculeo, quocum

erat nostra matertera, quem Crassus dilexit ex omnibus plurimum; & patruus, qui cum Antonio in Ciliciam profectus una decesserat, multa nobis de eius studio, doctrinaq; sæpe narrauit. cumq; nos cum consobrinis nostris Aculeonis filiis & ea disceremus, quæ Crasso placerent; & ab ijs doctorebus, quibus ille uteretur, erudiremur: etiam illud sæpe intelleximus, cum essemus eiusmodi, quod uel pueri sentire poteramus; illum & græce sic loqui, nullam ut nosse aliam linguam uideretur; & doctorebus nostris ea ponere in percunctando, eaq; ipsum omni in sermone tractare, ut nihil esse ei nouum, nihil inauditum uideretur. De Antonio uero, quanquam sæpe ex humanissimo homine patruo nostro acceperamus, quemadmodum ille uel Athenis, uel Rhodi se doctissimorum hominum sermonibus didisset: tamen ipse adolescentulus, quantum illius ineuntis ætatis meæ patiebatur pudor, multa ex eo sæpe quæsiui. Non erit profecto tibi, quod scribo, hoc nouum, (nam iam tum ex me audiebas) mihi illum, ex multis, uarijsq; sermonibus, nullius rei, quæ quidem esset in ijs artibus, de quibus aliquid existimare possem, rudem, aut ignarum esse uisum. sed fuit hoc in utroque eorum; ut Crassus non tam existimari uellet non didicisse, quàm illa despicere, & nostrorum hominum in omni genere prudentiam Græcis anteferre. Antonius autem probabiliorem hoc populo orationem fore censebat suam, si omnino didicisse nunquam putaretur. atque ita se uterque grauiorem fore, si alter contemneret

DE ORATORE

re, alter ne nosse quidem Græcos uideretur. Quorum consilium quale fuerit, nihil sane ad hoc tempus: illud autem est huius institutæ scriptionis, ac temporis, neminem eloquentia non modo sine dicendi doctrina, sed ne sine omni quidem sapientia florere unquam, & præstare potuisse. Etenim ceteræ fere artes se ipsæ per se tuentur singulæ: bene dicere autem, quod est scienter, & perite, & ornate dicere, non habet definitam aliquam regionem, cuius terminis septa teneatur. Omnia, quæcunque in hominum disceptationem cadere possunt, bene sunt ei dicenda, qui hoc se posse profitetur: aut eloquentiæ nomen relinquendum est. Quare equidem & in nostra ciuitate, & in ipsa Græcia, quæ semper hæc summa duxit, multos & ingenijs, & magna laude dicendi sine summa rerum omnium scientia fuisse fateor: talem uero existere eloquentiam, qualis fuerit in Crasso, & Antonio, non cognitis rebus omnibus, quæ in tantam prudentiam pertinerent, tantamq; dicendi copiam, quanta in illis fuit, non potuisse confirmo. Quo etiam feci libentius, ut cum sermonem, quem illi quondam inter se de his rebus habuissent, mandarem literis: uel ut illa opinio, quæ semper fuisset, tolleretur, alterum non doctissimum, alterum plane indoctum fuisse: uel ut ea, quæ existimarem à summis oratoribus de eloquentia diuinitus esse dicta, custodirem literis, si ullo modo assequi, complectiq; potuissem: uel mehercule etiam ut laudem eorum iam prope senescentem, quantum ego possem, ab obliuione hominum, atque à silentio uin-

dicarem. nam si ex scriptis cognosci ipsi suis potuis-
sent, minus hoc fortasse mihi esse putassem laboran-
dum: sed cum alter non multum, quod quidem ex-
taret, & id ipsum adolescens, alter nihil admodum
scripti reliquisset; deberi hoc à me tantis hominum in-
genijs putari: ut cum etiam nunc uiuam illorum
memoriam teneremus, hanc immortalem redderem,
si possem. quod hoc etiam spe aggredior maiore ad
probandum; quia non de Ser. Galbæ, aut C. Carbo-
nis eloquentia scribo aliquid; in quo liceat mihi fin-
gere, si quid uelim, nullius memoria iam refellen-
te: sed edo hæc ijs cognoscenda, qui eos ipsos, de qui-
bus loquor, sæpe audierunt; ut duos summos uiros
ijs, qui neutrum illorum uiderint, eorum, quibus
ambo illi oratores cogniti sint, uiuorum & præsen-
tium memoria teste commendemus. Nec uerote cha-
rissime frater atque optime rhetoricis nunc quibus-
dam libris, quos tu agrestis putas, insequor ut eru-
diam. quid enim tua potest oratione aut subtilius,
aut ornatius esse? sed quoniam siue iudicio, ut so-
les dicere; siue, ut ille pater eloquentiæ de se Isocra-
tes scripsit ipse, pudore à dicendo & timiditate in-
genua quadam refugisti; siue, ut ipse iocari soles,
unum putasti satis esse non modo in una familia rhe-
torem, sed pene in tota ciuitate: non tamen arbitror
tibi hos libros in eo fore genere, quod merito propter
eorum, qui de dicendi ratione disputarunt, ieiunita-
tem bonarum artium possit illudi. nihil enim mihi
quidem uidetur in Crassi, & Antonij sermone esse
præteritum, quod quisquam à summis ingenijs, acer-

DE ORATORE

rimis studijs, optima doctrina, maximo usu cognosci, ac percipi potuisse arbitraretur. quod tu facillime poteris iudicare; qui prudentiam, rationemque dicendi per te ipsum, usum autem per nos percipere uoluisti. Sed quo citius hoc, quod suscepimus, non mediocre munus conficere possimus; omissa nostra oratione, ad eorum, quos proposuimus, sermonem, disputationemque ueniamus. Postero igitur die, quam illa erant acta, hora fere secunda, cum etiam tum in lecto Crassus esset, et apud eum Sulpicius sederet, Antonius autem inambularet cum Cotta in porticu; repente eò Q. Catulus senex cum C. Iulio fratre uenit. quod ubi audiuit, commotus Crassus surrexit: omnesque admirati, maiorem aliquam esse causam eorum aduentus suspicati sunt. qui cum inter se, ut ipsorum usus ferebat, amicissime consalutassent; quid uos tandem Crassus? nunquidnam, inquit, noui? Nihil sane, inquit Catulus: etenim uides esse ludos. sed uel tu nos ineptos licet, inquit, uel molestos putes. cum ad me in Tusculanum, inquit, heri uespero uenisset Cæsar de Tusculano suo; dixit mihi, à se Scæuolam hinc euntem esse conuentum, ex quo mira quædam se audisse dicebat: te, quem ego toties omni ratione tentans ad disputandum elicere non potuissem, permulta de eloquentia cum Antonio disseruisse, et tanquam in schola prope ad Græcorum consuetudinem disputasse. ita me frater exorauit, me ipsum non quidem à studio audiendi nimis abhorrentem, sed mehercule uerentem tamen ne molesti nobis interueniremus, ut huc secum uenirem.

rem. Etenim scœuolam ita dicere aiebat, bonam partem sermonis in hunc diem esse dilatam. hoc si tu cupidius factum existimas, Cæsari attribues: si familiarius, utrique nostrum: nos quidem, nisi forte molesti interueniemus, uenisse delectat. Tum Crassus. Equidem, quæcunque causa uos huc attulisset, letarer, cum apud me uiderem homines mihi charissimos, et amicissimos: sed tamen, uere dicam, quæuis mallem fuisset, quàm ista, quam dicis. ego enim (ut, quemadmodum sentio, loquar) nunquam mihi minus, quàm hesterno die placui: magis adeo id facilitate, quàm alia ulla culpa mea contigit: quidum obsequor his adolescentibus, me senem esse sum oblitus; feciq; id, quod ne adolescens quidem feceram, ut ijs de rebus, quæ doctrina aliqua continerentur, disputarem. Sed hoc tamen cecidit mihi peropportune, quòd transactis iam meis partibus ad Antonium audiendum uenistis. Tum Cæsar, Equidem, inquit, Crasse ita sum cupidus te in illa longiore, ac perpetua disputatione audiendi, ut, si id mihi minus contingat, uel hoc sim quotidiano tuo sermone contentus. itaque experiar equidem illud, ut ne Sulpicius familiaris meus, aut Cotta plus, quàm ego, apud te ualere uideantur: & te exorabo profecto, ut mihi quoque, & Catulo tuæ suauitatis aliquid impertias. Sin tibi id minus libebit: non te urgebo; neque committam, ut, dum uereare ne tu sis ineptus, me esse iudices. Tum ille, Ego mehercule, inquit, Cæsar ex omnibus latinis uerbis huius uerbi uim uel maximam semper putauit. quem enim nos

ineptum uocamus, is mihi uidetur ab hoc nomen habere dictum, quod non sit aptus: idque in sermonis nostri consuetudine perlate patet. nam qui aut, tempus quid postulet, non uidet; aut plura loquitur; aut se ostentat; aut eorum, quibuscum est, uel dignitatis, uel commodi rationem non habet; aut denique in aliquo genere aut inconcinnus, aut multus est; is ineptus dicitur. hoc uitio cumulata est eruditissima illa Græcorum natio: itaque, quod uim huius mali Græci non uident, ne nomen quidem ei uitio imposuerunt. ut enim quæras omnia, quo modo Græci ineptum appellent; non reperiēs. Omnium autem ineptiarum, quæ sunt innumerabiles, haud scio an ulla sit maior, quam, ut illi solent, quocumque in loco, quoscumque inter homines uisum est, de rebus aut difficillimis, aut non necessarijs argutissime disputare. hoc nos ab istis adolescentibus facere inuiti, et recusantes heri coacti sumus. Tum Catulus, Ne Græci quidem, inquit, Crasse, qui in ciuitatibus suis clari et magni fuerunt, sicuti tu es, nosque omnes in nostra rep. uolumus esse, horum Græcorum, qui se inculcant auribus nostris, similes fuerunt; nec tamen in otio sermones huiusmodi, disputationesque fugiebant. Ac si tibi uidentur, qui temporis, qui loci, qui hominum rationem non habent, inepti, sicut debent uideri: num tandem aut locus hic non idoneus uidetur, in quo porticus hæc ipsa, ubi inambulamus, et palæstra, et tot locis sessiones, gymnasiorum, et græcarum disputationum memoriam quodam modo commouent: aut importunum tempus in

tanto otio ; quod & raro datur , & nunc peroptato nobis datum est ? aut homines ab hoc genere disputationis alieni ? qui omnes ij sumus , ut sine his studijs nullam uitam esse ducamus . Omnia ista , inquit Crassus , ego alio modo interpretor ; qui primum palastram , & sedes , & porticus etiam ipsos Catule Græcos exercitationis & delectationis causa , non disputationis inuenisse arbitror . nam & seculis multis ante gymnasia inuenta sunt , quàm in his philosophi garrire cœperunt : & hoc ipso tempore cum omnia gymnasia philosophi teneant , tamen eorum auditores discum audire , quàm philosophum malunt . qui simul ut increpuit ; in media oratione de maximis rebus , & grauissimis disputantem philosophum omnes unktionis causa relinquunt . ita leuissimam delectationem grauissimæ , ut ipsi ferunt , utilitati anteponunt . Otium autem quod dicis esse , assentior : uerum otij fructus est non contentio animi , sed relaxatio . sæpe ex socero meo audiui , cum is diceret socerum suum Lælium semper fere cum Scipione solitum rusticari ; eosq; incredibiliter repuerascere esse solitos , cum rus ex urbe tanquam ex uinculis euolauissent . Non audeo dicere de talibus uiris : sed tamen ita solet narrare Scæuola , conchas eos , & umbilicos ad Caietam , & ad Lucrinum legere consueisse , & ad omnem animi remissionem , ludumq; descendere . Sic enim se res habet ; ut , quemadmodum uolucres uidemus procreationis , atque utilitatis suæ causa fingere & construere nidos , easdem autem , cum aliquid effecerint , leuandi laboris sui causa pas-

DE ORATORE

sim ac libere solutas opere uolitare: sic nostri animi forensibus negotijs, atque urbano opere defessi gestiunt, ac uolitare cupiunt uacui cura, atque labore. itaque illud, quod ego in causa Curiana Scæuolæ dixi, non dixi secus, ac sentiebam. Nam si inquam Scæuola nullum erit testamentum recte factum, nisi quod tu scripseris: omnes ad te ciues cum tabulis uenient: omnium testamenta tu scribes unus. quid igitur inquam? quando ages negotium publicum? quando amicorum? quando tuum? quando denique nihil ages? Tum illud addidi. mihi enim liber esse non uidetur, qui non aliquando nihil agit. in qua permaneo Catule sententia: meque, cum huc ueni, hoc ipsum nihil agere, et plane cessare delectat. Nam quod addidisti tertium; uos eos esse, qui uitam insuauem sine his studiis putaretis: id me non modo non hortatur ad disputandum, sed etiam deterret. Nam ut C. Lucilius, homo doctus et perurbanus, dicere solebat, ea, quæ scriberet, neque ab indoctissimis, neque ab doctissimis legi uelle; quod alteri nihil intelligerent, alteri plus fortasse, quam ipse: quo etiam scripsit, Persium non curo legere; hic enim fuit, ut noramus, omnium fere nostrorum hominum doctissimus; Lælium Decimum uolo; quem cognouimus uirum bonum, et non illiteratum, sed nihil ad Persium: sic ego, si iam mihi disputandum sit de his nostris studiis; nolim equidem apud rusticos, sed multo minus apud uos. malo enim non intelligi orationem meam, quam reprehendi. Tum Cæsar, Equidem, inquit, Catule iam mihi uideor na-

uasse operam , quòd huc uenerim : nam hæc ipsa recusatio disputationis , disputatio quædam fuit mihi quidem periucunda . Sed cur impedimus Antonium ? cuius audio esse partes , ut de tota eloquentia disse- rat : quemq; iandudum & Cotta , & Sulpicius ex- pectant . Ego uero , inquit Crassus , neque Antonium uerbum facere patiar ; & ipse obmutescam , nisi prius à uobis impetraro . Quidnam , inquit Catulus ? Ut hic sitis hodie . Tum , cum ille dubitaret , quòd ad fratrem promiserat ; ego , inquit Iulius , pro utroque respondeo ; sic faciemus : atque ista quidem conditio- ne , uel ut uerbum nullum faceres , me teneres . Hic Catulus arrisit : & simul , Præcisa , inquit , mihi quidem dubitatio est : quoniam neque domi impetra- ram : & hic , apud quem eram futurus , sine mea sententia tam facile promisit . Tum omnes oculos in Antonium coniecerunt : & ille , Audite uero , au- dite , inquit : hominem enim audietis de schola , at- que à magistro & græcis literis eruditum . et eo qui- dem loquor confidentius , quòd Catulus auditor ac- cessit ; cui non solum nos latini sermonis , sed etiam Græci ipsi solent suæ linguæ subtilitatem , elegan- tiamq; concedere . Sed tamen , quoniam hoc totum , quidquid est , siue artificium , siue studium dicendi , nisi accessit os , nullum potest esse : docebo uos disci- puli id , quod ipse non didici , quid de omni genere dicendi sentiam . Hic posteaquam arriserunt , Res mihi uidetur esse , inquit , facultate præclara , arte mediocris . ars enim earum rerum est , quæ sciuntur . oratoris autem omnis actio opinionibus , non scien-

DE ORATORE

etiam continetur . nam & apud eos dicimus , qui nesciunt : & ea dicimus , quæ nescimus ipsi . itaque & illi alias aliud iisdem de rebus & sentiunt , & iudicant : & nos contrarias sæpe causas dicimus : non modo ut Crassus contra me dicat aliquando , aut ego contra Crassum ; cum alterutri necesse sit falsum dicere : sed etiam ut uterque nostrum eadem de re alias aliud defendat ; cum plus uno uero esse non possit . Ut igitur in eiusmodi re , quæ mendacio nixa sit , quæ ad scientiam non sæpe perueniat , quæ opiniones hominum , & sæpe errores aucupetur , ita dicam , si causam putatis esse , cur audiat . Nos uero & ualde quidem , Catulus inquit , putamus , atque eo magis , quod nulla mihi ostentatione uideris esse usurus . exorsus es enim non gloriose magis , ut tu putas , à ueritate , quàm à nescio qua dignitate . Ut igitur de ipso genere sum confessus , inquit Antonius , artem esse non maximam : sic illud affirmo , præcepta posse quædam dari peracuta ad pertractandos animos hominum , & ad captandas eorum uoluntates . huius rei scientiam si quis uolet magnam quandam artem esse dicere , non repugnabo . etenim , cum plerique temere , ac nulla ratione causas in foro dicant ; nonnulli autem propter consuetudinem aliquam callidius id faciant : non est dubium , quin , si quis animaduenerit , quid sit , quare alij melius , quàm alij dicant , id possit notare . ergo id qui toto in genere fecerit , is si non plane artem , at quasi artem quandam inuenerit . Atque utinam ut mihi illa uidere uideor in foro , atque in causis : ita nunc ,

quemadmodum ea reperirentur, possim uobis exponere. sed de me uidero. nunc hoc propono, quod mihi persuasi: quamuis ars non sit, tamen nihil esse perfecto oratore præclarius. nam ut usum dicendi omittam, qui in omni pacata, & libera ciuitate dominatur: tanta oblectatio est in ipsa facultate dicendi, ut nihil hominum aut auribus, aut mentibus iucundius percipi possit. quis enim cantus moderata orationis pronuntiatione dulcior inueniri potest? quod carmen artificiosa uerborum conclusionem aptius? qui actor in imitanda, quam orator in suscipienda ueritate iucundior? quid autem subtilius, quam acute, crebræque sententiæ? quid admirabilius, quam res splendore illustrata uerborum? quid plenius, quam omni rerum genere cumulata oratio? neque enim ulla non propria oratoris est res, quæ quidem ornate dici, grauiterque debeat. Huius est in dando consilio de maximis rebus cum dignitate explicata sententia: eiusdem & languentis populi incitatio, & effrenati moderatio. Eadem facultate fraus hominum ad perniciem, & integritas ad salutem uocatur. Quis cohortari ad uirtutem ardentius? quis à uitij acius reuocare? quis uituperare improbos asperius? quis laudare bonos ornatus? quis cupiditatem uehementius frangere accusando potest? quis mœrorem leuare mitius consolando? Historia uero testis temporum, lux ueritatis, uita memoriæ, magistra uitæ, nuncia uetustatis, qua uoce alia, nisi oratoris, immortalitati commendatur? Nam si qua est ars alia, quæ uerbo-

G iij

DE ORATORE

rum aut faciendorum, aut deligendorum scientiam profiteatur; aut si quisquam dicitur, nisi orator, formare orationem, eamque uariare, et distinguere quasi quibusdam uerborum, sententiarumque insignibus; aut si uia ulla nisi ab hac una arte traditur aut argumentorum, aut sententiarum, aut denique descriptionis, atque ordinis: fateamur aut hoc, quod hæc ars profiteatur, alienum esse, aut cum aliqua alia arte esse commune. sed si in hac una est ea ratio, atque doctrina: non, si qui aliarum artium bene locuti sunt, eo minus id est huius unius proprium: sed ut orator de ijs rebus, quæ cæterarum artium sunt, si modo eas cognorit, ut heri Crassus dicebat, potest dicere; sic cæterarum artium homines ornatius illa sua dicunt, si quid ab hac arte didicerunt. neque enim, si de rusticis rebus agricola quispiam, aut etiam, id quod multi, medicus de morbis, aut de pingendo pictor aliquis diserte dixerit, aut scripserit, idcirco illius artis putanda sit eloquentia: in qua, quia uis magna est in hominum ingenijs, eo multi etiam sine doctrina aliquid omnium generum, atque artium consequuntur. sed quod cuiusque sit proprium, etsi ex eo iudicari potest, cum uideris quid quæque doceat: tamen hoc certius nihil esse potest, quam quod omnes artes aliæ sine eloquentia suum munus præstare possunt; orator sine ea nomen suum obtinere non potest: ut cæteri, si disertissimi sint, aliquid ab hoc habeant; hic, nisi domesticis se instruxerit copijs, aliunde dicendi copiam petere non possit. Tum Catulus, Etsi, inquit, Antoni minime impediendus est

interpellatione iste cursus orationis tuæ : patiēre tamēn ; mihiq; ignosces : non enim possum , quin exclamem , ut ait ille in Trinummo : ita mihi uim oratoris tum exprimere subtiliter uisus es , tum laudare copiosissime : quod quidem eloquentem uel optime facere oportet , ut eloquentiam laudet : debet enim ad eam laudandam ipsam illam adhibere , quam laudat . Sed perge porrò . tibi enim assentior , uestrum esse hoc totum diserte dicere ; idq; si quis in alia arte faciat , eam assumpto aliunde uti bono , non proprio , nec suo . At Crassus , Nox te , inquit , nobis Antoni expoliuit , hominemq; reddidit : nam hesterno sermone unius cuiusdam operis , ut ait Cæcilius , remigem aliquem , aut baiulum nobis oratorem descripseras , inopem quendam humanitatis , atque inurbanum . Tum Antonius , Heri enim , inquit , hoc mihi proposueram ; ut , si te refellissem , hos à te discipulos abducerem . nunc Catulo audiente , & Cæsare , uideor debere non tam pugnare tecum , quàm , quid ipse sentiam , dicere . Sequitur igitur , quoniam nobis est hic , de quo loquimur , in foro , atque in oculis ciuium constituendus ; ut uideamus , quid ei negotij demus , cuiq; eum muneri uelimus esse præpositum . Nam Crassus heri , cum uos Catule , & Cæsar non adessetis , posuit breuiter in artis distributione idem , quod Græci plerique posuerunt ; neque sane , quid ipse sentiret , sed quid ab illis diceretur , ostendit : duo prima genera quæstionum esse , in quibus eloquentia uersaretur ; unum infinitum , alterum certum . Infinitum mihi uidetur id dicere , in quo aliquid generatim

DE ORATORE

quæreretur, hoc modo; expetendâ ne esset eloquen-
tia, expetendâ ne honores: certum autem, in quo quid
in personis, et in constituta re, et definita quære-
tur; cuiusmodi sunt, quæ in foro, atque in ciuium
causis, disceptationibusq; uersantur. ea mihi uiden-
tur aut in lite ordinanda, aut in consilio dando esse
posita. Nam illud tertium, quod et a Crasso tactum
est, & ut audio, ille ipse Aristoteles, qui hæc ma-
xime illustrauit, adiunxit; etiam si opus est, tamen
minus est necessarium. Quidnam, inquit Catulus?
an laudationes? id enim uideo poni genus tertium.
Ita, inquit Antonius: & in eo quidem genere scio
et me, et omnes, qui affuerunt, delectatos esse ue-
hementer, cum abste est Popillia mater uestra lauda-
ta: cui primum mulieri hunc honorem in nostra ci-
uitate tributum puto. Sed non omnia, quæcunque
loquimur, mihi uidentur ad artem, et ad præcepta
esse reuocanda. ex ijs enim fontibus, unde omnia or-
nate dicendi præcepta sumentur, licebit etiam lauda-
tionem ornare; neque illa elementa desiderare: quæ
ut nemo tradat; quis est, qui nesciat, quæ sint in ho-
mine laudanda? positis enim ijs rebus, quas Crassus
in illius orationis suæ, quam contra collegam Censor
habuit, principio dixit: quæ natura, aut fortuna da-
rentur hominibus; in ijs rebus se uinci posse, animo
æquo pati: quæ ipsi sibi homines parare possent, in ijs
rebus se pati non posse uinci: qui laudabit quempiam,
intelliget exponenda sibi esse fortunæ bona. ea sunt,
generis, pecuniæ, propinquorum, amicorum, opum,
ualetudinis, formæ, uirium, ingenij, cæterarumq; re-

rum, quæ sunt aut corporis, aut extraneæ: si habue-
rit, bene his usum: si non habuerit, sapienter caruif-
se: si amiserit, moderate tulisse: deinde quid sapien-
ter is, quem laudet, quid liberaliter, quid fortiter,
quid iuste, quid magnifice, quid pie, quid grate, quid
humaniter, quid denique cum aliqua uirtute aut fe-
cerit, aut tulerit. Hæc, et quæ sint eius generis, fa-
cile uidebit qui uolet laudare quempiam; & qui ui-
tuperare, contraria. Cur igitur dubitas, inquit Ca-
tulus, facere hoc tertium genus, quoniam inest in ra-
tione rerum? non enim, si est facilius, eo de numero
quoque est excerpendum. Quia nolo, inquit, omnia,
quæ cadunt aliquando in oratorem, quamuis egregia
sint, ea sic tractare, quasi nihil possit dici sine præce-
ptis suis. nam & testimonium sæpe dicendum est, ac
nonnunquam etiam accuratius: ut mihi necesse fuit
in Sex. Titium, seditiosum ciuem, et turbulentum.
explicauit in eo testimonio dicendo omnia consilia Con-
sulatus mei, quibus illi Tribuno pl. pro rep. restituf-
sem: quæq; ab eo contra remp. facta arbitrarer, ex-
posui: diu retentus sum: multa audiui; multa re-
spondi. num igitur placet, cum de eloquentia præci-
pias, aliquid etiam de testimonijs dicendis quasi in ar-
te tradere? Nihil sane, inquit Catulus, necesse est.
Quid si, quod sæpe summis uiris accidit, mandata
sint exponenda aut in senatu ab Imperatore, aut ad
Imperatorem, aut ad regem, aut ad populum ali-
quem à senatu? num, quia genere orationis in
huiusmodi causis accuratiore est utendum; iccir-
co etiam pars hæc causarum numeranda uidetur,

DE ORATORE

aut proprijs præceptis instruenda? Minime uero, inquit Catulus: non enim deerit homini diserto in eiusmodi rebus facultas ex cæteris rebus & causis comparata. Ergo item, inquit, illa, quæ sæpe diserte agenda sunt, & quæ ego paulo ante, cum eloquentiam laudarem, dixi oratoris esse; neque habent suum locum ullum in diuisione partium, neque certum præceptorum genus; & agenda sunt non minus diserte quàm quæ in lite dicuntur, obiurgatio, cohortatio, consolatio: quorum nihil est, quod non summa dicendi ornamenta desideret: sed ex artificio res istæ præcepta non quærunt. Plane, inquit Catulus, assentior. Age uero, inquit Antonius, qualis oratoris, et quanti hominis in dicendo putas esse historiam scribere? Si ut Græci scripserunt; summi, inquit Catulus: si ut nostri, nihil opus est oratore: satis est non esse mendacem. Atqui, ne nostros contemnas, inquit Antonius; Græci ipsi sic initio scriptitarunt, ut noster Cato, ut Pictor, ut Piso. erat enim historia nihil aliud, nisi annalium confectio. cuius rei, memoriæq; publicæ retinendæ causa, ab initio rerum Romanarum usque ad P. Mucium Pontificem Max. res omnes singulorum annorum mandabat literis Pontifex Max. efferebatq; in album: & proponebat tabulam domi, potestas ut esset populo cognoscendi: ijq; etiam nunc annales maximi nominantur. Hanc similitudinem scribendi multi secuti sunt; qui sine ullis ornamentis monimenta solum temporum, hominum, locorum, gestarumq; rerum reliquerunt. itaque qualis apud Græcos Pherecydes, Hellanicus,

Acusilas fuit, aliq; permulti: talis noster Cato, & Pictor, & Piso: qui neque tenent, quibus rebus ornatur oratio; (modo enim huc ista sunt importata) et, dum intelligatur quid dicant, unam dicendi laudem putant esse breuitatem. Paululum se erexit, & addidit historiæ maiorem sonum uocis uir optimus Crassi familiaris Antipater. cæteri non exornatores rerum, sed tantummodo narratores fuerunt. Est, inquit Catulus, ut dicis: sed iste ipse Cælius neque distinxit historiam uarietate locorum; neque uerborum collocatione, & tractu orationis leui, et æquali perpoliuit illud opus, sed, ut homo neque doctus, neque maxime aptus ad dicendum; sicut potuit, dolauit; uicit tamen, ut dicis, superiores. Minime mirum, inquit Antonius, si ista res adhuc nostra lingua illustrata non est. nemo enim studet eloquentiæ nostrorum hominum, nisi ut in causis atque in foro eluceat. apud Græcos autem eloquentissimi homines remoti à causis forensibus, cum ad cæteras res illustres, tum ad scribendam historiam maxime se applicauerunt. Nanque & Herodotum illum, qui princeps genus hoc ornauit, in causis nihil omnino uersatum esse accepimus. atqui tanta est eloquentia; ut me quidem, quantum ego græce scripta intelligere possim, magnopere delectet. & post illum Thucydides omnibus dicendi artificio mea sententia facile uicit. qui ita creber est rerum frequentia; ut uerborum prope numerum sententiarum numero consequatur: ita porro uerbis aptus, & pressus; ut nescias, utrum res oratione, an uerba sententijs illustrentur. atqui

DE ORATORE

ne hunc quidem, quanquam est in rep. uersatus, ex numero accepimus eorum, qui causas dictitarunt: et hos libros tum scripsisse dicitur, cum à rep. remotus, atque, id quod optimo cuique Athenis accidere solitum est, in exilium pulsus esset. Hunc consecutus est Syracusius Philistus: qui cum Dionysij tyranni familiarissimus esset; otium suum consumpsit in historia scribenda; maximeq; Thucydidem est, sicut mihi uidetur, imitatus. Postea uero quasi ex clarissima rhetoris officina duo præstantes ingenio, Theopompus, et Ephorus, ab Isocrate magistro impulsī, se ad historiam contulerunt; causas omnino nunquam attigerunt. Denique etiam à philosophia profectus princeps Xenophon, Socraticus ille, post ab Aristotele Callisthenes, comes Alexandri scripsit historiam; & hic quidem rhetorico pene more; ille autem superior leniore quodam sono est usus, & qui illum impetum oratoris non habeat; uehemens fortasse minus, sed aliquanto tamen, ut mihi quidem uidetur, dulcior. Minimus natu horum omnium Timæus, quantum autem iudicare possum longe eruditissimus, & rerum copia, & sententiarum uarietate abundantissimus, & ipsa compositione uerborum non impolitus, magnam eloquentiam ad scribendum attulit, sed nullum usum forensem. Hæc cum ille dixisset, Quid est, inquit, Catule, Cæsar? ubi sunt, qui Antonium græce negant scire? quot historicos nominauit? quàm scienter, quàm proprie de uno quoque dixit? Id me hercule, inquit Catulus, admirans, illud iam mirari desino, quod multo magis ante mirabar; hunc,

cum hæc nesciret, in dicendo posse tantum. Atqui Catule, inquit Antonius, non ego utilitatem aliquam ad dicendum aucupans, horum libros, & nonnullos alios, sed delectationis causa, cum est otium, legere soleo. Quid ergo est? fatebor: aliquid tamen, ut, cum in sole ambulem, etiam si aliam ob causam ambulem, fieri natura tamen ut colorer; sic, cum istos libros ad Misenum (nam Romæ uix licet) studio=sius legerim, sentio orationem meam illorum cantu quasi colorari. sed, ne latius hoc uobis patere uideatur; hæc duntaxat in Græcis intelligo, quæ ipsi, qui scripserunt, uoluerunt à uulgo intelligi. In philosophos uestros si quando incidi, deceptus indicibus librorum, quod sunt fere inscripti de rebus notis & illustribus, de uirtute, de iustitia, de honestate, de uoluptate; uerbum prorsus nullum intelligo: ita sunt angustis, & concisis disputationibus illigati. Poetas omnino, quasi alia quadam lingua locutos, non conor attingere. Cum ipsi me, ut dixi, oblecto, qui res gestas, aut qui orationes scripserunt suas; aut qui ita loquuntur, ut uideantur uoluisse esse nobis, qui non sumus eruditissimi, familiares. sed illuc redeo. Videtis ne, quantum munus sit oratoris historia? haud scio, an flumine orationis, & uarietate maximum. neque eam reperio usquam separatim instructam rhetorum præceptis: sita sunt enim ante oculos. nam quis nescit primam esse historiæ legem, ne quid falsi dicere audeat: deinde, ne quid uere non audeat, ne qua suspicio gratiæ sit in scribendo, ne qua simultatis? Hæc scilicet fundamenta

DE ORATORE

nota sunt omnibus. ipsa autem exaëdificatio posita est in rebus, & uerbis. Rerum ratio ordinem temporum desiderat, regionum descriptionem: uult etiam, quoniam in rebus magnis, memoriaq; dignis consilia primum, deinde acta, postea euentus expectantur, & de consilijs significari quid scriptor probet, & in rebus gestis declarari, non solum quid actum, aut dictum sit, sed etiam quo modo; & cum de euentu dicatur, ut causæ explicentur omnes uel casus, uel sapientiæ, uel temeritatis; hominumq; ipsorum non solum res gestæ, sed etiam, qui fama ac nomine excellent, de cuiusque uita, atque natura. Verborum autem ratio, & genus orationis fusum, atque tractum, & cum lenitate quadam æquabili profluens sine hac iudiciali asperitate, et sine sententiarum forensium aculeis persequendum est. Harum tot, tantarumq; rerum uidetis ne ulla esse præcepta, quæ in artibus rhetorum reperiantur? In eodem silentio multa alia oratorum officia iacuerunt, cohortationes, consolationes, præcepta, admonita: quæ tractanda sunt omnia disertissime, sed locum suum in illis partibus, quæ traditæ sunt, habent nullum. Atque in hoc genere illa quoque est infinita sylua; quod oratori plerique (ut etiam Crassus ostendit) duo genera ad dicendum dederunt; unum de certa, definitaq; causa, quales sunt quæ in litibus, quæ in deliberationibus uersantur: (addat, si quis uolet, etiam laudationis) alterum, quod appellant omnes fere scriptores, explicat nemo, infinitam generis sine tempore, et sine persona quæstionem. hoc quid, et quantum sit, cū dicunt; intelligere

telligere mihi non uidentur. Si enim est oratoris, quæcunque res infinite posita sit, de ea posse dicere: dicendum erit ei, quanta sit solis magnitudo, quæ forma terræ: de mathematicis, de musicis rebus non poterit quin dicat, hoc onere suscepto, recusare. Denique ei, qui profitetur esse suum non solum de ijs controuersijs, quæ temporibus, & personis notatæ sunt, hoc est de omnibus forensibus, sed etiam de generum infinitis quæstionibus dicere; nullum potest esse genus orationis, quod sit exceptum. Sed si illam quoque partem quæstionum oratori uolumus adiungere uagam, et liberam, et late patentem; ut de rebus bonis, aut malis; expetendis, aut fugiendis; honestis, aut turpibus; utilibus, aut inutilibus; de uirtute, de iustitia, de continentia, de prudentia, de magnitudine animi, de liberalitate, de pietate, de amicitia, de fide, de officio, de cæteris uirtutibus, contrarijsq; uitijs dicendum oratori putemus; itemq; de rep. de imperio, de re militari, de disciplina ciuitatis, de hominum moribus: assumamus eam quoque partem, sed ita, ut sit circumscripta modicis regionibus. Equidem omnia, quæ pertinent ad usum ciuium, morem hominum; quæ uersantur in consuetudine uitæ, in ratione reip. in hac societate ciuili, in sensu hominum communi, in natura, in moribus; comprehendenda esse oratori puto; si minus ut separatim de his rebus philosophorum more respondeat; at certe ut in causa prudenter possit intexere; hisce autem ipsis de rebus ut ita loquatur, uti ij, qui iura, qui leges, qui ciuitates constituerunt, locuti sunt,

DE ORATORE

simpliciter, & splendide, sine ulla serie disputationum, & sine ieiuna concertatione uerborum. Hoc loco ne qua sit admiratio, si tot, tantarumq; rerum nulla à me præcepta ponentur: sic statuo, ut in cæteris artibus, cum tradita sunt cuiusque rei difficillima, reliqua, quia aut faciliora, aut similia sint, tradi non necesse esse; ut in pictura, qui hominis speciem pingere perdidicerit, posse eum cuiusvis uel formæ, uel ætatis, etiam si non didicerit, pingere; neque esse periculum, qui leonem, aut taurum pingat egregie, ne idem in multis alijs quadrupedibus facere non possit; neque est omnino ars ulla, in qua omnia, quæ illa arte effici possunt, à doctore tradantur; sed qui primarum, & certarum rerum genera ipsa didicerunt, reliqua per se non incommode persequuntur: similiter arbitror in hac siue ratione, siue exercitatione dicendi, qui illam uim adeptus sit, ut eorum mentes, qui aut de rep. aut de ipsius rebus, aut de ijs, contra quos, aut pro quibus dicat, cum aliqua statuendi potestate audiant, ad suum arbitrium mouere possit; hunc de toto illo genere reliquarum orationum non plus quæsiturum esse quid dicat, quàm Polycletum illum, cum Herculem fingebat, quemadmodum pellem, aut hydram fingeret, etiam si hæc nunquam separatim facere didicisset. Tum Catulus. Præclare mihi uideris Antoni potuisse ante oculos, quid discere oporteret eum, qui orator esset futurus; quid, etiam si non didicisset, ex eo, quod didicisset, assumeret. deduxisti enim totum hominem in duo solum genera causarum. cætera in-

numerabilia exercitationi, & similitudini reliquisti. sed uideo, ne in istis duobus generibus hydra tibi sit, & pellis; Hercules autem, & alia opera maiora ne in illis rebus, quas prætermittis, relinquantur. non enim mihi minus operis uidetur de uniuersis generibus reorum, quàm de singulorum causis, ac multo etiam maius de natura deorum, quàm de hominum litibus dicere. Non est ita, inquit Antonius: dicam enim tibi Catule non tam doctus, quàm, id quod est maius, expertus. Omnium cæterarum rerum oratio, mihi crede, ludus est homini non hebeti, neque inexercitato, neque communium literarum, et politioris humanitatis experti. in causarum contentione magnum est quoddam opus, atque haud scio an de humanis operibus longe maximum: in quibus uis oratoris plerunque ab imperitis exitu, & uictoria iudicatur: ubi adest armatus aduersarius, quĩ sit et feriendus, & repellendus: ubi sæpe is, qui rei dominus futurus est, alienus, atque iratus, aut etiam amicus aduersario, & inimicus tibi est; cum aut docendus is est, aut dedocendus; aut reprimendus, aut incitandus; aut omni ratione ad tempus, ad causam, oratione moderandus: in quo sæpe beneuolentia ad odium, odium autem ad beneuolentiam deducendum est: qui tanquam machinatione aliqua tum ad seueritatem, tum ad remissionem animi, tum ad tristitiam, tum ad lætitiā est contorquendus. omnium sententiarum grauitate, omnium uerborum ponderibus est utendum. accedat oportet actio uaria, uehemens, plena animi, plena spiritus, plena doloris,

DE ORATORE

plena seueritatis. In his operibus si quis illam artem comprehenderit, ut tanquam Phidias Mineruæ signum efficere possit: non sane, quemadmodum in clypeo idem ille artifex minora illa opera facere discat, laborabit. Tum Catulus. Quo ista maiora, ac mirabiliora fecisti, eo me maior expectatio tenet, quibusnam rationibus, quibusue præceptis ea tanta uis comparetur: non quo mea quidem iam intersit: (neque enim ætas id mea desiderat: & aliud quoddam genus dicendi nos secuti sumus: qui nunquam sententias de manibus iudicum ui quadam orationis extorsimus, ac potius placatis eorum animis tantum, quantum ipsi patiebantur, accepimus) sed tamen ista tua nullum ad usum meum, tantum cognoscendi studio adductus, requiro. Nec mihi opus est Græco aliquo doctore, qui mihi peruulgata præcepta decantet; cum ipse nunquam forum, nunquam ullum iudicium aspexerit: ut peripateticus ille dicitur Phormio: cum Annibal Carthagine expulsus Ephesum ad Antiochum uenisset exul; proque eo, quod eius nomen erat magna apud omnes gloria, inuitatus esset ab hospitibus suis, ut eum, quem dixi, si uellet, audiret; cumque is se non nolle dixisset: locutus esse dicitur homo copiosus aliquot horas de Imperatoris officio, & de omni re militari. tum, cum cæteri, qui illum audierant, uehementer essent delectati; quærebant ab Annibale, quidnam ille ipse de illo philosopho iudicaret. hic Pænus non optime græce, sed tamen libere respondisse fertur: multos se deliros senes sæpe uidisse, sed qui magis, quam Phormio, deliraret, ui-

disse neminem . neque mehercule iniuria . quid enim aut arrogantius , aut loquacius fieri potuit , quàm Annibali , qui tot annos de imperio cum populo Rom. omnium gentium uictore certasset , græcum hominem , qui nunquam hostem , nunquam castra uidisset , nunquam denique minimam partem ullius publici muneris attigisset , præcepta de re militari dare ? Hoc mihi facere omnes isti , qui de arte dicendi præcipiunt , uidentur . quod enim ipsi experti non sunt , id docent ceteros : sed hoc minus fortasse errant , quòd non te , ut Annibalem , sed pueros , aut adolescentulos docere conantur . Erras Catule , inquit Antonius . nam egomet in multos iam Phormiones incidi . quis enim est istorum Græcorum , qui quenquam nostrum quidquam intelligere arbitretur ? ac mihi quidem non ita molesti sunt . facile omnes perpetior , & perfero . nam aut aliquid afferunt , quod mihi non displiceat : aut efficiunt , ut me non didicisse minus poeniteat . dimitto autem eos non tam contumeliose , quàm philosophum illum Annibal : & eo fortasse plus habeo etiam negotij . sed tamen est eorum doctrina , quantum ego iudicare possum , perridicula . Diuidunt enim totam rem in duas partes , in causæ controuersiam , & in quæstionis . Causam appellant rem positam in disceptatione rerum , & controuersia : Quæstionem autem rem positam in infinita dubitatione . De causa præcepta dant . De altera parte dicendi mirum silentium . Denique quinque faciunt quasi membra eloquentiæ : inuenire , quid dicas : inuenta disponere : deinde ornare uerbis : post memoriæ mandare :

H iij

DE ORATORE

tum ad extremum agere, ac pronunciare. rem sane non reconditam. quis enim hoc non sua sponte uiderit, neminem posse apte dicere, nisi, & quid diceret, & quibus uerbis, & quo ordine diceret, haberet, & ea meminisset? Atque hæc ego non reprehendo, sed ante oculos posita esse dico, ut eas item quatuor, quinque, sex uel partes, uel etiam septem, (quoniam aliter ab alijs digeruntur) in quas est ab his omnis oratio distributa. Iubent enim exordiri ita, ut eum, qui audiat, beneuolum nobis faciamus, & docilem, & attentum: Deinde rem narrare ita, ut uerisimilis narratio sit, ut aperta, ut breuis: Post autem diuidere causam, aut proponere; nostra confirmare argumentis, ac rationibus, deinde contraria refutare. Tum autem alij conclusionem orationis, et quasi perorationem collocant. alij iubent, ante quam peroretur, ornandi, aut augendi causa digredi, deinde concludere, ac perorare. ne hæc quidem reprehendo: sunt enim concinne distributa, sed tamen, id quod necesse fuit hominibus expertibus ueritatis, non perite. Quæ enim præcepta principiorum, & narrationum esse uoluerunt, ea in totis orationibus sunt conseruanda. nam & ego mihi beneuolum iudicem facilius facere possum, cum sum in cursu orationis, quam cum omnia sunt inaudita; docilem autem non cum polliceor me demonstraturum, sed tum, cum doceo, & explano: attentum uero crebro tota actione excitandis mentibus iudicum, non prima denunciatione efficere possumus. Iam uero narrationem quod iubent uerisimilem esse, & apertam, & bre-

uem : recte nos admonent . quòd hæc narrationis magis putant esse propria , quàm totius orationis : ualde mihi uidentur errare : omninoq; in hoc omnis est error , quòd existimant artificium esse hoc quoddam non dissimile cæterorum : cuiusmodi de ipso iure civili hesterno die Crassus componi posse dicebat : ut generarum primum exponerentur ; in quo uitium est , si genus ullum prætermittatur : deinde singulorum generum partes ; in quo & deesse aliquam partem , et superare , mendosum est : tum uerborum omnium definitiones ; in quibus neque abesse quidquam decet , neque redundare . Sed hoc si in iure civili , si etiam in paruis , aut mediocribus rebus doctores assequi possunt ; non idem sentio tanta hac in re , tamq; immensa posse fieri . sin autem qui arbitrantur , deducendi sunt ad eos , qui hæc docent : omnia iam explicata , et perpolita assequantur . sunt enim innumerabiles de his rebus libri , neque abditi , neque obscuri . sed uideant , quid uelint , ad ludendum'ne , an ad pugnam arma sint sumpturi . aliud enim pugna , & acies , aliud ludus , campusq; noster desiderat . attamen ars ipsa ludicra armorum & gladiatori , et militi prodest aliquid : sed animus acer , & præsens , et acutus idem , atque uersutus inuictos uiros efficit non difficilius arte coniuncta . Quare ego tibi oratorem sic iam instituam , si potuero , ut , quid efficere possit , ante perspiciam . Sit enim mihi tinctus literis : audierit aliquid : legerit : ista ipsa præcepta acceperit . tentabo , quid deceat ; quid uoce , quid uiribus , quid spiritu , quid lingua efficere possit . si intelli-

DE ORATORE

gam posse ad summos peruenire: non solum hortabor,
ut elaboret, sed etiam, si uir quoque mihi bonus
uidebitur, obsecrabo. tantum ego in eccellente ora-
tore, & eodem uiro bono pono esse ornamentum uni-
uersæ ciuitati. Sin uidebitur, cum omnia summa
fecerit, tamen ad mediocres oratores esse uentu-
rus: permittam ipsi, quid uelit; molestus magno-
pere non ero. Sin plane abhorrebit, & erit absur-
dus: ut se contineat, aut ad aliud studium trans-
ferat, admonebo. nam neque is, qui optime potest,
deserendus ullo modo est à cohortatione nostra: ne-
que is, qui aliquid potest, deterrendus. quod alte-
rum diuinitatis mihi cuiusdam uidetur: alterum,
uel non facere, quod non optime possis; uel facere,
quod non pessime facias, humanitatis. tertium uero
illud, clamare contra quàm deceat, & quàm pos-
sit, hominis est, ut tu Catule de quodam declamato-
re dixisti, stultitiæ suæ quamplurimos testis domesti-
co præconio colligentis. De hoc igitur, qui erit talis,
ut cohortandus, adiuuandusq; sit; ita loquamur,
ut ei tradamus ea duntaxat, quæ nos usus docuit;
ut nobis ducibus ueniat eò, quò sine duce ipsi perue-
nimus; quoniam meliora docere non possumus. At-
que ut à familiari nostro exordiar; hunc ego Catule
Sulpicium primum in causa paruula adolescentu-
lum audiui, uoce, & forma, & motu corporis, et
reliquis rebus aptum ad hoc munus, de quo quæri-
mus; oratione autem celeri, et concitata, quod erat
ingenij; et uerbis efferuescentibus, et paulo nimium
redundantibus, quod erat ætatis. non sum asperna-

tus: uolo enim se efferat in adolescente fœcunditas: nam facilius, sicut in uitibus, reuocantur ea, quæ sese nimium profuderunt, quàm, si nihil ualet materies, noua sarmenta cultura excitantur: ita uolo esse in adolescente, unde aliquid amputem: non enim potest in eo esse succus diuturnus, quod nimis celeriter est maturitatem assecutum. uidi statim indolem; neque dimisi tempus; & eum sum cohortatus, ut forum sibi ludum putaret esse ad discendum, magistrum autem, quem uellet, eligeret; me quidem si audiret, L. Crassum. quod ille arripuit; & ita sese facturum confirmauit; atque etiam addidit, gratiæ scilicet causa, me quoque sibi magistrum futurum. Vix annus intercesserat ab hoc sermone cohortationis meæ, cum iste accusauit C. Norbanum defendente me. non est credibile, quid interesse mihi sit uisum inter eum, qui tum erat, et qui anno ante fuerat. omnino in illud genus eum Crassi magnificum atque præclarum natura ipsa ducebat: sed ea non satis proficere potuisset, nisi eodem studio atque imitatione intendisset, atque ita dicere consueisset, ut tota mente Crassum atque omni animo intueretur. Ergo hoc sit primum in præceptis meis, ut demonstramus quem imitemur, atque ita, ut, quæ maxime excellant in eo, quem imitabitur, ea diligentissime persequatur. tum accedat exercitatio, qua illum, quem ante delegerit, imitando effingat, atque ita exprimat, non ut multos imitatores sæpe cognoui, qui aut ea, quæ facilia sunt, aut etiam illa, quæ insignia ac pene uitiosa, consecrantur imitando, nihil est facilius,

DE ORATORE

quàm amictum imitari alicuius, aut statum, aut motum. si uero etiam uitiosi aliquid est; id sumere, et in eo uitiosum esse, non magnum est; ut ille, qui nunc etiam amissa uoce furit in rep. Fusius neruos in dicendo C. Fimbriæ, quos tamen habuit ille, non assequitur, oris prauitatem, & uerborum latitudinem imitatur: sed tamen ille nec deligere sciuit, cuius potissimum similis esset; & in eo ipso, quem delegebat, imitari etiam uitia uoluit. Qui autem ita faciet ut oportet, primum uigilet necesse est in deligendo: deinde, quem probauit, in eo quæ maxime excellent, ea diligentissime persequatur. quid enim causæ censes esse, cur ætates extulerint singulæ singula prope genera dicendi? quod non tam facile in nostris oratoribus possumus iudicare, quia scripta, ex quibus iudicium fieri posset, non multa sane reliquerunt, quàm in Græcis; ex quorum scriptis cuiusque ætatis, quæ dicendi ratio uoluntasq; fuerit, intelligi potest. Antiquissimi fere sunt, quorum quidem scripta constent, Pericles atque Alcibiades, & eadem ætate Thucydides, subtiles, acuti, breues, sententijs magis quàm uerbis abundantes. non potuisset accidere, ut unum esset omnium genus, nisi aliquem sibi proponerent ad imitandum. Consecuti sunt hos Critias, Theramenes, Lysias. multa Lysię scripta sunt, non nulla Critię: de Theramene audiuius. omnes etiam tum retinebant illum Periclis succum, sed erant paulo uberiore filo. Ecce tibi exortus est Isoocrates, magister istorum omnium: cuius è ludo tanquam ex equo Troiano innumeri principes exierunt:

sed eorum partim in pompa, partim in acie illustres esse uoluerunt. itaque et illi Theopompus, Ephorus, Philistus, Naucrates, multiq; alij naturis differunt, uoluntate autem similes sunt inter sese, & magistri: & ij, qui se ad causas contulerunt, ut Demosthenes, Hyperides, Lycurgus, Aeschines, Dynarchus, alijq; complures, etsi inter se pares non fuerunt, tamen sunt omnes in eodem ueritatis imitanda genere uersati: quorum quandiu mansit imitatio, tandiu genus illud dicendi, studiumq; uixit: posteaquam, extinctis his, omnis eorum memoria sensim obscurata est & euauit, alia quædam dicendi molliora ac remissiora genera uiguerunt. inde Demochares, quem aiunt sororis filium fuisse Demosthenis, tum Phalereus ille Demetrius, omnium istorum mea sententia politissimus, alijq; eorum similes extiterunt. quæ si uolemus usque ad hoc tempus persequi, intelligemus, ut hodie Alabandensem illum Meneclum, & eius fratrem Hieroclem, quos ego audiui, tota imitetur Asia, sic semper fuisse aliquem, cuius se similes plerique esse uellent. hanc igitur similitudinem qui imitatione assequi uolet, tum exercitationibus crebris atque magnis, tum scribendo maxime persequatur. quod si noster Sulpicius faceret, multo eius oratio esset prejsior: in qua nunc interdum, ut in herbis rustici solent dicere, in summa uertate inest luxuries quædam, quæ stylo depascenda est. Hic Sulpicius, Me quidem, inquit, recte mones, idq; mihi gratum est: sed ne te quidem Antoni multum scriptitasse arbitror. Tum ille,

DE ORATORE

Quasi uero, inquit, non ea præcipiam alijs, quæ mihi ipsi desunt. sed tamen ne tabulas quidem conficere existimor: uerum et in hoc ex re familiari mea, et in illo ex eo, quod dico, quantulum id cunque est, quid faciam iudicari potest. Atque esse tamen multos uidemus, qui neminem imitentur, et suapte natura, quod uelint, sine cuiusquam similitudine consequantur. quod & in uobis animaduerti recte potest Cæsar & Cotta: quorum alter inusitatum quidem nostris oratoribus leporem quendam & salem, alter acutissimum & subtilissimum dicendi genus est consecutus. Neque uero uester æqualis Curio, patre mea sententia uel eloquentissimo temporibus illis, quenquam mihi magnopere uidetur imitari; qui tamen uerborum grauitate, & elegantia, & copia suam quandam expressit quasi formam figuramq; dicendi: quod ego maxime potui iudicare in ea causa, quam ille contra me apud Centumuiros pro fratribus Cossis dixit. in qua nihil illi defuit, quod non modo copiosus, sed etiam sapiens orator habere deberet. Verum ut aliquando ad causas deducamus illum, quem constituimus, & eas quidem, in quibus plusculum negotij est, iudiciorum atque litium, (riserit aliquis fortasse hoc præceptum: est enim non tam acutum, quam necessarium, magisq; monitoris non fatui, quam eruditi magistri) hoc enim primum præcipientus, quasunque causas erit acturus, ut eas diligenter penitusq; cognoscat. hoc in ludo non præcipitur: faciles enim causæ ad pueros deferuntur. Lex peregrinum uetat

in murum ascendere : ascendit , hostes repulit , accusatur . nihil est negotij huiusmodi causam cognoscere . recte igitur de causa discenda præcipiunt . hæc est enim in ludo causarum fere formula . at uero in foro tabulæ , testimonia , pacta , conuenta , stipulationes , cognationes , affinitates , decreta , responsa , uita denique eorum , qui in causa uersantur , tota cognoscenda est : quarum rerum negligentia plerasque causas , et maxime priuatas , (sunt enim multo sæpe obscuriores) uidemus amitti . ita nonnulli , dum operam suam multi aestimari uolunt , ut toto foro uolitare , & à causa ad causam ire uideantur , causas dicunt incognitas . In quo est illa quidem magna offensio , uel negligentia , susceptis rebus ; uel perfidia , receptis : sed etiam illa maior opinione , quod nemo potest de ea re , quam non nouit , non turpissime dicere . ita dum inertia uituperationem , quæ maior est , contemnunt , assequuntur etiam illam , quam magis ipsi fugiunt , tarditatis . Equidem soleo dare operam , ut de sua quisque re me ipse doceat ; & ut ne quis alius adsit , quo liberius loquatur ; & agere aduersarij causam , ut ille agat suam , & , quidquid de sua re cogitarit , in medium proferat . itaque cum ille discessit , tres personas unus sustineo summa animi æquitate , meam , aduersarij , iudicis . qui locus est talis , ut plus habeat adiumenti , quàm incommodi , hunc iudico esse dicendum . ubi plus mali , quàm boni reperio , id totum abiudico atque reiicio . ita assequor , ut alio tempore cogitem quid dicam , et alio dicam : quæ duo plerique ingenio freti simul faciunt : sed certe ijdem

DE ORATORE

illi melius aliquanto dicerent, si aliud sumendum sibi tempus ad cogitandum, aliud ad dicendum putarent. Cum rem penitus causamque cognoui, statim occurrit animo quæ sit causa ambigui. nihil est enim, quod inter homines ambigatur, siue ex crimine causa constet, ut facinoris; siue ex controuersia, ut hereditatis; siue ex deliberatione, ut belli; siue ex persona, ut laudis; siue ex disputatione, ut de ratione uiuendi; in quo non, aut quid factum sit, aut fiat, futurumue sit, quærat, aut quale sit, aut quid uocetur. Ac nostræ fere causæ, quæ quidem sunt criminum, plerunque inficiatione defenduntur. nam & de pecunijs repetundis, quæ maximæ sunt, neganda fere sunt omnia: & de ambitu raro illud datur, ut possis liberalitatem ac benignitatem ab ambitu atque largitione seiungere: de sicarijs, de ueneficijs, de peculatu inficiari necesse est. Id est igitur genus primum causarum in iudicijs, ex controuersia facti; in deliberationibus plerunque ex futuro, raro etiam ex instantis, aut facti. sæpe autem, res non sit nec ne, sed qualis sit, quæritur: ut cum L. Opimij causam defendebat apud populum audiente me C. Carbo consul, nihil de C. Gracchi nece negabat, sed id iure pro salute patriæ factum esse dicebat: ut eidem Carboni Tribuno pl. aliam tum mentem capessenti P. Africanus de Ti. Graccho interroganti responderat, iure casum uideri. Iure autem omnia defenduntur, quæ sunt eius generis, ut aut oportuerit, aut licuerit, aut necesse fuerit, aut imprudentia, aut casu facta esse ui-

deantur. Iam quid uocetur quæritur, cum, quo uerbo quid appellandum sit, contenditur: ut mihi ipsi cum hoc Sulpicio fuit in Norbani causa summa contentio: pleraque enim de ijs, quæ ab isto obijciebantur, cum confiterer, tamen ab illo maiestatem imminutam negabam: ex quo uerbo lege Apuleia tota illa causa pendebat. Atque in hoc genere causarum nonnulli præcipiunt, ut uerbum illud, quod causam facit, lucide, breuiter uterque definiat. quod mihi quidem perquam puerile uideri solet. alia est enim, cum inter doctos homines de ijs ipsis rebus, quæ uersantur in artibus, disputatur, uerborum definitio: ut cum quæritur quid sit ars, quid sit lex, quid sit ciuitas. In quibus hoc præcipit ratio atque doctrina, ut uis eius rei, quam definias, sic exprimatur, ut neque absit quidquam, neque supersit. quod quidem in illa causa neque Sulpicius fecit, neque ego facere conatus sum. nam quantum uterque nostrum potuit, omni copia dicendi dilatauit, quid esset maiestatem minuere. Etenim definitio primum reprehenso uerbo uno, aut addito, aut dempto sæpe extorquetur è manibus: deinde genere ipso doctrinam redolet, exercitationemq; pene puerilem: tum & in sensum & in mentem iudicis intrare non potest: ante enim præterlabitur, quàm percepta est. Sed in eo genere, in quo, quale sit quid, ambigitur, existit etiam ex scripti interpretatione sæpe contentio: in quo nulla potest esse nisi ex ambiguo controuersia. nam illud ipsum, cum scriptum à sententia discrepat, genus quoddam habet ambigui: quod

DE ORATORE

tum explicatur, cum ea uerba, quæ desunt, suggesta sunt; quibus additis, defenditur sententiam scripti perspicuam fuisse: & ex contrarijs scriptis si quid ambigitur, non nouum genus nascitur, sed superioris generis causa duplicatur. itaque aut nunquam dijudicari poterit, aut ita dijudicabitur, ut referendis præteritis uerbis id scriptum, quodcunque defendimus, suppleatur. ita fit, ut unum genus in ijs causis, quæ propter scriptum ambiguntur, relinquantur, si est scriptum aliquid ambigue. Ambiguorum autem cum plura genera sunt, quæ mihi uidentur ij melius nosse, qui dialectici appellantur; ij autem nostri ignorare, qui non minus nosse debeant: tum illud est frequentissimum in omni consuetudine uel sermonis, uel scripti, cum iccirco aliquid ambigitur, quod aut uerbum, aut uerba sint prætermissa. Iterum autem peccant, cum genus hoc causarum, quod in scripti interpretatione uersatur, ab illis causis, in quibus, qualis quæque res sit, disceptatur, seiungunt: nusquam enim tam quaeritur quale sit genus ipsum rei, quàm in scripto, quod totum à facti controuersia separatum est. Ita tria sunt omnino genera, quæ in disceptationem & controuersiam cadere possunt, quid fiat, factum, futurum uel sit, aut quale sit, aut quo modo nominetur. nam & illud quidem, quod quidam Græci adiungunt, recte ne factum sit, totum in eo est, quod quale sit, quaerimus. Sed iam ad institutum reuertar meum. Cum igitur, accepto causæ genere & cognito, rem tractare cæpi, nihil prius constituo, quàm
quid

quid sit illud, quò mihi referenda sit omnis illa oratio, quæ sit propria quæstionis & iudicij: deinde illa duo diligentissime considero; quorum alterum commendationem habet nostram, aut eorum, quos defendimus; alterum est accommodatum ad eorum animos, apud quos dicimus, ad id, quod uolumus, commouendos. Ita ratio omnis dicendi tribus ad persuadendum rebus est nixa; ut probemus uera esse ea, quæ defendimus; ut conciliemus nobis eos, qui audiunt; ut animos eorum ad quencunque causa postulat motum uocemus. Ad probandum autem duplex est oratori subiecta materies: una rerum earum, quæ non excogitantur ab oratore, sed in re posita ratione tractantur, ut tabulæ, testimonia, pacta, conuenta, quæstiones, leges, senatusconsulta, res iudicata, decreta, responsa, & reliqua, si quæ sunt; quæ non ab oratore pariuntur, sed ad oratorem à causa atque à reis deferuntur. altera est, quæ tota in disputatione & argumentatione oratoris collocata est. ita in superiore genere de tractandis argumentis, in hoc autem etiam de inueniendis cogitandum est. Atque isti quidem, qui docent, cum causas in plura genera secuerunt, singulis generibus argumentorum copiam suggerunt. quod etsi ad instituendos adulescentulos magis aptum est, ut, simul ac posita sit causa, habeant quò se referant, unde statim expedita possint argumenta depromere: tamen & tardi ingenij est, riuulos consectari, fontes rerum non uidere: & iam ætatis est ususq; nostri, à capite, quod uelimus, arcessere, & unde omnia manant, uide-

re . Et primum genus illud earum rerum , quæ ad oratorem deferuntur , mediatum nobis in perpetuum ad omnem usum similium rerum esse debet . nam pro tabulis , & contra tabulas , & pro testibus , et contra testes , pro quæstionibus , et contra quæstiones , et item de cæteris rebus eiusdem generis , uel separatim dicere solemus de genere uniuerso , uel definite de singulis temporibus , hominibus , causis . quos quidem locos (uobis hoc Cotta & Sulpici dico) multa commentatione atque meditatione paratos atque expeditos habere debetis . longum est enim nunc me explicare , qua ratione aut confirmare , aut infirmare testes , tabulas , quæstiones oporteat . hæc sunt omnia ingenij uel mediocris , exercitationis autem maximæ : artem quidem & præcepta duntaxat hætenus requirunt , ut certis dicendi luminibus ornentur . itemq; illa , quæ sunt alterius generis , quæ tota ab oratore pariuntur , excogitationem non habent difficilem , explicationem magis illustrem perpolitamq; desiderant . itaque cum hæc duo nobis quærenda sint in causis , primum quid , deinde quo modo dicamus : alterum , quod totum arte tinetum uidetur , tamen si artem requirit , tamen prudentiæ est pene mediocris , quid dicendum sit , uidere ; alterum est , in quo oratoris uis illa diuina uirtusq; cernitur , ea , quæ dicenda sunt , ornate , copiose , uarieq; dicere . quare illam partem superiorem , quoniam semel ita uobis placuit , non recusabo quo minus perpoliam atque conficiam ; (quantum consequar , uos iudicabitis) quibus ex locis ad eas tres res ,

quæ ad fidem faciendam solæ ualent, ducatur oratio, ut & concilientur animi, & doceantur, et moueantur. hæc sunt enim tria. ea uero quemadmodum illustrentur, præsto est qui omnes docere possit, qui hoc primus in nostros mores induxit, qui maxime auxit, qui solus effecit. nanque ego Catule (dicam enim non reuerens assentandi suspensionem) neminem esse oratorem paulo illustriorem arbitror, neque Græcum, neque Latinum, quem ætas nostra tulerit, quem non & sæpe & diligenter audierim. itaque si quid est in me, quod iam sperare uideor, quoniam quidem uos his ingenijs homines tantum operæ mihi ad audiendum datis, ex eo est, quod nihil quisquam unquam me audiente egit orator, quod non in memoria mea penitus infederit. Atque ego is qui sum, quantuscunque sum ad iudicandum, omnibus auditis oratoribus, sine ulla dubitatione sic statuo & iudico, neminem omnium tot, & tanta, quanta sunt in Crasso, habuisse ornamenta dicendi. Quamobrem si uos quoque hoc idem existimatis, non erit, ut opinor, iniqua partitio, si, cum ego hunc oratorem, quem nunc fingo, ut institui, credero, aluero, confirmaro, tradam eum Crasso et uestiendum, & ornandum. Tum Crassus, Tu uero, inquit, Antoni perge, ut instituisti. neque enim boni est, neque liberalis parentis, quem procrearit, & eduxerit, eum non & uestire, & ornare, præsertim cum te locupletem esse negare non possis. quod enim ornamentum, quæ uis, qui animus, quæ dignitas illi oratori defuit, qui in causa peroranda non

DE ORATORE

dubitauit excitare reum consularem, & eius diloricare tunicam, & iudicibus cicatrices aduersas senis Imperatoris ostendere? qui idem, hoc accusante Sulpicio, cum hominem seditiosum furiosumque defenderet, non dubitauit seditiones ipsas ornare, ac demonstrare grauissimis uerbis multos sæpe impetus populi non iniustos esse, quos præstare nemo possit; multas etiam e rep. seditiones sæpe esse factas, ut cum reges essent exacti, ut cum tribunitia potestas esset constituta; illam Norbani seditionem ex luctu ciuium, et ex Cæpionis odio, qui exercitum amiserat, neque reprimi potuisse, et iure esse conflatam. potuit hic locus tam anceps, tam inauditus, tam lubricus, tam nouus, sine quadam incredibili uir, ac facultate dicendi tractari? Quid ego de Cn. Manlii, quid de Q. Regis commiseratione dicam? quid de alijs innumerabilibus? in quibus hoc non maxime enituit, quod tibi omnes dant, acumen quoddam singulare; sed hæc ipsa, quæ nunc ad me delegare uis, ea semper in te eximia & præstantia fuerunt. Tum Catulus, Ego uero, inquit, in uobis hoc maxime admirari soleo, quod, cum inter uos in dicendo dissimilimi sitis, ita tamen uterque uestrum dicat, ut ei nihil neque à natura denegatum, neque à doctrina non delatum esse uideatur. quare Crasseneque tua suauitate nos priuabis, ut, si quid ab Antonio aut prætermisum, aut relictum sit, non explices: neque te Antoni, si quid non dixeris, existimabimus non potuisse potius, quam à Crasso dici maluisse. Hic Crassus, Quin tu, inquit, Antoni, omit-

tis ista , quæ proposuisti , quæ nemo horum desi-
derat , quibus ex locis ea , quæ dicenda sint in cau-
sis , reperiantur : quæ quanquam abs te nouo quo-
dam modo , præclareq; dicuntur , sunt tamen & re
faciliora , & præceptis peruagata . illa deprome no-
bis unde afferas , quæ sæpissime tractas , semperq;
diuinitus . Depromam equidem , inquit Antonius ;
& , quo facilius id à te exigam quod peto , nihil ti-
bi à me postulanti recusabo . Meæ totius orationis ,
& istius ipsius in dicendo facultatis , quam modo
Crassus in cælum uerbis extulit , tres sunt rationes ,
ut ante dixi , una conciliandorum hominum , altera
docendorum , tertia concitandorum . Harum trium
partium prima lenitatem orationis , secunda acu-
men , tertia uim desiderat . nam hoc necesse est , ut
is , qui nobis causam adiudicaturus sit , aut incli-
natione uoluntatis propendeat in nos , aut defensio-
nis argumentis adducatur , aut animi permotione
cogatur . sed quoniam illa pars , in qua rerum ipsa-
rum explicatio ac defensio posita est , uidetur omnem
huius generis quasi doctrinam continere : de ea pri-
mum loquemur , & pauca dicemus : pauca enim
sunt , quæ usu iam tractata , & animo quasi habe-
re notata uideamur . Ac tibi sapienter monenti
L. Crasse libenter assentiemur , ut singularum cau-
sarum defensiones , quas solent magistri pueris tra-
dere , relinquamus ; aperiamus autem ea capita ,
unde omnis ad omnem & causam & orationem
disputatio ducitur . neque enim , quoties uerbum ali-
quod est scribendum nobis , toties eius uerbi literæ

DE ORATORE

sunt cogitatione conquirendæ: nec, quoties causa dicenda est, toties ad eius causæ seposita argumenta reuolui nos oportet, sed habere certos locos, qui, ut literæ ad uerbum scribendum, sic illi ad causam explicandam statim occurrant. sed hi loci ei demum oratori prodesse possunt, qui est uersatus in rebus, uel usu, quem ætas denique affert, uel auditione et cogitatione, quæ studio & diligentia præcurrit ætatem. nam si tu mihi quamuis eruditum hominem adduxeris, quamuis acrem & acutum in cogitando, quamuis ad pronuntiandum expeditum, si erit idem in consuetudine ciuitatis, in exemplis, in institutis, in moribus ac uoluntatibus ciuium suorum hospes, non multum ei loci proderunt illi, ex quibus argumenta promuntur. subactio mihi ingenio opus est, ut agro non semel arato, sed nouato & iterato, quo meliores fœtus possit & grandiores edere. subactio autem est usus, auditio, lectio, literæ. Ac primum naturam causæ uideat, quæ nunquam latet: factum ne sit, quærat, an quale sit, an quod nomen habeat: quo perspecto, statim occurrat naturali quadam prudentia, non ijs subductionibus, quas isti docent, quid faciat causam, id est, quo sublato controuersia stare non possit: deinde quid ueniat in iudicium: quod isti sic iubent quærere: interfecit Opimius Gracchum: quid facit causam? quod reip. causa, cum ex S. C. ad arma uocasset: hoc tolle, causa non erit. At id ipsum negat contra leges licuisse Decius. Veniet igitur in iudicium, licuerit ne ex S. C. seruandæ reip. causa. Perspicua sunt hæc qui-

dem, & in uulgari prudentia sita, sed illa quæren-
 da, quæ ab accusatore & defensore argumenta, ad
 id, quod in iudicium uenit, spectantia, debeant af-
 ferri. Atque hic illud uidendum est, in quo summus
 est error istorum magistrorum, ad quos liberos nostros
 mittimus: non quo hoc quidem ad dicendum magno-
 pere pertineat, sed tamen ut uideatis, quàm sit ge-
 nus hoc eorum, qui sibi eruditi uidentur, hebes at-
 que impolitum. Constituunt enim in partiendis ora-
 tionum modis duo genera causarum. unum appel-
 lant, in quo sine personis atque temporibus de uni-
 uerso genere quæatur: alterum, quod personis cer-
 tis & temporibus definiatur: ignari omnes contro-
 uersias ad uniuersi generis uim & naturam referri.
 nam in ea ipsa causa, de qua ante dixi, nihil perti-
 net ad oratoris locos Opimij persona, nihil Decij. de
 ipso enim uniuerso genere infinita quæstio est; num
 pœna uideatur esse afficiendus, qui ciuem ex S. C.
 patriæ conseruandæ causa interemerit, cum id per
 leges non liceret. Nulla denique est causa, in qua id,
 quod in iudicium uenit, ex reorum personis, ac non
 generum ipsorum uniuersa disputatione quæatur.
 Quin etiam in ijs ipsis, ubi de facto ambigitur,
 ceperit ne contra leges pecunias P. Decius, argumen-
 ta & criminum & defensionis reuocentur oportet
 ad genus, & ad naturam uniuersam; quòd sum-
 ptuosus, de luxuria; quòd alieni appetens, de aua-
 ritia; quòd seditiosus, de turbulentis & malis ciui-
 bus; quòd à multis arguitur, de genere testium:
 contraq; quæ pro reo dicentur, omnia necessario à

DE ORATORE

tempore atque homine ad communes rerum et generum summas reuoluentur. Atque hæc forsitan homini non omnia, quæ sunt in natura rerum, celeriter animo comprehendenti, permulta uideantur, quæ ueniant in iudicium tum, cum de facto quærat: sed tamen criminum est multitudo, non defensionum aut locorum, infinita. Quæ uero, cum de facto non ambigitur, quærentur qualia sint; ea, si ex reis numeres, & innumerabilia sunt, et obscura; si ex rebus, ualde & modica, & illustria. nam si Mancini causam in uno Mancino ponimus; quotiescunque is, quem Paterpatratus dediderit, receptus non erit, toties causa noua nascetur. sin illa controuersia causam facit, uideatur ne ei, quem Paterpatratus dediderit, si is non sit receptus, postliminium esse: nihil ad artem dicendi, nec ad argumenta defensionis Mancini nomen pertinet. ac si quid affert præterea hominis aut dignitas, aut indignitas; extra quæstionem est; et ea tamen ipsa oratio ad uniuersi generis disputationem referatur necesse est. Hæc ego non eo consilio disputo, ut homines eruditos redarguam: quanquam reprehendendi sunt, qui in genere definiendo istas causas describunt in personis & in temporibus positas esse. nam etsi incurrunt tempora & personæ: tamen intelligendum est, non ex ijs, sed ex genere quæstionis pendere causas. sed hoc nihil ad me. nullum enim nobis certamen cum istis esse debet. tantum satis est intelligi, ne hoc quidem eos consecutos, quod in tanto otio etiam sine hac forensi exercitatione efficere potuerunt, ut genera rerum discer-

nerent, eaq; paulo subtilius explicarent. uerum hoc, ut dixi, nihil ad me. illud ad me, ac multo etiam magis ad uos Cotta noster et Sulpici: quo modo nunc se istorum artes habent, pertimescenda est multitudo causarum: est enim infinita. Si in personis ponitur, quot homines, tot causae: sin ad generum uniuersas quaestiones referuntur, ita modicae, et paucae sunt, ut omnes eas diligentes, et memores, et sobrii oratores percursas animo, et prope decantatas habere debeant. nisi forte existimatis a Manio Curio causam didicisse L. Crassum, et ea re multum attulisse, quamobrem posthumo non nato Curium tamen heredem Coponij esse oporteret. nihil ad copiam argumentorum, neque ad causae uim ac naturam nomen Coponij ac Curij pertinuit. in genere erat uniuerso rei negotijq; non in tempore ac nominibus omnis quaestio; cum scriptum ita sit; Si mihi filius gignitur, isq; prius moritur, et cetera, tum ut mihi ille sit haeres; si natus filius non sit, uideatur ne is, qui filio mortuo institutus haeres sit, haeres esse. perpetui iuris, et uniuersi generis quaestio non hominum nomina, sed rationem dicendi, et argumentorum fontes desiderat. in quo etiam isti nos iurisperiti consulti impediunt, a discendoq; deterrent. uideo enim in Catonis et Bruti libris nominatim fere referri, quid alicui de iure uiro aut mulieri responderint: credo ut putaremus, in hominibus, non in re, consultationis, aut dubitationis causam aliquam fuisse; ut, quod homines essent innumerabiles, debilitati a iure cognoscendo uoluntatem discendi simul cum spe

DE ORATORE

perdiscendi abijceremus. sed hæc Crassus aliquando nobis expediet, & exponet descripta generatim. est enim, ne forte nescias, heri nobis ille hoc Catule pollicitus, se ius ciuile, quod nunc diffusum & dissipatum est, in certa genera coacturum, & ad artem facile redacturum. Et quidem, inquit Catulus, haudquaquam est difficile Crasso; qui & quod disci potuit de iure, didicit; & quod ijs, qui eum docuerunt, defuit, ipse afferet; ut, quæ sint in iure, uel acute describere, uel ornate illustrare possit. ergo ista, inquit Antonius, tum à Crasso discemus, cum se de turba, & à subsellijs in otium, ut cogitat, solitudinemq; contulerit. Iam id quidem sæpe, inquit Catulus, ex eo audiui, cum diceret sibi certum esse à iudicijs causisq; discedere: sed, ut ipsi soleo dicere, non licebit: neque enim ipse auxilium suum sæpe à uiris bonis frustra implorari patietur: neque id æquo animo feret ciuitas: quæ si uoce L. Crassi carebit, ornamento quodam sese spoliata putabit. Nam herde, inquit Antonius, si hæc uere à Catulo dicta sunt, tibi mecum in eodem est pistrino Crasse uiuendum: & istam oscitantem & dormitantem sapientiam, Scæuolarum, & cæterorum beatorum otio concedamus. Arrisit hic Crassus leuiter, & Pertege modo, inquit, Antoni, quod exorsus es: me tamen ista oscitans sapientia, simul atque ad eam confugero, in libertatem uindicabit. Huius quidem loci, quem modo sum exorsus, hic est finis, inquit Antonius: quoniam intelligitur, non in hominum innumerabilibus personis, neque in infinita temporum ua-

rietate, sed in generum causis atque naturis omnia sita esse, quæ in dubium uocarentur; genera autem esse definita non solum numero, sed etiam paucitate; ut eam materiem orationis, quæ cuiusque esset generis, studiosi qui essent dicendi, omnibus locis descriptam, instructam, ornatamq; comprehenderent, rebus dico & sententijs. Ea uero sua uerba parient: quæ semper satis ornata mihi quidem uideri solent, si eiusmodi sunt, ut ea res ipsa peperisse uideatur. Ac si uerum queritis, quod mihi quidem uideatur: (nihil enim aliud affirmare possum, nisi sententiam & opinionem meam) hoc instrumentum causarum, et generum uniuersorum in forum deferre debemus, neque, ut quæque res delata ad nos erit, tum denique scrutari locos, ex quibus argumenta eruamus: quæ quidem omnibus, qui ea mediocriter modo considerarint, studio adhibito, & usu, pertractata esse possunt. sed tamen animus referendus est ad ea capita, & ad illos, quos sæpe iam appellauimus, locos, ex quibus omnia ad omnem orationem inuenta ducuntur. Atque hoc totum est siue artis, siue animaduersionis, siue consuetudinis, nosse regiones, intra quas uenere; ut peruestiges, quod quæras. Vbi eum locum omnem cogitatione seperis, si modo usum rerum percallueris, nihil te effugiet, atque omne, quod erit in re, occurret, atque incidet. Et sic cum ad inueniendum in dicendo tria sint, acumen, deinde ratio, quam licet, si uolumus, appellemus artem, tertium diligentia; non possum equidem non ingenio primas concedere; sed tamen ipsum ingenium diligentia

DE ORATORE

etiam ex tarditate incitat. Diligentia, inquam, cum omnibus in rebus, tum in causis defendendis plurimum ualeat. hæc præcipue colenda est nobis, hæc semper adhibenda: hæc, nihil est, quod non assequatur. causa ut penitus, quod initio dixi, nota sit, diligentia est. ut aduersarium attente audiamus, atque ut eius non solum sententias, sed etiam uerba omnia excipiamus; uultus denique perspiciamus omnes, qui sensus animi plerumque indicant; diligentia est. id tamen dissimulanter facere, ne sibi ille aliquid proficere uideatur, prudentia est. Deinde, ut in ijs locis, quos proponam paulo post, peruoluatur animus, ut se penitus insinuet in causam, ut sit cura & cogitatione intentus, diligentia est. ut his rebus adhibeat, tanquam lumen aliquod, memoriam, ut uocem, ut uires, hæc magna sunt. Inter ingenium quidem & diligentiam perpaululum loci reliquum est arti. ars demonstrat tantum ubi quæras, atque ubi sit illud, quod studeas inuenire. reliqua sunt in cura, attentione animi, cogitatione, uigilantia, assiduitate, labore, complectar uno uerbo, quo sæpe iam usi sumus, diligentia; qua una uirtute omnes uirtutes reliquæ continentur. Nam orationis quidem copia uidemus ut abundant philosophi, qui, ut opinor, (sed tu hæc Catule melius) nulla dant præcepta dicendi, nec ideo minus, quæcunque res proposita est, suscipiunt, de qua copiose & abundanter loquantur. Tum Catulus, Est, inquit, ut dicis, Antoni, ut plerique philosophi nulla tradant præcepta dicendi, & habeant paratum tamen quid de quaque re di-

cant. sed Aristoteles, is, quem maxime ego admiror, proposuit quosdam locos, ex quibus omnis argumentatio non modo ad philosophorum disputationem, sed etiam ad hanc, qua in causis utimur, inueniretur. à quo quidem homine iandudum Antoni non aberrat oratio tua: siue tu similitudine illius diuini ingenij in eadem incurris uestigia: siue etiam illa ipsa legisti atque didicisti: quod quidem mihi magis uerisimile uidetur: plus enim te operæ Græcis dedisse rebus uideo, quàm putaram. Tum ille, Verum, inquit, ex me audies Catule. semper ego existimaui iucundiores & probabiliorem huic populo oratorem fore, qui primum quamminimam artificij alicuius, deinde nullam Græcarum rerum significationem daret. atque ego idem existimaui, pecudis esse, non hominis, cum tantas res Græci susciperent, profiterentur, agerent, seseq; & uidendi res obscurissimas, & bene uiuendi, & copiose dicendi rationem hominibus daturus pollicerentur, non admouere aurem; et, si palam audire eos non auderes, ne minueres apud tuos ciues auctoritatem tuam, subauscultando tamen excipere uoces eorum, & procul, quid narrarent, attendere: itaq; feci Catule, & istorum omnium summatim causas, & genera ipsa gustavi. Valde hercule, inquit Catulus, timide, tanquam ad aliquem libidinis scopulum, sic tuam mentem ad philosophiam appulisti: quam hæc ciuitas aspernata nunquam est. nam et referta quondam Italia Pythagoreorum fuit, tum, cum erat in hac gente magna Græcia; ex quo etiam quidam Numam

DE ORATORE

Pompilium regem nostrum fuisse Pythagoreum ferunt, qui annis permultis antefuit, quam ipse Pythagoras; quo etiam maior uir habendus est, cum illam sapientiam constituendæ ciuitatis duobus prope seculis ante cognouit, quam eam Græci natam esse senserunt: & certe non tulit ullos hæc ciuitas aut gloria clariores, aut auctoritate grauiore, aut humanitate politiores P. Africano, C. Lælio, L. Furio, qui secum eruditissimos homines ex Græcia palam semper habuerunt. Atque ego ex istis sæpe audiui, cum dicerent, pergratum Athenienses & sibi fecisse, & multis principibus ciuitatis, quod, cum ad senatum legatos de suis maximis rebus mitterent, tres illius ætatis nobilissimos philosophos misissent, Carneadem, & Critolaum, & Diogenem: itaque eos, dum Romæ essent, & à se, & ab alijs frequenter auditos. quos tu cum haberes auctores Antoni, miror cur philosophiæ, sicut Zethus ille Pacuuianus, prope bellum indixeris. Minime, inquit Antonius: ac sic decreui philosophari potius, ut Neoptolemus apud Ennium, paucis. nam, omnino, haud placet. Sed tamen hæc est mea sententia, quam uidebar exposuisse. ego ista studia non improbo, moderata modo sint: opinionem istorum studiorum, & suspensionem artificij apud eos, qui res iudicent, oratori aduersariam esse arbitror: imminuit enim & oratoris auctoritatem, & orationis fidem. Sed ut eò reuocetur, unde huc declinauit oratio; ex tribus istis clarissimis philosophis, quos Romam uenisse dixisti, uides ne Diogenem fuisse, qui diceret, artem se trade-

re bene differendi, & uera ac falsa dijudicandi, quam uerbo Græco διαλεκτικῶν appellaret? In hac arte, si modo est hæc ars, nullum est præceptum, quo modo uerum inueniatur; sed tantum est, quo modo iudicetur. nam & omne, quod eloquimur, sic ut aut esse dicamus id, aut non esse; et si simpliciter dictum sit, suscipiunt dialectici, ut iudicent uerumne sit an falsum; & si coniuncte sit elatum, & adiuncta sint alia, iudicent recte ne adiuncta sint, & uera ne summa sit uniuscuiusque rationis; & ad extremum ipsi se compungunt suis acuminibus, & multa quærendo reperiunt, non modo ea, quæ iam non possint ipsi dissoluere, sed etiam quibus ante exorsa, & potius detexta prope retexantur. Hic nos igitur Stoicus iste nihil adiuvat, quoniam, quemadmodum inueniam quid dicam, non docet: atque idem etiam impedit; quod & multa reperit, quæ neget ullo modo posse dissolui; & genus sermonis affert non liquidum, non fustum ac profluens, sed exile, aridum, concisum, ac minutum: quod si quis probabit, ita probabit, ut oratori tamen aptum non esse fateatur. hæc enim nostra oratio multitudinis est auribus accommodanda, ad oblectandos animos, ad impellendos, ad ea probanda, quæ non artificis statera, sed quadam populari trutina examinantur. quare istam artem totam dimittamus, quæ in excogitandis argumentis muta nimium est, in iudicandis nimium loquax. Critolaum istum, quem simul cum Diogene uenisse commemoras, puto plus huic studio nostro prodesse potuisse. erat enim ab isto

DE ORATORE

Aristotele, à cuius inuentis tibi ego uideor non longe aberrare. atque inter hunc Aristotelem, cuius & illum legi librum, in quo exposuit dicendi artes omnium superiorum, & illos, in quibus ipse sua quædam de eadem arte dixit, & hos germanos huius artis magistros hoc mihi uisum est interesse, quòd ille eadem acie mentis, qua rerum omnium uim naturamq; uiderat, hæc quoque aspexit, quæ ad dicendi artem, quam ille despiciebat, pertinebant: illi autem, qui hoc solum colendum ducebant, habitarunt in hac una ratione tractanda, non eadem prudentia, qua ille, sed usu in hoc uno genere studioq; maiore. Carneadis uero uis incredibilis illa dicendi, & uarietas perquam esset optanda nobis; qui nullam unquam in illis suis disputationibus rem defendit, quam non probarit; nullam oppugnauit, quam non euerterit. sed hoc maius est quiddam, quàm ab ijs, qui hæc tradunt & docent, postulandum sit. Ego autem, si quem nunc plane rudem institui ad dicendum uelim, his potius tradam assiduus uno opere eandem incudem diem noctemq; tundentibus, qui omnes tenuissimas particulas, atque omnia minima mansa, ut nutrices infantibus pueris, in os inferant. sin sit is, qui & doctrina mihi liberaliter institutus, & aliquo iam imbutus usu, & satis acri ingenio esse uideatur: illic eum rapiam, ubi non seclusa aliqua aquula teneatur, sed unde uniuersum flumen erumpat; ut illi sedes, & tanquam domicilia omnium argumentorum commonstrem, & ea breuiter illustrem, uerbisq; definiam. quid enim est, in quo hæreat, qui uiderit,

derit, omne, quod sumatur in oratione aut ad probandum, aut ad refellendum, aut ex sua sumi ui atque natura, aut assumi foris? ex sua ui, cum aut; res quæ sit tota, quæritur, aut pars eius, aut uocabulum quod habeat, aut quippiam rem illam quod attingat: extrinsecus autem, cum ea, quæ sunt foris, neque hærent in rei natura, colliguntur. Si res tota quæritur, definitione uniuersa uis explicanda est, sic: Si maiestas est amplitudo ac dignitas ciuitatis, is eam minuit, qui exercitum hostibus populi Rom. tradidit, non qui eum, qui id fecisset, populi Rom. potestati tradidit. Sin pars, partitione, hoc modo: Aut senatui parendum de salute reip. fuit, aut aliud consilium instituendum, aut sua sponte faciendum: aliud consilium superbum, suum arrogans: utendum igitur fuit consilio senatus. Sin ex uocabulo, ut Carbo: Si Consul est, qui consulit patriæ: » quid aliud fecit Opimius? Sin ab eo, quod rem attingat; plures sunt argumentorum sedes ac loci. nam & coniuncta quærimus, & genera, & partes generibus subiectas, & similitudines, & dissimilitudines: & contraria, & consequentia, & consentanea, & quasi præcurrentia, & repugnantia: & causas rerum uestigabimus, & ea, quæ ex causis orta sunt: & maiora, paria, minora quæremus. Ex coniunctis sic argumenta ducuntur: Si pietati summa tribuenda laus est, debetis moueri, cum Q. Metellum tam pie lugere uideatis. Ex genere autem: Si magistratus in populi Rom. potestate esse debent; quid Norbanum accusas, cuius Tribunatus

DE ORATORE

uoluntati paruit ciuitatis? Ex parte autem ea, quæ est subiecta generi: Si omnes, qui reip. consulunt, chari nobis esse debent; certe in primis Imperatores, quorum consilijs, uirtute, periculis retinemus et nostram salutem, & imperij dignitatem. Ex similitudine autem: Si feræ partus suos diligunt, quæ nos in liberos nostros indulgentia esse debemus? At ex dissimilitudine: Si barbarorum est in diem uiuere, nostra consilia sempiternum tempus spectare debent. Atque utroque in genere & similitudinis et dissimilitudinis, exempla sunt ex aliorum factis, aut dictis, aut euentis, & fictæ narrationes sæpe ponendæ. Iam ex contrario: Si Gracchus nefarie, præclare Opimius. Ex consequentibus: Si & ferro interfectus ille, & tu inimicus eius cum gladio cruento comprehensus es in illo ipso loco, & nemo præter te ibi uisus est, & causa nemini, et tu semper audax; quid est, quod de facinore dubitare possimus? Ex consentaneis, & præcurrentibus, & repugnantibus, » ut olim Crassus adolescens: Non, si Opimium defendisti Carbo, iccirco te isti bonum ciuem putabunt: » simulasse te, & aliud quid quæsisse perspicuum est. » quod Ti. Gracchi mortem sæpe in concionibus deplo- » rasti, quod P. Africani necis socius fuisti, quod » eam legem in Tribunatu tulisti, quod semper a bonis dissensisti. Ex causis autem rerum sic: Auaritiam si tollere uultis, mater eius est tollenda luxuries. Ex ijs autem, quæ sunt orta de causis: Si ærarij copijs & ad belli adiumenta, & ad ornamenta pacis utimur, neçtigalibus seruiamus. Maiora au-

tem, & minora, & paria comparabimus sic. Ex
maiore: si bona existimatio diuitijs præstat, & pe-
cunia tantopere expetitur; quanto gloria magis est
expetenda? Ex minore sic: =Hic parvæ consuetudinis
Causa huius mortem fert tam familiariter:

Quid, si ipse amasset? quid mihi hic faciet patri?

Ex pari sic: Est eiusdem & eripere contra remp. &
largiri pecunias. Foris autem assumuntur ea, quæ
non sua ui, sed extranea subleuantur, ut hæc: Hoc
uerum est, dixit enim Q. Lutatius: Hoc falsum
est, habita enim quæstio est: Hoc sequi necesse est,
recito enim tabulas. de quo genere toto paulo ante
dixi. Hæc ut breuissime dici potuerunt, ita à me
dicta sunt. ut enim, si aurum cui, quod esset mul-
tifariam defossus, commonstrare uellem, satis esse
deberet, si signa & notas ostenderem locorum, qui-
bus cognitis ille sibi ipse foderet, & id, quod uellet,
paruulo labore, nullo errore inueniret: sic has ego
argumentorum noui notas, quæ illa mihi quærenti
demonstrant ubi sint: reliqua cura & cogitatione
eruuntur. Quod autem argumentorum genus cui-
que causarum generi maxime conueniat, non est ar-
tis exquisitæ præscribere, sed est mediocris ingenij iu-
dicare. neque enim nunc id agimus, ut artem ali-
quam dicendi explicemus, sed ut doctissimis homini-
bus usus nostri quasi quædam monita tradamus. His
igitur locis in mente & cogitatione defixis, & in
omni re ad dicendum posita excitatis, nihil erit,
quod oratorem effugere possit, non modo in foren-
sibus disceputationibus, sed omnino in ullo genere

DE ORATORE

dicendi. si uero assequetur, ut talis uideatur, qualem se uideri uelit; et animos eorum ita afficiat, apud quos aget, ut eos, quocunque uelit, uel trahere, uel rapere possit: nihil profecto praeterea ad dicendum requireret. Iam illud uidemus nequaquam satis esse, reperire quid dicas, nisi id inuentum tractare possis. Tractatio autem uaria esse debet, ne aut cognoscat artem qui audiat, aut defatigetur similitudinis satietate. Proponi oportet, quid afferas; et, id quare ita sit, ostendere; et ex iisdem illis locis interdum concludere; relinquere alias, alioque transire; saepe non proponere, ac ratione ipsa afferenda, quid proponendum fuerit, declarare; si cui quid simile dicas, prius ut simile confirmes; deinde, quod agitur, adiungas; puncta argumentorum plerumque ut ocellas, ne quis ea numerare possit; ut re distinguantur, uerbis confusa esse uideantur. Haec ut et prope-
rans, et apud doctos, et semidoctus ipse percurro, ut aliquando ad illa maiora ueniamus. Nihil est enim in dicendo Catule maius, quam ut faueat oratori is, qui audiet, utque ipse sic moueatur, ut impetu quodam animi et perturbatione magis, quam iudicio aut consilio regatur. plura enim multo homines iudicant odio, aut amore, aut cupiditate, aut iracundia, aut dolore, aut laetitia, aut spe, aut timore, aut errore, aut aliqua permotione mentis, quam ueritate, aut praescripto, aut iuris norma aliqua, aut iudicii formula, aut legibus. quare, nisi quid uobis aliud placet, ad illa pergamus. Paulum, inquit Catulus, etiam nunc deesse uidetur ijs rebus

Antoni, quas exposuisti, quod sit tibi ante explican-
 dum, quàm illuc proficiscare, quò te dicis intendere.
 Quidnam, inquit? Qui ordo tibi placet, inquit Ca-
 tulus, & quæ dispositio argumentorum: in qua tu
 mihi semper deus uideri soles. Vide quàm sim in isto
 genere, inquit, Catule deus. non mehercule mihi
 nisi admonito uenisset in mentem: ut possis existima-
 re me in ea, in quibus nonnunquam aliquid efficere
 uideor, usu solere in dicendo, uel casu potius incur-
 rere. Ac res quidem ista, quam ego, quia non no-
 ram, sic tanquam ignotum hominem præteribam,
 tantum potest in dicendo, ut ad uincendum nulla
 plus possit. Sed tamen mihi uideris ante tempus à me
 rationem ordinis, & disponendarum rerum requi-
 sisse. Nam si ego omnem uim oratoris in argumen-
 tis, et in re ipsa per se comprobanda posuissem, tem-
 pus esset iam de ordine argumentorum, & de collo-
 catione aliquid dicere: sed cum tria sint à me propo-
 sita, de uno dictum; cum de duobus reliquis dixero,
 tum erit denique de disponenda tota oratione quæren-
 dum. Valet igitur multum ad uincendum, probari
 mores, instituta, & facta, & uitam eorum, qui
 agent causas, & eorum, pro quibus; & item im-
 probari aduersariorum, animosq; eorum, apud quos
 agitur, conciliari quammaxime ad beneuolentiam
 cum erga oratorem, tum erga illum, pro quo dicet
 orator. Conciliantur autem animi dignitate hominis,
 rebus gestis, existimatione uitæ: quæ facilius ornari
 possunt, si modo sunt, quàm fingi, si nulla sunt.
 Sed hæc adiunant in oratore, lenitas uocis, uultus,

DE ORATORE

pudoris significatio, uerborum comitas. si quid persequere acrius, ut inuitus & coactus facere uideare, facilitatis, liberalitatis, mansuetudinis, pietatis, grati animi, non appetentis, non auidi signa proferri perutile est: eaq; omnia, quæ proborum, demissorum, non acrium, non pertinacium, non litigiosorum, non acerborum sunt, ualde beneuolentiam conciliant, abalienantq; ab ijs, in quibus hæc non sunt. itaque eadem sunt in aduersarios ex contrario conferenda. Sed genus hoc totum orationis in ijs causis excellet, in quibus minus potest inflammari animus iudicis acri & uehementi quadam incitatione. non enim semper fortis oratio quæritur, sed sæpe placida, summissa, lenis, quæ maxime commendat reos. reos autem appello non eos modo, qui arguuntur, sed omnes, quorum de re disceptatur. sic enim olim loquebantur. Horum igitur exprimere mores oratione, iustos, integros, religiosos, timidos, perferentes iniuriarum, mirum quiddam ualet: & hoc uel in principijs, uel in re narranda, uel in peroranda tantam habet uim, si est suauiter & cum sensu tractatum, ut sæpe plus, quàm causa, ualeat. Tantum autem efficitur sensu quodam acratione dicendi, ut quasi mores oratoris effingat oratio. genere enim quodam sententiarum, & genere uerborum, adhibita etiam actione leni facultateq; significandi, efficitur, ut probi, ut bene morati, ut boni uiri esse uideantur. Huic autem est illa dispar adiuncta ratio orationis, quæ alio quodam genere mentes iudicum permouet impellitq; ut aut oderint, aut diligant; aut inuideant,

aut saluum uelint; aut metuant, aut spernant; aut cupiant, aut abhorreant; aut latentur, aut mœreant; aut misereantur, aut punire uelint; aut ad eos motus adducantur, si qui finitimi sunt & propinqui his ac talibus animi perturbationibus. Atque illud optandum est oratori, ut aliquam permotionem animorum sua sponte ipsi asserant ad causam iudices, ad id, quod utilitas oratoris feret, accommodatam. facilius est enim currentem, ut aiunt, incitare, quàm commouere languentem. sin id aut non erit, aut erit obscurius: sicut medico diligenti, prius quàm conetur ægro adhibere medicinam, non solum morbus eius, cui mederi uolet, sed etiam consuetudo ualentis, & natura corporis cognoscenda est; sic equidem, cum aggredior ancipitem causam, & grauem ad animos iudicum pertractandos, omni mente in ea cogitatione curaq; uersor, ut odoror quam sagacissime possim, quid sentiant, quid existiment, quid expectent, quid uelint, quò deduci oratione facillime posse uideantur. si se dant, & ut ante dixi, sua sponte, quò impellimus, inclinant, atque propendent: accipio quod datur, & ad id, unde aliquis flatus ostenditur, uela do. sin est integer quietusq; iudex, plus est operis. sunt enim omnia dicendo excitanda, nihil adiuuante natura. Sed tantam uim habet illa, quæ recte à bono poeta dicta est flexanima, atque omnium regina rerum oratio, ut non modo inclinantem erigere, aut stantem inclinare, sed etiam aduersantem & repugnantem, ut Imperator bonus ac fortis, capere pos-

DE ORATORE

fit. Hæc sunt illa, quæ me ludens Crassus modo flagitabat, quæ à me diuinitus tractari solere diceret, et in causa Manij Aquilij Caijque Norbani, nonnullisque alijs quasi præclare acta laudaret: quæ mehercule, ego Crasse, cum à te tractantur in causis, horrere soleo: tanta uis animi, tantus impetus, tantus dolor oculis, uultu, gestu, digito denique isto tuo significari solet: tantum est flumen grauissimorum optimorumque uerborum, tam integræ sententiæ, tam ueræ, tam nouæ, tam sine pigmentis fucoque; puerili, ut mihi non solum tu incendere iudicem, sed ipse ardere uidearis. Neque fieri potest, ut doleat is, qui audit, ut oderit, ut inuideat, ut pertimescat aliquid, ut ad fletum misericordiamque deducatur, nisi omnes ij motus, quos orator adhibere uolet iudici, in ipso oratore impressi esse atque iniusti uidebuntur. Quod si fictus aliquis dolor suscipiendus esset, et si in eiusmodi genere orationis nihil esset, nisi falsum, atque imitatione simulatum; maior ars aliqua forsitan esset requirenda. nunc ego, quid tibi Crasse, quid cæteris accidat, nescio: de me autem, causa nulla est, cur apud homines prudentissimos, atque amicissimos mentiar. non mehercule unquam apud iudices aut dolorem, aut misericordiam, aut inuidiam, aut odium excitare dicendo uolui, quin ipse in commouendis iudicibus, ijs ipsis sensibus, ad quos illos adducere uellem, permouerer. neque enim facile est perficere, ut irascatur cui tu uelis iudex, si tu ipse id lente ferre uideare; neque ut oderit eum, quem tu uelis, nisi te ipsum flagrantem odio ante uiderit: neque ad

misericordiam adducetur, nisi ei tu signa doloris tui
 uerbis, sententijs, uoce, uultu, collacrymatione de-
 nique ostenderis. ut enim nulla materies tam facilis
 ad exardescendum est, quæ, nisi admoto igni, ignem
 concipere possit: sic nulla mens est tam ad comprehen-
 dendam uim oratoris parata, quæ possit incendi, ni-
 si inflammatus ipse ad eam & ardens accesseris. Ac
 ne forte hoc magnum, ac mirabile esse uideatur, ho-
 minem toties irasci, toties dolere, toties omni animi
 motu concitari, præsertim in rebus alienis: magna
 uis est earum sententiarum atque eorum locorum,
 quos agas, tractesq; dicendo, ut nihil opus sit simu-
 latione & fallacijs. ipsa enim natura orationis eius,
 quæ suscipitur ad aliorum animos permouendos, ora-
 torem ipsum magis etiam, quàm quenquam eorum,
 qui audiunt, permouet. Et ne hoc in causis, in iudi-
 cijs, in amicorum periculis, in concursu hominum,
 in ciuitate, in foro accidere miremur, cum agitur non
 solum ingenij nostri existimatio, (nam id esset le-
 uius: quanquam, cum professus sis te id posse face-
 re, quod pauci, ne id quidem negligendum est) sed
 alia sunt maiora multo, fides, officium, diligentia;
 quibus rebus adducti, etiam cum alienissimos defen-
 dimus, tamen eos alienos, si ipsi uiri boni uolumus
 haberi, existimare non possumus: sed, ut dixi, ne
 hoc in nobis mirum esse uideatur, quid potest esse tam
 fictum, quàm uersus, quàm scena, quàm fabulæ?
 tamen in hoc genere sæpe ipse uidi, cum ex persona
 mihi ardere oculi hominis histrionis uiderentur spon-
 dalia illa dicentis,

DE ORATORE

Segregare abs te ausus, aut sine illo salamina ingredi,
 Neque paternum aspectum es ueritus?
 nunquam illum aspectum dicebat, quin mihi Telamon
 iratus furere luctu filij uideretur. Ut idem inflexa
 ad miserabilem sonum uoce,
 Quem ætate exacta indigem
 Liberum laceraſti, orbaſti, extinxi, neque fratris necis,
 Neque gnati eius parui, qui tibi in tutelam est traditus,
 flens ac lugens dicere uidebatur.
 quæ si ille histrio, quotidie cum ageret, tamen recte
 agere sine dolore non poterat: quid Pacuuium putatis
 in scribendo leni animo ac remisso fuisse? fieri nullo
 modo potuit. sæpe enim audiui, poetam bonum
 neminem, id quod à Democrito & Platone in scriptis
 relictum esse dicunt, sine inflammatione animorum
 existere posse, & sine quodam afflatu quasi furoris.
 quare nolite existimare, me ipsum, qui non heroum
 ueteres casus fictosque luctus uellem imitari, atque
 adumbrare dicendo, neque actor essem alienæ personæ,
 sed auctor meæ; cum mihi Manius Aquilius in
 ciuitate retinendus esset, quæ in illa causa peroranda
 fecerim, sine magno dolore fecisse. quem enim ego
 Consulem fuisse, Imperatorem ornatum à senatu,
 ouantem in Capitolium ascendisse meminissem, hunc
 cum afflictum, debilitatum, moerentem, in summum
 discrimen adductum uiderem, non prius sum
 conatus misericordiam alijs commouere, quam misericordia
 sum ipse captus. sensi equidem tum magno
 pere moueri iudices, cum excitauim moestum ac sordidum
 senem, et cum ista feci, quæ tu Crasse laudas,

non arte, de qua quid loquar nescio, sed motu magno animi ac dolore, ut discinderem tunicam, ut cicatrices ostenderem; cum C. Marius mœrorem orationis meæ præsens ac sedens multum lacrymis suis adiuuaret; cumq; ego illum crebro appellans, collegam ei suum commendarem, atque ipsum aduocatum ad communem Imperatorum fortunam defendendam inuocarem. non fuit hæc sine meis lacrymis, non sine dolore magno miseratio, omniumq; deorum, & hominum, & ciuium, & sociorum imploratio. quibus omnibus uerbis, quæ à me tum sunt habita, si dolor abfuisset meus, non modo non miserabilis, sed etiam irridenda fuisset oratio mea. Quamobrem hoc uos doceo Sulpici, bonus ego uidelicet atque eruditus magister, ut in dicendo irasci, ut dolere, ut flere possitis. quanquam te quidem quid hoc doceam, qui in accusando sodali & Quæstore meo tantum incendium non oratione solum, sed multo etiam magis ui, & dolore, & ardore animi concitaras, ut ego ad id restinguendum uix conarer accedere? habueras enim tum omnia in causa superiora: uim, fugam, lapidationem, crudelitatem tribunitiam in Cæpionis graui miserabiliq; casu, in iudicium uocabas: deinde principem & senatus & ciuitatis M. Aemilium lapide percussum esse constabat: ui pulsum ex templo L. Cottam & T. Didium, cum intercedere uellent rogationi, nemo poterat negare. Accedebat, ut hæc tu adolescens pro rep. queri summa cum dignitate existimarere; ego homo censorius uix satis honeste uiderer seditiosum ciuem, & in hominis

DE ORATORE

consularis calamitate crudelem posse defendere .
 Erant optimi ciues iudices, bonorum uirorum plenum
 forum ; uix ut mihi tenuis quædam uenia daretur
 excusationis, quòd tamen eum defenderem , qui mihi
 Quæstor fuisset . Hic ego quid dicam me artem ali-
 quam adhibuisse ? quid fecerim , narrabo : si placue-
 rit , uos meam defensionem in aliquo artis loco repo-
 netis . Omnium seditionum genera, uitia, pericula col-
 legi ; eamq; orationem ex omni reip . nostræ tempo-
 rum uarietate repetiui ; conclusiq; ita , ut dicerem,
 etsi omnes molestæ semper seditiones fuissent , iustas
 tamen fuisse nonnullas , & prope necessarias . Tum
 illa , quæ modo Crassus commemorabat , egi , neque
 reges ex hac ciuitate exigere , neque Tribunos pl. creari,
 neque plebiscitis toties consularem potestatem minui ,
 neque prouocationem patronam illam ciuitatis ac
 uindicem libertatis populi R. dari sine nobilium dissen-
 sione potuisse : ac si illæ seditiones saluti huic ciuita-
 ti fuissent , non continuo , si quis motus populi factus
 esset, id C. Norbano in nefario crimine, atque in frau-
 de capitali esse ponendum : quòd si unquam popu-
 lo Rom. concessum esset , ut iure concitatus uideret-
 tur, id quod docebam sæpe esse concessum ; nullam
 illa causam iustiore fuisse . Tum omnem orationem
 traduxi et conuerti in increpandam Cæpionis fugam,
 in deplorandum interitum exercitus : sic & eorum
 dolorem , qui lugebant suos, oratione refricabam , &
 animos equitum Romanorum , apud quos tum iudi-
 ces causa agebatur , ad Q. Cæpionis odium , à quo
 erant ipsi propter iudicia abalienati, renouabam , at-

que reuocabam. Quòd ubi sensi me in possessione iudicij ac defensionis meæ constituisse; quòd & populi beneuolentiam mihi conciliaram, cuius ius etiam cum seditionis coniunctione defenderam, & iudicum animos totos uel calamitate ciuitatis, uel luctu ac desiderio propinquorum, uel odio proprio in Cæpionem ad causam nostram conuerteram: tunc admiscere huic generi orationis uehementi atque atroci genus illud alterum, de quo ante disputaui, lenitatis & mansuetudinis cœpi; me pro meo sodali, qui mihi in liberum loco more maiorum esse deberet, & pro mea omni fama prope fortunisq; decernere; nihil mihi ad existimationem turpius, nihil ad dolorem acerbius accidere posse, quàm si is, qui sæpe alienissimis à me, sed meis tamen ciuibus saluti existimarer fuisse, sodali meo auxilium ferre non potuissem. Petebam à iudicibus, ut illud ætati meæ, ut honoribus, ut rebus gestis, si iusto, si pio dolore me esse affectum uiderent, concederent; præsertim si in alijs causis intellexissent, omnia me semper pro amicorum periculis, nihil unquam pro me ipso deprecatum. Sic in illa omni defensione atque causa, quod esse in arte positum uidebatur, ut de lege Apuleia dicerem, ut, quid esset minuere maiestatem, explicarem, perquam breuiter perstrinxi atque attigi. His duabus partibus orationis, quarum altera concitationem habet, altera commédationem, quæ minime præceptis artium sunt perpolitæ, omnis est à me illa causa tractata; ut & acerrimus in Cæpionis inuidia renouanda, & in meis moribus erga meos necessarios declarandis mansuetis-

DE ORATORE

simus uiderer . ita magis affectis animis iudicium,
quàm doctis , tua Sulpici est à nobis tum accusatio
uicta . Hic Sulpicius , Vere hercule , inquit , Antoni
ista commemoras . nam ego nihil unquam uidi , quod
tam è manibus elaberetur , quàm mihi tum est cla-
psa illa causa . Cum enim , quemadmodum dixisti , tibi
ego non iudicium , sed incendium tradidissem ; quod
tuum principium dū immortales fuit ? qui timor ?
quæ dubitatio ? quanta hæsitatio tractusq; uerbo-
rum ? ut illud initio , quod tibi unum ad ignoscendum
homines dabant , tenuisti , te pro homine pernecessa-
rio Quæstore tuo dicere ? quam tibi primum munisti
ad te audiendum uiam ? Ecce autem , cum te nihil
aliud profecisse arbitrarer , nisi ut homines tibi ciuem
improbum defendenti ignoscendum propter necessi-
tudinem arbitrarentur , serpere occulte cœpisti nihil
dum alijs suspicantibus , me uero iam pertimescente ,
ut illam non Norbani seditionem , sed populi R . iras-
cundiam , neque eam iniustam , sed meritam ac de-
bitam fuisse defenderes . deinde qui locus abs te præ-
termisus est in Cœpionem ? ut tu illa omnia odio , in-
uidia , misericordia miscuisti ? Neque hæc solum in
defensione , sed etiam in Scauro , cæterisq; meis testi-
bus ; quorum testimonia , non refellendo , sed ad eun-
dem impetum populi confugiendo , refutasti . Que
cum abs te modo commemorarentur , equidem nul-
la præcepta desiderabam . istam enim ipsam demon-
strationem defensionum tuarum , abs te ipso comme-
moratam , doctrinam esse non mediocre puto . At-
qui , si ita placet , inquit Antonius , trademus etiam ,

quæ nos sequi in dicendo, quæq; maxime spectare solemus: docuit enim iam nos longa uita, ususq; rerum maximarum, ut, quibus rebus animi hominum mouerentur, teneremus. Equidem primum considerare soleo, postulet'ne causa: nam neque paruis in rebus adhibendæ sunt hæ dicendi faces, neque ita animatis hominibus, ut nihil ad eorum mentes oratione flectendas proficere possimus; ne aut irrisione, aut odio digni putemur, si aut tragædias agamus in nugis, aut conuellere adoriæmur ea, quæ non possint commoueri. Nam quoniam hæc fere maxime sunt in iudicium animis, aut quicunque illi erunt, apud quos agemus, oratione molienda, amor, odium, iracundia, inuidia, misericordia, spes, lætitia, timor, molestia; sentimus amorem conciliari, si id uelle uideare, quod sit utile ipsis, apud quos agas, defendere; si aut pro bonis uiris, aut certe pro ijs, qui illis boni atque utiles sint, laborare. nanque hæc res amorem magis conciliat, illa uirtutis defensio charitatem: plusq; proficit, si proponitur spes utilitatis futuræ, quam præteriti beneficij commemoratio. Enitendum est, ut ostendas in ea re, quam defendas, aut dignitatem inesse, aut utilitatem, eumq; cui concilies hunc amorem, significes nihil ad utilitatem suam retulisse, ac nihil omnino fecisse causa sua. inuidetur enim commodis hominum ipsorum; studijs autem eorum cæteris commodandi fauetur. Videndumq; hoc loco est, ne, quos ob benefacta diligere uolemus, eorum laudem atque gloriam, cui maxime inuideri solet;

DE ORATORE

nimis efferre uideamur. Atque ijsdem his ex locis & odium in alios struere discemus, & à nobis ac nostris dimouere: eademq; hæc genera tractanda sunt in iracundia uel excitanda, uel sedanda. Nam si, quod ipsis, qui audiunt, perniciosum aut inutile sit, id factum augeas, odium creatur: sin quod aut in bonos uiros, aut in eos, quos quisque minime debuerit, aut in remp. tum excitatur si non tam acerbum odium, tamen aut inuidiæ, aut odij non dissimilis offensio. Item timor incutitur aut ex ipsorum periculis, aut ex communibus. interior est ille proprius, sed hic quoque communis ad eandem similitudinem est perducendus. Par atque una ratio est spei, lætitiæ, molestiæ. Sed haud sciam an accerrimus longe sit omnium motus inuidiæ, nec minus uirium opus sit in ea comprimenda, quam in excitanda. Inuident autem homines maxime paribus aut inferioribus, cum se relictos sentiunt, illos autem dolent euolasse: sed etiam superioribus inuidetur sæpe uehementer, et eo magis, si intolerantius se iactant, & æquabilitatem communis iuris, præstantia dignitatis aut fortunæ suæ transeunt. quæ si inflammanda sunt, maxime dicendum est non esse uirtute parta, deinde etiam uitijis atque peccatis. tum si erunt honestiora atque grauiora, tamen non esse tanti ulla merita, quanta insolentia hominis, quantumq; fastidium. Ad sedandum autem, magno illa labore magnis periculis esse parta, nec ad suum commodum, sed ad aliorum esse collata, seseq; si quam gloriam peperisse uideatur, tametsi ea non sit iniqua merces periculi,

riculi, tamen ea non delectari, totamq; abijcere atque deponere: omninoq; perficiendum est, (quoniam plerique sunt inuidi, maximeq; est hoc commune uitium & peruagatum: inuidetur autem praestanti florentiq; fortunæ) ut hæc opinio minuatur, & illa excellens opinione fortuna cum laboribus & miserijs permixta esse uideatur. Iam misericordia mouetur, si is, qui audit, adduci potest, ut illa, quæ de altero deplorentur, ad suas res reuocet, quas aut tulerit acerbas, aut timeat; ut intuens alium crebro, ad se ipsam reuertatur. Ita cum singuli casus humanarum miseriæ grauitè accipiuntur, si dicuntur dolenter; tum afflicta & prostrata uirtus maxime lætuosa est. & ut illa altera pars orationis, quæ probitatis commendatione boni uiri debet speciem tueri, lenis, ut sæpe iam dixi, atque summissa; sic hæc, quæ suscipitur ab oratore ad commutandos animos, atque omni ratione flectendos, intenta ac uehemens esse debet. Sed est quædam in his duobus generibus, quorum alterum lene, alterum uehemens esse uolumus, difficilis ad distinguendum similitudo. nam ex illa lenitate, qua conciliamur ijs, qui audiunt, ad hanc uim acerrimam, qua eosdem excitamus, influat oportet aliquid; & ex hac uim nonnunquam animi aliquid influendum est illi lenitati: neque est ulla temperatior oratio, quàm illa, in qua asperitas contentionis oratoris ipsius humanitate conditur, remissio autem lenitatis quadam grauitate & contentione firmatur. In utroque autem genere dicendi, & illo, in quo uis atque contentio quæri-

DE ORATORE

tur, & hoc, quod ad uitam & mores accommodatur, & principia tarda sunt, & exitus tamen spissus & producti esse debent. nam neque assiliendum statim est ad illud genus orationis: (abest enim totum à causa) & homines prius ipsum illud, quod proprium sui iudicii est, audire desiderant, nec, cum in eam rationem ingressus sis, celeriter discedendum est. non enim, sicut argumentum, simul atque positum est, arripitur, alterumq; et tertium poscitur; ita misericordiam, aut inuidiam, aut iracundiam, simul atque intuleris, possis commouere. argumentum enim ratio ipsa confirmat: quæ simul atque emissæ est, adhærescit. illud autem genus orationis non cognitionem iudicis, sed magis perturbationem requirit: quam consequi nisi multa, & uaria, & copiosa oratione, & simili contentione actionis nemo potest. quare qui aut breuiter, aut summis dicunt, docere iudicem possunt, commouere non possunt, in quo sunt omnia. iam illud perspicuum est, omnium rerum in contrarias partes facultatem ex iisdem supeditari locis. sed argumento resistendum est, aut ijs, quæ comprobandi eius causa sumuntur, reprehendendis, aut demonstrando id; quod concludere illi uelint, non effici ex propositis, nec esse consequens: aut, si ita non refellas, afferendum est in contrariam partem, quod sit aut grauius, aut æque graue. illa autem, quæ aut conciliationis causa leuiter, aut per motionis uehementer aguntur, contrarijs commotionibus inferenda sunt, ut odio beneuolentia, misericordia inuidia tollatur. suavis au-

tem est, et uehementer sæpe utilis iocus, et facetiæ : quæ etiam si alia omnia tradi arte possunt, naturæ sunt propria certe, neque ullam artem desiderant. in quibus tu longe alijs mea sententia Cæsar excellis. quo magis mihi etiam testis esse potes, aut nullam esse artem salis; aut, si qua est, eam nos tu potissimum docebis. Ego uero, inquit Cæsar, omni de re facetius puto posse ab homine non inurbano, quàm de ipsis facetijs, disputari. itaque cum quosdam Græcos inscriptos libros esse uidissem de ridiculis, nonnullam in spem ueneram posse me aliquid ex istis discere, inueni autem ridicula et salsa multa Græcorum : nam & Siculi in eo genere, et Rhodij, et Byzanti, et præter ceteros Attici excellunt : sed qui eius rei rationem quandam conati sunt artemq; tradere, sic insulsi extiterunt, ut nihil aliud eorum, nisi ipsa insulfitas, rideatur. quare mihi nullo uidetur modo doctrina ista res posse tradi. Etenim cum duo genera sint facetiarum, alterum æquabiliter in omni sermone fusum, alterum peracutum, et breue : illa à ueteribus superior cauillatio, hæc altera dicacitas nominata est. leue nomen habet utraque res : quippe : leue enim est totum hæc, risum mouere. ueruntamen, ut dicis Antoni, multum in causis persæpe lepore et facetijs profici uidi. Sed cum in illo genere perpetuæ festiuitatis ars non desideretur; natura enim fingit homines et creat imitatores et narratores facetos, et uultu adiuvante & uoce, & ipso genere sermonis : tum uero in hoc altero dicacitatis quid habet ars loci, cum ante illud facetum dictum emissum hærare debeat, quàm

DE ORATORE

cogitari potuisse uideatur? Quid enim hic meus frater ab arte adiuuari potuit, cum à Philippo interrogatus quid latraret, Furem se uidere respondit? quid in omni oratione Crassus uel apud Centumuiros contra Scaeuolam, uel contra accusatorem Brutum, cum pro Cn. Plancio diceret? nam id, quod tu mihi tribuis Antoni, Crasso est omnium sententia concedendum. non enim fere quisquam reperietur, præter hunc, in utroque genere leporis excellens, & illo quod in perpetuitate sermonis, & hoc quod in celeritate atque dicto est. nam hæc perpetua contra Scaeuolam Curiana defensio, tota redundauit hilaritate quadam & ioco, dicta illa breuia non habuit. parcebat enim aduersarij dignitati: in quo ipso seruabat suam: quod est hominibus facietis & dicacibus difficillimum, habere hominum rationem & temporum, & ea, quæ occurrant, cum falsissime dici possint, tenere. itaque nonnulli ridiculi homines hoc ipsum non insulse interpretantur. dicere enim aiunt Ennium, flammam à sapiente facilius ore in ardente opprimi, quàm bona dicta teneat: hæc scilicet bona dicta, quæ falsa sint: nam ea dicta appellantur proprio iam nomine. Sed ut in Scaeuolam continuuit ea Crassus; atque illo altero genere, in quo nulli aculei contumeliarum inerant, causam illam disputationemq; lusit: sic in Brutum, quem oderat, et quem dignum contumelia iudicabat, utroque genere pugnauit. quàm multa de balneis, quas nuper ille uendiderat, quàm multa de amisso patrimonio dixit? atque illa breuia, cum ille diceret se sine causa sudare, Minime mirum, in-

quit : modo enim existi de balneis. Innumerabilia hu-
iuscemodi fuerunt ; sed non minus illa iucunda per-
petua . Cum enim Brutus duos lectores excitasset , &
alteri de colonia Narbonensi Crassi orationem legen-
dam dedisset , alteri de lege Seruilia ; & cum con-
traria inter sese de rep . capita contulisset : noster
hic facetissime tres patris Bruti de iure civili libellos
tribus legendos dedit . ex libro primo , Forte euenit ut
in Priuernati essemus . Brute testificatur pater se tibi
Priuernatem fundum reliquisse . Deinde in libro se-
cundo , In Albano eram ego & Marcus filius . Sa-
piens uidelicet homo cum primis nostræ ciuitatis norat
hunc gurgitem ; metuebat , ne , cum is nihil haberet ,
nihil esse ei relictum putaretur . Tum ex libro tertio ,
in quo finem scribendi fecit : (tot enim , ut audiui
Scaeuolam dicere , sunt ueri Bruti libri) In Tiburti
forte assedimus ego & Marcus filius . Vbi sunt ij
fundi Brute , quos tibi pater publicis commentarijs
consignatos reliquit ? quod nisi puberem te , inquit ,
iam haberet ; quartum librum composuisset , & se
etiam in balneis locutum cum filio scriptum reliquis-
set . Quis est igitur , qui non fateatur hoc lepore ,
atque his facetijs non minus refutatum esse Brutum ,
quàm illis tragædijs , quas egit idem , cum casu in
eadem causa efferretur anus Iunia ? proh Di immor-
tales , quæ fuit illa , quanta uis , quàm inexpecta-
ta , quàm repentina ? cum , coniectis oculis , gestu o-
mni imminente , summa grauitate & celeritate uer-
borum , Brute quid sedes ? quid illam anum patri
nunciare uis tuo ? quid illis omnibus , quorum ima-

DE ORATORE

gines duci uides? quid maioribus tuis? quid L. Bruto, qui hunc populum dominatu regio liberauit? quid te facere? cui rei, cui gloriæ, cui uirtuti studere? patrimonio ne augendo? at id non est nobilitatis. sed fac esse: nihil superest: libidines totum dissipauerunt. an iuriciuili? est paternum. sed dicet te, cum ædes uenderes, ne in rutis quidem et cæsis solium tibi paternum recepisse. an rei militari? qui nunquam castra uideris. an eloquentiæ? quæ nulla est in te: et quid quid est uocis ac linguæ, omne in istum turpissimum calumniæ quæstum contulisti. Tu lucem aspicere audes? tu hos intueri? tu in foro, tu in urbe, tu in ciuium esse conspectu? tu illam mortuam, tu imagines ipsas non perhorrescis? quibus non modo imitandis, sed ne collocandis quidem tibi ullum locum reliquisti. Sed hæc tragica atque diuina: faceta autem & urbana innumerabilia ex una concione meministis: nec enim concio maior unquam fuit, nec apud populum grauior oratio, quàm huius contra collegam in Censura nuper, neque lepore & festiuitate conditior. Quare tibi Antoni utrunque assentior, et multum facetias in dicendo prodesse sæpe, & eas arte nullo modo posse tradi: & illud quidem admiror, te nobis in eo genere tribuisse tantum, & non huius rei quoque palmam, ut cæterarum, Crasso detulisse. Tum Antonius, Ego uero ita fecissem, inquit, nisi interdum in hoc, Crasso paululum inuiderem. nam esse quamuis facetum atque salsum, non nimis est per se ipsum inuidendum: sed cum omnium sis uenustissimus & urbanissimus, omnium grauissimum

Et seuerissimum Et esse, Et uideri, quod isti conti-
 git uni, id mihi uix ferendum uidebatur. Hic cum
 arrisisset ipse Crassus, Attamen, inquit Antonius,
 cum artem esse facetiarum Iuli negares, aperuisti
 quiddam, quod præcipiendum uideretur. haberi
 enim dixisti rationem oportere hominum, rei, tem-
 poris, ne quid iocus de grauitate decerperet: quod
 quidem in primis à Crasso obseruari solet. Sed hoc
 præceptum prætermittendum est facetiarum, quod
 his nihil opus sit: nos autem, quo modo utamur,
 cum opus sit, quærimus; ut in aduersarium, Et
 maxime si eius stultitia poterit agitari; in testem
 stultum, cupidum, leuem, si facile homines audi-
 turi uidebuntur. Omnino probabiliora sunt, quæ
 lacessiti dicimus, quàm quæ priores. nam Et inge-
 nij celeritas maiôr est, quæ apparet in respondendo:
 Et humanitatis est responsio: uideremur enim quie-
 tui fuisse, nisi essemus lacessiti: ut in ista ipsa con-
 cione nihil fere dictum est ab hoc, quod quidem face-
 tius dictum uideretur, quod non prouocatus respon-
 derit. Erat autem tanta grauitas in Domitio, tanta
 auctoritas, ut, quod esset ab eo obiectum, lepore ma-
 gis eleuandum, quàm contentione frangendum ui-
 deretur. Tum Sulpicius, Quid igitur, inquit, patie-
 mur Casarem, qui quanquam Crasso facetias conce-
 dit, tamen multo in eo studio magis ipse elaborat, non
 explicare totum nobis genus hoc iocandi quale sit, et
 unde deducatur, præsertim cum tantam uim Et uti-
 litatem salis Et urbanitatis esse fateamur? Quid si,
 inquit Iulius, assentior Antonio, dicenti nullam esse

DE ORATORE

artem salis? Hic cum Sulpicius reticuiſſet, Quasi ue-
ro, inquit Crassus, horum ipsorum, de quibus An-
tonius tandiu loquitur, ars ulla sit: obseruatio quæ-
dam est, ut ipse dixit, earum rerum, quæ in dicen-
do ualent: quæ si eloquentes facere possent, quis esset
non eloquens? quis enim hæc uel non facile, uel cer-
te aliquo modo posset ediscere? Sed ego in his præce-
ptis hanc uim & hanc utilitatem esse arbitror, non
ut ad reperiendum, quid dicamus, arte ducamur,
sed ut ea, quæ natura, quæ studio, quæ exercitatio-
ne consequimur, aut recta esse confidamus, aut
praua intelligamus, cum, quò referenda sunt, di-
dicerimus. quare Cæsar ego quoque à te hoc peto, ut,
si tibi uideatur, disputes de hoc toto iocandi genere
quid sentias; ne qua forte dicendi pars, quoniam ita
uolulistis, in hoc tali cœtu, atque in tam accurato
sermone præterita esse uideatur. Ego uero, inquit
ille, quoniam collectam à conuiuia Crasse exigis, non
committam, ut, si defugerim, tibi causam aliquam
dem recusandi: quanquam soleo sæpe mirari eorum
impudentiam, qui agunt in scena gestum spectante
Roscio. quis enim sese commouere potest, cuius ille ui-
tia non uideat? sic ego nunc Crasso audiente primum
loquar de facetiis, & docebo sus, ut aiunt, orato-
rem eum, quem cum Catulus nuper audisset, fœ-
num alios aiebat esse oportere. Tum ille, locabatur,
inquit, Catulus, præsertim cum ita dicat ipse, ut
ambrosia alendus esse uideatur. uerum te Cæsar au-
diamus, ut ad Antonij reliqua redeamus. Et Anto-
nius, Per pauca quidem mihi restant, inquit: sed ta-

men defessus iam labore atque itinere disputationis, requiescam in Cæsaris sermone, quasi in aliquo peropportuno diuersorio. Atqui, inquit Iulius, non nimis liberale hospitium meum dices: nam te in uiam, simul ac perpaululum gustaris, extrudam et eijciam. Ac ne diutius uos demorer; de omni isto genere quid sentiam, perbreuiter exponam. De risu quinque sunt quæ quærantur; unum, quid sit; alterum, unde sit; tertium, sit ne oratoris uelle risum mouere; quartum, quatenus; quintum, quæ sint genera ridiculi. Atque illud primum, quid sit ipse risus, quo pacto concitetur, ubi sit, quo modo existat, atque ita repente erumpat, ut eum cupientes tenere nequeamus, & quo modo simul latera, os, uenas, uultum, oculos occupet, uiderit Democritus: neque enim ad hunc sermonem hoc pertinet; et, si pertineret, nescire me tamen id non puderet, quod ne ipsi quidem illi scirent, qui pollicentur. Locus autem & regio quasi ridiculi (nam id proxime quæritur) turpitudine & deformitate quadam continetur. hæc enim ridentur uel sola, uel maxime, quæ notant et designant turpitudinem aliquam non turpiter. Est autem, ut ad illud tertium ueniam, est plane oratoris mouere risum: uel quod ipsa hilaritas beneuolentiam conciliat ei, per quem excitata est: uel quod admirantur omnes acumen uno sæpe in uerbo positum, maxime respondentis, nonnunquam etiam laessentis: uel quod frangit aduersarium, quod impedit, quod eleuat, quod deterret, quod refutat: uel quod ipsum oratorem politum esse hominem si-

DE ORATORE

gnificat, quod eruditum, quod urbanum: maximeque quod tristitiam ac seueritatem mitigat, & relaxat, odiosasque res sepe, quas argumentis dilui non facile est, ioco risuque dissoluit. Quatenus autem sint ridicula tractanda oratori, perquam diligenter uidentum est: id quod in quarto loco quaerendi posueramus. nam nec insignis improbitas, & scelere iuncta, nec rursus miseria insignis agitata ridetur. facinorosos maiore quadam ui, quam ridiculi, uulnerari uolunt: miseros illudi nolunt, nisi si se forte iactant. Parcendum est autem maxime charitati hominum; ne temere in eos dicas, qui diliguntur. Haec igitur adhibenda est primum in iocando moderatio. itaque ea facillime luduntur, quae neque odio magno, nec misericordia maxima digna sunt. Quamobrem materiae omnis ridiculorum est in istis uitis, quae sunt in uita hominum neque charorum, neque calamitosorum, neque eorum, qui ob facinus ad supplicium rapiendi uidentur: eaque belle agitata ridetur. Est etiam deformitatis et corporis uitiorum satis bella materia ad iocandum. Sed quaerimus idem, quod in ceteris rebus maxime quaerendum est, quatenus. In quo non modo illud praecipitur, ne quid insulse: sed etiam, si quid perridicule possis, uitandum est oratori utrumque, ne aut scurrilis iocus sit, aut mimicus. quae cuiusmodi sint, facilius iam intelligemus, cum ad ipsa ridiculorum genera uenerimus. Duo enim sunt genera facetiarum: quorum alterum re tractatur, alterum dicto. Re, si quando quid tanquam aliqua fabella narratur, ut olim in Crasse

in Memmium, comedisse eum lacertum Largij, cum esset cum eo Tarracinæ de amicula rixatus: salsa, attamen à te ipso ficta tota narratio. addidisti clausulam, tota Tarracina tum omnibus in parietibus inscriptas fuisse literas, tria L L L, duo M M: cum quæres id quid esset, senem tibi quendam oppidanum dixisse, Lacerat lacertum Largij mordax Memmius. Perspiciatis, hoc genus quàm sit facetum, quàm elegans, quàm oratorium, siue habeas uere, quod narrare possis, quod tamen est mendaciunculis aspergendum; siueingas. Est autem hæc huius generis uirtus, ut ita facta demonstres, ut mores eius, de quo narres, ut sermo, ut uultus omnes exprimantur; ut ipsi, qui audiunt, tum geri illa, fieriq; uideantur. In re est item ridiculum, quod ex quadam deprauata imitatione sumi solet, ut idem

» Crassus, Per tuam nobilitatem, per uestram familiam. Quid aliud fuit, in quo concio rideret, nisi illa uultus & uocis imitatio? Per tuas statuas uero, cum dixit, & extento brachio paululum etiam de gestu addidit, uehementius risimus. Ex hoc genere

» est illa Rosciana imitatio senis, Tibi ego Antipho has sero, inquit. senium est, cum audio. Atque ita est totum hoc ipso genere ridiculum, ut cautissime tractandum sit. Mimorum est enim ethologorum, si nimia est imitatio, sicut obscœnitas. orator surripiat oportet imitationem, ut is, qui audiat, cogitet plura, quàm uideat, præstet idem ingenuitatem & ruborem suum uerborum turpitudine & rerum obscœnitate uitanda. Ergo hæc duo genera

DE ORATORE

sunt eius ridiculi, quod in re positum est: quæ sunt propria perpetuarum facetiarum; in quibus describuntur hominum mores, et ita effinguntur, ut aut, re narrata aliqua, quales sunt, intelligantur, aut, imitatione breui iniecta, in aliquo insigni ad irridendum uitio reperiantur. In dicto autem ridiculum est id, quod uerbi aut sententiæ quodam acumine mouetur. sed ut illo superiore genere, uel narrationis, uel imitationis, uitanda est mimorum ethologorum similitudo: sic in hoc scurrilis oratori dicacitas magnopere fugienda est. Qui igitur distinguemus à Crasso, à Catulo, à cæteris familiarem uestram Granium, aut Vargulam amicum meum? non mehercule in mentem mihi quidem uenit: sunt enim dicaces: Granio quidem nemo dicacior. hoc opinor primum, ne, quotiescunque potuerit dictum dici, necesse habeamus dicere. Pusillus testis processit: Licet, inquit, rogare, Philippus? Tum quæsitior properans, Modo breuiter. Hic ille, Non accusabis, perpusillum rogabo. Ridicule. sed sedebat iudex L. Aurifex, breuior etiam, quàm ipse testis: omnis est risus in iudicem conuersus: uisum est totum scurrile iudicium. Ergo hæc, quæ cadere possunt in quos nolis, quamuis sint bella, sunt tamen ipso genere scurrilia: ut iste, qui se uult dicacem, & mehercule est, Appius, sed nonnunquam in hoc uitium scurrile delabatur. Cænabo, inquit, apud te, huic lusco familiari meo C. Sestio: uni enim locum esse uideo. Est hoc scurrile: & quod sine causa lacessiuit; & tamen id dixit, quod in omnes luscus conueniret. Ea quia meditata

putantur esse, minus ridentur. illud egregium sestij, & ex tempore: Manus laua, inquit, & cœna. Temporis igitur ratio, & ipsius dicacitatis moderatio, & temperantia, & raritas dictorum distinguet oratorem à scurra: & quod nos cum causa dicimus, non ut ridiculi uideamur, sed ut proficiamus aliquid, illi totum diem & sine causa. Quid enim est Vargula affecutus, cum eum candidatus A. Sempronius cum Marco suo fratre complexus esset, Puer abige muscas? Risum quæsiuit: qui est mea sententia uel tenuissimus ingenij fructus. Tempus igitur dicendi prudentia et grauitate moderabimur: quarum utinam artem aliquam haberemus; sed domina natura est. Nunc exponamus genera ipsa summatim, quæ risum maxime moueant. Hæc igitur sit prima partitio: quod facete dicatur, id alias in re habere, alias in uerbo facetias; maxime autem homines delectari, si quando risus coniuncte re uerboq; moueatur. Sed hoc mementote, quoscunque locos attingam, unde ridicula ducantur, ex iisdem locis fere etiam graues sententias posse duci. tantum interest, quod grauitas honestis in rebus seuerè, iocus in turpiculis, & quasi deformibus ponitur: uelut in iisdem uerbis et laudare frugi seruum possumus, & si est nequam, iocari. Ridiculum est illud Neronianum uetus in furace seruo, solum esse, cui domi nihil sit nec obsignatum, nec occlusum: quod idem in bono seruo dici solet, & hoc iisdem etiam uerbis. Ex iisdem autem locis omnia nascuntur. Nam quod sp. Caruilio grauitè claudicanti

DE ORATORE

ex uulnere obtemp. accepto, & ob eam causam ue-
recundanti in publicum prodire, mater dixit, Quin
prodis mi spuri, ut, quotiescunque gradum facies,
toties tibi tuarum uirtutum ueniat in mentem: præ-
clarum & graue est. Quod Caluino Glaucia claudi-
canti, Vbi uetus illud? num claudicat? at hic clodi-
cat. hoc ridiculum est: & utrunque ex eo, quod in
claudicatione animaduerti potuit, est ductum. Quid
hoc Næuio ignauius? seuerè Scipio, at in male olen-
tem, Video me à te circumueniri. subridicule Philip-
pus. At utrunque genus continet uerbi ad literam
immutati similitudo. Ex ambiguo dicta, uel argu-
tissima putantur; sed non semper in ioco, sæpe etiam
in grauitate uersantur. Africano illi maiori coronam
sibi in conuiuio ad caput accommodanti, cum ea sæ-
pius rumperetur, P. Licinius Varus, Noli mirari,
inquit, si non conuenit: caput enim magnum est.
laudabile & honestum. At ex eodem genere est.
Caluus satis est: quod dicit, parum. ne multa; nul-
lum genus est ioci, quo non ex eodem seuera et gra-
uia sumantur. Atque hoc etiam animaduertendum,
non esse omnia ridicula faceta. quid enim potest tam
ridiculum, quàm Sannio est? sed ore, uultu, imi-
tandis moribus, uoce, denique corpore ridetur ipso.
falsum hunc possum dicere, atque ita, non ut eius-
modi oratorem esse uelim, sed ut mimum. Quare
primum genus hoc, quod risum uel maxime mouet,
non est nostrum, morosum, superstitiosum, suspicio-
sum, gloriosum, stultum. naturæ ridentur ipsæ:
quas personas agitare solemus, non sustinere. Alte-

rum genus est imitatione admodum ridiculum, sed nobis tantum licet furtim, si quando & cursim: aliter enim minime est liberale. Tertium, oris deprauatio non digna nobis. Quartum obscœnitas, non solum non foro digna, sed uix conuiuio liberorum. Detraçtis igitur tot rebus ex hoc oratorio loco, facetiæ reliquæ sunt, quæ aut in re, ut ante diuisi, positi uidentur esse, aut in uerbo. nam quod, quibusunque uerbis dixeris, facetum tamen est, re continetur: quod mutatis uerbis salem amittit, in uerbis habet leporem omnem. Ambigua sunt in primis acuta, atque in uerbo posita, non in re: sed non sæpe magnum risum mouent, magis ut belle & literate dicta laudantur: ut illud in Titium: qui cum studiose pila luderet, et idem signa sacra noctu frangere putaretur, gregalesq; cur in campum non uenisset, requirerent, excusauit Vespæ Terentius, quod eum brachium fregisse diceret. Ut illud Africani, quod est apud Lucilium, Quid Decius Nuculam, an confixum uis facere, inquit? Ut tuus amicus Crasse Granus, Non esse sextantis. Et si quæritis, is, qui appellatur dicax, hoc genere maxime excellit: sed risus mouent alia maiores. Ambiguum per se ipsum probatur id quidem, ut ante dixi, uel maxime; ingeniosi enim uidetur, nim uerbi in aliud, atque cæteri accipiant, posse ducere; sed admirationem magis, quam risum mouet: nisi si quando incidit in aliud genus ridiculi. quæ genera percurram equidem; sed scitis esse notissimum ridiculi genus, cum aliud expectamus, aliud dicitur. hic nobismet ipsis noster

DE ORATORE

error risum mouet : quod, si admixtum est etiam am-
biguum, fit falsius : ut apud Næuium uidetur esse
misericors ille, qui iudicatum duci uidens, percuncta-
tur ita, Quanti addictus ? mille nummum . Si addi-
disset tantummodo, Ducas licet ; esset illud genus ri-
duli præter expectationem : sed quia addidit, Nihil
addo, ducas licet ; addito ambiguo, altero genere ri-
duli, fuit, ut mihi quidem uidetur, falsissimus .
Hoc tum est uenustissimum, cum in altercatione ar-
ripitur ab aduersario uerbum, & ex eo, ut à Catu-
lo in Philippum, in eum ipsum aliquid, qui laces-
siuit, infligitur . Sed cum plura sint ambigui gene-
ra, de quibus est doctrina quædam subtilior ; atten-
dere & aucupari uerba oportebit : in quo, ut ea,
quæ sint frigidiora, uitemus, (etenim cauendum est,
ne arcesitum dictum putetur) permulta tamen a-
cute dicemus . Alterum genus est, quod habet par-
uam uerbi immutationem, quod in litera positum
Græci uocant πρὸς ὀνομασίαν : ut Nobiliorem mobi-
liorem Cato : aut ut idem, cum cuidam dixisset, Ea-
mus deambulatum, et ille, Quid opus fuit de ? Immo
uero, inquit, quid opus fuit te ? aut eiusdem respon-
sio illa, Si tu & aduersus & auersus impudicus es .
Etiam interpretatio nominis habet acumen, cum ad
ridiculum conuertas, quamobrem ita quis uocetur,
ut ego nuper Nummium diuisorem, ut Neoptole-
mum ad Troiam, sic illum in campo Martio nomen
inuenisse . Atque hæc omnia uerbo continentur . Sæ-
pe etiam uersus facete interponitur, uel ut est, uel
paululum immutatus, aut aliqua pars uersus, ut
socius

socius Scauro stomachanti; ex quo sunt nonnulli,
qui tuam legem de ciuitate natam Crasse dicant:
St, tacete; quid hoc clamoris est? quibus nec pater,
nec mater sit,

Tanta confidentia estis? auferte istam enim superbiã.

Nam in Cælio sane etiam ad causam utile fuit tuum illud Antoni; cum ille à se pecuniam profectam diceret testis, & haberet filium delicationem, abeunte iam illo,

Sentin' senem esse tactum triginta minis?

In hoc genus coniunguntur prouerbia: ut illud Scipionis, cum Asellus omnes prouincias stipendia merentem se peragrasse gloriaretur, Agas Asellum. & cætera. Quare ea quoque, quoniam mutatis uerbis non possunt retinere eandem uenustatem, non in re, sed in uerbis posita ducantur. Est etiam in uerbo positum non insulsum genus ex eo, cum ad uerbum, non ad sententiam rem accipere uideare. ex quo uno genere totus est Tutor, mimus uetus, oppido ridiculus. Sed ab eo à mimis: tantum genus huius ridiculi insigni aliqua & nota re notari uolo. Est autem ex hoc genere illud, quod tu Crasse nuper ei, qui te rogasset, num tibi molestus esset futurus, si ad te bene ante lucem uenisset: Tu uero, inquisti, molestus non eris: iubebis igitur te, inquit, suscitari? & tu, Certe negaras te molestum futurum. Ex eodem hoc uetus illud est, quod aiunt Maluginensem illum M. Scipionem, cum ex centuria sua renunciaret Accidinum Consullem; præcoq; dixisset, Dic de L. Manlio: Virum bonum, inquit, egregiumq; ciuem esse arbi-

M

DE ORATORE

tror. Ridicule etiam illud L. Porcius Nasica Censori
Catonem, cum ille, Ex tui animi sententia tu uxorem
habet? Non hercule, inquit, ex animi tui sententia.
Hæc aut frigida sunt, aut tum salsa, cum aliud est
expectatum. natura enim nos, ut ante dixi, noster
delectat error: ex quo cum quasi decepti sumus expe-
ctatione, ridemus. In uerbis etiam illa sunt, quæ
aut ex immutata oratione ducuntur, aut ex unius
uerbi translatione, aut ex inuersione uerborum: Ex
immutatione, ut olim Rusca cum legem ferret an-
nalem, dissuasor M. Seruilius, Dic mihi, inquit,
M. Pinnari, num, si contra te dixero, mihi male
dicturus es, ut cæteris fecisti? Ut sementem feceris,
ita metes, inquit. Ex translatione autem, ut cum
Scipio ille maior Corinthiis statuam pollicentibus eo
loco, ubi aliorum essent Imperatorum, turmales di-
xit displicere. Inuertuntur autem uerba, ut Crassus
apud M. Perpennam iudicem pro Aculeone cum di-
ceret. aderat contra Aculeonem Gratidiano L. Aelius
Lamia, deformis, ut nostis: qui cum interpellaret
odiose, Audiamus, inquit, pulchellum puerum,
Crassus. Cum esset arrisum, Non potui mihi, inquit
Lamia, formam ipse fingere, ingenium potui. Tum
hic, Audiamus, inquit, disertum: multo etiam ar-
risum est uehementius. Sunt etiam illa uenusta, ut
in grauibz sententijs, sic in facetijs. dixi enim du-
dum materiam aliam esse ioci, aliam seueritatis,
grauium autem et iocorum unam esse rationem.
Ornantigitur in primis orationem uerba relata con-
trarie: quod idem genus sæpe est etiam iacetum: ut

Seruius ille Galba, cum iudices L. Scribonio Tribu-
no pl. ferret familiares suos, et dixisset Libo, Quan-
do tandem Galba de triclinio tuo exhibis? Cum tu, in-
quit, de cubiculo alieno. A quo genere ne illud quidem
plurimum distat, quod Glaucia Metello, Villam in
Tyburte habes, cortem in Palatio. Ac uerborum qui-
dem genera, quæ essent faceta, dixisse me puto:
rerum plura sunt, eaq; magis, ut dixi ante, riden-
tur, in quibus est narratio. res sane difficilis. expri-
menda enim sunt, & ponenda ante oculos ea, quæ
uideantur & uerisimilia, quod est proprium narra-
tionis, & quæ sint, quod ridiculi proprium est,
subturpia: cuius exemplum, ut breues simus, sit
sane illud, quod ante posui, Crassi de Memmio. Et
ad hoc genus ascribamus etiam narrationes apologo-
rum. Trahitur etiam aliquid ex historia: ut cum
Sex. Titius se Cassandram esse diceret, Multos, in-
quit Antonius, possum tuos Aiaces Oileos nominare.
Est etiam ex similitudine, quæ aut collationem ha-
bet, aut tanquam imaginem: Collationem, ut ille
Gallus olim testis in Pisonem, cum innumerabilem
Magio præfecto pecuniam dixisset datam, idq; Scau-
rus tenuitate Magij redargueret, Erras, inquit,
Scaure: ego enim Magium non conseruasse dico, sed,
tanquam nudus nuces legeret, in uentrem abstulisse.
Ut illud M. Cicero senex, huius uiri optimi, nostri
familiaris, pater; nostros homines similes esse Syro-
rum uenaliū; ut quisque optime Græce sciret, ita
esse nequissimum. Valde autem ridentur etiam ima-
gines, quæ fere in deformitatem, aut in aliquod ui-

tium corporis ducuntur cum similitudine turpioris : ut meum illud in Helmiū Manciam , iam ostendam cuiusmodi sis : cum ille , Ostende , quæso ; demonstravi digito pictum Gallum in Mariano scuto Cimbrico sub Nouis , distortum , eiecta lingua , buccis fluentibus : risus est commotus : nihil tam Mancie simile uisum est : ut cum Sestio Penario mentum in dicendo intorquenti , tum ut diceret si quid uellet , sinucem fregisset . Etiam illa , quæ minuendi aut augendi causa ad incredibilem admirationem efferuntur , uelut tu Crasse in concione , ita sibi ipsum magnum uideri Memmium , ut in forum descendens caput ad fornicem Fabij dmitteret . Ex quo genere etiam illud , quod Scipio apud Numantiam , cum stomacharetur cum C. Metello , dixisse dicitur ; Si quintum pareret mater eius , asinum fuisse parituram . Arguta etiam significatio est , cum parua re , et sæpe uerbo res obscura & latens illustratur : ut cum C. Fabricio P. Cornelius , homo , ut existimabatur , auarus & furax , sed egregie fortis & bonus Imperator , gratias ageret , quod se homo inimicus Consullem fecisset , bello præsertim magno & graui ; Nihil est , quo mihi gratias agas , inquit , si malui compilari , quàm uenire . Ut Asello Africanus obijcienti lustrum illud infelix , Noli , inquit , mirari : is enim , qui te ex ærarijs exemit , lustrum condidit , & taurum immolauit . Tanta suspicio est , ut religione ciuitatem obstrinxisse uideatur Mummius , quod Asellum ignominia leuarit . Urbana etiam dissimulatio est , cum alia dicuntur ac sentias ; non illo genere , de

quo ante dixi, cum contraria dicas, ut Lamie Cras-
sus; sed cum toto genere orationis seuerè ludas, cum
aliter sentias ac loquare: ut noster Scæuola Septu-
muleio illi Anagnino, cui pro C. Gracchi capite erat
aurum repensum, roganti, ut se in Asiam præfe-
retum duceret, Quid tibi uis, inquit, insane? tanta
malorum est multitudo ciuium, ut tibi ego hæc con-
firmem, si Romæ manseris, te paucis annis ad maxi-
mas pecunias esse uenturum. In hoc genere Fannius
in annalibus suis Africanum hunc Aemilianum di-
cit fuisse, & eum Græco uerbo appellat εἰρωνία: sed
uti ferunt, qui melius hæc norunt, Socratem opinor
in hac ironia dissimulantiaq; longe lepore & huma-
nitate omnibus præstitisse. genus est perelegans, &
cum grauitate falsum, cumq; oratorijs dictionibus,
tum urbanis sermonibus accommodatum. Et hercule
omnia hæc, quæ à me de facetijs disputantur, non
maiora forensium actionum, quàm omnium sermo-
num condimenta sunt. Nam quod apud Catonem
est, qui multa retulit, ex quibus à me exempli causa
multa ponuntur, per mihi scitum uidetur, C. Publi-
cium solitum dicere, P. Mummius cuius temporis
hominem esse. Sic profecto res se habet, nullum ut
sit uitæ tempus, in quo non deceat leporem huma-
nitatemq; uersari. Sed redeo ad cætera. Est huic fi-
nitimum dissimulationi, cum honesto uerbo uitiosa
res appellatur: ut cum Africanus Censor tribu mo-
uebat eum centurionem, qui in Pauli pugna non af-
fuerat: cum ille se custodiæ causa diceret in castris
remansisse, quæreretq; cur ab eo notaretur; Non

DE ORATORE

amo, inquit, nimium diligentes. Acutum etiam illud est, cum ex alterius oratione aliud excipias, atque ille uult: ut Salinatori Maximus, cum Tarento dimisso arcem tamen Liuius retinuisset, multaque ex ea praelia praelara fecisset, cum aliquot post annis Maximus id oppidum recepisset, rogaretque eum Salinator, ut meminisset opera sua se Tarentum recepisse; Quid ni, inquit, meminero? nunquam ego recepissem, nisi tu perdidisses. Sunt etiam illa subabsurda, sed eo ipso nomine saepe ridicula, non solum minimis perapposita, sed etiam quodam modo nobis: Homo fatuus, postquam rem habere coepit, est mortuus. Quid est tibi ista mulier? uxor? similis mediusfidius. Quandiu ad aquas fuit, nunquam est mortuus. Genus hoc leuius, et, ut dixi, mimicum: sed habet nonnunquam aliquid etiam apud nos loci, ut uel non stultus quasi stulte cum sale dicat aliquid: ut tibi Antoni Mancina, cum audisset te Censorem à M. Duroonio de ambitu postulatum, Aliquando, inquit, tibi tuum negotium agere licebit. Valde haec ridetur, et hercule omnia, quae à prudentibus quasi per dissimulationem non intelligendi subabsurde salsequi dicuntur. Ex quo genere est etiam, non uideri intelligere quod intelligas, ut Pontidius, Qualem existimas, qui in adulterio deprehenditur? tardum. Ut ego, qui in delectu Metello, cum excusationem oculorum à me non acciperet, et dixisset, Tu igitur nihil uides? Ego uero inquam à porta Esquilina uideo uillam tuam. Ut illud Nasica, qui cum ad poetam Ennium uenisset, ei que ab ostio querenti Ennium,

ancilla dixisset domi non esse, Nasica sensit illam domini iussu dixisse, et illum intus esse. paucis post diebus cum ad Nasicam uenisset Ennius, et eum à ianua quæreretur, exclamat Nasica, se domi non esse: tum Ennius, Quid? ego non cognosco uocem, inquit, tuam? Hic Nasica, Homo es impudens: ego, cum te quærerem, ancillæ tuæ credidi te domi non esse; tu mihi non credis ipsi? Est bellum illud quoque, ex quo is, qui dixit, irridetur in eo ipso genere, quod dixit: ut cum Q. Opimius consularis, qui adolescentulus male audisset, festiuo homini Egilio, qui uideretur mollior, nec esset, dixisset,

=Quid tu Egilia mea,

Quando ad me uenis cum tua colu & lana?

=Non pol, inquit, audeo:

Nam me ad famosas uetuit mater accedere.

Salsa sunt etiam, quæ habent suspensionem ridiculi absconditam: quo in genere est illud Siculi, qui, cum familiaris quidam quereretur, quod diceret uxorem suam suspendisse se de ficu, Amabo te, inquit, da mihi ex ista arbore quos seram surculos. In eodem genere est, quod Catulus dixit cuidam oratori malo: qui cum in epiloگو misericordiam se mouisse putaret, postquam assedit, rogauit hunc, uideretur ne misericordiam mouisse: ac magnam quidem, inquit: neminem enim puto esse tam durum, cui non oratio tua miseranda uisa sit. Me quidem hercule ualde illa mouent stomachosa, et quasi submorosa ridicula, non cum à moroso dicuntur: tum enim non sal, sed natura ridetur. in quo, ut mihi uidetur, persalsum illud est apud Næuium:

M iiij

DE ORATORE

Quid ploras pater? mirum, ni cantem: condemnatus sum. Huic generi quasi contrarium est ridiculi genus patientis ac lentis: ut cum Cato percussus esset ab eo, qui arcam ferebat, cum ille diceret, Caue; rogauit nunquid aliud ferret præter arcam. Etiam stultitiæ falsa reprehensio: ut ille Siculus, cui Prætor Scipio patronum causæ dabat hospitem suum, hominem nobilem, sed admodum stultum: Quæso, inquit, Prætor aduersario meo da istum patronum; deinde mihi neminem dederis. Mouent illa etiam, quæ coniectura explanantur longe aliter atque sunt, sed acute atque concinne: ut cum Scaurus accusaret Rutilium ambitus, cum ipse Consul esset factus, ille repulsam tulisset; & in eius tabulis ostenderet literas, A. F. P. R. idque diceret esse, Actum fide P. Rutilij; Rutilius autem, Ante factum, post relatum; C. Canius eques R. cum Rufo adesset, exclamat neutrum illis literis declarari. Quid ergo, inquit Scaurus? Aemilius fecit, plectitur Rutilius. Ridetur etiam discrepantia, Quid huic abest, nisi res & uirtus? Bella etiam est familiaris reprehensio quasi errantis: ut cum obiurgauit Albutium Granius, quod, cum eius tabulis quiddam Albutio probatum uideretur, & ualde absoluto Scæuola gauderet, neque intelligeret contra suas tabulas esse iudicatum. Huic similis est etiam admonitio in consilio dando familiaris: ut cum patrono malo, cum uocem in dicendo obtudisset, suadebat Granius, ut mulsum frigidum biberet simulac domum redisset: Perdam, inquit, uocem, si id fecero: melius est, inquit, quam

reum. Bellum etiam est, cum, quid cuique sit con-
 sentaneum, dicitur: ut cum Scaurus nonnullam
 haberet inuidiam ex eo, quod Phrygionis Pompeij, lo-
 cupletis hominis, bona sine testamento possederat; se-
 deretq; aduocatus reo Bestiæ; cum funus quoddam
 duceretur, accusator C. Memmius, Vide, inquit,
 Scaure, mortuus rapitur, si potes esse possessor. Sed
 ex his omnibus nihil magis ridetur, quam quod est
 præter expectationem: cuius innumerabilia sunt
 exempla, uel Appij maioris illius, qui in senatu,
 cum ageretur de agris publicis, & de lege Thoria,
 & premeretur Lucilius ab ijs, qui à pecore eius de-
 pasci agros publicos dicerent, Non est, inquit, Lu-
 cilij pecus illud, erratis: (defendere Lucilium uideba-
 tur) ego liberum puto esse: quæ lubet pascitur. Pla-
 cet etiam mihi illud Scipionis illius, qui Ti. Grac-
 chum perculit, cum ei M. Flaccus, multis probris ob-
 iectis, P. Mucium iudicem tulisset, Eiero, inquit,
 iniquus est. cum esset admurmuratum, Ah, inquit,
 P. C. non ego mihi illum iniquum eiero, uerum om-
 nibus. Ab hoc uero Crasso nihil facetius: cum læsis-
 set testis Silus Pisonem, quod se in eum audisse di-
 xisset; Potest fieri, inquit, Sile, ut is, unde te au-
 disse dicis, iratus dixerit: annuit Silus. potest etiam,
 ut tu non recte intellexeris: id quoque toto capite an-
 nuit, ut se Crasso daret. potest etiam fieri, inquit,
 ut omnino, quod te audisse dicis, nunquam audie-
 ris. hoc ita præter expectationem accidit, ut testem
 omnium risus obrueret. Huius generis est plenus Næ-
 uius, & iocus est familiaris,

DE ORATORE

Sapiens si algebis, tremes. & alia permulta.
 Sæpe etiam facete concedas aduersario id ipsum,
 quod tibi ille detrahit, ut C. Lælius, cum ei quidam
 malo genere natus diceret indignum esse suis maiori-
 bus, At hercule, inquit, tu tuis dignus. Sæpe etiam
 sententiose ridicula dicuntur: ut M. Cincius, quo die
 legem de donis & muneribus tulit, cum C. Cento
 prodisset, & satis contumeliose, quid fers Cinciole,
 quæsisset: Ut emas, inquit, Cai, si uti uelis. Sæpe
 etiam falsæ, quæ fieri non possunt, optantur: ut M.
 Lepidus, cum cæteris in campo exercentibus in herba
 ipse recubisset, Vellem hoc esset, inquit, laborare.
 Salsum est etiam, quærentibus, & quasi percontan-
 tibus, lente respondere quod nollent: ut Censor Lepi-
 dus, cum M. Antistio Pyrgensi equum ademisset,
 amiciq; cum uociferarentur, & quærerent quid ille
 patri suo responderet, cur ademptum sibi equum di-
 ceret, cum optimus colonus, parcissimus, modestissi-
 mus, frugalissimus esset, Me istorum, inquit, nihil
 credere. Colliguntur à Græcis alia nonnulla, execra-
 tiones, admirationes, minationes. Sed hæc ipsa nimis
 mihi uideor multa in genera descripsisse. nam illa,
 quæ uerbi ratione, et ui continentur, certa fere ac de-
 finita sunt; quæ plerunque, ut ante dixi, laudari
 magis, quàm rideri solent: hæc autem, quæ sunt in
 re, et in ipsa sententia, partibus sunt innumerabi-
 lia, generibus pauca. expectationibus enim decipien-
 dis, & naturis aliorum irridendis, ipsorum ridicule
 indicandis, et similitudine turpioris, et dissimulatio-
 ne, et subabsurda dicendo, et stulta reprehendendo,

risus mouentur . itaque imbuendus est is , qui iocose
 uult dicere , quasi natura quadam apta ad hæc gene=
 ra , et moribus ; ut ad cuiusque modi genus ridiculi
 uultus etiam accommodetur : qui quidem quo seue=
 rior est & tristior , ut in te Crasse , hoc illa , quæ di=
 cuntur , falsiora uideri solent . Sed iam tu Antoni ,
 qui in hoc diuersorio sermonis mei libenter acquietu=
 rum te esse dixisti ; tanquam in Pontinum diuerte=
 ris , neque amœnum , neque salubrem locum , cen=
 seo ut satis diu te putes requiesse , & iter reliquum
 conficere pergas . Ego uero atque hilare quidem à te
 acceptus , inquit : et cum doctior per te , tum etiam
 audacior factus sum ad iocandum . non enim ue=
 reor , ne quis me in isto genere leuiorem iam putet ;
 quoniam quidem tu Fabricios mihi auctores , et Afri=
 canos , Maximos , Catones , Lepidos protulisti . Sed
 habetis ea , quæ uoluistis ex me audire : de quibus
 quidem accuratius dicendum & cogitandum fuit :
 nam cetera facilia sunt , atque ex ijs , quæ iam di=
 cta sunt , reliqua nascuntur omnia . Ego enim cum
 ad causam sum aggressus , atque omnia cogitando ,
 quoad facere potui , persecutus , cum et argumenta
 causæ , et eos locos , quibus animi iudicium concilian=
 tur , et illos , quibus permouentur , uidi atque cognoui ;
 tum constituo , quid habeat quæque causa boni , quid
 mali . nulla enim fere res potest in dicendi discepta=
 tionem aut controuersiam uocari , quæ non habeat
 utrunque : sed , quantum habeat , id refert . mea autem
 ratio in dicendo hæc esse solet , ut , boni quod habeat ,
 id amplectar , exornem , exaggerem , ibi commorer ,

DE ORATORE

ibi habitem, ibi hæream: à malo autem uitioq; cau-
 sæ ita recedam, non ut id me defugere appareat, sed
 ut totum bono illo ornando et augendo dissimulatum
 obruatur. Et si causa est in argumentis, firmissima
 quæque maxime tueor, siue plura sunt, siue aliquod
 unum. Sin autem in conciliatione, aut in permotio-
 ne causa est; ad eam me potissimum partem, quæ
 maxime commouere animos hominum potest, confe-
 ro. Summa denique huius generis hæc est, ut, si in re-
 fellendo aduersario firmior esse oratio, quàm in con-
 firmandis nostris rebus, potest, omnia in illum confe-
 ram tela: sin nostra facilius probari, quàm illa re-
 dargui possunt; abducere animos à contraria defen-
 sione, & ad nostram conor traducere. Duo denique
 illa, quæ facillima uidentur, quoniam, quæ diffi-
 cilia sunt, non possum, mihi pro meo iure sumo:
 unum, ut molesto, aut difficili argumento, aut lo-
 co nonnunquam omnino nihil respondeam: quod for-
 sitan aliquis iure irriserit: quis enim est, qui id fa-
 cere non possit? sed tamen ego de mea nunc, non de
 aliorum facultate disputo; confiteorq; me, si quæ
 premat res uehementius, ita cedere solere, ut non
 modo non abiecto, sed ne reiecto quidem scuto fuge-
 re uidear; sed adhibere quandam in dicendo speciem
 atque pompam, & pugnx similem fugam; consiste-
 re uero in meo præsidio, sic ut non fugiendi hostis,
 sed capiendi loci causa cessisse uidear. Alterum est il-
 lud, quod ego oratori maxime cauendum & pro-
 uidendum puto, quodq; me sollicitare summe solet.
 non tam ut prosum causis, elaborare soleo, quàm ut

ne quid obſim : non quin enitendum ſit in utroque : ſed tamen multo eſt turpius oratori , nocuiſſe uideri cauſæ , quàm non profuiſſe . ſed quid hoc loco uos inter uos Catule ? an hæc , ut ſunt contemnenda , contemnitis ? Minime , inquit , ille : ſed Cæſar de iſto ipſo quiddam uelle dicere uidebatur . Me uero lubente , inquit Antonius , dixerit , ſiue refellendi cauſa , ſiue quærendi . Tum Iulius , Ego mehercule , inquit , Antoni ſemper iſ fui , qui de te oratore ſic prædicarem ; unum te in dicendo mihi uideri teſtiſſimum ; propriumq̃ hoc eſſe laudis tuæ , nihil à te unquam eſſe dictum , quod obſeſſet ei , pro quo diceret : idq̃ memoria teneo , cum mihi ſermo cum hoc ipſo Crasſo multis audientibus eſſet de te inſtitutus , Crasſuſq̃ plurimis uerbis eloquentiam laudaret tuam , dixiſſe me , cum cæteris tuis laudibus hanc eſſe uel maximam , quòd non ſolum , quod opus eſſet , diceret , ſed etiam , quod non opus eſſet , non diceret : tum illum mihi reſpondere memini ; cætera in te ſumme eſſe laudanda , illud uero improbi eſſe hominis , & perfidiouſi , dicere quod alienum eſſet , & nocere ei , pro quo quiſque diceret ; quare non ſibi eum diſertum , qui id non faceret , uideri , ſed improbum , qui faceret . Nunc , ſi tibi uidetur Antoni , demonſtres uelim , quare tu hoc ita magnum putes , nihil in cauſa mali facere , ut nihil tibi in oratore maius eſſe uideatur . Dicam equidem Cæſar , inquit , quid intelligam : ſed & tu , et uos omnes hoc , inquit , mementote , non me de perfecti oratoris diuinitate quadam loqui , ſed de exercitationis & conſuetudinis meæ

DE ORATORE

mediocritate. Crassi quidem responsum excellentis cuiusdam est ingenij ac singularis: cui quidem portenti simile esse visum est, posse aliquem inueniri oratorem, qui aliquid mali faceret dicendo, obessetq; ei, quem defenderet. facit enim de se coniecturam: cuius tanta vis ingenij est, ut neminem nisi consulto putet, quod contra se ipsum sit, dicere. sed ego non de præstanti quadam & eximia, sed prope de vulgari & communi prudentia disputo. ut apud Græcos fertur incredibili quadam magnitudine consilij atque ingenij Atheniensis ille fuisse Themistocles: ad quem quidam doctus homo, atque in primis eruditus accessisse dicitur, eiq; artem memoriæ, quæ tum primum proferebatur, pollicitus esse se traditurum. cum ille quæsisset, quidnam illa ars efficere posset; dixisse illum doctorem, ut omnia meminisset: & ei Themistoclem respondisse, gratius sibi illum esse facturum, si se obliuisci quæ uellet, quàm si meminisse docuisset. Vides ne quæ vis in homine acerrimi ingenij, quàm potens, & quanta mens fuerit? qui ita responderit, ut intelligere possemus, nihil ex illius animo, quod semel esset infusum, unquam effluere potuisse: cum quidem ei fuerit optabilius obliuisci posse potius, quod meminisse nollet, quàm, quod semel audisset uidisset uel meminisset. Sed neque propter hoc Themistoclis responsum memoriæ nobis opera danda non est: neque illa mea cautio et timiditas in causis propter præstantem prudentiam Crassi negligenda est. uterque enim istorum non mihi attulit aliquam, sed suam significauit facultatē

tem . etenim permulta sunt in causis , in omni parte orationis circumspectiunda , ne quid offendas , ne quod irruas . Sæpe aliquis testis aut non lædit , aut minus lædit , nisi laceffatur : orat reus , urgent aduocati , ut inuehamur , ut male dicamus , denique ut interrogemus : non moueor , non obtempero , non satisfacio , neque tamen ullam assequor laudem . Homines enim imperiti facilius , quod stulte dixeris , reprehendere , quàm , quod sapienter tacueris , laudare possunt . Hic quantum fit mali , si iratum , si non stultum , si non leuem testem læseris : habet enim & uoluntatem nocendi in iracundia , & uim in ingenio , & pondus in uita : nec , si hoc Crassus non committit , ideo non multi , & sæpe committunt : quo quidem mihi uideri turpius nihil solet , quàm cum ex oratoris dicto aliquo , aut responso , aut rogato , sermo ille sequitur , Occidit ille ? aduersarium ne ? immo uero , aiunt , se , et eum quem defendit . Hoc Crassus non putat nisi perfidia accidere posse : ego autem sæpissime uideo in causis aliquid mali facere homines minime malos . Quid illud , quod supra dixi , solere mecedere , & , ut planius dicam , fugere ea , quæ ualde causam meam premerent ? cum id non faciunt alij , uersanturq; in hostium castris , ac sua præsidia dimittunt , mediocriter ne causis nocent ? cum aut aduersariorum adiumenta confirmant , aut ea , quæ sanare nequeunt , exulcerant ? Quid , cum personarum , quas defendunt , rationem non habent ? si quæ sunt in his inuidiosa , non mitigant extenuando , sed laudando & efferendo inuidiosiora fa-

DE ORATORE

ciunt, quantum est in eo tandem mali? Quid, si in homines charos, iudicibusq; iucundos sine ulla præmunitione orationis acerbius, & contumeliosius inuehare, non ne abs te iudices abalienes? Quid? si, quæ uitia, aut incommoda sunt in aliquo iudice uno, aut pluribus, ea tu in aduersarijs exprobrando non intelligas te in iudices inuehi, mediocre peccatum est? Quid? si, cum pro altero dicas, litem tuam facias, aut læsus efferare iracundia, causam relinquo, nihil ne noceas? In quo ego, non quo libenter male audiam, sed quia ego causam non libenter relinquo, nimium patiens et lentus existimor: ut cum te ipsum Sulpici obiurgabam, quod ministratorem peteres, non aduersarium. ex quo etiam illud assequor, ut, si quis mihi male dicat, petulans aut plane insanus esse uideatur. In ipsis autem argumentis si quid posuerimus aut aperte falsum, aut ei, quod dixeris, dicturus uel sis, contrarium, aut genere ipso remotum ab usu iudiciorum ac foro, nihil ne noceas? Quid multa? omnis cura mea solet in hoc uersari semper, (dicam enim sæpius) si possim, ut boni aliquid efficiam dicendo: sin id minus, ut certe ne quid mali. itaque nunc illuc redeo Catule, in quo tu me paulo ante laudabas, ad ordinem, collocationemq; rerum ac locorum. Cuius ratio est duplex: altera, quam affert natura causarum: altera, quæ oratorum iudicio & prudentia comparatur. Nam ut aliquid antea dicamus, deinde ut rem exponamus, post ut eam probemus nostris præsidij confirmandis, contrarijs refutandis, deinde ut concludamus, atque

ita

ita peroremus, hoc dicendi genus natura ipsa præscribit. Ut uero statuamus, ea, quæ probandi, docendi, persuadendi causa dicenda sunt, quemadmodum componamus, id est uel maxime proprium oratoris prudentiæ. Multa enim occurrunt argumenta, multa, quæ in dicendo profutura uideantur: sed eorum partim ita leuia sunt, ut contemnenda sint; partim, etiam si quid habent adiumenti, sunt nonnunquam eiusmodi, ut insit in ijs aliquid uitij; neque tanti sit illud, quod prodesse uideatur, ut cum aliquo malo coniungatur. quæ autem sunt utilia atque firma, si ea tamen, ut sæpe fit, ualde multa sunt, ea, quæ ex ijs aut leuissima sunt, aut alijs grauioribus consimilia, secerni arbitror oportere, atque ex oratione remoueri. Equidem, cum colligo argumenta causarum, non tam ea numerare soleo, quàm expendere. Et quoniam, quod sæpe iam dixi, tribus rebus omnes ad nostram sententiam perducimus, aut docendo, aut conciliando, aut permouendo: una ex tribus his rebus res præ nobis est ferenda, ut nihil aliud nisi docere uelle uideamur: reliquæ duæ, sicuti sanguis in corporibus, sic illæ in perpetuis orationibus fusæ esse debebunt. Nam & principia, et ceteræ partes orationis, de quibus paulo post pauca dicemus, habere hanc uim magnopere debent, ut ad eorum mentes, apud quos agetur, mouendas permanere possint. Sed his partibus orationis, quæ etsi nihil docent argumentando, persuadendo tamen & commouendo proficiunt plurimum, quanquam maxime proprius est locus & in exordiando, et in per-

N

DE ORATORE

orando : digredi tamen ab eo , quod proposueris atque agas , permouendorum animorum causa , sæpe utile est . itaque uel narratione exposita sæpe datur ad commouendos animos digrediendi locus : uel , argumentis nostris confirmatis , uel contrarijs refutatis , uel utroque loco , uel omnibus , si habet eam causa dignitatem atque copiam , recte id fieri potest : eæq; causæ sunt ad agendum , et ad ornandum grauissimæ atque plenissimæ , quæ plurimos exitus dant ad eiusmodi digressionem , ut ijs locis uti liceat , quibus animorum impetus eorum , qui audiunt , aut impellantur , aut reflectantur . Atque etiam in illo reprehendo eos , qui , quæ minime firma sunt , ea prima collocant . In quo illos quoque errare arbitror ; qui si quando , id quod mihi nunquam placuit , plureis adhibent patronos , ut in quoque eorum minimum putant esse , ita eum primum uolunt dicere . res enim hoc postulat , ut eorum expectationi , qui audiunt , quamcelerrime occurratur : cui si initio satisfactum non sit , multo plus sit in reliqua causa laborandum . male enim se res habet , quæ non statim , ut dici cœpta est , melior fieri uidetur . Ergo ut in oratore optimus quisque , sic et in oratione firmissimum quidque sit primum : dum illud tamen in utroque teneatur , ut ea , quæ excellent , seruentur etiam ad perorandum ; si quæ erunt mediocria , (nam uitiosis nusquam esse oportet locum) in mediam turbam atque in gregem coniiciantur . Hisce omnibus rebus consideratis , tum denique id , quod primum est dicendum , postremo soleo cogitare , quo utar exordia .

nam si quando id primum inuenire uolui, nullum mihi occurrit, nisi aut exile, aut nugatorium, aut uulgare atque commune. principia autem dicendi semper cum accurata, et acuta, et instructa senti-
tjs, apta uerbis, tum uero causarum propria esse debent. prima est enim quasi cognitio & commen-
datio orationis in principio, quæ continuo eum, qui audit, permulcere atque allicere debet. In quo admi-
rari soleo non equidem istos, qui nullam huic rei ope-
ram dederunt; sed hominem in primis disertum at-
que eruditum Philippum, qui ita solet ad dicendum surgere, ut, quod primum uerbum habiturus sit, ne-
sciat: & ait idem, cum brachium concalefecerit, tum se solere pugnare: neque attendit, eos ipsos, unde hoc simile ducat, illas primas hastas ita iactare leniter, ut & uenustati uel maxime seruiant, & reliquis uiribus suis consulant. Neque est dubium, quin exordium dicendi uehemens, & pugnax non sæpe esse debeat: sed, si in ipso illo gladiatorio uitæ certamine, quo ferro decernitur, tamen ante con-
gressum multa fiunt, quæ non ad uulnus, sed ad speciem ualere uideantur; quanto hoc magis in ora-
tione expectandum est, in qua non uis potius, sed delectatio postulatur? Nihil est denique in natura re-
rum omnium, quod se uniuersum profundat, & quod totum repente euolet. sic omnia, quæ fiunt, quæq; aguntur acerrime, leuioribus principijs natu-
ta ipsa prætexuit. Hæc autem in dicendo non extrin-
secus alicunde quærenda, sed ex ipsis uisceribus cau-
sæ sumenda sunt. iccirco, tota causa pertentata,

DE ORATORE

atque perspecta, locis omnibus inuentis atque instructis, considerandum est quo principio sit utendum. sic enim facile reperietur. sumentur enim ex ijs rebus, quæ erunt uberrimæ, uel in argumentis, uel in ijs partibus, ad quas dixi digredi sæpe oportere. ita & momenti aliquid afferent, cum erunt pene ex intima defensione deprompta; & apparebit ea non modo non esse communia, nec in alias causas posse transferri, sed penitus ex ea causa, quæ tum agatur, defluxisse. Omne autem principium aut rei totius, quæ agetur, significationem habere debebit, aut aditum ad causam & munitionem, aut quoddam ornamentum & dignitatem. Sed oportet, ut ædibus ac templis uestibula et aditus, sic causis principia proportionem rerum præponere. itaque in paruis atque infrequentibus causis ab ipsa re est exordiri sæpe commodius. Sed cum erit utendum principio, quod plerunque erit; aut ex reo, aut ex aduersario, aut ex re, aut ex eis, apud quos agitur, sententias duci licebit. Ex reo, (reos appello, quorum res est) quæ significant uirum bonum, quæ liberalem, quæ calamitosum, quæ misericordia dignum, quæ ualeant contra falsam criminationem. Ex aduersario, iisdem ex locis fere contraria. Ex re, si crudelis, si infanda, si præter opinionem, si immerito, si misera, si ingrata, si indigna, si noua, si quæ restitui sanariq; non possit. Ex ijs autem, apud quos agitur, ut beneuolos, beneq; existimantes efficiamus; quod agendo efficitur melius, quàm rogando. est id quidem in totam orationem confundendum, nec mi-

nime in extremam, sed tamen multa principia ex eo genere gignuntur. nam & attentum, monent Græci, ut principio faciamus iudicem, & docilem: quæ sunt utilia, sed non principij magis propria, quàm reliquarum partium; faciliora etiam in principijs, quòd & attentum maxime sunt, cum omnia expectant, & dociles magis initijs esse possunt. Illustriora enim sunt, quæ in principijs, quàm quæ in medijs causis dicuntur, aut arguendo, aut refellendo. Maxima autem copia principiorum, ad iudicem aut alliciendum, aut incitandum, ex ijs locis trahitur, qui ad motus animorum conficiendos inerunt in causa: quos tamen totos in principio explicari non oportebit, sed tantum impelli primo iudicem leuiter, ut iam inclinato reliqua incumbat oratio. Connexum autem ita sit principium consequenti orationi, ut non tanquam citharædi proœmium affictum aliquod, sed cohærens cum omnicorpore membrum esse uideatur. nam nonnulli cum illud meditati ediderunt, sic ad reliqua transeunt, ut audientiam sibi fieri uelle uideantur. Atque eiusmodi illa prolusio debet esse, non ut samnitum, qui uibrant hastas ante pugnam, quibus in pugnando nihil utuntur; sed ut ipsis sententijs, quibus proluserunt, uel pugnare possint. Narrare uero rem quòd breuiter iubent: si breuitas appellanda est, cum uerbum nullum redundet; breuis est L. Crassi oratio: si tum est breuitas, cum tantum uerborum est, quantum necesse est; aliquando id opus est, sed sæpe obest uel maxime in narrando, non solum quòd obscuritatem

DE ORATORE

affert, sed etiam quòd eam uirtutem, quæ narra-
tionis est maxima, ut iucunda, et ad persuaden-
dum accommodata sit, tollit: uidelicet illa,
Nam is postquam excessit ex ephebis,
quàm longa est narratio mores adolescentis ipsius,
& seruilis percontatio, mors Chrysidis, uultus, &
forma, et lamentatio sororis, reliqua peruariè iucun-
dèq; narrantur. quòd si hanc breuitatem quæsisset,
Effertur, imus, ad sepulcrum uenimus;
In ignem posita est; - in his fere decem uersiculis
totum conficere potuisset: quanquam hoc ipsum, Ef-
fertur, imus, concisum est; ita ut non breuitati ser-
uitum sit, sed magis uenustati. Quòd si nihil fuisset,
nisi, In ignem posita est; tamen res tota cognosci fa-
cile potuisset. Sed & festiuitatem habet narratio di-
stineta personis, et interpuncta sermonibus: et est pro-
babilius quod gestum esse dicas, cum, quemadmodum
actum sit, exponas: et multo apertius ad intelligen-
dum est, si sic constituitur aliquando, ac non ista bre-
uitate percurritur. apertam enim narrationem tam
esse oportet, quàm cætera: sed hoc magis in hoc elabo-
randum est, quòd & difficilius est, non esse obscu-
rum in re narranda, quàm aut in principio, aut in
argumento, aut in purgando, aut perorando; &
maiore periculo hæc pars orationis obscura est, quàm
cæteræ: uel quia, si quo alio in loco est dictum quid
obscurius, tantum id perit, quod ita dictum est; nar-
ratio obscura totam obcæcat orationem: uel quòd al-
lia possis, semel si obscurius dixeris, dicere alio loco
planius; narrationis unus est in causa locus. Erit

autem perspicua narratio, si uerbis usitatis, si ordine temporum conseruato, si non interrupte narrabitur. Sed quando utendum sit, aut non sit narratione, id est consilij: neque enim, si nota res est, nec si dubium sit quid gestum sit, narrari oportet, nec si aduersarius narrauit, nisi si refellemus: ac si quando erit narrandum, ne illa, quæ suspicionem & crimen efficient, contraq; nos erunt, acriter persequamur, & quidquid poterit, detrahamus: ne illud, quod Crassus, si quando fiat, perfidia non stultitia fieri putat, ut causæ noceamus, accadat: nam ad summam totius causæ pertinet, caute an contra demonstrata res sit; quod omnis orationis reliquæ fons est narratio. Sequitur ut causa ponatur: in quo uidendum est, quid in controuersiam ueniat. Tunc suggerenda sunt firmamenta causæ coniuncte & infirmantis contrarijs & tuis confirmandis. nanque una in causis ratio quædam est eius orationis, quæ ad probandam argumentationem ualet: ea autem & confirmationem & reprehensionem quaerit: sed quia neque reprehendi, quæ contra dicuntur, possunt, nisi tua confirmes; neque hæc confirmari, nisi illa reprehendas; iccirco hæc & natura, & utilitate, & tractatione coniuncta sunt. Omnia autem concludenda plerunque rebus augendis, uel inflammando iudice, uel mitigando: omniaq; cum superioribus orationis locis, tum maxime extremo, ad mentes iudicum quammaxime permouendas, et ad utilitatem nostram uocandas, conferenda sunt. Neque sane iam causa uidetur esse, cur secernamus

DE ORATORE

ea præcepta, quæ de suasionibus tradenda sunt, aut laudationibus: sunt enim pleraque communia: sed tamen suadere aliquid, aut dissuadere, grauissimæ mihi uidetur esse personæ. nam & sapientis est, consilium explicare suum de maximis rebus; & honesti, & disertis, ut mente prouidere, auctoritate probare, oratione persuadere possit. Atque hæc in senatu minore apparatu agenda sunt. Sapiens enim est consilium, multisq; alijs dicendi relinquendus locus, uitanda etiam ingenij ostentationis suspicio. Concio capit omnem uim orationis, & grauitatem uarietatemq; desiderat. Ergo in suadendo nihil est optabilius, quàm dignitas: nam qui utilitatem putat, non quid maxime uelit suasor, sed quid interdum magis sequatur, uidet. Nemo est enim, præsertim in clara ciuitate, quin putet expetendam maxime dignitatem: sed uincit utilitas plerunque, cum subest ille timor, ea neglecta, ne dignitatem quidem posse retineri. Controuersia autem inter hominum sententias aut in illo est, utrum sit utilius: aut etiam cum id conuenit, certatur utrum honestati potius, an utilitati consulendum sit. Quæ quia pugnare sæpe inter se uidentur, qui utilitatem defendet, enumerabit commoda pacis, opum, potentiæ, pecuniæ, uectigalium, præsidij, militum, utilitates cæterarum rerum, quarum fructum utilitate metimur, itemq; incommoda contrariorum. Qui ad dignitatem impellet, maiorum exempla, quæ erunt uel cum periculo gloriosa, colliget, posteritatis immortalem memoriam augebit, utilitatem ex laude

nasci defendet, semperq; eam cum dignitate esse con=
 iunctam. Sed quid fieri possit, aut non possit, quidq;
 etiam sit necesse, aut non sit, in utraque re maxime
 est quærendum. Inciditur enim omnis iam delibera=
 tio, si intelligitur non posse fieri, aut si necessitas af=
 fertur: & qui id docuit non uidentibus alijs, is plu=
 rimum uidit. Ad consilium autem de rep. dandum
 caput est, nosse rep. ad dicendum uero probabili=
 ter, nosse mores ciuitatis: quoniam quia crebro mutantur,
 genus quoque orationis est sæpe mutandum. &
 quanquam una fere uis est eloquentiæ, tamen quia
 summa dignitas est populi, grauißima causa reip.
 maximi motus multitudinis, genus quoque dicendi
 grandius quoddam et illustrius esse adhibendum ui=
 detur, maximaq; pars orationis admouenda est ad
 animorum motus nonnunquam aut cohortatione,
 aut commemoratione aliqua aut in spem, aut in
 metum, aut ad cupiditatem, aut ad gloriam concit=
 andos; sæpe etiam à temeritate, iracundia, spe, in=
 iuria, inuidia, crudelitate reuocandos. Fit autem,
 ut, quia maxima quasi oratori scena uideatur con=
 cio, natura ipsa ad ornatiùs dicendi genus excitetur.
 Habet enim multitudo uim quandam talem, ut,
 quemadmodum tibicen sine tibijs canere, sic orator
 sine multitudine audiente eloquens esse non possit.
 Et cum sint populares multi uarij; lapsus, uitan=
 da est acclamatio aduersa populi, quæ aut orationis
 peccato aliquo excitatur, si asperè, si arroganter, si
 turpiter, si sordide, si quoquo animi uitio dictum
 esse aliquid uideatur; aut hominum offensione uel

DE ORATORE

inuidia, quæ aut iusta est, aut ex criminatione atque fama; aut res si displicet; aut si est in aliquo motu suæ cupiditatis aut metus multitudo: hisq; quatuor causis totidem medicinæ opponuntur; tum obiurgatio, si est auctoritas; tum admonitio, quasi lenior obiurgatio; tum promissio, si audierint, probaturos; tum deprecatio, quod est infirmum, sed nonnunquam utile. Nullo autem loco plus facetiæ prorsunt, & celeritas, & breue aliquod dictum nec sine dignitate, et cum lepore. Nihil enim tam facile, quam multitudo à tristitia, et sæpe acerbitate, commode ac breuiter, & acute, & hilare dicto deducitur. Exposui fere, ut potui, uobis, in utroque genere causarum quæ sequi solem, quæ fugere, quæ spectare, quæ omnino in causis ratione uersari. Nec illud tertium laudationum genus est difficile; quod ego initio quasi à præceptis nostris secreueram: sed et quia multa sunt orationum genera, & grauiora, et maioris copię, de quibus nemo fere præciperet; & quòd nos laudationibus non ita multum uti solemus; totum hunc segregabam locum. ipsi enim Græci legendi: qui magis aut delectationis, aut hominis alicuius ornandi, quam utilitatis huius forensis causa, laudationes scriptitauerunt: quorum sunt libri, quibus Themistocles, Aristides, Agesilaus, Epaminondas, Philippus, Alexander, aliq; laudantur. Nostræ laudationes, quibus in foro utimur, aut testimonij breuitatem habent nudam atque inornatam; aut scribuntur ad funebrem concionem; quæ ad orationis laudem minime accommodata est. Sed

tamen, quoniam est utendum aliquando, nonnunquam etiam scribendum uelut, Q. Tuberoni Africanum auunculum laudanti scripsit C. Lælius; uel ut nosmet ipsi ornandi causa Græcorum more, si quos uelimus, laudare possimus: sit à nobis quoque tractatus hic locus. Perspicuum est igitur alia esse in homine optanda, alia laudanda. Genus, forma, uires, opes, diuitiæ, cæteraq; quæ fortuna det aut extrinsecus, aut corpori, non habent in se ueram laudem, quæ deberi uirtuti uni putatur: sed tamen, quòd ipsa uirtus in earum rerum usu ac moderatione maxime cernitur, tractanda etiam in laudationibus hæc sunt naturæ & fortunæ bona: in quibus est summa laus, non extulisse se in potestate, non fuisse insolentem in pecunia, non se prætulisse alijs propter abundantiam fortunæ; ut opes & copię non superbiæ uideantur ac libidini, sed bonitati ac moderationi facultatem & materiam dedisse. Virtus autem, quæ est per se ipsa laudabilis, & sine qua nihil laudari potest, tamen habet plures partes, quarum alia est alia ad laudationem aptior. Sunt enim aliæ uirtutes, quæ uidentur in moribus hominum, & quadam comitate ac beneficentia positæ: aliæ, quæ in ingenij aliqua facultate, aut animi magnitudine ac robore. nam clementia, iustitia, benignitas, fides, fortitudo in periculis communibus, iucunda est auditu in laudationibus. omnes enim hæc uirtutes non tam ipsis, qui eas in se habent, quàm generi hominum fructuosæ putantur; sapientia & magnitudo animi, qua omnes res humane

DE ORATORE

tenues & pro nihilo putantur, & in excogitando
 uis quædam ingenij, & ipsa eloquentia admiratio=
 nis habet non minus, iucunditatis minus. ipsos enim
 magis uidetur, quos laudamus, quàm illos, apud
 quos laudamus, ornare ac tueri: sed tamen in lau=
 dando iungenda sunt etiam hæc genera uirtutum.
 ferunt enim aures hominum, cum illa, quæ iucun=
 da, & grata, tum etiam illa, quæ mirabilia sunt,
 in uirtute laudari. Et quoniam singularum uirtu=
 tum sunt certa quædam officia ac munera, & sua
 cuique uirtuti laus propria debetur: erit explican=
 dum in laude iustitiæ, quid cum fide, quid cum
 æquabilitate, quid cum eiusmodi aliquo officio is,
 qui laudabitur, fecerit. itemq; in cæteris res gestæ
 ad cuiusque uirtutis genus, et uim, & nomen ac=
 commodabuntur. gratissima autem laus eorum fa=
 ctorum habetur, quæ suscepta uidentur à uiris for=
 tibus sine emolumento ac præmio: quæ uero etiam
 cum labore & periculo ipsorum, hæc habent uber=
 rimam copiam ad laudandum; quòd & dici orna=
 tissime possunt, & audiri facillime. ea enim deni=
 que uirtus esse uidetur præstantis uiri, quæ est fru=
 ctuosa alijs, ipsi autem laboriosa, aut periculosa,
 aut certe gratuita. Magna etiam illa laus & admi=
 rabilis uideri solet, tulisse casus sapienter aduersos,
 non fractum esse fortuna, retinuisse in rebus asperis
 dignitatem. Neque tamen illa non ornant, habiti
 honores, decreta uirtutis præmia, res gestæ iudicijs
 hominum comprobata: in quibus, etiam felicitatem
 ipsam deorum immortalium iudicio tribui, lauda=

tionis est. Sumendæ autem res erunt aut magnitudi-
 ne præstabiles, aut nouitate primæ, aut genere ip-
 so singulares: neque enim paruæ, neque usitatæ,
 neque uulgares admiratione aut omnino laude di-
 gnæ uideri solent. Est etiam cum cæteris præstanti-
 bus uiris comparatio in laudatione præclara. De
 quo genere libitum est mihi paulo plura, quàm osten-
 deram, dicere, non tam propter usum forensem, qui
 est à me in omni hoc sermone tractatus, quàm ut hoc
 uideretis, si laudationes essent in oratoris officio, quod
 nemo negat, oratori uirtutum omnium cognitionem,
 sine qua laudatio effici non possit, esse necessariam.
 Iam uituperandi præcepta contrarijs ex uitijs sumen-
 da esse perspicuum est. Simul est illud ante oculos,
 nec bonum uirum proprie et copiose laudari sine uir-
 tutum, nec improbum notari ac uituperari sine ui-
 tiorum cognitione satis insigniter atque asperere pos-
 se. Atque his locis et laudandi et uituperandi sæpe
 nobis est utendum in omni genere causarum. Habe-
 tis de inueniendis rebus disponendisq; quid sentiam:
 adiungam etiam de memoria, ut labore Crassum le-
 uem, neque ei quidquam aliud, de quo differat, re-
 linquam, nisi ea, quibus hæc exornentur. Perge ue-
 ro, inquit Crassus: libenter enim te cognitum iam
 artificem, aliquandoq; euolutum illis integumentis
 dissimulationis tuæ, nudatumq; perspicio: et quod
 mihi nihil, aut quod non multum relinquis, per-
 commode facis, estq; mihi gratum. Iam istuc quan-
 tum tibi ego reliquerim, inquit Antonius, erit in tua
 potestate. si enim uere agere uolueris, omnia tibi rea-

DE ORATORE

linquo : sin dissimulare , tu , quemadmodum his satisfacias , uideris . Sed ut ad rem redeam , non sum tanto ego , inquit , ingenio , quanto Themistocles fuit , ut obliuionis artem quam memorie malim : gratiamq; habeo Simonidi illi Chio , quem primum ferunt artem memorie protulisse . Dicunt enim , cum coenaret Cranone in Thessalia Simonides apud Scopam , fortunatum hominem , & nobilem ; cecinissetq; id carmen , quod in eum scripsisset ; in quo multa ornandi causa poetarum more in Castorem scripta et Pollucem fuissent ; nimis illum sordide Simonidi dixisse , se dimidium eius ei , quod pactus esset pro illo carmine , daturum : reliquum a suis Tyndaridis , quos æque laudasset , peteret , si ei uideretur . Paulo post esse ferunt nunciatum Simonidi , ut prodiret : iuuenes stare ad ianuam duos quosdam , qui cum magnopere euocarent : surrexisse illum ipsum , prodisse , uidisse neminem : hoc interim spatium conclaue illud , ubi epularetur Scopas , concidisse : ea ruina ipsum oppressum cum suis interisse : quos cum humare uellent sui , neque possent obtritos internoscere ullo modo , Simonides dicitur ex eo , quod meminisset , quo eorum loco quisque cubuisset , demonstrator uniuscuiusque sepeliendi fuisse . Hac tum re admonitus inuenisse fertur , ordinem esse maxime , qui memorie lumen afferret : itaque ijs , qui hanc partem ingenij exercerent , locos esse capiendos , & ea , quæ memoria tenere uellent , effingenda animo , atque in his locis collocanda : sic fore , ut ordinem rerum locorum ordo conseruaret , res autem ipsas re-

.61.

rum effigies notaret, atque, ut locis pro cera, simulacris pro literis uteremur. Qui sit autem oratori memorie fructus, quanta utilitas, quanta uis, quid me attinet dicere? tenere, quæ didiceris in accipienda causa, quæ ipse cogitaris; omnes fixas esse in animo sententias, omnem descriptum uerborum apparatus; ita audire uel eum unde dicas, uel eum cui respondendum sit, ut illi non infundere in aures tuas orationem, sed in animo uideantur inscribere. itaque soli qui memoria uigent, sciunt quid, & quatenus, & quo modo dicturi sint, quid responderint, quid supersit: iidemq; multa ex alijs causis aliquando à se acta, multa ab alijs audita meminerunt. Quare confiteor equidem, huius boni naturam esse principem, sicut earum rerum, de quibus ante locutus sum, omnium: sed hæc ars tota dicendi, siue artis imago quædam & similitudo est, habet hanc uim, non ut totum aliquid, cuius in ingenijs nostris pars nulla sit, pariat & procreet; uerum ut ea, quæ sunt orta iam in nobis et procreata, educet atque confirmet. Veruntamen neque tam acris memoria fere quisquam est, ut, non dispositis notatisq; rebus, ordinem uerborum aut sententiarum complectatur; neque uero tam hebeti, ut nihil hac consuetudine et exercitatione adiuuetur. Vidit enim hoc prudenter siue Simonides, siue alius quis inuenit, ea maxime animis effingi nostris, quæ essent à sensu tradita atque impressa: acerrimum autem ex omnibus nostris sensibus esse sensum uidendi: quare facillime animo teneri posse ea, quæ perciperentur

DE ORATORE

auribus aut cogitatione, si etiam oculorum commen=
datione animis traderentur, ut res cæcas & ab aspe=
ctus iudicio remotas conformatio quædam & imago
& figura ita notaret, ut ea, quæ cogitando comple=
cti uix possemus, intuerdo quasi teneremus. His au=
tem formis atque corporibus, sicut omnibus, quæ sub
aspectum ueniunt, sede opus est: etenim corpus in=
telligi sine loco non potest. quare, ne in re nota &
peruulgata multius & insolens sim, locis est uten=
dum multis, illustribus, explicatis, modicis inter=
uallis, imaginibus autem agentibus, acribus, insi=
gnitis, quæ occurrere celeriterq; percutere animum
possint. quam facultatem & exercitatio dabit, ex
qua consuetudo gignitur; et similium uerborum con=
seruata, et immutata casibus, aut traducta ex par=
te ad genus notatio, & unius uerbi imagine totius
sententiæ informatio, pictoris cuiusdam summi ra=
tione et modo, formarum uarietate locos distinguen=
tis. Sed uerborum memoria, quæ minus est nobis ne=
cessaria, maiore imaginum uarietate distinguitur.
Multa enim sunt uerba, quæ quasi articuli conne=
ctunt membra orationis, quæ formari similitudine
nulla possunt. eorum fingendæ nobis sunt imagines,
quibus semper utamur. Rerum memoria propria est
oratoris. eam singulis personis bene positis notare
possumus, ut sententias imaginibus, ordinem locis
comprehendamus. Neque uerum est, quod ab inerti=
bus dicitur, opprimi memoriam imaginum pondere,
& obscurari etiam id, quod per se natura tenere po=
tisset. Vidi enim ego summos homines, & diuina
prope

prope memoria, Athenis Carneadem, in Asia, quem uiuere hodie aiunt, Scepsium Metrodorum, quorum uterque, tanquam literis in cera, sic se diebat imaginibus in ijs locis, quos haberet, quæ meminisse uellet, perscribere. Quare hac exercitatione non eruen- da memoria est, si est ulla naturalis, sed certe, si la- tet, euocanda est. Habetis sermonem bene longum hominis utinam non impudentis, illud quidem certe, non nimis uerecundi: qui quidem, cum te Catule, tum etiam L. Crasso audiente, de dicendi ratione tam multa dixerim. nam istorum ætas minus me fortasse mouere debuit: sed mihi ignoscetis profecto, si modo, quæ causa me ad hanc insolitam mihi loquacitatem impulerit, acceperitis. Nos uero, inquit Catulus, (etenim pro me hoc, & pro meo fratre respondeo) non modo tibi ignoscimus, sed te diligimus, ma- gnamq; tibi habemus gratiam: & cum humanita- tem, et facilitatem agnoscimus tuam; tum admira- mur istam scientiam, & copiam. Equidem etiam hoc me affecutum puto, quòd magno sum leuatus erro- re, & illa admiratione liberatus, quòd multis cum alijs semper admirari solebam, unde esset illa tanta tua in causis diuinitas: nec enim te ista attigisse ar- bitrabar, quæ diligentissime cognosse, & undique collegisse, usuq; doctum partim correxisse uideo, partim comprobasse. neque eo minus eloquentiam tuam, & multo magis uirtutem & diligentiam admiror; & simul gaudeo iudicium animi mei com- probari; quòd semper statui, neminem sapientiæ laudem & eloquentiæ sine summo studio & labore

DE ORATORE

Et doctrina consequi posse. sed tamen quidnam est id, quod dixisti, fore ut tibi ignosceremus, si cognossemus, quæ te causa in sermonem impulisset? quæ est enim alia causa, nisi quod nobis, et horum adolescentium studio, qui te attentissime audierunt, morem gerere uoluisti? Tum ille, Adimere, inquit, omnem recusationem Crasso uolui; quem ego paulo sciebam uel pudenter, uel inuitius (nolo enim dicere de tam suauis homine, fastidiosius) ad hoc genus sermonis accedere. Quid enim poterit dicere? consulerem se esse hominem, et censorium? eadem nostra causa est. An ætatem afferet? triennio minor est. An se nescire? quæ ego sero, quæ cursim arripui, quæ subsiciuis operis, ut aiunt; iste à puero, summo studio, summis doctoribus. Nihil dicam de ingenio, cui par nemo fuit: etenim me dicentem qui audierit, nemo unquam tam sui despicies fuit, quin speraret aut melius, aut eodem modo se posse dicere: Crasso dicente nemo tam arrogans; qui similiter se unquam dicturum esse confideret. Quamobrem, ne frustra hi tales uiri uenerint, te aliquando Crasse audiamus. Tum ille, Ut ita ista esse concedam, inquit, Antoni, quæ sunt longe secus; quid mihi tu tandem hodie, aut cuiquam homini, quod dici possit, reliquisti? Dicam enim uere, amicissimi homines, quod sentio. sæpe ego doctos homines, quid dico sæpe? immo nonnunquam: sæpe enim qui potui, qui puer in forum uenerim, neque inde unquam diutius quam Quæstor abfuerim? sed tamen audiui, ut heri dicebam, et Athenis cum essem, doctissimos uiros, et

in Asia istum ipsum Scepsium Metrodorum, cum de his ipsis rebus disputaret: neque uero mihi quisquam copiosius unquam uisus est, neque subtilius in hoc genere dicendi, quàm iste hodie, esse uersatus. quod si esset aliter, & aliquid intelligerem ab Antonio prætermis- sum; non essem tam inurbanus ac pene inhuma- nus, ut in eo grauarer, quod uos cupere senti- rem. Tum Sulpicius, An ergo, inquit, oblitus es Crasse, Antonium ita partitum esse tecum, ut ipse instrumentum oratoris exponeret, tibi eius distin- ctionem atque ornatum relinqueret? Hic ille, Pri- mum quis Antonio permisit, inquit, ut & partes faceret, & utram uellet prior ipse sumeret? deinde, si ego recte intellexi, cum ualde libenter audirem, mihi coniuncte est uisus de utraque re dicere. Ille uero, inquit Cotta, ornamenta orationis non atti- git, neque eam laudem, ex qua eloquentia nomen ipsum inuenit. Verba igitur, inquit Crassus, mihi reliquit Antonius, rem ipse sumpsit. Tum Cæsar, Si, quod difficilius est, id tibi reliquit; est nobis, inquit, causa, cur te audire cupiamus: sin, quod facilius; tibi causa non est, cur recuses. Et Catulus, Quid quod dixisti, inquit, Crasse, si hic hodie apud te maneremus, te morem nobis esse gesturum, ni- hilne ad fidem tuam putas pertinere? Tum Cotta ridens, Posses tibi, inquit, Crasse concedere; sed uide, ne quid Catulus attulerit religionis. opus hoc censorium est: id autem committere, uide quàm sit homini turpe censorio. Agite uero, ille inquit, ut uultis: sed nunc quidem, quoniam id temporis est,

DE ORATORE

furgendum censeo, & requiescendum: post meridiem, si ita uobis est commodum, loquemur aliquid: nisi forte in crastinum differre mauultis. Omnes se uel statim, uel, si ipse post meridiem mallet, quamprimum tamen audire uelle dixerunt.

M. TVLLII CICERONIS

DE ORATORE

LIBER TERTIVS.

INSTITVENTI mihi Quinte frater
i cum sermonem referre, & mandare huic
tertio libro, quem post Antonij disputatio-
nem Crassus habuisset, acerba sane recordatio uete-
rem animi curam molestiamq; renouauit. nam illud
immortalitate dignum ingenium, illa humanitas,
illa uirtus L. Crassi morte extincta subita
est, uix diebus decem post eum diem, qui hoc &
superiore libro continetur. ut enim Romam redijt
extremo scenicorum ludorum die, uehementer com-
motus ea oratione, quæ ferebatur habita esse in
concione à Philippo; quem dixisse constabat, uiden-
dum sibi aliud esse consilium, illo senatu se remp.
gerere non posse: mane Idibus Septembris & ille,
& senatus frequens uocatu Drusi in curiam ue-
nit. ibi cum Drusus multa de Philippo questus es-
set, retulit ad senatum de illo ipso, quod Consul in
eum ordinem tam grauiter in concione esset inue-
ctus. hic, ut sepe inter homines sapientissimos cons

stare uidi, quanquam hoc Crasso, cum aliquid accuratius dixisset, semper fere contigisset, ut nunquam dixisse melius putaretur: tamen omnium consensu sic esse tum iudicatum, ceteros à Crasso semper omnes, illo autem die etiam ipsum à sese superatum. deplorauit enim casum atque orbiatatem senatus; cuius ordinis à Consule, qui quasi parens bonus aut tutor fidelis esse deberet, tanquam ab aliquo nefario prædone diriperetur patrimonium dignitatis: neque uero esse mirandum, si, cum suis consilijs remp. profligasset, consilium senatus à rep. repudiaret. hic cum homini & uehementi, & disertio, & in primis forti ad resistendum Philippo quasi quasdam uerborum faces adnouisset, non tulit ille, et grauiter exarsit, pignoribusq; ablatis Crassum institit coercere. quo quidem ipso in loco multa à Crasso diuinitus dicta efferebantur; cum sibi illum Consulem esse negaret, cui senator ipse non esset. An tu, cum omnem auctoritatem uniuersi ordinis pro pignore putaris, eamq; in conspectu populi R. con-cideris, me his pignoribus existimas posse terreri? non tibi illa sunt cædenda, si Crassum uis coercere: hæc tibi est excidenda lingua; qua uel euulsa, spiritu ipso libidinem tuam libertas mea refutabit. Permulta tum uehementissima contentione animi, ingenij, uirium ab eo dicta esse constabat; sententiamq; eam, quam senatus frequens secutus est ornatissimis & grauissimis uerbis, ut populo R. satisfaceret, nunquam senatus neque consilium reip. nec fidem defuisse, ab eo dictam; & eundem, id quod in

DE ORATORE

auctoritatibus perscriptis extat, scribendo affuisse.
 Illa tanquam cygnea fuit diuini hominis uox et ora-
 tio; quam quasi expectantes, post eius interitum ue-
 niebamus in curiam, ut uestigium illud ipsum, in
 quo ille postremum institisset, contueremur. nanque
 tum latus ei dicenti condoluisse, sudoremq; multum
 consecutum esse audiebamus: ex quo cum cohorrui-
 set, cum febris domum redijt, dieq; septimo est late-
 ris dolore consumptus. O fallacem hominum spem,
 fragilemq; fortunam, et inanes nostras contentiones;
 quae in medio spatio saepe franguntur, & corruunt,
 & ante in ipso cursu obruuntur, quam portum con-
 spicere potuerunt. nam quam diu Crassi fuit am-
 bitionis labore uita distrieta, tam diu priuatis ma-
 gis officijs & ingenij laude floruit, quam fructu
 amplitudinis aut reip. dignitate. qui autem ei an-
 nus primus ab honorum perfunctione aditum om-
 nium concessu ad summam auctoritatem dabat, is
 eius omnem spem, atque omnia uitae consilia morte
 peruerit. fuit hoc luētiosum suis, acerbum pa-
 triae, graue bonis omnibus: sed ij tamen remp. ca-
 sus secuti sunt, ut mihi non erepta L. Crasso à dijs
 immortalibus uita, sed donata mors esse uideatur.
 non uidit flagrantem bello Italiam, non ardentem
 inuidia senatum, non sceleris nefarij principes ci-
 uitatis reos, non luētum filiae, non exilium generi,
 non acerbissimam C. Marij fugam, non illam post
 reditum eius caedem omnium crudelissimam, non
 denique in omni genere deformatam eam ciuitatem,
 in qua ipse florentissima multum omnibus gloria

præstitisset . sed quoniam attigi cogitatione uim uarietatemq; fortunæ , non uagabitur oratio mea longius , atque eis ipsis definietur uiris , qui hoc sermone , quem referre coepimus , continetur . quis enim non iure beatam L . Crassi mortem illam , quæ est à multis sæpe defleta , dixerit , cum horum ipsorum sit , qui tum cum illo postremum fere collocuti sunt , euentum recordatus ? tenemus enim memoria , Q . Catulum , uirum omni laude præstantem , cum sibi non incolumem fortunam , sed exilium & fugam deprecaretur , esse coactum ut uita se ipse priuaret . iam M . Antonij in ijsipsis rostris , in quibus ille remp . constantissime Consul defenderat , quæq; Censor imperatorijs manubijs ornarat , positum caput illud fuit , à quo erant multorum ciuium capita seruata . neque uero longe ab eo C . Iulij caput , hospitis Hetrusci scelere proditum , cum L . Iulij fratris capite iacuit : ut ille , qui hæc non uidit , & uixisse cum rep . pariter , & cum illa simul extinctus esse uideatur . neque enim propinquum suum , maximi animi uirum , P . Crassum suapte interfectum manu , neque collegæ sui , Pontificis maximi , sanguine simulacrum Vestæ respersum esse uidit : cui , mærori (quamente ille in patriam fuit) etiam C . Carbonis , inimicissimi hominis , eodem illo die mors nefaria fuisset . non uidit eorum ipsorum , qui tum adolescentes Crasso se dicarant , horribiles miserosq; casus . ex quibus C . Cotta , quem ille florentem reliquerat , paucis diebus post mortem Crassi depulsus per inuidiam Tribunatu , non multis ab eo tempore mensibus eiectus

DE ORATORE

est è ciuitate. Sulpicius autem, qui in eadem inuidiæ flamma fuisset, quibuscum priuatus coniunctissime uixerat, hos in Tribunatu spoliare instituit omni dignitate: cui quidem ad summam gloriam eloquentiæ florescenti, ferro erepta uita est, & poena temeritati non sine magno reip. malo constituta. Ego uero te Crasse, cum uitæ flore, tum mortis opportunitate, diuino consilio & ortum, & extinctum esse arbitror. nam tibi aut pro uirtute animi constantiaq; tua ciuilis ferri subeunda fuit crudelitas: aut, si qua te fortuna ab atrocitate mortis uendicasset, eadem esse te funerum patriæ spectatorem coegisset: neque solum tibi improborum dominatus, sed etiam, propter admixtam ciuium cædem bonorum, uictoria moerori fuisset. Mihi quidem, Quinte frater, & eorum casus, de quibus ante dixi, & ea, quæ nosmet ipsi ob amorem in remp. incredibilem & singularem pertulimus, ac sensimus, cogitanti, sententia sæpe tua uera ac sapiens uideri solet; qui propter tot, tantos, tamq; præcipites casus clarissimorum hominum, atque optimorum uirorum, me semper ab omni contentione ac dimicatione reuocasti. sed quoniam hæc iam neque in integro nobis esse possunt, & summi labores nostri magna compensati gloria mitigantur: pergamus ad ea solatia, quæ non modo sedatis molestijs iucunda, sed etiam hærentibus salutaria nobis esse possunt; sermonemq; L. Crassi reliquum ac pene postremum memoriæ prodamus; atque ei, etsi nequaquam parem illius ingenio, at pro nostro tamen studio meritam gratiam debitamq; referamus. neque

enim quisquam nostrum, cum libros Platonis mirabiliter scriptos legit, in quibus fere Socrates exprimitur, non, quanquam illa scripta sunt diuinitus, tamen maius quiddam de illo, de quo scripta sunt, suspicatur. quod item nos postulamus, non à te quidem, qui nobis summa omnia tribuis, sed à cæteris, qui hæc in manus sument, ut maius quiddam de L. Crasso, quàm quantum à nobis exprimeretur, suspicerentur. nos enim, qui ipsi sermoni non interfuissemus, & quibus C. Cotta tantummodo locos ac sententias huius disputationis tradidisset, quo in genere orationis utrumque oratorem cognoueramus, id ipsum sumus in eorum sermone adumbrare conati. quòd si quis erit, qui ductus opinione vulgi, aut Antonium ieiuniorem, aut Crassum fuisse pleniorē putet, quàm quo modo à nobis uterque inductus est; is erit ex ijs, qui aut illos non audierit, aut indicare non possit. nam fuit uterque, ut exposui antea, cum studio, atque ingenio, & doctrina præstans omnibus, tum in suo genere perfectus; ut neque in Antonio deesset hic ornatus orationis, neque in Crasso redundaret. Ut igitur ante meridiem discesserunt, paululumq; requierunt, in primis hoc à se Cotta animaduersum esse dicebat, omne illud tempus meridiano Crassum in acerrima atque attentissima cogitatione posuisse, seseq; qui uultum eius, cum et dicendum esset, obtutumq; oculorum in cogitando prope nosset, atque in maximis causis sæpe uidisset, cum dedita opera quiescentibus alijs in eam exedram uenisset, in qua Crassus lectulo posito recubisset,

DE ORATORE

cumq; cum in cogitatione defixum esse sensisset, statim recessisse, atque in eo silentio duas horas fere esse consumptas: deinde cum omnes, inclinato iam in postmeridianum tempus die, uenissent ad Crassum, Quid est Crasse, inquit Iulius, imus ne sessum? et si admonitum uenimus te, non flagitatum. Tum Crassus, An me tam impudentem esse existimatis, ut uobis hoc præsertim munus putem diutius posse debere? Quinam igitur, inquit ille, locus, an in media sylua placet? est enim is maxime & opacus, & frigidus. Sane, inquit Crassus: etenim est in eo loco sedes huic nostro non inopportuna sermoni. Cum placuisset idem cæteris, in syluam uenitur, & ibi magna cum audiendi expectatione confiditur. Tum Crassus, Cum auctoritas atque amicitia uestra, tum Antonij facilitas eripuit, inquit, mihi in optima mea causa libertatem recusandi: quanquam in partienda disputatione nostra, cum sibi de ijs, quæ dici ab oratore oporteret, sumeret, mihi autem relinqueret ut explicarem quemadmodum illa ornari oporteret, ea diuisit, quæ seiuncta esse non possunt. Nam cum omnis ex re atque uerbis constet oratio; neque uerba sedem habere possunt, si rem subtraxeris; neque res lumen, si uerba semoueris. Ac mihi quidē ueteres illi maius quiddam animo complexi, plus multo etiam uidisse uidentur, quàm quantum nostrorum ingeniorum acies intueri potest: qui omnia hæc, quæ supra & subter, unum esse, et una ui, atque una consensione naturæ constricta esse dixerunt. nullum est enim genus rerum, quod aut auulsum à cæteris

per se ipsum constare, aut quo cætera si careant, vim suam atque æternitatem conservare possint. sed hæc maior esse ratio videtur, quàm ut hominum possit sensu aut cogitatione comprehendere. est etiam illa Platonis vera, & tibi Catule certe non inaudita vox, Omnem doctrinam harum ingenuarum & humanarum artium uno quodam societatis vinculo contineri. ubi enim perspecta vis est rationis eius, quæ causæ rerum atque exitus cognoscuntur, mirus quidam omnium quasi consensus doctrinarum concentusq; reperitur. sed si hoc quoque videtur esse altius, quàm ut id nos humi strati suspicere possimus; illud certe tamen, quod amplexi sumus, quod profiteamur, quod suscepimus, nosse & tenere debemus. una est enim, quod & ego hesternæ die dixi, & aliquot locis antemeridiano sermone significavit Antonius, eloquentia, quascunque in oras disputationis regiones ue delata est. nam siue de cœli natura loquitur, siue de terræ, siue de diuina vi, siue de humana, siue ex inferiore loco, siue ex æquo, siue ex superiore, siue ut impellat homines, siue ut doceat, siue ut deterreat, siue ut concitet, siue ut reflectat, siue ut incendat, siue ut leniat, siue ad paucos, siue ad multos, siue inter alienos, siue cum suis, siue secum, riuus est diducta oratio, non fontibus; et quocunque ingreditur, eodem est instructu ornatuq; commitata. sed quoniam oppressi iam sumus opinionibus non modo vulgi, verum etiam hominum leuiter eruditorum, qui, quæ complecti tota nequeunt, hæc facilius diuulsa & quasi discerpta contrectant; &

DE ORATORE

qui, tanquam ab animo corpus, sic à sententijs uerba seiungunt; quorum sine interitu fieri neutrum potest: non suscipiam oratione mea plus quàm mihi imponitur: tantum significabo breui, neque uerborum ornatum inueniri posse non partitis expressisq; sententijs, neque esse ullam sententiam illustrem sine luce uerborum. sed prius quàm illa conor attingere, quibus orationem ornari atque illuminari putem, proponam breuiter quid sentiam de uniuerso genere dicendi. Natura nulla est, ut mihi uidetur, quæ non habeat in suo genere res complures dissimiles inter se, quæ tamen consimili laude dignentur. nam & auribus multa percipimus, quæ etsi nos uocibus delectant, tamen ita sunt uaria sæpe, ut id, quod proximum audias, iucundissimum esse uideatur: & oculis colliguntur pene innumerabiles uoluptates, quæ nos ita capiunt, ut unum sensum dissimili genere delectent: & reliquos sensus uoluptates oblectant dispares: ut sit difficile iudicium excellentis maxime suauitatis. At hoc idem, quod est in naturis rerum, transferri potest etiam ad artes. Vna fingendi est ars, in qua præstantes fuerunt Myro, Polycletus, Lysippus, qui omnes inter se dissimiles fuerunt, sed ita tamen, ut neminem sui uelis esse dissimilem. Vna est ars ratioq; picturæ, dissimilissimiq; tamen inter se Zeuxis, Aglaophon, Apelles: neque eorum quisquam est, cui quidquam in arte sua deesse uideatur. Et si hoc in his quasi mutis artibus est mirandum, & tamen uerum: quanto admirabilius in oratione atque in lingua; quæ cum in

iisdem sententijs uerbisq; uersetur, summas habet
 dissimilitudines, non sic, ut alij uituperandi sint,
 sed ut ij, quos constet esse laudandos, in dispari ta-
 men genere laudentur. Atque id primum in poetis
 cerni licet, quibus est proxima cognatio cum oratori-
 bus, quàm sint inter sese Ennius, Pacuuius, Acciusq;
 dissimiles; quàm apud Græcos Aeschylus, Sopho-
 cles, Euripides; quanquam omnibus par pene laus
 in dissimili scribendi genere tribuatur. Aspicite nunc
 eos homines, atque intuemini, quorum de facultate
 quærimus, quid intersit inter oratorum studia atque
 naturas. suauitatem Isocrates, subtilitatem Lysias,
 acumen Hyperides, sonitum Aeschines, uim Demo-
 sthenes habuit: quis eorum non egregius? tamen
 quis cuiusquam nisi sui similis? Grauitatem Afri-
 canus, lenitatem Lælius, asperitatem Galba, pro-
 fluens quiddam habuit Carbo, & canorum. quis
 horum non princeps temporibus illis fuit? & suo
 tamen quisque in genere princeps. sed quid ego
 uetera conquiram, cum mihi liceat uti præsentibus
 exemplis atque uiuis? Quid incundius auribus nō-
 stris unquam accidit huius oratione Catuli? quæ est
 pura sic, ut Latine loqui pene solus uideatur; sic
 autem grauis, ut in singulari dignitate omnis ta-
 men adsit humanitas ac lepos. Quid multa? istum
 audiens equidem sic iudicare soleo, quidquid aut
 addideris, aut mutaueris, aut detraxeris, uis-
 tiosius & deterius futurum. Quid noster hic Cæ-
 sar? non ne nouam quandam rationem attulit ora-
 tionis, et dicendi genus induxit prope singulare?

DE ORATORE

Quis unquam res præter hunc tragicas pene comice, tristes remisse, seueras hilare, forenses scenica prope uenustate tractauit, atque ita, ut neque iocus magnitudine rerum excluderetur, nec grauitas facetijs minueretur? Ecce præsentibus duo, prope æquales, Sulpicius & Cottus. quid tam inter se dissimile? quid tam in suo genere præstans? limatus alter & subtilis, rem explicans proprijs aptisq; uerbis, hæret in causa semper; et, quid iudici probandum sit, cum acutissime uidit, omissis cæteris argumentis in eo mentem orationemq; defigit. Sulpicius autem fortissimus quodam animi impetu, plenissima & maxima uoce, summa contentione corporis, & dignitate motus, uerborum quoque ea grauitate & copia est, ut unus ad dicendum instructissimus à natura esse uideatur. Ad nosmet ipsos iam reuertor: (quoniam sic fuimus semper comparati, ut hominum sermonibus quasi in aliquod contentionis iudicium uocaremur) quid tam dissimile, quàm ego in dicendo, & Antonius? cum ille is sit orator, ut nihil eo possit esse præstantius; ego autem, quanquam memet mei poenitet, cum hoc maxime tamen in comparatione coniungar. Videtis ne genus hoc quod sit Antonij? forte, uehemens, commotum in agendo, præmunitum, & ex omni parte causæ septum, acre, acutum, enucleatum, in unaquaque re commorans, honeste cedens, acriter insequens, terrens, supplicans, summa orationis uarietate, nulla nostrarum aurium satietate. Nos autem, quicunque in dicendo sumus, (quoniam esse aliquo in numero uobis uides

mur) certetamen ab huius multum genere distamus: quod quale sit, non est meum dicere; propterea quod minime sibi quisque notus est, & difficillime de se quisque sentit: sed tamen dissimilitudo intelligi potest & ex motus mei mediocritate, & ex eo, quod, quibus uestigijs primum institi, in ijs fere soleo perorare; & quod aliquanto me maior in uerbis, & in sententijs eligendis, quàm cum, labor & cura torquet, uerentem, ne, si paulo obsoletior fuerit oratio, non digna expectatione et silentio fuisse uideatur. Quod si in nobis, qui adsumus, tantæ dissimilitudines, tam certæ res cuiusque propriæ; et in ea uarietate fere melius à deteriore, facultate magis, quàm genere distinguitur; atque omne laudatur, quod in suo genere perfectum est: quid censetis, si omnes, qui ubique sunt aut fuerunt oratores, amplecti uoluerimus, num ne fore, ut, quot oratores, totidem pene reperiantur genera dicendi? Ex qua mea disputatione forsitan occurrat illud, si pene innumerabiles sint quasi formæ figuræq; dicendi, specie dispares, genere laudabiles, non posse ea, quæ inter se discrepant, iisdem præceptis atque in una institutione formari. quod non est ita; diligentissimèq; hoc est eis, qui instituunt aliquos atque erudiunt, uidendum, quò sua quenque natura maxime ferre uideatur. Etenim uidemus ex eodem quasi ludo summorum in suo cuiusque genere artificum & magistrorum exisse discipulos dissimiles inter se, attamen laudandos, cum ad cuiusque naturam institutio doctoris accommodaretur. cuius est uel ma-

DE ORATORE

xime insigne illud exemplum, (ut cæteras artes omit-
tamus) quod dicebat Isocrates doct̃or singularis, se
calcaribus in Ephoro, contra autem in Theopompo
frænis uti solere: alterum enim exultantem uerbo-
rum audacia reprimebat, alterum cunctantem &
quasi uerecundantem incitabat. neque eos similes ef-
fecit inter se, sed tantum alteri affinxit, de altero li-
mauit; ut id conformaret in utroque, quod utrius-
que natura pateretur. Hæc eo mihi prædicenda fue-
runt, ut si non omnia, quæ proponerentur à me ad
omnium uestrum studium, & ad genus id, quod
quisque uestrum in dicendo probaret, adhæresce-
rent, id à me genus exprimi sentiretis, quod maxi-
me mihi ipsi probaretur. Ergo hæc & agenda sunt
ab oratore, quæ explicauit Antonius, & dicenda
quodam modo. Quinam igitur dicendi est modus me-
lior, (nam de actione post uidero) quàm ut Latine,
ut plane, ut ornate, ut ad id, quodcunque agetur,
apte, congruenterq; dicamus? Atque eorum quidem,
quæ duo prima dixi, rationem non arbitror expe-
ctari à me puri dilucidiq; sermonis: neque enim co-
namur docere eum dicere, qui loqui nasciat; nec spe-
rare, qui Latine non possit, hunc ornate esse dictu-
rum; neque uero, qui non dicat quod intelligamus,
hunc posse, quod admiremur, dicere. Linguamus
igitur hæc, quæ cognitionem habent facilem, usum
necessarium: nam alterum traditur literis doctri-
naq; puerili; alterum adhibetur ob eam causam,
ut intelligatur, quid quisque dicat: quod uidemus
ita esse necessarium, ut tamen eo minus nihil esse
possit.

possit. Sed omnis loquendi elegantia, quanquam ex-
 politur scientia literarum, tamen augetur legendis
 oratoribus & poetis: sunt enim illi ueteres, qui or-
 nare nondum poterant ea, quæ dicebant, omnes pro-
 pe præclare locuti: quorum sermone assuefacti qui
 erunt, ne cupientes quidem poterunt loqui nisi La-
 tine. Neque tamen erit utendum uerbis ijs, quibus
 iam consuetudo nostra non utitur, nisi quando or-
 nandi causa, parce, quod ostendam. sed usitatis ita
 poterit uti, lectissimis ut utatur, is, qui in ueteribus
 erit scriptis studiose & multum uolutatus. Atque
 ut Latine loquamur, non solum uidendum est, ut
 et uerba efferamus ea, quæ nemo iure reprehendat;
 & ea sic et casibus, et temporibus, et genere, et nu-
 mero conseruemus, ut ne quid perturbatum ac discre-
 pans, aut præposterum sit: sed etiam lingua, et spi-
 ritus, et uocis sonus est ipse moderandus. Nolo expri-
 mi literas putidius, nolo obscurari negligentius: nolo
 uerba exiliter exanimata exire, nolo inflata et qua-
 si anhelata grauius. nam de uoce non ea dico, quæ
 sunt actionis, sed hoc, quod mihi cum sermone quasi
 coniunctum uidetur. sunt enim certa uitia, quæ ne-
 mo est quin effugere cupiat, mollis uox, ut muliea-
 bris, aut quasi extra modum absona atque absurda.
 est autem uitium, quod nonnulli de industria conse-
 ctantur. Rustica uox & agresstis quosdam dele-
 ctat, quo magis antiquitatem, si ita sonet, eorum
 sermo retinere uideatur; ut tuus Catule sodalis L.
 Cotta gaudere mihi uidetur grauitate linguæ sonoq;
 uocis agressti; & illud, quod loquitur, priscum ui-

sum iri putat, si plane fuerit rusticum. Me autem tuus sonus & suauitas ista delectat, omitto uerborum; quanquam est caput; uerum id affert ratio, docent literæ, confirmat consuetudo & legendi & loquendi: sed hanc dico suauitatem, quæ exit ex ore; quæ quidem, ut apud Græcos Atticorum, sic in Latino sermone huius est urbis maxime propria. Athenis iandiu doctrina ipsorum Atheniensium interijt, domicilium tantum in illa urbe remanet studiorum, quibus uacant ciues, peregrini fruuntur, capti quodam modo nomine urbis & auctoritate: tamen eruditissimos homines Asiaticos quibus Atheniensis indoctus, non uerbis, sed sono uocis, nec tam bene quam suauiter loquendo, facile superabit. Nostri minus student literis, quam Latini: tamen ex istis, quos nostis, urbanis, in quibus minimum est literarum, nemo est quin literatissimum togatorum omnium Q. Valerium Soranum lenitate uocis atque ipso oris pressu & sono facile uincat. Quare cum sit quædam certa uox Romani generis urbisque propria, in qua nihil offendi, nihil displicere, nihil animaduerti possit, nihil sonare aut olere peregrinum; hanc sequamur; neque solum rusticam asperitatem, sed etiam peregrinam insolentiam fugere discamus. Equidem cum audio socrum meam Læliam, (facilius enim mulieres incorruptam antiquitatem conseruant, quod multorum sermonis expertes, ea tenent semper, quæ prima didicerunt) sed eam sic audio, ut Plautum mihi aut Næuium uidear audire. sono ipso uocis ita recto & simplici est, ut nihil ostentatio-

nis aut imitationis afferre uideatur : ex quo sic locutum esse eius patrem iudico , sic maiores , non asperere , ut ille quem dixi , non uaste , non rustice , non hiulce , sed presse , & æquabiliter , & leniter . Quare Cotta noster , cuius tu illa lata Sulpici non nunquam imitaris , ut iotam literam tollas , & è plenissimum dicas , non mihi oratores antiquos , sed mēssores uideatur imitari . Hic cum arrisisset ipse Sulpicius , Sic agam uobiscum , inquit Crassus , ut , quoniam me loqui uoluistis , aliquid de uestris uitijs audiat . Utinam quidem , inquit ille : id enim ipsum uolumus : idq; si feceris , multa , ut arbitror , hic hodie uitia ponemus . At enim non sine meo periculo , Crassus inquit , possum Sulpici te reprehendere ; quoniam Antonius mihi te simillimum dixit sibi uideri . Tum ille , Tum cum monuit idem , ut ea , quæ in quoque maxima essent , imitaremur . ex quo uereor , ne nihil sim tui nisi suppletionem pedis imitatus , & pauca quædam uerba , et aliquem , si forte , motum . Ergo ista , inquit Crassus , quæ habes à me , non reprehendo , ne me ipsum irrideam : sunt autem mea multo & plura , et maiora , quàm dicis : quæ autem sunt aut tua plane , aut imitatione ex aliquo expressa , de ijs te , si qui me forte locus admonuerit , commonebo . Prætereamus igitur præcepta Latine loquendi , quæ puerilis doctrina tradit , & subtilior cognitio ac ratio literarum alit , aut consuetudo sermonis quotidiani ac domestici ; libri confirmant , & lectio ueterum oratorum & poetarum . Neque uero in illo altero diutius commoremur , ut disputemus

quibus rebus assequi possimus, ut ea, quæ dicamus, intelligantur, Latine scilicet dicendo, uerbis usitatis ac proprie demonstrantibus ea quæ significari ac declarari uolumus, sine ambiguo uerbo aut sermone, non nimis longa continuatione uerborum, non ualde productis ijs, quæ similitudinis causa ex alijs rebus transferuntur, non discerptis sententijs, non præposteris temporibus, non confusis personis, non perturbato ordine. quid multa? tam facilis est tota res, ut mihi permirum sæpe uideatur, cum difficilius intelligatur quid patronus uelit dicere, quàm si ipse ille, qui patronum adhibet, de re sua diceret. Isti enim, qui ad nos causas deferunt, ita nos plerunque ipsi docent, ut non desideres planius dici. Easdem res autem simul ac Fusius, aut uester æqualis Pomponius agere cœpit, non æque, quid dicant, nisi admodum attendi, intelligo: ita confusa est oratio, ita perturbata, nihil ut sit primum, nihil ut secundum: tantâq; insolentia ac turba uerborum, ut oratio, quæ lumen adhibere rebus debet, ea obscuritatem et tenebras afferat, atque ut quodam modo ipsi sibi in dicendo obstrepere uideantur. Verum, si placet, quoniam hæc satis spero, uobis quidem certe maioribus natu, molesta & putida uideri, ad reliqua aliquanto odiosiora pergamus. Atqui uides, inquit Antonius, quàm alias res agamus, quàm te inuiti audiamus; qui adduci possumus, (de me enim coniectio) relictis ut rebus omnibus te sectemur, te audiamus: ita de horridis rebus nitida, de ieiunis plena, de peruulgatis noua quædam est oratio tua. Eas-

ciles enim, inquit, Antoni partes eæ fuerunt duæ,
 quas modo percucurri, uel potius pene præterij, La-
 tine loquendi, planèq; dicendi: reliquæ sunt magnæ,
 implicatæ, uariæ, graues, quibus omnis admiratio
 ingenij, omnis laus eloquentiæ continetur. nemo
 enim unquam est oratorem, quòd Latine loqueretur,
 admiratus: si est aliter, irrident; neque cum orato-
 rem tantummodo, sed hominem non putant. nemo
 extulit eum uerbis, qui ita dixisset, ut, qui ad-
 fessent, intelligerent quid diceret; sed contempsit eum,
 qui minus id facere potuisset. In quo igitur homines
 exhorrescunt? quem stupefacti dicentem intuentur?
 in quo exclamant? quem deum, ut ita dicam, inter
 homines putant? qui distincte, qui explicate, qui
 abundanter, qui illuminate & rebus & uerbis di-
 cunt, & in ipsa oratione quasi quendam numerum
 uersumq; conficiunt, id est quod dico ornate. Qui
 idem ita moderantur, ut rerum, ut personarum
 dignitates ferunt, ij sunt in eo genere laudandi lau-
 dis, quod ego aptum & congruens nomen. qui
 ita dicerent, eos negauit adhuc se uidisse Antonius,
 & ijs hoc nomen dixit eloquentiæ solis esse tribuen-
 dum. Quare omnes istos me auctore deridete, atque
 contemnite, qui se horum, qui nunc ita appellantur,
 rhetorum præceptis omnem oratorum uim com-
 plexos esse arbitrantur, neque adhuc, quam perso-
 nam teneant, aut quid profiteantur, intelligere po-
 tuerunt. Verum enim oratori, quæ sunt in homi-
 num uita, quandoquidem in ea uersatur orator,
 atque ea est ei subiecta materies, omnia quæ sita,

audita, lecta, disputata, tractata, agitata esse debent. Est enim eloquentia una quædam de summis uirtutibus; quanquam sunt omnes uirtutes æquales & pares; sed tamen est species alia magis alia formosa & illustris, sicut hæc uis, quæ scientiam complexa rerum, sensa mentis & consilia sic uerbis explicat, ut eos, qui audiunt, quocunque incubuerit, possit impellere: quæ quo maior est uis, hoc est magis probitate iungenda, summaq; prudentia: quarum uirtutum expertibus si dicendicopiam tradiderimus, non eos quidem oratores effecerimus, sed furentibus quædam arma dederimus. Hanc inquam cogitandi pronuntiandiq; rationem, uimq; dicendi ueteres Græci sapientiam nominabant. hinc illi Lycurgi, hinc Pittaci, hinc Solones, atque ab hac similitudine Coruncanij nostri, Fabricij, Catones, Scipiones fuerunt, non tam fortasse docti, sed impetum mentis simili & uoluntate. Eadem autem alij prudentia, sed consilio ad uitæ studia dispari, quietem atque otium secuti, ut Pythagoras, Democritus, Anaxagoras, à regendis ciuitatibus totos se ad cognitionem rerum transtulerunt: quæ uita propter tranquillitatem, & propter ipsius scientiæ suauitatem, qua nihil est hominibus iucundius, plures, quàm utile fuit rebus publicis, delectauit. itaque ut ei studio se excellentissimis ingenijs homines dederunt, ex ea summa facultate uacui ac liberi temporis, multo plura, quàm erat necesse, doctissimi homines, otio nimio, & ingenijs uberrimis affluentes, curanda sibi esse ac quærenda & inuestiganda

duxerunt. Nam uetus quidem illa doctrina eadem uidetur & recte faciendi & bene dicendi magistra: neque diiuncti doctores, sed iidem erant uiuendi praeceptores atque dicendi: ut ille apud Homerum Phoenix, qui se à Peleo patre Achilli iuueni comitem esse datum dicit ad bellum, ut illum efficeret oratorem uerborum actoremq; rerum. Sed ut homines labore assiduo & quotidiano assueti, cum tempestatis causa opere prohibentur, ad pilam se, aut ad talos, aut ad tesseras conferunt, aut etiam nouum sibi ipsi aliquem excogitant in otio ludum: sic illi à negotijs publicis, tanquam ab opere aut temporibus exclusi, aut uoluntate sua feriat, totos se alij ad poetas, alij ad geometras, alij ad musicos contulerunt, alij etiam, ut dialectici, nouum sibi ipsi studium ludumq; pepererunt, atque in ijs artibus, quæ repertæ sunt, ut puerorum mentes ad humanitatem fingerentur atque uirtutem, omne tempus atque ætates suas consumpserunt. Sed quòd erant quidam, ijq; multi, qui aut in republica propter ancipitem, quæ non potest esse seiuncta, faciendi dicendiq; sapientiam florerent, ut Themistocles, ut Pericles, ut Theramenes; aut qui minus ipsi in rep. uersarentur, sed ut huius tamen eiusdem sapientiæ doctores essent, ut Gorgias, Thrasymachus, Isocrates: inuenti sunt, qui cum ipsi doctrina & ingenijs abundarent, à re autem ciuili, et à negotijs animi quodam iudicio abhorrerent, hanc dicendi exercitationem exagitarent atque contemnerent: quorum princeps Socrates, is, qui omnium eruditorum testimo-

DE ORATORE

nio, totiusq; iudicio Græciæ cum prudentia, et acumi-
 mine, & uenustate, & subtilitate, tum uero elo-
 quentia, uarietate, copia, quam se cunque in par-
 tem dedisset, omnium fuit facile princeps, ijs, qui
 hæc, quæ nos nunc quærimus, tractarent, agerent,
 docerent, cum nomine appellarentur uno, quod om-
 nis rerum optimarum cognitio, atque in ijs exerci-
 tatio philosophia nominaretur, hoc commune nomen
 eripuit, sapienterq; sentiendi et orate dicendi scien-
 tiam, re coherentes, disputationibus suis separauit:
 cuius ingenium uariosq; sermones immortalitati
 scriptis suis Plato tradidit, cum ipse literam Socra-
 tes nullam reliquisset. Hinc dissidium illud extitit
 quasi linguæ atque cordis, absurdum sane, et inu-
 tile, et reprehendendum, ut alij nos sapere, alij di-
 cere docerent. Nam cum essent plures orti fere à So-
 crate; quod ex illius uariis & diuersis, & in om-
 nem partem diffusis disputationibus alius aliud ap-
 prehenderat; profeminatæ sunt quasi familiæ dissen-
 tientes inter se, & multum disiunctæ, & dispares,
 cum tamen omnes se philosophi Socraticos & dici
 uellent, & esse arbitrarentur. Ac primo ab ipso Pla-
 tone Aristoteles et Xenocrates, quorum alter Peripa-
 teticorum, alter Academiæ nomen obtinuit; deinde
 ab Antisthene, qui patientiam & duritiam in So-
 cratico sermone maxime adamarat, Cynici primum,
 deinde Stoici; tum ab Aristippo, quem illæ magis
 uoluptariæ disputationes delectarant, Cyrenaica phi-
 losophia manauit: quam ille & eius posterij simpli-
 citer defenderant, ij, qui nunc uoluptate omnia mea

tiuntur, dum uerecundius id agunt, nec dignitati
 satisfaciunt, quam non aspernantur; nec uolupta-
 tem tuentur, quam amplexari uolunt. Fuerunt e-
 tiam alia genera philosophorum, qui se omnes fere
 Socraticos esse dicebant, Eretricorum, Herilliorum,
 Megaricorum, Pyrrhoneorum: sed ea horum ui-
 disputationibus sunt iandiu fracta et extincta. Ex
 illis autem, quæ remanent, ea philosophia, quæ su-
 scepit patrocinium uoluptatis, etsi cui uera uidea-
 tur, procul abest tamen ab eo uiro, quem quærimus,
 et quem auctorem publici consilii, et regendæ ciui-
 tatis ducem, et sententiæ atque eloquentiæ principem
 in senatu, in populo, in causis publicis esse uolu-
 mus: nec ulla tamen ei philosophiæ fiet iniuria à no-
 bis: non enim repelletur inde, quò aggredi cupiet,
 sed in hortulis quiescet suis, ubi uult, ubi etiam re-
 cubans molliter et delicate, nos auocat à Rostris, à iu-
 diciis, à curia, fortasse sapienter, ac præsertim à rep-
 uerum ego non quæro nunc, quæ sit philosophia ue-
 rissima, sed quæ oratori coniuncta maxime. Quare
 istos sine ulla contumelia dimittamus: sunt enim et
 boni uiri, et, quoniam sibi ita uidentur, beati: tan-
 tumq; eos admoneamus, ut illud, etiam si est ueris-
 simum, tacitum tamen tanquam mysterium teneant,
 quòd negant uersari in rep. esse sapientis. Nam si
 hoc nobis atque optimo cuique persuaferint, non po-
 terunt ipsi esse, id quod maxime cupiunt, otiosi.
 Stoicos autem, quos minime improbo, dimitto ta-
 men; nec eos iratos uereor, quoniam omnino irasci
 nesciunt: atque hanc ipsi habeo gratiam, quòd soli

DE ORATORE

ex omnibus eloquentiam uirtutem ac sapientiam esse dixerunt: sed utrunque est in his, quod ab hoc, quem instruimus, oratore ualde abhorreat: uel quod omnes, qui sapientes non sint, seruos, latrones, hostes, insanos esse dicunt, neque tamen quenquam esse sapientem. ualde autem est absurdum, ei concionem, aut senatum, aut ullum cœtum hominum committere, cui nemo illorum, qui adsint, sanus, nemo ciuis, nemo liber esse uideatur. Accedit, quod orationis etiam genus habent fortasse subtile, et certe acutum, sed, ut in oratore, exile, inusitatum, abhorrens ab auribus uulgi, obscurum, inane, ieiunum, attamen eiusmodi, quo uti ad uulgus nullo modo possis. alia enim et bona et mala uidentur Stoicis, et cæteris ciuibus, uel potius gentibus: alia uis honoris, ignominiae, præmii, supplicii: uere ansecus, nihil ad hoc tempus: sed ea si sequamur, nullam unquam rem dicendo expedire possimus. Reliqui sunt Peripatetici et Academici; quanquam Academicorum nomen est unum, sententiae duæ. nam Speusippus, Platonis sororis filius, et Xenocrates, qui Platonem audierat, et qui Xenocratem Polemo, et Crantor, nihil ab Aristotele, qui una audierat Platonem, magnopere dissensit; copia fortasse et uarietate dicendi pares non fuerunt. Arcefilas primum, qui Polemonem audierat, ex uariis Platonis libris, sermonibusq; Socraticis hoc maxime arripuit, nihil esse certi, quod aut sensibus, aut animo percipi possit: quem ferunt eximio quodam usum lepore dicendi, aspernatum esse omne animi sensusq; iudi-

cium, primumq; instituisse (quanquam id fuit Socraticum maxime) non, quid ipse sentiret, ostendere, sed contra id, quod quisque se sentire dixisset, disputare. Hinc hæc recentior Academia emanauit, in qua extitit diuina quadam celeritate ingenii dicendiq; copia Carneades: cuius ego etsi multos auditores cognoui Athenis, tamen auctores certissimos laudare possum, et socerum meum Scaeuolam, qui eum Romæ audiuit adolescens, et Q. Metellum L. F. familiarem meum, clarissimum uirum, qui illum à se adolescente Athenis, iam affectum senectute, multos dies auditum esse dicebat. Hæc autem, ut ex Apennino fluminum, sic ex communi sapientium iugo sunt doctrinarum facta diuortia, ut philosophi tanquam in superum mare Ionium defluerent, Græcum quiddam, & portuosum; oratores autem in inferum hoc Thuscum, & Barbarum, scopulosum, atque infestum laberentur, in quo etiam ipse Ulysses errasset. Quare si hac eloquentia, atque hoc oratore contenti sumus, qui sciat aut negare oportere quod arguare, aut, si id non possis, tum ostendere quod is fecerit, qui insimuletur, aut recte factum, aut alterius culpa, aut iniuria, aut ex lege, aut non contra legem, aut imprudentia, aut necessario, aut non eo nomine usurpandum quo arguatur, aut non ita agi, ut debuerit ac licuerit; & si satis esse putatis, ea, quæ isti scriptores artis docent, discere, quæ multo tamen ornatius, quàm ab illis dicuntur, et uberius explicauit Antonius: sed si his contenti estis, atque ijs etiam, quæ dici uoluistis à me, ex ingenti

DE ORATORE

quodam oratorem, immensoq; campo in exiguum
sane gyrum compellitis. Sin ueterem illum Periclem,
aut hunc etiam, qui familiarior nobis propter scripto-
rum multitudinem est, Demosthenem sequi uultis,
& si illam præclaram, & eximiam speciem orato-
ris perfecti, & pulchritudinem adamaſtis: aut uo-
bis hac Carneadia, aut illa Aristotelia uis comprehen-
denda est. Nanque, ut ante dixi, ueteres illi usque
ad Socratem omnem omnium rerum, quæ ad mores
hominum, quæ ad uitam, quæ ad uirtutem, quæ
ad remp. pertinebant, cognitionem & scientiam
cum dicendi ratione iungebant: postea dissociati, ut
exposui, à Socrate diserti à doctis, & deinceps à
Socraticis item omnibus, philosophi eloquentiam de-
spexerunt, oratores sapientiam; neque quidquam
ex alterius parte tetigerunt, nisi quod illi ab his, aut
ab illis hi mutuarentur, ex quo promiscue haurirent,
si manere in pristina communione uoluissent. Sed ut
Pontifices ueteres propter sacrificiorum multitudinem
tres uiros Epulones esse uoluerunt, cum essent ipsi à
Numa, ut etiam illud ludorum epulare sacrificium
facerent, instituti: sic Socratici à se causarum actio-
res, à communi philosophiæ nomine separauerunt,
cum ueteres dicendi & intelligendi mirificam socie-
tatem esse uoluissent. Quæ cum ita sint, paululum
equidem de me deprecabor, & petam à uobis, ut ea,
quæ dicam, non de memet ipso, sed de oratore dicere
putetis. Ego enim sum is, qui cum summo studio pa-
tris in pueritia doctus essem, & in forum ingenij
tantum, quantum ipse sentio, non tantum, quantum

ipse forsitan uobis uidear, detulissim, non possum dicere me hæc, quæ nunc complector, perinde, ut dicam discenda esse, didicisse, quippe qui omnium maturissime ad publicas causas accesserim, annosq; natus unum & uiginti nobilissimum hominem & eloquentissimum in iudicium uocarim, cui disciplina fuerit forum, magister usus, & leges, & instituta populi R. mosq; maiorum. Paulum, sitiens istarum artium, de quibus loquor, gustauit Quæstor in Asia, cum essem æqualem fere meum ex Academia rhetorem nactus Metrodorum illum, de cuius memoria commemorauit Antonius; & inde decedens, Athenis: ubi ego diutius essem moratus, nisi Atheniensibus, quod mysteria non referrent, ad quæ biduo serius ueneram, succensuissem. Quare hoc, quod complector tantam scientiam uimq; doctrinæ, non modo non pro me, sed contra me est potius, (non enim, quid ego, sed quid orator possit, disputo) atque hos omnes, qui artes rhetoricas exponunt, perridiculos. scribunt enim de litium genere, et de principijs, & de narrationibus: illa uis autem eloquentiæ tanta est, ut omnium rerum, uirtutum, officiorum, omnisq; naturæ, quæ mores hominum, quæ animos, quæ uitam continet, originem, uim, mutationesq; teneat; eadem mores, leges, iura describat; remp. regat; omnia, quæ ad quancunque rem pertineant, ornate copioseq; dicat. In quo genere nos quidem uersamur tantum, quantum possumus; quantum ingenio, quantum mediocri doctrina, quantum usu ualemus: neque tamen istis, qui in una

philosophia quasi tabernaculum uitæ suæ colloca-
runt, multum sane in disputatione concedimus.
quid enim meus familiaris C. Velleius afferre po-
test, quamobrem uoluptas sit summum bonum, quod
ego non copiosius possim uel tutari, si uelim, uel re-
fellere ex illis locis, quos exposuit Antonius, hac di-
cendi exercitatione, in qua Velleius est rudis, unus-
quisque nostrum uersatus? Quid est, quod aut Sex.
Pompeius, aut duo Balbi, aut meus amicus, qui cum
Panætio uixit, M. Visellius, de uirtute, homines
Stoici, possint dicere, qua in disputatione ego his de-
beam, aut uestrum quisquam concedere? non est
philosophia similis artium reliquarum. nam quid fa-
ciet in geometria, qui non didicerit? quid in musicis?
aut taceat oportebit, aut ne sanus quidem iudice-
tur. Hæc uero, quæ sunt in philosophia, ingeniis
eruuntur ad id, quod in quoque uerisimile est, eli-
clendum acutis atque acribus; eaq; exercitata ora-
tione poliuntur. Hic hic noster uulgaris orator, si
minus erit doctus, attamen in dicendo exercitatus,
hac ipsa exercitatione communi, istos quidem no-
stros uerberabit, neque se ab ijs contemni ac despici
sinet: sin aliquis extiterit aliquando, qui Aristotelio
more de omnibus rebus in utranque sententiam pos-
sit dicere, & in omni causa duas contrarias oratio-
nes præceptis illius cognitis explicare; aut hoc Arce-
silæ modo & Carneadis contra omne, quod proposi-
tum sit, differat; quiq; ad eam rationem adiungat
hunc rhetoricum usum, moremq; exercitationemq;
dicendi; is sit uerus, is perfectus, is solus orator, nam

neque sine forensibus nervis satis uehementis, et gra-
 uis, nec sine uarietate doctrinae satis politus, et sa-
 piens esse orator potest. Quare Coracem istum ue-
 strum patiamur nos quidem pullos suos excludere in
 nido, qui euolent clamatores odiosi ac molesti: Pam-
 philumq; nescio quem sinamus in infulis tantam
 rem, tanquam pueriles delicias aliquas, depingere:
 nosq; ipsi hac tam exigua disputatione hesterni et
 hodierni diei totum oratoris munus explicemus;
 dummodo illa res tanta sit, ut omnibus philosopho-
 rum libris, quos nemo oratorum istorum unquam
 attigit, comprehensa esse uideatur. Tum Catulus,
 Haudquaquam hercle, inquit, Crasse mirandum
 est, esse in te tantam dicendi uel uim, uel suauita-
 tem, uel copiam: quem quidem antea natura rebar
 ita dicere, ut mihi non solum orator summus, sed
 etiam sapientissimus homo uiderere: nunc intelligo
 illa te semper etiam potiora duxisse, quæ ad sapien-
 tiam spectarent, atque ex his hanc dicendi copiam
 fluxisse: sed tamen cum omneis gradus ætatis recor-
 dor tuæ; cumq; uitam tuam ac studia considero;
 neque, quo tempore ista didiceris, uideo; nec magno-
 pere te istis studiis, hominibus, libris intelligo dedi-
 tum: neque tamen possum statuere, utrum magis
 mirer, te illa, quæ mihi persuades maxima esse ad-
 iumenta, potuisse in tuis tantis occupationibus per-
 discere, an, si non potueris, posse isto modo dicere.
 Hic Crassus, Hoc tibi, inquit, Catule primum per-
 suadeas uelim, me non multo secus facere, cum de
 oratore disputem, ac facerem, si esset mihi de hi-

strione dicendum: negarem enim posse eum satisfacere in gestu, nisi palæstram, nisi saltare didicisset: neque, ea cum dicerem, me esse histrionem necesse esset, sed fortasse non stultum alieni artificii existimarem. Similiter nunc de oratore, uestro impulsu loquor, summo scilicet. semper enim, quacunque de arte, aut facultate quæritur, de absoluta et perfecta quæri solet. quare, si iam me uultis esse oratorem, si etiam sat bonum, si bonum denique, non repugnabo: (quid enim nunc sim ineptus? ita me existimari scio) quod si ita est, summus tamen certe non sum. neque enim apud homines res est ulla difficilius, neque maior, neque quæ plura adiumenta doctrinæ desideret. attamen, quoniam de oratore nobis disputandum est, de summo oratore dicam necesse est. uis enim & natura rei, nisi perfecta ante oculos ponitur, qualis et quanta sit, intelligi non potest. Me autem Catule fateor neque hodie in istis libris, & cum istis hominibus uiuere; nec uero, id quod tu recte commeministi, ullum unquam habuisse sepositum tempus ad discendum; ac tantum tribuisse doctrinæ temporis, quantum mihi puerilis ætas, forenses ferie concesserint. At si quæris Catule, de doctrina ista quid ego sentiam: non tantum ingenioso homini, & ei, qui forum, qui curiam, qui causas, qui remp. spectet, opus esse arbitror temporis, quantum sibi ijsumpserunt, quos discentes uita defecit. omnes enim artes aliter ab ijs tractantur, qui eas ad usum transferunt; aliter ab ijs, qui ipsarum artium tractatu delectati, nihil in uita sunt aliud acturi.

Magister

Magister hic Samnitium summa iam senectute est,
 & quotidie commentatur: nihil enim curat aliud,
 * atque uelocius puer addidicerat. sed quod erat ap-
 ptus ad illud, totumq; cognorat, fuit, ut est apud
 Lucilium,

Quamuis bonus ipse

Samnis, in ludo ac rudibus cuius satis asper.

sed plus operæ foro tribuebat, amicis, rei familiari.

Valerius quotidie cantabat: erat enim scenicus. quid
 faceret aliud? At Numerius Furius, noster fami-
 liaris, cum est commodum, cantat: est enim pater-
 familias, est eques Romanus; puer didicit, quod di-
 scendum. Eadem ratio est harum artium maxima-
 rum. dies & noctes uirum summa uirtute & pru-
 dentia uidebamus, philosopho cum operam daret,
 Q. Tiberonem: at eius auunculum uix intellige-
 res id agere, cum ageret tamen, Africanum. Ista
 dicuntur facile; si & tantum sumas, quantum opus
 sit; & habeas, qui docere fideliter possit; & scias
 etiam ipse discere. sed si tota uita nihil uelis aliud
 agere, ipsa tractatio & quæstio quotidie ex se gignit
 aliquid, quod cum desidiosa delectatione uestiges. ita
 fit, ut agitatione rerum sit infinita cognitio; faci-
 lis usus doctrinam confirmet; mediocris opera tri-
 buatur; memoria studiumq; permaneat. libet autem
 semper discere, ut si uelim ego talis optime ludere,
 aut pilæ studiotenear, etiam fortasse si assequi non
 possim: at alij, quia præclare faciunt, uehemen-
 tius, quàm causa postulat, delectantur, ut Titius
 pila, Brulla talis. Quare nihil est, quod quisquam

Q

DE ORATORE

magnitudinem artium ex eo, quod senes discunt, pertimescat: nanque aut senes ad eas accesserunt, aut usque ad senectutem in studiis detinentur, aut sunt tardissimi. Res quidem se mea sententia sic habet, ut, nisi quod quisque cito potuerit, nunquam omnino possit perdiscere. Iam iam, inquit Catulus, intelligo Crasse quid dicas: & hercule assentior: satis uideo tibi, homini ad perdiscendum acerrimo, ad ea cognoscenda, quæ dicis, fuisse temporis. Pergis'ne, inquit Crassus, me, quæ dicam, de me, non de re, putare dicere? Sed iam, si placet, ad instituta redeamus. Mihi uero, Catulus inquit, placet. Tum Crassus, Quorsum igitur hæc spectat, inquit, tam longe, & tam alte repetita oratio? hæc duæ partes, quæ mihi supersunt, illustrandæ orationis, ac totius eloquentiæ cumulandæ, quarum altera dici postulat ornate, altera apte, hanc habent uim, ut sit quammaxime iucunda, quammaxime in sensus eorum, qui audiunt, influat, & quamplurimis sit rebus instructa. Instrumentum autem hoc forense, litigiosum, acre, tractum ex uulgi opinionibus, exiguum sane atque mendicum est: illud rursus ipsum, quod tradunt isti, qui profitentur se dicendi magistros, non multo est maius, quam illud uulgare ac forense. Apparatu nobis opus est, & rebus exquisitis undique, & collectis, arcessitis, compertatis; ut tibi Cæsar faciendum est ad annum; ut ego in Aedilitate laboraui; quod quotidianis & uernaculis rebus satisfacere me posse huic populo non putabam. Verborum eligendorum, et collocandorum,

Et concludendorum facilis est uel ratio, uel sine ra-
 tione ipsa exercitatio. Rerum est sylua magna;
 quam cum Græci iam non tenerent, ob eamq; cau-
 sam iuuentus nostra dedisceret pene discendo; etiam
 Latini, si dijs placet, hoc biennio magistri dicendi
 extiterunt: quos ego Censor edicto meo sustuleram;
 non quo, ut nescio quos dicere aiebant, acui ingenia
 adolescentium nollem; sed contra ingenia obtundi
 nolui, corroborari impudentiam. nam apud Græcos,
 cuiusmodi essent, uidebam tamen esse, præter hanc
 exercitationem linguæ, doctrinam aliquam, et hu-
 manitatem dignam scientia: hos uero novos magi-
 stros nihil intelligebam posse docere, nisi ut auderent:
 quod etiam cum bonis rebus coniunctum, per se ip-
 sum est magnopere fugiendum. hoc cum unum tra-
 deretur; et cum impudentiæ ludus esset; putauî es-
 se Censoris, ne longius id serperet, providere. quan-
 quam non hæc ita statuo atque decerno, ut desperem
 Latine ea, de quibus disputauimus, tradi ac per-
 poliri: patitur enim et lingua nostra, et natura
 rerum, ueterem illam, excellentemq; prudentiam
 Græcorum ad nostrum usum, moremq; transferri:
 sed hominibus opus est eruditio; qui adhuc in hoc
 quidem genere nostri nulli fuerunt: sin quando ex-
 titerint, etiam Græcis erunt antepponendi. Ornatur
 igitur oratio genere primum, et quasi colore quo-
 dam, et succo suo. nam ut grauis, ut suavis, ut
 erudita sit, ut liberalis, ut admirabilis, ut polita;
 ut sensus, ut dolores habeat, quantum opus sit; non
 est singulorum articulorum: in toto spectantur hæc

DE ORATORE

corpore: ut porro conspersa sit quasi uerborum sententiarumq; floribus, id non debet esse fusum æqualiter per omnem orationem, sed ita distinctum, ut sint quasi in ornatu disposita quædam insignia et lumina. Genus igitur dicendi est eligendum, quod maxime teneat eos, qui audiant, & quod non solum delectet, sed etiam sine satietate delectet. (non enim à me iam expectari puto, ut moneam, ut caueatis, ne exilis, ne inculta sit uestra oratio, ne uulgaris, ne obsoleta: aliud quiddam maius & ingenia me hortantur uestra, & ætates) difficile enim dictu est, quænam causa sit, cur, ea quæ maxime sensus nostros impellunt uoluptate, & specie prima acerrime commouent, ab ijs celerrime fastidio quodam et satietate abalienemur. Quanto, colorum pulchritudine, et uarietate, floridiora sunt in picturis nouis pleraque, quàm in ueteribus? quæ tamen etiam si primo aspectu nos ceperunt, diutius non delectant; cum ijdem nos in antiquis tabulis illo ipso horrido obsoletoq; teneamur. Quanto molliores sunt, & delicatioris in cantu flexiones, et falsæ uoculæ, quàm certæ, & seueræ? quibus tamen non modo austeri, sed, si sæpius fiunt, multitudo ipsa reclamat. Licet hoc uidere in reliquis sensibus, unguentis minus diu nos delectari summa & acerrima suauitate conditis, quàm his moderatis; & magis laudari quod terram, quàm quod crocum olere uideatur: in ipso tactu esse modum & mollitudinis, & leuitatis. Quin etiam gustatus, qui est sensus ex omnibus maxime uoluptarius, quiq; dulcitudine præter ceteras

ros sensus commouetur, quàm cito id, quod ualde dulce est, aspernatur ac respuat? quis potione uti, aut cibo dulci diutius potest? cum utroque in genere ea, quæ leuiter sensum uoluptate moueant, facillime fugiant satietatem. sic omnibus in rebus uoluptatibus maximis fastidium finitimum est. Quo, hoc minus in oratione miremur, in qua uel ex poetis, uel ex oratoribus possumus iudicare, concinnam, distinctam, ornatam, festiuam, sine intermissione, sine reprehensione, sine uarietate, quamuis claris sit coloribus picta uel poesis, uel oratio, non posse in delectatione esse diuturna. atque eo citius in oratoris, aut in poetæ cincinnis ac fucis offenditur; quod sensus in nimia uoluptate natura, non mente satiantur; in scriptis & in dictis, non aurium solum, sed animi iudicio etiam magis, infucata uitia noscuntur. Quare, bene & præclare, quamuis nobis sæpe dicatur: belle & festiue, nimium sæpe uolo. quanquam illa ipsa exclamatio, Non potest melius, sit uelim crebra, sed habeat tamen illa in dicendo admiratio ac summa laus umbram aliquam et recessum, quo magis id, quod erit illuminatum, extare atque eminere uideatur. Nunquam agit hunc uersum Roscius eo gestu, quo potest,
Nam sapiens uirtuti honorem præmium, haud prædam, petit;
sed abiicit prorsus, ut in proximo,
Sed quid uideo? ferro septus possidet sedes sacras,
Incipiat, aspiciat, admiretur, stupefcat.
quid ille alter?

DE ORATORE

Quid petam præsidii?

quàm leniter, quàm remisse, quàm non actuose? in-
stat enim,

O pater, o patria, o Priami domus.

In quo tanta commoueri actio non posset, si esset con-
sumpta superiore motu, & exhausta. Neque id a-
ctores prius uiderunt, quàm ipsi poetæ, quàm deni-
que illi etiam, qui fecerunt modos: à quibus utrisque
summittitur aliquid, deinde augetur, extenuatur,
inflatur, uariatur, distinguitur. Ita sit nobis igitur
ornatus & suavis orator, nec tamen potest aliter es-
se, ut suauitatem habeat austeram & solidam, non
dulcem atque decoctam. nam ipsa ad ornandum
præcepta, quæ dantur, eiusmodi sunt, ut ea quam-
uis uitiōsissimus orator explicare possit. Quare, ut
ante dixi, primum sylua rerum ac sententiarum
comparanda est; qua de parte dixit Antonius. hæc
formanda filo ipso & genere orationis, illuminanda
uerbis, uarianda sententiis. Summa autem laus elo-
quentiæ est, amplificare rem ornando: quod ualet
non solum ad augendum aliquid et tollendum altius
dicendo, sed etiam ad extenuandum atque abiicien-
dum. Id desideratur omnibus ijs in locis, quos ad fi-
dem orationis faciendam adhiberi dixit Antonius, uel
cum explanamus aliquid, uel cum conciliamus ani-
mos, uel cum concitamus. Sed in hoc, quod postre-
mum dixi, amplificatio potest plurimum; eaq; una
laus oratoris est, & propria maxime. Etiam maior
est illa exercitatio, quam extremo sermone instruxit
Antonius, primo reiiciebat, laudandi et uituperan-

di . nihil est enim ad exaggerandam & amplifican-
dam orationem accommodatius , quàm utrunque
horum cumulatissime facere posse . Consequentur
etiam illi loci , qui quanquam proprij causarum , &
inhærentes in eorum nervis esse debent , tamen , quia
de universa re tractari solent , communes à veteribus
nominati sunt : quorum partim habent vitiorum &
peccatorum acrem quandam cum amplificatione in-
cusationem , aut querelam , contra quam dici nihil
solet , nec potest , ut in depeculatorem , in proditorem ,
in parricidam , quibus uti confirmatis criminibus o-
portet : aliter enim ieiuni sunt , atque inanes : alij
autem habent deprecationem , aut miserationem : alij
vero ancipites disputationes ; in quibus de universo
genere in utranque partem differi copiose licet . Quæ
exercitatio nunc propria duarum philosophiarum ,
de quibus ante dixi , putatur : apud antiquos erat
eorum , à quibus omnis de rebus forensibus dicendi
ratio & copia petebatur . De uirtute enim , de offi-
cio , de æquo & bono , de dignitate , honore , igno-
minia , præmio , pœna , similibusq; de rebus in utran-
que partem dicendi , omnino & uim & artem ha-
bere debemus : sed quoniam de nostra possessione de-
pulsæ , in paruo & eo litigioso prædiolo relictæ sumus ,
& aliorum patroni nostra tenere tueriq; non potui-
mus ; ab ijs , quod indignissimum est , qui in nostrum
patrimonium irruperunt , quod opus est nobis , mu-
tuemur . Dicunt igitur nunc quidem illi , qui ex
particula parua urbis , ac loci nomen habent , &
Peripatetici philosophi , aut Academici nominantur ,

Q. iiij

DE ORATORE

olim autem propter eximiam rerum maximarum scientiam à Græcis Politici philosophi appellati, uniuersarum rerum publicarum nomine uocabantur, omnem ciuilem orationem in horum alterutro genere uersari, aut definita controuersia certis temporibus ac reis, hoc modo, placeat ne à Carthaginensibus captiuos nostros redditus suis recuperari; aut infinite de uniuerso genere, quærentis, quid omnino de captiuo statuendum, ac sentiendum sit. atque horum superius illud genus causam, aut controuersiam appellant; eamq; tribus, lite, aut deliberatione, aut laudatione definiunt: hæc autem altera quæstio infinita, & quasi proposita, consultatio nominatur. atque hæcenus loquuntur. Etiam hac instituendo diuisione utuntur, sed ita, non ut iure, aut iudicio, ut denique recuperare amissam possessionem, sed ut ex iure ciuili surculo defringendo usurpare uideantur. Nam illud alterum genus, quod est temporibus, locis, reis definitum, obtinent, atque id ipsum lacinia: (nunc enim apud Philonem, quem in Academia maxime uigere audio, etiam harum iam causarum cognitio exercitatioq; celebratur) alterum uero tantummodo in prima arte tradenda nominant, & oratoris esse dicunt: sed neque uim, neque naturam eius, nec partes, nec genera proponunt: ut præteriri omnino fuerit satius, quam attentatum deferri. nunc enim inopia reticere intelliguntur, tum iudicio uiderentur. Omnis igitur res eandem habet naturam ambigendi, de qua quæri et disceptari potest, siue in infinitis consultationibus disceptatur, siue

ue in ijs causis, quæ in civili, atque in forensi disceptatione uersantur: neque est ulla, quæ non aut ad cognoscendi, aut ad agendi uim rationemq; referatur. nam aut ipsa cognitio rei scientiaq; perquiritur, ut, Virtus suam ne propter dignitatem, an propter fructus aliquos expetatur: aut agendi consilium exquiritur, ut, Sit ne sapienti capeßenda respublica. Cognitionis autem tres modi, coniectura, definitio, & ut ita dicam, consecutio. Nam, quid in re sit, coniectura quæritur, ut illud, Sit ne in humano genere sapientia. Quam autem uim quæque res habeat, definitio explicat, ut si quærat, quid sit sapientia. Consecutio autem tractatur, cum, quid quanque rem sequatur, inquiritur, ut illud, Sit ne aliquando mentiri boni uiri. Redeunt rursus ad coniecturam, eamq; in quatuor genera dispertunt. nam aut, quid sit, quæritur, hoc modo, Naturæ ne sit ius inter homines, an opinionibus: aut, quæ sit origo cuiusque rei, ut, quod sit initium legum aut rerum publicarum: aut causa & ratio, ut si quærat, cur doctissimi homines de maximis rebus dissentiant: aut de immutatione, ut si disputetur, num interire uirtus in homine, aut num in uitium possit conuerti. Definitionis autem sunt disceptationes, ut cum quæritur, quid in communi mente quasi impressum sit; ut si differatur, id ne sit ius, quod maximæ parti sit utile: aut cum, quid cuiusque sit proprium, exquiritur, ut, Ornate dicere proprium ne sit oratoris, an id etiam aliquis præterea possit: aut cum res distribuitur in partes, ut si quæ-

D E O R A T O R E

ratur, quot sint genera rerum expetendarum, ut, sint ne tria, corporis, animi, externarumq; rerum: aut cum, quæ forma & quasi naturalis nota cuiusque sit, describitur, ut si quæratür auari species, seditiosi, gloriosi. Consecutionis autem duo prima quæstionum genera ponuntur. nam aut simplex est disceptatio, ut si differatur, expetenda ne sit gloria; aut ex comparatione, laus an diuitiæ magis expetendæ sint. Simplicium autem sunt tres modi, de expetendis fugiendisue rebus, ut expetendi ne honores sint, num fugienda paupertas: de æquo aut iniquo, æquum ne sit ulcisci iniurias etiam propinquorum: de honesto aut turpi, ut hoc, sit ne honestum gloriæ causa mortem obire. Comparationis autem duo sunt modi; unus, cum, idem ne sit, an aliquid intersit, quæritur; ut metuere & uereri, ut rex & tyrannus, ut assentator & amicus: alter, cum, quid præstet aliud alij, quæritur; ut illud, optimi ne cuiusque sapientes, an populari laude ducantur. Atque eæ quidem disceptationes, quæ ad cognitionem referuntur, sic fere à doctissimis hominibus describuntur. quæ uero referuntur ad agendum, aut in officij disceptatione uersantur; quo in genere, quid rectum faciendumq; sit, quæritur; cui loco omnis uirtutum & uitiorum est sylua subiecta: aut in animorum aliqua permotione aut gignenda, aut sedanda tollendaue tractantur. huic generi subiectæ sunt cohortationes, obiurgationes, consolationes, miserationes, omnisq; ad omnem animi motum & impulsio, & si ita res feret, mitigatio. Explicatis

igitur his generibus ac modis disceptationum omnium, nihil sane ad rem pertinet, si qua in re discrepauit ab Antonij diuisione nostra partitio: eadem enim sunt membra in utrisque disputationibus, sed paulo secus à me, atque ab illo, partita ac distributa. Nunc ad reliqua progrediar, meq; ad meum munus pensumq; reuocabo. Nam ex illis locis, quos exposuit Antonius, omnia sunt ad quæque genera quæstionum argumenta sumenda: sed alijs generibus alij loci magis erunt apti: de quo, non tam quia longum est, quàm quia perspicuum, dici nihil est necesse. Ornatissimæ sunt igitur orationes eæ, quæ latissime uagantur, & à priuata ac singulari controuersia se ad uniuersi generis uim explicandam conferunt & conuertunt; ut ij, qui audiant, natura, & genere, & uniuersa re cognita, de singulis reis, & criminibus, & litibus statuere possint. Hanc ad consuetudinem exercitationis uos adolescentes est cohortatus Antonius, atque à minutis angustisq; concertationibus ad omnem uim uarietatemq; differendi traducendos putauit. Quare non est paucorum libellorum hoc munus, ut ij, qui scripserunt de dicendi ratione, arbitrati sunt, neque Tusculani atque huius ambulationis antemeridianæ, aut nostræ pomeridianæ sessionis. non enim solum acueda nobis neque procudenda lingua est; sed onerandum complendumq; pectus maximarum rerum & plurimarum suauitate, copia, uarietate. nostra est enim (si modo nos oratores sumus, si in ciuium disceptationibus, si in periculis, si in deliberationibus

DE ORATORE

publicis adhibendi auctores & principes sumus) nostra est, inquam, omnis ista prudentiae doctrinaeque possessio; in quam homines quasi caducam atque uacuum abundantes otio nobis occupatis inuolauerunt; atque etiam aut irridentes oratorem, ut ille in Gorgia Socrates, cauillantur; aut aliquid de oratoris arte paucis praecipiant libellis, eosque rhetoricos inscribunt: quasi non illa sint propria rhetorum, quae ab iisdem de iustitia, de officio, de ciuitatibus instituendis & regendis, de omni uiuendi, denique etiam de naturae ratione dicuntur. Quae quoniam iam aliunde non possumus, sumenda sunt nobis ab iis ipsis, à quibus expilati sumus; dummodo illa ad hanc ciuilem scientiam, quò pertinent, & quam intuentur, transferamus; neque, ut ante dixi, omnem teramus in his discendis rebus aetatem; sed, cum fontes uiderimus, quos nisi qui celeriter cognorit, nunquam cognoscet omnino, tum, quotiescunque opus erit, ex iis tantum, quantum res petet, hauriemus. Nam neque tam est acris acies in naturis hominum & ingenijs, ut res tantas quisquam nisi monstratas possit uidere; neque tanta tamen in rebus obscuritas, ut eas non penitus acri uir ingenio cernat, si modo aspexerit. In hoc igitur tanto, tamque immenso campo cum liceat oratori uagari libere, atque, ubicunque constiterit, consistere in suo; facile suppeditat omnis apparatus ornatusque dicendi. Rerum enim copia uerborum copiam gignit: & si est honestas in rebus ipsis, de quibus dicitur, existit ex rei natura quidam splendor in uerbis. sit modo is, qui dicet, aut

scribet, institutus liberaliter educatione doctrinâq;
 puerili; & flagret studio; & à natura adiuuetur;
 & in uniuersorum generum infinitis disceptationi-
 bus exercitatus, ornatissimos scriptores oratoresq; ad
 cognoscendum imitandumq; cognorit: nã ille haud
 sane, quemadmodum uerba struat & illuminet, à
 magistris istis requiret. Ita facile in rerum abundan-
 tia ad orationis ornamenta sine duce, natura ipsa,
 si modo est exercitata, labetur. Hic Catulus, Dii
 immortales, inquit, quantam rerum uarietatem,
 quantam uim, quantam copiam Crasse complexus
 es; quantisq; ex angustiis oratorem educere ausus
 es, et in maiorum suorum regno collocare. Nanque
 illos ueteres doctores auctoresq; dicendi nullum ge-
 nus disputationis à se alienum putasse accepimus,
 semperq; esse in omni orationis ratione uersatos. ex
 quibus Heleus Hippias, cum Olympiam uenisset,
 maxima illa quinquennali celebritate ludorum glo-
 riatus est, cuncta pene audiente Græcia, nihil esse
 ulla in arte rerum omnium, quod ipse nesciret; nec
 solum has artes, quibus liberales doctrinæ atque in-
 genuæ continerentur, geometriam, musicam, lite-
 rarum cognitionem & poetarum, atque illa, quæ
 de hominum moribus, quæ de rebus publicis diceren-
 tur; sed annulum, quem haberet, pallium, quo ami-
 ctus, soccos, quibus indutus esset, se sua manu con-
 fecisse. scilicet nimis hic quidem est progressus: sed
 ex eo ipso est coniectura facilis, quantum sibi illi ipsi
 oratores de præclarissimis artibus appetierint, qui ne
 sordidiores quidem repudiarint. Quid de Prodicto

DE ORATORE

Cio, quid de Thrasymacho Calcedonio, de Protago-
ra Abderita loquar? quorum unusquisque pluri-
mum temporibus illis etiam de natura rerum &
differuit, & scripsit. Ipse ille Leontinus Gorgias,
quo patrono, ut Plato uoluit, philosopho succu-
buit orator; qui aut non est uictus unquam à So-
crate, neque sermo ille Platonis uerus est; aut, si
est uictus, eloquentior uidelicet fuit, & disertior
Socrates, & ut tu appellas, copiosior & melior o-
rator: sed hic in illo ipso Platonis libro de omni re,
quæcunque in disceptationem quæstionemq; uoca-
retur, se copiosissime dicturum esse profitetur: isq;
princeps ex omnibus ausus est in conuentu posce-
re, qua de re quisque uellet audire: cui tantus
honus habitus est à Græcia, soli ut ex omnibus
Delphis non inaurata statua, sed aurea statueretur.
Atque ij, quos nominaui, multiq; præterea summi
dicendi doctores uno tempore fuerunt: ex quibus in-
telligi potest, ita se rem habere, ut tu Crasse dicis,
oratorisq; nomen apud antiquos in Græcia maiore
quadam uel copia, uel gloria floruisse. Quo qui-
dem magis dubito, tibi ne plus laudis, an Græcis ui-
tuperationis esse tribuendum statuam: cum tu, in
alia lingua ac moribus natus, occupatissima in ciui-
tate, uel priuatorum negotijs pene omnibus, uel or-
bis terræ procuratione, ac summi imperij guberna-
tione districtus, tantam uim rerum cognitionemq;
comprehenderis, eamq; omnem cum eius, qui consi-
lio & oratione in ciuitate ualeat, scientia atque exer-
citatione sociaris; illi, nati in literis, ardentesq; his

studijs, otio uero diffuentes, non modo nihil acqui-
 sierint, sed ne relietum quidem, & traditum, &
 suum conseruauerint. Tum Crassus, Non in hac,
 inquit, una Catulere, sed in alijs etiam compluri-
 bus, distributione partium ac separatione magnitu-
 dines sunt artium diminutæ. An tu existimas, cum
 esset Hippocrates ille Couis, fuisse tum alios medicos,
 qui morbis, alios, qui uulneribus, alios, qui oculis
 mederentur? num geometriam Euclide aut Archi-
 mede, num musicam Damone aut Aristoxeno, num
 ipsas literas Aristophane aut Callimacho tractante
 tam discriptas fuisse, ut nemo genus uniuersum
 completeretur, atque ut alius aliam sibi partem, in
 qua elaboraret, seponeret? Equidem sæpe hoc audi-
 ui de patre & de socero meo, nostros quoque homi-
 nes, qui excellere sapientiæ gloria uellent, omnia,
 quæ quidem tum hæc ciuitas nossent, solitos esse com-
 plecti. Meminerant illi Sex. Aelium: M. uero Ma-
 nilium nos etiam uidimus transuerso ambulantiem
 foro: quod erat insigne, eum, qui id faceret, face-
 re ciuibus omnibus consilij sui copiam: ad quos olim
 & ita ambulantes, & in solio sedentes domi sic adi-
 batur, non solum ut de iure ciuili ad eos, uerum
 etiam de filia collocanda, de fundo emendo, de agro
 colendo, de omni denique aut officio aut negotio re-
 ferretur. Hæc fuit P. Crassi illius ueteris, hæc Ti.
 Coruncaniij, hæc proauj generi mei Scipionis, pru-
 dentissimi hominis, sapientia; qui omnes Pontifices
 maximi fuerunt; ut ad eos de omnibus diuinis atque
 humanis rebus referretur: ijdemq; & in senatu, &

DE ORATORE

apud populum, & in causis amicorum, & domi,
 & militiæ consilium suum fidemq; præstabant.
 quid enim M. Catoni, præter hanc politissimam do-
 ctrinam transmarinam, atque aduentitiam, defuit?
 num, quia ius civile didicerat, causas non dicebat?
 aut quia poterat dicere, iuris scientiam negligebat?
 at utroque in genere & laborauit, & præstitit.
 num propter hanc ex priuatorum negotijs collectam
 gratiam tardior in rep. capeffenda fuit? nemo apud
 populum fortior, nemo melior senator: idem facile
 optimus Imperator: denique nihil in hac ciuitate tem-
 poribus istis sciri disciue potuit, quod ille non cum
 inuestigari, & scierit, tum etiam conscripserit.
 Nunc contra plerique ad honores adipiscendos, & ad
 rempublicam gerendam nudi ueniunt atque iner-
 mes, nulla cognitione rerum, nulla scientia ornat.
 sin aliquis excellit unus è multis; effert se, si unum
 aliquid affert, ut bellicam uirtutem, aut usum ali-
 quem militarem, quæ sane nunc quidem obsoleue-
 runt; aut iuris scientiam, ne eius quidem uniuersi;
 nam pontificium, quod est coniunctum, nemo discit;
 aut eloquentiam, quam in clamore & in uerborum
 cursu positam putant: omnium uero bonarum ar-
 tium, denique uirtutum ipsarum societatem cognat-
 ionemq; non norunt. Sed ut ad Græcos referam ora-
 tionem, (quibus carere in hoc quidem sermonis ge-
 nere non possumus: nam ut uirtutis à nostris, sic
 doctrinæ sunt ab illis exempla petenda) septem fuis-
 se dicuntur uno tempore, qui sapientes & haberen-
 tur, & uocarentur: hi omnes, præter Miletium
 Thalem,

Thalem, ciuitatibus suis præfuerunt. Quis doctior
 iisdem illis temporibus, aut cuius eloquentia literis
 instructior fuisse traditur, quàm Pisistrati? qui
 primus Homeri libros, confusos antea, sic disposuisse
 dicitur, ut nunc habemus. non fuit ille quidem ciui-
 bus suis utilis, sed ita eloquentia floruit, ut literis
 doctrinâq; præstaret. Quid Pericles? de cuius dicen-
 di copia sic accepimus, ut, cum contra uoluntatem
 Atheniensium loqueretur pro salute patriæ, seue-
 rius tamen id ipsum, quod ille contra populares ho-
 mines diceret, populare omnibus & iucundum ui-
 deretur: cuius in labris ueteres comici, etiam cum
 illi maledicerent, quod tum Athenis fieri licebat, le-
 porem habitasse dixerunt; tantamq; in eo uim fuisse,
 ut in eorum mentibus, qui audissent, quasi aculeos
 quosdam relinqueret. At hunc non declamator ali-
 quis ad clepsydram latrare docuerat, sed, ut acce-
 pimus, Clazomenius ille Anaxagoras, uir summus
 in maximarum rerum scientia. itaque hic, doctri-
 na, consilio, eloquentia excellens, quadraginta an-
 nos præfuit Athenis, & urbanis eodem tempore &
 bellicis rebus. Quid Critias? quid Alcibiades? ciui-
 tatibus suis quidem non boni, sed certe docti atque
 eloquentes, non'ne Socraticis erant disputationibus
 eruditi? Quis Dionem Syracusum doctrinis omni-
 bus expoliuit? non Plato? atque eum idem ille, non
 linguæ solum, uerum etiam animi ac uirtutis ma-
 gister, ad liberandam patriam impulit, instruxit,
 armauit. Alijs'ne igitur artibus hunc Dionem in-
 stituit Plato? alijs Isocrates clarissimum uirum Ti-

DE ORATORE

motheum, Cononis præstantissimi Imperatoris filium, summum ipsum Imperatorem, hominemq; doctissimum? aut alijs Pythagoreus ille Lysis Thebanum Epaminondam, haud scio an summum uirum unum omnis Græciæ? aut Xenophon Agesilaum? aut Philolaum Archytas Tarentinus? aut ipse Pythagoras totam illam ueterem Italiæ Græciam, quæ quondam magna uocitata est? Equidem non arbitror. sic enim uideo, unam quandam omnium rerum, quæ essent homine erudito dignæ, atque eo, qui in rep. uellet excellere, fuisse doctrinam: quam qui acceperant, si ijsdem ingenio ad pronunciandum ualuerant, & se ad dicendum quoque non repugnante natura dedissent, eloquentia præstitisse. itaque ipse Aristoteles, cum florere Isocratem nobilitate discipulorum uideret; quod ipse suas disputationes à causis forensibus & civilibus ad inanem sermonis elegantiam transtulisset, mutauit repente totam formam prope disciplinæ suæ, uersumq; quendam Philoeteta paulo secus dixit. ille enim turpe sibi ait esse tacere cum Barbaris: hic autem, cum Isocratem pateretur dicere. itaque ornauit & illustrauit doctrinam illam omnem; rerumq; cognitionem cum orationis exercitatione coniunxit. Neque uero hoc fugit sapientissimum regem Philippum, qui hunc Alexandro filio doctorem accierit, à quo eodem ille et agendi acciperet præcepta, & eloquendi. Nunc siue quem uolet cum philosophum, qui copiam nobis rerum orationisq; tradat, per me appellet oratorem li-
cet: siue hunc oratorem, quem ego dico sapientiam iun-

Etiam habere eloquentiæ, philosophum appellare ma-
lit, non impediam: dummodo hoc constet, neque in-
fantiam eius, qui rem norit, sed eam explicare dicen-
do non queat; neque inscitiam illius, cui res non sup-
petit, uerba non desint, esse laudandam: quorum si
alterum sit optandum, malim equidem indisertam
prudentiam, quàm stultitiam loquacem. Sin quæri-
mus, quid unum excellat ex omnibus: docto oratori
palma danda est: quem si patiuntur eundem esse
philosophum, sublata controversia est: sin eos disjun-
gent, hoc erunt inferiores, quòd in oratore perfecto
inest illorum omnis scientia, in philosophorum autem
cognitione non continuo inest eloquentia: quæ quam-
uis contemnatur ab eis, necesse est tamen aliquem
cumulum illorum artibus afferre uideatur. Hæc cum
Crassus dixisset, parumper & ipse conticuit, & cæ-
teris silentium fuit. Tum Cotta, Equidem, inquit,
Crasse non possum queri, quòd mihi uideare aliud
quiddam, & non id, quod susceperis, disputasse:
plus enim aliquanto attulisti, quàm tibi erat tribu-
tum à nobis ac denunciatum. sed certe hæ partes fue-
runt tuæ, de illustranda oratione ut diceret: & eras
ipse iam ingressus; atque in quatuor partes omnem
orationis laudem descripseras: cumq; de duabus pri-
mis nobis quidem satis, sed, ut ipse dicebas, celeriter
exiguèq; dixisses, duas tibi reliquas feceras, quem-
admodum primum ornate, deinde etiam apte dicere-
mus: quòd cum ingressus esses, repente te quasi qui-
dam æstus ingenij tui procul à terra abripuit, atque
in altum à conspectu pene omnium abstraxit; om-

DE ORATORE

nemq; rerum scientiam complexus, non tu quidem
eam nobis tradidisti, (neque enim fuit tam exigui
temporis) sed apud hos quid profeceris, nescio; me
quidem in Academiam totum compulisti: in qua ue-
lim sit illud, quod sæpe posuisti, ut non necesse sit
consumere ætatem, atque ut possit is illa omnia cer-
nere, qui tantum modo aspexerit: sed, etiam si est
aliquanto spissius, aut si ego sum tardior, profecto
nunquam conquiescam, neque defatigabor ante,
quàm illorum ancipites uias rationesq; & pro omni-
bus, & contra omnia disputandi percepero. Tum
Cæsar, Vnum, inquit, me ex tuo sermone maxime
Crasse commouit, quòd eum negasti, qui non cito
quid didicisset, unquam omnino posse perdiscere: ut
mihi non sit difficile periclitari, & aut statim perci-
pere ista, quæ tu uerbis ad cælum extulisti; aut, si
non potuerim, tempus non perdere; cum tamen his
nostris possim esse contentus. Hic Sulpicius, Ego ue-
ro, inquit, Crasse neque Aristotelem istum, neque
Carneadem, nec philosophorum quenquam desidero:
uel me licet existimes desperare posse ista perdiscere,
uel, id quod facio, contemnere. mihi rerum foren-
sium et communium uulgaris hæc cognitio satis ma-
gna est ad eam, quam specto, eloquentiam: ex qua
ipsa tamen permulta nescio; quæ tum denique, cum
causa aliqua, quæ à me dicenda est, desiderat, quæ-
ro. Quamobrem, nisi forte es iam defessus, & si ti-
bi non graues sumus, refer ad illa te, quæ ad ipsius
orationis laudem splendoremq; pertinent: quæ ego ex
te audire uolui, non ut desperarem me eloquentiam

consequi posse, sed ut aliquid addiscerem. Tum Cras-
sus, Peruulgatas res requiris, inquit, & tibi non
incognitas Sulpici. quis enim de isto genere non do-
cuit, non instituit, non etiam scriptum reliquit?
sed geram morem, & ea duntaxat, quæ mihi nota
sunt, breuiter exponam tibi: censebo tamen ad eos,
qui auctores & inuectores sunt harum sane minu-
tarum rerum, reuertendum. Omnis igitur oratio
conficitur ex uerbis. quorum primum nobis ratio sim-
pliciter uidenda est, deinde coniuncte. Nam est qui-
dam ornatus orationis, qui ex singulis uerbis est;
alius, qui ex continuatis coniunctisq; constat. Ergo
utemur uerbis aut ijs, quæ propria sunt, & certa
quasi uocabula rerum, pene una nata cum rebus
ipsis; aut ijs, quæ transferuntur, & quasi alieno in
loco collocantur; aut ijs, quæ nouamus & facimus
ipsi. In proprijs est igitur uerbis illa laus oratoris, ut
abiecta atque obsoleta fugiat, lectis atque illustribus
utatur, in quibus plenum quiddam & sonans inesse
uideatur. Sed in hoc uerborum genere priorum
delectus est quidam habendus, atque is aurium quo-
dam iudicio ponderandus; in quo consuetudo etiam
bene loquendi ualet plurimum. Etiam hoc, quod
uulgo de oratoribus ab imperitis dici solet, Bonis is uer-
bis, aut aliquis non bonis utitur, non arte aliqua
perpenditur, sed quodam quasi naturali sensu iudi-
catur: in quo non magna laus est, uitare uitium;
(quanquam id est magnum) uerum hoc quasi so-
lum quoddam atque fundamentum est, uerborum
usus & copia bonorum. sed quid ipse ædificet ora-

R iij

tor, & in quo adiungat artem, id esse à nobis quærendum atque explicandum uidetur. Tria sunt igitur in uerbo simplici, quæ orator afferat ad illustrandam atque exornandam orationem, aut inusitatum uerbum, aut nouatum, aut translatum. Inusitata sunt prisca fere ac uetusta, & ab usu quotidiani sermonis iandiu intermissa; quæ sunt poetarum licentiæ liberiora, quàm nostræ: sed tamen raro habet etiam in oratione poeticum aliquod uerbum dignitatem. neque enim illud fugerim dicere, ut Cælius, Quæ tempestate Pœnus in Italiam uenit: nec, prolem, aut sobolem, aut effari, aut nuncupari: aut, ut tu soles Catule, Non rebar, aut opinabar: et alia multa, quibus loco positis grandior atque antiquior oratio sæpe uideri solet. Nouantur autem uerba, quæ ab eo, qui dicit, ipso gignuntur ac fiunt; uel coniungendis uerbis, ut hæc,

Tum pavor sapientiam mihi omnem ex animo expectorat:

Num non uis huius me uersutiloquas malitias? uidetis enim &, uersutiloquas, &, expectorat, ex coniunctione facta esse uerba, non nata: uel sæpe sine coniunctione uerba nouantur, ut ille sensus di-

* fertus indigenitalis, ut,

Baccarum ubertate incuruescere.

Tertius ille modus transferendi uerbi late patet; quem necessitas genuit inopia coacta et angustijs, post autem delectatio iucunditasq; celebravit. nam ut uestis frigoris depellendi causa reperta primo, post adhiberi coepta est ad ornatum etiam corporis & digni-

tatem : sic uerbi translatio instituta est inopia causa,
frequentata delectationis . nam , gemmare uites , lu=
xuriam esse in herbis , lätas segetes , etiam rustici di=
cunt . quod enim declarari uix uerbo proprio potest ,
id translato cum est dictum , illustrat id , quod intel=
ligi uolumus , eius rei , quam alieno uerbo posuimus ,
similitudo . Ergo hæ translationes quasi mutationes
sunt , cum , quod non habeas , aliunde sumis . illæ
paulo audaciores , quæ non inopiam indicant , sed
orationi splendoris aliquid accersunt . quarum ego
quid uobis aut inueniendi rationem , aut genera po=
nam ? similitudinis est ad uerbum unum contracta
breuitas : quod uerbum in alieno loco tanquam in suo
positum , si agnoscitur , delectat ; si simile nihil ha=
bet , repudiatur . sed ea transferri oportet , quæ aut
clariorem faciunt rem , ut illa omnia :

= Inhorrescit mare ;

Tenebræ conduplicantur ; noctisq; & nimbum occæ=
cat nigror ;

Flamma inter nubes coruscat ; cælum tonitru con=
tremat ;

Grando mista imbri largifluo subita præcipitans cadit ;
Undique omnes uenti erumpunt ; sæui existunt
turbines ;

Feruet æstu pelagus .

omnia fere , quo essent clariora , translatis per simi=
litudinem uerbis dicta sunt . Aut quo significetur
magis res tota , siue facti alicuius , siue consilij ; ut il=
le , qui occultantem consulto , ne id , quod ageretur ,
intelligi posset , duobus translatis uerbis similitudine

R iiij

DE ORATORE

ipsa indicat;

Quandoquidem iste circunuestit dictis, sepius sedulo. Nonnunquam etiam breuitas translatione conficitur, ut illud, si telum manu fugit. Imprudentia teli emissi breuius proprijs uerbis exponi non potuit, quàm est uno significata translato. Atque hoc in genere persæpe mihi admirandum uidetur, quid sit, quòd omnes translatis & alienis magis delectantur uerbis, quàm proprijs & suis. Nam si res suum nomen & proprium uocabulum non habet, ut pes in naui, ut nexum, quod per libram agitur, ut in uxore diuortium; necessitas cogit, quod non habeas, aliunde sumere: sed in suorum uerborum maxima copia, tamen homines aliena multo magis, si sunt ratione translata, delectant. Id accidere credo, uel quòd ingenij specimen est quoddam transilire ante pedes posita, et alia longe repetita sumere: uel quòd is, qui audit, aliò ducitur cogitatione, neque tamen aberrat; quæ maxima est delectatio: uel quòd singulis uerbis res, ac totum simile conficitur: uel quòd omnis translatio, quæ quidem sumpta ratione est, ad sensus ipsos admouetur, maxime oculorum, qui est sensus acerrimus. nam & odor urbanitatis, et molitudo humanitatis, & murmur maris, & dulcedo orationis, sunt ducta à cæteris sensibus. Illa uero oculorum multo acriora; quæ ponunt pene in conspectu animi, quæ cernere & uidere non possimus. nihil est enim in rerum natura, cuius nos non in alijs rebus possimus uti uocabulo & nomine: unde enim simile duci potest, (potest autem ex omnibus) indi-

dem uerbum unum, quod similitudinem continet,
translatum, lumen affert orationi. Quo in genere
primum fugienda est dissimilitudo,
Cœli ingentes fornices.

Quamuis sphaeram in scenam, ut dicitur, attulerit
Ennius, tamen in sphaera fornicis similitudo non po-
test inesse.

Vive Vlysses, dum licet:

Oculis postremum lumen radiatum rape.

Non dixit, cape, non pete: haberet enim moram
sperantis diutius esse sese uicturum: sed, rape. hoc
uerbum est ad id aptatum, quod ante dixerat, dum
licet. Deinde uidendum est, ne longe simile sit du-
ctum. Syrtim patrimonij, scopulum libentius dixe-
rim; Charybdim bonorum, uoraginem potius: faci-
lius enim ad ea, quæ uisa, quàm ad illa, quæ audi-
ta sunt, mentis oculi feruntur. Et quoniam hæc uel
summa laus est uerbi transferendi, ut sensum feriat
id, quod translatum sit; fugienda est omnis turpitu-
do earum rerum, ad quas eorum animos, qui au-
diunt, trahet similitudo. Nolo morte dici Africani ca-
stratam esse remp. nolo stercus curiæ dici Glauciam.
quamuis sit simile, tamen est in utroque deformis
cogitatio similitudinis. Nolo esse aut maius, quàm res
postulet, Tempestas comesationis; aut minus, come-
satio tempestatis. Nolo esse uerbum angustius id,
quod translatum sit, quàm illud proprium ac suum.
Quidnam est obsecro, quod te adiri abnutas?
melius esset, uetas, prohibes, absterres: quoniam
ille dixerat,

DE ORATORE

Illico istic,

Ne contagio mea bonis, umbra'ue obsit.

Atque etiam, si uereare, ne paulo durior translatio esse uideatur, mollienda est præposito sæpe uerbo: ut si olim, M. Catone mortuo, pupillum senatum quis relictum diceret; paulo durius: sin, ut ita dicam, pupillum; aliquanto mitius est. etenim uerecunda debet esse translatio; ut deducta esse in alienum locum, non irruisse, atque ut precario, non ui, uenisse uideatur. Modus autem nullus est florentior in singulis uerbis, nec qui plus luminis afferat orationi. Nam illud, quod ex hoc genere profuit, non est in uno uerbo translato, sed ex pluribus continuatis connectitur, ut aliud dicatur, aliud intelligendum sit:

- Neque me patior

Iterum ad unum scopulum, et telum classem Achium offendere.

atque illud:

Erras, erras: nam exultantem te, & præfidentem tibi

Reprimunt ualida legum habenæ, atque imperij insistent iugo.

Sumpta re simili, uerba eius rei propria deinceps in rem aliam, ut dixi, transferuntur. Est hoc magnum ornamentum orationis, in quo obscuritas fingenda est. etenim ex hoc genere sunt ea, quæ dicuntur ænigmata. non est autem in uerbo modus hic, sed in oratione, id est in continuatione uerborum. Ne illa quidem traductio atque immutatio in

uerbo quandam fabricationem habet, sed in oratione;
Africa terribili tremit horrida terra tumultu.

pro Afris est sumpta Africa. neque factum uerbum est, ut,

- Mare saxifragis undis; neque translatum, ut,
Mollitur mare; sed ornandi causa proprium proprio
commutatum,

Desine Roma tuos hostes: =

Testes sunt campi magni. =

Grauis est modus in ornatu orationis, & sepe sumendus: ex quo genere hæc sunt, Martem belli esse communem, Cererem pro frugibus, Liberum appellare pro uino, Neptunum pro mari, curiam pro senatu, campum pro comitijs, togam pro pace, arma ac tela pro bello. Quo item in genere & uirtutes, & uitia pro ipsis, in quibus illa sunt, appellantur: Luxuries quam in domum irrupit; & Quò auaritia penetravit; aut, Fides ualuit, Iustitia confecit. Videtis profecto genus hoc totum, cum inflexo commutatoq; uerbo res eadem enunciat, ornatus: cui sunt finitima illa minus ornata, sed tamen non ignoranda, cum intelligi uolumus aliquid aut ex parte totum, ut, pro ædificijs, cum parietes, aut tecta dicimus; aut ex toto partem, ut cum unam turmam, equitatum populi R. dicimus; aut ex uno plures,

At Romanus homo, tamen, etsi res bene gesta est,
Corde suo trepidat: =

aut cum ex pluribus intelligitur unum,

Nos sumus Romani, qui fuimus Rutuli.

DE ORATORE

aut quocunque modo non ut dictum est, in eo genere intelligitur, sed ut sensum est. Abutimur sæpe etiam uerbo non tam eleganter, quàm in transferendo, sed, etiam si licentius, tamen interdum non impudenter: ut cum grandem orationem pro magna, minutum animum pro paruo dicimus. Verum illa uidetis ne esse non uerbi, sed orationis, quæ ex pluribus, ut exposui, translationibus connexa sunt? hæc autem, quæ aut immutata esse dixi, aut aliter intelligenda ac dicerentur, sunt translata quodam modo. ita fit, ut omnis singulorum uerborum uirtus atque laus tribus existat ex rebus, si aut uetus sum uerbum sit, quod tamen consuetudo ferre possit; aut factum uel coniunctione, uel nouitate, in quo item est auribus consuetudiniq; parcendum; aut translatum, quod maxime tanquam stellis quibusdam notat & illuminat orationem. Sequitur continuatio uerborum, quæ duas res maxime, collocacionem primum, deinde modum quendam formamq; desiderat. Collocationis est componere & struere uerba sic, ut ne ue asper eorum concursus, ne ue hiulcus sit, sed quodam modo coagmentatus & lenis. In quo lepide soceri mei persona lusit is, qui elegantissime id facere potuit, Lucilius, Quàm Lepide lexeis composæ, ut tesserulæ, omnes, Arte pauimento, atque emblemate uermiculato. quæ cum dixisset in Albutium illudens, ne à me quidem abstinuit, Crassum habeo generum, ne rhetoricotero' tu sis. Quid ergo iste Crassus, quoniam eius abuteris nomine,

quid efficit? idem illud scilicet, ut ille uoluit, et ego uellem, melius aliquanto, quàm Albutius: uerum in me quidem lusit ille, ut solet. Sed est tamen collocatio conseruanda uerborum, de qua loquor, quæ iunctam orationem efficit, quæ coherentem, quæ lenem, quæ æquabiliter fluentem. id assequemini, si uerba extrema cum consequentibus primis ita iungatis, ut ne uere asperere concurrant, ne uere uastius diducantur. Hanc diligentiam subsequitur modus etiam, et forma uerborum; quod iam uereor ne huic Catulo uideatur esse puerile. uersus enim ueteres illi in hac soluta oratione propemodum, hoc est numeros quosdam nobis esse adhibendos putauerunt: interspirationis enim, non defatigationis nostræ, neque liberiorum notis, sed uerborum et sententiarum modo interpunctas clausulas in orationibus esse uoluerunt: idque princeps Isocrates instituisse fertur, ut in conditam antiquorum dicendi consuetudinem deletionis atque aurium causa, quemadmodum scribit discipulus eius Naucrates, numeris astringeret. nanque hæc duo musici, qui erant quondam iudem poetæ, machinati ad uoluptatem sunt, uersum atque cantum; ut et uerborum numero, et uocum modo deletionem uincerent aurium satietatem. Hæc igitur duo, uocis dico moderationem et uerborum conclusionem, quoad orationis seueritas pati possit, à poetica ad eloquentiam traducenda duxerunt. In quo illud est uel maximum, quod, uersus in oratione si efficitur coniunctione uerborum, uitium est: et tamen eam coniunctionem, sicuti uersum, nu-

DE ORATORE

merose cadere & quadrare & perfici uolumus. neque est ex multis res una, quæ magis oratorem ab imperito dicendi ignaroq; distinguat, quàm quòd ille rudis incondite fundit, quantum potest, & id, quod dicit, spiritu, non arte determinat; orator autem sic illigat sententiam uerbis, ut eam numero quodam complectatur & astricto, & soluto. nam cum uinxit modis, & forma, relaxat, & liberat immutatione ordinis: ut uerba neque alligata sint, quasi certa aliqua lege uersus; neque ita soluta, ut uagentur. Quonam igitur modo tantum munus inuisum, ut arbitremur nos hanc uim numerose dicendi consequi posse? non est res tam difficilis, quàm necessaria: nihil est enim tam tenerum, neque tam flexibile, neque quod tam facile sequatur, quocunque ducas, quàm oratio. ex hac uersus, ex eadem dispares numeri conficiuntur: ex hac hæc etiam soluta uarijs modis, multorumq; generum oratio. non enim sunt alia sermonis, alia contentionis uerba: neque ex alio genere ad usum quotidianum, alio ad scenam pompamq; sumuntur: sed ea nos cum iacencia sustulimus è medio, sicut mollissimam ceram ad nostrum arbitrium formamus & fingimus. itaque tum graues sumus, tum subtiles, tum medium quiddam tenemus: sic institutum nostram sententiam sequitur orationis genus, idq; ad omnem rationem, et aurium uoluptatem, & animorum motum mutatur & uertitur. sed ut in plerisque rebus incredibiliter hoc natura est ipsa fabricata, sic in oratione, ut ea, quæ maximam utilitatem in se continerent, ea-

dem haberent plurimum uel dignitatis, uel saepe etiam uenustatis. Incolumitatis ac salutis omnium causa uidemus hunc statum esse huius totius mundi atque naturæ, rotundum ut cælum, terrâq; ut media sit, eâq; sua ui nutuq; teneatur: sol ut circumferatur, ut accedat ad brumale signum, & inde sensim ascendat in diuersam partem: ut luna accessu & recessu suo solis lumen accipiat: ut eadem spatia quinque stellæ dispares motu cursuq; conficiant. hæc tantam habent uim, ut paulum immutata coherere non possint; tantam pulchritudinem, ut nulla species ne excogitari quidem possit ornator. Refer te nunc animum ad hominum uel etiam cæterarum animantium formam & figuram: nullam partem corporis sine aliqua necessitate affictam, totamq; formam quasi perfectam reperietis arte, non casu. Quid in arboribus, in quibus non truncus, non rami, non folia sunt denique, nisi ad suam retinendam conseruandamq; naturam? nusquam tamen est ulla pars, nisi uenusta. Linquamus naturam, artesq; uideamus. Quid tam in nauigio necessarium, quàm latera, quàm carinæ, quàm prora, quàm puppis, quàm antemnæ, quàm uela, quàm mali, quàm reliqua? quæ tamen hanc habent in specie uenustatem, ut non solum salutis, sed etiam uoluptatis causa inuenta esse uideantur. Columnæ & templa, & porticus sustinent, tamen habent non plus utilitatis, quàm dignitatis. Capitoli fastigium illud, & cæterarum ædium, non uenustas, sed necessitas ipsa fabricata est. nam cum esset habita ratio, quem-

*ex Aristotelis
poetica sum:
ca. ii.*

DE ORATORE

admodum ex utraque parte tecti aqua delaberetur ; utilitatem templi , fastigij dignitas consecuta est : ut , etiam si in coelo Capitolium statueretur , ubi imber esse non posset , nullam sine fastigio dignitatem habiturum fuisse uideatur . Hoc in omnibus item partibus orationibus euenit , ut utilitatem ac prope necessitatem suauitas quaedam & lepos consequatur . clausulas enim , atque interpuncta uerborum , animæ interclusio , atque angustiae spiritus attulerunt . id inuentum est ita suaue , ut , si cui sit infinitus spiritus datus , tamen eum perpetuare uerba nolimus : id enim auribus nostris gratum est inuentum , quod hominum lateribus non tolerabile solum , sed etiam facile esse possit . Longissima est igitur complexio uerborum , quæ uolui uno spiritu potest . sed hic naturæ modus est , artis alius . nam cum sint numeri plures , iambum & trochæum frequentem segregat ab oratore Aristoteles Catule uester ; qui natura tamen incurrunt ipsi in orationem sermonemq̃ ; nostrum ; sed sunt insignes percussiones eorum numerorum , & minuti pedes . Quare primum ad heroum nos dactyli & anapæsti & spondei pedem inuitat ; in quo impune progredi licet duos duntaxat pedes , aut paulo plus ; ne plane in uersum , aut similitudinem uersuum incidamus . Aliæ sunt geminæ , quibus hi tres heroi pedes in principia continuandorum uerborum satis decore cadunt . Probatur autem ab eodem illo maxime pæon : qui est duplex : nam aut à longa oritur , quam tres breues consequuntur , ut hæc uerba , desinite , incipite , comprimate ; aut à breuibus

breuib; deinceps tribus, extrema producta atque longa; sicut illa sunt, domuerant, sonipedes. Atque illi philosopho ordiri placet à superiore pæone, posteriore finire. est autem pæon hic posterior non syllabarum numero, sed aurium mensura, quod est acrius iudicium & certius, par fere cretico, qui est ex longa, & breui, & longa: ut,

Quid petam præfidi, aut exequar? quo'ue nunc.

A quo numero exorsus est Fannius, Si Quirites minas illius. hunc ille clausulis aptiorem putat; quas uult longa plerunque syllaba terminari. Neque uero hæc tam acrem curam diligentiamq; desiderant, quàm est illa poetarum, quos necessitas cogit, & ipsi numeri ac modi, sic uerba uersu includere, ut nihil sit ne spiritu quidem minimo breuius aut longius, quàm necesse est. Liberior est oratio, & plane, ut dicitur, sic & est uere soluta; non ut fugiat tamen, aut erret; sed ut sine uinculis sibi ipsa moderetur. nanque ego illud assentior Theophrasto, qui putat orationem, quæ quidem sit polita, atque facta quodam modo, non astrictæ, sed remissius numerosam esse oportere. etenim, sicut ille suspicatur, ex illis modis, quibus hic usitatus uersus efficitur, post anapæstus procerior quidam numerus effloruit; inde ille licentior & diuitior fluxit dithyrambus; cuius membra & pedes, ut ait idem, sunt in omni locupleti oratione diffusa. Et si numerosum est id in omnibus sonis atque uocibus, quod habet quasdam impressiones, & quod metiri possumus interuallis æqualibus: recte genus hoc numerorum, dummo-

D E O R A T O R E

do ne continuum sit, in orationis laude ponetur. nam si rudis & indocta putanda est illa sine interuallis loquacitas perennis & profluens : quid est aliud cause, cur repudietur, nisi quod hominum aures uocem natura modulantur ipsa? quod fieri, nisi inest numerus in uoce, non potest. Numerus autem in continuatione nullus est : distinctio & æqualium & sæpe uariorum interuallorum percussio numerum conficit : quem in cadentibus guttis, quod interuallis distinguuntur, notare possumus, in amni præcipitante non possumus. Quod si continuatio uerborum hæc soluta multo est aptior atque iucundior, si est articulis membrisq; distincta, quàm si continuata ac producta : uerba illa modificata esse debebunt : quæ si in extremo breuiora sunt, infringitur ille quasi uerborum ambitus : sic enim has orationis conuersiones Græci nominant. Quare aut paria esse debent posteriora superioribus, extrema primis; aut, quod etiam est melius et iucundius, longiora. Atque hæc quidem ab ijs philosophis, quos tu maxime diligis Catule, dicta sunt. quod eo sæpius testificor, ut auctoribus laudandis ineptiarum crimen effugiam. Quarum tandem, inquit Catulus? aut quid disputatione ista afferri potest elegantius, aut omnino dici subtilius? At enim uereor, inquit Crassus, ne hæc aut difficiliora istis ad persequendum esse uideantur; aut, quia non traduntur in uulgari ista disciplina, nos ea maiora ac difficiliora uideri uelle uideamur. Tum Catulus, Erras, inquit, Crasse, si aut me, aut horum quenguam putas à te hæc opera

quotidiana & peruagata expectare. ista, quæ dicis, dici uolumus, neque tam dici, quàm isto dici modo: neque tibi hoc pro me solum, sed pro his omnibus sine ulla dubitatione respondeo. Ego uero, inquit Antonius, inueni tandem quem negaram in eo, quem scripsi, libello me inuenisse, eloquentem: sed eo te ne laudandi quidem causa interpellavi, ne quid de hoc tam exiguo sermonis tui tempore uerbo uno meo diminueretur. Hanc igitur, Crassus inquit, ad legem cum exercitatione, tum stylo, qui & alia & hoc maxime ornat ac limat, formanda uobis oratio est. Neque tamen hoc tanti laboris est, quanti uidetur: nec sunt hæc rhythmicorum ac musicorum acerrima norma dirigenda: & efficiendum est illud modo uobis, ne fluat oratio, ne uagetur, ne insistat interius, ne excurrat longius, ut membris distinguatur, ut conuersiones habeat absolutas. Neque semper utendum est perpetuitate, & quasi conuersione uerborum; sed sæpe capienda membris minutioribus oratio est; quæ tamen ipsa membra sunt numeris uincienda. Neque uos pæon, aut herous ille conturbet. ipsi occurrent orationi, ipsi inquam se offerent et respondebunt non uocati: consuetudo modo illa sit scribendi atque dicendi, ut sententiæ uerbis finiantur, eorumq; uerborum iunctio nascatur à proceris numeris ac liberis, maxime heroo & pæone priore, aut cretico, sed uarie distincteq; considat. notatur enim maxime similitudo in conuiuiscendo: & si primi & postremi illi pedes sunt hac ratione seruati, medij possunt latere; modo ne circuitus ipa

DE ORATORE

se uerborum sit aut breuior, quàm aures expectent; aut longior, quàm uires atque anima patiatur. Clausulas autem diligentius etiam seruandas esse arbitror, quàm superiora; quòd in his maxime perfectio, atque absolutio iudicatur. nam uersus æque prima, & media, & extrema pars attenditur; qui debilitatur, in quacunque sit parte titubatum: in oratione autem prima pauci cernunt, postrema plerique: quæ quoniam apparent & intelliguntur, uarianda sunt; ne aut animorum iudicijs repudientur, aut aurium satietate. Duo enim, aut tres sunt fere extremi seruandi et notandi pedes; si modo non breuiora & præcisa erunt superiora; quos aut chorios, aut heroos, aut alternos esse oportebit, aut in pæone illo posteriore, quem Aristoteles probat, aut ei pari cretico. horum uicissitudines efficiant, ut neque ij satientur, qui audient, fastidio similitudinis; nec nos id, quod faciemus, opera dedita facere uideamur. Quòd si Antipater ille si donius, ille quem tu probe Catule meministi, solitus est uersus hexametros aliosq; uarijs modis atque numeris fundere ex tempore; tantumq; hominis ingeniosi ac memoris ualuit exercitatio, ut, cum se mente ac uoluntate coniecisset in uerbum, uerba sequerentur: quanto id facilius in oratione, exercitatione, & consuetudine adhibita, consequemur? Illud autem ne quis admiretur, quonam modo hæc uulgus imperitorum in audiendo notet: cum in omni genere, tum in hoc ipso magna quædam est uis, incredibilisq; naturæ. omnes enim tacito quodam

sensu sine ulla arte, aut ratione, quæ sint in artibus, ac rationibus recta ac prava, dijudicant: idq; cum faciunt in picturis, & in signis, & in alijs operibus, ad quorum intelligentiam à natura minus habent instrumenti; tum multo ostendunt magis in uerborum, numerorum, uocumq; iudicio; quod ea sunt in communibus infixæ sensibus, neque earum rerum quenquam funditus natura uoluit esse expertem. itaque non solum uerbis arte positis mouentur omnes, uerum etiam numeris ac uocibus. quotus enim quisque est, qui teneat artem numerorum ac modorum? at in his si paulum modo offensum est, ut aut contractione breuius fieret, aut productione longius, theatra tota reclamant. Quid, hoc non idem fit in uocibus? ut à multitudine et populo non modo cateruæ atque conuentus, sed etiam ipsi sibi singuli discrepantes eiiciantur? Mirabile est, cum plurimum in faciendo intersit inter doctum & rudem, quàm non multum differat in iudicando. Ars enim, cum à natura profecta sit, nisi naturam moueat ac delectet, nihil sane egisse uideatur. Nihil est autem tam cognatum mentibus nostris, quàm numeri atque uoces; quibus & excitamur, & incendimur, & lenimur, & languescimus, & ad hilaritatem & ad tristitiam sæpe deducimur: quorum illa summa uis carminibus est aptior & cantibus, non neglecta, ut mihi uidetur, à Numa rege doctissimo, maioribusq; nostris; ut epularum solennium fides ac tibiarum, saliorumq; uersus indicant; maxime autem à Græcia uetere celebrata: quibus

DE ORATORE

utinam, similibusq; de rebus disputari, quam de puerilibus his uerborum translationibus maluissetis. Verum, ut in uersu uulgus, si est peccatum, uidet, sic, si quid in nostra oratione claudicat, sentit: sed poeta non ignoscit, nobis concedit; tacite tamen omnes non esse illud, quod diximus, aptum perfectumq; cernunt. itaque illi ueteres, sicut hodie etiam nonnullos uidemus, cum circuitum & quasi orbem uerborum conficere non possent, (nam id quidem nuper uel posse, uel audere coepimus) terna, aut bina, aut nonnulli singula etiam uerba dicebant: qui in illa infantia naturali illud, quod aures hominum flagitabant, tenebant tamen; ut et illa essent paria, quae dicerent, et aequalibus interpirationibus uterentur. Exposui fere, ut potui, quae maxime ad ornatum orationis pertinere arbitrabar: dixi enim de singulorum laude uerborum; dixi de coniunctione eorum; dixi de numero, atque forma. sed si habitum etiam orationis, & quasi colorem aliquem requiritis; est plena quaedam, & tamen teres, & tenuis, & non sine neruis ac uiribus, & ea quae particeps utriusque generis quaedam medietate laudatur. His tribus figuris insidere quidam uenustatis non fuco illitus, sed sanguine diffusus debet color. Tum denique nobis hic orator ita conformandus est & uerbis, & sententijs, ut, quemadmodum qui utuntur armis aut palaestra, non solum sibi uitandi aut ferendi rationem esse habendam putant, sed etiam ut cum uenustate moueantur; sic uerbis quidem ad aptam compositionem & conde-

centiam, sententijs uero ad grauitatem orationis
 utatur, ut ij, qui in armorum tractatione uersan-
 tur. Formantur autem & uerba & sententiæ pene
 innumerabiles; quod satis scio notum esse uobis: sed
 inter conformationem uerborum & sententiarum
 hoc interest, quod uerborum tollitur, si uerba mu-
 taris; sententiarum permanet, quibuscunque uerbis
 uti uelis. Quod quidem uos, etsi facitis, tamen ad-
 monendos puto, ne quid esse aliud oratoris putetis,
 quod quidem sit egregium atque mirabile, nisi in sin-
 gulis uerbis illa tria tenere; ut translatis utamur
 frequenter, interdumq; factis, raro autem etiam
 peruetustis: in perpetua autem oratione, cum &
 coniunctionis lenitatem, & numerorum, quam di-
 xi, rationem tenuerimus, tum est quasi luminibus
 distinguenda & frequentanda omnis oratio senten-
 tiarum atque uerborum. nam & commemoratio una
 in re permultum mouet, & illustris explanatio, re-
 rumq; , quasi gerantur, sub aspectum pene subie-
 ctio: quæ & in exponenda re plurimum ualet, &
 ad illustrandum id, quod exponitur, & ad amplifi-
 candum; ut ijs, qui audient, illud, quod augebi-
 mus, quantum efficere oratio poterit, tantum esse
 uideatur: & huic contraria sæpe præcisio est, &
 plus ad intelligendum, quam dixeris, significatio,
 & distincte concisa breuitas, & extenuatio, &
 huic adiuncta illusio à præceptis Cæsaris non abhor-
 rens, & ab re non longa digressio: in qua cum fue-
 rit delectatio, tum reditus ad rem aptus & concin-
 nus esse debebit: propositioq; quid sis dicturus, &

DE ORATORE

ab eo, quod est dictum, seiunctio, et reditus ad propositum, & iteratio, & rationis apta conclusio: tum augendi minuendiue causa ueritatis superlatio, atque traiectio, & rogatio, atque huic finitima quasi percunctatio expositioq; sententiæ suæ: tum illa, quæ maxime quasi irrepit in hominum mentes, alia dicentis ac significantis dissimulatio; quæ est periucunda, cum in oratione non contentione, sed sermone tractatur: deinde dubitatio, tum distributio, tum correctio, uel ante, uel postquam dixeris, uel cum aliquid à te ipso reijcias: præmunitio est etiam ad id, quod aggrediare, & reiectio in alium: communicatio; quæ est quasi cum ijs ipsis, apud quos dicas, deliberatio: morum, ac uitæ imitatio uel in personis, uel sine illis, magnum quoddam ornamentum orationis, & aptum ad animos conciliandos uel maxime, sæpe autem etiam ad commouendos: personarum ficta inductio, uel grauissimum lumen augendi; descriptio, erroris inductio, et in hilaritatem impulsio; ante occupatio: tum duo illa, quæ maxime mouent, similitudo, & exemplum, digestio, interpellatio, contentio, reticentia, commendatio, uox quædam libera, atque etiam effrænatior, augendi causa; iracundia, obiurgatio, promissio, deprecatio, obsecratio, declinatio breuis à proposito, non ut superior illa digressio; purgatio, conciliatio, læsio, optatio, atque execratio. His fere luminibus illustrant orationem sententiæ. Orationis autem ipsius tanquam armorum est uel ad usum comminatio, & quasi petitio, uel ad uenu-

statem ipsa tractatio. nam & geminatio uerborum
habet interdum uim, leporem alias, et paulum im-
mutatum uerbum atque deflexum: et eiusdem uer-
bi crebra tum à primo repetitio, tum in extremum
conuersio, & in eadem uerba impetus, & concur-
sio; & adiunctio, & progressio, & eiusdem uerbi
crebrius positi quædam distinctio, et reuocatio uerbi,
& illa quæ similiter desinunt, aut quæ cadunt simi-
liter, aut quæ paribus paria referuntur, aut quæ
sunt inter se similia. Est etiam gradatio quædam,
& conuersio, & uerborum concinna transgres-
sio, & contrarium, & dissolutum, & declina-
tio, & reprehensio, & exclamatio, & imminu-
tio, & quod in multis casibus ponitur, & quod
de singulis rebus propositis ductum refertur ad
singula, & ad propositum subiecta ratio, & item
in distributis supposita ratio, & permissio, & rur-
sum alia dubitatio, & improuisum quiddam, &
dinumeratio, & alia correctio, & disputatio, &
quod continuatum, & interruptum, & imago,
& sibi ipsi responsio, & immutatio, & disun-
ctio, & ordo, & relatio, et digressio, & circun-
scriptio. Hæc enim sunt fere, atque horum simi-
lia uel plura etiam esse possunt, quæ sententiis
orationem, uerborumq; conformationibus illumi-
nent. Quæ quidem te Crasse uideo, inquit Cot-
ta, quod nota esse nobis putes, sine definitionibus
et sine exemplis effudisse. Ego uero, inquit Cras-
sus, ne illa quidem, quæ supra dixi, noua uobis esse
arbitrabar; sed uoluntati uestrum omnium parui.

DE ORATORE

His autem de rebus sol me ille admonuit ut breuior essem; qui ipse iam præcipitans, me quoque hæc præcipitem pene euoluere coegit. sed tamen huius generis demonstratio est, et doctrina ipsa uulgaris; usus autem grauiissimus, et in hoc toto dicendi studio difficillimus. Quamobrem, quoniam de ornatu omni orationis, si non sunt omnes patefacti, at certe monstrati loci; nunc, quid aptum sit, hoc est, quod maxime deceat in oratione, uideamus: quanquam id quidem perspicuum est, non omni causæ, nec auiditori, neque personæ, neque tempori congruere orationis unum genus. nam et causæ capitis alium quendam uerborum sonum requirunt, alium rerum priuatarum atque paruorum: et aliud dicendi genus deliberationes, aliud laudationes, aliud iudicia, aliud sermones, aliud consolatio, aliud obiurgatio, aliud disputatio, aliud historia desiderat. Refert etiam, qui audiant, senatus, an populus, an iudices; frequentes, an pauci, an singuli: et quales ipsi quoque oratores, qua sint ætate, honore, auctoritate, debet uideri; tempus, pacis an belli, festinationis an otii. itaque hoc loco nihil sane est, quod præcipi posse uideatur, nisi ut figuram orationis plenioris, et tenuioris, et item illius mediocris ad id, quod agimus, accommodatam deligamus: ornamentis iisdem uti fere licebit, alias contentius, alias summissius: omniq; in re posse, quod deceat, facere, artis et naturæ est: scire quid, quandoq; deceat, prudentiæ. Sed hæc ipsa omnia perinde sunt, ut aguntur. Actio inquam in dicendo una dominatur. sine hac sum-

mus orator esse in numero nullo potest, mediocris hac instructus summos sæpe superare. huic primas dedisse Demosthenes dicitur, cum rogaretur quid in dicendo esset primum, huic secundas, huic tertias. quo mihi melius etiam illud ab Aeschine dictum uideri solet: qui cum propter ignominiam iudicii cessisset Athenis, & se Rhodum contulisset, rogatus à Rhodiis, legisse fertur orationem illam egregiam, quam in Ctesiphontem contra Demosthenem dixerat: quæ perlecta, petitum est ab eo postridie, ut legeret illam etiam, quæ erat contra à Demosthene pro Ctesiphonte edita: quam cum suauissima & maxima uoce legisset, admirantibus omnibus, Quanto, inquit, magis admiraremini, si audissetis ipsum? Ex quo satis significauit, quantum esset in actione, qui orationem eandem aliam esse putaret auctore mutato. Quid fuit in Graccho, quem tu Catule melius meministi, quod me puero tantopere ferretur? Quò me miser conferam? quò uertam? in Capitolium'ne? at fratris sanguine redundat. an domum? matrem'ne ut miseram lamentantemq; uideam, & abiectam? Quæ sic ab illo acta esse constabat, oculis, uoce, gestu, inimici ut lacrymas tenere non possent. Hæc eo dico pluribus, quòd genus hoc totum oratores, qui sunt ueritatis ipsius actores, reliquerunt, imitatores autem ueritatis histriones occupauerunt. At sine dubio in omni re uincit imitationem ueritas: sed, ea si satis in actione efficeret ipsa per sese, arte profecto non egeremus: uerum, quia animi permotio, quæ maxime aut declaranda, aut

DE ORATORE

imitanda est aëione, perturbata sæpe ita est, ut obscuretur, atque pene obruatur, discutienda sunt ea, quæ obscurant, & ea, quæ sunt eminentia & prompta, sumenda. Omnis enim motus animi suum quendam à natura habet uultum, & sonum, & gestum: totumq; corpus hominis, et eius omnis uultus, omnesq; uoces, ut nerui in fidibus, ita sonant, ut à motu animi quoque sunt pulsæ. nam uoces, ut chordæ, sunt intentæ, quæ ad quenque tactum respondeant, acuta, grauis, cita, tarda, magna, parua: quas tamen inter omnes est suo quoque in genere mediocris. Atque etiam illa sunt ab his delapsa plura genera, lene, asperum, contractum, diffusum, continenti spiritu, intermisso, fractum, scissum, flexo sono, attenuatum, inflatum. nullum est enim horum similium generum, quod non arte ac moderatione tractetur. hi sunt aëtori, ut pictori expositi ad uariandum colores. Aliud enim uocis genus iracundia sibi sumat, acutum, incitatum, crebro incidens:

Impius hortatur me frater, ut meos malis miser
Manderem natos. = & ea quæ tu dudum Antoni
protulisti,

Segregare abs te ausus: &

Ecquis hoc animaduertit? uincite. = & Atreus fere totus. Aliud miseratio ac mœror, flexibile, plenum, interruptum, flebili uoce;

Quò nunc me uertam? quod iter incipiam ingredi?
Domum paternam'ne? an'ne ad Pelix filias? & illa,
O' pater, o' patria, o' Priami domus:

Et quæ sequuntur,

Hæc omnia uidi inflammari,

Priamo uero uitam euitari.

Aliud metus, demissum, et hæsitans, et abiectum:

Multi modis sum circumuentus, morbo, exilio, atque inopia:

Tum paupor sapientiam mihi omnem ex animo expectorat.

Alter terribilem minitatur uitæ cruciatum, et necem:

Quæ nemo est tam firmo ingenio, et tanta confidentia,

Quin refugiat timido sanguen, atque exalbescat metu.

Aliud uis, contentum, uehemens, imminens, quadam incitatione grauitatis:

Iterum Thyestes Atreum attractum aduenit:

Iterum iam aggreditur me, et quietum exuscitat:

Maior mihi moles, maius miscendum est malum;

Qui illius acerbum cor contundam et comprimam.

Aliud uoluptas, effusum, lene, tenerum, hilaratum ac remissum:

Sed mihi cum tetulit coronam ob collocandas nuptias,

Tibi ferebat: cum simulabat sese alteri dare,

Tum ad te ludibunda docte et delicate detulit.

Aliud molestia, sine commiseratione graue quiddam,

Et uno pressu ac sono obductum:

Qua tempestate Paris Helenam innuptis iunxit nuptijs,

Ego tum grauida expletis iam fere ad pariendum mensibus:

Per idem tempus Polydorum Hecuba partu postremo parit.

omnes autem hos motus subsequi debet gestus, non hic uerba exprimens scenicus, sed uniuersam rem et sententiam non demonstratione, sed significatione declarans, laterum inflexione, hac forti ac uirili, non ab scena & histrionibus, sed ab armis, aut etiam à palæstra. Manus autem minus arguta, digitis subsequens uerba, non exprimens: brachium procerius, proiectum quasi quoddam telum orationis: supplotio pedis in contentionibus aut incipiendis, aut finiendis. Sed in ore sunt omnia. in eo autem ipso dominatus est omnis oculorum. quo melius nostri illi senes, qui personatum ne Roscium quidem magnopere laudabant. Animi est enim omnis actio; et imago animi uultus est, indices oculi. nam hæc est una pars corporis, quæ, quot animi motus sunt, tot significationes & commutationes possit efficere: neque uero est quisquam, qui eadem contuens efficiat. Theophrastus quidem Tauriscum quendam dixit actorem auersum solitum esse dicere; qui in agendo contuens aliquid, pronunciaret. quare oculorum est magna moderatio. nam oris non est nimium mutanda species; ne aut ad ineptias, aut ad prauitatem aliquam deferamur. Oculi sunt, quorum tum intentione, tum remissione, tum coniectu, tum hilaritate motus animorum significemus apte cum genere ipso orationis: est enim actio quasi sermo corporis: quo magis menti congruens esse debet. Oculos autem natura nobis, ut equo & leoni setas, cau-

dam, aures, ad motus animorum declarandos dedit. Quare in hac nostra actione secundum uocem uultus ualet: is autem oculis gubernatur. Atque in ijs omnibus, quæ sunt actionis, inest quædam uis à natura data: quare etiam hac imperiti, hac uulgi, hac denique barbari maxime commouentur. uerba enim neminem mouent, nisi eum, qui eiusdem linguæ societate coniunctus est: sententiæ sæpe acutæ non acutorum hominum sensus præteruolant: actio, quæ præ se motum animi fert, omnes mouet: ijsdem enim omnium animi motibus concitantur, & eos ijsdem notis & in alijs agnoscunt, & in se ipsi iudicant. Ad actionis autem usum atque laudem maximam sine dubio pars uox obtinet: quæ primum est optanda nobis; deinde, quæcunque erit, ea tuenda. de quo illud iam nihil ad hoc præcipiendi genus, quemadmodum uoci seruiatur: equidem magnopere censo seruiendum. sed illud uidetur ab huius nostri sermonis officio non abhorre, quod, ut dixi paulo ante, plurimis in rebus, quod maxime est utile, id nescio quo pacto etiam decet maxime. nam ad uocem in dicendo obtinendam nihil est utilius, quàm crebra mutatio; nihil perniciosius, quàm effusa sine intermissione contentio. Quid? ad aures nostras, et actionis suauitatem, quid est uicissitudine, & uarietate, & commutatione aptius? itaque idem Græchus, quod potes audire Catule ex Licinio cliente tuo, literato homine, quem seruum sibi ille habuit ad manum, cum eburneola solitus est habere fistula, qui staret occulte post ipsum cum concionaretur, peritum

DE ORATORE

hominem, qui inflaret celeriter eum sonum, quo illum aut remissum excitaret, aut à contentione reuocaret. Audiui mehercule, inquit Catulus, et sæpe sum admiratus hominis cum diligentiam, tum etiam doctrinam et scientiam. Ego uero, inquit Crassus, ac doleo quidem illos uiros in eam fraudem in republica esse delapsos. quanquam ea tela textitur; et ea in ciuitate ratio uiuendi, ac posteritatis ostenditur; ut eorum ciuium, quos nostri patres non tulerunt, iam similes habere cupiamus. Mitte obsecro, inquit, Crasse, Iulius, sermonem istum, & te ad Gracchi fistulam refer; cuius ego nondum plane rationem intelligo. In omni uoce, inquit Crassus, est quiddam medium, sed suum cuique uoci. huc gradatim ascendere uocem, utile & suaue est: nam à principio clamare, agreste quiddam est: et illud idem ad firmandum est uocem salutare. Deinde est quiddam contentionis extremum; quod tamen inferius est, quàm acutissimus clamor; quò te fistula progredi non sinet, & tamen ab ipsa contentione reuocabit. Est item contra quiddam in remissione grauissimum, quò tanquam sonorum gradibus descenditur. Hæc uarietas, & hic per omnes sonos uocis cursus & se tuebitur, & actioni afferet suauitatem: sed fistulatorem domi relinquetis: sensum huius consuetudinis uobiscum ad forum deferetis. Edidi quæ potui, non ut uolui, sed ut me temporis angustiae coegerunt. scitum est enim, causam conferre in tempus, cum afferre plura, si cupias, non queas. Tu uero, inquit Catulus, collegisti omnia, quantum ego possum

possum iudicare, ita diuinitus, ut non à Græcis didicisse, sed eos ipsos hæc docere posse uideare. Me quidem istius sermonis participem factum esse gaudeo. ac uellem ut meus gener, sodalis tuus, Hortensius affuisset: quem quidem ego confido omnibus istis laudibus, quas tu oratione complexus es, excellentem fore. Et Crassus, Fore dicis, inquit? ego uero esse iam iudico, & tum iudicaui, cum me Consule in senatu causam defendit Africæ; nuperq; etiam magis, cum pro Bithyniæ rege dixit. quamobrem recte uides Catule: nihil enim isti adolescenti neque à natura, neque à doctrina deesse sentio. Quo magis est tibi Cotta, & tibi Sulpici uigilandum, ac laborandum: non enim ille mediocris orator uestræ quasi succrescit ætati, sed & ingenio peracri, et studio flagranti, & doctrina eximia, & memoria singulari. cui quanquam faueo: tamen illum ætati suæ præstare cupio: uobis uero illum tanto minorem præcurrere, uix honestum est. sed iam surgamus, inquit; nosq; curamus; et aliquando ab hac contentione disputationis animos nostros curamq; laxemus.

M. TVLLII CICERONIS
DE CLARIS ORATORIBVS
LIBER, QVI DICITVR
BRVTVS.

VM è Cilicia decedens Rhodum uenif=
sem; & eò mihi de Q. Hortensij morte
esset allatum; opinione omnium maiorem
animo cepi dolorem. nam &, amico amisso, cum
consuetudine iucunda, tum multorum officiorum
coniunctione me priuatum uidebam: & interitu ta-
lis Auguris dignitatem nostri collegij diminutam
dolebam. quæ in cogitatione, & cooptatum me ab
eo in collegium, recordabar; in quo iuratus iudicium
dignitatis meæ fecerat: et inauguratum ab eodem;
ex quo Augurum institutis in parentis eum loco co-
lere debebam. Augebat etiam molestiam, quòd, ma-
gna sapientium ciuium bonorumq; penuria, uir
egregius, coniunctissimusq; mecum consiliorum om-
nium societate, alienissimo reip. tempore extinctus,
& auctoritatis, & prudentiæ suæ triste nobis desi-
derium reliquerat: dolebamq; , quòd non, ut pleri-
que putabant, aduersarium, aut obtrectatorem
laudum mearum, sed socium potius, & consortem
gloriosi laboris amiseram. etenim, si in leuiorum ar-
tium studio memoriæ proditum est, poetas nobiles
poetarum æqualium morte doluisse: quo tandem
animo eius interitum ferre debui, cum quo certare

erat gloriosius, quàm omnino aduersarium non habere? cum præsertim non modo nunquam sit aut illius à me cursus impeditus, aut ab illo meus, sed contra semper alter ab altero adiutus & communicando, & monendo, & fauendo. sed quoniam perpetua quadam felicitate usus ille cessit è uita, suo magis quàm suorum ciuium tempore; & tum occidit, cum lugere facilius remp. posset, si uiueret, quàm iuuare; uixitq; tandiu, quàm licuit in ciuitate beateq; uiuere: nostro incommodo detrimentoq; si est ita necesse, doleamus; illius uero mortis opportunitatem beneuolentia potius, quàm misericordia prosequamur; ut, quotiescunque de clarissimo & beatissimo uiro cogitemus, illum potius, quàm nosmet ipsos diligere uideamur. nam si id dolemus, quòd eo iam frui nobis non licet: nostrum est id malum: quod modice feramus; ne id non ad amicitiam, sed ad domesticam utilitatem referre uideamur. sin, tanquam illi ipsi acerbitatis aliquid acciderit, angimur: summam eius felicitatem non satis grato animo interpretamur. etenim si uiueret Q. Hortensius, cætera fortasse desideraret una cum reliquis bonis & fortibus ciuibus; hunc autem & præter cæteros, aut cum paucis sustineret dolorem, cum forum populi R. quod fuisset quasi theatrum illius ingenij, uoce erudita, & Romanis Græcisq; auribus digna spoliatum atque orbatum uideret. equidem angor animi, non consilij, non ingenij, non auctoritatis armis egere remp. quæ didiceram tractare, quibusq; me assuefeceram, quæq; erant propria cum

B R U T U S .

præstantis in rep. uiri, tum bene moratæ & bene
 constitutæ ciuitatis. quod si fuit in rep. tempus ul-
 lum, cum extorquere arma posset è manibus irato-
 rum ciuium boni ciuis auctoritas & oratio: tum
 profecto fuit, cum patrociniū pacis exclusum est
 aut errore hominum, aut timore. ita nobismet ipsis
 accidit, ut, quanquam essent multo magis alia lu-
 genda, tamen hoc doleremus; quod, quo tempore
 ætas nostra, perfunctā rebus amplissimis, tanquam in
 portum confugere deberet, non inertiae neque desidia,
 sed otij moderati atque honesti; cumq; ipsa oratio
 iam nostra canesceret, haberetq; suam quandam
 maturitatem, et quasi senectutem; tum arma sunt
 ea sumpta, quibus illi ipsi, qui didicerant eis uti
 gloriose, quemadmodum salutariter uterentur, non
 reperiēbant. itaque ij mihi uidentur fortunate bea-
 teq; uixisse, cum in cæteris ciuitatibus, tum maxi-
 me in nostra, quibus cum auctoritate, rerumq; ge-
 starum gloria, tum etiam sapientiae laude perfrui
 licuit. quorum memoria & recordatio in maximis
 nostris grauissimisq; curis iucunda sane fuit, cum
 in eam nuper ex sermone quodam incidissemus. nam
 cum inambularem in xysto, & essem otiosus domi;
 Marcus ad me Brutus, ut consueuerat, cum T. Pom-
 ponio uenerat, homines cum inter se coniuncti, tum
 mihi ita chari, itaq; iucundi, ut eorum aspectu om-
 nis, quæ me angebat, de rep. cura confederit. quos
 postquam salutauī, Quid uos, inquam, Brute, &
 Attice nunc, quid tandem noui? Nihil sane, inquit
 Brutus, quod quidem aut tu audire uelis, aut ego

pro certo dicere audeam . Tum Atticus , Eo , inquit ,
ad te animo uenimus , ut de republica esset silentium ,
& aliquid audiremus potius ex te , quàm te affice-
remus ulla molestia . Vos uero , inquam , Attice &
præsentem me cura leuatis ; & absenti magna so-
latia dedistis : nam uestris primum literis recreatus ,
me ad pristina studia reuocaui . Tum ille , Legi , in-
quit , perlubenter epistolam , quam ad te Brutus mi-
sit ex Asia : qua mihi uisus est et monere te pruden-
ter , & consolari amicissime . Recte , inquam , est
uisus : nam me istis scito literis ex diuturna pertur-
batione totius ualeitudinis tanquam ad aspiciendam
lucem esse reuocatum . atque ut post Cannensem il-
lam calamitatem primum Marcelli ad Nolam præ-
lio populus se Romanus erexit ; posteaq; prosperæ res
deinceps multæ consecutæ sunt : sic , post rerum no-
strarum , & communium grauissimos casus , nihil
ante epistolam Bruti mihi accidit , quod uellem , aut
quod aliqua ex parte sollicitudines allenaret meas .
Tum Brutus , Volui id quidem efficere certe ; & ca-
pio magnum fructum , si quidem , quod uolui , tan-
ta in re consecutus sum : sed scire cupio , quæ te At-
tici literæ delectauerint . Istæ uero , inquam , Brute
non modo delectationem mihi , sed etiam , ut spero ,
salutem attulerunt . Salutem ? inquit ille . quodnam
tandem genus istuc tam præclarum literarum fuit ?
An mihi potuit , inquam , esse aut gratior ulla salu-
tatio , aut ad hoc tempus aptior , quàm illius libri ,
quo me hic affatus , quasi iacentem excitauit ? Tum
ille , Nempe eum dicis , inquit , quo iste omnem re-

rum memoriam breuiter, & ut mihi quidem uisum est, perdiligenter complexus est? Istum ipsum, inquam, Brute dico librum mihi saluti fuisse. Tum Atticus, Optatissimum mihi quidem est, quod dicis: sed quid tandem habuit liber iste, quod tibi aut nouum, aut tanto usui posset esse? Ille uero et noua, inquam, mihi quidem multa, et eam utilitatem, quam requirebam, ut, explicatis ordinibus temporum, uno in conspectu omnia uiderem: quæ cum studiosè tractare cœpisssem; ipsa mihi tractatio literarum scularis fuit; admonuitq; Pomponi, ut à te ipso sumerem aliquid ad me reficiendum, teq; remunerandum, si non pari, at grato tamen munere. quamquam illud Hesiodium laudatur à doctis, quod eadem mensura reddere iubet, qua acceperis, aut etiam cumulatiorè, si possis. ego autem uoluntatem tibi profecto emetiar; sed rem ipsam nondum posse uideor: idq; ut ignoscas, à te peto. nec enim ex nouis, ut agricolæ solent, fructibus est unde tibi reddam quod accepi; sic omnis foetus repressus, exustusq; flos siti ueteris ubertatis exaruit: nec ex conditis, qui iacent in tenebris, et ad quos omnis nobis aditus, qui pene solis patuit, obstructus est. seremus igitur aliquid tanquam in inculto & derelicto solo: quod ita diligenter colemus, ut impendijs etiam augere possimus largitatem tui muneris; modo idem noster animus efficere possit, quod ager; qui cum multos annos quieuit, uberiores efferre fruges solet. Tum ille: Ego uero & expectabo ea, quæ polliceris; neque exigam, nisi tuo commodo: & erant mihi pergrata, si

solueris. Mihi quoque, inquit Brutus, & expectanda sunt ea, quæ Attico polliceris. etsi fortasse ego à te huius uoluntarius procurator petam, quod ipse, cui debes, incommodo exacturum negat. At uero, inquam, tibi ego Brute non solvam, nisi prius à te cauero, amplius eo nomine neminem, cuius petitio sit, petiturum. Non mehercule, inquit, tibi repromittere istuc quidem ausus sim. nam hunc, qui negat, uideo flagitatorem, non illum quidem tibi molestum, sed assiduum tamen, & acrem fore. Tum Pomponius, Ego uero, inquit, Brutum nihil mentiri puto. uideor enim iam te ausurus esse appellare; quoniam longo interuallo modo primum animaduerti paulo te hilariorem. itaque quoniam hic, quod mihi deberetur, se exacturum professus est; quod huic debes, ego à te peto. Quidnam id, inquam? Ut scribas, inquit, aliquid: iam pridem enim conticuerunt tuæ literæ. nam ut illos de rep. libros edidisti, nihil à te sane postea accepimus, eisq; nosmet ipsi ad ueterum annalium memoriam comprehendendam impulsī atque incensi sumus. sed illa, cum poteris: atque, ut possis, rogo. nunc uero, inquit, si es animo uacuo, expone nobis quod quærimus. Quidnam est id, inquam? Quod mihi nuper in Tusculano inchoasti de oratoribus, quando esse cœpissent, qui etiam, & quales fuissent. quem ego sermonem cum ad Brutum tuum, uel nostrum potius detulissem; magnopere hic audire se uelle dixit. itaque hunc elegimus diem, cum te sciremus esse uacuum. quare, si tibi est commodum, ede illa, quæ

coeperas, & Bruto, & mihi. Ego uero, inquam, si
 potuero, faciam uobis satis. Poteris, inquit: rela-
 xa modo paulum animum, aut sane, si potes, li-
 bera. Nempe igitur hinc tum Pomponi ductus est
 sermo, quod erat à me mentio facta, causam De-
 iotari fidelissimi atque optimi regis ornatissime &
 copiosissime à Bruto me audisse defensam. Scio, in-
 quit, ab isto initio tractum esse sermonem; teq; Bru-
 ti dolentem uicem, quasi defleuisse iudiciorum ua-
 stitatem & fori. Feci, inquam, istuc quidem, &
 saepe facio. nam mihi Brute in te intuenti, crebro in
 mentem uenit uereri, ecquodnam curriculum ali-
 quando sit habitura tua & natura admirabilis, &
 exquisita doctrina, & singularis industria. cum
 enim in maximis causis uersatus esses; & cum tibi
 ætas nostra iam cederet, fascesq; summitteret; su-
 bito in ciuitate cum alia ceciderunt, tum etiam ea
 ipsa, de qua disputare ordimur, eloquentia obmu-
 tuit. Tum ille, Cæterarum rerum causa, inquit,
 istuc & doleo, & dolendum puto: dicendi autem
 me non tam fructus & gloria, quàm studium ip-
 sum, exercitatioq; delectat: quod mihi nulla res eri-
 piet, te præsertim tam studioso. etenim dicere bene
 nemo potest, nisi qui prudenter intelligit. quare qui
 eloquentiæ ueræ dat operam, dat prudentiæ: qua
 ne maximis quidem in bellis æquo animo carere quis-
 quam potest. Præclare, inquam, Brute dicis: eoq;
 magis ista dicendi laude delector, quod cætera, quæ
 sunt quondam habita in ciuitate pulcherrima, ne-
 mo est tam humilis, qui se non aut posse adipisci,

aut adeptum putet ; eloquentem neminem uideo
factum esse uictoria . sed quo facilius sermo expli-
cetur , sedentes , si uidetur , agamus . Cum idem
placuisset illis , tum in pratulo propter Platonis sta-
tuam confedimus .

HIC ego , Laudare igitur eloquentiam , & ,
quanta uis sit eius , expromere , quantamq; ijs , qui
sint eam consecuti , dignitatem asserat , neque pro-
positum nobis est hoc loco , neque necessarium . hoc
uero sine ulla dubitatione confirmauerim ; siue illa
arte pariatur aliqua , siue exercitatione quadam , si-
ue natura , rem unam esse omnium difficillimam .
quibus enim ex quinque rebus constare dicitur , earum
unaquæque est ars ipsa magna per sese . quare
quinque artium concursus maximarum quantam
uim , quantamq; difficultatem habeant , existimari
potest . testis est Græcia : quæ cum eloquentiæ stu-
dio sit incensa , iandiuq; excellat in ea , præstetq; cæ-
teris , tamen omnes artes uetustiores habet , et mul-
to ante non inuentas solum , sed etiam perfectas ,
quàm hæc est à Græcis elaborata dicendi uis , atque
copia . in quam cum intueor , maxime mihi occur-
runt Attice , & quasi lucent Athenæ tuæ : qua in
urbe primum se orator extulit , primumq; etiam
monimentis & literis oratio est cœpta mandari . ta-
men ante Periclem , cuius scripta quædam ferun-
tur , & Thucydidem , qui non nascentibus Athenis ,
sed iam adultis fuerunt , litera nulla est , quæ qui-
dem ornatum aliquem habeat , et oratoris esse uideat-
ur . quanquam opinio est , & cum , qui multis an-

B R V T V S .

nis ante hos fuerit , Pisistratum , & paulo seniore
 etiam Solonem , posteaq; Clisthenem , multum , ut
 temporibus illis , ualuisse dicendo . post hanc ætatem
 aliquot annis , ut ex Attici monumentis potest perspi-
 ci , Themistocles fuit ; quem constat cum prudentia ,
 tum etiam eloquentia præstitisse . post Pericles ; qui
 cum floreret omni genere uirtutis , hac tamen fuit
 laude clarissimus . Cleonem etiam temporibus illis ,
 turbulentum illum quidem ciuem , sed tamen elo-
 quentem constat fuisse . huic ætati suppare Alcibia-
 des , Critias , Theramenes . quibus temporibus quod
 dicendi genus uiguerit , ex Thucydidi scriptis , qui
 ipse tum fuit , intelligi maxime potest . grandes erant
 uerbis , crebri sententijs , compressione rerum breues ,
 & ob eam ipsam causam interdum subobscuri . sed
 ut intellectum est , quantam uim haberet accurata ,
 & facta quodam modo oratio ; tum etiam magistri
 dicendi multi subito extiterunt ; tum Leontinus
 Gorgias , Thrasymachus Chalcedonius , Protagoras
 Abderites , Prodicus Cius , Hippias Elæus in honore
 magno fuit ; alijq; multi temporibus eisdem docere
 se profitebantur , arrogantibus sane uerbis , quem-
 admodum causa inferior (ita enim loquebantur) di-
 cendo fieri superior possit . ijs opposuit sese Socrates ;
 qui subtilitate quadam disputandi refellere eorum
 instituta solebat , uir is , cuius ex uberrimis sermo-
 nibus extiterunt doctissimi uiri : primumq; tum phi-
 losophia , non illa de natura , quæ fuerat antiquior ,
 sed hæc , in qua de bonis rebus & malis , deq; homi-
 num uita et moribus disputatur , inuenta dicitur .

quod quoniam genus ab hoc, quod proposuimus, abhorret; philosophos aliud in tempus reijciamus, ad oratores, à quibus digressi sumus, reuertamur. Exiit igitur iam senibus illis, quos paulo ante diximus, Isocrates, cuius domus cunctæ Græciæ quasi ludus quidam patuit, atque officina dicendi, magnus orator, et perfectus magister, quanquam forensi luce caruit, intraq; parietes aluit eam gloriam, quam nemo quidem meo iudicio est postea consecutus. is et ipse scripsit multa præclare, et docuit alios: et cum cætera melius quàm superiores, tum primus intellexit, etiam in soluta oratione, dum uersum effugeres, modum tamen et numerum quendam oportere seruari. ante hunc enim uerborum quasi structura, et quædam ad numerum conclusio nulla erat: aut, si quando erat, non apparebat eam dedita opera esse quæsitam: quæ forsitan laus sit: ueruntamen natura magis, tum casu nonnunquam, quàm aut ratione aliqua, aut obseruatione fiebat. ipsa enim natura circumscriptione quadam uerborum comprehendit concluditq; sententiam. quæ cum aptis constructa uerbis est, cadit etiam plerunque numero. nam et aures ipsæ, quid plenum, quid inane sit, iudicant: et spiritu, quasi necessitate aliqua, uerborum comprehensio terminatur: in quo non modo defici, sed etiam laborare turpe est. Tum fuit Lyfias, ipse quidem in causis forensibus non uersatus, sed egregie subtilis scriptor atque elegans: quem iam prope audeas oratorem perfectum dicere. nam plane quidem perfectum, et cui nihil admodum desit,

Demosthenem facile dixeris . nihil acute inueniri potuit in eis causis , quas scripsit , nihil , ut ita dicam , subdole , nihil uersute , quod ille non uiderit : nihil subtiliter dici , nihil presse , nihil enucleate , quo fieri possit aliquid limatius : nihil contra grande , nihil incitatum , nihil ornatum uel uerborum grauitate , uel sententiarum , quo quidquam esset elatius . Huic Hyperides proximus , & Aeschines fuit , & Lycurgus , & Dinarchus , & is , cuius nulla extant scripta , Demades , alijq; plures . hæc enim ætas effudit hanc copiam : & , ut opinio mea fert , succus ille , & sanguis incorruptus usque ad hanc ætatem oratorum fuit , in qua naturalis inesset , non fucatus nitor . Phalereus enim successit eis senibus adolescens , eruditissimus ille quidem horum omnium , sed non tam armis institutus , quam palaestra : itaque delectabat magis Athenienses , quam inflammabat : processerat enim in solem & puluerem , non ut è militari tabernaculo , sed ut è Theophrasti doctissimi hominis umbraculis . hic primus inflexit orationem ; & eam mollem teneramq; reddidit ; & suauis , sicut fuit , uideri maluit , quam grauis , sed suauitate ea , qua perfunderet animos , non qua perfringeret , tantum ut memoriam concinnitatis suæ , non , quemadmodum de Pericle scripsit Eupolis , cum delectatione aculeos etiam relinqueret in animis eorum , à quibus esset auditus . Vides ne igitur , ut in ea ipsa urbe , in qua & nata & alta sit eloquentia , quàm ea sero prodierit in lucem ? si quidem ante Solonis ætatem & Pisistrati de nullo ut

diserto memoriæ proditum est . at hi quidem, ut populi R. ætas est, senes; ut Atheniensium secula numerantur, adolescentes debent uideri. nam etsi Ser. Tullio regnante uiguerunt: tamen multo diutius Athenæ iam erant, quàm est Roma ad hodiernum diem. nec tamen dubito, quin habuerit uim magnam semper oratio. neque enim iam Troicis temporibus tantum laudis in dicendo Vlyssi tribuisset Homerus, & Nestori, quorum alterum uim habere uoluit, alterum suauitatem; nisi iam tum esset honos eloquentiæ: neque ipse poeta hic tam idem ornatus in dicendo, ac plane orator fuisset: cuius etsi incerta sunt tempora, tamen annis multis fuit ante Romulum: siquidem non infra superiorem Lycurgum fuit, a quo est disciplina Lacedæmoniorum astricta legibus. sed studium eius generis, maiorq; uis agnoscitur in Pisistrato. denique hunc proximo seculo Themistocles insecutus est, ut apud nos perantiquus; ut apud Athenienses, non ita sane uetus: fuit enim regnante iam Græcia, nostra autem ciuitate non ita pridem dominatu regioliberata. nam bellum Volscorum illud grauissimum, cui Coriolanus exul interfuit, eodem fere tempore, quo Persarum bellum, fuit, similisq; fortuna clarorum uirorum: siquidem uterque, cum ciuis egregius fuisset, populi ingrati pulsus iniuria se ad hostes contulit, conatumq; iracundiæ suæ morte sedauit. nam etsi aliter est apud te Attice de Coriolano: concede tamen, ut huic generi mortis potius assentiar. At ille ridens, Tuo uero, inquit, arbitratu: quoniam quidem concessum est

rhetoribus ementiri in historijs, ut aliquid dicere pos-
 sint argutius. ut enim tu nunc de Coriolano, sic Cli-
 tarchus, sic Stratocles de Themistocle finxit. nam
 quem Thucydides, qui & Atheniensis erat, &
 summo loco natus, summusq; uir, & paulo atate
 posterior, tantum mortuum scripsit, & in Attica
 clam humatum, addidit fuisse suspicionem ueneno
 sibi consciuisse mortem; hunc isti aiunt, cum tau-
 rum immolauisset, excepisse sanguinem patera, et,
 eo poto, mortuum concidisse. hanc enim mortem
 rhetorice et tragice ornare potuerunt: illa mors uul-
 garis nullam præbebat materiem ad ornatum. qua-
 re, quoniam tibi ita quadrat, omnia fuisse in The-
 mistocle paria & Coriolano; pateram quoque à me
 sumas licet. præbebo etiam hostiam; ut Coriolanus
 sit plane alter Themistocles. Sit sane, inquam, ut
 lubet, de isto: & ego cautius posthac historiam at-
 tingam te audiente; quem rerum Romanarum au-
 ctorem laudare possum religiosissimum. sed tum fe-
 re Pericles Xantippi filius, de quo ante dixi, pri-
 mus adhibuit doctrinam: quæ quanquam tum nul-
 la erat dicendi; tamen ab Anaxagora physico eru-
 ditus, exercitationem mentis à reconditis abstrusisq;
 rebus ad causas orenses popularesq; facile traduxe-
 rat. huius suauitate maxime hilaratæ sunt Athenæ,
 huius ubertatem et copiam admiratæ, eiusdem uim
 dicendi terroremq; timuerunt. hæc igitur ætas prima
 Athenis oratorem prope perfectum tulit. nec enim
 in constituentibus remp. nec in bella gerentibus, nec
 in impeditis ac regum dominatione deuinctis nasci

cupiditas dicendi solet . pacis est comes , otijq; socia ,
et iam bene constitutæ ciuitatis quasi alumna quæ=
dam eloquentia . itaque ait Aristoteles , cum , subla=
tis in Sicilia tyrannis , res priuatæ longo intervallo iu=
dicijs repeterentur , tum primum , quod esset acuta
illa gens et controuersa natura , artem et præcepta
Siculos Coracem et Tisiam conscripsisse : nam antea
neminem solitum uia , nec arte , sed accurate tamen ,
& de scripto plerosque dicere ; scriptasq; fuisse &
paratas à Protagora rerum illustrium disputatio=
nes , quæ nunc communes appellantur loci : quod
idem fecisse Gorgiam , cum singularum rerum lau=
des uituperationesq; conscripsisset ; quod iudicaret
hoc oratoris esse maxime proprium , rem augere pos=
se laudando , uituperandoq; rursus affligere : huic
Antiphontem Rhamnusium similia quædam ha=
buisse conscripta : quo neminem unquam melius ul=
lam orauisse capitis causam , cum se ipse defenderet ,
se audiente , locuples auctor scripsit Thucydides :
nam Lysiam primo profiteri solitum artem esse di=
cendi : deinde , quod Theodorus esset in arte subti=
lior , in orationibus autem ieiunior , orationes eum
scribere alijs cœpisse , artem remouisse . similiter Iso=
cratem primo artem dicendi esse negauisse : scribere
autem alijs solitum orationes , quibus in iudicijs ute=
rentur ; sed cum ex eo , quia quasi committeret con=
tra legem , quo quis iudicio circumueniretur , sæpe
ipse in iudicium uocaretur , orationes alijs destitisse
scribere , totumq; se ad artes componendas transtu=
lisse . & Græciæ quidem oratorum partus , atque

fontes uides , ad nostrorum annalium rationem ue-
 teres , ad ipsorum sane recentes . nam ante quàm
 deletata est Atheniensium ciuitas hac laude dicen-
 di , multa iam memorabilia & in domesticis & in
 bellicis rebus effecerat . hoc autem studium non erat
 commune Græciæ , sed proprium Athenarum . quis
 enim aut Argiūum oratorem , aut Corinthium , aut
 Thebanum scit fuisse temporibus illis ? nisi quid de
 Epaminonda , docto homine , suspicari libet . Lacedæ-
 monium uero usque ad hoc tempus audiui fuisse ne-
 minem . Menelaum ipsum dulcem illum quidem tra-
 dit Homerus , sed pauca dicentem . breuitas autem
 laus est interdum in aliqua parte dicendi , in uniuersa
 eloquentia laudem non habet . at uero extra Græ-
 ciam magna dicendi studia fuerunt , maximiq; huic
 laudi habiti honores illustre oratorum nomen reddi-
 derunt . nam ut semel e' Peireæo eloquentia euecta
 est , omnes peragrauit insulas , atque ita peregrina-
 ta tota Asia est , ut se externis oblineret moribus ,
 omnemq; illam salubritatem Atticæ dictionis quasi
 sanitatem perderet , ac loqui pene dedisceret . hinc
 Asiatici oratores non contemnendi quidem nec cele-
 ritate , nec copia , sed parum pressi , & nimis redun-
 dantes : Rhodij saniores , & Atticorum similiores .
 sed de Græcis hætenus : etenim hæc ipsa forsitan fue-
 rint non necessaria . Tum Brutus , Ista uero , inquit ,
 quàm necessaria fuerint , non facile dixerim : iucun-
 da certe mihi fuerunt , neque solum non longa , sed
 etiam breuiora quàm uellem . Optime , inquam : sed
 ueniamus ad nostros : de quibus difficile est plus in-
 telligere ,

telligere , quàm quantum ex monimentis suspicari
licet . Quis enim putet aut celeritatem ingenij L .
Bruto illi nobilitatis uestre principi defuisse ? qui de
matre suauanda ex oraculo Apollinis tam acute ar-
guteq; coniecerit ; qui summam prudentiam simu-
latione stultitiæ texerit ; qui potentissimum regem ,
clarissimi regis filium , expulerit ; ciuitatemq; perpe-
tuo dominatu liberatam , magistratibus annuis ,
legibus , iudicijsq; deuinxerit ; qui collegæ suo impe-
rium abrogauerit , ut è ciuitate regalis nominis me-
moriæ tolleretur : quod certe effici non potuisset , nisi
esset oratione persuasum . Videmus item paucis an-
nis post reges exactos , cum plebes prope ripam Anie-
nis ad tertium miliarium confedisset , eumq; mon-
tem , qui Sacer appellatus est , occupauisset , M . Va-
lerium Dictatorem dicendo sedauisse discordias , eiq;
ob eam rem honores amplissimos habitos , & eum
primum ob eam ipsam causam Maximum esse ap-
pellatum . Ne L . Valerium quidem Potitum arbi-
tror non aliquid potuisse dicendo , qui post decemui-
ralem inuidiam plebem in patres incitatam legibus
& concionibus suis mitigauerit . Possumus Appium
Claudium suspicari disertum , quia senatum iam
iam inclinatum à Pyrrhi pace reuocauerit . Possumus
C . Fabricium , quia sit ad Pyrrhum de capti-
uis recuperandis missus orator : Ti . Coruncanium ,
quod ex Pontificum commentarijs longe plurimum
ingenio ualuisse uideatur : Man . Curium , quod is
Tribunus pl . interrege Appio Cæco , diserto homine ,
comitia contra leges habente , cum de plebe Consulem

non accipiebat, patres ante auctores fieri coegerit :
 quod fuerit permagnum, nondum lege Menia lata.
 Licet aliquid etiam de M. Popillij ingenio suspicari :
 qui cum Consul esset, eodemq; tempore sacrificium
 publicum cum lana faceret, quod erat flamen Car=
 mentalis; plebis contra patres concitatione & sedi=
 tione nunciata, ut erat lana amictus, ita uenit in
 concionem, seditionemq; cum auctoritate, tum ora=
 tione sedauit. sed eos oratores habitos esse, aut omni=
 no tum ullum eloquentiae praemium fuisse, nihil sa=
 ne mihi legisse uideor; tantummodo coniectura du=
 cor ad suspicandum. Dicitur etiam C. Flaminius, is,
 qui Tribunus pl. legem de agro Gallico & Piceno ui=
 ritim diuidendo tulerit, qui Consul apud Trasime=
 num sit interfectus, ad populum ualuisse dicendo.
 Quintus etiam Maximus Verrucosus orator habitus
 est temporibus illis; & Q. Metellus is, qui bello
 Punico secundo cum L. Veturio Philone Consul fuit.
 Quem uero extet, & de quo sit memoriae proditum
 eloquentem fuisse, & ita esse habitum, primus est
 M. Cornelius Cethegus: cuius eloquentiae est auctor,
 et idoneus quidem mea sententia, Q. Ennius; prae=
 sertim cum & ipse eum audiuerit, & scribat de
 mortuo: ex quo nulla suspicio est, amicitiae causa es=
 se mentitum. est igitur sic apud illum in nono, ut
 opinor, annali:

- » Additur orator Cornelius suauiloquenti
- » Ore Cethegus Marcus, Tuditano collega,
- » Marci filius. = & oratorem appellat; & suauilo=
 quentiam tribuit: quae nunc quidem non tam est in

plerisque : latrant enim iam quidam oratores , non loquuntur : sed est ea laus eloquentiæ certe maxima,

- » = dictus ollis popularibus olim ,
 » Qui tum uiuebant homines , atque æuum agitabant ,
 » Flos delibutus populi , =

Probe uero : ut enim hominis decus ingenium , sic ingenij ipsius lumen est eloquentia : qua uirum excellentem præclare tum illi homines florem populi esse dixerunt :

= Suadæq; medulla .

Πειθὼ quam uocant Græci , cuius effector est orator , hanc suadam appellauit Ennius . eius autem Cethegum medullam fuisse uult , ut , quam deam in Periclis labris scripsit Eupolis sessitauisse , huius hic medullam nostrum oratorem fuisse dixerit . At hic Cethegus Consul cum P . Tuditano fuit bello Punico secundo , Quæstorq; his Consulibus M . Cato , modo
 * plane , annis C X L ante me Consulem : & id ipsum nisi unius esset Ennii testimonio cognitum , hunc uetustas , ut alios fortasse multos , obliuione obruisset . illius autem ætatis qui sermo fuerit , ex Næuianis scriptis intelligi potest . his enim Consulibus , ut in ueteribus commentariis scriptum est , Næuius est mortuus . quanquam Varro noster , diligentissimus inuestigator antiquitatis , putat in hoc erratum , uitamq; Næuii producit longius . nam Plautus P . Claudio , L . Porcio , uiginti annis post illos , quos ante dixi , Consulibus mortuus est , Catone Censore . hunc igitur Cethegum consecutus est ætate Cato , qui annis I X post eum fuit Consul . eum nos ut perue-

terem habemus, qui L. Marcio, M. Manilio Consu-
 libus mortuus est, annis LXXVI ipsis ante me
 Consulem. Nec uero habeo quenquam antiquiorem,
 cuius quidem scripta proferenda putem. nisi si quem
 Appii Cæci oratio hæc ipsa de Pyrrho, & non nullæ
 mortuorum laudationes forte delectant. & hercu-
 les hæc quidem extant. ipsæ enim familiæ suæ quasi
 ornamenta ac monimenta seruabant, & ad usum,
 si quis eiusdem generis occidisset, et ad memoriam
 laudum domesticarum, & ad illustrandam nobili-
 tatem suam. quanquam his laudationibus historia
 rerum nostrarum est facta mendosior. multa enim
 scripta sunt in eis, quæ facta non sunt; falsi trium-
 phi, plures Consulatus, genera etiam falsa, & à
 plebe transitiones, cum homines humiliores in alie-
 num eiusdem nominis infunderentur genus; ut, si
 ego me à M. Tullio esse dicerem, qui patricius cum
 Ser. Sulpicio Consul anno x post exaëtos reges fuit.
 Catonis autem orationes non minus multæ fere sunt,
 quàm Attici Lysia, cuius arbitror plurimas esse: est
 enim Atticus; quoniam certe Athenis est et natus,
 & mortuus, & functus omni ciuium munere:
 quanquam Timæus eum quasi Licinia & Mucia
 lege repetit Syracusas: et quodam modo est non nul-
 la in ijs etiam inter ipsos similitudo. acuti sunt, ele-
 gantes, faceti, breues: sed ille Græcus ab omni lau-
 de felicior: habet enim certos sui studiosos, qui non
 tam habitus corporis opimos, quàm gracilitates con-
 seētentur: quos, ualetudo modo bona sit, tenuitas
 ipsa delectat. quanquam in Lysia sunt sæpe etiam

lacerti, sic, ut eo fieri nihil possit ualentius. uerum est certe genere toto strigosior: sed habet tamen suos laudatores, qui hac ipsa eius subtilitate admodum gaudeant. Catonem uero quis nostrorum oratorum, qui quidem nunc sunt, legit? aut quis nouit omnino? at quem uirum, dii boni. mitto ciuem, aut senatorem, aut Imperatorem: oratorem enim hoc loco quærimus. quis illo grauior in laudando? acerbior in uituperando? in sententijs argutior? in docendo edisserendoq; subtilior? refertæ sunt orationes amplius centum quinquaginta, quas quidem adhuc inuenerim et legerim, et uerbis, et rebus illustribus. licet ex iis eligant ea, quæ notatione et laude digna sint: omnes oratoriæ uirtutes in eis reperiuntur. iam uero Origines eius quem florem, aut quod lumen eloquentiæ non habent? amatores huic desunt, sicuti multis iam ante seculis & Philisto Syracusio, et ipsi Thucydidi. nam ut horum concisis sententijs, interdum etiam non satis apertis cum breuitate, tum nimio acumine, officit Theopompus elatione atque altitudine orationis suæ, quod idem Lysia Demosthenes: sic Catonis luminibus obstruxit hæc posteriorum quasi exaggerata altius oratio. sed & in nostris inscitia est; quod ij ipsi, qui in Græcis antiquitate delectantur, eaq; subtilitate, quam Atticam appellant, hanc in Catone non nouerunt. quid enim? Hyperidæ uolunt esse, & Lysia. laudo: sed cur nolunt Catonis? Attico genere dicendi se gaudere dicunt. sapienter id quidem: atque utinam imitarentur, nec ossa solum, sed etiam sanguinem:

B R V T V S .

gratum est tamen , quòd uolunt . cur igitur Lysias,
 & Hyperides amatur , cum penitus ignoretur Cato ?
 antiquior est huius sermo , & quædam horridiora
 uerba . ita enim tum loquebantur . id muta ; quod
 tum ille non potuit : & adde numeros , & aptior sit
 oratio : ipsa uerba compone , & quasi coagmenta ;
 quod ne Græci quidem ueteres factitauerunt : iam
 neminem antepones Catoni . ornari orationem Græci
 putant , si uerborum immutationibus utantur , quos
 appellant Ἰσμοί ; & sententiarum orationisq; for=
 mis , quæ uocant ῥήματα : non uerisimile est , quàm
 sit in utroque genere & creber , & distinctus Cato .
 nec uero ignoro , nondum esse satis politum hunc
 oratorem , & quærendum esse aliquid perfectius ;
 quippe cum ita sit ad nostrorum temporum rationem
 uetus , ut nullius scriptum extet dignum quidem le=
 ctione , quod sit antiquius : sed maiore honore in om=
 nibus artibus , quàm in hac una dicendi , uersatur
 antiquitas . quis enim eorum , qui hæc minora ani=
 maduertunt , non intelligit Canachi signa rigidiora
 esse , quàm ut imitentur ueritatem ? Calamidis du=
 ra illa quidem , sed tamen molliora , quàm Canachi .
 nondum Myronis satis ad ueritatem adducta , iam
 tamen quæ non dubites pulchra dicere . pulchriora
 etiam Polycleti , & iam plane perfecta , ut mihi
 quidem uideri solent . Similis in pictura ratio est , in
 qua Zeuxim , & Polygnotum , & Timantem , &
 eorum , qui non sunt usi plus quàm quatuor colori=
 bus , formas , & lineamenta laudamus . at in Actio=
 ne , Nicomacho , Protogene , Apelle iam perfecta sunt

omnia : & nescio an reliquis in rebus omnibus idem eueniat . nihil est enim simul & inuentum & perfectum . nec dubitari debet , quin fuerint ante Homerum poetæ : quod ex eis carminibus intelligi potest , quæ apud illum & in Phæacum , & in procorum epulis canuntur . quid , nostri ueteres uersus ubi sunt ?

- » Quos olim Fauni , uatesq; canebant ,
- » Cum neque musarum scopulos quisquam superarat ,
- » Nec dicti studiosus erat .
- » Ante hunc .

Ait ipse de se , nec mentitur in gloriando . sic enim sese res habet : nam & Odyssæa Latina est , sic , tanquam opus aliquod Dædali ; & Liuianæ fabulæ , non satis dignæ , quæ iterum legantur . atque hic Liuius , qui primus fabulam C. Clodio Cæci filio et M. Tuditano Consulibus docuit , anno ipso ante quàm natus est Ennius , post Romam conditam autem quartodecimo & quingentesimo , ut hic ait , quem nos sequimur : est enim inter scriptores de numero annorum controuersia . Accius autem à Q. Maximo quintum Consule captum Tarento scripsit Liuium , annis x x x post , quàm eum fabulam docuisse et Atticus scribit , et nos in antiquis commentariis inuenimus : docuisse autem fabulam annis post x i , Cn. Cornelio , Q. Minutio Consulibus ludis Inuentatis , quos Salinator Senensi prælio uouerat . in quo tantus error Accii fuit , ut his Consulibus x l annos natus Ennius fuerit : cui si æqualis fuerit Liuius , minor fuit aliquanto is , qui primus fabulam

dedit , quàm ij , qui multas docuerant ante hos Con-
sules , et Plautus , et Næuius . Hæc si minus apta
uidentur huic sermoni Brute , Attico assigna , qui
me inflammavit studio illustrium hominum ætates et
tempora persequendi . Ego uero , inquit Brutus , et
delector ista quasi notatione temporum : et ad id ,
quod instituisti , oratorum genera distinguere ætati-
bus , istam diligentiam esse accommodatam puto .
Recte , inquam , Brute intelligis . atque utinam ex-
tarent illa carmina , quæ multis seclis ante suam
ætatem in epulis esse cantitata à singulis conuiuiis de-
clarorum uirorum laudibus in Originibus scriptum
reliquit Cato . tamen illius , quem in uatibus ,
et Faunis enumerat Ennius , bellum Punicum
quasi Myronis opus delectat . Sit Ennius sane , ut
est certe , perfectior : qui si illum , ut simulat ,
contemneret , non , omnia bella persequens , pri-
mum illud Punicum acerrimum bellum reliquisset .
sed ipse dicit , cur id faciat :

Scripsere , inquit , alii rem

Versibu' :

Et luculente quidem scripserunt , etiam si minus , quàm
tu , polite . nec uero tibi aliter uideri debet : qui à Næ-
uio uel sumpsisti multa , si fateris ; uel , si negas , sur-
ripuisti . Cum hoc Catone grandiores natu fuerunt C .
Flaminius , C . Varro , Q . Maximus , Q . Metellus ,
P . Lentulus , P . Crassus , qui cum superiore Africano
Consul fuit . Ipsum Scipionem accepimus non infan-
tem fuisse . filius quidem eius , is qui hunc minorem
Scipionem à Paulo adoptauit , si corpore ualuisset , in
primis habitus esset disertus . indicant cum oratione

culæ, tum historia quædam Græca, scripta dulcissi-
me. Numeroq; eodem fuit Sex. Aelius, iuris quidem
civilis omnium peritissimus, sed etiam ad dicendum
paratus. De minoribus autem C. Sulpicius Gal-
lus; qui maxime omnium nobilium Græcis literis
studuit; isq; et oratorum in numero est habitus, &
fuit reliquis rebus ornatus, atque elegans. iam
enim erat unctior quædam splendidiorq; consue-
tudo loquendi. nam, hoc Prætor ludos Appollinæ
faciente, cum Thyestem fabulam docuisset, Q.
Marcio, Cn. Seruilio Consulibus mortem obiit En-
nius. Erat iisdem temporibus Ti. Gracchus P. F.
qui bis Consul, & Censor fuit: cuius est oratio Græ-
ca apud Rhodios: quem ciuem cum grauem, tum
etiam eloquentem constat fuisse. P. etiam Scipionem
Nasicam, qui est Corculum appellatus, qui item bis
Consul, & Censor fuit, habitum eloquentem aiunt,
illius, qui sacra acceperit, filium. dicunt etiam L.
Lentulum, qui cum C. Figulo Consul fuit; Q.
Nobiliorem, M. filium, iam patrio insituto deditum
studio literarum; qui etiam Q. Ennium, qui cum
patre eius in Aetolia militauerat, ciuitate donauit,
cum Triumuir coloniam deduxisset. & T. Annium
Luscum, huius Q. Fuluij collegam, non indiser-
tum dicunt fuisse. Atque etiam L. Paulus, Afri-
cani pater, personam principis ciuis facile dicendo
tuebatur. At uero etiam tum Catone uiuo, qui ante
nos quinque & L x x x. natus excessit e uita, cum
quidem eo ipso anno contra Ser. Galbam ad popu-
lum summa contentione dixisset, quam etiam ora-

B R V T V S.

tionem scriptam reliquit; sed uiuo Catone minores
nati multi uno tempore oratores floruerunt. nam
& A. Albinus, is qui Græce scripsit historiam, qui
Consul cum L. Lucullo fuit, & literatus, & di-
sertus fuit: et tenuit cum hoc locum quendam etiam
Ser. Fuluius, & una Ser. Fabius Pictor, & iu-
ris, & literarum, & antiquitatis bene peritus.
Quintusq; Fabius Labeo fuit ornatus iisdem fere
laudibus. Nam Q. Metellus, is, cuius quatuor
filij consulares fuerunt, in primis est habitus elo-
quens: qui pro L. Cotta dixit, accusante Africano:
cuius & aliæ sunt orationes, & contra Ti. Grac-
chum exposita est in C. Fannij annalibus. Tum
ipse L. Cotta ueterator habitus. sed C. Lælius &
P. Africanus in primis eloquentes: quorum extant
orationes, ex quibus existimari de ingenijs oratorum
potest. sed inter hos, ætate paulum his antecedens,
sine controuersia Ser. Galba eloquentia præstitit: &
nimirum is princeps ex Latinis illa oratorum pro-
pria, & quasi legitima opera tractauit, ut egre-
deretur à proposito ornandi causa, ut delectaret ani-
mos, ut permoueret, ut augeter rem, ut miseratio-
nibus, ut communibus locis uteretur: sed nescio
quo modo huius, quem constat eloquentia præstitisse,
exiliores orationes sunt, & redolentes magis anti-
quitatem, quàm aut Lælij, aut Scipionis, aut etiam
ipsius Catonis: itaque exaruerunt, uix iam ut appa-
reant. De ipsius Lælij & Scipionis ingenio, quan-
quam ea est iam opinio, ut plurimum tribuatur am-
bobus, dicendi tamen laus est in Lælio illustrior. at o-

ratio Lælij de collegijs non melior , quàm de multis
quam uoles Scipionis : non quo illa Lælij quidquam sit
dulcius , aut quod de religione dici possit augustius :
sed multo tamen uetustior , & horridior ille , quàm
Scipio : & cum sint in dicendo uariæ uoluntates ,
delectari mihi magis antiquitate uidetur , & luben-
ter uerbis etiam uti paulo magis priscis Lælius . sed
est mos hominum , ut nolint eundem pluribus rebus
excellere . nam ut ex bellica laude aspirare ad Africa-
num nemo potest , in qua ipsa egregium Viriati bel-
lo reperimus fuisse Lælium : sic ingenij , literarum ,
eloquentiæ , sapientiæ denique , etsi utrique primas ,
priores tamen libenter deferunt Lælio . nec mihi cæ-
terorum iudicio solum uidetur , sed etiam ipsorum
inter ipsos concessu ita tributum fuisse . erat omnino
tum mos , ut in reliquis rebus melior , sic in hoc ipso
humanior , ut faciles essent in suum cuique tribuen-
do . memoria teneo , Smyrnæ me ex P . Rutilio Rufo
audisse , cum diceret adolescentulo se accidisse , ut ex
S . C . P . Scipio & D . Brutus , ut opinor , Consules de
re atroci magnâq; quærerent . nam cum in silua
Scantia facta cædes esset , notiq; homines interfecti ;
insimulareturq; familia , partim etiam liberi socie-
tatis eius , quæ picarias de P . Cornelio , L . Mummo
Consulibus redimisset ; decreuisset senatum , ut de ea re
cognoscerent & statuerent Consules : causam pro
publicanis accurate , ut semper solitus esset , elegan-
terq; dixisse Lælium : cum Consules re audita , Am-
plius , de consilij sententia pronunciauissent , paucis
interpositis diebus iterum Lælium multo diligentius

B R V T V S .

meliusq; dixisse ; iterumq; eodem modo à Consulibus
 rem esse prolatam : tum Lælium , cum eum socij do=
 mum reduxissent , egissentq; gratias , & , ne defa=
 tigaretur , orauissent , locutum esse ita : se , quæ fe=
 cisset honoris eorum causa , studiose accurateq; fecis=
 se ; sed se arbitrari causam illam à Ser . Galba , quòd
 is in dicendo fortior , acriorq; esset , grauius , & ue=
 hementius posse defendi : itaque auctoritate C . Lælij
 publicanos causam detulisse ad Galbam : illum au=
 tem , quòd ei uiro succedendum esset , uerecunde ,
 & dubitanter recepissee : unum , quasi comperendi=
 natus , medium diem fuisse , quem totum Galbam in
 considerata causa componendaq; posuisse : & cum
 cognitionis dies esset , & ipse Rutilius rogatu socio=
 rum domum ad Galbam mane uenisset , ut eum ad=
 moneret , & ad dicendi tempus adduceret , usque
 illum , quoad ei nunciatum esset Consules descendis=
 se , omnibus exclusis commentatum in quadam te=
 studine cum seruis literatis fuisse , quorum aliud
 alij dictare eodem tempore solitus esset : interim cum
 esset ei nunciatum tempus esse , exisse in ædes eo co=
 lore , & ijs oculis , ut egisse causam , non commen=
 tatum putares . addebat etiam , idq; ad rem pertine=
 re putabat , scriptores illos male multatos exisse cum
 Galba . ex quo significabat , illum non in agendo so=
 lum , sed etiam in meditando uehementem atque in=
 censum fuisse . quid multa ? magna expectatione ,
 plurimis audientibus , coram ipso Lælio sic illam
 causam , tanta uì , tantaq; grauitate dixisse Gal=
 bam , ut nulla fere pars orationis silentio præterire=

tur : itaque multis querelis, multaq; miseratione adhibita, socios, omnibus approbantibus, illa die quaestione liberatos esse. Ex hac Rutiliana narratione suspicari licet, cum duæ summæ sint in oratore laudes, una subtiliter disputandi ad docendum, altera grauius agendi ad animos audientium permouendos; multoq; plus proficiat is, qui inflammet iudicem, quàm ille, qui doceat; elegantiam in Lælio, uim in Galba fuisse. quæ quidem uis tum maxime cognita est, cum, Lusitanis à Ser. Galba Prætoris contra interpositam, ut existimabatur, fidem interfectis, L. Libone Tribuno pl. populum incitante, & rogationem in Galbam priuilegiij similem ferente, summa senectute, ut ante dixi, M. Cato legem suadens in Galbam multa dixit: quam orationem in Origines suas retulit, paucis ante quàm mortuus est annis, an mensibus? tum igitur recusans Galba pro sese, & populi R. fidem implorans, cum suis pueris, tum C. Galli etiam filium flens commendabat: cuius orbitas & fletus mire miserabilis fuit propter recentem memoriam clarissimi patris: isq; se tum eripuit flamma, propter pueros misericordia populi commota, sicut idem scriptum reliquit Cato. Atque etiam ipsum Libonem non infantem uideo fuisse, ut ex orationibus eius intelligi potest. Cum hæc dixissem, & paulum interquieuissem, Quid igitur, inquit, est causæ, Brutus, si tanta uirtus in oratore Galba fuit, cur ea nulla in orationibus eius apparet? quod mirari non possum in eis, qui nihil omnino scripti reliquerunt. Nec enim est eadem, in-

B R V T V S .

quam, Brute, causa non scribendi, & non tam bene scribendi, quam dixerint. nam uidemus alios oratores inertia nihil scripsisse, ne domesticus etiam labor accederet ad forensem; pleræque enim scribuntur orationes habitæ iam, non ut habeantur: alios non laborare, ut meliores fiant; nulla enim res tantum ad dicendum proficit, quantum scriptio; memoriam autem in posterum ingenij sui non desiderant, cum se putant satis magnam adeptos esse dicendi gloriam, eamque etiam maiorem uisum iri, si in existimantium arbitrium sua scripta non uenerint: alios, quod melius putent dicere se posse, quam scribere: quod peringeniosis hominibus, neque satis doctis, plerunque contingit, ut ipsi Galbæ: quem fortasse uis non ingenij solum, sed etiam animi, & naturalis quidam dolor dicentem incendebat, efficiebatque; ut & incitata, & grauis, & uehemens esset oratio: dein cum otiosus stylum prehenderat, motusque omnis animi tanquam uentus hominem defecerat, flaccebat oratio: quod ijs, qui limatius dicendi consecretantur genus, accidere non solet: propterea quod prudentia nunquam deficit oratorem; qua ille utens, eodem modo possit & dicere, et scribere: ardor animi non semper adest: isque cum confedit, omnis illa uis, & quasi flamma oratoris extinguitur. hanc igitur ob causam uidetur Lælij mens spirare etiam in scriptis, Galbæ autem uis occidisse. Fuerunt etiam in oratorum numero mediocrium L. & Sp. Mummiij fratres, quorum extant amborum orationes: simplex quidem Lucius &

antiquus, Spurius autem nihilo ille quidem ornatior, sed tamen astrictior: fuit enim doctus ex disciplina Stoicorum. Multæ sunt sp. Albini orationes. sunt etiam L. et C. Aureliorum Orestarum; quos aliquo uideo in numero oratorum fuisse. P. etiam Popilius cum ciuis egregius, tum non indisertus fuit: C. uero filius eius disertus. Caiusq; Tuditanus cum omni uita atque uictu excultus, atque expolitus, tum eius elegans est habitum etiam orationis genus. Eodemq; in genere est habitus is, qui iniuria accepta fregit Ti. Gracchum patientia, ciuis in rebus optimis constantissimus M. Octavius. At uero M. Aemilius Lepidus, qui est Porcina dictus, iisdem temporibus fere, quibus Galba, sed paulo minor natu, & summus orator est habitus, & fuit, ut apparet ex orationibus, scriptor sane bonus. Hoc in oratore Latino primum mihi uidetur & lenitas apparuisse illa Græcorum, & uerborum comprehensio, etiam artifex, ut ita dicam, stylus. hunc studiose duo adolescentes ingeniosissimi & prope æquales C. Carbo et Ti. Gracchus audire soliti sunt: de quibus iam dicendi locus erit, cum de senioribus pauca dixero. Q. enim Pompeius non contemptus orator temporibus illis fuit; qui summos honores, homo per se cognitus, sine ulla commendatione maiorum est adeptus. Tum L. Cassius multum potuit, non eloquentia, sed dicendo tamen; homo non liberalitate, ut alij, sed ipsa tristitia & seueritate popularis: cuius quidem legi tabellariæ M. Antius Briso Tribunus pl. diu restitit, M. Lepido Consule ad-

iuuante. eaq; res P. Africano uituperationi fuit,
 quod eius auctoritate de sententia deductus Briso pu-
 tabatur. Tum duo Cæpiones multum clientes consi-
 lio et lingua, plus auctoritate tamen et gratia sub-
 leuabant: sed Publij sunt scripta nec nimis exte-
 nuata, (quanquam ueterum est similis) & plena
 prudentiæ. P. Crassum ualde probatum oratorem
 iisdem fere temporibus accepimus; qui & ingenio
 ualuit, & studio, & habuit quasdam etiam do-
 mesticas disciplinas. nam & cum summo illo ora-
 tore Ser. Galba, cuius Caio filio filiam suam col-
 locauerat, affinitate sese deuinxerat: & cum esset
 P. Mucij filius, fratremq; haberet P. Scaeuolam,
 domi ius ciuile cognouerat. in eo industriam constat
 summam fuisse, maximamq; gratiam; cum et con-
 suleretur plurimum, & diceret. Horum ætatibus
 adiuncti duo C. Fannij, Caij Marci filij, fuerunt:
 quorum Caij filius, qui Consul cum Domicio fuit,
 unam orationem de socijs & nomine Latino contra
 Gracchum reliquit, sane & bonam, & nobilem.
 Tum Atticus, Quid ergo? est ne ista Fannij? nam
 uaria opinio pueris nobis erat. alij a' C. Persio, li-
 terato homine, scriptam esse dicebant, illo, quem si-
 gnificat ualde doctum esse Lucilius: alij multos no-
 biles, quod quisque potuisset, in illam orationem con-
 tulisse. Tum ego, Audiui equidem ista, inquam,
 de maioribus natu; sed nunquam sum adductus, ut
 crederem: eamq; suspicionem propter hanc causam
 credo fuisse, quod Fannius in mediocribus oratori-
 bus habitus esset, oratio autem uel optima esset illo
 quidem

quidem tempore orationum omnium . sed nec eius-
 modi est , ut à pluribus confusa uideatur ; unus
 enim sonus est totius orationis , & idem stylus : nec
 de Persio reticuiſſet Gracchus , cum & Fannius de
 Menelao Maratheno , & de cæteris obieciſſet ; præ-
 sertim cum Fannius nunquam sit habitus elinguis :
 nam & causas defensitauit ; & Tribunatus eius ,
 arbitrio & auctoritate P . Africani gestus , non ob-
 scurus fuit . Alter autem C . Fannius M . F . C . Læ-
 lij gener , & moribus , & ipso genere dicendi du-
 rior , is soceri instituto ; quem , quia cooptatus in Au-
 gurum collegium non erat , non admodum diligebat ,
 præsertim cum ille Q . Scæuolam sibi minorem natu
 generum prætulisset : cui tamen Lælius se excusans ,
 non genero minori dixit se illud , sed maiori filie de-
 tulisse : is tamen instituto Lælij Panætium audine-
 rat . eius omnis in dicendo facultas ex historia ipsius ,
 non ineleganter scripta , perspicui potest : quæ neque
 nimis est infans , neque perfecte diserta . Mucius au-
 tem Augur , quod pro se opus erat , ipse dicebat , ut
 de pecunijs repetundis contra T . Albutium . is ora-
 torum in numero non fuit : iuris ciuilis intelligentia ,
 atque omni prudentiæ genere præstitit . L . Cælius
 Antipater , scriptor , quemadmodum uidetis , fuit ,
 ut temporibus illis , luculentus , iuris ualde peritus ,
 multorum etiam , ut L . Crassi , magister . Utinam
 in Ti . Graccho , Caioq ; Carbone talis mens ad remp .
 bene gerendam fuisset , quale ingenium ad bene di-
 cendum fuit : profecto nemo his uiris gloria præsti-
 tisset . sed eorum alter propter turbulentissimum Tri-

bunatum, ad quem ex inuidia fœderis Numantini
 bonisiratus accesserat, ab ipsa rep. est interfectus:
 alter propter perpetuam in populari ratione leuita-
 tem morte uoluntaria se à seueritate iudicum uln-
 dicauit. sed fuit uterque summus orator: atque hoc
 memoria patrum teste dicimus. nam et Carbonis &
 Gracchi habemus orationes, nondum satis splendidas
 uerbis, sed acutas, prudentiæq; plenissimas. Fuit
 Gracchus diligentia Corneliæ matris à puero doctus,
 & Græcis literis eruditus. nam semper habuit ex-
 quisitos è Græcia magistros, in eis iam adolescens
 Diophanem Mitylenæum, Græciæ temporibus illis
 disertissimum: sed & breue tempus ingenij augen-
 di, & declarandi fuit. Carbo, quòd uita suppedi-
 tauit, est in multis iudicijs causisq; cognitus. hunc
 qui audierant prudentes homines, in quibus fami-
 liaris noster L. Gellius, qui se illi contubernalem in
 Consulatu fuisse narrabat, canorum oratorem, &
 uolubilem, & satis acrem, & uehementem, atque
 eundem & ualde dulcem, & perfacetum fuisse di-
 cebat, industrium etiam, & diligentem, & in exer-
 citationibus commentationibusq; multum operæ soli-
 tum esse ponere. hic optimus illis temporibus est pa-
 tronus habitus; eoq; forum tenente plura fieri iudi-
 cia cœperunt. nam & quæstiones perpetuæ hoc ado-
 lescente constitutæ sunt, quæ antea nullæ fuerunt:
 (L. enim Piso Tribunus pl. legem primus de pe-
 cuniis repetundis Censorino & Manilio Consulibus
 tulit: ipse etiam Piso & causas egit, & multarum
 legum aut auctor, aut dissuasor fuit: isq; & ora-

tiones reliquit, quæ iam cuanuerunt, et annales sa-
 ne exiliter scriptos) & iudicia populi, quibus ade-
 rat Carbo, iam magis patronum desiderabant, ta-
 bella data: quam legem L. Cassius Lepido et Man-
 cino Consulibus tulit. Vester etiam D. Brutus M.
 filius, ut ex familiari eius L. Accio poeta sum au-
 dire solitus, & dicere non inculte solebat, & erat
 cum literis Latinis, tum etiam Græcis, ut tempori-
 bus illis, eruditus. Quæ tribuerat idem Accius etiam
 Q. Maximo, L. Pauli nepoti. Et uero, ante Ma-
 ximum, illum Scipionem, quo duce priuato Ti.
 Gracchus occisus est, cum omnibus in rebus uehemen-
 tem, tum acrem aiebat in dicendo fuisse. Tum etiam
 P. Lentulus ille princeps, ad remp. duntaxat quod
 opus esset, satis habuisse eloquentiæ dicitur. iisdemq;
 temporibus L. Furius Philus perbene Latine loqui
 putabatur, literatiusq; quàm ceteri. P. Scæuola
 ualde prudenter & acute. paulo etiam copiosius,
 nec multo minus prudenter M. Manilius. Appii
 Claudii uolubilis, sed paulo feruidior erat oratio.
 In aliquo numero etiam M. Fuluius Flaccus, &
 C. Cato, Africani sororis filius, mediocres oratores:
 etsi Flacci scripta sunt, sed ut studiosi literarum.
 Flacci autem æmulus P. Decius fuit, non infans
 ille quidem, sed ut uita, sic oratione etiam turbulen-
 tus. M. Drusus C. filius, qui in Tribunatu C.
 Gracchum collegam iterum Tribunum fecit, uir &
 oratione grauis, & auctoritate: eiq; proxime ad-
 iunctus C. Drusus frater fuit. Tuus etiam genti-
 lis Brute M. Pennus facile agitauit in Tribunatu,

C. Gracchum paulum ætate antecedens : fuit enim M. Lepido et L. Oreste Consulibus Quæstor Gracchus, Tribunus Pennus, illius M. filius, qui cum Q. Aelio Consul fuit : sed is omnia summa sperans, ædilitius est mortuus. Nam de T. Flaminio, quem ipse uidi, nihil accepi, nisi Latine diligenter locutum. Iis adiuncti sunt C. Curio, M. Scaurus, P. Rutilius, C. Gracchus. de Scauro, et Rutilio breuiter licet dicere : quorum neuter summi oratoris habuit laudem, et uterque in multis causis uersatus. erat in quibusdam laudandis uiris, etiam si maximi ingenii non essent, probabilis tamen industria : quanquam his quidem non omnino ingenium, sed oratorium ingenium defuit : neque enim refert uidere, quid dicendum sit, nisi id queas solute et suauius dicere : ne id quidem satis est, nisi id, quod dicitur, sit uoce, uultu, motuq; conditius. quid dicam opus esse doctrina? sine qua, etiam si quid benedicatur adiuuante natura, tamen id, quia fortuito fit, semper paratum esse non potest. in Scauri oratione, sapientis hominis et tecti, grauitas summa, et naturalis quædam inerat auctoritas, non ut causam, sed ut testimonium dicere putares, cum pro reo diceret. hoc dicendi genus ad patrocinia mediocriter aptum uidebatur, ad senatoriam uero sententiam, cuius erat ille princeps, uel maxime : significabat enim non prudentiam solum, sed, quod maxime rem continebat, fidem. habebat hoc à natura ipsa, quod à doctrina non facile posset. quanquam huius quoque ipsius rei, quemadmodum scis, præ-

cepta sunt . huius et orationes sunt , et tres ad L .
Fufidium libri scripti de uita ipsius acta , sane uti-
les , quos nemo legit . at Cyri uitam et disciplinam
legunt , præclaram illam quidem , sed neque tam
rebus nostris aptam , nec tamen Scauri laudibus an-
teponendam . Ipse etiam Fufidius in aliquo patrono-
rum numero fuit . Rutilius autem in quodam tristi
et seueno genere dicendi uersatus est : et uterque na-
tura uehemens et acer . itaque cum una Consulatum
petiuiſſent , non ille solum , qui repulſam tulerat ,
accuſauit ambitus designatum competitorum , sed
Scaurus etiam absolutus Rutilium in iudicium uo-
cauit : multaꝫ opera , multaꝫ industria Rutilius
fuit : quæ erat propterea gratior , quòd idem ma-
gnum munus de iure respondendi ſuſtinebat . ſunt
eius orationes ieiunæ : multa præclara de iure : do-
ctus uir , et Græcis literis eruditus , Panætii auditor ,
prope perfectus in Stoicis ; quorum peracutum et ar-
tis plenum orationis genus , sed tamen et exile , nec
ſatis populari aſſenſioni accommodatum : itaque il-
la , quæ propria eſt huius diſciplinæ , philoſophorum
de ſe ipſorum opinio , firma in hoc uiro et ſtabilis in-
uenta eſt : qui cum innocentiffimus in iudicium uo-
catus eſſet , quo iudicio conuulſam penitus ſcimus
eſſe remp . cum eſſent eo tempore eloquentiffimi uiri
L . Cræſſus et M . Antonius conſulares , eorum ad-
hibere neutrum uoluit , dixit ipſe pro ſeſe , et pau-
ca C . Coſta , quòd ſororis erat filius , et is quidem
tamen ut orator , quanquam erat admodum ado-
leſcens : ſed Q . Mucius enucleate ille quidem , et

polite, ut solebat, nequaquam autem ea uī atque copia, quam genus illud iudicii & magnitudo causæ postulabat. habemus igitur in Stoicis oratoribus Rutilium, Scaurum in antiquis: utrunque tamen laudemus; quoniam per illos ne hæc quidem in ciuitate genera hac oratoria laude caruerunt: uolo enim, ut in scena, sic etiam in foro non eos modo laudari, qui celeri motu & difficili utantur, sed eos etiam, quos statarios appellant, quorum sit illa simplex in agendo ueritas non molesta. Et quoniam Stoicorum est facta mentio, Q. Aelius Tubero fuit illo tempore, L. Pauli nepos, nullo in oratorum numero, sed uita seuerus, et congruens cum ea disciplina, quam colebat, paulo etiam durior, qui quidem in Triumuiratu iudicauerit contra P. Africani auunculi sui testimonium, uacationem Augures, quo minus iudicijs operam darent, non habere: sed ut uita, sic oratione durus, incultus, horridus: itaque honoribus maiorum respondere non potuit. fuit autem constans ciuis, & fortis, & in primis Graccho molestus: quod indicat Gracchi in eum oratio. sunt etiam in Gracchum Tuberonis. is fuit mediocris in dicendo, doctissimus in disputando. Tum Brutus: Quam hoc idem in nostris contingere intelligo, quod in Græcis, ut omnes fere Stoici prudentissimi in disserendo sint, & id arte faciant, sintq; architecti pene uerborum; iidem traducti à disputando ad dicendum, inopes reperiantur. unum excipio Catonem, in quo perfectissimo Stoico summam eloquentiam non desiderem: quam exiguam in Fannio, ne in Rutilio

quidem magnam, in Tuberone nullam uideo fuisse. Et ego, Non, inquam, Brute sine causa: propterea quod istorum in dialecticis omnis cura consumitur; uagum illud orationis, & fusum, et multiplex non adhibetur genus: tuus autem auunculus, quemadmodum scis, habet à Stoicis id, quod ab illis petendum fuit; sed dicere didicit à dicendi magistris, eorumque more se exercuit. quod si omnia à philosophis essent petenda, Peripateticorum institutis commodius fingeretur oratio. quo magis tuum Brute iudicium probo, qui eorum, id est ex uetere Academia, philosophorum sectam secutus es, quorum in doctrina atque præceptis differendi ratio coniungitur cum suauitate dicendi & copia. quanquam ea ipsa Peripateticorum Academicorumque consuetudo in ratione dicendi talis est, ut nec perficere oratorem possit ipsa per sese, nec sine ea orator esse perfectus. nam ut Stoicorum astrictior est oratio, aliquantoque contractior, quam aures populi requirunt: sic illorum liberior & latior, quam patitur consuetudo iudiciorum & fori. quis enim uberior in dicendo Platone? Iouem sic, ut aiunt philosophi, si Græce loquatur, loqui. quis Aristotele neruosior? Theophrasto dulcior? lætitauisse Platonem studiose, audiuisse etiam Demosthenes dicitur: idque apparet ex genere & granditate uerborum. dicit etiam in quadam epistola hoc ipse de sese. sed et huius oratio in philosophiam translata, pugnacior, ut ita dicam, uidetur; & illorum in iudicia, pacatior. nunc reliquorum oratorum ætates, si placet, et gradus persequamur.

B R U T U S .

Nobis uero, inquit Atticus, et uehementer quidem; ut pro Bruto etiam respondeam. Curio fuit igitur eiusdem fere ætatis, sane illustris orator; cuius de ingenio ex orationibus eius existimari potest: sunt enim & aliæ, & pro Ser. Fulvio de incestu nobilis oratio. nobis quidem pueris hæc omnium optima putabatur: quæ uix iam comparet in hac turba novorum uoluminum. Præclare, inquit Brutus, teneo, qui istam turbam uoluminum effecerit. Et ego, inquam, intelligo Brute, quem dicas. certe enim & boni aliquid attulimus iuuentuti, magnificentius, quàm fuerat, genus dicendi, & ornatius: & nouimus fortasse; quòd ueteres orationes post nostras, non à me quidem, (meis enim illas antepono) sed à plerisque legi sunt desitæ. Enumera, inquit, me in plerisque. quanquam uideo mihi multa legenda iam te auctore, quæ antea contemnebam. Atqui hæc, inquam, de incestu laudata oratio, puerilis est locis multis: de amore, de tormentis, de rumore, loci sane inanes, ueruntamen, nondum tritis nostrorum hominum auribus, nec erudita ciuitate, tolerabiles. scripsit etiam alia nonnulla; et multa dixit, et illustria; et in numero patronorum fuit: ut eum mirer, cum et uita suppeditauisset, & splendor ei non defuisset, Consulem non fuisse. sed ecce in manibus uir et præstantissimo ingenio, et flagranti studio, et doctus à puero C. Gracchus. noli enim putare quenquam Brute pleniorẽ & uberiorẽ ad dicendum fuisse. Et ille, Sic prorsus, inquit, existimo: atque istum de superioribus pene solum lego. Immo plane,

inquam, Brute legas censeo. damnum enim illius immaturo interitu res Romanæ Latinæq; literæ fecerunt. utinam non tam fratri pietatem, quàm patriæ, præstare uoluisset: quàm ille facile tali ingenio, diutius si uixisset, uel paternam esset, uel auitam gloriam consecutus: eloquentia quidem nescio an habuisset parem neminem. grandis est uerbis, sapiens sententiis, genere toto grauis. manus extrema non accessit operibus eius: præclare inchoata multa, perfectæ non plane. legendus inquam est hic orator Brute, si quisquam alius, iuuentuti: non enim solum acuere, sed etiam alere ingenium potest. Huic successit ætati C. Galba, Seruii illius eloquentissimi uiri filius, P. Crassi eloquentis & iuris periti gener. laudabant hunc patres nostri, fauebant etiam propter patris memoriam; sed cecidit in cursu. nam rogatione Manilia, Iugurthinæ coniurationis inuidia, cum pro sese ipse dixisset, oppressus est. extat eius peroratio, qui epilogus dicitur: qui tanto in honore pueris nobis erat, ut eum etiam edisceremus. hic, qui in collegio sacerdotum esset, primus post Romam conditam iudicio publico est condemnatus. P. Scipio, qui est in Consulatu mortuus, non multum ille quidem, nec sæpe dicebat, sed et Latine loquendo cuius erat par, et omnes sale facetiisq; superabat. eius collega L. Bestia, bonis initiis orsus Tribunatus, (nam P. Popillium, ui C. Gracchi expulsus, sua rogatione restituit) uir et acer et non indifertus, tristes exitus habuit Consulatus: nam inuidiosa lege Manilia quaestione C. Galbam sacerdotem, & quatuor consula-

res, L. Bestiam, C. Catonem, Sp. Albinum, ciuemq;
 præstantissimum L. Opimium, Gracchi interfecto-
 rem, à populo absolutum, cum is contra populi stu-
 dium stetisset, Gracchani iudices sustulerunt. Hu-
 ius dissimilis in Tribunatu, reliquaq; omni uita,
 ciuis improbus C. Licinius Nerva non indifertus fuit.
 C. Fimbria temporibus iisdem fere, sed longius æta-
 te prouectus, habitus est sane, ut ita dicam, lucu-
 lentus patronus, asper, maledicus, genere toto pau-
 lo feruidior atque commotior, diligentia tamen, &
 uirtute animi atque uita bonus auctor in senatu.
 idem tolerabilis patronus, nec rudis in iure ciuili, &
 cum uirtute, tum etiam ipso orationis genere liber:
 cuius orationes pueri legebamur, quas iam reperire
 uix possumus. Atque etiam ingenio, & sermone
 eleganti, ualetudine incommoda, C. Sestius Calui-
 nus fuit: qui etsi, cum remisserant dolores pedum,
 non deerat in causis, tamen id non sæpe faciebat.
 itaque consilio eius, cum uolebant, homines uteban-
 tur; patrocínio, cum licebat. Iisdem temporibus
 M. Brutus: in quo magnum fuit Brute dedecus ge-
 neri uestro; qui cum tanto nomine esset, patremq;
 optimum uirum habuisset, & iuris peritissimum,
 accusationem factitauerit, ut Athenis Lycurgus: is
 magistratus non petiuit, sed fuit accusator uehe-
 mens & molestus; ut facile cerneret naturale quod-
 dam stirpis bonum degenerauisse uitio deprauatae
 uoluntatis. Atque eodem tempore accusator de plebe
 L. Cæsidenus fuit: quem ego audiui iam senem,
 cum ab L. Sabelio multam lege Aquilia de iniuria

petiuiſſet . non feciſſem hominis pene infimi mentio-
nem , niſi iudicarem , qui ſuſpicioſius aut crimino-
ſius diceret , audiuiſſe me neminem . Doctus etiam
Græcis T. Albutius , uel potius pene Græcus . lo-
quor , ut opinor ; ſed licet ex orationibus iudicare . fuit
autem Athenis adoleſcens : perfectus Epicureus eua-
ſerat , minime aptum ad dicendum genus . Iamq̃
Q. Catulus , non antiquo illo more , ſed hoc noſtro ,
niſi quid fieri poteſt perfectius , eruditus . multæ lite-
ræ : ſumma non uitæ ſolum atque naturæ , ſed ora-
tionis etiam comitas : incorrupta quædam Latini ſer-
monis integritas ; quæ perſpici cum ex orationibus
eius poteſt , tum facillime ex eo libro , quem de Con-
ſulatu , & de rebus geſtis ſuis conſcriptum molli &
Xenophonteio genere ſermonis miſit ad A. Furium
poetam , familiarem ſuum : qui liber nihilo notior eſt ,
quàm illi tres , de quibus ante dixi , Scauri libri .
Tum Brutus : Mihi quidem nec iſte notus eſt , nec illi :
ſed nec mea culpa eſt : nunquam enim in manus in-
ciderunt . nunc autem & a te ſumam , & conqui-
ram iſta poſthac curioſius . Fuit igitur in Catulo ſer-
mo Latinus : quæ laus dicendi non mediocris ab ora-
toribus plerique neglecta eſt . nam de ſono uocis , &
ſuauiſſime appellandarum literarum , quoniam fi-
lius cognouiſti , noli expectare quid dicam : quan-
quam filius quidem non fuit in oratorum numero ;
ſed non deerat ei tamen in ſententia dicenda cum
prudencia , tum elegans quoddam & eruditum ora-
tionis genus . nec habitus eſt tamen pater ipſe Catu-
lus princeps in numero patronorum : ſed erat talis ,

B R V T V S .

ut, cum quosdam audires, qui tum erant præstan-
tes, uideretur esse inferior; cum autem ipsum audi-
res sine comparatione, non modo contentus esses, sed
melius non quærerēs. Q. Metellus Numidicus, &
eius collega M. Silanus, dicebant de rep. quod esset
illis uiris, & consulari dignitati satis. M. Aurelius
Scaurus non sæpe dicebat, sed polite: Latine uero in
primis est eleganter locutus. Quæ laus eadem in A.
Albino bene loquendi fuit. Nam flamen Albinus
etiam in numero est habitus disertorum. Q. etiam
Cæpio, uir acer, & fortis: cui fortuna belli, cri-
mini; inuidia populi, calamitati fuit. Tum etiam
C. & L. Memmij fuerunt, oratores mediocres,
accusatores acres atque acerbi: itaque in iudicium
capitis multos uocauerunt, pro reis non sæpe dixe-
runt. Sp. Torius satis ualuit in populari genere di-
cendi, is qui agrum publicum, uitiosa & inutuli
lege, uectigali leuauit. M. Marcellus Aesernini
pater, non ille quidem in patronis, sed et in promptis
tamen, & non inexercitatis ad dicendum fuit, ut
filius eius P. Lentulus. L. etiam Cotta prætorius in
mediocrium oratorum numero, dicendi non ita mul-
tum laude processerat; sed de industria cum uerbis,
tum etiam ipso sono quasi subrustico persequabatur
atque imitabatur antiquitatem. atque ego & in hoc
ipso Cotta, & in alijs pluribus intelligo, me non ita
disertos homines et retulisse in oratorum numerum,
& relaturum. est enim propositum colligere eos, qui
hoc munere in ciuitate functi sint, ut tenerent ora-
torum locum: quorum quidem quæ fuerit ascensio,

et quàm in omnibus rebus difficilis optimè perfectio
atque absolutio, ex eo, quod dicam, existimari po-
test. quàm multi enim iam oratores commemorati
sunt, et quàm diu in eorum enumeratione uersa-
mur; cum tamen spisse, atque uix, ut dudum ad
Demosthenem et Hyperidem, sic nunc ad Anto-
nium Crassumq; peruenimus. nam ego sic existi-
mo, hos oratores fuisse maximos, et in his primum
cum Græcorum gloria Latine dicendi copiam æqua-
tam. Omnia ueniebant Antonio in mentem; eaq;
suo quæque loco, ubi plurimum proficere et uale-
re possent, ut ab Imperatore equites, pedites, leuis
armatura, sic ab illo in maxime opportunis oratio-
nis partibus collocabantur. erat memoria summa:
nulla meditationis suspicio: imparatus semper ag-
gredi ad dicendum uidebatur, sed ita erat paratus,
ut iudices illo dicente nonnunquam uiderentur non
satis parati ad cauendum fuisse. Verba ipsa, non illa
quidem elegantissimo sermone; itaque diligenter lo-
quendi laude caruit; (neque tamen est admodum
inquinatè locutus) sed illa, quæ proprie laus orato-
ris est in uerbis: nam ipsum Latine loqui est illud
quidem, ut paulo ante dixi, in magna laude ponen-
dum, sed non tam sua sponte, quàm quòd est à
plerisque neglectum: non enim tam præclarum est
scire Latine, quàm turpe nescire: neque tam id mihi
oratoris boni, quàm ciuis Romani proprium uide-
tur: sed tamen Antonius in uerbis et eligendis, ne-
que id ipsum tam leporis causa, quàm ponderis, et
collocandis, et comprehensione deuinciendis, nihil

B R V T V S.

non ad rationem, & tanquam ad artem dirigebat, uerum multo magis hoc idem in sententiarum ornamentis, & conformationibus. quo genere quia præstat omnibus Demosthenes, iccirco à doctis oratorum est princeps iudicatus. *ῥήματα* enim quæ uocant Græci, ea maxime ornant oratorem: eaq; non tam in uerbis pingendis habent pondus, quàm in illuminandis sententijs. sed cum hæc magna in Antonio, tum actio singularis. quæ si partienda est in gestum, atque uocem: gestus erat non uerba exprimens, sed cum sententijs congruens; manus, humeri, latera, supplotio pedis, status, incessus, omnisq; motus cum uerbis sententijsq; consentiens: uox permanens, uerum subrauca natura; sed hoc uitiū huic uni in bonum conuertebatur: habebat enim flebile quiddam in quæstionibus, aptumq; cum ad fidem faciendam, tum ad misericordiam commouendam: ut uerum uideretur in hoc illud, quod Demosthenem ferunt ei, qui quæsiuisset quid primum esset in dicendo, actionem, quid secundum, idem, & idem tertium, respondiisse. nulla res magis penetrat in animos, eosq; fingit, format, flectit: talesq; oratores uideri facit, quales ipsi se uideri uolunt. Huic alii parem esse dicebant, alii anteponebant L. Crassum. illud quidem certe omnes ita iudicabant, neminem esse, qui, horum alterutro paritrono, cuiusquam ingenium requireret. equidem quanquam Antonio tantum tribuo, quantum supra dixi: tamen Crasso nihil statuo fieri potuisse perfectius. erat summa grauitas; erat cum grauitate

iunctus facetiarum & urbanitatis oratorius, non
 scurrilis lepos: Latine loquendi accurata, & sine
 molestia diligens elegantia: in differendo mira expli-
 catio: cum de iure ciuili, cum de equo & bono di-
 sputaretur, argumentorum & similitudinum copia.
 nam ut Antonius coniectura mouenda, aut sedanda
 suspicione, aut excitanda, incredibilem uim habe-
 bat: sic in interpretando, in definiendo, in explican-
 da æquitate, nihil erat Crasso copiosius: idq; cum sæ-
 pe alias, tum apud Centumuiros in M. Curij causa
 cognitum est. ita enim multa tum contra scriptum
 pro æquo & bono dixit, ut hominem acutissimum
 Q. Scaeuolam, & in iure, in quo illa causa uerte-
 batur, paratissimum, obrueret argumentorum exem-
 plorumq; copia: atque ita tum ab his patronis æqua-
 libus, etiam consularibus, causa illa dicta est, cum u-
 terque ex contraria parte ius ciuile defenderet, ut elo-
 quentium iuris peritissimus Crassus, iuris peritorum
 eloquentissimus Scaeuola putaretur: qui quidem cum
 peracutus esset ad excogitandum, quid in iure, aut
 in æquo uerum aut esset, aut non esset; tum uerbis
 erat ad rem cum summa breuitate mirabiliter aptus.
 quare sit nobis orator in hoc interpretandi explanan-
 diq; & differendi genere mirabilis, sic, ut simile ni-
 hil uiderim: in augendo, in ornando, in refellendo
 magis existimator metuendus, quam admirandus
 orator. uerum ad Crassum reuertamur. Tum Bru-
 tus, Etsi satis, inquit, mihi uidebar habere cogni-
 tum Scaeuolam ex iis rebus, quas audiebam sæpe ex
 C. Rutilio, quo utebatur propter familiaritatem

B R V T V S.

Scauolæ nostri: tamen ista mihi eius dicendi tanta laus nota non erat: itaque cepi uoluptatem, tam ornatum uirum, tamq; excellens ingenium fuisse in nostra rep. Hic ego, noli, inquam, Brute existimare his duobus quidquam fuisse in nostra ciuitate præstantius. nam ut paulo ante dixi consultorum alterum disertissimum, disertorum alterum consulti-
tissimum fuisse: sic in reliquis rebus ita dissimiles erant inter sese, statuere ut tamen non posses, utrius te malles similiorem. Crassus erat elegantium parcis-
simus, Scauola parcorum elegantissimus. Crassus in summa comitate habebat etiam seueritatis satis: Scauola multa in seueritate non deerat tamen comi-
tas. licet omnia hoc modo. sed uereor, ne fingi ui-
deantur hæc, ut dicantur à me, quodam modo. res se tamen sic habet. cum omnis uirtus sit, ut uestra Brute uetus Academia dixit, mediocritas; uterque horum medium quiddam uolebat sequi: sed ita ca-
debat, ut alter ex alterius laude partem, uterque autem suam totam haberet. Tum Brutus, Cum ex tua oratione mihi uideor, inquit, bene Crassum, et Scauolam cognouisse: tum de te, et de Ser. Sulpicio cogitans, esse quandam uobis cum illis similitudinem iudico. Quonam, inquam, istuc modo? Quia mihi et tu uideris, inquit, tantum iuris ciuilis scire uo-
luisse, quantum satis esset oratori; et Seruius elo-
quentiæ tantum assumpsisse, ut ius ciuile facile pos-
sit tueri: ætatesq; uestræ, ut illorum, nihil, aut non fere multum differunt. Et ego, De me, inquam, dicere nihil est necesse: de Seruio autem et tu probe dicis

dicis, et ego dicam, quod sentio. Non enim facile quem dixerim plus studii, quàm illum, et ad dicendum, et ad omnes bonarum rerum disciplinas adhibuisse. nam et in iisdem exercitationibus ineunte ætate fuimus: et postea Rhodum una ille etiam profectus est, quo melior esset, et doctior: et inde ut redijt, uidetur mihi in secunda arte primus esse maluisse, quàm in prima secundus. atque haud scio an par principibus esse potuisset: sed fortasse maluit, id quod est adeptus, longe omnium non eiusdem modo ætatis, sed eorum etiam, qui fuissent, in iure civili esse princeps. Hic Brutus, Ain' tu, inquit? etiam'ne Q. Scauolæ seruium nostrum anteponis? Sic enim, inquam, Brute existimo, iuris civilis magnum usum & apud Scauolam, & apud multos fuisse, artem in hoc uno: quod nunquam effecisset ipsius iuris scientia, nisi eam præterea didicisset artem, quæ doceret rem uniuersam tribuere in partes, latentem explicare definiendo, obscuram explanare interpretando, ambiguam primum uidere, deinde distinguere, postremo habere regulam, qua uera & falsa iudicarentur, et quæ quibus propositis essent, quæq; non essent consequentia. hic enim attulit hanc artem, omnium artium maximam, quasi lucem ad ea, quæ confuse ab aliis aut respondebantur, aut agebantur. Dialecticam mihi uideris dicere, inquit. Recte, inquam, intelligis. sed adiunxit etiam & literarum scientiam, et loquendi elegantiam: quæ ex scriptis eius, quorum similia nulla sunt, facillime perspicitur. cumq; dicendi causa duobus peritis-

simis operam dedisset , L . Lucilio Balbo , C . Aquilio Gallo : Galli , hominis acuti et exercitati , promptam in agendo , & in respondendo celeritatem subtilitate diligentiaq; superauit : Balbi , docti et eruditi hominis , in utraque re consideratam tarditatem uicit , expediendis conficiendisq; rebus . sic & habet , quod uterque eorum habuit : & expleuit , quod utrique defuit . itaque ut Crassus mihi uidetur sapientius fecisse , quam Scaeuola : (hic enim causas studiose recipiebat ; in quibus à Crasso superabatur : ille se consuli uolebat ; ne qua in re inferior esset , quam Scaeuola) sic Seruius sapientissime . cum enim duæ ciuiles artes ac forenses plurimum & laudis haberent , & gratiæ : perfecit , ut altera præstare omnibus ; ex altera tantum assumeret , quantum esset et ad tuendum ius ciuile , & ad obtinendam consulari dignitatem satis . Tum Brutus , Ita prorsus , inquit , & antea putabam : audiui enim nuper eum studiose , & frequenter Sami , cum ex eo , ius nostrum pontificium qua ex parte cum iure ciuili coniunctum esset , uellem cognoscere : & nunc meum iudicium multo magis confirmo testimonio et iudicio tuo : simul illud gaudeo , quod & æqualitas uestra , & pares honorum gradus , & artium studiorumq; quasi finitima uicinitas tantum abest ab obtreffatione , et inuidia , quæ solet lacerare plerosque , uti ea non modo non exulcerare uestram gratiam , sed etiam conciliare uideatur . quali enim te erga illum perspicio , tali illum in te uoluntate iudicioq; cognoui . itaque doleo & illius consilio , et tua uoce populum R .

carere tandiu . quod cum per se dolendum est , tum
multo magis consideranti , ad quos ista non translata
sint , sed nescio quo pacto deuenerint . Hic Atticus ,
Dixeram , inquit , à principio , de rep. ut sileremus :
itaq; faciamus : nam si isto modo uolumus singulas
res desiderare , non modo quærendi , sed ne lugendi
quidem finem reperiemus . Pergamus ergo , inquam ,
ad reliqua , & institutum ordinem persequamur .
Paratus igitur ueniebat Crassus : expectabatur : au-
diebatur à principio statim ; quod erat apud eum
semper accuratum : expectatione dignus uidebatur :
non multa iactatio corporis , non inclinatio uocis ,
nulla inambulatio , non crebra suppositio pedis , ue-
hemens & interdum irata et plena iusti doloris ora-
tio ; multæ , & cum grauitate facetiæ ; quodq; dif-
ficile est , idem & perornatus , & perbreuis . iam
in altercando inuenit parem neminem . uersatus est
in omni fere genere causarum . mature in locum
principum oratorum uenit . accusauit C. Carbonem ,
eloquentissimum hominem , admodum adolescens :
summam ingenii non laudem modo , sed etiam admi-
rationem est consecutus . defendit postea Liciniam
uirginem , cum annos x x v i i . natus esset : in ea
ipsa causa fuit eloquentissimus , orationisq; eius scri-
ptas quasdam partes reliquit . uoluit adolescens in
colonia Narbonensi causæ popularis aliquid attinge-
re , eamq; coloniam , ut fecit , ipse deducere . extat
in eam legem senior , ut ita dicam , quàm illa ætas
ferebat , oratio . multæ deinde causæ , sed ita tacitus
Tribunatus , ut , nisi in eo magistratu cœnauisset

apud præconem Granium, idq; nobis narrauisset Lucilius, Tribunum pl. nesciremus fuisse. Ita prorsus, inquit Brutus. sed ne de Scæuolæ quidem Tribunatu quidquam audiuisse uideor; & eum collegam Crassi credo fuisse. Omnibus quidem alijs, inquam, in magistratibus; sed Tribunus anno post fuit, eoq; in Rostris sedente suaserit Seruiliam legem Crassus. nam Censuram sine Scæuola gessit. eum enim magistratum nemo unquam Scæularum petiuit. sed hæc Crassi cum edita oratio est, quam te sæpe legisse certo scio, quatuor & triginta tum habebat annos, totidemq; annis mihi ætate præstabat. ijs enim Consulibus eam legem suaserit, quibus nati sumus, cum ipse esset Q. Cæpione Consule natus, & C. Lælio, triennio ipso minor, quàm Antonius. quod iccirco posui, ut, dicendi Latine prima maturitas in qua ætate extitisset, posset notari; & intelligeretur iam ad summum pene esse perductam; ut eò nihil ferme quisquam addere posset, nisi qui à philosophia, à iure ciuili, ab historia fuisset instructior. Erit, inquit M. Brutus, aut iam est iste, quem expectas? Nescio, inquam. sed est etiam L. Crassi in Censura pro Q. Cæpione, defensione iuncta, non breuis, ut laudatio, ut oratio autem, breuis, postrema Censoris oratio, qua anno duodequingagesimo usus est. in his omnibus inest quidam sine ullo fuce ueritatis color. quin etiam comprehensio, & ambitus ille uerborum (si sic periodum appellari placet) erat apud illum contractus, & breuis; & in membra quædam, quæ καὶ λῆ Græci uocant, dissipiebat ora-

tionem lubentius . Hoc loco Brutus , Quandoquidem tu istos oratores , inquit , tantopere laudas , uellem aliquid Antonio præter illum de ratione dicendi sane exilem libellum , plura Crasso libuisset scribere : cum enim omnibus memoriam sui , tum etiam disciplinam dicendi nobis reliquissent . nam Scæuolæ dicendi elegantiam satis ex ijs orationibus , quas reliquit , habemus cognitam . Et ego , Mihi quidem à pueritia quasi magistra fuit , inquam , illa in legem Cæpionis oratio : in qua & auctoritas ornatur senatus , quo pro ordine illa dicuntur ; & inuidia concitatur in iudicum , et in accusatorum factionem , contra quorum potentiam populariter tum dicendum fuit . multa in illa oratione grauiter , multa leniter , multa aspere , multa facete dicta sunt : plura etiam dicta , quàm scripta : quod ex quibusdam capitibus expositis , nec explicatis intelligi potest . ipsa illa censoria contra Cn . Domitium collegam non est oratio , sed quasi capita rerum , et orationis commentarium paulo plenius : nulla est enim altercatio clamoribus unquam habita maioribus . Et uero fuit in hoc & popularis dictio excellens : Antonii genus dicendi multo aptius iudiciis , quàm concionibus . Hoc loco ipsum Domitium non relinquo . nam etsi non fuit in oratorum numero , tamen pono satis in eo fuisse orationis , atque ingenii , quo & magistratus personam , & consularem dignitatem tueretur . quod idem de C . Cælio dixerim , industriam in eo summam fuisse , summasq ; uirtutes , eloquentiæ tantum , quod esset in rebus priuatis amicis eius , in rep . ipsius dignitati

satis . Eodem tempore M . Herennius in mediocribus oratoribus Latine & diligenter loquentibus numeratus est : qui tamen summa nobilitate hominem , cognatione , sodalitate , collegio , summa etiam eloquentia , L . Philippum in Consulatus petitione superavit . Eodem tempore C . Clodius , etsi propter summam nobilitatem , et singularem potentiam magnus erat , tamen etiam eloquentiæ quandam mediocritatem afferebat . Eiusdem fere temporis fuit eques Romanus C . Titius : qui meo iudicio eò peruenisse uideatur , quò potuit fere Latinus orator sine Græcis literis , & sine multo usu peruenire . huius orationes tantum argutiarum , tantum exemplorum , tantum urbanitatis habent , ut pene Attico stylo scriptæ esse uideantur . easdem argutias in tragœdias satis ille quidem acute , sed parum tragice transtulit . quem studebat imitari L . Afranius poeta , homo perargutus , in fabulis quidem etiam , ut scitis , disertus . Fuit etiam Q . Rubrius Varro , qui à senatu hostis cum C . Mario iudicatus est , acer et uehemens accusator . In eo genere sane probabilis , doctus autem Græcis literis , propinquus noster , factus ad dicendum , M . Gratidius , M . Antonij perfamiliaris : cuius præfatus cum esset in Cilicia , est interfectus : qui accusauit C . Fimbriam , M . Marij Gratidiani pater . Atque etiam apud socios et Latinos oratores habiti sunt Q . Veſtius Veſtianus è Marſis , quem ipse cognoui , prudens uir , et in dicendo breuis : Q . & D . Valerij Sorani , uicini , et familiares mei , non tam in dicendo admirabiles , quàm docti et Græcis literis

et Latinis : C. Rusticellus Bononiensis , is quidem et exercitatus , et natura uolubilis : omnium autem eloquentissimus extra hanc urbem T. Betutius Barrus Asculanus , cuius sunt aliquot orationes Asculi habitæ , illa Romæ contra Cæpionem , nobilis sane : cui orationi Cæpionis ore respondit Aelius ; qui scriptitauit orationes multas , orator ipse nunquam fuit . Apud maiores autem nostros uideo disertissimum habitum ex Latio L. Papirium Fregellanum , Ti. Gracchi P. F. fere ætate . eius autem oratio est pro Fregellanis colonisq ; Latinis habita in senatu . Tum Brutus , Quid tu igitur , inquit , tribuis istis externis quasi oratoribus ? Quid censes , inquam , nisi idem , quod urbanis , præter unum , quod non est eorum urbanitate quadam quasi colorata oratio ? Et Brutus , Qui est , inquit , iste tandem urbanitatis color ? Nescio , inquam : tantum esse quendam scio . Id tu Brute iam intelliges , cum in Galliam ueneris . audies tu quidem etiam uerba quædam non trita Romæ : sed hæc mutari , dedisciq ; possunt : illud est maius , quod in uocibus nostrorum oratorum recinit quidam , et resonat urbanus . nec hoc in oratoribus modo apparet , sed etiam in cæteris . ego memini , T. Tincam Placentinum , hominem facetissimum , cum familiari nostro Q. Granio præcone dicacitate certare . Eon' , inquit Brutus , de quo multa Lucilius ? Isto ipso . sed Tincam non minus multa ridicule dicentem Granius obruebat nescio quo sapore uernaculo : ut ego iam non mirer illud Theophrasto accidisse , quod dicitur ; cum percontaretur ex anicula

quadam, quanti aliquid uenderet; et respondisset illa, atque addidisset, Hospes non pote minoris; tulisse eum moleste, se non effugere hospitii speciem, cum ætatem ageret Athenis, optimeq; loqueretur. omnium, sicut opinor, in nostris est quidam urbanorum, sicut ille Atticorum, sonus. sed domum redeamus, id est ad nostros reuertamur. Duobus igitur summis Crasso et Antonio L. Philippus proximus accedebat, sed longo interuallo tamen proximus. itaque eum, etsi nemo intercedebat qui se illi anteferret, neque secundum tamen, neque tertium dixerim. nec enim in quadrigis eum secundum numerauerim, aut tertium, qui uix è carceribus exierit, cum palmam iam primus acceperit; nec in oratoribus, qui tantum absit à primo, uix ut in eodem curriculo esse uideatur. sed tamen erant ea in Philippo, quæ qui sine comparatione illorum spectaret, satis magna diceret, summa libertas in oratione, multæ facetiæ, satis creber in reperiendis, solutus in explicandis sententiis. erat etiam in primis, ut temporibus illis, Græcis doctrinis institutus, in altercando cum aliquo aculeo, et maledicto facetus. Horum ætati prope coniunctus L. Gellius, non tam uendibilis orator, quàm ut nescires quid ei deesset: nec enim erat indoctus, nec tardus ad excogitandum, nec Romanarum rerum immemor, & uerbis solutus satis; sed in magnos oratores inciderat eius ætas: multam tamen operam amicis, & utilem præbuit: atque ita diu uixit, ut multarum ætatum oratoribus implicaretur, multum etiam in causis uersare-

tur . iisdem fere temporibus D . Brutus , is , qui Consul cum Mamerco fuit , homo & Græcis doctus literis , et Latinis . Dicebat etiam L . Scipio non imperite . Cneusq; Pompeius Sex . F . aliquem numerum obtinebat . nam Sextus frater eius præstantissimum ingenium contulerat ad summam iuris ciuilis , et ad perfectam geometriæ , et rerum Stoicarum scientiam . Item in iure , & ante hos M . Brutus , et paulo post eum C . Bilienus , homo per se magnus , prope simili ratione summus euaserat : qui Consul factus esset , nisi in Marianos Consulatus , & in eas petitionis angustias incidisset . Cn . autem Octauij eloquentia , quæ fuerat ante Consulatum ignorata , in Consulatu multis concionibus est uehementer probata . Sed ab eis , qui tantum in dicentium numero , non in oratorum fuerunt , iam ad oratores reuertamur . Censeo , inquit Atticus : eloquentes enim uidebare , non sedulos uelle conquirere . Festiuitate igitur , et facetijs , inquam , C . Iulius L . F . et superioribus et æqualibus suis omnibus præstitit , oratorq; fuit minime ille quidem uehemens , sed nemo unquam urbanitate , nemo lepore , nemo suauitate conditior . sunt eius aliquot orationes , ex quibus , sicut ex eiusdem tragædijs , lenitas eius sine neruis perspicui potest . Eius æqualis P . Cethegus : cui de rep . satis suppeditabat oratio : totam enim tenebat eam , penitusq; cognorat : itaque in senatu consularium auctoritatem assequebatur , sed in causis publicis nihil , priuatis satis ueterator uidebatur . Erat in priuatis causis Q . Lucretius Vespillo & acutus , et iuris peritus . nam Offella aptior con-

cionibus, quàm iudiciis . prudens etiam T . Annius
Velina, et in eius generis causis orator sane tolerabi-
lis . In eodem genere causarum multum erat T . Iu-
uentius, nimis ille quidem lentus in dicendo, et pe-
ne frigidus, sed & callidus, et in capiendo aduer-
sario uersutus, et præterea nec indoctus, et magna
cum iuris ciuilibus intelligentia . Cuius auditor P . Or-
bius, meus fere æqualis, in dicendo non nimis exer-
citatus, in iure autem ciuili non inferior, quàm ma-
gister fuit . Nam T . Aufidius, qui uixit ad sum-
mam senectutem, uolebat esse similis horum, eratq;
& bonus uir, et innocens, sed dicebat parum . Nec
sane plus frater eius M . Virgilius, qui Tribunus
pl. L . Syllæ Imperatori diem dixit . Eius collega P .
Magius in dicendo paulo tamen copiosior . Sed om-
nium oratorum, siue rabularum, qui et plane indo-
cti, aut inurbani, aut rustici etiam fuerunt, quos
quidem ego cognouerim, solutissimum in dicendo, et
acutissimum iudico nostri ordinis Q . Sertorium,
equestris C . Gorgonium . Fuit etiam facilis, & ex-
peditus ad dicendum, et uitæ splendore multo, &
ingenio sane probabili T . Iunius L . F . tribuni-
tius : quo accusante, P . Sestius, Prætor designatus,
damnatus est ambitus . is processisset honoribus lon-
gius, nisi semper infima atque etiam ægra ualetu-
dine fuisset . Atque ego præclare intelligo, me in
eorum commemoratione uersari, qui nec habiti sint
oratores, neque fuerint, præteririq; à me ali-
quot ex ueteribus commemoratione, aut laude di-
gnos : sed hoc quidem ignorance . quid enim est su-

perioris ætatis , quod scribi possit de ijs , de quibus nulla monimenta loquuntur nec aliorum , nec ipsorum ? de iis autem , quos ipsi uidimus , neminem fere prætermittimus eorum , quos aliquando dicentes uidimus . nolo enim sciri , in tanta , & tam uetere rep . maximis præmiis eloquentiæ propositis , omnes cupisse dicere , non plurimos ausos esse , potuisse paucos . ego tamen ita de unoquoque dicam , ut intelligi possit , quem existimem clamatorem , quem oratorem fuisse . iisdem fere temporibus , ætate inferiores paulo quàm Iulius , sed æquales propemodum fuerunt C . Cotta , P . Sulpicius , Q . Varius , Cn . Pomponius , C . Curio , L . Fusius , M . Drusus , P . Antistius : nec ulla ætate uberior oratorum foetus fuit . ex his Cotta & Sulpicius , cum meo iudicio , tum omnium , facile primas tulerunt . Hic Atticus , Quo modo istuc dicis , inquit , cum tuo iudicio , tum omnium ? semper ne in oratore probando aut improbando uulgi iudicium cum intelligentium iudicio congruit : an alii probantur à multitudine , alii autem ab iis , qui intelligunt ? Recte requiris , inquam , Attice : sed audies ex me fortasse , quod non omnes probent . An tu , inquit , id laboras , si huic modo Bruto probaturus es ? Plane , inquam , Attice disputationem hanc de oratore probando , aut improbando multo malim tibi , & Bruto placere : eloquentiam autem meam populo probari uelim . etenim necesse est , qui ita dicat , ut à multitudine probetur , eundem doctis probari . nam quid in dicendo rectum sit , aut prauum , ego iudicabo ; si modo is sum , qui id possim , aut sciam

B R V T V S.

iudicare : qualis uero sit orator, ex eo, quod is dicen-
do efficiet, poterit intelligi. Tria sunt enim, ut qui-
dem ego sentio, quæ sint efficienda dicendo; ut doceatur is, apud quem dicitur, ut delectetur, ut mouea-
tur uehementius. quibus uirtutibus oratoris horum
quidque efficiatur, aut quibus uitijs orator aut non
assequatur hæc, aut etiam in his labatur et cadat, ar-
tifex aliquis indicabit. efficiatur autem ab oratore,
nec ne, ut ij, qui audiunt, ita afficiantur, ut ora-
tor uelit; uulgi assensu, et populari approbatione iu-
dicari solet. itaque nunquam de bono oratore, aut
non bono doctis hominibus cum populo dissensio fuit.
an censes, dum illi uiguerunt, quos ante dixi, non
eosdem gradus oratorum uulgi iudicio et doctorum
fuisse? de populo si quem ita rogauisses, Quis est in
hac ciuitate eloquentissimus? in Antonio & Crasso
aut dubitaret, aut hunc alius, illum alius diceret.
nemo ne philippum, tam suauem oratorem, tam
grauem, tam facetum, his anteferreret, quem nos-
met ipsi, qui hæc arte aliqua uolumus expendere,
proximum illis fuisse diximus? nemo profecto. id
enim ipsum est summi oratoris, summum oratorem
populo uideri. Quare tibicen Antigenidas dixerit
discipulo sane frigenti ad populum, Mihi cane, &
musis: ego huic Bruto dicenti, ut solet, apud multi-
tudinem, Mihi cane, et populo mi Brute, dixerim:
ut, qui audient, quid efficiatur, ego, etiam cur id
efficiatur, intelligam. Credit ijs, quæ dicuntur,
qui audit oratorem; uera putat; assentitur; pro-
bat; fidem facit oratio. tu artifex quid quæris am-

plius? delectatur audiens multitudo, & ducitur oratione, et quasi uoluptate quadam perfunditur. quid habes, quod disputes? gaudet, dolet: ridet, plorat: fauet, odit: contemnit, inuidet: ad misericordiam inducitur, ad pudendum, ad pigendum: irascitur, miratur: sperat, timet: hæc perinde accidunt, ut eorum, qui adsunt, mentes uerbis, & sententijs, et actione tractantur. quid est, quod expectetur docti alicuius sententia? quod enim probat multitudo, hoc idem doctis probandum est. denique hoc specimen est popularis iudicii, in quo nunquam fuit populo cum doctis intelligentibus dissensio. cum multi essent oratores in uario genere dicendi, quis unquam ex his excellere iudicatus est uulgi iudicio, qui non idem a doctis probaretur? quando autem dubium fuisset apud patres nostros eligendi cui patroni daretur optio, quin aut Antonium optaret, aut Crassum? aderant multi alii: tamen, utrum de his potius, dubitasset aliquis; quin alterum, nemo. quid, adolescentibus nobis, cum esset Cotta & Hortensius, num quis, cui quidem eligendi potestas esset, quenquam his anteponebat? Tum Brutus, Quid tu, inquit, quæris alios? de te ipso nonne quid optarent rei, quid ipse Hortensius indicaret, uidebamus? qui cum partiretur tecum causas, (sæpe enim interfui) perorandi locum, ubi plurimum pollet oratio, semper tibi relinquebat. Faciebat ille quidem, inquam, & mihi beneuolentia credo ductus tribuebat omnia. sed ego, quæ de me populi sit opinio, nescio: de reliquis hoc affirmo, qui uulgi

B R V T V S .

opinionem disertissimi habiti sint, eosdem intelligentium quoque iudicio fuisse probatissimos. nec enim posset idem Demosthenes dicere, quod dixisse Antimachum Clarium poetam ferunt. qui cum, convocatis auditoribus, legeret eis magnum illud, quod novistis, volumen suum; & eum legentem omnes præter Platonem reliquissent; Legam, inquit, nihilo minus: Plato enim mihi unus instar est omnium. Hæc illum. et recte: poema enim reconditum, paucorum approbatione; oratio popularis, ad sensum vulgi debet moveri. at si eundem hunc Platonem unum auditorem haberet Demosthenes; cum esset relictus à cæteris, verbum facere non posset. quid tu Brute posses, si te, ut Curionem quondam, concio reliquisset? Ego vero, inquit ille, ut me tibi indicem, in eis etiam causis, in quibus omnis res nobis cum iudicibus est, non cum populo, tamen, si à corona relictus sim, non queam dicere. Ita se, inquam, res habet. ut, si tibiæ inflatæ non referant sonum, abijciendas eas sibi tibicen putet: sic oratori populi aures tanquam tibiæ sunt: ex si inflatum non recipiunt, aut si auditor omnino tanquam equus non facit, * agitandi finis faciendus est. hoc tamen interest, quòd vulgus interdum non probandum oratorem probat, sed probat sine comparatione, cum à mediocri, aut etiam à malo delectatur: eo est contentus, esse melius non sentit: illud quod est, qualecunque est, probat. tenet enim aures vel mediocris orator, sit modo aliquid in eo: nec res ulla plus apud animos hominum, quàm ordo & ornatus orationis valet.

quare quis ex populo, cum Q. Scauolam pro M. Coponio dicentem audiret in ea causa, de qua ante dixi, quidquam politius, aut elegantius, aut omnino melius aut expectaret, aut posse fieri putaret? cum is hoc probare uellet, M. Curium, cum ita hæres institutus esset, si pupillus ante mortuus esset, quam in suam tutelam uenisset, pupillo non nato hæredem esse non posse; quid ille non dixit de testamentorum iure, de antiquis formulis? quid, quemadmodum scribi oportuisset, si etiam filio non nato hæres institueretur? quam captiosum esse populo, quod scriptum esset negligi, et opinione quæri uoluntates; et interpretatione disertorum, scripta simplicium hominum peruertere? quam ille multa de auctoritate patris sui, qui semper ius illud esse defenderat? quam omnino multa de conseruando iure ciuili? quæ quidem omnia cum perite, et scienter, tum et breuiter, et presse, et satis orname, et pereleganter diceret; quis esset in populo, qui aut expectaret, aut fieri posse quidquam melius putaret? At uero ut contra Crassus ab adolescente delicto, qui in litore ambulans scalum reperisset, ob eamque rem ædificare nauem concupiuisset, exorsus est, similiter Scauolam ex una scalmo captionis centumuirale iudicium hereditatis effecisse: hoc in illo initio consecutus, multis eiusdem generis sententijs delectauit, animosque omnium, qui aderant, in hilaritatem a seueritate traduxit: quod est unum ex tribus, quæ dixi ab oratore effici debere. deinde hoc uoluisse eum, qui testamentum fecisset, hoc sensisse

se, quoquo modo filius non esset, qui in suam tutelam ueniret, siue non natus, siue ante mortuus, Curius hæres ut esset: ita scribere plerosque, & id ualere, & ualuisse semper. hæc & multa eiusmodi dicens, fidem faciebat: quod est ex tribus oratoris officijs alterum. deinde æquum bonum, testamentorum sententias uoluntatesq; tutatus est: quanta esset in uerbis captio, cum in cæteris rebus, tum in testamentis, si negligerentur uoluntates; quantam sibi potentiam scæuola assumeret, si nemo auderet testamentum facere postea, nisi de illius sententia. Hæc cum grauitè, cum ab exemplis copiose, cum uarie, tum etiam ridicule, & facete explicans, eam admirationem assensionemq; commouit, dixisse ut contra nemo uideretur. hoc erat oratoris officium partitione tertium, genere maximum. hic ille de populo iudex, qui separatim alterum admiratus esset, idem audito altero iudicium suum contemneret: at uero intelligens, & doctus, audiens scæuolam, sentiret esse quoddam uberius dicendi genus, & ornatius. ab utroque autem causa perorata, si quæreretur uter præstaret orator; nunquam profecto sapientis iudicium à iudicio uulgi discreparet. qui præstat igitur intelligens imperito? magna res, & difficili: si quidem magnum est scire quibus rebus efficiatur, amittatur uel dicendo illud quidquid est, quod aut effici dicendo oportet, aut amitti non oportet. præstat etiam illo doctus auditor indocto, quòd sæpe, cum oratores duo, aut plures populi iudicio probantur, quod dicendi genus optimum sit, intelligit.

intelligit . nam illud , quod populo non probatur ,
 ne intelligenti quidem auditori probari potest . ut
 enim ex nervorum sono in fidibus , quàm scienter ij
 pulsī sint , intelligi solet : sic ex animorum motu
 cernitur , quid tractandis his perficiat orator . ita-
 que intelligens dicendi existimator non assidens , &
 attente audiens , sed uno aspectu , & præteriens de
 oratore sæpe iudicat . uidet oscitantem iudicem , lo-
 quentem cum altero , nonnunquam etiam circulan-
 tem , mittentem ad horas , Quæsitorem , ut dimittat ,
 rogantem : intelligit oratorem in ea causa non adese
 se , qui possit animis iudicum admouere oratio-
 nem , tanquam fidibus manum . idem si præteriens
 aspexerit erectos intuentes iudices , ut aut doceri de
 re , idq; etiam uultu probare uideantur ; aut , ut
 auem cantu aliquo , sic illos uiderit oratione quasi
 suspensos teneri ; aut , id quod maxime opus est , mi-
 sericordia , odio , motu animi aliquo perturbatos esse
 uehementius : ea si præteriens , ut dixi , aspexerit ,
 si nihil audierit , tamen oratorem uersari in illo iudi-
 cio , & opus oratorium fieri , aut perfectum iam esse
 se , profecto intelliget . Cum hæc disseruissem , uter-
 que assensus est , et ego tanquam de integro ordiens ,
 Quando igitur , inquam , a Cotta & Sulpicio hæc
 omnis fluxit oratio , cum hos maxime iudicio illorum
 hominum , et illius ætatis dixissem probatos ; reuer-
 tar ad eos ipsos : tum reliquos , ut institui , deinceps
 persequar . Quoniam ergo oratorum bonorum (hos
 enim quærimus) duo genera sunt , unum attenua-
 te presseq; , alterum sublate ampleq; dicentium : et si

id melius est, quod splendidius & magnificentius;
 tamen in bonis omnia, quæ summa sunt, iure lau-
 dantur. sed cauenda est presso illi oratori inopia &
 ieiunitas, amplo autem inflatum & corruptum
 orationis genus. inueniebat igitur acute Cotta, dice-
 bat pure ac solute; & ut ad infirmitatem laterum
 persciter contentionem omnem remiserat, sic ad
 uirum imbecillitatem dicendi accommodabat genus.
 nihil erat in eius oratione nisi sincerum, nihil nisi
 siccum atque sanum: illudq; maximum, quod,
 cum contentione orationis flectere animos iudicum
 uix posset, nec omnino eo genere diceret, tractando
 tamen impellebat ut idem facerent a se commoti,
 quod a Sulpicio concitati. fuit enim Sulpicius uel
 maxime omnium, quos quidem ego audiuerim,
 grandis, & ut ita dicam, tragicus orator. uox
 cum magna, tum suavis & splendida: gestus, &
 motus corporis ita uenustus, ut tamen ad forum,
 non ad scenam institutus uideretur: incitata & uo-
 lubilis, nec ea redundans tamen, nec circumfluens
 oratio. Crassum hic uolebat imitari, Cotta malebat
 Antonium: sed ab hoc uis aberat Antonij, Crassi ab
 illo lepos. O magnam, inquit, artem, Brutus: si-
 quidem istis, cum summi essent oratores, duæ res
 maximæ altera alteri defuit. Atque in his oratori-
 bus illud animaduertendum est, posse esse summos,
 qui inter se sint dissimiles. nihil enim tam dissimile,
 quàm Cotta Sulpicio; & uterque aequalibus suis
 plurimum præstitit. quare hoc doctoris intelligentis
 est, uidere quò ferat natura sua quæque; & ea

duce utentem sic instituere, ut Isocratem in acerrimo ingenio Theopompi, & lenissimo Ephori dixisse traditum est, alteri se calcaria adhibere, alteri frenos. Sulpicii orationes quæ feruntur, eas post mortem eius scripsisse P. Canutius putatur, æqualis meus, homo extra nostrum ordinem meo iudicio disertissimus. ipsius Sulpicii nulla oratio est: sæpeq; ex eo audiui, cum se scribere neque consuesse, neque posse diceret. Cottæ pro se lege Varia quæ inscribitur, eam L. Aelius scripsit Cottæ rogatu. fuit is omnino uir egregius, & eques Romanus cum primis honestus; idemq; eruditissimus & Græcis literis, & Latinis, antiquitatisq; nostræ & in inuentis rebus, & in actis, scriptorumq; ueterum literate peritus. quam scientiam Varro noster, acceptam ab illo, auctamq; per sese, uir ingenio præstans, omniq; doctrina, pluribus & illustrioribus literis explicauit. sed idem Aelius Stoicus esse uoluit, orator autem nec studeuit unquam, nec fuit: scribebat tamen orationes, quas alij dicerent, ut Q. Metello F. ut Q. Cæpioni, ut Q. Pompeio Rufo: quanquam is etiam ipse scripsit eas, quibus pro se est usus, sed non sine Aelio. his enim scriptis etiam ipse interfui, cum essem apud Aelium adolescens, eumq; audire perstudiose solem. Cottam autem miror, summum ipsum oratorem, minimeq; ineptum, Aelianas leuissimas oratiunculas uoluisse existimari suas. His duobus eiusdem ætatis annumerabatur nemo tertius: sed mihi placebat Pomponius maxime, uel dicam minime displicebat. locus erat omnino in maximis causis præ-

ter eos, de quibus supra dixi, nemini: propterea quod Antonius, qui maxime expetebatur, facilis in causis recipiendis erat, fastidiosior Crassus, sed tamen recipiebat: horum qui neutrum habebat, confugiebat ad Philippum fere, aut ad Caesarem: Cotta & Sulpicius expetebantur. ita ab ijs sex patronis causæ illustres agebantur: neque tam multa, quam nostra ætate, iudicia fiebant: neque hoc, quod nunc fit, ut causæ singulæ defenderentur a pluribus: quo nihil est uitiosius. respondemus ijs, quos non audiimus. in quo primum sæpe aliter est dictum, aliter ad nos relatum: deinde magni interest, coram uidere me, quemadmodum aduersarius de quaque re asseueret; maxime autem, quemadmodum quæque res audiatur. sed nihil uitiosius, quam, cum unum corpus debeat esse defensionis, nasci de integro causam, cum sit ab altero perorata. omnium enim causarum unum est naturale principium, una peroratio: reliquæ partes, quasi membra suo quæque loco locata, suam et uim, et dignitatem tenent. Cum autem difficile sit in longa oratione non aliquando aliquid ita dicere, ut sibi ipse non conueniat: quanto difficilius cauere, ne quid dicas, quod non conueniat eius orationi, qui ante dixerit? sed quia & labor multo maior est, totam causam, quam partem, dicere; & quia plures ineuntur gratiæ, si uno tempore dicas pro pluribus: iccirco hanc consuetudinem lubenter asciimus. erant tamen, quibus uideretur illius ætatis tertius Curio, quia splendidioribus fortasse uerbis utebatur, & quia Latine non pessime

loquebatur, usu credo aliquo domestico: nam literarum admodum nihil sciebat. sed magni interest, quos quisque audiat quotidie domi, quibuscum loquatur à puero, quemadmodum patres, pedagogi, matres etiam loquantur. legimus epistolas Corneliæ matris Gracchorum: apparet filios non tam in gremio educatos, quàm in sermone matris. auditus est nobis Læliæ Caij filix sæpe sermo: ergo illam patris elegantia tinctam uidimus, & filias eius Mucias ambas, quarum sermo mihi fuit notus; & neptes Licinias, quas nos quidem ambas, hanc uero Scipionis etiam tu Brute credo aliquando audisti loquentem. Ego uero, ac lubenter quidem, inquit Brutus; & eolubentius, quòd L. Crassi erat filia. Quid Crassum, inquam, illum censes istius Liciniæ filium, Crassi testamento qui fuit adoptatus? Summo iste quidem dicitur ingenio fuisse, inquit. & uero hic Scipio collega meus mihi sane bene & loqui uidetur, & dicere. Recte, inquam, iudicas Brute. etenim istius genus est ex ipsius sapientiæ stirpe generatum. nam & de duobus auis iam diximus, Scipione, & Crasso; & de tribus proauis; Q. Metello, cuius quatuor filij; P. Scipione, qui ex dominatu Ti. Gracchi priuatus in libertatem remp. uindicauit; Q. Scauola Augure, qui peritissimus iuris, idemq; patronus est habitus. iam duorum abauorum quàm est illustre nomen, P. Scipionis, qui bis Consul fuit, qui est Corculum dictus, alterius omnium sapientissimi C. Lælij? O' generosam, inquit, stirpem, & , tanquam in unam arbo-

rem plura genera, sic in istam domum multorum insitam atque illuminatam sapientiam. Similiter igitur suspicor, (ut conferamus parua magnis) Curionis, etsi pupillus relictus est, patrio fuisse instituto puro sermone assuefactam domum: Et co magis hoc iudico, quod neminem ex ijs quidem, qui aliquo in numero fuerunt, cognoui in omni genere honestarum artium tam indoctum, tam rudem. nullum ille poetam nouerat; nullum legerat oratorem; nullam memoriam antiquitatis collegerat; non publicum ius, non priuatum, Et ciuile cognouerat: quanquam id quidem fuit etiam in alijs, Et magnis quidem oratoribus, quos parum his instructos artibus uidimus, ut Sulpicium, ut Antonium. sed ij tamen unum illud habebant, dicendi opus elaboratum: idq; cum constaret ex quinque notissimis partibus, nemo in aliqua parte earum omnino nihil poterat: in quacunque enim una plane claudicaret, orator esse non posset. sed tamen alius in alia excellebat magis. reperiēbat, quid dici opus esset, Et quo modo preparari, Et quo loco locari, memoriaq; ea comprehendebat Antonius: excellebat autem actione: erantq; ei quaedam ex his paria cum Crasso, quaedam etiam superiora. at Crassi magis enitebat oratio. nec uero Sulpicio, neque Cotta dicere possumus, neque cuiquam bono oratori rem ullam ex illis quinque partibus plane atque omnino defuisse. itaque in Curione hoc uerissime iudicari potest, nulla re una magis oratorem commendari, quam uerborum splendore Et copia. nam cum

tardus in cogitando, tum in instruendo dissipatus fuit. reliqua duo sunt, agere, & meminisse. in utroque cachinnos irridentium commouebat. motus erat is, quem & C. Iulius in perpetuum notauit, cum ex eo in utranque partem toto corpore uacillante quassuit, quis loqueretur e' lentre: & Cn. Sicinius, homo impurus, sed admodum ridiculus, neque aliud in eo oratoris simile quidquam; is cum Tribunus pl. Curionem & Octauium Consules produxisset; Curioq; multa dixisset sedente Cn. Octauio collega, qui deuinctus erat fascijs, et multis medicamentis propter dolorem artuum delibutus; nunquam, inquit, Octauii collegæ tuo gratiam referes; qui nisi se suo more iactauisset, hodie te istic muscæ comedissent. Memoria autem ita fuit nulla, ut aliquoties, tria cum proposuisset, aut quartum adderet, aut tertium quæreret. qui in iudicio priuato uel maximo, cum ego pro Titinia Cottæ perorauissem, ille contra me pro Ser. Næuio diceret, subito totam causam oblitus est; idq; ueneficijs & canionibus Titiniæ factum esse dicebat. magna hæc immemoris ingenij signa: sed nihil turpius, quàm quòd etiam in scriptis obliuisceretur quid paulo ante posuisset, ut in eo libro, ubi se exeuntem e' senatu, & cum Pansa nostro, et cum Curione filioloquentem facit, cum senatum Cæsar Consul habuisset, omnisq; ille sermo ductus e' percunctatione filij, quid in senatu esset actum. in quo multis uerbis cum inueheretur in Cæsarem Curio; disputatioq; esset inter eos, ut est consuetudo dialogorum: cum

sermo esset institutus senatu misso, quem senatum
 Cæsar Consul habuisset, reprehendit eas res, quas
 idem Cæsar anno post, & deinceps reliquis annis
 administrauisset in Gallia. Tum Brutus admirans,
 Tantam'ne fuisse obliuionem, inquit, in scripto
 præsertim, ut ne legens quidem unquam senserit
 quantum flagitij commisisset? Quid autem, in-
 quam, Brute stultius, quàm, si ea uituperare uole-
 bat, quæ uituperauit, non eo tempore instituere ser-
 monem, cum illarum rerum iam tempora præteris-
 sent? sed ita totus errat, ut in eodem sermone dicat,
 in senatum se Cæsare Consule non accedere, sed id
 dicat ipso Consule exiens e' senatu. iam qui hac par-
 te animi, quæ custos est cæterarum ingenij partium,
 tam debilis esset, ut ne in scripto quidem meminisse-
 set quid paulo ante posuisset, huic minime mirum
 est ex tempore dicenti solitam effluere mentem. ita-
 que cum ei nec officium deesset, & flagraret studio
 dicendi, perpaucae ad eum causæ deferebantur:
 orator autem uiuis eius æqualibus proximus optimis
 numerabatur propter uerborum bonitatem, ut an-
 te dixi, & expeditam, ac profluentem quodam-
 modo celeritatem. itaque eius orationes aspiciendas
 tamen censeo. sunt illæ quidem languidiores, ue-
 runtamen possunt augere & quasi alere id bonum,
 quod in illo mediocriter fuisse concedimus: quod ha-
 bet tantam uim, ut solum sine alijs in Curione spe-
 ciem oratoris alicuius effecerit. sed ad instituta re-
 deamus. In eodem igitur numero eiusdem ætatis C.
 Carbo fuit, illius eloquentissimi uiri filius, non satis

acutus orator, sed tamen orator numeratus est. erat in uerbis grauitas; & facile dicebat; & auctoritatem naturalem quandam habebat oratio. Acutior Q. Varius rebus inueniendis, nec minus uerbis expeditus; fortis uero actor & uehemens; & uerbis nec inops, nec abiectus, et quem plane oratorem dicere auderes. Cn. Pomponius lateribus pugnans, incitans animos, acer, acerbus, crimosus. Multum ab ijs aberat L. Fufius, tamen ex accusatione M. Aquilij diligentiae fructum ceperat. Nam M. Drusum, tuum magnum auunculum, grauem oratorem, ita duntaxat cum de rep. diceret; L. autem Lucullum etiam acutum; patremq; tuum Brute; iuris quoque & publici & priuati sane peritum M. Lucullum; M. Octauium Cn. filium; qui tantum auctoritate dicendoq; ualuit, ut legem Semproniam frumentariam populi frequentis suffragiis abrogauerit; M. Octauium M. filium, M. Catonem patrem, Q. etiam Catulum filium abducamus ex acie, id est à iudiciis, & in praesidiis reip. cui facile satisfacere possint, collocemus. Eodem Q. Coepionem referrem, nisi nimis equestri ordini deditus, a senatu dissedisset. Cn. Carbonem, M. Marium, & ex eodem genere complures minime dignos elegantis concionibus, aptissimos cognoui turbulentis concionibus. quo in genere (ut in his perturbem aetatum ordinem) nuper L. Quintius fuit, aptior etiam Pa-
licanus auribus imperitorum. Et quoniam huius generis facta mentio est, seditiosorum omnium post Gracchos L. Apuleius Saturninus eloquentissimus

uifus est: magis specie tamen, & motu, atque ipso
 amiētū capiebat homines, quā aut dicendi copia,
 aut mediocritate prudentiæ. Longe autem post natos
 homines improbissimus C. Seruilius Glaucia, sed
 peracutus, & callidus, cum primisq; ridiculus. is ex
 summis & fortunæ et uitæ sordibus in Prætura Con=
 sul factus esset, si rationem eius haberi licere iudica=
 tum esset. nam & plebem tenebat, et equestrem or=
 dinem beneficio legis deuinxerat. is Prætor eodem die,
 quo Saturninus Tribunus pl. Mario & Flacco Con=
 sulibus publice est interfectus, homo simillimus Athe=
 nienfis Hyperboli, cuius improbitatem ueteres Atti=
 corum comœdiæ notauerunt. Quos Sex. Titius con=
 secutus, homo loquax sane, et satis acutus, sed tam
 solutus & mollis in gestu, ut saltatio quædam nasce=
 retur, cui saltationi Titius nomen esset. ita cauē=
 dum est, ne quid in agendo dicendo'ue facias, cuius
 imitatio rideatur. Sed ad paulo superiorem ætatem
 reuecti sumus: nunc ad eam, de qua aliquantum
 locuti sumus, reuertamur. Coniunctus igitur Sul=
 picij ætati P. Antistius fuit, rabula sane probabilis:
 qui multos cum tacuisset annos, neque contemni so=
 lum, sed irrideri etiam solitus esset, in Tribunatu
 primum contra C. Iulij illam Consulatus petitionem
 extraordinariam, ueram causam agens est probatus,
 et eo magis, quod, eandem causam cum ageret eius
 collega ille ipse Sulpicius, hic plura & acutiora dice=
 bat. itaque post Tribunatum primo multæ ad eum
 causæ, deinde omnes, maximæ quæcunque erant,
 deferebantur. rem uidebat acute, componebat dili=

genter : memoria ualebat : uerbis non ille quidem or-
 natis utebatur , sed tamen non abiectis . expedita au-
 tem erat , & perfacile currens oratio . & erat eius
 quidam tanquam habitus non inurbanus : aetio pau-
 lum cum uitio uocis , tum etiam ineptijs claudica-
 bat . hic temporibus floruit ijs , quibus inter profe-
 ctionem reditumq; L . Syllæ sine iure fuit , & sine
 ulla dignitate resp . hoc autem magis probabatur ,
 quod erat ab aratoribus quædam in foro solitudo .
 Sulpicius occiderat : Cotta aberat , et Curio : uiuebat
 è reliquis patronis eius ætatis nemo præter Carbonem
 & Pomponium ; quorum utrunque facile supera-
 bat . Inferioris autem ætatis erat proximus L . Sifen-
 na , doctus uir , & studiis optimis deditus , bene La-
 tine loquens , gnarus reip . non sine facetiis , sed neque
 laboris multi , nec satis uersatus in causis ; interie-
 ctusq; inter duas ætates , Hortensij & Sulpicij , nec
 maiorem consequi poterat , & minori necesse erat ce-
 dere . huius omnis facultas ex historia ipsius perspic-
 potest : quæ cum facile omnes uincat superiores , tum
 indicat tamen quantum absit à summo , quamq; ge-
 nus hoc scriptionis nondum sit satis Latinis literis il-
 lustratum . Nam Q . Hortensij admodum adolescen-
 tis ingenium , ut Phidie signum , simul aspectum et
 probatum est . is L . Crasso Q . scauola Consulibus
 primum in foro dixit ; & apud hos ipsos quidem
 Consules , & cum eorum , qui affuerunt , tum ip-
 sorum Consulium , qui omnes intelligentia anteibant ,
 iudicio discessit probatus . undeuiginti annos natus
 erat eo tempore . est autem L . Paulo C . Marcello

B R V T V S .

Consulibus mortuus: ex quo uidemus eum in patro-
 norum numero annos quatuor & x l fuisse. hoc de
 oratore paulo post plura dicemus: hoc autem loco uo-
 luimus etatem in disparem oratorum includere.
 quanquam id quidem omnibus usu uenire necesse
 fuit, quibus paulo longior uita contigit, ut et cum
 multo maioribus natu, quam essent ipsi, & cum
 aliquanto minoribus compararentur. ut Accius ijs-
 dem Aedilibus ait se et Pacuuium docuisse fabulam,
 cum ille octoginta, ipse triginta annos natus esset:
 sic Hortensius non cum suis aequalibus solum, sed &
 mea cum etate, & cum tua Brute, & cum ali-
 quanto superiore coniungitur: siquidem & Crasso
 uiuo dicere solebat; et magis iam etiam uigebat An-
 tonio; & cum Philippo iam sene pro Cn. Pompeij bo-
 nis dicente, in illa causa, adolescens cum esset, prin-
 ceptus fuit; & in eorum, quos in Sulpicij etate posui,
 numerum facile peruenerat; & suos inter aequales
 M. Pisonem, M. Crassum, Cn. Lentulum, P. Len-
 tulum Suram longe praestitit; & me adolescentem
 nactus octo annis minorem, quam erat ipse, multos
 annos in studio eiusdem laudis exercuit; et tecum si-
 mul, sicut ego pro multis, sic ille pro Appio Claudio
 dixit, paulo ante mortem. uides igitur ut ad te ora-
 torem Brute peruenerimus, tam multis inter nostrum
 tuumq; initium dicendi interpositis oratoribus? ex
 quibus, quoniam in hoc sermone nostro statui, ne-
 minem eorum, qui uiuerent, nominare, ne uos cu-
 riosius eliceretis ex me quid de quoque iudicarem,
 eos, qui iam sunt mortui, nominabo. Tum Brutus,

Non est, inquit, ista causa, quam dicis, quamobrem de ijs, qui uiuunt, nihil uelis dicere. Quænam igitur, inquam, est? Vereri te, inquit, arbitror, ne per nos hic sermo tuus emanet, & ij tibi succenseant, quos præterieris. Quid uos, inquam, tacere non poteritis? Nos quidem, inquit, facillime: sed tamen te arbitror malle id ipsum tacere, quàm taciturnitatem nostram experiri. Tum ego, Vere, inquam, tibi Brute dicam: non me existimaui in hoc sermone usque ad hanc ætatem esse uenturum: sed ita traxit ordo ætatum orationem, ut iam ad minores etiam peruenerim. Interpone igitur, inquit, si quos uidetur: deinde redeamus ad te, et ad Hortensium. Immo uero, inquam, ad Hortensium: de me alii dicent, si qui uolent. Minime uero, inquit. nam etsi me facile omni tuo sermone tenuisti: tamen is mihi longior uidetur, quòd propero audire de te; nec uero tam de uirtutibus dicendi tuis, quæ cum omnibus, tum certe mihi notissimæ sunt, quàm quòd gradus tuos, & quasi processus dicendi studeo cognoscere. Gertur, inquam, tibi mos: quoniam me non ingenii prædicatorem esse uis, sed laboris mei. uerum interponam, ut placet, alios, et à M. Crasso, qui fuit æqualis Hortensij exordiar. is igitur mediocriter à doctrina instructus, angustius etiam à natura, labore, & industria, & quòd adhibebat ad obtinendas causas curam etiam & gratiam, in principibus patronis aliquot annos fuit. in huius oratione sermo. Latinus erat, uerba non abiecta, res compositæ diligenter; nullus flos tamen, neque lumen ullum; ani-

mi magna, uocis parua contentio, omnia fere ut
 similiter atque uno modo dicerentur. Nam huius
 æqualis & inimicus C. Fimbria non ita diu ia=
 Etare se potuit: qui omnia magna uoce dicens, uer=
 borum sane bonorum cursu quodam incitato, ita
 furebat tamen, ut mirarer tam alias res agere po=
 pulum, ut esset insano inter disertos locus. Cn. au=
 tem Lentulus multo maiorem opinionem dicendi
 actione faciebat, quàm quanta in eo facultas erat:
 qui cum esset nec peracutus, (quanquam & ex fi=
 cie, & ex uultu uidebatur) nec abundans uerbis,
 (etsi fallebat in eo ipso) sic interuallis, exclama=
 tionibus, uoce suauis & canora, admirando irride=
 bat, calebat in agendo, ut ea, quæ deerant, non desi=
 derarentur. ita, tanquam Curio copia non nulla uer=
 borum, nullo alio bono, tenuit oratorum locum; sic
 Lentulus cæterarum uirtutum dicendi mediocrita=
 tem actione occultauit, in qua excellens fuit. Ne=
 que multo secus P. Lentulus: cuius & excogitandi,
 & loquendi tarditatem tegebat formæ dignitas, cor=
 poris motus plenus & artis, & uenustatis, uocis et
 suauitas & magnitudo. sic in hoc nihil præter actio=
 nem fuit, cætera etiam minora quàm in superiore.
 M. Piso quidquid habuit, habuit ex disciplina; ma=
 ximeq; ex omnibus, qui ante fuerunt, Græcis do=
 cetrinis eruditus fuit. habuit à natura genus quod=
 dam acuminis, quod etiam arte limauerat, quod erat
 in reprehendis uerbis uersutum & solers, sed sæ=
 pe stomachosum, nonnunquam frigidum, interdum
 etiam facetum. is laborem quasi cursum forensem

diutius non tulit ; quòd & corpore erat infirmo , et hominum ineptias ac stultitias , quæ deuorandæ nobis sunt , non ferebat , iracundiusq; respuebat , siue morose , ut putabatur , siue ingenuo liberoq; fastidio . is cum satis floruiisset adolescens , minor haberi est cœptus postea : deinde ex Virginum iudicio magnam laudem est adeptus : & ex eo tempore quasi reuocatus in cursum , tenuit locum tandiu , quàm ferre potuit laborem : postea , quantum detraxit ex studio , tantum amisit ex gloria . P . Muræna mediocri ingenio , sed magno studio rerum ueterum , literarum & studiosus , & non imperitus , multæ industriæ , et magni laboris fuit . C . Censorinus Græcis literis satis doctus , quod proposuerat explicans expeditè , non inuenustus actor , sed iners & inimicus fori . L . Turius paruo ingenio , sed multo labore , quoquo modo poterat , sæpe dicebat . itaque ei pauca centuriæ ad Consulatum defuerunt . C . Macer auctoritate semper eguit , sed fuit patronus prope modum diligentissimus . huius , si uita , si mores , si uultus denique non omnem commendationem ingenij euerteret , maius nomen in patronis fuisset . non erat abundans , non inops tamen : non ualde nitens , non plane horrida oratio : uox , gestus , & omnis actio sine lepore , at in inueniendis componendisq; rebus mira accuratio ; ut non facile in ullo diligentior rem maioremq; cognouerim , sed eam ut citius ueterariam , quàm oratoriam diceres . hic etsi etiam in publicis causis probabatur , tamen in priuatis illustriorem obtinebat locum . C . deinde Piso , statarius ,

Et sermonis plenus orator, minime ille quidem tar-
 dus in excogitando; ueruntamen uultu et simula-
 tione multo etiam acutior, quam erat, uidebatur.
 Nam eius aequalem M. Glabrimonem, bene institu-
 tum aui Scæuolæ diligentia, socors ipsius natura, ne-
 gligensq; tardauerat. Etiam L. Torquatus elegans
 in dicendo, in existimando admodum prudens, toto
 genere perurbanus. Meus autem aqualis Cn. Pom-
 peius, uir ad omnia summa natus, maiorem dicendi
 gloriam habuisset, nisi eum maioris gloriæ cupiditas
 ad bellicas laudes abstraxisset. erat oratione satis am-
 plus: rem prudenter uidebat: actio uero eius habe-
 bat et in uoce magnum splendorem, et in motu
 summam dignitatem. Noster item aqualis D. Sila-
 nus, uiricus tuus, studiij ille quidem habuit non
 multum, sed acuminis et orationis satis. Q. Pom-
 peius A. F. qui Bithynicus dictus est, biennio quam
 nos fortasse maior, summo studio dicendi, multaq;
 doctrina, incredibili labore, atque industria: quod
 scire possum: fuit enim mecum, et cum M. Pisone
 cum amicitia, tum studijs exercitationibusq; con-
 iunctus. huius actio non satis commendabat oratio-
 nem: in hac enim satis erat copię, in illa autem le-
 poris parum. Erat eius aqualis P. Antronius, uoce
 peracuta atque magna, nec alia re ulla probabilis.
 Et L. Octauius Reatinus: qui cum multas iam cau-
 sas diceret, adolescens est mortuus. is tamen ad di-
 cendum ueniebat magis audacter, quam parate. Et
 C. Stalenus; qui se ipse adoptauerat, et de Staleno
 Aelium fecerat; feruido quodam, et petulanti, et
 furioso

literis, sed Græcis, fastidiosus sane latinarum, argutus orator, uerbisq; dulcis, sed fugiens non modo dicendi, uerum etiam cogitandi laborem, tantum sibi de facultate detraxit, quantum imminuit industriæ. Hoc loco Brutus, Quàm uellem, inquit, de his etiam oratoribus, qui hodie sunt, tibi dicere luberet; & si de alijs minus, de duobus tamen, quos à te scio laudari solere, Cæsare, & Marcello: audirem non minus lubenter, quàm audiui de iis, qui fuerunt. Cur tandem, inquam? an expectas quid ego iudicem de istis, qui tibi sunt æque noti ac mihi? Mihi mehercule, inquit, Marcellus satis est notus, Cæsar autem parum. illum enim sæpe audiui: hic, cum ego iudicare iam aliquid possem, absfuit. Quid igitur de illo iudicas, quem sæpe audisti? Quid censes, inquit, nisi id, quod habiturus es similem tui? Næ ego, inquam, si ita est, uelim tibi eum placere quammaxime. Atqui & ita est, inquit, et uehementer placet: nec uero sine causa: nam & didicit, & omiſſis cæteris studiis id egit unum, seseq; quotidianis commutationibus acerrime exercuit: itaque & lectis utitur uerbis, & frequentibus; & splendore uocis, dignitate motus fit speciosum, & illustre, quod dicitur: omniaq; sic suppetunt, ut ei nullam desſe uirtutem oratoris putem: maximeq; laudandus est, qui hoc tempore ipso, cum liceat, in hoc communi nostro, et quasi fatali malo conſoletur se cum conſcientia optimæ mentis, tum etiam uſurpatione & renouatione doctrinæ. uidi enim Mitylenis nuper uirum, atque, ut dixi, uidi plane uirum, itaque cum cum antea

AA

B R V T V S.

tui similem in dicendo uiderim; tum uero nunc, à doctissimo uiro, tibiq; , ut intellexi, amicissimo Cratippo instructum omni copia, multo uidebam similiorem. Hic ego, Etsi, inquam, de optimi uiri, nobisq; amicissimi laudibus lubenter audio: tamen in curro in memoriam communium miseriarum; quarum obliuionem quærens, hunc ipsum sermonem produxi longius. sed de Cæsare, cupio audire, quid tandem Atticus iudicet. Et ille, Præclare, inquit, tibi constas, ut de iis, qui nunc sint, nihil uelis ipse dicere. & hercle si sic ageres, ut de iis egisti, qui iam mortui sunt, neminem ut prætermitteres: næ tu in multos Antronios, & Stalenos incurreres. quare siue hanc turbam effugere uoluisti; siue ueritus, ne quis se aut præteritum, aut non satis laudatum queri possit; de Cæsare tamen potuisti dicere; præsertim cum & tuum de illius ingenio notissimum iudicium esset, nec illius de tuo obscurum. Sed tamen Brute, inquit Atticus, de Cæsare & ipse ita iudico, et de hoc, huius generis acerrimo aestimatore, sæpissime audio, illum omnium fere oratorum Latine loqui elegantissime, nec id solum domestica consuetudine, ut dudum de Læliorum & Muciorum familijs audiebamur, sed, quanquam id quoque credo fuisse, tamen, ut esset perfecta illa bene loquendi laus, multis literis, & ijs quidem reconditis & exquisitis, summoq; studio & diligentia est consecutus. quin etiam in maximis occupationibus cum ad te ipsum (inquit, in me intuens) de ratione Latine loquendi accuratissime scripserit; primoq; in libro dixerit, uer-

furioso genere dicendi: quod quia multis gratum erat, & probabatur, ascendisset ad honores, nisi in facinore manifesto deprehensus, poenas legibus & iudicio dedisset. Eodem tempore C. & L. Capasii fratres fuerunt; qui multa opera, ignoti homines & repentini, Quæstores celeriter facti sunt, oppidano quodam, & incondito genere dicendi. Addamus huc etiam, ne quem uocalem præteruisse uideamur, C. Cosconium Calidianum; qui, nullo acumine, eam tamen uerborum copiam, si quam habebat, præbebat populo cum multa concursatione, magnoq; clamore. Quod idem faciebat Q. Arrius; qui fuit M. Crassi quasi secundarum. is omnibus exemplo debet esse, quantum in hac urbe polleat multorum obedire tempori, multorumq; uel honori, uel periculo seruire. his enim rebus, infimo loco natus, & honores, & pecuniam, & gratiam consecutus, etiam in patronorum, sine doctrina, sine ingenio, aliquem numerum peruenierat. sed ut pugiles inexercitati, etiam si pugnos & plagas Olympiorum cupidi ferre possunt, solem tamen sæpe ferre non possunt: sic ille, cum, omni iam fortuna prospere functus, labores etiam magnos excepisset, illius iudicialis anni seueritatem, quasi solem, non tulit. Tum Atticus, Tu quidem de fece, inquit, hauris, idq; iandudum; sed tacebam: hoc uero non putabam, te usque ad Stalenos & Antronios esse uenturum. Non puto, inquam, existimare te ambitione me labi, quippe de mortuis: sed ordinem sequens, in memoriam notam & æqualem necessario

A A

incurro . uolo autem hoc perspicere ; omnibus conquiritis , qui in multitudine dicere ausi sint , memoria quidem dignos perpaucos , uerum , qui omnino nomen habuerint , non ita multos fuisse . sed ad sermonem institutum reuertamur . T . Torquatus T . filius , & doctus uir ex Rhodia disciplina Molonis , & à natura ad dicendum satis solutus atque expeditus , cui si uita suppeditauisset , sublato ambitu Consul factus esset ; plus facultatis habuit ad dicendum , quam uoluntatis : itaque studio huic non satisfecit : officio uero nec in suorum necessariorum causis , nec in sententia senatoria defuit . Etiam M . Pontidius , municeps noster , multas priuatas causas ætitauit , celeriter sane uerba uoluens , nec hebes in causis , uel dicam plus etiam quàm non hebes , sed efferuescens in dicendo stomacho sæpe , iracundiaq ; uehementius ; ut non cum aduersario solum , sed etiam , quod mirabile esset , cum iudice ipso , cuius delinitor esse debet orator , iurgio sæpe contenderet . M . Messalla minor natu , quàm nos , nullo modo inops , sed non nimis ornatus genere uerborum , prudens , acutus , minime incautus , patronus in causis cognoscendis , componendisq ; diligens , magni laboris , multæ operæ , multarumq ; causarum . Duo etiam Metelli , Celer & Nepos , nihil in causis uersati , nec sine ingenio , nec indocti , hoc erant popolare dicendi genus assecuti . Cn . autem Lentulus Marcellinus , nec unquam indifertus , & in Consulatu pereloquens uisus est , non tardus sententijs , non inops uerbis , uoce canora , facetus satis . C . Memmius L . filius , perfectus

cum Q. Metello Consul fuit, pueri uidimus. existimabatur bene Latine, sed literas nesciebat. Catulus erat ille quidem minime indoctus, ut à te paulo est ante dictum; sed tamen suauitas uocis, & lenis appellatio literarum bene loquendi famam confecerat. Cotta, quia se ualde dilatandis literis à similitudine Græcæ locutionis abstraxerat, sonabatq; contrarium Catulo, subagreste quiddam, planeq; subrusticum, alia quadam quasi inculta & siluestri uia ad eandem laudem peruenerat. Sisenna autem quasi emendator sermonis usitati cum esse uellet, ne à C. Rufio quidem accusatore deterreri potuit, quominus inusitatis uerbis uteretur. Quidnam istuc est, inquit Brutus? aut quis est iste C. Rufius? Et ille, Fuit accusator, inquit, uetus; quo accusante Chritilium, Sisenna defendens dixit quædam eius sputatilica esse crimina. Tum C. Rufius, Circumuenior, inquit, iudices, nisi subuenitis. Sisenna, quid dicas, nescio: metuo insidias. sputatilica: quid est hoc? sputa quid sit scio, tilica nescio. Maximi risus: sed ille tamen familiaris meus recte loqui putabat esse inusitate loqui. Cæsar autem rationem adhibens, consuetudinem uitiosam & corruptam pura & incorrupta consuetudine emendat: itaque cum ad hanc elegantiam uerborum Latinorum, quæ, etiam si orator non sis, & sis ingenuus ciuis Romanus, tamen necessaria est, adiungit illa oratoria ornamenta dicendi; tum uidetur tanquam tabulas bene pictas collocare in bono lumine. hanc cum habeat præcipuam laudem in communibus, non uideo cui

A A iij

B R U T U S .

debeat cedere . splendidam quandam , minimeq; ue-
 teratoriam rationem dicendi tenet , uoce , motu , for-
 ma etiam magnifica , & generosa quodam modo .
 Tum Brutus , Orationes quidem eius mihi uehemen-
 ter probantur : complures autem legi . atque etiam
 commentarios quosdam scripsit rerum suarum , ual-
 de quidem , inquam , probandos : nudi enim sunt ,
 recti , & uenusti , omni ornatu orationis tanquam
 ueste detracta : sed dum uoluit alios habere parata ,
 unde sumerent , qui uellent scribere historiam ; ine-
 ptis gratum fortasse fecit , qui uolunt illa calamistris
 inurere ; sanos quidem homines à scribendo deter-
 ruit : nihil enim est in historia pura & illustri breui-
 tate dulcius . sed ad eos , si placet , qui uita exces-
 serunt , reuertamur . C . Sicinius igitur Q . Pom-
 peij illius , qui Censor fuit , ex filia nepos , quæsto-
 rius mortuus est , probabilis orator , iam uero etiam
 probatus ex hac inopi ad ornandum , sed ad inue-
 niendum expedita Hermagoræ disciplina . ea dat ra-
 tiones certas , & præcepta dicendi : quæ si minorem
 habent apparatus , (sunt enim exilia) tamen ha-
 bent ordinem , & quasdam errare in dicendo non
 patientes uias . has ille tenens , & paratus ad cau-
 sas ueniens , uerborum non egens , ipsa illa compa-
 ratione disciplinaq; dicendi iam in patronorum nu-
 merum peruenerat . Erat etiam uir doctus in primis
 C . Visellius Varro , consobrinus meus ; qui fuit cum
 Sicinio ætate coniunctus . is cum post curulem Aedi-
 litatem iudex quæstionis esset , est mortuus . in quo
 fateor uulgi iudicium à iudicio meo dissensisse . nam

borum delectum originem esse eloquentiæ ; tribue-
ritq; mi Brute huic nostro , qui me de illo maluit
quàm se dicere , laudem singularem : (nam scripsit
his uerbis , cum hunc nomine esset affatus : Ac si co-
gitata præclare eloqui possent , non nulli studio &
usu elaborauerunt : cuius te pene principem copiæ ,
atque inuentorem , bene de nomine , ac dignitate po-
puli R. meritum esse existimare debemus) hunc fa-
cilem & quotidianum nouisse sermonem , nunc pro
relieto est habendum . Tum Brutus , Amice hercule ,
inquit , & magnifice te laudatum puto , quem non
solum principem atque inuentorem copiæ dixerit ,
quæ erat magna laus , sed etiam bene meritum de
populi R. nomine & dignitate : quo enim uno uin-
cebamur à uicta Græcia , id aut ereptum illis est , aut
certe nobis cum illis communicatum . hanc autem ,
inquit , gloriam , testimoniumq; Cæsaris , tuæ qui-
dem supplicationi non , sed triumphis multorum an-
tepono . Et recte quidem , inquam , Brute ; modo sit
hoc Cæsaris iudicij , non beneuolentiæ testimonium :
plus enim certe attulit huic populo dignitatis , quis-
quis est ille , si modo est aliquis , qui non illustrauit
modo , sed etiam genuit in hac urbe dicendi copiam ,
quàm illi , qui Ligurum castella expugnaverunt ; ex
quibus multi sunt , ut scitis , triumphis . uerum qui-
dem si audire uolumus , omissis illis diuinis consiliis ,
quibus sæpe constituta est Imperatorum sapientia
salus ciuitatis aut belli , aut domi ; multo magnus
orator præstat minutis Imperatoribus . At prodest
plus Imperator . Quis negat ? sed tamen non metuo ,

A A iij

ne mihi acclametis. (est autem, quod sentias, dicendi liber locus) malim mihi L. Crassi unam pro M. Curio dictionem, quam castellanos triumphos duos. At plus interfuit reip. castellum capi Ligurum, quam bene defendi causam M. Curij. Credo. sed Atheniensium quoque plus interfuit firma tecta in domiciliis habere, quam Mineruæ signum ex ebo-
re pulcherrimum: tamen ego me Phidiam esse mallem, quam uel optimum fabrum tignarium. quare, non quantum quisque prosit, sed quanti quisque sit, ponderandum est: præsertim cum pauci pingere egregie possint, aut fingere; operarii autem, aut baiuli deesse non possint. Sed perge Pomponi de Cæsare, & redde quæ restant. Solum quidem, inquit ille, et quasi fundamentum oratoris uides locutionem emendatam, & Latinam: cuius penes quos laus adhuc fuit, non fuit rationis, aut scientiæ, sed quasi bonæ consuetudinis. mitto C. Lælium, P. Scipionem: ætatis illius ista fuit laus, tanquam innocentiae, sic Latine loquendi, nec omnium tamen: nam illorum æquales Cæcilium & Pacuuium male locutos uidemus: sed omnes tum fere, qui nec extra urbem hanc uixerant, nec eos aliqua barbaries domestica infuscauerat, recte loquebantur. sed hanc certe rem deteriore uetustas fecit & Romæ, & in Græcia. confluxerunt enim et Athenas, & in hanc urbem multi inquinatæ loquentes ex diuersis locis: quo magis
* expurgandus est sermo, & adhibenda quamobtrusa ratio, quæ mutari non potest, nec utendum prauissima consuetudinis regula. T. Flaminium, qui

quos colligo, dicere: sed his commemorandis etiam illud assequor, ut intelligatis, primum, ex omni numero quàm non multi ausi sint dicere; deinde, ex ijs ipsis quàm pauci fuerint laude digni. itaque ne hos quidem equites Romanos amicos nostros, qui nuper mortui sunt, P. Cominium Spoletinum, quo accusante defendi C. Cornelium, in quo & compositum dicendi genus, & acre, & expeditum fuit; T. Accium Pisauensem, cuius accusationi respondi pro A. Cluentio, qui & accurate dicebat, & satis copiose, eratq; præterea doctus Hermagoræ præceptis; quibus etsi ornamenta non satis opima dicendi, tamen ut hastæ uelutibus amentatæ, sic apta quædam & parata singulis causarum generibus argumenta traduntur. Studio autem neminem, nec industria maiore cognoui: quanquam ne ingenio quidem qui præstiterit, facile dixerim, C. Pisoni genero meo. nullum tempus illi unquam uacabat aut à forensi ditione, aut à commentatione domestica, aut à scribendo, aut à cogitando. itaque tantos processus efficiebat, ut euolare, non excurrere uideretur: eratq; uerborum & delectus elegans, & apta, & quasi rotunda constructio: cumq; argumenta excogitabantur ab eo multa & firma ad probandum, tum concinnæ acutæq; sententiæ, gestusq; natura ita uenustus, ut ars etiam, quæ non erat, & è disciplina motus quidam uideretur accedere. Vereor, ne amore uidear plura, quàm fuerint in illo, dicere. quod non ita est. alia enim de illo maiora dici possunt. nam nec continentia, nec pietate, nec ullo genere

uirtutis quenquam eiusdem ætatis cum illo conferendum puto. Nec uero M. Cœlium prætereundum arbitror, quæcunque eius in exitu uel fortuna, uel mens fuit; qui quandiu auctoritati meæ paruit, talis Tribunus pl. fuit, ut nemo contra ciuium perditorum popularem turbulentamq; dementiam à se natu, & à bonorum causa steterit constantius: quam eius actionem multum tamen & splendida, & grandis, & eadem in primis faceta, & perurbana commendabat oratio. graues eius conciones aliquot fuerunt, acres accusationes tres, eæq; omnes ex reip. contentione susceptæ. defensiones, etsi illa erant in eo meliora quæ dixi, non contemnendæ tamen, sanæq; tolerabiles. hic cum summa uoluntate bonorum Aedilis curulis factus esset, nescio quo modo discessu meo discessit à sese, ceciditq; postea, cum eos imitari cœpit, quos ipse peruerterat. Sed de M. Calidio dicamus aliquid; qui non fuit orator unus è multis, potius inter multos prope singularis fuit: ita reconditas exquisitasq; sententias mollis & pellucens uestiebat oratio. nihil tam tenerum, quàm illius comprehensio uerborum, nihil tam flexibile, nihil quod magis ipsius arbitrio fingeretur; ut nullius oratoris æque in potestate fuerit: quæ primum ita pura erat, ut nihil liquidius; ita libere fluebat, ut nusquam adhæresceret. nullum nisi loco positum, & tanquam in uermiculato emblemate, ut ait Lucilius, structum uerbum uideres; nec uero ullum aut durum, aut insolens, aut humile, aut longius ductum, ac non propria uerba rerum, sed pleraque

populo non erat satis uendibilis: præcepta quædam,
et cum iccirco obscura, quia peracuta, tum rapi-
da, et celeritate cæcata oratio: sed neque uerbis
aptiorem cito alium dixerim, neque sententijs cre-
briorem. præterea perfectus in literis; iurisq; civilis
iam à patre Aculeone traditam tenuit disciplinam.
Reliqui sunt, qui mortui sint, L. Torquatus, quem
tu non tam cito rhetorem dixisses, (etsi non deerat
oratio) quàm, ut Græci dicunt, πολὺ πικρόν. erant in
eo plurimæ literæ, nec eæ uulgares, sed interiores
quædam et reconditæ, diuina memoria, summa uer-
borum et grauitas et elegantia: atque hæc omnia
uitæ decorabat dignitas, et integritas. Me quidem
admodum delectabat etiam Triarij in illa ætate ple-
na literatæ senectutis oratio. quanta seueritas in uul-
tu, quantum pondus in uerbis, quàm nihil non
consideratum exibat ex ore. Tum Brutus, Torquati
et Triarij mentione commotus, (utrumque enim
eorum admodum dilexerat) Næ ego, inquit, (ut
omittam cætera, quæ sunt innumerabilia) de istis
duobus cum cogito, doleo nihil tuam perpetuam au-
thoritatem de pace ualuisse: nam nec istos excellen-
tes uiros, nec multos alios præstantes ciues respu-
perdidisset. Sileamus, inquam, Brute de istis, ne
augeamus dolorem: nam et præteritorum recorda-
tio est acerba, et acerbior expectatio reliquorum.
itaque omittamus lugere; et tantum, quid quisque
dicendo potuerit, quoniam id quærimus, prædica-
mus. Sunt etiam ex ijs, qui eodem bello occiderunt,
M. Bibulus; qui et scriptitauit accurate, cum præ-

sertim non esset orator ; et egit multa constanter . Ap-
 pius Claudius socer tuus , collega , et familiaris meus ,
 hic iam & satis studiosus , et ualde cum doctus , tum
 etiam exercitatus orator , & cum auguralis , tum
 omnis publici iuris , antiquitatisq; nostræ bene peri-
 tus fuit . L. Domitius nulla ille quidem arte , sed La-
 tine tamen , & multa cum libertate dicebat . Duo
 præterea Lentuli consulares ; quorum Publius ille no-
 strarum iniuriarum ultor , auctor salutis , quidquid
 habuit , quantumcunque fuit , illud totum habuit
 è disciplina . instrumenta naturæ deerant : sed tan-
 tus animi splendor , et tanta magnitudo , ut sibi om-
 nia , quæ clarorum uirorum essent , non dubitaret
 asciscere , eaq; omni dignitate obtineret . L. autem
 Lentulus satis erat fortis orator , si modo orator , sed
 cogitandi non ferebat laborem : uox canora , uerba
 non horrida sane ; ut plena esset animi , & terroris
 oratio . quæres in iudicijs fortasse melius : in rep.
 quod erat , esse iudicares satis . Ne Titus quidem Po-
 stumius contemnendus in dicendo , de rep. uero non
 minus uehemens orator , quàm bellator fuit , effre-
 natus , & acer nimis , sed bene iuris publici leges
 atque instituta cognouerat . Hoc loco Atticus , Pu-
 tarem te , inquit , ambitiosum esse , si , ut dixisti , ij ,
 quos iandiu colligis , uiuerent . omnes enim comme-
 moras , qui ausi aliquando sunt stantes loqui : ut
 mihi imprudens M. Seruilius præteruisse uideare .
 Non , inquam , ego istuc ignoro Pomponi , multos
 fuisse , qui uerbum nunquam in publico fecissent ,
 cum melius aliquanto possent , quàm isti oratores ,

tror dicere. Recte, inquam, arbitraris . quorum quidem alter, quod uerisimile dixisset, ita facile soluteq; uerbis uoluebat satis interdum acutas, crebras quidem certe sententias, ut nihil posset ornatius esse, nihil expeditius. atque hic à magistris parum institutus naturam habuit admirabilem ad dicendum . industriam non sum expertus : studium certe fuit . qui si me audire uoluisset , ut coeperat ; honores, quam opes, consequi maluisset . Quidnam est inquit, istuc ? Et quemadmodum distinguis ? Hoc modo, inquam . Cum honos sit præmium uirtutis, iudicio studioq; ciuium delatum ad aliquem ; qui eum sententijs, qui suffragijs adeptus est, is mihi Et honestus, et honoratus uidetur . qui autem occasione aliqua etiam inuitis suis ciuibus naetus est imperium, ut ille cupiebat ; hunc nomen honoris adeptum, non honorem, puto . quæ si ille audire uoluisset, maxima cum gratia et gloria ad summam amplitudinem peruenisset, ascendens gradibus magistratuum, ut pater eius fecerat, ut reliqui clariores uiri . quæ quidem etiam cum P. Crasso M. F. cum initio ætatis ad amicitiam se meam contulisset, sæpe egisse me arbitror, cum eum uehementer hortarer, ut eam laudis uiam rectissimam esse duceret, quam maiores eius ei tritam reliquissent . erat enim cum institutus optime, tum etiam perfecte planeq; eruditus : ineratq; Et ingenium satis acre, Et orationis non inelegans copia : prætereaq; sine arrogantia grauis esse uidebatur, Et sine segnitia uerecundus . sed hunc quoque absorbuit æstus quidam insolitæ adolescentibus gloriæ : qui

B R U T U S .

quia nauarat miles operam Imperatori, Imperatorem se statim esse cupiebat : cui muneri mos maiorum ætatem certam, sortem incertam reliquit . ita grauiſſimo ſuo caſu, dum Cyri & Alexandri ſimilis eſſe uoluit, qui ſuum curſum tranſcurrerant, & L. Crassi, & multorum Craſſorum inuentus eſt diſſimiliſſimus . ſed ad Caluum (is enim nobis erat propoſitus) reuertamur : qui orator fuiſſet cum literis eruditior, quàm Curio ; tum etiam accuratius quoddam dicendi et exquisitiuſ afferebat genus : quod quanquam ſcienter eleganterq; tractabat, nimium tamen inquirens in ſe, atque ipſe ſeſe obſeruans, metuensq; ne uitioſum colligeret, etiam uerum ſanguinem deperdebat . itaque eiſ oratio, nimia religione attenuata, doctis & attente audientibus erat illuſtris ; à multitudine autem et à foro, cui nata eloquentia eſt, deuorabatur . Tum Brutus, Atticum ſe, inquit, Caluus noſter dici oratorem uolebat : inde erat iſta exilitas, quam ille de induſtria conſequebatur . Dicebat, inquam, ita : ſed & ipſe errabat, & alios etiam errare cogebat . nam ſi quis eos, qui nec inepte dicunt, nec odioſe, nec putide, Attice putat dicere, is recte niſi Atticum probat neminem : inſulſitatem enim et inſolentiam tanquam inſaniam quandam orationis odit, ſanitatē autem & integritatem quaſi religionem, et uerecundiam oratoris probat . hæc omnium debet oratorum eadem eſſe ſententia . ſin autem ieiunitatem, et ſiccitatem, et inopiam, dum modo ſit polita, dum urbana, dum elegans, in Attico genere ponit : hoc recte duntaxat :
ſed

translata, sic tamen, ut ea non irruisse in alienum locum, sed immigrasse in suum diceret. nec uero hæc soluta, nec diffluentia, sed astricta numeris, non aperte, nec eodem modo semper, sed uarie dissimulantesq; conclusis. erant autem & uerborum, & sententiarum illa lumina, quæ uocant Græci *ῥήματα*, quibus tanquam insignibus in ornatu distinguebatur omnis oratio. qua de re agitur autem, illud, quod multis locis in iurisperitorum includitur formulis, id ubi esset, uidebat. accedebat ordo rerum plenus artis, actio liberalis, totumq; dicendi placidum & sanum genus. quod si est optimum suauiter dicere: nihil est, quod melius hoc querendum putes. sed cum à nobis paulo ante dictum sit, tria uideri esse, quæ orator efficere deberet, ut doceret, ut delectaret, ut moueret: duo summe tenuit, ut & rem illustraret differendo, & animos eorum, qui audirent, deuinceret uoluptate: aberat tertia illa laus, qua permoueret atque incitaret animos, quam plurimum pollere diximus: nec erat ulla uis atque contentio: siue consilio, quod eos, quorum altior oratio, actioq; esset ardentior, furere, et bacchari arbitraretur: siue quod natura non esset ita factus: siue quod non consueisset: siue quod non posset. hoc unum illi, si nihil utilitatis habebat, abfuit; si opus erat, defuit. quin etiam memini, cum in accusatione sua Q. Gallio crimini dedisset, sibi eum uenenum parauisse, idq; à se esse deprehensum; seseq; chirographa, testificationes, indicia, quæstiones, manifestam rem deferre diceret;

deq; eo crimine accurate & exquisite disputauisset ;
 me in respondendo, cum essem argumentatus quan-
 tum res ferebat , hoc ipsum etiam posuisse pro argu-
 mento , quòd ille , cum pestem capitis sui , cum in-
 dicia mortis se comperisse manifesto , et manu tene-
 re diceret , tam solute egisset , tam leniter , tam o-
 scitanter . Tu istuc M. Calidi , nisi fingeres , sic age-
 res ? præsertim cum ista eloquentia alienorum homi-
 num pericula defendere acerrime soleas , tuum ne-
 gligeres ? ubi dolor ? ubi ardor animi ? qui etiam ex
 infantium ingeniis elicere uoces , & querelas solet .
 nulla perturbatio animi , nulla corporis , frons non
 percussa , non femur , pedis , quod minimum est ,
 nulla suppositio . itaque tantum abfuit , ut inflam-
 mares nostros animos : somnum isto loco uix teneba-
 mus . sic nos summi oratoris uel sanitate , uel uitio
 pro argumento ad diluendum crimen usi sumus .
 Tum Brutus , Atqui dubitamus , inquit , utrum ista
 sanitas fuerit , an uitium ? quis enim non fateatur ,
 cum ex omnibus oratoris laudibus longe ista sit ma-
 xima , inflammare animos audientium , et , quocun-
 que res postulet , flectere ; qui hac uirtute caruerit ,
 id ei , quod maximum fuerit , defuisse ? Sit sane ita ,
 inquam : sed redeamus ad eum , qui iam unus re-
 stat , Hortensium : tum de nobismet ipsis , quoniam
 id etiam Brute postulas , pauca dicemus . quanquam
 facienda mentio est , ut quidem mihi uidetur , duo-
 rum adolescentium : qui si diutius uixissent , ma-
 gnæ essent eloquentiæ laudem consecuti . C. Curio-
 nem te , inquit Brutus , et C. Licinium Caluum arbi-

sed quia sunt in Atticis alia meliora, uideat ne ignoret & gradus, & dissimilitudines, & uim, et uarietatem Atticorum. Atticos, inquit, uolo imitari. quos? nec enim est unum genus. nam quid est tam dissimile, quàm Demosthenes et Lysias? quàm idem & Hyperides? quàm omnium horum Aeschines? quem igitur imitaris? si aliquem, ceteri ergo Attice non dicebant: si omnes, qui potes, cum sint ipsi dissimillimi inter se? in quo illud etiam quæro, Phalereus ille Demetrius Attice ne dixerit? mihi quidem ex illius orationibus redolere ipsæ Athenæ uidentur. at est floridior, ut ita dicam, quàm Hyperides, quàm Lysias: natura quædam, aut uoluntas ita dicendi fuit. & quidem duo fuerunt per idem tempus dissimiles inter se, sed Attici tamen: quorum Charisius multas orationes, quas scribebat alijs, cum cupere uideretur imitari Lysiam; Demochares autem, qui fuit Demosthenis sororis filius, & orationes scripsit aliquot, & earum rerum historiam, quæ erant Athenis ipsius ætate gestæ, non tam historico, quàm oratorio genere perscripsit. At Charisij uult Hegesias esse similis, isq; se ita putat Atticum, ut ueros illos præ se pene agrestes putet. At quid est tam fractum, tam minutum, tam in ipsa, quam tamen consequitur, concinnitate puerile? Atticorum similes esse uolumus. Optime. Sunt ne igitur ij Attici oratores? Quis negare potest? Hos imitamur. Quo modo? qui sunt & inter se dissimiles, & aliorum. Thucydidem, inquit, imitamur. Optime, si historiam scribere, non si causas dicere cogitatis. Thucydides enim

rerum gestarum pronunciator sincerus, & grandis etiam fuit, hoc forense concertatorium iudiciale non tractauit genus. orationes autem quas interposuit, (multæ enim sunt) eas ego laudare soleo, imitari neque possim, si uelim, nec uelim fortasse, si possim: ut si quis Falerno uino delectetur, sed eo nec ita nouo, ut proximis Consulibus natum uelit; nec rursus ita uetere, ut Opimium aut Anicium Consulem quærat. Atqui eæ notæ sunt optimæ: credo: sed nimia uetustas nec habet eam, quam quærimus, suauitatem, nec est iam sane tolerabilis. Num qui hoc sentiat, si is potare uelit, de dolio sibi hauriendum putet? Minime: sed quandam sequatur ætatem. sic ego istis censuerim, et nouam istam quasi de musto ac lacu feruidam orationem fugiendam, nec illam præclaram Thucydidi nimis ueterem tanquam Anicianam notam persequendam: ipse enim Thucydides si posterius fuisset, multo maturior fuisset, et mitior. Demosthenem igitur imitemur. O dii boni, quid quasi nos aliud agimus, aut quid aliud optamus? at non assequimur. Isti enim uidelicet Attici nostri, quod uolunt, assequuntur. ne illud quidem intelligunt, non modo ita memoriæ proditum esse, sed ita necesse fuisse, cum Demosthenes dicturus esset, ut concursus audiendi causa ex tota Græcia fierent. at cum isti Attici dicunt, non modo à corona, quod est ipsum miserabile, sed etiam ab aduocatis relinquuntur. quare si, anguste & exiliter dicere, est Atticorum; sint sane Attici, sed in Comitium ueniant, ad stantem iudicem dicant: subsellia gran-

diorem & pleniorē uocem desiderant. uolo hoc oratori contingat, ut, cum auditum sit eum esse dicturum, locus in subselliis occupetur, compleatur tribunal, gratiosi scribe sint in dando & cedendo loco, corona multiplex, iudex erectus: cum surgit is, qui dicturus sit, significetur à corona silentium, deinde crebræ assensiones, multæ admirationes; risus, cum uelit; cum uelit, fletus: ut, qui hæc procul uideat, etiam si, quid agatur, nesciat, at placere tamen, & in scena esse Roscium intelligat. Hæc cui contingant, eum scito Attice dicere, ut de Pericle audiuius, ut de Hyperide, ut de Aeschine, de ipso quidem Demosthene maxime. sin autem accutum, prudens, & idem sincerum, & solidum, & exiccatum genus orationis probant, nec illo grauiore ornatu oratorio utuntur, & hoc primum esse Atticorum uolunt: recte laudant. est enim in arte tanta, tamq; uaria, etiam huic minutæ subtilitati locus. ita fiet, ut non omnes, qui Attice, ijdem bene, sed ut omnes, qui bene, ijdem etiam Attice dicant. Sed redeamus rursus ad Hortensium. Sane quidem, inquit Brutus: quanquam ista mihi tua fuit periucunda à proposita oratione digressio. Tum Atticus, Aliquoties sum, inquit, conatus, sed interpellare nolui. nunc, quoniam ad perorandum spectare uidetur sermo tuus, dicam opinor, quod sentio. Tu uero, inquam, Tite. Tum ille, Ego, inquit, ironiam illam, quam in Socrate dicunt fuisse, qua ille in Platonis, et Xenophontis, & Aeschinis libris utitur, facetam & elegantem puto. est

enim & minime inepti hominis, & eiusdem etiam
 faceti, cum de sapientia disceptetur, hanc sibi ip=
 sum detrudere, eis tribuere illudentem, qui eam sibi
 arrogant. ut apud Platonem Socrates in cœlum ef=
 fert laudibus Protagoram, Hippiam, Prodicum,
 Gorgiam, cæteros; se autem omnium rerum inscium
 fingit & rudem. decet hoc nescio quo modo illum:
 nec Epicuro, qui id reprehendit, assentior. sed in
 historia, qua tu es usus in omni sermone, cum,
 qualis quisque orator fuisset, exponeres, uide quæ=
 so, inquit, ne tam reprehendenda sit ironia, quàm
 in testimonio. Quorsum, inquam, istuc? non enim
 intelligo. Quia primum, inquit, ita laudauisti
 quosdam oratores, ut imperitos posses in errorem in=
 ducere. equidem in quibusdam risum uix tenebam,
 cum Attico Lysiae Catonem nostrum comparabas,
 magnum mehercule hominem, uel potius summum
 & singularem uirum, nemo dicet secus; sed orato=
 rem, sed etiam Lysiae similem, quo nihil potest esse
 piētius, bella ironia, si iocaremur; sin asseueramus,
 uide ne religio nobis tam adhibenda sit, quàm si
 testimonium diceremus. ego enim Catonem tuum ut
 ciuem, ut senatorem, ut Imperatorem, ut uirum
 denique cum prudentia & diligentia, tum omni
 uirtute excellentem probo: orationes autem eius, ut
 illis temporibus, ualde laudo: significant enim quan=
 dam formam ingenij, sed admodum impolitam, et
 plane rudem. Origines uero cum omnibus oratorijs
 laudibus refertas diceres, & Catonem cum Philisto
 & Thucydide comparares, Bruto ne id censebas, an

mihi probaturum? quos enim ne è Græcis quidem quisquam imitari potest, ijs tu comparas hominem Tusculanum, nondum suspicantem quale esset copiose & ornate dicere? Galbam laudas: si ut illius ætatis principem, assentior: sic enim accepimus: sin ut oratorem, cedo quæso orationes, (sunt enim) & dic hunc, quem tu plus quàm te amas, Brutum uelle te illo modo dicere. Probas Lepidi orationes. paulum hic tibi assentior, modo ita laudes, ut antiquas: quod item de Africano, de Lælio, cuius tu oratione negas fieri quidquam posse dulcius. addis etiam nescio quid augustius: nomine nos capis summi uiri, uitæq; elegantissimæ uerissimis laudibus. remoue hæc: næ ista dulcis oratio ita sit abiecta, ut eam aspicere nemo uelit. Carbonem in summis oratoribus habitum scio: sed cum in cæteris rebus, tum in dicendo semper, cum nihil est melius, id laudari, quaecunque est, solet. Dico idem de Gracchis: etsi de eis ea sunt à te dicta, quibus ego assentior. omitto cæteros: uenio ad eos, in quibus iam perfectam putas esse eloquentiam, quos ego audiui, sine controuersia magnos oratores, Crassum et Antonium. de horum laudibus tibi prorsus assentior: sed tamen non isto modo, ut Polycleti Doryphorum sibi Lysippus aiebat, sic tu suasionem legis Seruiliæ tibi magistram fuisse. hæc germana ironia est. cur ita sentiam, non dicam, ne me tibi assentari putes. omitto igitur, quæ de his ipsis, quæ de Cotta, quæ de Sulpicio, quæ modo de Cælio dixeris: hi enim fuerunt certe oratores: quanti autem et quales, tu uideris. Nam illud minus curo,

quòd congeffisti operarios omnes : ut mihi uideantur
 mori uoluisse non nulli , ut à te in oratorum nume=
 rum referrentur . Hæc cum ille dixisset , Longi ser=
 monis initium detulisti , inquam , Attice , remq; com=
 mouisti noua disputatione dignam ; quam in aliud
 tempus differamus . uoluendi enim sunt libri cum
 aliorum , tum in primis Catonis : intelliges nihil illius
 lineamentis , nisi eorum pigmentorum , quæ inuenta
 nondum erant , florem & colorem defuisse . Nam de
 Crassi oratione sic existimo , ipsum fortasse melius po=
 tuisse scribere , alium , ut arbitror , neminem . Nec
 in hoc ironiam duxeris esse , quòd eam orationem
 mihi magistram fuisse dixerim . nam etsi tu melius
 existimare uideris de ea , si quam nunc habemus , fa=
 cultate : tamen adolescentes , quid in Latinis potius
 imitemur , non habebamus . Quòd autem plu=
 res à nobis nominati sunt , eò pertinuit , ut paulo
 ante dixi , quòd intelligi uolui , in eo , cuius omnes
 cupidissimi essent , quàm pauci digni nomine euade=
 rent . quare εἰπω me , ne si Africanus quidem fuit ,
 ut ait in historia sua C . Fannius , existimari uelim .
 Ut uoles , inquit Atticus : ego enim non alienum à
 te putabam , quod & in Africano fuisset , & in
 Socrate . Tum Brutus , De isto postea : sed tu (in=
 quit , me intuens) orationes nobis ueteres explica=
 bis ? Vero , inquam , Brute , sed in Cumano , aut in
 Tusculano aliquando , si modo licebit : quoniam u=
 troque in loco uicini sumus . Sed iam ad id , unde
 digressi sumus , reuertamur . Hortensius igitur cum
 admodum adolescens orsus esset in foro dicere , cele=

riter ad maiores causas adhiberi coeptus est : quan-
 quam inciderat in Cottæ et Sulpicii ætatem , qui an-
 nis decem maiores , eccellente tum Crasso & Anto-
 nio , deinde Philippo , post Iulio , cum ijs ipsis dicen-
 di gloria comparabatur . primum memoria tanta ,
 quantam in nullo cognouisse me arbitror , ut , quæ
 secum commentatus esset , ea sine scripto uerbis eif-
 dem redderet , quibus cogitauisset . hoc adiumento il-
 le tanto sic utebatur , ut sua & commentata et scri-
 pta , & , nullo referente , omnia aduersariorum
 dicta meminisset . ardebat autem cupiditate sic , ut
 in nullo unquam flagrantius studium uiderim .
 nullum enim patiebatur esse diem , quin aut in fo-
 ro diceret , aut meditaretur extra forum : sæpissime
 autem eodem die utrunque faciebat : attuleratq;
 minime uulgare genus dicendi , duas quidem res ,
 quas nemo alius , partitiones , quibus de rebus dictu-
 rus esset , & collectiones , memor & quæ essent di-
 cta contra , quæq; ipse dixisset . erat in uerborum
 splendore elegans , compositione aptus , facultate co-
 piosus : eaq; erat cum summo ingenio , tum exerci-
 tationibus maximis consecutus . rem complecteba-
 tur memoriter , diuidebat acute , nec prætermitte-
 bat fere quidquam , quod esset in causa , aut ad
 confirmandum , aut ad refellendum : uox canora , et
 suavis : motus & gestus etiam plus artis habebat ,
 quàm erat oratori satis . hoc igitur florescente Cras-
 sus est mortuus , Cotta pulsus , iudicia intermissa
 bello , nos in forum uenimus . erat Hortensius in bel-
 lo primo anno miles , altero Tribunus militum : Sul-

picius Legatus aberat, etiam M. Antonius: exercebatur una lege iudicium varia, cæteris propter bellum intermissis: qui frequentes aderant, (quamquam pro se ipsi dicebant) oratores non illi quidem principes, L. Memmius & Q. Pompeius, sed oratores tamen teste diserto uterque Philippo, cuius in testimonio contentio & uim accusatoris habebat, et copiam. reliqui, qui tum principes numerabantur, in magistratibus erant, quotidieq; fere à nobis in concionibus audiebantur. erat enim Tribunus pl. tum C. Curio: quanquam is quidem silebat, ut erat semel à concione uniuersa relictus: Q. Metellus Celer, non ille quidem orator, sed tamen non infans: disertum autem Q. Varius, C. Carbo, Cn. Pomponius; & hi quidem habitabant in Rostris. C. etiam Iulius Aedilis curulis quotidie fere accuratas conciones habebat. sed me cupidissimum audiendi primus dolor percussit, Cotta cum est expulsus. reliquos frequenter audiens, acerrimo studio tenebar; quotidieq; & scribens, & legens, & commentans, oratoriis tamen exercitationibus contentus non eram. Iam consequente anno Q. Varius sua lege damnatus excesserat. Ego autem iuris civilis studio multum operæ dabam Q. Scauolæ P. F. qui quanquam nemini se ad docendum dabat, tamen consulentibus respondendo studiosos audiendi docebat. atque huic anno proximus Sylla Consule & Pompeio fuit. tum P. Sulpicii in Tribunatu quotidie concionantis totum genus dicendi penitus cognouimus. eodemq; tempore cum princeps Acade-

mie Philo cum Atheniensium optimatibus Mithri-
 datico bello domo profugisset, Romamq; uenisset;
 totum ei me tradidi, admirabili quodam ad philoso-
 phiam studio concitatus: in quo hoc etiam commo-
 rabar attentius; etsi rerum ipsarum uarietas et ma-
 gnitudo summa me delectatione retinebat; sed ta-
 men sublata iam esse in perpetuum ratio iudiciorum
 uidebatur. occiderat Sulpicius illo anno; tresq; pro-
 ximo trium ætatum oratores erant crudelissime in-
 terfecti, Q. Catulus, M. Antonius, C. Iulius. eo-
 dem anno etiam Moloni Rhodio Romæ dedimus ope-
 ram, & actori summo causarum, & magistro.
 hæc etsi uidentur esse à proposita ratione diuersa,
 tamen iccirco à me proferuntur, ut nostrum cura-
 sum perspicere, quoniam uoluisti, Brute possis,
 (nam Attico hæc nota sunt) & uidere quemadmo-
 dum simus in spatio Q. Hortensium ipsius uesti-
 gijs persecuti. Triennium fere fuit urbs sine armis:
 sed oratorum aut interitu, aut discessu, aut fuga
 (nam aberant etiam adolescentes M. Crassus et Len-
 tuli duo) primas in causis agebat Hortensius, magis
 magisq; quotidie probabatur. Antistius, Piso sæpe di-
 cebat, minus sæpe Pomponius, raro Carbo, semel aut
 iterum Philippus. at uero ego hoc tempore omni no-
 ctes et dies in omnium doctrinarum meditatione uer-
 sabar. eram cum Stoico Diodoto: qui cum habitauis-
 set apud me, mecumq; uixisset, nuper est domi meæ
 mortuus. à quo cum in alijs rebus, tum studiosissime
 in dialectica exercebar, quæ quasi contracta et astri-
 cta eloquentia putanda est: sine qua, etiam tu Bru-

te iudicauisti, te illam iustam eloquentiam, quam dialecticam dilatatam esse putant, consequi non posse. huic ego doctori, et eius artibus uarijs atque multis ita eram tamen deditus, ut ab exercitationibus oratorijs nullus dies uacuus esset. commentabar declamitans (sic enim nunc loquuntur) sæpe cum M. Pisonē, et cum Q. Pompeio, aut cum aliquo quotidie: idq; faciebam multum etiam Latine, sed Græce sæpius: uel quòd Græca oratio plura ornamenta supeditans, consuetudinem similiter Latine dicendi afferebat: uel quòd à Græcis summis doctōribus, nisi Græce dicerem, neque corrigi possem, neque doceri. tumultus interim pro recuperanda republica, et crudelis interitus oratorum trium, Scauolæ, Carbonis, Antistij: relictus Cottæ, Curionis, Crassi, Lentulorum, Pompeij: leges et iudicia constituta, recuperata resp. ex numero autem oratorum Pomponius, Censorinus, Muræna sublatis. tum primum nos ad causas et priuatas et publicas adire cœpimus, non ut in foro disceremus, quod plerique fecerunt, sed ut, quantum nos efficere potuissēmus, docti in forum ueniremus. eodem tempore Moloni dedimus operam. Dictatore enim Sylla Legatus ad senatum de Rhodiorum præmijs uenerat. itaque prima causa publica pro Sex. Roscio dicta tantum commendationis habuit, ut non ulla esset, quæ non nostro digna patrocinio uideretur. deinceps inde multæ; quas non minus diligenter elaboratas, et tanquam elucubratas afferebamus. Nunc, quoniam totum me non næuo aliquo, aut crepundijs, sed corpore omni

uideris uelle cognoscere, complectar nonnulla etiam,
quæ fortasse uideantur minus necessaria. Erat eo
tempore in nobis summa gracilitas et infirmitas cor=
poris, procerum & tenue collum: qui habitus, &
quæ figura non procul abesse putatur à uitæ peri=
culo, si accedit labor, & laterum magna conten=
tio. eoq; magis hoc eos, quibus eram charus, com=
mouebat, quòd omnia sine remissione, sine uarieta=
te, ui summa uocis, & totius corporis contentione
dicebam. itaque cum me & amici, & medici hor=
tarentur, ut causas agere desisterem; quoduis po=
tius periculum mihi adeundum, quàm à sperata di=
cendi gloria discedendum putauì. sed cum cense=
rem, remissione & moderatione uocis, & commu=
tato genere dicendi me & periculum uitare posse, et
temperatius dicere; ut consuetudinem dicendi mu=
tarem, ea causa mihi in Asiam proficiscendi fuit.
itaque cum essem biennium uersatus in causis, &
iam in foro celebratum meum nomen esset, Roma
sum profectus. cum uenissem Athenas, sex menses
cum Antiocho, ueteris Academiae nobilissimo et pru=
dentissimo philosopho, fui; studiumq; philosophiæ
nunquam intermissum, à primaq; adolescentia cul=
tum, & semper auctum, hoc rursus summo au=
ctore & doctore renouauì. eodem tamen tempore
Athenis apud Demetrium Syrum, ueterem et non
ignobilem dicendi magistrum, studiose exerceri so=
lebam. post à me Asia tota peragrata est, cum
summis quidem oratoribus, quibuscum exercebar
ipsis lubentibus: quorum erat princeps Menippus

Stratonicensis, meo iudicio tota Asia illis temporibus disertissimus: & si, nihil habere molestiarum, nec ineptiarum, Atticorum est, hic orator in illis numerari recte potest. Assiduissime autem mecum fuit Dionysius Magnes, erat etiam Aeschylus Gnidius, Adramytenus Xenocles. hi tum in Asia rhetorum principes numerabantur. quibus non contentus, Rhodum ueni, meque ad eundem, quem Romae audiueram, Molonem applicavi, cum actorem in ueris causis, scriptorem praestantem, tum in notandis animaduertendisque uitiis, & instituendo docendoque prudentissimum. is dedit operam, si modo id consequi potuit, ut nimis redundantes nos, & superfluentes inuenili quadam dicendi impunitate & licentia reprimeret, & quasi extra ripas diffuentes coecerneret. ita recepi me biennio post, non modo exercitior, sed prope mutatus. nam & contentio nimia uocis reciderat, & quasi deferuerat oratio, lateribusque uires, & corpori mediocris habitus accesserat. Duo tum excellebant oratores, qui me imitandi cupiditate incitarent, Cotta, & Hortensius: quorum alter remissus & lenis, & propriis uerbis comprehendens solute & facile sententiam: alter ornatus, acer, & non talis, qualem tu eum Brute iam deflorescentem cognouisti, sed uerborum & actionis genere commotior. itaque cum Hortensio mihi magis arbitrabar rem esse; quod & dicendi ardore eram propior, & aetate coniunctior. etenim uideram in iisdem causis, ut pro M. Canuleio, pro Cn. Dolabella consulari, cum Cotta princeps adhi-

bitus esset, priores tamen agere partes Hortensium. acrem enim oratorem, incensum, & agentem, et canorum concursus hominum, foriq; strepitus desiderat. unum igitur annum, cum redissemus ex Asia, causas nobiles egimus, cum Quæsturam nos, Consulatum Cotta, Aedilitatem peteret Hortensius. interim me Quæstorem Siciliensis excepit annus: Cotta ex Consulatu est profectus in Galliam: princeps & erat, & habebatur Hortensius. cum autem anno post è Sicilia me recepissem, iam uidebatur illud in me, quidquid esset, esse perfectum, & habere maturitatem quandam suam. Nimis multa uideor de me, ipse præsertim: sed omni huic sermoni propositum est, non ut ingenium & eloquentiam meam perspicias, unde longe absum, sed ut laborem & industriam. Cum igitur essem in plurimis causis, & in principibus patronis quinquennium fere uersatus, tum in patrocínio Siciliensi maxime in certamen ueni designatus Aedilis cum designato Consule Hortensio. Sed quoniam omnis hic sermo noster non solum enumerationem oratoriam, uerum etiam præcepta quædam desiderat: quid tanquam notandum & animaduertendum sit in Hortensio, breuiter licet dicere. Nam is post Consulatum (credo quòd uideret ex consularibus neminem esse secum comparandum, negligeret autem eos, qui Consules non fuissent) summum illud suum studium remisit, quo à puero fuerat incensus, atque in omnium rerum abundantia uoluit beatius, ut ipse putabat, remissius certe uiuere. primus, et se=

B R V T V S .

cundus annus, et tertius tantum quasi de pictura
ueteris colore detraxerat, quantum non quiuisset
ex populo, sed existimator doctus, et intelligens posset
cognoscere. longius autem procedens, et in ceteris elo-
quentiæ partibus, tum maxime in celeritate et con-
tinuatione uerborum adhærescens, sui dissimilior ui-
debatur fieri quotidie. Nos autem non desistebamus,
cum omni genere exercitationis, tum maxime stylo
nostrum illud, quod erat, augere, quantumcunque
erat. atque ut multa omittam in hoc spatio, et in his
post Aedilitatem annis, et Prætor primus, et incredi-
bili populari uoluntate sum factus. nam cum pro-
pter assiduitatem in causis et industriam, tum pro-
pter exquisitius, et minime uulgare orationis genus
animos hominum ad me dicendi nouitate conuerter-
ram. nihil de me dicam: dicam de ceteris: quorum
nemo erat, qui uideretur exquisitius, quam uul-
gus hominum, studuisse literis, quibus fons perfectæ
eloquentiæ continetur; nemo, qui philosophiam com-
plexus esset, matrem omnium bene factorum beneq;
dictorum; nemo, qui ius ciuile didicisset, rem ad pri-
uatas causas, et ad oratoris prudentiam maxime
necessariam; nemo, qui memoriam rerum Roma-
narum teneret, ex qua, si quando opus esset, ab in-
feris locupletissimos testes excitaret; nemo, qui, bre-
uiter arguteq; incluso aduersario, laxaret iudicium a-
nimos, atque à seueritate paulisper ad hilaritatem,
risumq; traduceret; nemo, qui dilatare posset, atque
à propria ac definita disputatione hominis, ac tempo-
ris, ad communem quæstionem uniuersi generis ora-

tionem traducere; nemo, qui delectandi gratia digre-
di parumper à causa; nemo, qui ad iracundiam ma-
gnopere iudicem, nemo, qui ad fletum posset adduce-
re; nemo, qui animum eius, quod unum est orato-
ris maxime proprium, quocunque res postularet, im-
pelleret. itaque, cum iam pene euauisset Horten-
sius; et ego anno meo, sexto autem post illum Con-
sulem Consul factus essem; reuocare se ad indu-
striam coepit; ne, cum pares honore essemus, aliqua-
re superiores uideremur. sic duodecim post meum
Consulatum annos in maximis causis, cum ego mi-
hi illum, sibi me ille anteferret, coniunctissime uer-
sati sumus: Consulatusq; meus, qui illum primo le-
uiter perstrinxerat, idem nos rerum mearum gesta-
rum, quas ille admirabatur, laude coniunxerat.
maxime uero perspecta est utriusque nostrum exer-
citatio paulo ante, quam perterritum armis hoc stu-
dium Brute nostrum conticuit subito, & obmutuit;
cum, lege Pompeia ternis horis ad dicendum datis, ad
causas simillimas inter se, uel potius easdem noui
ueniebamus quotidie. quibus quidem causis tu etiam
Brute praesto fuisti, complureisq; & nobiscum, &
solus egisti: ut, qui non satis diu uixerit Hortensius,
tamen hunc cursum confecerit. annis ante decem
causas agere coepit, quam tu es natus: idem quar-
to et sexagesimo anno, perpaucis ante mortem die-
bus, una tecum socerum tuum defendit Appium.
Dicendi autem genus quod fuerit in utroque, or-
rationes utriusque etiam posteris nostris indica-
bunt. sed si quærimus, cur adolescens magis flo-

ruerit dicendo, quàm senior Hortensius: cau-
 sas reperiemus uerissimas duas: primum, quòd
 genus erat orationis Asiaticum, adolescentiæ ma-
 gis concessum, quàm senectuti. genera autem A-
 siaticæ diètionis duo sunt: unum sententiosum,
 & argutum, sententijs non tam grauibus & se-
 ueris, quàm concinnis et uenustis: qualis in historia
 Timæus, in dicendo autem pueris nobis Hierocles
 Alabandeus, magis etiam Meneclès frater eius fuit:
 quorum utriusque orationes sunt in primis, ut Asia-
 tico in genere, laudabiles. aliud autem genus est,
 non tam sententijs frequentatum, quàm uerbis uo-
 lucre atque incitatum, quali est nunc Asia tota, nec
 flumine solum orationis, sed etiam exornato et face-
 to genere uerborum: in quo fuit Aeschylus Gnidius,
 et meus æqualis Milesius Aeschines. in his erat admi-
 rabilis orationis cursus, ornata sententiarum con-
 cinnitas non erat. hæc autem, ut dixi, genera dicen-
 di aptiora sunt adolescentibus, in senibus grauitatem
 non habent. itaque Hortensius utroque genere flo-
 rens, clamores faciebat adolescens. habebat enim et
 Meneclium illud studium crebrarum uenustarumq;
 sententiarum: in quibus, ut in illo Græco, sic in hoc
 erant quædam magis uenustæ dulcesq; sententiæ,
 quàm aut necessariae, aut interdum utiles: & erat
 oratio cum incitata & uibrans, tum etiam accurata
 & polita. non probantur hæc senibus. sæpe uide-
 bam cum iridentem, tum etiam irascentem & sto-
 machantem Philippum: sed mirabantur adolescens-
 tes, multitudo mouebatur. erat excellens iudicio
 vulgi,

uulgi, & facile primas tenebat adolescens. etsi enim genus illud dicendi auctoritatis habebat parum, tamen aptum esse ætati uidebatur: & certe, quod et ingenii quædam forma lucebat, & exercitatione perfecta erat, uerborumq; astricta comprehensio, summam hominum admirationem excitabat. sed cum iam honores, & illa senior auctoritas grauius quiddam requireret, remanebat idem, nec decebat idem: quodq; exercitationem studiumq; dimiserat, quod in eo fuerat acerrimum, concinnitas illa crebritasq; sententiarum pristina manebat, sed ea uestitu illo orationis, quo consueuerat, ornata non erat. hoc tibi ille Brute minus fortasse placuit, quam placuisset, si illum flagrantem studio, & florentem facultate audire potuisses. Tum Brutus, Ego uero, inquit, & ista, quæ dicis, uideo qualia sint; & Hortensium magnum oratorem semper putauī, maximeq; probauī pro Messalla dicentem, cum tu abfuiſti. sic ferunt, inquam: idq; declarat totidem, quot dixit, ut aiunt, scripta uerbis oratio. ergo ille à Crasso Consule & Scæuola usque ad Paulum & Marcellum Consules floruit: nos in eodem cursu fuimus à Sylla Dictatore ad eosdem fere Consules. sic Q. Hortensij uox extincta fato suo est, nostra publico. Melius quæso ominare, inquit Brutus. sit sane ut uis, inquam; & id non tam mea causa, quam tua: sed fortunatus illius exitus, qui ea non uidit, cum fierent, quæ prouidit futura. sæpe enim inter nos impendentes casus defleximus, cum belli civilis causas in

priuatorum cupiditatibus inclusas, pacis spem à
 publico consilio esse exclusam uideremus. sed illum
 uidetur felicitas ipsius, qua semper est usus, ab
 eis miseriis, quæ consecutæ sunt, morte uindicas-
 se. Nos autem Brute, quoniam post Hortensij cla-
 rissimi oratoris mortem orbæ eloquentiæ quasi tuto-
 res relictī sumus, domi teneamus eam septam li-
 berali custodia, & hos ignotos atque impudentes
 procos repudiemus, tueamurq; ut adultam uirgi-
 nem caste, et ab amatorum impetu, quantum pos-
 sumus, prohibeamus. equidem, etsi doleo me in ui-
 tam paulo serius tanquam in uiam ingressum,
 prius, quàm confectum iter sit, in hanc reip. no-
 etem incidisse; tamen ea consolatione sustentor, quam
 tu mihi Brute adhibuisti tuis suauissimis literis; qui-
 bus me forti animo esse oportere censebas, quòd ea
 gessissem, quæ de me etiam me tacente ipsa loque-
 rentur, mortuòq; uiuerent; quæ, si recte esset, sa-
 lute reip. sin secus, interitu ipso testimonium meo-
 rum de rep. consiliorum darent. sed in te intuens
 Brute doleo, cuius in adolescentiam, per medias lau-
 des quasi quadrigis uehentem, transuersa incurrit
 misera fortuna reip. hic me dolor tangit, hæc me cu-
 ra sollicitat, et hunc mecum, socium eiusdem & a-
 moris, et iudicii. tibi fauemus: te tua frui uirtute
 cupimus: tibi optamus eam remp. in qua duorum
 generum amplissimorum renouare memoriam, at-
 que augere possis. tuum enim forum, tuum erat il-
 lud curriculum: tu illuc ueneras unus, qui non lin-
 guam modo acuisset exercitatione dicendi, sed et ipse

sam eloquentiam locupletauisses grauiorum artium
 instrumento, & iisdem artibus decus omne uirtu-
 tis cum summa eloquentiæ laude iunxisses. ex te
 duplex nos afficit sollicitudo, quod & ipse rep. ca-
 reas, & illa te. tu tamen, etsi cursum ingenij tui
 Brute premit hæc importuna clades ciuitatis, conti-
 ne te in tuis perennibus studijs, & effice id, quod
 iam propemodum, uel plane potius effeceras, ut te
 eripias ex ea, quam ego congeffi in hunc sermonem,
 turba patronorum. nec enim decet, te ornatum
 uberrimis artibus, quas cum domo haurire non pos-
 ses, accersuisti ex urbe ea, quæ domus est semper
 habita doctrinæ, numerari in uulgo patronorum.
 nam quid te exercuit Pammenes, uir longe eloquen-
 tissimus Græciæ, quid illa uetus Academia, atque
 eius hæres Aristus, hospes, & familiaris meus, si
 quidem similes maioris partis oratorum futuri su-
 mus? nonne cernimus, uix singulis ætatibus bi-
 nos oratores laudabiles constituisse? Galba fuit inter
 tot æquales unus excellens; cui, quemadmodum ac-
 cepimus, & Cato cedebat senior, & qui temporibus
 illis ætate inferiores fuerunt, Lepidus postea, dein-
 de Carbo. nam Gracchi in concionibus multo faci-
 liore, & liberiore genere dicendi: quorum tamen
 ipsorum ad ætatem laus eloquentiæ perfecta non-
 dum fuit. Antonius, Crassus, post Cotta, Sulpi-
 cius, Hortensius. nihil dico amplius: tantum dico,
 si mihi accidisset, ut numerarer in multis, * si ope-
 rosa est concursatio magis opportunorum.

M. TVLLII CICERONIS AD
MARCVM BRVTVM
O R A T O R .

TRVM difficilius aut maius esset, ne-
u gare tibi sæpius idem roganti, an effi-
cere id quod rogares, diu multumq; Bru-
te dubitavi. nam & negare ei, quem unice dilige-
rem, cuiq; me charissimum esse sentirem, præser-
tim & iusta petenti, & præclara cupienti, durum
admodum mihi uidebatur: et suscipere tantam rem,
quantam non modo facultate consequi difficile es-
set, sed etiam cogitatione complecti, uix arbitrabar
esse eius, qui uereretur reprehensionem doctorem
atque prudentium. quid enim est maius, quàm,
cum tanta sit inter oratores bonos dissimilitudo, iu-
dicare quæ sit optima species, & quasi figura dicen-
di? quod quoniam me sæpius rogas, aggrediar,
non tam perficiundi spe, quàm experiundi uolun-
tate. malo enim, cum studio tuo sim obsecutus, de-
siderari à te prudentiam meam, quàm, si id non
fecerim, beneuolentiam. Quæris igitur, idq; iam
sæpius, quod eloquentiæ genus probem maxime, et
quale mihi uideatur illud, cui nihil addi possit, quod
ego summum & perfectissimum iudicem. In quo
uereor, ne, si id, quod uis, effecero, eumq; orato-
rem, quem quæris, expressero, tandem studia mul-
torum; qui desperatione debilitati, experiri id no-
lent, quod se assequi posse diffidant. sed par est

omneis omnia experiri , qui res magnas & magno=
pere expetendas concupiuerunt . quod si quem aut
natura sua , aut illa præstantis ingenii uis forte defi=
ciet , aut minus instructus erit magnarum artium
disciplinis , teneat tamen eum cursum , quem pote=
rit . prima enim sequentem , honestum est in secun=
dis tertijsq; consistere . Nam in poetis non Homero
soli locus est , (ut de Græcis loquar) aut Archilochō,
aut Sophocli , aut Pindaro , sed horum uel secundis ,
uel etiam infra secundos . Nec uero Aristotelem in
philosophia deterruit à scribendo amplitudo Plato=
nis : nec ipse Aristoteles admirabili quadam scientia
& copia cæterorum studia restinxit . Nec solum ab
optimis studiis excellentes uiri deterriti non sunt , sed
ne opifices quidem se artibus suis remouerunt , qui
aut Ialysi , quem Rhodi uidimus , non potuerunt ,
aut Coæ Veneris pulchritudinem imitari : nec simu=
lacro Iouis Olympij , aut Doryphori statua deterriti
reliqui , minus experti sunt , quid efficere , aut quod
progredi possent : quorum tanta multitudo fuit ,
tanta in suo cuiusque genere laus , ut , cum summa
miraremur , inferiora tamen probaremus . In ora=
toribus uero Græcis quiddam admirabile est , quan=
tum inter omneis unus excellat . attamen , cum esset
Demosthenes , multi oratores magni & clari fue=
runt , & antea fuerant , nec postea defecerunt .
quare non est cur eorum , qui se studio eloquentiæ
dediderunt , spes infringatur , aut languescat indu=
stria . nam neque illud ipsum , quod est optimum ,
desperandum est : & in præstantibus rebus magna

O R A T O R .

sunt ea, quæ sunt optimis proxima. Atque ego in summo oratore fingendo talem informabo, qualis fortasse nemo fuit. non enim quæro quis fuerit, sed quid sit illud, quo nihil possit esse præstantius, quod in perpetuitate dicendi non sæpe, atque haud scio an unquam, in aliqua autem parte eluceat aliquando, idem apud alios densius, apud alios fortasse rarius. Sed ego sic statuo, nihil esse in ullo genere tam pulchrum, quo non pulchrius id sit, unde illud, ut ex ore aliquo quasi imago, exprimatur; quod neque oculis, neque auribus, neque ullo sensu percipi potest, cogitatione tantum et mente complectimur. itaque & Phidiæ simulacris; quibus nihil in illo genere perfectius uidemus, & his pieturis, quas nominavi, cogitare tamen possumus pulchriora. Nec uero ille artifex, cum faceret Iouis formam aut Mineruæ, contemplabatur aliquem, è quo similitudinem duceret: sed ipsius in mente insidebat species pulchritudinis eximia quædam, quam intuens, in eaq; defixus, ad illius similitudinem artem & manum dirigebat. Ut igitur in formis & figuris est aliquid perfectum & excellens, cuius ad excogitatam speciem imitando referuntur ea, quæ sub oculos ipsa non cadunt: sic perfecte eloquentiæ speciem animo uidemus, effigiem auribus quærimus. Has rerum formas appellat Ideas ille non intelligendi solum, sed etiam dicendi grauissimus auctor & magister Plato: easq; gigni negat, & ait semper esse, ac ratione & intelligentia contineri; cætera nasci, occidere, fluere, labi, nec diutius es-

se uno & eodem statu . Quidquid est igitur , de quo
ratione & uia disputetur , id est ad ultimam sui
generis formam speciemq; redigendum . Ac uideo
hanc primam ingressionem meam non ex oratoris di=
sputationibus ductam , sed è media philosophia re=
petitam , & eam quidem cum antiquam , tum sub=
obscuram aut reprehensionis aliquid , aut certe ad=
mirationis habituram . Nam aut mirabuntur quid
hæc pertineant ad ea , quæ quærimus ; quibus sa=
tisfaciet res ipsa cognita , ut non sine causa alte repe=
tita uideatur : aut reprehendent , quòd inusitatas
uias indagemus , tritas relinquamus . Ego autem &
me sæpe noua uideri dicere intelligo , cum peruete=
ra dicam , sed inaudita plerisque : & fateor me o=
ratorem , si modo sim , aut etiam quicumque sim ,
non ex rhetorum officinis , sed ex Academiæ spatiis
extitisse . illa enim sunt curricula multiplicium ua=
riorumq; sermonum , in quibus Platonis primum
impressa sunt uestigia : sed & huius & aliorum
philosophorum disputationibus & exagitatus maxi=
me orator est , & adiutus . omnis enim ubertas , et
quasi sylua dicendi ducta ab illis est , nec satis tamen
instructa ad forenses causas , quas , ut illi ipsi dice=
re solebant , agrestioribus musis reliquerunt . sic e=
loquentia hæc forensis , spreta à philosophis & repu=
diata , multis quidem illa adiuuentis magnisq; ca=
ruit , sed tamen ornata uerbis , atque sententiis ia=
ctationem habuit in populo , nec paucorum iudicium
reprehensionemq; pertimuit . Ita & doctis eloquen=
tia popularis , & disertis elegans doctrina defuit .

O R A T O R .

Positum sit igitur in primis, quod post magis intelligetur; sine philosophia non posse effici quem quærimus eloquentem: non ut in ea tamen omnia sint, sed ut sic adiuuet, ut palæstra histrionem: parua enim magnis sæpe rectissime conferuntur. nam nec latius, nec copiosius de magnis uarijsq; rebus sine philosophia potest quisquam dicere. si quidem etiam in phædro Platonis hoc Periclem præstitisse cæteris dicit oratoribus Socrates, quod is Anaxagoræ physici fuerit auditor: à quo censet eum, cum alia præclara quædam & magnifica didicisset, uberem & fecundum fuisse, gnarumq;, quod est eloquentiæ maximum, quibus orationis modis quæque animorum partes pellerentur. quod idem de Demosthene existimari potest; cuius ex epistolis intelligi licet, quàm frequens fuerit Platonis auditor. Nec uero sine philosophorum disciplina genus & speciem cuiusque rei cernere, neque eam definiendo explicare, nec tribuere in partes possumus; nec iudicare, quæ uera, quæ falsa sint; neque cernere consequentia, repugnantia uidere, ambigua distinguere. Quid dicam de natura rerum, cuius cognitio magnam orationis suppeditat copiam, de uita, de officijs, de uirtute, de moribus, sine multa earum ipsarum rerum disciplina aut dici, aut intelligi posse? Ad has tot, tantasq; res adhibenda sunt ornamenta innumerabilia; quæ sola tum quidem tradebantur ab ijs, qui dicendi numerabantur magistri. Quo fit, ut ueram illam & absolutam eloquentiam nemo consequatur: quod alia intelligendi, alia dicendi

disciplina est; & ab aliis rerum, ab aliis uerborum doctrina quæritur. itaque M. Antonius, cui uel primas eloquentiæ patrum nostrorum tribuebat ætas, uir natura peracutus & prudens, in eo libro, quem unum reliquit, disertos ait se uidisse multos, eloquentem omnino neminem. Insidebat uidelicet in eius mente species eloquentiæ, quam cernebat animo, re ipsa non uidebat. uir autem acerrimo ingenio, (sic enim fuit) multa & in se, & in aliis desiderans, neminem plane, qui recte appellari eloquens posset, uidebat. Quod si ille nec se, nec L. Crassum eloquentem putauit, habuit profecto comprehensam animo quandam formam eloquentiæ: cui quoniam nihil deerat, eos, quibus aliquid, aut plura deerant, in eam formam non poterat includere. Inuestigemus hunc igitur Brute, si possumus, quem nunquam uidit Antonius, aut qui omnino nullus unquam fuit: quem si imitari atque exprimere non possumus, quod idem ille uix deo concessum esse dicebat; at, qualis esse debeat, poterimus fortasse dicere. Tria sunt omnino genera dicendi, quibus in singulis quidam floruerunt; peræque autem, id quod uolumus, perpauci in omnibus. Nam & grandiloqui, ut ita dicam, fuerunt cum ampla & sententiarum grauitate, & maiestate uerborum, uehementes, uarii, copiosi, graues, ad permouendos & conuertendos animos instructi et parati; quod ipsum alii aspera, tristi, horrida oratione, neque perfecta, neque conclusa; alii leui, & instructa, & terminata: & contra tennes, acuti,

O R A T O R .

omnia docentes , & dilucidiora , non ampliora facientes , subtili quadam & pressa oratione limati . In eodemq; genere alii callidi , sed impoliti , et consulto rudium similes , & imperitorum : alii in eadem ieiunitate concinniores , id est faceti , florentes etiam , et leuiter ornati . Est autem quidam interiectus inter hos medius , & quasi temperatus , nec acumine posteriorum , nec fulmine utens superiorum , ut cinnus amborum , in neutro excellens , utriusque particeps , uel utriusque , si uerum quaerimus , potius expers : isq; uno tenore , ut aiunt , in dicendo fluit , nihil afferens præter facilitatem et æquabilitatem ; aut addit aliquos ut in corona toros , omnemq; orationem ornamentis modicis uerborum sententiarumq; distinguit . Horum singulorum generum quicumque uim singulis consecuti sunt , magnum in oratoribus nomen habuerunt : sed quaerendum est , satis ne id , quod uolumus , effecerint . Videmus enim fuisse quosdam , qui iidem ornate ac grauiter , iidem uersute & subtiliter dicerent . Atque utinam in Latinis talis oratoris simulacrum reperire possemus : esset egregium non quaerere externa , domesticis esse contentos . Sed ego idem , qui in illo sermone nostro , qui est expositus in Bruto , multum tribuerim Latinis , uel ut hortarer alios , uel quod amarem meos , recordor longe omnibus unum anteferre Demosthenem , qui uim accommodarit ad eam , quam sentiam , eloquentiam , non ad eam , quam in aliquo ipse cognouerim . Hoc nec grauior extitit quisquam , nec callidior , nec tempera-

tior . Itaque nobis monendi sunt ij , quorum sermo imperitus increbuit , qui aut dici se desiderant Atticos , aut ipsi Attice uolunt dicere , ut mirentur hunc maxime , quod ne Athenas quidem ipsas magis credo fuisse Atticas . quid enim sit Atticum , discant ; eloquentiamq ; ipsius uiribus , non imbecillitate sua metiantur . nunc enim tantum quisque laudat , quantum se posse sperat imitari . sed tamen eos studio optimo , iudicio minus firmo præditos , docere quæ sit propria laus Atticorum , non alienum puto . Semper oratorum eloquentiæ moderatrix fuit auditorum prudentia . omnes enim , qui probari uolunt , uoluntatem eorum , qui audiunt , intuentur , ad eamq ; & ad eorum arbitrium & nutum totos se fingunt & accommodant . itaque Caria , & Phrygia , & Mysia , quod minime politæ , minimeq ; elegantes sunt , asciuerunt aptum suis auribus opimum quoddam , & tanquam adipatæ dictionis genus : quod eorum uicini , non ita lato interiecto mari , Rhodii nunquam probauerunt , Græci autem multo minus , Athenienses uero funditus repudiauerunt : quorum semper fuit prudens sincerumq ; iudicium , nihil ut possent nisi incorruptum audire & elegans . eorum religioni cum seruiret orator , nullum uerbum insolens , nullum odiosum ponere audebat . itaque hic , quem præstitisse diximus cæteris , in illa pro Ctesiphonte oratione longe optima , summissius à primo ; deinde , dum de legibus disputat , pressius ; post , sensim incedens , iudices ut uidit ardentes , in reliquis exultauit audacius . Ac tamen

O R A T O R .

in hoc ipso diligenter examinante uerborum omnium pondera , reprehendit Aeschines quædam , et exagitat ; illudensq; , dura , odiosa , intolerabilia esse dicit . Quinetiam quærit ab ipso , cum quidem eum belluam appellet , utrum illa uerba , an portenta sint : ut Aeschini ne Demosthenes quidem uideatur Attice dicere . Facile est enim uerbum aliquod ardens , ut ita dicam , notare , idq; restinctis iam animorum incendiis irridere . Itaque se purgans iocatur Demosthenes ; negat in eo positas esse fortunas Græciæ , in hoc in eum , huc , an illuc manum porrexerit . Quonam igitur modo audiretur Mysus , aut Phryx Athenis , cum etiam Demosthenes exagitetur ut putidus ? Cum uero inclinata , ululantiq; uoce , more Asiatico , canere cœpisset , quiseum ferret ? aut quis potius non iuberet auferri ? Ad Atticorum igitur aures teretes et religiosas qui se accommodant , ij sunt existimandi Attice dicere . quorum genera plura sunt : hi , unum modo quale sit , suspicantur . putant enim , qui horride inculteq; dicat , modo id eleganter enucleateq; faciat , eum solum Attice dicere . Errant , quòd solum : quòd Attice , non falluntur . istorum enim iudicio , si solum illud est Atticum , ne Pericles quidem dixit Attice ; cui primæ sine controuersia deferebantur . Qui si tenui genere uteretur , nunquam ab Aristophane poeta fulgurare , tonare , permiscere Græciam dictus esset . Dicat igitur Attice uenustissimus ille scriptor ac politissimus Lysias ; (quis enim id possit negare ?) dum intelligamus , hoc

esse Atticum in Lysia, non quòd tenuis sit atque inornatus, sed quòd nihil habeat insolens aut ineptum. Ornate uero, et grauius, et copiose dicere, aut Atticorum sit, aut ne sit Aeschines, neue Demosthenes Atticus. Ecce autem aliqui se Thucydideos esse profitentur, nouum quoddam imperitorum, & inauditum genus. Nam qui Lysiam sequuntur, caudicum quendam sequuntur, non illum quidem amplum atque grandem, subtilem et elegantem tamen, & qui in forensibus causis possit præclare consistere. Thucydides autem res gestas & bella narrat & prælia, grauius sane & probe, sed nihil ab eo transferri potest ad forensem usum & publicum. Ipsæ illæ conciones ita multas habent obscuras abditasq; sententias, uix ut intelligantur; quod est in oratione ciuili uitium uel maximum. Quæ est autem in hominibus tanta peruersitas, ut, inuentis frugibus, glande uescantur? An uictus hominum, Atheniensium beneficio, excoli potuit, oratio non potuit? Quis porro unquam Græcorum rhetorum à Thucydide quidquam duxit? At laudatus est ab omnibus. fateor: sed ita, ut rerum explicator prudens, seuerus, grauis; non ut in iudicijs uersaret causas, sed ut in historijs bella narraret. itaque nunquam est numeratus orator. Nec uero, si historiam non scripsisset, nomen eius extaret, cum præsertim fuisset honoratus & nobilis. Huius tamen nemo neque uerborum, neque sententiarum grauitatem imitatur: sed cum mutila quædam & hiæcantia locuti sunt, quæ uel sine magistro facere po-

O R A T O R .

tuerunt , germanos se putant esse Thucydidas. Na-
 ctus sum etiam qui Xenophontis similem esse se cu-
 peret : cuius sermo est ille quidem melle dulcior , sed
 a forensi strepitu remotissimus . Referamus nos igitur
 ad quem uolumus inchoandum , & eadem elo-
 quentia informandum , quam in nullo cognouit
 Antonius .

MAGNUM opus omnino & arduum Brute
 conamur ; sed nihil difficile amanti puto . amo au-
 tem , & semper amaui ingenium , studia , mores
 tuos . incendor porro quotidie magis , non desiderio
 solum , quo quidem conficior , congressus nostros ,
 consuetudinem uictus , doctissimos sermones requi-
 rens tuos , sed etiam admirabili fama uirtutum in-
 credibilem ; quæ specie dispares , prudentia coniun-
 guntur . quid enim tam distans , quam a seuerita-
 te comitas ? quis tamen unquam te aut sanctior est
 habitus , aut dulcior ? quid tam difficile , quam in
 plurimorum controuersijs dijudicandis ab omnibus
 diligi ? consequeris tamen , ut eos ipsos , quos contra
 statuas , æquos , placatosq; dimittas . itaque efficis ,
 ut , cum gratiæ causa nihil facias , omnia tamen sint
 grata quæ facis . ergo omnibus terris una Gallia
 communi non ardet incendio : in qua frueris ipse te ,
 cum in Italiæ luce cognosceris , uersarisq; in optimo-
 rum ciuium uel flore , uel robore . iam quantum
 illud est , quod in maximis occupationibus nunquam
 intermittis studia doctrinæ , semper aut ipse scribis
 aliquid , aut me uocas ad scribendum ? itaque hoc
 sum aggressus statim Catone absoluto : quem ipsum

nunquam attigissem, tempora timens inimica uirtuti, nisi tibi hortanti, & illius memoriam mihi charam excitanti, non parere nefas esse duxissem. sed testificor, me à te rogatum, & recusantem hæc scribere esse ausum. uolo enim mihi tecum commune esse crimen: ut, si sustinere tantam quæstionem non potuero, iniusti oneris impositi tua culpa sit, mea recepti. in quo tamen iudicij nostri errorem laus tibi dati muneris compensabit. Sed in omni re difficillimum est formam, quod χαρακτήρ Græce dicitur, exponere optimi: quòd aliud alijs uidetur optimum. Ennio delector, ait quispiam: quòd non discedit à communi more uerborum. Pacuuius, inquit alius: omnes apud hunc ornati elaboratiq; sunt uersus, multa apud alterum negligentius. Fac alium Accio: uaria enim sunt iudicia, ut in Græcis; nec facilis explicatio quæ forma maxime excellat. In picturis alios horrida, inculta, abdita, & opaca, contra alios nitida, læta, collustrata delectant. Quid est, quo præscriptum aliquod, aut formulam exprimas, cum in suo quodque genere præstet, & genera plura sint? Hac ego religione non sum ab hoc conatu repulsus: existimauiq; in omnibus rebus esse aliquid optimum, etiam si lateret; idq; ab eo posse, qui eius rei gnarus esset, iudicari. Sed quoniam plura sunt orationum genera, eaq; diuersa, neque in unam formam cadunt omnia, laudationum, scriptionum, & historiarum, et talium suasionum, qualem Iſocrates fecit Panegyricum, multiq; alij, qui sunt nominati sophistæ, reliquarumq; rerum formam, quæ

O R A T O R .

absunt ab forensi contentione , eiusq; totius generis quod Græce ὑποδείξις nominatur , quod , quasi ad inspiciendum , delectationis causa comparatum est : non complectar hoc tempore : non quo negligenda sit : est enim illa quasi nutrix eius oratoris , quem informare uolumus , & de quo molimur aliquid exquisitius dicere . Ab hac & uerborum copia alitur , & eorum constructio , & numerus liberiore quadam fruitur licentia . Datur etiam uenia concinnitati sententiarum ; & arguti , certi ; & circumscripti uerborum ambitus conceduntur : de industriaq; , non ex insidijs , sed aperte ac palam elaboratur , ut uerba uerbis quasi demensa & paria respondeant , ut crebro conferantur pugnantia , comparenturq; contraria ; & ut pariter extrema terminentur , eundemq; referant in cadendo sonum : quæ in ueritate causarum & rarius multo facimus , & certe occultius . in Panathenæico autem Isocrates ea studiosè confectatum fatetur : non enim ad iudiciorum certamen , sed ad uoluptatem aurium scripserat . Hæc tractasse Thrasymachum Chalcedonium primum , & Leontinum ferunt Gorgiam , Theodorum inde Byzantium , multosq; alios , quos ἀειδύλοις appellat in Phædro Socrates : quorum satis arguta multa , sed ut modo primumq; nascentia , minuta , et uersiculorum similia quædam , nimiumq; depicta . Quo magis sunt Herodotus , Thucydidesq; mirabiles : quorum ætas cum in eorum tempora , quos nominaui , incidisset , longissime tamen ipsi à talibus delicijs , uel potius ineptijs abfuerunt . alter enim

enim sine ullis salebris quasi sedatus amnis fluit : alter incitator fertur , & de bellicis rebus canit etiam quodam modo bellicum : primisq; ab his , ut ait Theophrastus , historia commota est , ut aude- ret uberius , quàm superiores , & ornatius dicere . Horum ætati successit Isocrates : qui præter cæte- ros eiusdem generis laudatur semper à nobis , non- nunquam Brute leuiter & erudite repugnante te : sed credas mihi fortasse , si , quid in eo laudem , co- gnoueris . nam cum concisus ei Trasymachus minu- tis numeris uideretur , & Gorgias ; qui tamen pri- mi traduntur arte quadam uerba iunxisse ; Thu- cydides autem præfraetior , nec satis , ut ita dicam , rotundus ; primus instituit dilatare uerbis , & mol- lioribus numeris explere sententias . in quo cum do- ceret eos , qui partim in dicendo , partim in scriben- do principes extiterunt ; domus eius officina habita eloquentiæ est . itaque ut ego , cum à nostro Catone laudabar , uel reprehendi me à cæteris facile patie- bar : sic Isocrates uidetur testimonio Platonis alio- rum iudicia debere contemnere . est enim , ut scis , quasi in extrema pagina Phædri his ipsis uerbis lo- quens Socrates : Adolescens etiam nunc o Phædre
 » Isocrates est : sed , quid de illo augurer , lubet dicere .
 Quid tandem , inquit ille ? Maiore mihi ingenio ui- detur esse , quàm ut cum orationibus Lysiæ com- paretur : præterea ad uirtutem maior indoles : ut minime mirum futurum sit , si , cum ætate pro- cesserit , aut in hoc orationum genere , cui nunc stu- det , tantum , quantum pueris , reliquis præstet om-

nibus, qui unquam orationes attigerunt; aut, si contentus his non fuerit, diuino aliquo animi motu maiora concupiscat. inest enim natura philosophia in huius uiri mente quædam. Hæc de adolescente Socrates auguratur. At ea de seniore scribit Plato, & scribit æqualis; & quidem exagitator omnium rhetorum hunc miratur unum. me autem, qui Isocratem non diligunt, una cum Socrate & cum Platone errare patiantur. Dulce igitur orationis genus, & solutum, & effluens, sententijs argutum; uerbis sonans est in illo epidictico genere, quod diximus proprium sophistarum, pompæ quàm pugnae aptius, gymnasijs & palæstræ dicatum, spretum & pulsum foro. sed quòd educata huius nutrimentis eloquentia, ipsa se postea colorat, et roborat; non alienum fuit, de oratoris quasi incunabulis dicere. uerum hæc ludorum atque pompæ: nos autem iam in aciem dimicationemq; ueniamus. Quoniam tria uidenda sunt oratori, quid dicat, & quo quidque loco, & quo modo: dicendum omnino est, quid sit optimum in singulis, sed aliquanto secus, atque in tradenda arte dici solet. nulla præcepta ponemus, (neque enim id suscepimus) sed excellentis eloquentiæ speciem & formam adumbrabimus: nec, quibus rebus ea paretur, exponemus, sed qualis nobis esse uideatur. Ac duo breuiter prima: sunt enim non tam insignia ad maximam laudem, quàm necessaria, et tamen cum multis pene communia. nam et inuenire, et iudicare quid dicas, magna illa quidem sunt, et tanquam animi instar in corpore, sed pro-

pria magis prudentiæ, quàm eloquentiæ: quæ tamē causa est uacua prudentia? nouerit igitur hic quidem orator, quem summum esse uolumus, argumentorum et rationum locos. Nam quoniam quidquid est, quod in controuersia aut in contentione uersetur, in eo aut sit ne, aut quid sit, aut quale sit, quæritur: sit'ne? signis: quid sit? definitionibus: quale sit? recti prauiq; partibus: quibus ut uti possit orator, non ille uulgaris, sed hic excellens, à proprijs personis et temporibus semper, si potest, auocat controuersiam. latius enim de genere, quàm de parte disceptare licet: ut, quod in uniuerso sit probatum, id in parte sit probari necesse. Hæc igitur quæstio à proprijs personis et temporibus ad uniuersi generis orationem traducta appellatur Thesis. in hac Aristoteles adolescentes, non ad philosophorum morem tenuiter differendi, sed ad copiam rhetorum in utranque partem, ut ornatiùs et uberius dici possit, exercuit. idemq; locos (sic enim appellat) quasi argumentorum notas tradidit, unde omnis in utranque partem traheretur oratio. Facile igitur hic noster, (non enim declamatorem aliquem de ludo, aut rabulam de foro, sed doctissimum et perfectissimum quærimus) quoniam loci certi traduntur, percurreret omnibus, utetur aptis generatim, discet ex quo emanant etiam qui communes appellantur loci. Nec uero utetur imprudenter hac copia, sed omnia expendet, et seliget. non enim semper, nec in omnibus causis, ex iisdem eadem argumentorum momenta sunt. Iudicium igitur adhibebit: nec inueniet solum quid dicat,

D D ij

sed etiam expendet . nihil enim est feracius ingenijs ,
 ijs præsertim , quæ disciplinis exculta sunt . sed ut
 segetes fecundæ & uberes , non solum fruges , ue-
 rum herbas etiam effundunt inimicissimas frugi-
 bus : sic interdum ex illis locis aut leuia quædam ,
 aut causis aliena , aut non utilia gignuntur : quo-
 rum ab oratoris iudicio delectus magnus adhibebi-
 tur . Quonam modo ille in bonis hærebit & habita-
 bit suis ? aut molliet dura ; aut occultabit , quæ di-
 lui non poterunt , atque omnino opprimet , si lice-
 bit ; aut abducat animos ; aut aliud afferet , quod
 oppositum probabilius sit , quàm illud , quod ob-
 stabit ? iam uero ea , quæ inuenerit , qua diligen-
 tia collocabit ? quoniam id secundum erat de tribus .
 Vestibula nimirum honesta , aditusq; ad causam fa-
 ciet illustres : cumq; animos prima aggressione oc-
 cupauerit , infirmabit excludetq; contraria , de fir-
 missimis alia prima ponet , alia postrema , inculca-
 bitq; leuiora . Atque in primis duabus dicendi parti-
 bus qualis esset , summatim breuiterq; descripsimus .
 sed , ut ante dictum est , in his partibus , etsi graues
 atque magnæ sunt , minus & artis est & laboris .
 Cum autem , quid et quo loco dicat , inuenerit ; illud
 est longe maximum , uidere quonam modo . Scitum
 est enim quod Carneades noster dicere solebat , Cli-
 tomachum eadem dicere , Carneadem autem eodem
 etiam modo dicere . Quod si in philosophia tantum
 interest , quemadmodum dicas ; ubi res spectatur ,
 non uerba penduntur : quid tandem in causis exi-
 stimandum est , quibus totis moderatur oratio ?

Quod quidem ego Brute ex tuis literis sentiebam , non te id scitari , qualem ego in inueniendo & in collocando summum esse oratorem uellem : sed id mihi querere uidebare , quod genus ipsius orationis optimum iudicarem . Rem difficilem , dij immortales , atque omnium difficillimam . Nam cum est oratio mollis & tenera , & ita flexibilis , ut sequatur quocunque torqueas : tum & naturæ uariæ & uoluntates multum inter se distantia effecerunt genera dicendi . Flumen alijs uerborum , uolubilitasq; cordi est ; qui ponunt in orationis celeritate eloquentiam . Distincta alios , & interpuncta , interualla , moræ , respirationesq; delectant . Quid potest esse tam diuersum ? tamen est in utroque aliquid excellens . Elaborant alij lenitate & æquabilitate , & puro quasi quodam & candido genere dicendi . Ecce aliqui durtatem & seueritatem quandam uerbis , et orationis quasi mæstitiam sequuntur : quodq; paulo ante diuisimus , ut alij graues , alij tenues , alij temperati uellent uideri , quot orationum genera esse diximus , totidem oratorum reperiuntur . Et quoniam cœpiam cumulatius hoc munus augere , quàm a te postulatum est , (tibi enim , tantum de orationis genere querenti , respondi etiam breuiter de inueniendo , et collocando) ne nunc quidem solum de orationis modo dicam , sed etiam de actionis : ita prætermissa pars nulla erit : quandoquidem de memoria nihil est hoc loco dicendum ; quæ communis est multarum artium . Quo modo autem dicatur , id est in duobus , in agendo , et in eloquendo . est enim

DD ij

O R A T O R .

actio quasi corporis quædam eloquentia, cum constet
 è uoce atque motu . Vocis mutationes totidem sunt,
 quot animorum, qui maxime uoce commouentur .
 itaque ille perfectus, quem iandudum nostra indi-
 cat oratio, utcunque se affectum uideri, & ani-
 mum audientis moueri uolet, ita certum uocis ad-
 mouebit sonum : de quo plura dicerem, si hoc præ-
 ciipiendi tempus esset, aut si tu hoc quæreres . dice-
 rem etiam de gestu, cum quo iunctus est uultus. qui-
 bus omnibus, dici uix potest, quantum intersit quem .
 admodum utatur orator . nam & infantes, actio-
 nis dignitate, eloquentiæ sæpe fructum tulerunt :
 et disertis, deformitate agendi, multi infantes puta-
 ti sunt : ut iam non sine causa Demosthenes tribue-
 rit & primas, & secundas, & tertias actioni . si
 enim eloquentia nulla sine hac, hæc autem sine elo-
 quentia tanta est ; certe plurimum in dicendo potest .
 Volet igitur ille, qui eloquentiæ principatum petet,
 & contenta uoce atrociter dicere, & summissa le-
 niter, & inclinata uideri grauis, & inflexa mi-
 serabilis . mira est enim quædam natura uocis, cui-
 us quidem è tribus omnino sonis, inflexo, acuto,
 graui, tanta sit, & tam suauis uarietas perfecta
 in cantibus . Est autem in dicendo etiam quidam can-
 tus obscurior, non hic è Phrygia et Caria, rhetorum
 epilogis pene canticum, sed ille, quem significat De-
 mosthenes & Aeschines, cum alter alteri obijcit uo-
 cis flexiones . dicit plura etiam Demosthenes, illumq;
 sæpe dicit uoce dulci & clara fuisse . In quo illud
 etiam notandum mihi uidetur ad studium perse-

quenda suauitatis in uocibus . ipsa enim natu =
 ra , quasi modularetur hominum orationem , in
 omni uerbo posuit acutam uocem , nec una plus ,
 nec à postrema syllaba citra tertiam ; quo ma =
 gis nauram ducem ad aurium uoluptatem sequa =
 tur industria . Ac uocis quidem bonitas optan =
 da est : non est enim in nobis , sed tractatio atque usus
 in nobis . Ergo ille princeps uariabit , et mutabit ; om =
 nes sonorum tum intendens , tum remittens persequeretur
 gradus : idemq ; motu sic utetur , nihil ut supersit
 in gestu . Status erectus et celsus , rarus incessus , nec
 ita longus , excursio moderata eaq ; rara , nulla molli =
 tia ceruicum , nullæ argutiæ digitorum , non ad nu =
 merum articulus cadens , trunco magis toto se ipse mo =
 derans , et uirili laterum flexione , brachij proiectione
 in contentionibus , contractione in remissis . Vultus
 uero , qui secundum uocem plurimum potest , quan =
 tam affert tum dignitatem , tum uenustatem ? in
 quo cum effeceris ne quid ineptum aut uultuosum
 sit , tum oculorum est quædam magna moderatio .
 nam ut imago est animi uultus , sic indices oculi :
 quorum et hilaritatis et uicissim tristitiæ modum res
 ipsæ , de quibus agetur , temperabunt . Sed iam illius
 perfecti oratoris , et summæ eloquentiæ species ex =
 primenda est ; quem hoc uno excellere , id est oratione ,
 cætera in eo latere , indicat nomen ipsum . non enim
 inuentor , aut compositor , aut actor hæc complexus est
 omnia ; sed et Græce ab eloquendo ἐκ τῆς ῥῆσις , et Latine
 eloquens dictus est . cæterarum enim rerum , quæ sunt
 in oratore , partem aliquam sibi quisque uendicat :

O R A T O R .

dicendi autem , id est eloquendi maxima uis soli huic conceditur . Quamquam enim et philosophi quidam ornate locuti sunt : (si quidem et Theophrastus diuinitate loquendi nomen inuenit : et Aristoteles Isocratem ipsum laceffiuit : et Xenophontis uoce Musas quasi locutas ferunt : et longe omnium , quicumque scripserunt , aut locuti sunt , extitit et grauitate princeps Plato) tamen horum oratio neque neruos , neque aculeos oratorios ac forenses habet . loquuntur cum doctis ; quorum sedare animos malunt , quam incitare . sed de rebus placatis , ac minime turbulentis docendi causa , non capiendi loquuntur : ut in eo ipso , quod delectationem aliquam dicendo aucupentur , plus nonnullis , quam necesse sit , facere uideantur . Ergo ab hoc genere non difficile est hanc eloquentiam , de qua nunc agitur , secernere . mollis est enim oratio philosophorum , & umbratilis , nec sententijs , nec uerbis instructa popularibus , nec uincta numeris , sed soluta liberius : nihil iratum habet , nihil inuidum , nihil atrox , nihil miserabile , nihil astutum : casta , uerecunda , uirgo incorrupta quodam modo : itaque sermo potius , quam oratio dicitur . quamquam enim omnis locutio oratio est ; tamen unius oratoris locutio hoc proprio signata nomine est . Sophistarum , de quibus supra dixi , magis distinguenda similitudo uidetur ; qui omnes eosdem uolunt flores , quos adhibet orator in causis , persequi . sed hoc differunt , quod , cum sit his propositum non perturbare animos , sed placare potius ; nec tam persuadere , quam delectare ;

Et apertius id faciunt, quàm nos, Et crebrius :
 concinnas magis sententias exquirunt, quàm pro=
 babiles : à re sæpe discedunt, intexunt fabulas, uer=
 ba apertius transferunt, eaq; ita disponunt ut picto=
 res uarietatem colorum : paria paribus referunt, ad=
 uersa contrarijs, sæpissimeq; similiter extrema de=
 finiunt. Huic generi historia finitima est : in qua
 Et narratur ornate ; Et regio sæpe, aut pugna de=
 scribitur : interponuntur etiam conciones Et hor=
 tationes : sed in his tracta quædam, Et fluens ex=
 petitur, non hæc contorta, Et acris oratio. Ab his
 non multo secus, quàm à poetis, hæc eloquentia,
 quam quærimus, seuocanda est. nam etiam poetæ
 quæstionem attulerunt, quidnam esset illud, quo
 ipsi differrent ab oratoribus. numero maxime uide=
 bantur antea Et uersu, nunc apud oratores iam ip=
 se numerus increbuit. Quidquid est enim, quod
 sub aurium mensuram aliquam cadit, etiam si ab=
 est à uersu, (nam id quidem orationis est uitium)
 numerus uocatur, qui Græce ῥυθμός dicitur. ita=
 que uideo uisum esse nonnullis, Platonis Et Demo=
 criti locutionem, etsi absit à uersu, tamen, quòd
 incitatus feratur, Et clarissimis uerborum lumini=
 bus utatur, potius poema putandum, quàm co=
 micorum poetarum : apud quos, nisi quòd uersicu=
 li sunt, nihil est aliud quotidiani dissimile sermonis.
 nec tamen id est poetæ maximum : etsi est eo lauda=
 bilior, quòd uirtutes oratoris persequitur, cum uer=
 su sit astrictior : ego autem, etiam si quorundam
 grandis Et ornata uox est poetarum, tamen in ea

O R A T O R.

cum licentiam statuo maiorem esse, quàm in nobis, faciendorum iungendorumq; uerborum; tum etiam nonnullorum uoluptati uocibus magis, quàm rebus inseruiunt. Nec uero, si quid est unum inter eos simile, (id autem est iudicium electioq; uerborum) propterea cæterarum rerum dissimilitudo intelligi non potest: sed id nec dubium est, et, si quid habet quæstionis, hoc tamen ipsum ad id, quod propositum est, non est necessarium. Seiunctus igitur orator à philosophorum eloquentia, à sophistarum, ab historicorum, à poetarum, explicandus est nobis qualis futurus sit. Erit igitur eloquens (hunc enim auctore Antonio quærimus) is, qui in foro causisq; civilibus ita dicet, ut probet, ut delectet, ut flectat. probare, necessitatis est; delectare, suauitatis; flectere, uictoriæ. nam id unum ex omnibus ad obtinendas causas potest plurimum. Sed quot officia oratoris, tot sunt genera dicendi, subtile in probando, modicum in delectando, uehemens in flectendo; in quo uno uis omnis oratoris est. Magni igitur iudicij, summæ etiam facultatis esse debet moderator ille, et quasi temperator huius tripertitæ uarietatis. nam et iudicabit, quid cuique opus sit; & poterit, quocunque modo postulabit causa, dicere. Sed est eloquentia, sicut reliquarum rerum, fundamentum sapientia. ut enim in uita, sic in oratione nihil est difficilius, quàm, quid deceat, uidere. *πρὸς τὸν ἀπὸ* appellant hoc Græci, nos dicamus sane decorum. de quo præclare & multa præcipiuntur, & res est cognitione dignissima. Huius ignoratione non modo

in uita, sed sapissime & in poematis & in oratione peccatur. Est autem, quid deceat, oratori uidendum, non in sententijs solum, sed etiam in uerbis. Non enim omnis fortuna, non omnis honos, non omnis auctoritas, non omnis ætas, nec uero locus, aut tempus, aut auditor omnis eodem aut uerborum genere tractandus est, aut sententiarum: semperq; in omni parte orationis, ut uitæ, quid deceat, est considerandum: quod & in re, de qua agitur, positum est, & in personis, & eorum, qui dicunt, & eorum, qui audiunt. itaque hunc locum, longe & late patentem, philosophi solent in officijs tractare, non cum de recto ipso disputant; nam id quidem unum est; grammatici in poetis, eloquentes in omni et genere et parte causarum. quàm enim indecorum est, de stillicidijs, cum apud unum iudicem dicas, amplissimis uerbis, & locis uti communibus, de maiestate populi R. summis & subtiliter? Hic genere toto: at persona alii peccant, aut sua, aut iudicum, aut etiam aduersariorum, nec re solum, sed sæpe uerbo: & si sine re nulla uis uerbi est; tamen eadem res sæpe aut probatur, aut reijcitur, alio atque alio elata uerbo. In omnibusq; rebus uidendum est, quatenus: etsi enim suus cuique modus est; tamen magis offendit nimium, quàm parum. In quo Apelles pictores quosque eos peccare dicebat, qui non sentirent quid esset satis. Magnus est locus hic Brute, quod te non fugit, & magnum uolumen aliud desiderat: sed ad id, quod agitur, illud satis: cum hoc decere, quod sem-

ORATOR.

per usurpamus in omnibus dictis & factis minimis
& maximis, cum hoc, inquam, decere dicimus, il-
lud non decere, & id usquequaque quantum sit, ap-
pareat, in aliq; ponatur, aliudq; totum sit, utrum
decere, an oportere dicas. Oportere enim, perfectio-
nem declarat officii; quo & semper utendum est, et
omnibus: decere, quasi aptum esse, consentaneumq;
tempori & personæ: quod cum in factis sæpissime,
tum in dictis ualet, in uultu denique, et gestu, &
incessu; contraq; item dedecere. Quod si poeta fugit
ut maximum uitium, qui peccat etiam, cum probam
orationem affingit improbo, stulto'ue sapientis; si
denique pictor ille uidit, cum immolanda Iphigenia
tristis Chalcas esset, mœstior Vlysses, mœreret Me-
nelaus, obuoluendum caput Agamemnonis esse,
quoniam summum illum luctum penicillo non pos-
set imitari; si denique histrio, quid deceat, quærit:
quid faciendum oratori putemus? Sed cum hoc tan-
tum sit; quid in causis, earumq; quasi membris
faciat, orator uiderit; illud quidem perspicuum est,
non modo partes orationis, sed etiam causas totas,
alias alia forma dicendi esse tractandas. Sequitur,
ut cuiusque generis nota quærat, & formula, ma-
gnus opus & arduum, ut sæpe iam diximus: sed
ingredientibus considerandum fuit, quid ageremus:
nunc quidem iam, quocunque feremur, danda ni-
mirum uela sunt. Ac primum informandus est ille
nobis, quem solum quidam uocant Atticum. Sum-
missus est & humilis, consuetudinem imitans, ab
indisertis re plus, quàm opinione differens. itaque

eum qui audiunt , quamuis ipsi infantes sint , tamen illo modo confidunt se posse dicere . nam orationis subtilitas imitabilis illa quidem uidetur esse existimanti , sed nihil est experienti minus . Etsi enim non plurimi sanguinis est , habeat tamen succum aliquem oportet ; ut , etiam si illis maximis uiribus careat , sit , ut ita dicam , integra ualitudine . Primum igitur eum tanquam è uinculis numerorum eximamus . sunt enim quidam , ut scis , oratorii numeri , de quibus mox agemus , obseruandi ratione quadam , sed alio in genere orationis , in hoc omnino relinquendi : solum quiddam sit , nec uagum tamen ; ut ingreditur libere , non ut licenter uideatur errare . Verba etiam uerbis quasi coagmentare negligat . habet enim ille tanquam hiatus concursu uocalium molle quiddam , et quod indicet non ingratam negligentiam de re hominis magis quàm de uerbis laborantis . Sed erit uidendum de reliquis , cum hæc duo ei liberiora fuerint , circuitus , conglutinatioq ; uerborum . Illa enim ipsa contracta et minuta non negliger tractanda sunt , sed quædam etiam negligentia est diligens . nam ut mulieres esse dicuntur nonnullæ inornatæ , quas id ipsum deceat : sic hæc subtilis oratio etiam incomperta delectat . Fit enim quiddam in utroque , quo sit uenustius , sed non ut appareat . Tum remouebitur omnis insignis ornatus , quasi margaritarum . ne calamistri quidem adhibebuntur . Fucati uero medicamenta candoris et ruboris omnia repellentur . elegantia modo et munditia remanebit . Sermo purus erit et Latinus : dilucide planeq ; dicetur :

O R A T O R .

quid deceat, circumspectetur. Vnum aderit, quod quartum numerat Theophrastus in orationis laudibus, ornatum illud suaue, & affluens: acutæ crebræq; sententiæ ponentur, & nescio unde ex abdito eruta: atque in hoc oratore dominabitur. Verecundus erit usus oratoriæ quasi supelletilis. supellex est enim quodam modo nostra, quæ est in ornamentis, alia rerum, alia uerborum. Ornatus autem uerborum duplex, unus simplicium, alter collocatorum. Simplex probatur in proprijs usitatisq; uerbis, quod aut optime sonat, aut rem maxime explanat. In alienis, aut translatum, aut factum aliunde, ut mutuo; aut factum ab ipso, ut nouum; aut priscum, & inusitatum. Sed etiam inusitata ac prisca sunt in proprijs, nisi quod raro utimur. Collocata autem uerba habent ornatum, si aliquid concinnitatis efficiunt, quod uerbis mutatis non maneat manente sententia. Nam sententiarum ornamenta, quæ permanent etiam si uerba mutaueris, sunt illa quidem permulta, sed, quæ emineant, pauciora. Ergo ille tenuis orator, modo sit elegans, nec in faciendis uerbis erit audax, & in transferendis uerecundus, & parcus in priscis, reliquisq; ornamentis & uerborum & sententiarum demissior; translatione fortasse crebrior, qua frequentissime sermo omnis utitur non modo urbanorum, sed etiam rusticorum: siquidem est eorum gemmare uites, sitire agros, lætas esse segetes, luxuriosa frumenta. nihil horum parum audacter: sed aut simile est illi, unde transferas; aut, si res suum nul-

lum habet nomen, docendi causa sumptum, non ludendi uidetur. Hoc ornamento liberius paulo, quàm cæteris, utetur hic summissus; nec tam licenter tamen, quàm si genere dicendi uteretur amplissimo. itaque illud indecorum, quod quale sit, ex decoro debet intelligi, hic quoque apparet, cum uerbum aliquod altius transfertur, idq; in oratione humili ponitur, quod idem in alta deceret. Illam autem concinnitatem, quæ uerborum collocationem illuminat ijs luminibus, quæ Græci quasi aliquos gestus orationis *ῥήματα* appellant, quod idem uerbum ab his etiam in sententiarum ornamenta transfertur, adhibet quidem hic subtilis, quem, nisi quòd solum, cætero quin recte quidam uocant Atticum, sed paulo parcus. Nam si, ut in epularum apparatu, à magnificentia recedens, non se parcum solum, sed etiam elegantem uideri uolet; eliget quibus utatur. sunt enim pleræque aptæ huius ipsius oratoris, de quo loquor, parsimonie. Nam illa, de quibus ante dixi, huic acuto fugienda sunt, paria paribus relata, et similiter conclusa, eodemq; pacto cadentia, & immutatione literæ quasi quæ sitæ uenustates; ne elaborata concinnitas, & quoddam aucupium delectationis manifesto deprehensum appareat. Itemq; si quæ uerborum iterationes contentionem aliquam, & clamorem requirent, erunt ab hac summissione orationis alienæ, cæteris promiscue poterit uti, continuatione uerborum, modo relaxet, et diuidat, utaturq; uerbis quamusi-
tatissimis, translationibus quammolliissimis: etiam

O R A T O R .

illa sententiarum lumina assumat , quæ non erunt uehementer illustria. Non faciet remp. loquentem ; nec ab inferis mortuos excitabit ; nec acerrimum multa frequentans , una complexione deuinciet . Valentiorum hæc laterum sunt , nec ab hoc , quem informamus , aut expectanda , aut postulanda : erit enim ut uoce , sic etiam oratione suppressior . sed pleraque ex illis conuenient etiam huic tenuitati : quanquam iisdem ornamentis utetur horridius : talem enim inducimus. Accedit actio non tragica , nec scenæ , sed modica iactatione corporis , uultu tamen multa conficiens , non hoc quo ducitur os ducere , sed illo , quo significant ingenue quo sensu quidque pronuncient . Huic generi orationis aspergentur etiam sales ; qui in dicendo mirum quantum ualent : quorum duo genera sunt , unum facietiarum , alterum dicacitatis . utetur utroque , sed altero in narrando aliquid uenuste , altero in iaciendo mittendoq̃ ; ridiculo : cuius genera plura sunt : sed nunc aliud agimus. Illud admonemus tamen , ridiculo sic usurum oratorem , ut nec nimis frequenti , ne scurrile sit ; nec subobsceno , ne mimicum ; nec petulanti , ne improbum ; nec in calamitatem , ne inhumanum ; nec in facinus , ne odii locum risus occupet ; neque aut sua persona , aut iudicum , aut tempore alienum . hæc enim ad illud indecorum referuntur . Vitabit etiam quæsitæ , nec ex tempore fictæ , sed domo allatæ , quæ plerunque sunt frigida . parcet & amicitijs , & dignitatibus : uitabit insanabiles contumelias : tantummodo aduersarios

uersarios figet, nec eos tamen semper, nec omnes,
 nec omni modo: quibus exceptis, sic utetur sale &
 facetijs, ut ego ex istis nouis Atticis talem cognoue-
 rim neminem, cum id certe sit uel maxime At-
 ticum. hanc ego iudico formam summissi oratoris,
 sed magni tamen & germani Attici: quoniam,
 quidquid est falsum, aut salubre in oratione, id
 proprium Atticorum est. e quibus tamen non om-
 nes faceti, Lysias satis & Hyperides, Demades
 præter cæteros fertur, Demosthenes minus habetur:
 quo quidem mihi nihil uidetur urbanius. sed non
 tam dicax fuit, quàm facetus. Est autem illud
 acrioris ingenij, hoc maioris artis. Vberius est aliud
 aliquantòq; robustius, quàm hoc humile, de quo di-
 ctum est; summissius autem, quàm illud, de quo
 iam dicetur, amplissimum. Hoc in genere neruo-
 rum uel minimum, suauitatis autem est uel plu-
 rimum. est enim plenius, quàm hoc enucleatum;
 quàm autem illud ornatum, copiosumq; summis-
 sius. Huic omnia dicendi ornamenta conueniunt,
 plurimumq; est in hac orationis forma suauitatis.
 in qua multi floruerunt apud Græcos: sed Phale-
 reus Demetrius meo iudicio præstitit cæteris: cuius
 oratio cum sedate placideq; loquitur, tum illu-
 strant eam, quasi stellæ quædam, translata uerba,
 atque immutata. Translata ea dico, ut sæpe iam,
 quæ per similitudinem ab alia re aut suauitatis,
 aut inopiæ causa transferuntur. Mutata, in qui-
 bus pro uerbo proprio subiicitur aliud, quod idem
 significet, sumptum ex re aliqua consequenti. Quod

quanquam transferendo fit, tamen alio modo tran-
 silit, cum dixit Ennius arcem & urbem orbas;
 alio modo, si pro patria arcem dixisset: & horridam
 Africam terribili tremere tumultu cum dicit, pro
 Afris immutat Africam. Hanc Hypallagen rhetores,
 quia quasi summutantur uerba pro uerbis; Metony-
 mian grammatici uocant, quod nomina transferun-
 tur. Aristoteles autem translationi hæc ipsa subiun-
 git, & abusionem, quam $\alpha\lambda\lambda\alpha\gamma\mu\alpha$ uocant:
 ut cum minutum dicimus animum pro paruo, &
 abutimur uerbis propinquis, si opus est, uel quod
 delectat, uel quod licet. Iam cum fluxerunt plu-
 res continuæ translationes, alia plane fit oratio. ita-
 que genus hoc Græci appellant $\alpha\lambda\lambda\alpha\gamma\mu\alpha$, no-
 mine recte, genere melius ille, qui ista omnia trans-
 lationes uocat. hæc frequentat Phalereus maxime,
 suntq; dulcissima: et quanquam translatio est apud
 eum multa, tamen immutationes nusquam crebrio-
 res. In idem genus orationis (loquor enim de illa
 modica, ac temperata) uerborum cadunt lumina
 omnia, multa etiam sententiarum: latæ eruditæq;
 disputationes ab eodem explicantur, & loci commu-
 nes sine contentione dicuntur. quid multa? è phi-
 losophorum scholis tales fere euadunt: & nisi co-
 ram erit comparatus ille fortior, per se hic, quem
 dico, probabitur. est enim quoddam & insigne, &
 florens orationis, pictum, & expolitum genus, in
 quo omnes uerborum, omnes sententiarum illigan-
 tur lepores. hoc totum è sophistarum fontibus de-
 fluxit in forum; sed spretum à subtilibus, repul-

sum à grauibus , in ea , de qua loquor , mediocritate confedit . Tertius est , ille amplus , copiosus , grauis , ornatus , in quo profecto uis maxima est . Hic est enim cuius ornatum dicendi , & copiam admiratæ gentes , eloquentiam in ciuitatibus plurimum ualere passæ sunt , sed hanc eloquentiam , quæ cursu magno sonituq; ferretur , quam suspicerent omnes , quam admirarentur , quam se assequi posse diffiderent . Huius eloquentiæ est tractare animos , huius omni modo permouere . hæc modo perfringit , modo irrepit in sensus : inserit nouas opiniones , euellit insitas . Sed multum interest inter hoc dicendi genus , & superiora . Qui in illo subtili & acuto elaborauit , ut callide arguteq; diceret , nec quidquam altius cogitaret ; hoc uno profecto magnus orator est , si non maximus ; minimeq; in lubrico uersabitur , & , si semel constiterit , nunquam cadet . Medius ille autem , quem modicum & temperatum uoco , si modo suum illud satis instruxerit , non extimescit incipites dicendi incertosq; casus : etiam si quando minus succedet , ut sæpe fit , magnum tamen periculum non adibit : alte enim cadere non potest . At uero hic noster , quem principem ponimus , grauis , acer , ardens , si ad hoc unum est natus , aut in hoc solo se exercuit , aut huic generi studet uni , nec suam copiam cum illis duobus generibus temperauit , maxime est contemnendus . ille enim summissus , quòd acute & ueteratorie dicit , sapiens iam , medijs , suauis ; hic autem copiosissimus , si nihil est aliud , uix satis sanus uideri solet . Qui enim nihil

potest tranquille, nihil leniter, nihil partite, defini-
 te, distincte, facete dicere, praesertim cum causae
 partim totae sint eo modo, partim aliqua ex parte
 tractandae: si is non praeparatis auribus inflamma-
 re rem coepit, furere apud sanos, & quasi inter so-
 brios bacchari uinolentus uidetur. Tenemus igitur
 Brute, quem quaerimus, sed animo. nam manu si
 prehendissem, ne ipse quidem sua tanta eloquentia
 mihi persuasisset ut se dimitterem. sed inuentus pro-
 fecto est ille eloquens, quem nunquam uidit Anto-
 nius. Quis est igitur is? Complectar breui, disseram
 pluribus. is enim est eloquens, qui & humilia sub-
 tiliter, & magna grauitate, & mediocria tempera-
 te potest dicere. Nemo is, inquires, unquam fuit.
 Ne fuerit: ego enim, quid desiderem, non quid ui-
 derim, disputo: redeoq; ad illam Platonis, de qua
 dixeram, rei formam, & speciem: quam etsi non
 cernimus, tamen animo tenere possumus. Non enim
 eloquentem quaero, neque quidquam mortale & ca-
 ducum, sed illud ipsum, cuius qui sit compos, sit
 eloquens: quod nihil est aliud nisi eloquentia ipsa,
 quam nullis nisi mentis oculis uidere possumus. Is
 erit igitur eloquens, (ut idem illud iteremus) qui
 poterit parua summis, modica temperate, magna
 grauitate dicere. Tota mihi causa pro Caecina de uer-
 bis interdicti fuit: res inuolutas definiendo explica-
 uimus: ius ciuile laudauimus: uerba ambigua dis-
 stinximus. Fuit ornandus in Manilia lege Pompe-
 ius: temperata oratione ornandi copiam persecuti
 sumus. Ius omne retinendae maiestatis Rabirij cau-

sa continebatur : ergo in omni genere amplificatio-
nis exarsimus . At hæc interdum temperanda &
uarianda sunt . Quod igitur in accusationis septem
libris non reperitur genus ? quod in Habiti ? quod
in Cornelij ? quod in plurimis nostris defensionibus ?
quæ exempla selegissem , nisi uel nota esse arbitra-
rer , uel posse eligere qui quærerent . nulla est enim
ullo in genere laus oratoris , cuius in nostris oratio-
nibus non sit aliqua , si non perfectio , at conatus ta-
men atque adumbratio . non assequimur : at , quid
deceat , uidemus . nec enim nunc de nobis , sed de re
dicimus : in quo tantum abest ut nostra miremur ,
ut usque eo difficiles ac morosi simus , ut nobis non
satisfaciat ipse Demosthenes : qui quanquam unus
eminet inter omnes in omni genere dicendi , tamen
non semper implet aures meas : ita sunt auidæ &
capaces , & semper aliquid immensum infinitumq;
desiderant . Sed tamen , quoniam & hunc tu ora-
torem cum eius studiosissimo Pammene , cum esses
Athenis , totum diligentissime cognouisti ; neque
eum dimittis è manibus ; & tamen nostra etiam le-
ctitas : uides profecto illum multa perficere , nos
multa conari ; illum posse , nos uelle , quocunque
modo causa postulet , dicere . Sed ille magnus : nam
& successit ipse magnis , & maximos oratores ha-
buit æquales . nos nimis magnum fecissemus , si
quidem potuissemus , quò contendimus , peruenire , in
ea urbe , in qua , ut ait Antonius , auditus eloquens
nemo erat . Atqui ; si Antonio Crassus eloquens uisus
non est , aut sibi ipse : nunquam Cotta uisus esset ,

nunquam Sulpicius, nunquam Hortensius. nihil enim ample Cotta, nihil leniter Sulpicius, non multa grauius Hortensius. superiores magis ad omne genus apti: Crassum dico, et Antonium. Ieiunas igitur huius multiplicis, et æquabiliter in omnia genera fusæ orationis aureis ciuitatis accepimus: easque nos primi, quicunque eramus, et quantulumcunque dicebamus, ad huius generis audiendi incredibilia studia conuertimus. Quantis illa clamoribus adolescentuli diximus de supplicio parricidarum: quæ nequaquam satis deferbuisse post aliquanto sentire cœpimus. Quid enim tam commune, quàm
 » spiritus uiuis, terra mortuis, mare fluctuantibus,
 » litus eiectis? Ita uiuunt, dum possunt, ut ducere
 » animam de cælo non queant: ita moriuntur, ut
 » eorum ossa terra non tangat: ita iactantur fluctibus,
 » ut nunquam alluantur: ita postremo eiciuntur,
 » ut ne ad saxa quidem mortui conquiescant.
 » Et quæ sequuntur. Sunt enim omnia, sicut adolescentis non tam re et maturitate, quàm spe et expectatione laudati. Ab hac indole iam illa matura. Vxor generi, nouerca filij, filix pellex. Nec uero hic unus erat ardor in nobis, ut hoc modo omnia diceremus: ipsa enim illa pro Roscio iuuenilis redundantia multa habet attenuata, quedam etiam paulo hilariora. At pro Habito, pro Cornelio, compluresque aliæ, (nemo enim orator tam multa, ne in Græco quidem otio, scripsit, quàm multa sunt nostra) eaque hanc ipsam habent, quam probo, uarietatem. An ego Homero, Ennio, reliquis poetis, et

maxime tragicis concederem, ut ne omnibus locis eadem contentione uterentur, crebroq; mutarent, nonnunquam etiam ad quotidianum genus sermonis accederent: ipse nunquam ab illa acerrima contentione discederem? Sed quid poetas diuino ingenio profero? Histriones eos uidimus, quibus nihil posset in suo genere esse præstantius; qui non solum in dissimillimis personis satisfaciebant, cum tamen in suis uersarentur, sed & comædum in tragædiis, & tragædum in comædiis admodum placere uidimus: ego non elaborem? cum dico me, te Brute dico: nam in me quidem iam pridem effectum est, quod futurum fuit. tu aut eodem modo omnes causas ages? aut aliquod causarum genus repudiabis? aut in iisdem causis perpetuum, & eundem spiritum sine ulla commutatione obtinebis? Demosthenes quidem, cuius nuper inter imagines tuas, ac tuorum, (quod eum credo amares) cum ad te in Tusculanum uenissem, imaginem ex ære uidi, nihil Lysiae subtilitate cedit, nihil argutiis & acumine Hyperidi, nihil lenitate Aeschini, & splendore uerborum. Multæ sunt eius totæ orationes subtiles, ut contra Leptinem: multæ totæ graues, ut quædam Philippiæ: multæ uariæ, ut contra Aeschinem: falsæ legationis, ut contra eundem pro causa Ctesiphontis. Iam illud medium, quoties uult, arripit, & à grauissimo discedens, eo potissimum delabitur. clamores tamen tum mouet, & tum in dicendo plurimum efficit, cum grauitatis locis utitur. sed ab hoc parumper abeamus; (quandoquidem de genere, non

O R A T O R .

de homine quærimus) rei potius, id est eloquentiæ
 vim & naturam explicemus. illud tamen, quod
 iam ante diximus, meminerimus, nihil nos præ-
 cipiendi causa esse dicturos, atque ita potius ætu-
 ros, ut existimatores uideamur loqui, non magistri.
 in quo tamen longius progredimur; quod uidemus
 non te hæc solum esse lecturum, qui ea multo, quàm
 nos, qui quasi docere uideamur, habeas notiora; sed
 hunc librum, etiam si minus nostra commendatione,
 tuo tamen nomine diuulgari necesse est. Esse igitur
 perfectæ eloquentis puto, non eam solum facultatem
 habere, quæ sit eius propria, fuse lateq; dicendi, sed
 etiam uicinam eius, atque finitimam, dialecticorum
 scientiam assumere. quanquam aliud uidetur ora-
 tio esse, aliud disputatio; nec idem loqui esse, quod
 dicere: attamen utrunque in differendo est. dispu-
 tandi ratio & eloquendi, dialecticorum sit; orato-
 rum autem, dicendi & ornandi. Zeno quidem il-
 le, à quo disciplina stoicorum est, manu demonstra-
 re solebat quid inter has artes interesset. nam cum
 compresserat digitos, pugnumq; fecerat, dialecti-
 cam aiebat eiusmodi esse: cum autem diduxerat,
 & manum dilatauerat, palmæ illius similem elo-
 quentiam esse dicebat. Atque etiam ante hunc Ari-
 stoteles principio artis rhetoricæ dicit, illam artem
 quasi ex altera parte respondere dialecticæ: ut hoc
 uidelicet differant inter se, quod hæc ratio dicendi
 latior sit, illa loquendi contractior. Volo igitur huic
 summo omnem, quæ ad dicendum trahi posset, lo-
 quendi rationem esse notam: quæ quidem res, quod

te his artibus eruditum minime fallit, duplicem habuit docendi uiam. nam & ipse Aristoteles tradidit præcepta plurima differendi: et postea, qui dialectici dicuntur, spinosiora multa pepererunt. Ergo eum censeo, qui eloquentiæ laude ducatur, non esse earum rerum omnino rudem: sed uel illa antiqua, uel hac Chrysippi disciplina institutus, nouerit primum uim, naturam, genera uerborum, & simplicium, & copulatum, deinde quot modis quidque dicatur: qua ratione, uerum falsum ne sit, iudicetur: quid efficiatur è quoque: quid cui consequens sit, quidque contrarium: cumque ambigue multa dicantur, quo modo quidque eorum diuidi explanarique oporteat. Hæc tenenda sunt oratori: sæpe enim occurrunt. sed quia sua sponte squalidiora sunt, adhibendus erit in his explicandis quidam orationis nitor. Et quoniam in omnibus, quæ ratione docentur & uia, primum constituendum est quid quidque sit; (nisi enim inter eos, qui disceptant, conuenit quid sit illud, de quo ambigitur; nec recte disseri, nec unquam ad exitum perueniri potest) explicanda est sæpe uerbis mens nostra de quaquerè, atque inuolutæ rei notitia definiendo aperienda est: siquidem definitio est oratio, quæ, quid sit id de quo agitur, ostendit quam breuissime. Tum, ut scis, explicato genere cuiusque rei, uidendum est quæ sint eius generis siue formæ, siue partes; ut in eas tribuatur omnis oratio. Erit igitur hæc facultas in eo, quem uolumus esse eloquentem, ut definire rem possit, neque id faciat tam presse & anguste, quam

O R A T O R .

in illis eruditissimis disputationibus fieri solet; sed cum explanatius, tum etiam uberius, et ad commune iudicium popularemque; intelligentiam accommodatius. Idemque; etiam, cum res postulabit, genus uniuersum in species certas, ut nulla neque prætermittatur, neque redundet, partietur ac diuidet. quando autem, aut quo modo id faciat, nihil ad hoc tempus; quoniam, ut supra dixi, iudicem me esse, non doctorem uolo. Nec uero dialecticis modo sit instructus, sed habeat omnes philosophiæ notos & tractatos locos. nihil enim de religione, nihil de morte, nihil de pietate, nihil de charitate patriæ, nihil de bonis rebus aut malis, nihil de uirtutibus aut uitiis, nihil de officio, nihil de dolore, nihil de uoluptate, nihil de perturbationibus animi & erroribus, quæ sæpe cadunt in causas, sed ieiunius aguntur; nihil, inquam, sine ea scientia, quam dixi, grauiter, ample, copiose dici & explicari potest. De materia loquor orationis etiam nunc, non ipso de genere dicendi: uolo enim prius habeat orator rem, de qua dicat, dignam auribus eruditis, quam cogitet quibus uerbis quidque dicat, aut quo modo. Quem etiam, quo grandior sit, & quodam modo excelsior, ut de Pericle dixi supra, ne physicorum quidem esse ignarum uolo. omnia profecto, cum se à cœlestibus rebus referet ad humanas, excelsius magnificentiusque; & dicet et sentiet. cumque; illa diuina cognouerit, nolo ignoret ne hæc quidem humana. Ius ciuile teneat; quo egent causæ forenses quotidie. quid est enim turpius, quam legitimarum & ciuiliū controuersiarum

patrocinia suscipere, cum sis legum & civilis iuris ignarus? Cognoscat etiam rerum gestarum, & memoriæ ueteris ordinem, maxime scilicet nostræ ciuitatis, sed & imperiosorum populorum, & regum illustrium: quem laborem nobis Attici nostri leuauit labor; qui, conseruatis, notatisq; temporibus, nihil cum illustre prætermitteret, annorum septingentorum memoriam uno libro colligauit. nescire autem, quid antea, quàm natus sis, acciderit, id est semper esse puerum. Quid enim est ætas hominis, nisi cum memoria rerum ueterum cum superiorum ætate contextitur? Commemoratio autem antiquitatis, exemplorumq; prolatio summa cum delectatione & auctoritatem orationi affert, & fidem. Sic igitur instructus ueniet ad causas: quarum habebit genera primum ipsa cognita. Erit enim ei perspectum, nihil ambigi posse, in quo non aut res controuersiam faciat, aut uerba. Res, aut de uero, aut de recto, aut de nomine. Verba, aut de ambiguo, aut de contrario. Nam si quando aliud in sententia uidetur esse, aliud in uerbis; genus est quoddam ambigui, quod ex præterito uerbo fieri solet; in quo, quod est ambiguum proprium, res duas significari uidemus. Cum tam pauca sint genera causarum, etiam argumentorum præcepta pauca sunt, Traditi sunt, è quibus ea ducantur, duplices loci: uni è rebus ipsi, alteri assumpti. Tractatio igitur rerum efficit admirabiliorem orationem. nam ipsæ quidem res in perfacili cognitione uersantur. quid enim iam sequitur, quod quidem artis sit, nisi or=

O R A T O R .

diri orationem , in quo aut concilietur auditor , aut
 erigatur , aut paret se ad discendum ? rem breuiter
 exponere , & probabiliter , et aperte , ut , quid aga-
 tur , intelligi possit : sua confirmare , aduersaria euer-
 tere : eaq; efficere non perturbate , sed singulis argu-
 mentationibus ita concludendis , ut efficiatur quod
 sit consequens ijs , quæ sumentur ad quancque rem
 confirmandam ? post omnia per orationem inflam-
 mantem , restinguentem'ue concludere ? Has para-
 teis quemadmodum tractet singulas , difficile dictu
 est hoc loco : nec enim semper tractantur uno modo.
 Quoniam autem nō , quem doceam , quæro , sed quem
 probem : probabo primum eum , qui , quid deceat , ui-
 debit . hæc enim sapientia maxime adhibenda elo-
 quenti est , ut sit temporum personarumq; modera-
 tor . nam nec semper , nec apud omnes , nec contra
 omnes , nec pro omnibus , nec omnibus eodem modo
 dicendum arbitror . Is erit ergo eloquens , qui ad id ,
 quodcunque decebit , poterit accommodare oratio-
 nem . Quod cum statuerit , tum , ut quidque erit
 dicendum , ita dicet , nec satura ieiune , nec grandia
 minute , nec item contra ; sed erit rebus ipsis par , &
 æqualis oratio . Principia uerecunda , non elatis in-
 tensa uerbis , sed acuta sententijs , uel ad offensio-
 nem aduersarij , uel ad commendationem sui . Nar-
 rationes credibiles , nec historico , sed prope quotidia-
 no sermone explicatæ dilucide . Dein si tennes causæ ,
 tum etiam argumentandi tenue filum & in docen-
 do , et in refellendo : idq; ita tenebitur , ut , quanta
 ad rem , tanta ad orationem fiat accessio . Cum ue-

ro causa ea inciderit, in qua uis eloquentiæ possit
 expromi; tum se latius fundet orator; tum reget, et
 flectet animos, & sic afficiet ut uolet, id est ut cau-
 sa natura & ratio temporis postulabit. Sed erit du-
 plex omnis eius ornatus ille admirabilis, propter
 quem ascendit in tantum honorem eloquentia. Nam
 cum omnis pars orationis esse debet laudabilis, sic ut
 uerbum nullum, nisi aut graue, aut elegans, ex-
 cidat: tum sunt maxime luminosæ, et quasi actuo-
 sæ partes duæ: quarum alteram in uniuersi generis
 quæstione pono, quam, ut supra dixi, Græci ap-
 pellant *ῥήσιον*: alteram in augendis amplificandisque
 rebus, quæ ab eisdem *ἀνέκδοτος* est nominata: quæ
 etsi æquabiliter toto corpore orationis fusa esse debet,
 tamen in communibus locis maxime excellet: quæ
 communes appellati, quod uidentur multarum iisdem
 esse causarum, sed proprij singularum esse debe-
 bunt. Ac uero illa pars orationis, quæ est de genere
 uniuerso, totas causas sæpe continet. Quidquid est
 enim illud, in quo quasi certamen est controuersie,
 quod Græce *ἡρωικόν* dicitur, id ita dici placet,
 ut traducatur ad perpetuam quæstionem, atque de
 uniuerso genere dicatur, nisi cum de uero ambige-
 tur, quod quæri coniectura solet. Dicitur, autem
 non Peripateticorum more, (est enim illorum exer-
 citatio elegans iam inde ab Aristotele constituta) sed
 aliquanto neruosius: & ita de re communia dicen-
 tur, ut & pro reis multa leniter dicantur, & in
 aduersarios asperere. Augendis uero rebus, & con-
 tra abiiciendis nihil est quod non perficere possit ora-

ORATOR.

tio: quod & inter media argumenta faciendum est, quotiescunque dabitur uel amplificandi, uel minuendi locus, & pene infinite in perorando. Duo sunt, quæ bene tractata ab oratore, admirabilem eloquentiam faciant. Quorum alterum est, quod Græci ἡθικὸν uocant, ad naturas, & ad mores, & ad omnem uitæ consuetudinem accommodatum: alterum, quod ἰδὲμ παθῆτικὸν nominant, quo perturbantur animi & concitantur, in quo uno regnat oratio. illud superius, come, iucundum, ad beneuolentiam conciliandam paratum: hoc, uehemens, incensum, incitatum, quo causæ eripiuntur: quod cum rapide fertur, sustineri nullo pacto potest. Quo genere nos, mediocres, aut multo etiam minus: sed magno semper usi impetu, sæpe aduersarios de statu omni deiecimus. Nobis pro familiari reo summus orator non respondit Hortensius. A nobis homo audacissimus Catilina in senatu accusatus obmutuit. Nobis priuata in causa magna & graui, cum cœpisset Curius pater respondere, subito assedit, cum sibi uenenis ereptam memoriam diceret. Quid ego de miserationibus loquar? quibus eo sum usus pluribus, quod, etiam si plures dicebamus, perorationem mihi tamen omnes relinquebant. in quo ut uiderer excellere, non ingenio, sed dolore assequebar. quæ qualiacunque in me sunt, (me enim ipsum non pœnitet quanta sint) sed apparent in orationibus: etsi carent libri spiritu illo, propter quem maiora eadem illa, cum aguntur, quàm cum leguntur, uideri so-

lent. Nec uero miseratione solum mens iudicum per-
 mouenda est, (qua nos ita dolenter uti solemus, ut
 puerum infantem in manibus perorantes tenuerim-
 mus, ut alia in causa, excitato reo nobili, sublato
 etiam filio paruo, plangore & lamentatione com-
 pleremus forum) sed etiam est faciendum, ut ira-
 scatur iudex, mitigetur, inuideat, faueat, con-
 temnat, admiretur, oderit, diligat, cupiat, sa-
 tietate afficiatur, speret, metuat, letetur, doleat:
 qua in uarietate, duriorum accusatio suppeditabit
 exempla; mitiorum, defensiones meae. Nullo enim
 modo animus audientis aut incitari, aut leniri po-
 test, qui modus à me non tentatus sit: dicerem
 perfectum, si ita iudicarem, nec in ueritate crimen
 arrogantiae extimescerem. sed, ut supra dixi, nul-
 la me ingenii, sed magna uis animi inflammat, ut
 me ipse non teneam: nec unquam is, qui audiret,
 incenderetur, nisi ardens ad eum perueniret oratio.
 Uterer exemplis domesticis, nisi ea legisses: uterer
 alienis, uel Latinis, si ulla reperirem; uel Græcis,
 si deceret. sed Crassi perpauca sunt, nec ea iudicio-
 rum: nihil Antonii, nihil Cottæ, nihil Sulpicii: di-
 cebat melius quàm scripsit Hortensius. Verum hæc
 uis, quam quærimus, quanta sit suspicemur, quo-
 niam exemplum non habemus: aut si exempla se-
 quimur, à Demosthene sumamus, & quidem per-
 petuæ dictionis ex eo loco, unde in Ctesiphontis iudi-
 cio de suis factis, consiliis, meritis in remp. aggres-
 sus est dicere. Ea profecto oratio in eam formam,
 quæ est insita in mentibus nostris, includi sic potest,

ut maior eloquentia non requiratur . sed iam forma ipsa restat , & ὁμοειδής ille qui dicitur : qui qualis esse debeat , ex ipsis , quæ supra dicta sunt , intelligi potest . Nam & singulorum uerborum , & collocatorum lumina attigimus : quibus sic abundabit , ut uerbum ex ore nullum nisi aut elegans , aut graue exeat : ex omniq; genere frequentissimæ translationes erunt ; quod eæ propter similitudinem transferunt animos , & referunt ac mouent huc & illuc : qui motus cogitationis celeriter agitat per se ipse delectat . Et reliqua ex collocatione uerborum , quæ sumuntur quasi lumina , magnum afferunt ornatum orationi . Sunt enim similia illis , quæ in amplo ornatu scenæ aut fori appellantur insignia : non quod sola ornent , sed quod excellent . Eadem ratio est horum , quæ sunt orationis lumina , & quodam modo insignia : cum aut duplicantur , iteranturq; uerba , aut breuiter commutata ponuntur , aut ab eodem uerbo ducitur sapius oratio , aut in idem coniicitur , aut in utrunque , aut adiungitur idem iteratum , aut idem ad extremum refertur , aut continenter unum uerbum non in eadem sententia ponitur : aut cum similiter uel cadunt uerba , uel desinunt : aut multis modis contrariis relata contraria : aut cum gradatim sursum uersus reditur : aut cum demptis coniunctionibus dissolute plura dicuntur : aut cum aliquid prætereuntes , cur id faciamus , ostendimus : aut cum corrigimus nosmet ipsos quasi reprehendentes : aut si est aliqua exclamatio uel admirationis uel questionis : aut cum eiusdem nominis casus

casus sæpius comitantur . Sed sententiarum orna-
 menta maiora sunt : quibus quia frequentissime
 Demosthenes utitur , sunt qui putent iccirco eius elo-
 quentiam maxime esse laudabilem . Et uero nullus
 fere ab eo locus sine quadam conformatione senten-
 tiæ dicitur : nec aliud quidquam est dicere , nisi om-
 nes , aut certe plerasque aliqua specie illuminare sen-
 tentias : quas cum tu optime Brute teneas , quid atti-
 net nominibus uti , aut exemplis ? tantum notetur
 locus . Sic igitur dicet ille , quem expetimus , ut uer-
 set sæpe multis modis eandem & unam rem , &
 hæreat in eadem commoreturq; sententia : sæpe etiam
 ut extenuet aliquid , sæpe ut irrideat : ut declinet à
 proposito , defleatq; sententiam , ut proponat quid
 dicturus sit : ut , cum transegerit iam aliquid , defi-
 niat : ut se ipse reuocet , ut , quod dixit , iteret , ut ar-
 gumentum ratione concludat , ut interrogando ur-
 geat , ut rursus quasi ad interrogata sibi ipse re-
 spondeat , ut contra ac dicat accipi & sentiri uelit ,
 ut addubitet quid potius aut quo modo dicat , ut
 diuidat in parteis , ut aliquid relinquat ac negligat ,
 ut ante præmuniat , ut in eo ipso , in quo reprehen-
 datur , culpam in aduersarium conferat : ut sæpe
 cum ijs , qui audiunt , nonnunquam etiam cum ad-
 uersario quasi deliberet : ut hominum sermones mo-
 resq; describat : ut muta quædam loquentia indu-
 cat : ut ab eo , quod agitur , auertat animos : ut sæ-
 pe in hilaritatem risumue conuertat : ut ante occu-
 pet quod uideat opponi : ut compararet similitudines ,
 ut utatur exemplis , ut aliud aliū tribuens dissipat ,

O R A T O R .

ut interpellatorem coerceat , ut aliquid reticere se dicat , ut denunciaret quid caueat , ut liberius quid audeat , ut irascatur etiam , ut obiurget aliquando , ut deprecetur , ut supplicet , ut medeatur , ut à proposito declinet aliquantulum , ut excretur , ut fiat ijs , apud quos dicet , familiaris : atque alias etiam dicendi quasi uirtutes sequatur ; breuitatem , si res petet . Sæpe etiam rem dicendo subiiciet oculis : sæpe supra feret , quàm fieri possit : significatio sæpe erit maior , quàm oratio , sæpe hilaritas , sæpe uitæ , naturarumq; imitatio . Hoc in genere (nam quasi syluam uides) omnis eluceat oportet eloquentiæ magnitudo : sed hæc , nisi collocata , & quasi structa et nexa uerbis , ad eam laudem , quam uolumus , aspirare non possunt . De quo cum mihi deinceps uiderem esse dicendum , etsi non mouebant iam me illa , quæ supra dixeram ; tamen ijs , quæ sequuntur , perturbabar magis . occurrebat enim , posse reperiri non inuidos solum , quibus referta sunt omnia , sed fautores etiam meorum laudum , qui non censerent eius uiri esse , de cuius meritis tanta senatus iudicia fecisset , comprobante populo R . quanta de nullo , de artificio dicendi literis tam multa mandare . Quibus si nihil aliud responderem , nisi me M . Bruto negare roganti noluisse ; iusta esset excusatio ; cum & amicissimo , & præstantissimo uiro , & recta & honesta petenti satisfacere uoluisssem . sed si profitear (quod utinam possem) me studiosis dicendi præcepta , & quasi uias , quæ ad eloquentiam ferrent , traditurum : quis tandem id iustus rerum aestimator repre-

henderet ? Nam quis unquam dubitauit , quin in rep . nostra primas eloquentia tenuerit semper urbanis pacatisq; rebus , secundas iuris scientia ? cum in altera gratiæ , gloriæ , præsidij plurimum esset ; in altera persecutionum cautionumq; præceptio ; quæ quidem ipsa auxilium ab eloquentia sæpe peteret , ea uero repugnante uix suas regiones finesq; defenderet . Cur igitur ius ciuile docere semper pulchrum fuit ; hominumq; clarissimorum discipulis floruerunt domus : ad dicendum si quis acuat , aut adiuuet in eo iuuentutem , uituperetur ? Nam si uitiosum est dicere ornate , pellatur omnino è ciuitate eloquentia : sin ea non modo eos ornat , penes quos est , sed etiam uniuersam remp . cur aut discere turpe est , quod scire honestum est ; aut , quod nosse pulcherrimum est , id non gloriosum docere ? At alterum factitatum est , alterum nouum . Fateor : sed utriusque rei causa est . Alteros enim respondentes audire sat erat ; ut ij , qui docerent , nullum sibi ad eam rem tempus ipsi seponerent , sed eodem tempore & discantibus satisfacerent , & consulentibus . Alteri , cum domesticum tempus in cognoscendis componendisq; causis , forense in agendis , reliquum in se ipsis reficiendis omne consumerent , quem habebant instituendi , aut docendi locum ? Atque haud scio , an plerique nostrorum oratorum ingenio plus ualuerint , quàm doctrina : itaque illi dicere melius quàm præcipere , nos contra fortasse possumus . At dignitatem docere non habet . certe , si quasi in ludo . sed si monendo , si cohortando , si percunctando , si coma-

municando, si interdum etiam una legendo, audien-
 do, nescio cur non docendo etiam aliquid aliquando,
 * si possis, meliores facere cur nolis. An, quibus uer-
 bis sacrorum alienatio fiat, docere honestum est,
 ut est: quibus ipsa sacra retineri defendiq; possint,
 non honestum est? At ius profitentur etiam qui ne-
 sciunt: eloquentia autem illi ipsi, qui consecuti sunt,
 tamen se ualere dissimulant; propterea quod pruden-
 tia hominibus grata est, lingua suspecta. Num igitur
 aut latere eloquentia potest; aut id, quod dissimu-
 lat, effugit; aut est periculum, ne quis putet in ma-
 gna arte & gloriosa, turpe esse docere alios, id quod
 ipsi fuerit honestissimum discere? Ac fortasse ceteri
 tectiores: ego semper me didicisse præ me tuli. Quid
 enim possem? cum & abfuissem adolescens, &
 horum studiorum causa mare transissem, & doctis-
 simis hominibus referta domus esset, & aliquæ for-
 tasse inessent in sermone nostro doctrinarum notæ;
 cumq; uulgo scripta nostra legerentur, dissimula-
 rem me didicisse? qui probarem? nisi quod parum
 fortasse profeceram. Quod cum ita sit, tamen ea,
 quæ supra dicta sunt, plus in disputando, quàm ea,
 de quibus dicendum est, dignitatis habuerunt. De
 uerbis enim componendis, & de syllabis propemo-
 dum dinumerandis & dimetiendis loquemur: quæ
 etiam si sunt, sicuti mihi uidentur, necessaria, ta-
 men fiunt magnificentius, quàm docentur. Est id
 omnino uerum, sed proprie in hoc dicitur: nam o-
 mnium magnarum artium, sicut arborum, altitudo
 nos delectat, radices stirpesq; non item: sed esse illa

sine his non potest . Me autem siue peruagatissimus
 ille uersus , qui uetat ,
 Artem pudere proloqui , quam factites ,
 dissimulare non sinit quin delecter ; siue tuum stu-
 dium hoc à me uolumen expressit : tamen eis , quos
 aliquid reprehensuros suspicabar , respondendum
 fuit . Quod si ea , quæ dixi , non ita essent ; quis ta-
 men se tam durum agrestemq; præberet , qui hanc
 mihi non daret ueniam , ut , cum meæ forenses ar-
 tes , & actiones publicæ concidissent , non me aut
 desidiæ , quod facere non possum , aut mœstitiæ , cui
 resisto , potius , quàm literis dederem ? quæ quidem
 me antea in iudicia atque in curiam deducebant ,
 nunc oblectant domi : nec uero talibus modo rebus ,
 quales hic liber continet , sed multo etiam grauiori-
 bus & maioribus : quæ si erunt perfectæ , profecto
 forensibus nostris rebus etiam domesticæ literæ respon-
 debunt . Sed ad institutam disputationem reuertamur .
 Collocabuntur igitur uerba aut ut inter se
 quamaptissime cohereant extrema cum primis , eaq;
 sint quamsuauissimis uocibus ; aut ut forma ipsa
 concinnitasq; uerborum conficiat orbem suum ; aut
 ut comprehensio numerose & apte cadat . Atque il-
 lud primum uideamus quale sit , quod uel maxime
 desiderat diligentiam : (est enim quasi structura
 quædam) nec id tamen fiet operose : nam esset cum
 infinitus , tum puerilis labor : quod apud Lucilium
 scite exagitat in Albutio Scæuola ,
 Quàm lepide lexeis compostæ , ut tesserulæ , omnes
 Arte pauimento , atque emblemate uermiculato .

ORATOR.

nolo tam minuta hæc constructio appareat : sed tamen stylus exercitatus efficiet facile hanc uiam componendi . nam ut in legendo oculus , sic animus in dicendo prospiciet quid sequatur , ne extremorum uerborum cum insequentibus primis concursus aut hiulcas uoces efficiat , aut asperas . quamuis enim suaves , graues uel sententiæ , tamen , si inconditis uerbis efferuntur , offendunt aures , quarum est iudicium superbissimum . quod quidem Latina lingua sic obseruat , nemo ut tam rusticus sit , qui uocales nolit coniungere . in quo quidam etiam Theopompum reprehendunt , quod eas literas tantopere fugerit : Et si id magister eius Isocrates , at non Thucydides , ne ille quidem haud paulo maior scriptor Plato : nec solum in ijs sermonibus , qui dialogi dicuntur , ubi etiam de industria id faciendum fuit , sed in populari oratione , qua mos est Athenis laudari in concione eos , qui sint in præliis interfecti : quæ sic probata est , ut eam quotannis , ut scis , illo die recitari necesse sit . in ea est crebra ista uocalium concursio , quam magna ex parte ut uitiiosam fugit Demosthenes . Sed Græci uiderint : nobis ne si cupiamus quidem distrahere uocales conceditur . indicant orationes illæ ipsæ horridulæ Catonis , indicant omnes poetæ , præter eos , qui , ut uersum facerent , sæpe hiabant , ut Næuius ,
Vos , qui accolitis Histrum fluuium atque Algidam .
Et ibidem ,
Quam nunquam nobis Graij atque Barbari .
At Ennius semel ,
Scipio inuicte . =

Et quidem nos,

Hoc motu radiantis Etesiae in uada ponti .

hoc idem nostri saepius non tulissent , quod Graeci laudare etiam solent . Sed quid ego uocales ? sine uocalibus saepe breuitatis causa contrahebant , ut ita dicerent , multi³ modis , uas³ argenteis , palm³ & crinibus , tecti³ fractis . Quid uero licentius , quam quod hominum etiam nomina contrahebant , quo essent aptiora . nam ut duellum bellum , & duis bis : sic Duellium eum , qui Poenos classe deuicit , Bellium nominauerunt , cum superiores appellati essent semper Duellii . Quin etiam uerba saepe contrahuntur , non usus causa , sed aurium . Quo modo enim noster Axilla Ala factus est , nisi fuga literae uastioris ? quam literam etiam è maxillis , è taxillis , & uexillo , & paxillo consuetudo elegans Latini sermonis euellit . Libenter etiam copulando uerba iungebant , ut sodes , pro si audes ; sis , pro si uis . Iam in uno , capsis , tria uerba sunt : ain³ , pro ais ne : nequire , pro non quire : malle , pro magis uelle : nolle , pro non uelle . Dein etiam saepe & exin , pro deinde & pro exinde diximus . Quid illud , non olet unde sit , quod dicitur cum illis , cum autem nobis non dicitur , sed nobiscum ? quia , si ita diceretur , obscœnius concurrerent literae , ut etiam modo , nisi , autem , interposuisssem , concurrissent . Ex eo est mecum & tecum ; non , cum me , & cum te : ut esset simile illis uobiscum atque nobiscum . Atque etiam à quibusdam sero iam emendatur antiquitas , qui hæc reprehendunt : nam , proh deum atque hominum fidem ,

FF iij

deorum aiunt . Ita credo , hoc illi nesciebant ; an da-
 bat hanc licentiam consuetudo ? itaque idem poeta ,
 qui inusitatus contraxerat ,
 = Patris mei meum factum pudet , pro , meorum fa-
 ctorum ; & , Texitur exitium examen rapit ,
 pro , exitiorum ; non dicit liberum , ut plerique loqui-
 mur , cum , Cupidos liberum , aut , In liberum loco ,
 dicimus ; sed ut isti uolunt ,
 Neque tuum unquam in gremium extollas liberorum
 ex te genus . & idem ,
 Nanque Aesculapij liberorum . =
 At ille alter in Chryse non solum ,
 Cives antiqui amici maiorum meum ,
 quod erat usitatum ; sed durius etiam ,
 Consilium socij , augurium , atque extum interpretes .
 Idemq ; pergit ,
 Postquam prodigium horriferum portentum pauos :
 quæ non sane sunt in omnibus neutris usitata . nec
 enim dixerim tam libenter armum iudicium , etsi est
 apud eundem ,
 Nihil'ne ad te de iudicio armum accidit ?
 quam centuriam , ut Censoriæ tabulæ loquuntur .
 fabrum & procum audeo dicere , non fabrorum &
 procorum . planeq ; Duorum uirorum iudicium , aut
 Trium uirorum capitalium , aut Decem uirorum li-
 tibus iudicandis dico nunquam .
 Atqui dixit Accius ,
 Video sepulcra dua duorum corporum . Idemq ; ,
 = Mulier una duum uirum .
 Quid uerum sit , intelligo : sed alias ita loquor , ut

concessum est, ut hoc uel Proh deum dico, uel Proh deorum: alias ut necesse est, cum Triumuirum, non uirorum; cum sestertium nummum, non nummorum: quod in his consuetudo uaria non est. Quid, quod sic loqui, nosse, iudicasse, uetant; nouisse iubent, & iudicauisse? quasi uero nesciamus, in hoc genere & plenum uerbum recte dici, & imminutum usitate. itaque utrunque Terentius.

Eho tu cognatum tuum non noras? = Post idem, = Stilphonem, inquam, noueras.

Siet, plenum est: sit, imminutum: licet utare utroque: ergo ibidem,

Quam cara sintq; , post carendo intelligunt,

Quamq; attinendi magni dominatus sient.

Nec uero reprehenderim, Scripsere alij rem.

& , Scripserunt, esse uerius sentio; sed consuetudini auribus indulgenti libenter obsequor.

Idem campus habet, = inquit Ennius: & ,

In templis isdem, = probauit: at eisdem erat uerius: nec tamen eisdem opimius: male sonabat isdem. impetratum est à consuetudine, ut peccare suauitatis causa liceret. & pomeridianas quadrigas, quam postmeridianas libentius dixerim, & mehercule quam mehercules. Non scire, quidem barbarum iam uidetur; nescire, dulcius. Ipsum meridiem, cur non medidiem? credo quod erat insuauius.

Vna prepositio est AB, eaq; nunc tantum in accipiti tabulis manet, ne his quidem omnium; in reliquo sermone mutata est. nam amouit dicimus, & abegit, et abstulit: ut iam nescias, ab ne uerum sit,

O R A T O R .

an abs. Quid si etiam, abfugit? turpe uisum est: et abfer noluerunt, aufer maluerunt: quæ præpositio præter hæc duo uerba nullo alio in uerbo reperitur. Notierant, et naui, et nari: quibus cum IN præponi oporteret; dulcius uisum est, ignoti, ignaui, ignari, dicere, quàm ut ueritas postulabat. Ex usu dicunt, & è rep. quòd in altero uocalis excipiebat, in altero esset asperitas, nisi literam sustulisses, ut exegit, edixit, effecit, extulit, edidit, adiuncti uerbi primam literam præpositio commutauit, ut subegit, summutauit, sustulit. Quid in uerbis iunctis? quàm scite insipientem, non insipientem? iniquum, non inæquum? tricipitem, non tricapitem? concisum, non concæsum? ex quo quidam pertisum etiam uolunt: quod eadem consuetudo non probauit. Quid uero hoc elegantius, quod non fit natura, sed quodam instituto? inclytus dicimus breui prima litera, insanus producta; inhumanus breui, infelix longa. & ne multis, quibus in uerbis eæ primæ literæ sunt, quæ in sapiente atque felice, producte dicitur, in cæteris omnibus breuiter. itemq; composuit, consueuit, concrepuit, confecit: consule ueritatem, reprehendet: refer ad aures, probabunt. quære, cur? ita se dicent iuuari. uoluptati autem aurium morigerari debet oratio. quin ego ipse, cum scirem ita maiores locutos esse, ut nusquam nisi in uocali aspiratione uterentur, loquebar sic, ut pulcros, & Cetegos, triumphos, Cartaginem dicerem: aliquando, idq; sero, conuitio aurium cum extorta mihi ueritas esset, usum loquendi populo concessi, scien-

tiam mihi reſeruauī . Orciuios tamen , & Matones ,
Otones , Cœpiones , ſepulcra , coronas , lacrymas di-
cimus , quia per aurium iudicium ſemper licet . Pur-
rum ſemper Ennius , nunquam Pyrrhum . Vi pa-
teſecerunt Fruges , non Phryges , ipſius antiqui de-
clarant libri : nec enim Græcam literam adhibebant ,
nunc autem etiam duas : & cum Phrygum , &
cum Phrygibus dicendum eſſet , abſurdum erat aut
tantum Barbaris caſibus Græcam literam adhibere ,
aut recto caſu ſolum Græce loqui : tamen & Phry-
ges , et Pyrrhum aurium cauſa dicimus . Quin etiam ,
quod iam ſubrutiſticum uidetur , olim autem politius ,
eorum uerborum , quorum eadem erant poſtremæ
duæ literæ , quæ ſunt in optumus , poſtremam lite-
ram detrahebant , niſi uocalis inſequebatur . ita non
erat ea offeſſio in uerſibus , quam nunc fugiunt
poetæ noui . ita enim loquebamur ,
Qui eſt omnibu' princeps : non , omnibus princeps . et
Vita illa dignu' locoq; : non , dignus .
quòd ſi indocta conſuetudo tam eſt artifex ſuauitatis ;
quid ab ipſa tandem arte & doctrina poſtulari pu-
tamus ? Hæc dixi breuius , quàm ſi hac de re una
diſputarem ; (eſt enim hic locus late patens , de na-
tura , uſuq; uerborum) longius autem , quàm in-
ſtituta ratio poſtulabat . Sed quia rerum uerborumq;
iudicium prudentiæ eſt , uocum autem , & nume-
rorum aures ſunt iudices ; & quòd illa ad intelligen-
tiam referuntur , hæc ad uoluptatem : in illis ratio
inuenit , in his ſenſus artem . aut enim negligenda
nobis fuit uoluptas eorum , quibus probari uoleba-

mus, aut ars eius conciliandæ reperienda. Duæ sunt igitur res, quæ permulceant aures, sonus, & numerus. De numero mox, nunc de sono quærimus. Verba, ut supra diximus, legenda sunt potissimum bene sonantia, sed ea non, ut poetæ, exquisita ad sonum, sed sumpta de medio.

Quæ pontus Helles, = superat modum. at,
Auratus aries Colchorum, =

splendidis nominibus illuminatus est uersus: sed proximus inquinatus, insuauissima litera finitus,
Frugifera & ferta arua Asiæ tenet.

quare bonitate potius nostrorum uerborum utamur, quàm splendore Græcorum: nisi forte sic loqui pœnitet,

Qua tempestate Paris Helenam, =

& quæ sequuntur. immo uero ista sequamur, asperitatemq; fugiamus,

Habeo istam ego perterricrepam. = Idemq;,
Versutiloquas malitias.

Nec solum componentur uerba ratione, sed etiam finientur: quoniam id iudicium esse alterum aurium diximus. Sed finiuntur aut compositione ipsa, & quasi sua sponte, aut quodam genere uerborum, in quibus ipsis concinnitas inest: quæ siue casus habent in exitu similes, siue paribus paria redduntur, siue opponuntur contraria, suapte natura numerosa sunt, etiam si nihil est factum de industria. In huius concinnitatis consecratione Gorgiam fuisse principem accepimus: quo de genere illa nostra sunt in
» Miloniana: Est enim iudices hæc non scripta, sed na =

» ta lex : quam non didicimus , accepimus , legimus ,
» uerum ex natura ipsa arripuimus , hausimus , ex=
» pressimus : ad quam non docti , sed facti ; non in=
» stituti , sed imbuti sumus . Hæc enim talia sunt , ut ,
quia referuntur ad ea , ad quæ debent referri , intel=
ligamus non quæsitum esse numerum , sed secutum .
Quod fit item in contrariis referendis : ut illa sunt ,
quibus non modo numerosa oratio , sed etiam uer=
sus efficitur ,

Eam , quam nihil accusas , damnas .

condemnas , diceret , qui uersum effugere uellet .

Bene quam meritam esse autumas , dicis male mereri .

Id , quod scis , prodest nihil : id , quod nescis , obest .

uersum efficit ipsa relatio contrariorum : id esset in
oratione numerosum ,

Quod scis , nihil prodest : quod nescis , multum obest .

Semper hæc , quæ Græci ἀντιθετὰ nominant , cum
contrariis opponuntur contraria , numerum orato=
rium necessitate ipsa efficiunt , et eum sine industria .

hoc genere antiqui iam ante Isocratem delectabantur ,
et maxime Gorgias ; cuius in oratione plerunque ef=
ficat numerum ipsa concinnitas . nos etiam in hoc ge=
nere frequentes , ut illa sunt in quarto accusationis ,

» Conferte hanc pacem cum illo bello , huius Prætoris
» aduentum cum illius Imperatoris uictoria , huius
» cohortem impuram cum illius exercitu inuicta , hu=
» ius libidines cum illius continentia : ab illo , qui cepit ,
» conditas ; ab hoc , qui constitutas accepit , captas di=
» cetis Syracusas . Ergo et hi numeri sint cogniti . Genus
illud tertium explicetur quale sit , numerosæ et aptæ

ORATOR.

orationis . quod qui non sentiunt ; quas aures habeant , aut quid in his hominis simile sit , nescio . meae quidem & perfecto completoq; uerborum ambitu gaudent , & curta sentiunt , nec amant redundantia . quid dico meas ? conciones saepe exclamare uidi , cum apte uerba cecidissent : id enim expectant aures , ut uerbis colligentur sententiae . Non erat hoc apud antiquos . & quidem nihil aliud fere non erat . nam et uerba eligebant : et sententias graues , et suauis reperiabant , sed eas haud uinciebant , haud explebant . Parum hoc me ipsum delectat , inquiunt . Quid ? si antiquissima illa pictura paucorum colorum magis , quam haec iam perfecta , delectet ; illa nobis sit , credo , repetenda , haec scilicet repudianda . Nominibus ueterum gloriantur . habet autem ut in aetatibus auctoritatem senectus , sic in exemplis antiquitas : quae quidem apud me ipsum ualet plurimum : nec ego id , quod deest antiquitati , flagito potius , quam laudo quod est : praesertim cum ea maiora iudicem , quae sunt , quam illa , quae desunt : plus est enim in uerbis , et in sententijs boni , quibus illi excellunt , quam in conclusione sententiarum , quam non habent . Post inuenta conclusio est : qua credo uisuros ueteres illos fuisse , si iam nota atque usurpata res esset : qua inuenta omnes uisuros magnos oratores uidemus : sed habet nomen inuidiam , cum in oratione iudiciali & forensi numerus Latine , Graece $\rho\upsilon\theta\mu\varsigma$ inesse dicitur . nimis enim insidiarum ad capiendas aures adhiberi uidetur , si etiam in dicendo numeri ab oratore queruntur . hoc freti isti , & ipsi infraeta

Et amputata loquuntur ; Et eos uituperant , qui
apta Et finita pronunciant . si inanibus uerbis , leui-
busq; sententijs , iure : sin probæ res , lecta uerba ,
quid est cur claudicare , aut insistere orationem ma-
lint , quàm cum sententia pariter excurrere ? hic e-
nim inuidiosus numerus nihil affert aliud , ni-
si ut sit apte uerbis comprehensa sententia : quod fit
etiam ab antiquis , sed plerunque casu , sæpe natura :
Et quæ ualde laudantur apud illos , ea fere , quia
sunt conclusa , laudantur . Et apud Græcos quidem
iam anni prope CCCC sunt , cum hoc probatur :
nos nuper agnouimus . ergo Ennio licuit uetera con-
temnenti dicere ,

Versibu' quos olim Fauni , uatesq; canebant :
mihi de antiquis eodem modo non licebit ? præsertim
cum dicturus non sim ,

Ante hunc , = ut ille : nec quæ sequuntur ,
Nos ausi referare . = legienim , audiuq; nonnul-
los , quorum propemodum absolute concluderetur
oratio . quod qui non possunt , non est eis satis non
contemni , laudari etiam uolunt . ego autem illos ipsos
laudo , idq; merito , quorum se isti imitatores esse di-
cunt ; (etsi in eis aliquid desidero) hos uero minime ,
qui nihil illorum nisi uitium sequuntur , cum à bonis
absint longissime . Quòd si aures tam inhumanas ,
tamq; agrestes habent ; ne doctissimorum quidem
uirorum eos mouebit auctoritas ? omitto Isocratem ,
discipulosq; eius Ephorum Et Naucratem : quan-
quam orationis faciendæ Et ornandæ auctores locu-
pletissimi , summi ipsi oratores , esse debeant : sed quis

omnium doctior, quis acutior, quis in rebus uel inueniendis uel iudicandis acrior Aristotele fuit? quis porro Isocrati est aduersatus infensius? is igitur uerum in oratione uetat esse, numerum iubet. Eius auditor Theodectes, in primis, ut Aristoteles sæpe significat, politus scriptor, atque artifex, hoc idem et sentit, et præcipit. Theophrastus uero iisdem de rebus etiam accuratius. quis ergo istos ferat, qui hos auctores non probent? nisi omnino hæc esse ab his præcepta nesciunt. quod si ita est: (nec uero aliter existimo) quid, ipsi suis sensibus non mouentur? nihilne eis inane uidetur, nihil inconditum, nihil curtum, nihil claudicans, nihil redundans? In uersu quidem theatra tota exclamant, si fuit una syllaba aut breuior, aut longior. Nec uero multitudo pedes nouit, nec ullos numeros tenet, nec, illud, quod offendit, aut cur, aut in quo offendant, intelligit: et tamen omnium longitudinum et breuitatum in sonis, sicut acutarum grauiumque uocum, iudicium ipsa natura in auribus nostris collocauit. Visne igitur Brute totum hunc locum accuratius etiam explicemus, quam illi ipsi, qui et hæc, et alia nobis tradiderunt; an ijs contenti esse, quæ ab illis dicta sunt, possumus? Sed quid quaero, uelis ne; cum literis tuis eruditissime scriptis, te id uel maxime uelle, perspexerim? Primum ergo origo, deinde causa, post natura, tum ad extremum usus ipse explicetur orationis aptæ atque numerosæ. Nam qui Isocratem maxime mirantur, hoc in eius summis laudibus ferunt, quod uerbis solutis numeros primus adiunxerit. cum enim

uideret

videret oratores cum seueritate audiri, poetas autem cum uoluptate; tum dicitur numeros secutus, quibus etiam in oratione uteremur, cum iucunditatis causa, tum ut uarietas occurreret satietati. quod ab his uere quadam ex parte, non totum, dicitur. nam neminem in eo genere scientius uersatum Isocrate confitendum est: sed princeps inueniendi fuit Trasymachus: cuius omnia nimis etiam extant scripta numeroſe. nam, ut paulo ante dixi, paria paribus adiuncta, et similiter definita, itemq; contrarijs relata contraria, quæ sua sponte, etiam si id non agas, cadunt plerunque numeroſe, Gorgias primus inuenit: sed his est usus intemperantiſ. id autem est genus, ut ante dictum est, ex tribus partibus collocationis alterum. horum uterque Isocratem ætate præcurrit: ut eos ille moderatione, non inuentione uicerit. est enim ut in transferendis, faciendisq; uerbis tranquillior, sic in ipsis numeris sedatior. Gorgias autem audior est generis eius, et his festiuitatibus (sic enim ipse cenſet) insolentius abutitur: quas Isocrates, cum tamen audiuiſſet in Theſſalia adoleſcens ſenem iam Gorgiam, moderatius temperauit. quin etiam ſe ipſe tantum, quantum ætate procedebat, (prope enim centum conſecit annos) relaxarat à nimia neceſſitate numerorum: quod declarat in eo libro, quem ad Philippum Macedonem ſcripſit, cum iam admodum eſſet ſenex: in quo dicit ſeſe iam minus ſeruire numeris, quàm ſolitus eſſet. ita non modo ſuperiores, ſed etiam ſe ipſe correxerat. Quoniam igitur habemus aptæ orationis eos principes auctoresq; quos dicimus,

G G

O R A T O R.

Et origo inuenta est; causa quærat. quæ sic aper-
 ta est, ut mirer ueteres non esse commotos, præsertim
 cum, ut fit, fortuito sæpe aliquid concludere apte; di-
 cerent: quod cum animos hominum, aureis; pepu-
 lisset, ut intelligi posset, id, quod casus effudisset,
 cecidisse iucunde; notandum certe genus, atque ipsi
 sibi imitandi fuerunt. aures enim, uel animus au-
 rium nuncio naturalem quandam in se continet uo-
 cum omnium mensuram. itaque et longiora, et bre-
 uiora indicat; Et perfecta, ac moderata semper ex-
 pectat: mutila sentit quædam, Et quasi decurtata:
 quibus, tanquam debito fraudetur, offenditur. pro-
 ductiora alia, et quasi immoderatus excurrentia:
 quæ magis etiam aspernantur aures: quod cum in
 plerisque, tum in hoc genere, nimium quod est, offen-
 dit uehementius, quam id, quod uidetur parum. Ut
 igitur poetica, Et uersus inuentus est terminatione
 aurium, obseruatione prudentium: sic in oratione
 animaduersum est, multo illud quidem serius, sed
 eadem natura admonente, esse quosdam certos cur-
 sus, conclusionesque uerborum. Quoniam igitur cau-
 sam quoque ostendimus, naturam nunc, (id enim
 erat tertium) si placet, explicemus: quæ disputatio
 non huius instituti sermonis est, sed artis intimæ.
 Quæri enim potest, qui sit orationis numerus, et ubi
 sit positus, Et natus ex quo, Et is unus'ne sit, an
 duo, an plures, quaque ratione componatur, et ad
 quam rem, Et quando, et quo loco, et quemadmo-
 dum adhibitus aliquid uoluptatis afferat. sed ut in
 plerisque rebus, sic in hac duplex est considerandi uia;

quarum altera est longior, breuior altera, eadem etiam planior. Est autem longioris prima illa quæstio; sit ne omnino ulla numerosa oratio: (quibusdam enim non uidetur: quia nihil insit in ea certi; ut in uersibus; et quod ipsi, qui affirmant eos esse numeros, rationem, cur sint, non queant reddere) deinde si sit numerus in oratione, qualis sit, aut quales, et è poeticis ne numeris, an ex alio genere quodam: Et si è poeticis, quis eorum sit, aut qui: nanque alijs unus modo, alijs plures, alijs omnes iidem uidentur: deinde, quicunque sunt, siue unus, siue plures, communes ne sint omni generi orationis; quoniam aliud genus est narrandi, aliud persuadendi, aliud docendi; an dispares numeri cuique orationis generi accommodentur: si communes, qui sint: si dispares, quid intersit, et cur non æque in oratione atque in uersu numerus appareat: deinde, quod dicitur in oratione numerosum, id utrum numero solum efficiatur, an etiam uel compositione quadam, uel genere uerborum: an est suum cuiusque; ut numerus interuallis, compositio uocibus, genus ipsum uerborum quasi quædam forma et lumen orationis appareat, sitque omnium fons compositio, ex eaque et numerus efficiatur, et ea quæ dicuntur orationis quasi formæ et lumina, quæ, ut dixi, Græci uocant *ῥήματα*. At non est unum, nec idem, quod uoce iucundum est, et quod moderatione absolutum, et quod illuminatum genere uerborum: quanquam id quidem finitimum est numero, quia per se plerumque perfectum est: compositio autem ab utroque differt, quæ

ORATOR.

tota seruit gravitati uocum, aut suauitati. Hæc igitur fere sunt, in quibus rei natura quærenda sit. Esse ergo in oratione numerum quendam, non est difficile cognoscere: iudicat enim sensus: in quo iniquum est, quod accidit, non agnoscere, si, cur id accadat, reperire nequeamus. neque enim ipse uersus ratione est cognitus, sed natura atque sensu, quem dimensa ratio docuit quid acciderit: ita notatio naturæ & animaduersio peperit artem. sed in uersibus res est apertior. quanquam etiam à modis quibusdam cantu remoto soluta esse uideatur oratio, maximeq; id in optimo quoque eorum poetarum, qui λυρικοὶ à Græcis nominantur: quos cum cantu spoliaueris, nuda pene remanet oratio. Quorum similia sunt quædam etiam apud nostros: uelut ille in Thyeste,

Quemnam te esse dicam? qui tarda in senectute.
& quæ sequuntur: quæ, nisi cum tibicen accessit, orationi sunt solutæ simillima. At comicorum senarij propter similitudinem sermonis sic sæpe sunt abiecti, ut nonnunquam uix in his numerus & uersus intelligi possit: quo est ad inueniendum difficilior in oratione numerus, quàm in uersibus. Omnino duo sunt, quæ condiant orationem, uerborum, numerorumq; iucunditas. In uerbis inest quasi materia quædam, in numero autem expolitio. sed ut cæteris in rebus, necessitatis inuenta antiquiora sunt, quàm uoluptatis: ita & in hac re accidit, ut multis seculis ante oratio nuda ac rudis ad solos animorum sensus exprimendos fuerit reperta, quàm ratio

numerorum causa delectationis aurium excogitata.
 itaque & Herodotus, & eadem superiorq; ætas nu-
 mero caruit, nisi quando temere ac fortuito: et scri-
 ptiores perueteres de numero nihil omnino, de ora-
 tione præcepta multa nobis reliquerunt. nam quod
 & facilius est, et magis necessarium, id semper an-
 te cognoscitur. itaque translata, aut facta, aut iun-
 cta uerba facile sunt cognita, quia sumebantur è
 consuetudine, quotidianoq; sermone. numerus au-
 tem non domo depromebatur, neque habebat ali-
 quam necessitudinem, aut cognationem cum oratio-
 ne: itaque serius aliquanto notatus & cognitus,
 quasi quandam palæstram, & extrema lineamenta
 orationi attulit. quòd si & angusta quædam atque
 concisa, & alia est collatata & diffusa oratio: ne-
 cesse est id non literarum accidere natura, sed in-
 teruallorum longorum & breuium uarietate: qui-
 bus implicata, atque permista oratio quoniam tum
 stabilis est, tum uolubilis, necesse est eiusmodi na-
 turam numeris contineri. Nam circuitus ille, quem
 sæpe iam diximus, incitator numero ipso fertur, et
 labitur, quoad perueniat ad finem, et insistat. Per-
 spicuum est igitur, numeris astrictam orationem es-
 se debere, carere uersibus: sed, hi numeri poetici ne
 sint, an ex alio genere quodam, deinceps uidendum.
 Nullus est igitur numerus extra poeticos: propterea
 quòd definita sunt genera numerorum: nam omnis
 talis est, ut unus sit è tribus. Pes enim, qui adhibe-
 tur ad numeros, partitur in tria, ut necesse sit par-
 tem pedis aut æqualem esse alteri parti, aut altero

ORATOR.

tanto, aut sesqui esse maiorem. Ita fit æqualis dactylus, duplex iambus, sesqui pæon: qui pedes in orationem non cadere qui possunt? quibus ordine locatis, quod efficitur, numerosum sit necesse est. Sed quaeritur, quo numero, aut quibus potissimum sit utendum. Incidere uero omnes in orationem, etiam ex hoc intelligi potest, quod uersus sæpe in oratione per imprudentiam dicimus: quod uehementer est uitiosum: sed non attendimus, neque exaudimus nosmet ipsos. Senarios uero, & hyponæcteos effugere uix possumus. magnam enim partem ex iambis nostra constat oratio. sed tamen eos uersus facile agnoscit auditor: sunt enim usitatissimi. inculcamus autem per imprudentiam sæpe etiam minus usitados, sed tamen uersus, uitiosum genus, & longa animi prouisione fugiendum. Elegit ex multis Isocratis libris triginta fortasse uersus Hieronymus, Peripateticus in primis nobilis, plerosque senarios, sed etiam anapesticos: quo quid potest esse turpius? etsi in eligendo fecit malitiose: prima enim syllaba dempta in primo uerbo sententiæ, postremum ad uerbum primam rursus syllabam adiunxit insequentis. ita factus est anapæstus is, qui Aristophaneus nominatur. quod ne accidat, obseruari nec potest, nec necesse est. sed tamen hic corrector in eo ipso loco, quo reprehendit, ut à me animaduersum est studiose inquirente in eum, immittit imprudens ipse senarium. Sit igitur hoc cognitum, in solutis etiam uerbis inesse numeros, eosdemque esse oratoris, qui sint poetici. Sequitur ergo, ut, qui maxime cadant in orationem aptam

numeri, uidendum sit. sunt enim, qui iambicum putent, quòd sit orationi simillimus: qua de causa fieri, ut is potissimum propter similitudinem adhibeatur in fabulis; quòd ille dactylicus numerus hexametrorum magniloquentiæ sit accommodatior. Ephorus autem, levis ipse orator, sed profectus ex optima disciplina, pæona sequitur, aut dactylum: fugit autem spondeum et trochæum. quòd enim pæon habeat tres breues, dactylus autem duas; breuitate & celeritate syllabarum labi putat uerba procliuus: contraq; accidere in spondeo & trochæo, quòd alter è longis constaret, alter è breuibus fieret; alteram nimis incitatum, alteram nimis tardam orationem, neutram temperatam. Sed illi priores errant, & Ephorus in culpa est. nam qui pæona prætereunt, non uident molliissimum à sese numerum, eundemq; amplissimum præteriri. quod longe Aristoteli uidetur secus; qui iudicat heroum numerum grandiozem, quàm desideret soluta oratio; iambum autem nimis è uulgari esse sermone. ita neque humilem, nec abiectam orationem, nec nimis altam, & exaggeratam probat: plenam tamen eam uult esse grauitatis, ut eos, qui audient, ad maiorem admirationem possit traducere. Trochæum autem, qui est eodem spatio quo choreus, cordacem appellat; quia contractio & breuitas dignitatem non habeat. ita pæona probat; eoq; ait uti omnes, sed ipsos non sentire cum utantur; esse autem tertium, ac medium inter illos, sed ita factos eos pedes esse, ut in eis singulis modus insit aut sesquiplez,

ORATOR.

aut duplex, aut par. itaque illi, de quibus ante dixi, tantummodo commoditatis habuerunt rationem, nullam dignitatis. iambus enim & dactylus in uersum cadunt maxime. itaque ut uersum fugimus in oratione, sic hi sunt euitandi continuati pedes. aliud enim quiddam est oratio; nec quidquam inimicius, quam illa uersibus. Pæon autem minime est aptus ad uersum: quo libentius eum recepit oratio. Ephorus uero ne spondeum quidem, quem fugit, intelligit esse æqualem dactylo, quem probat: syllabis enim metiendos pedes, non interuallis existimat: quod idem facit in trochæo; qui temporibus & interuallis est par iambo; sed eo uitiosus in oratione, si ponatur extremus, quod uerba melius in syllabas longiores cadunt. Atque hæc, quæ sunt apud Aristotelem, eadem à Theophrasto, Theodecteq; de pæone dicuntur. Ego autem sentio omnes in oratione esse quasi permixtos, & confusos pedes. nec enim effugere possemus animaduersionem, si semper iisdem uteremur: quia nec numerosa esse, ut poema, neque extra numerum, ut sermo uulgi est, debet oratio. alterum nimis est uinctum, ut de industria factum appareat: alterum nimis dissolutum, ut peruagatum ac uulgare: ut ab altero non delectere, alterum oderis. Sit igitur, ut supra dixi, permixta & temperata numeris, nec dissoluta, nec tota numerosa, pæone maxime, (quoniam optimus auctor ita censet) sed reliquis etiam numeris, quos ille præterit, temperata. Quos autem numeros cum quibus tanquam purpuram misceri oportet

teat , nunc dicendum est , atque etiam quibus orationis generibus sint quique accommodatissimi. Iambus enim frequentissimus est in iis , quæ demisso atque humili sermone dicuntur : pæon autem in amplioribus , in utroque dactylus : ita in uaria & perpetua oratione hi sunt inter se miscendi & temperandi . sic minime animaduertetur delectationis aucupium , & quadrandæ orationis industria : quæ latebit eo magis , si & uerborum & sententiarum ponderibus utemur . nam qui audiunt , hæc duo animaduertunt , & iucunda sibi censent , uerba dico , & sententias : eaq; dum animis attentis admirantes excipiunt , fugit eos & præteruolat numerus : qui tamen si abesset , illa ipsa delectarent . Nec uero nimius is cursus est numerorum , orationis dico , (nam est longe aliter in uersibus) nihil ut fiat extra modum : nam id quidem esset poema . sed omnis nec claudicans , nec quasi fluctuans , & æqualiter constanterq; ingrediens , numerosa habetur oratio . Atque id in dicendo numerosum putatur , non quod totum constat è numeris , sed quod ad numeros proxime accedit . quo etiam difficilius est oratione uti , quàm uersibus : quòd in illis certa quædam et definita lex est , quam sequi sit necesse ; in dicendo autem nihil est propositum , nisi aut ne immoderata , aut angusta , aut dissoluta , aut fluens sit oratio . itaque non sunt in ea tanquam tibicini percussionum modi , sed uniuersa comprehensio , & species orationis clausa , & terminata est ; quod uoluptate aurium indicatur . Solet autem quæri , totò ne in ambi-

tu uerborum numeri tenendi sint, an in primis partibus atque in extremis. plerique enim censent cadere tantum numero se oportere, terminariq; sententiam. Est autem, ut id maxime deceat, non id solum: ponendus est enim ille ambitus, non abiiciendus. quare cum aures extremum semper expectent, in eoq; acquiescant, id uacare numero non oportet: sed ad hunc exitum tamen à principio ferri debet uerborum illa comprehensio, & tota à capite ita fluere, ut ad extremum ueniens ipsa consistat. id autem bona disciplina exercitatis, qui et multa scripserint, et, quaecunque etiam sine scripto dicerent, similia scriptorum effecerint, non erit difficillimum. Ante enim circumscribitur mente sententia, confestimq; uerba concurrunt: quæ mens eadem, qua nihil est celerius, statim dimittit, ut suo quodque loco respondeat: quorum descriptus ordo alias alia terminatione concluditur: atque omnia illa & prima, & media uerba spectare debent ad ultimum. interdum enim cursus est in oratione incitator, interdum moderata ingressio: ut iam à principio uidendum sit, quemadmodum uelis uenire ad extremum: nec in numeris magis, quàm in reliquis ornamentis orationis, eadem cum faciamus quæ poetæ, effugimus tamen in oratione poematis similitudinem. est enim in utroque & materia, & tractatio; materia in uerbis, tractatio in collocatione uerborum. Ternæ autem sunt utriusque partes uerborum, translatum, nouum, priscum: nam de propriis nihil hoc loco dicimus. Collocationes autem eæ, quas diximus, compositio,

concinnitas, numerus: sed in utroque frequentiores
 sunt, & liberiores poetæ. nam et transferunt uer=
 ba cum crebrius, tum etiam audacius; & priscis li=
 bentius utuntur, & liberius nouis. quod idem fit
 in numeris; in quibus quasi necessitati parere cogun=
 tur. sed tamen hæc nec nimis esse diuersa, neque
 ullo modo coniuncta intelligi licet. ita fit, ut non
 item in oratione, ut in uersu, numerus extet; idq;
 quod numerosum in oratione dicitur, non semper nu=
 mero fiat, sed nonnunquam aut concinnitate, aut
 constructione uerborum. Ita si numerus orationis
 quaeritur qui sit: omnis est; sed alius alio melior at=
 que aptior. si locus: in omni parte uerborum. si,
 unde ortus sit: ex aurium uoluptate. si componen=
 dorum ratio: dicetur alio loco; quia pertinet ad u=
 sum, quæ pars quarta et extrema nobis in diuiden=
 do fuit. si, ad quam rem adhibeatur: ad delectatio=
 nem si, quando: semper. si, quo loco: in tota conti=
 nuatione uerborum. si, quæ res efficiat uoluptatem:
 eadem quæ in uersibus; quorum modum notat ars,
 sed aures ipsæ tacito eum sensu sine arte definiunt.
 Satis multa de natura: sequitur usus, de quo est
 accuratius disputandum. In quo quaesitum est, in
 toto ne circuitu illo orationis, quem Græci πρὸ ὁδοῦ,
 nos tum ambitum, tum circuitum, tum comprehen=
 sionem, aut continuationem, aut circumscriptionem
 dicimus; an in principiis solum, an in extremis, an in
 utraque parte numerus tenendus sit. Deinde, cum
 aliud uideatur esse numerus, aliud numerosum;
 quid intersit. Tum autem, in omnibus ne numeris

ORATOR.

æquabiliter particulas deceat incidere, an facere alias breviores, alias longiores : idq; quando, aut cur, quibusq; partibus, pluribus ne an singulis, imparibus an æqualibus, et quando aut istis aut illis sit utendum; quæq; inter se aptissime collocentur, & quo modo, an omnino nulla sit in eo genere distinctio; quodq; ad rem maxime pertinet, qua ratione numerosa fiat oratio. Explicandum etiam est, unde orta sit forma uerborum: dicendumq; , quantos circuitus facere deceat. deq; eorum particulis, & tanquam incisionibus differendum est: quærendumq; utrum una species & longitudo sit earum, an ne plures; & si plures, quo loco, aut quando, quoq; genere uti oporteat. Postremo totius generis utilitas explicanda est: quæ quidem patet latius: non ad unam enim rem aliquam, sed ad plures accommodatur. Ac licet non ad singulas res respondentem de uniuerso genere sic dicere, ut etiam singulis satis responsum esse uideatur. Remotis igitur reliquis generibus, unum selegimus hoc, quod in causis foroq; uersatur, de quo diceremus. Ergo in alijs, id est in historia, & in eo quod appellamus ὑπὸ δὲ κριτικῶν, placet omnia dici Isocrateo, Theopompeoq; more, illa circumscriptione, ambituq; , ut tanquam in orbe inclusa currat oratio, quoad insistat in singulis perfectis, absolutisq; sententijs. itaque posteaquam est nata hæc uel circumscriptio, uel comprehensio, uel continuatio, uel ambitus, si ita licet dicere; nemo, qui aliquo esset in numero, scripsit orationem generis eius, quod esset ad delectationem comparatum, remotumq; à iudicijs,

forensiꝑ; certamine, quin redigeret omnes fere in
quadrum numerumꝑ; sententias . nam cum is est
auditor, qui non uereatur ne compositæ orationis in=
sidijs sua fides attentetur ; gratiam quoque habet o=
ratori, uoluptati aurium seruienti . Genus autem hoc
orationis neque totum assumendum est ad causas fo=
renses , neque omnino repudiandum . si enim sem=
per utare ; cum satietatem affert , tum , quale sit ,
etiam ab imperitis agnoscitur . Detrahit præterea a=
ctionis dolorem , aufert humanum sensum aëtoris ,
tollit funditus ueritatem & fidem . sed quoniam
adhibenda nonnunquam est ; primum uidendum
est, quo loco ; deinde, quàm diu retinenda sit ; tum,
quot modis commutanda . Adhibenda est igitur nu=
merosa oratio , si aut laudandum est aliquid orna=
tius , ut nos in accusationis secundo de Siciliae laude
diximus , aut in senatu de Consulatu meo : aut ex=
ponenda narratio ; quæ plus dignitatis desiderat ,
quàm doloris , ut in quarto accusationis de Ennensi
Cerere , de Segestana Diana , de Syracusarum situ
diximus . sæpe etiam in amplificanda re , concessu
omnium funditur numeroſe , & uolubiliter oratio .
id nos fortasse non perfecimus , conati quidem sæpiſ=
sime sumus : quod plurimis locis perorationes nostræ
uoluisse nos , atque animo contendisse declarant . id
autem tum ualet , cum is , qui audit , ab oratore
iam obsessus est , ac tenetur . non enim id agit , ut
insidiatur , & obseruet ; sed iam fauet , processumꝑ;
uult ; dicendiꝑ; uim admirans , non inquirat quod
reprehendat . Hæc autem forma retinenda non diu

ORATOR.

est, nec dico in peroratione, quam ipse includit, sed in orationis reliquis partibus. nam cum sis ijs locis usus, quibus ostendi licere; transferenda tota dictio est ad illa, quæ nescio cur, cum Græci κῆρυγες et κῶλα nominent, nos non recte incisa & membra dicamus. neque enim esse possunt rebus ignotis nota nomina: sed cum uerba aut suauitatis, aut inopiæ causa transferre soleamus, in omnibus hoc fit artibus, ut, cum id appellandum sit, quod propter rerum ignorationem ipsarum nullum habuerit ante nomen, necessitas cogat aut nouum facere uerbum, aut à simili mutuari. Quo autem pacto deceat incise membratim uel dici, iam uidebimus. nunc, quot modis mutantur comprehensiones conclusionesq; , dicendum est. Fluit omnino numerus à primo, tum incitatus breuitate pedum, tum proceritate tardius. cursum contentiones magis requirunt; expositiones rerum, tarditatem. Insistit autem ambitus modis pluribus: è quibus unum est secuta Asia maxime, qui dichoreus uocatur, cum duo extremi chorei sunt, id est è singulis longis & breuibus. explanandum est enim, quòd ab alijs ijdem pedes alijs nominantur uocabulis. Dichoreus non est ille quidem sua sponte uitiosus in clausulis; sed in orationis numero nihil est tam uitiosum, quàm si semper est idem. cadit autem per se ille præclare: quo etiam satietas formidanda est magis. me stante C. Carbo C. F. Tribunus pl. in concione dixit his uerbis: O Marce Druse, patrem appello. hæc quidem duo binis pedibus incisum: dein membratim: Tu dicere solebas,

» sacram esse remp. hæc item membra ternis : post am-
 » bitus : Quicumque eam uolauissent , ab omnibus es-
 se ei pœnas persolutas . dichoreus : nihil enim ad
 » rem , extrema illa longa sit , an breuis . deinde : Pa-
 » tris dictum sapiens , temeritas filii comprobauit .
 hoc dichoreo tantus clamor concionis excitatus est ,
 ut admirabile esset . Quæro , non'ne id numerus ef-
 fecerit ? uerborum ordinem immuta , fac sic , Com-
 probauit filii temeritas : iam nihil erit : etsi , teme-
 ritas , ex tribus breuibus et longa est : quem Aristot-
 eles ut optimum probat ; à quodis sentio . At eadem
 uerba , eadem sententia . animo istuc satis est , au-
 ribus non satis . Sed id crebrius fieri non oportet . pri-
 mum enim numerus agnoscitur , deinde satiat , postea
 ea cognita facilitate contemnitur . Sed sunt clausu-
 læ plures , quæ numerose & iucunde cadant . nam
 & creticus , qui est è longa & breui & longa , &
 eius æqualis pœon , qui spatium par est , syllaba lon-
 gior , quam commodissime putatur in solutam ora-
 tionem illigari , cum sit duplex . nam aut è longa et
 tribus breuibus , qui numerus in primo uiget , ia-
 cet in extremo ; aut totidem breuibus & longa , in
 quem optime cadere censent ueteres , ego non plane
 reijcio , sed alios antepono . Ne spondeus quidem
 funditus est repudiandus : etsi , quod est e longis
 duabus , hebetior uidetur , & tardior : habet tamen
 stabilem quendam et non expertem dignitatis gra-
 dum : in incisionibus uero multo magis , et in mem-
 bris : paucitatem enim pedum grauitatis suæ tardi-
 tate compensat . Sed hos cum in clausulis pedes no-

mino, non loquor de uno pede extremo: adiungo, quod minimum sit, proximum superiorem, sæpe etiam tertium. Ne iambus quidem, qui est è breui & longa; aut par choreus, qui habet treis breues, sed spatium par non syllabis; aut etiam dactylus, qui est è longa & duabus breuibus, si est proximus à postremo, parum uolubiliter peruenit ad extremum, si est extremus choreus aut spondeus. nunquam enim interest, uter sit eorum in pede extremo. Sed iidem hi tres pedes male concludunt, si quis eorum in extremo locatus est, nisi cum pro cretico postremus est dactylus. nihil enim interest, dactylus sit extremus, an creticus: quia, postrema syllaba breuis, an longa sit, ne in uersu quidem refert. Quare etiam pæona qui dixit aptiorem, in quo esset longa postrema, uidit parum: quoniam nihil ad rem est, postrema quàm longa sit. Iam pæon, quod plures habeat syllabas quàm treis, numerus à quibusdam, non pes habetur. est quidem, ut inter omnes constat antiquos, Aristotelem, Theophrastum, Theodectem, Ephorum, unus aptissimus orationi uel orienti, uel mediæ: putant illi, etiam cadenti: quo loco mihi uidetur aptior creticus. Dochimus autem è quinque syllabis, breui, duabus longis, breui, longa, ut est hoc, Amicos tenes, quouis loco aptus est, dum semel ponatur; iteratus, aut continuatus numerum apertum & nimis insignem facit. His igitur tot commutationibus, tamq; uariis si utemur; nec deprehendetur manifesto quid à nobis de industria fiat, & occurratur satietati. Et quia non numero solum
numerosa

numerosa oratio, sed et compositione fit, et genere, quod ante dictum est, concinnitatis: compositione potest intelligi, cum ita structa uerba sunt, ut numerus non quaesitus, sed ipse secutus esse uideatur: ut apud

- » Crassum: Nam ubi libido dominatur, innocentiae leue praesidium est. Ordo enim uerborum efficit numerum sine ulla aperta oratoris industria. itaque si quae ueteres illi (Herodotum dico, & Thucydidem, totamq; eam aetatem) apte numeroseq; dixerunt, ea non numero quaesito, sed uerborum collocatione ceciderunt. formae uero quaedam sunt orationis, in quibus ea concinnitas inest, ut sequatur numerus necessario. nam cum aut par pari refertur, aut contrarium contrario opponitur, aut quae similiter cadunt uerba uerbis comparantur; quidquid ita concluditur, plerumque fit ut numerose cadat. quo de genere cum exemplis supra diximus: ut haec quoque copia facultatem afferat, non semper eodem modo desinendi: nec tamen haec ita sunt arcta et astricta, ut ea, cum uelimus, laxare nequeamus. Multum interest, utrum numerosa sit, id est similis numerorum, an plane est numeris constet oratio. alterum si fit, intolerabile uisum est: alterum nisi fit, dissipata, et inculta, & fluens est oratio. Sed quoniam non modo non frequenter, uerum etiam raro in ueris causis, aut forensibus circumscripse numeroseq; dicendum est: sequi uideatur, ut uideamus quae sint illa, quae supra dixi, incisa, quae membra. haec enim in ueris causis maximam partem orationis obtinent. Constat enim ille ambitus et plena comprehensio est quatuor fere partibus, quae

H H

ORATOR.

membra dicimus, ut & aures impleat, et ne breuior sit quàm satis sit, neque longior. quanquam utrunque nonnunquam, uel potius sæpe accidit, ut aut citius insistendum sit, aut longius procedendum; ne breuitas defraudasse aures uideatur, ne uel longitudo obtudisse. sed habeo mediocritatis rationem. nec enim loquor de uersu; & est liberior aliquanto oratio. E' quatuor igitur, quasi hexametrorum instar uersuum quod sit, constat fere plena comprehensio. His igitur singulis uersibus quasi nodi apparent continuationis, quos in ambitu coniungimus. Sin membratim uolumus dicere, insistimus: idq; cum opus est, ab isto cursu inuidioso facile nos et sæpe diiungimus. Sed nihil tam debet esse numerosum, quàm hoc, quod minime apparet, et ualet plurimum. Ex hoc genere illud est

» Crassi: Missos faciant patronos, ipsi prodeant. Nisi interuallo dixisset, ipsi prodeant; sensisset profecto effugisse senarium. omnino melius caderet, prodeant

» ipsi: sed de genere nunc disputo. Cur clandestinis consiliis nos oppugnant? cur de perfugis nostris copias comparant contra nos? Prima sunt illa duo, quæ κόμματα Græci uocant, nos incisa dicimus: deinde tertium: μέλος illi, nos membrum. Sequitur non longa: ex duobus enim uersibus, id est membris, perfecta comprehensio est, et in spondeos cadit. et Crassus quidem sic plerunque dicebat; idq; ipse genus dicendi maxime probo. Sed quæ incisim aut membratim efferruntur, ea uel aptissime cadere debent, ut est apud me: Domus tibi deerat? at habebas. pecunia superabat? at egebas. Hæc incise dicta sunt quatuor: at

» membratim quæ sequuntur duo : Incurristi amens
 » in columnas : in alienos insanus insanisti. Deinde om-
 » nia tanquam crepidine quadam comprehensione lon-
 » giorē sustinentur. Depressam , cæcam , iacentem do-
 » mum pluris , quàm te & quàm fortunas tuas , æsti-
 » masti . dichoreo finitur . at dispondeo proximum il-
 » lud . nam in ijs , quibus ut pugiunculis uti oportet ,
 » breuitas facit ipsa liberiores pedes . sæpe enim singulis
 » utendum est , plerunque binis : et utrisque addi pedis
 » pars potest : non fere ternis amplius . Incisim autem et
 » membratim tractata oratio in ueris causis plurimum
 » ualet , maximeq; his locis , cum aut arguas , aut refel-
 » las : ut nostra in Corneliana secunda : O' callidos ho-
 » mines , o' rem excogitatam , o' ingenia metuenda .
 » Membratim adhuc , deinde cæsim diximus . rursus
 » membratim : Testes dare uolumus . Extrema sequitur
 » comprehensio , sed ex duobus membris , qua non potest
 » esse breuior : Quem quæso nostrum fefellit , ita uos es-
 » se facturos ? Nec ullum genus est dicendi aut melius ,
 » aut fortius , binis aut ternis ferire uerbis , nonnun-
 » quam singulis , paulo alias pluribus : inter quas ua-
 » riis clausulis interponit se raro numerosa comprehen-
 » sio : quam peruerse fugiens Hegesias , dum ille quo-
 » que imitari Lysiam uult , alterum pene Demosthenem
 » saltat , incidens particulas . et is quidem non minus
 » sententiis peccat , quàm uerbis : ut non quærat , quem
 » appellet ineptum , qui illum cognouerit . Sed ego illa
 » Crassi , et nostra posui , ut , qui uellet , auribus ipsis ,
 » quid numerosum etiam in minimis particulis oratio-
 » nis esset , indicaret . Et quoniam plura de numerosa

ORATOR.

oratione diximus, quàm quisquam ante nos: nunc de eius generis utilitate dicemus. Nihil enim est aliud Brute, quod quidem tu minime omnium ignoras, pulchre et oratorie dicere, nisi optimis sententiis, uerbisq; lectissimis dicere. et nec sententia ulla est, quæ fructum oratori ferat, nisi apte exposita, atque absolute: nec uerborum lumen apparet, nisi diligenter collocatorum: & horum utrunque numerus illustrat; numerus autem (sæpe enim hoc testandum est) non modo non poetice iunctus, uerum etiam fugiens illum, eiq; omnium dissimillimus: non quin iidem sint numeri non modo oratorum et poetarum, uerum omnino loquentium, denique etiam sonantium omnium, quæ metiri auribus possumus: sed ordo pedum facit, ut id, quod pronuntiatur, aut orationis, aut poematis simile uideatur. Hanc igitur siue compositionem, siue perfectionem, siue numerum uocari placet, et adhibere necesse est, si ornate uelis dicere; non solum, quod ait Aristoteles, et Theophrastus, ne infinite feratur ut flumen oratio, quæ non aut spiritu pronunciantis, aut interductu librarii, sed numero coacta debet insistere; uerum etiam, quod multo maiorem habent apta uim, quàm soluta. ut enim athletas, nec multo secus gladiatores, uidemus nihil nec uitando facere caute, nec petendo uehementer, in quo non motus hic habeat palæstram quandam; ut, quidquid in his rebus fiat utiliter ad pugnam, idem ad aspectum etiam sit uenustum: sic oratio nec plagam grauem facit, nisi petitio fuerit apta; nec satis recte declinat impetum, nisi etiam in cedendo, quid

deceat, intelligit. itaque qualis eorum motus, quos ἀπαισιδισ Græci uocant, talis horum mihi uidetur oratio, qui non claudunt numeris sententias: tantumq; abest, ut, quod ij, qui hoc aut magistrorum inopia, aut ingenii tarditate, aut laboris fuga non sunt assecuti, solent dicere, eneruetur oratio compositione uerborum, ut aliter in ea nec impetus ullus, nec uis esse possit. sed magnam exercitationem res flagitat, ne quid eorum, qui genus hoc secuti non tenuerunt, simile faciamus, ut uerba traiciamus aperte, quo melius aut cadat, aut uoluatur oratio. quod se L. Cælius Antipater in proæmio belli Punico nisi necessario facturum negat. O uirum simplicem, qui nos nihil celat; sapientem, qui seruiendum necessitati putet. sed hic omnino rudis. nobis autem in scribendo, atque in dicendo necessitatis excusatio non probatur. nihil est enim necesse: et, si quid esset, id necesse tamen non erat confiteri. Et hic quidem, qui hanc à Lælio, ad quem scripsit, cui se purgat, ueniam petit; et utitur ea traiectione uerborum; et nihilo tamen aptius explet, concluditq; sententias. apud alios autem, et Asiaticos maxime numero seruientes, inculcata reperias inania quædam uerba, quasi complementa numerorum. Sunt etiam, qui illo uitio, quod ab Hegesia maxime fluxit, infringendis concidendisq; numeris in quoddam genus abiectum incidunt Siculorum simillimum. Tertium est, in quo fuerunt fratres illi Asiaticorum rhetorum principes Hierocles et Meneclæ, minime mea sententia contemnendi. etsi enim à forma ueritatis, et ab Atticorum re-

O R A T O R .

gula absunt : tamen hoc uitium compensant uel facultate , uel copia : sed apud eos uarietas non erat ; quòd omnia fere concludebantur uno modo . quæ uitia qui fugerit , ut neque uerbum ita traijciat , ut id de industria factum intelligatur ; neque inferciens uerba quasi rimas expleat ; nec minutos numeros sequens concidat , delumbetq̃ ; sententias ; nec sine ulla commutatione in eodem semper uersetur genere numerorum ; is omnia fere uitia uitauerit . nam de laudibus multa diximus : quibus sunt alia perspicue uitia contraria . Quantum autem sit , apte dicere , experiri licet , si aut compositi oratoris bene structam collocationem dissoluas permutatione uerborum : corrumpatur enim tota res : ut hæc nostra in Cornelianâ ,

» Et deinceps omnia : Neque me diuitiæ mouent , quibus omnes Africanos et Lælios multi uenaliitij , mercatoresq̃ ; superarunt . Immuta paulum , ut sit , multi superarunt mercatores , uenaliitijq̃ ; ; perierit tota res .

» Et quæ sequuntur : Neque uestis , aut cælatum aurum , et argentum , quo nostros ueteres Marcellos ,

» Maximosq̃ ; multi eunuchi è Syria , Aegyptoq̃ ; uicerunt . Verba permuta sic , ut sit , Vicerunt eunuchi è Syria , Aegyptoq̃ ; . Adde tertium : Neque ornamenta ista uillarum , quibus L. Paulum , & L. Mumium , qui rebus his urbem Italiamq̃ ; omnem referunt , ab aliquo uideo perfacile Deliacò , aut Syro potuisse superari . Fac ita , potuisse superari ab aliquo Syro aut Deliacò : uides ne , ut , ordine uerborum paulum commutato , iisdem uerbis stante sententia , ad nihilum omnia recidant , cum sint ex aptis dispo-

luta? aut, si alicuius inconditi arripias dissipatam aliquam sententiam, eamq; ordine uerborum paulum commutato in quadrum redigas, efficiatur aptum illud, quod fuerit antea diffluens ac solutum? Age, » sume de Gracchi apud Censores illud, Abesse non potest, quin eiusdem hominis sit probos improbare, qui » improbos probet. Quanto aptius, si ita dixisset, quin eiusdem hominis sit, qui improbos probet, probos improbare. Hoc modo dicere nemo unquam uoluit, ne- » moq; potuit, quin dixerit. qui autem aliter dixerunt, hoc assequi non potuerunt: ita facti sunt repente Attici. quasi uero Trallianus fuerit Demosthenes. cuius non tam uibrarent fulmina illa, nisi numeris contorta ferrentur. sed si quos magis delectant soluta, sequantur ea sane, modo sic, ut si quis Phidiæ clypeum dissoluerit, collocationis uniuersam speciem sustulerit, non singulorum operum uenustatem: ut in Thucydidem orbem modo orationis desidero, ornamenta comparerent. isti autem cum dissoluunt orationem, in qua nec res, nec uerbum ullum est, nisi abiectum, non clypeum, sed, ut in proverbio est, (et si humiliter dictum est, tamen simile est) scopas, ut ita dicam, mihi uidentur dissoluere. atque ut plane genus hoc, quod ego laudo, contempsisse uideantur, aut scribant aliquid uel Isocrateo more, uel quo Aeschines aut Demosthenes utitur: tum illos existimabo non desperatione formidauisse genus hoc, sed iudicio refugisse: aut reperiam ipse, eadem conditione qui uti uelit, ut aut dicat aut scribat, utra uoles lingua, eo genere, quo illi uolunt. facilius est enim apta dissoluere, quam dissipare.

O R A T O R .

ta connectere. Res autem se sic habet : (ut breuissime dicam, quod sentio) composite, & apte, sine sententijs dicere, insania est : sententiose autem, sine uerborum et ordine, & modo, infantia, sed eiusmodi tamen infantia, ut, ea qui utantur, non stulti homines haberi possint, etiam plerunque prudentes : quo qui est contentus, utatur. Eloquentes uero, qui non approbationes solum, sed admirationes, clamores, plausus, si liceat, mouere debet, omnibus oportet ita rebus excellat, ut ei turpe sit quidquam aut spectari, aut audiri libentius. Habes meum de oratore Brute iudicium : quod aut sequere, si probaueris ; aut tuo stabis, si aliud quoddam est tuum. in quo neque pugnabo tecum ; neque hoc meum, de quo tantopere hoc libro asseueraui, unquam affirmabo esse uerius, quam tuum. potest enim non solum aliud mihi ac tibi, sed mihi ipsi aliud alias uideri. nec in hac modo re, quæ ad uulgi assensum spectat, et ad aurium uoluptatem, quæ duo sunt ad iudicandum leuissima ; sed ne in maximis quidem rebus quidquam adhuc inueni, firmitus quod tenerem, aut quod iudicium meum dirigerem, quam id, quodcunque mihi quamsimillimum ueri uideretur, cum ipsum illud uerum in occulto lateret. Tu autem uelim, si tibi ea, quæ disputata sunt, minus probabuntur, ut aut maius opus institutum putes, quam effici potuerit, aut, dum tibi roganti uoluerim obsequi, uerecundia negandi scribendi me impudentiam suscepisse.

M. TVLLII CICERONIS
DE OPTIMO GENERE
ORATORVM.

ORATORVM genera esse dicuntur tan-
quam poetarum. id secus est. nam alterum est
multiplex. poematis enim tragici, comici, epis-
ci, melici etiam ac dithyrambici, quod magis est tra-
ctatum à Latinis, suum cuiusque est diuersum à re-
liquis. itaque et in tragœdia comicum uitiosum est,
et in comœdia turpe tragicum: et in cæteris suus est
cuiusque certus sonus, et quædam intelligentibus no-
ta uox. Oratorum autem si quis ita numerat plura
genera, ut alios grandæis aut graueis aut copiosos, alios
tenuis aut subtileis aut breueis, alios eis interie-
ctos et tanquam medios putet; de hominibus dicet ali-
quid, de re parum. in re enim, quod optimum sit,
quæritur: in homine dicitur, quod est. itaque licet
dicere et Ennium summum epicum poetam, si cui ita
uidetur, et Pacuuium tragicum, et Cæcilium fortasse
comicum. Oratorem genere non diuido: perfectum
enim quæro. Vnum est autem genus perfecti: à quo
qui absunt, non genere differunt, ut ab Accio Teren-
tius, sed in eodem non sunt pares. optimus est enim or-
rator, qui dicendo animos audientium et docet, et dele-
ctat, et permouet. Docere, debitum est; delectare, hono-
rarium; permouere, necessarium. hæc ut alius melius
quàm alius, concedendum est: uerum id fit non gene-
re, sed gradu. optimum quidem unum est, et proxi-
mum quod ei simillimum: ex quo perspicuum est,

DE OPT. GEN. ORAT.

quod optimo dissimillimum sit, id esse deterrimum. nam quoniam eloquentia constat ex uerbis et sententijs; perficiendum est ut pure et emendate loquentes, quod est Latine, uerborum præterea et priorum, et translatorum elegantiam persequamur; in proprijs, ut aptissima eligamus; in translatis, ut similitudinem secuti uerecunde utamur alienis. Sententiarum autem totidem genera sunt, quot diximus esse laudum: sunt enim docendi, acutæ; delectandi, quasi argutæ; commouendi, graues. Sed et uerborum est structura quædam duas res efficiens, numerum, et lenitatem: et sententiæ suam compositionem habent ad probandam rem accommodatum ordinem: sed earum omnium rerum, ut ædificiorum, memoria est quasi fundamentum, lumen actio. Ea igitur omnia in quo summa, erit orator peritissimus; in quo media, mediocris; in quo minima, deterrimus. et appellabuntur omnes oratores, ut pictores appellantur etiam mali: nec generibus inter sese, sed facultatibus different. itaque nemo est orator, qui se Demosthenis similem esse nolit: at Mænander Homeri noluit: genus enim erat aliud. id non est in oratoribus: aut, etiam si est, ut alius grauitatem sequens, subtilitatem fugiat; contra, alius acutiorem se quàm ornatiorem uelit; etiam si est in genere tolerabili, certe non est in optimo: si quidem, quod omnes laudes habet, id est optimum. Hæc dixi breuius equidem, quàm res petebat: sed ad id, quod agimus, non fuit dicendum pluribus. Vnum enim cum sit genus; id quale sit, quærimus. est autem tale, quale floruit Athenis; ex quo Atticorum oratorum

ipsa uis ignota est, nota gloria. nam alterum multi uiderunt, uitiosi nihil apud eos: alterum pauci, laudabilia esse multa. Est enim uitiosum in sententia, si quid absurdum, aut alienum, aut non acutum, aut subinsulsum est. In uerbis, si inquinatum, si abiectum, si non aptum, si durum, si longe petatum. Hæc uitauerunt fere omnes, qui aut Attici numerantur, aut dicunt Attice: sed, quatenus uoluerunt, sani & sicci duntaxat habeantur, sed ita, ut palæstrice spatiari in xysto ut liceat, non ab Olympiis coronam petant. qui cum careant omni uitio, non sunt contenti quasi bona ualeitudine, sed uires, lacertos, sanguinem quærent, quandam etiam suauitatem coloris. eos imitemur, si possumus: sin minus, illos potius, qui in corrupta sanitate sunt, quod est proprium Atticorum, quàm eos, quorum uitiosa abundantia est, quales Asia multos tulit. quod cum faciemus, (si modo id ipsum assequemur: est enim permagnum) imitemur, si poterimus, Lysiam, et eius quidem tenuitatem potissimum. est enim multis in locis grandior: sed quia et priuatas ille plerasque, et eas ipsas aliis, et paruorum rerum causulas scripsit; uidetur esse ieiunior; quoniam se ipse consulto ad minutarum generum causarum limauerat. quod qui ita faciet, ut, si cupiat uberior esse, non possit: habeatur sane orator, sed de minoribus. magno autem oratori etiam illo modo sæpe dicendum est in tali genere causarum. ita fit, ut Demosthenes certe possit summissè dicere, elate Lysias fortasse non possit. Sed si eodem modo putant, exercitu in foro, et in omnibus templis, quæ circum

DE OPT. GEN. FORAT.

forum sunt, collocato, dici pro Milone decuisse, ut si de re priuata ad unum iudicem diceremus; uim eloquentiæ sua facultate, non rei natura metiuntur. Quare quoniam nonnullorum sermo iam increbuit, partim se ipsos Attice dicere, partim neminem nostrum dicere: alteros negligamus. satis enim his res ipsa respondet; cum aut non adhibeantur ad causas, aut adhibiti derideantur: nam si arrideantur, esset id ipsum Atticorum. sed qui dici a nobis Attico more nolunt, ipsi autem se non oratores esse profitentur: si teretes aures habent, intelligensq; iudicium, tanquam ad picturam probandam adhibentur etiam inscii faciendi cum aliqua solertia iudicandi. sin autem intelligentiam ponunt in audiendi fastidio, neque eos quidquam excelsum magnificumq; delectat: dicant se subtile quiddam & politum uelle, graue ornatumq; contemnere: id uero desinant dicere, qui subtiliter dicunt, eos solos Attice dicere, id est quasi sicce, & integre. at ample, & orate, & copiose, cum eadem integritate, Atticorum est. quid dubium est, utrum orationem nostram tolerabilem tantum, an etiam admirabilem esse cupiamus? non enim iam quærimus, quid sit Attice, sed quid sit optime dicere. ex quo intelligitur, quoniam Græcorum oratorum præstantissimi sunt ij, qui fuerunt Athenis, eorum autem princeps facile Demosthenes; hunc si quis imitetur, tum & Attice dicturum, & optime: ut, quoniam Attici nobis propositi sunt ad imitandum, bene dicere id sit Attice dicere. Sed cum in eo magnus error esset, quale esset id dicendi genus;

putaui mihi suscipiendum laborem utilem studiosis, mihi quidem ipsi non necessarium. conuerti enim ex Atticis duorum eloquentissimorum nobilissimas orationes inter se contrarias, Aeschinis Demosthenisq;: nec conuerti ut interpres, sed ut orator, sententiis iisdem, & earum formis tanquam figuris, uerbis ad nostram consuetudinem aptis: in quibus non uerbum pro uerbo necesse habui reddere, sed genus omnium uerborum, uimq; seruauit: non enim ea me annumerare lectori putaui oportere, sed tanquam appendere. hic labor meus hoc assequetur, ut nostri homines, quid ab illis exigant, qui se Atticos uolunt, & ad quam eos quasi formulam dicendi reuocent, intelligant. Sed exoritur Thucydides: eius enim quidam eloquentiam admirantur: id quidem recte, sed nihil ad eum oratorem, quem quaerimus. aliud est enim, explicare res gestas narrando; aliud, argumentando criminari, crimen ue dissoluere; aliud, narratione tenere auditorem, aliud, concitare. At loquitur pulchre. num melius, quam Plato? necesse tamen est oratori, quem quaerimus, controuersias explicare forenses dicendi genere apto ad docendum, ad delectandum, ad permouendum. quare si quis erit, qui Thucydidio genere causas in foro dicturum esse profiteatur; is abhorreat etiam a suspicionem eius, quae uersatur in re ciuili & forensi: qui Thucydidem laudabit, ascribat suae nostrae sententiam. Quin ipsum Isocratem, quem diuinus auctor Plato suum fere aequalem admirabiliter in Phaedro laudari fecit a Socrate, quemq; omnes docti

DE OPT. GEN. ORAT.

summum oratorem esse dixerunt, tamen hoc in numero non repono. non enim in acie uersatur, & ferro, sed quasi rudibus eius eludit oratio. A me autem (ut cum maximis minima conferam) gladiatorum par nobilissimum inducitur. Aeschines, tanquam Aeserninus, ut ait Lucilius,
Non spurcus homo, sed doctus, & acer;
Cum Pacidiano hic componitur, optimu' longe
Post homines natos.

nihil enim illo oratore arbitror cogitari posse diuinius. Huic labori nostro duo genera reprehensorum opponuntur: unum hoc: Verum melius Graeci. à quo quæ ratur, ecquid possit ipse melius Latine? alterum, Quid istas potius legam, quàm Græcas? idem Andriam & Synephebos, nec minus Terentium & Cæcilium, quàm Mænandrum legunt: nec Andromacham aut
, Antiopam aut Epigonos Latinos recipiant, sed tamen Ennium & Pacuuium, & Accium potius, quàm Euripidem & Sophoclem, legunt. Quod igitur est eorum in orationibus è Græco conuersis fastidium, nullum cum sit in uersibus? Sed aggrediamur iam quod suscepimus; si prius exposuerimus, quæ causa in iudicium deducta sit. Cum esset lex Athenis, ne quis populi scitum faceret, ut quisquam corona donaretur in magistratu prius, quàm rationes retulisset; & altera lex, eos, qui à populo donarentur, in concione donari debere; quia in senatu Demosthenes curator muris reficiendis fuit, eosq; refecit pecunia sua: de hoc igitur Ctesiphon scitum fecit, nullis ab ipso rationibus relatis, ut corona aurea donaretur, eaq; donatio fieret in thea

tro, populo conuocato, qui locus non est concionis legitima; atque ita prædicaretur, eum donari uirtutis ergo beneuolentiæq; quam erga populum Atheniensem haberet. hunc igitur Ctesiphontem in iudicium adduxit Aeschines, quod contra leges scripsisset, ut & rationibus non relatis corona donaretur, & ut in theatro, & quod de uirtute eius, & beneuolentia falsa scripsisset; quoniam Demosthenes nec uir bonus esset, nec bene meritus de ciuitate. Causa ipsa abhorret illa quidem à formula consuetudinis nostræ, sed est magna: habet enim et legum interpretationem satis acutam in utranque partem, & meritorum in reip. contentionem sane grauem. itaque causa fuit Aeschini, quoniam ipse à Demosthene esset capitis accusatus, quod legationem eumentitus esset, ut ulciscendi inimici causa nomine Ctesiphontis iudicium fieret de factis fama; Demosthenis. non enim tam multa dixit de rationibus non relatis, quam de eo, quod ciuis improbus ut optimus laudatus esset. Hanc multam Aeschines à Ctesiphonte petijt quadriennio ante Philippi Macedonis mortem: sed iudicium factum est aliquot annis post, Alexandro iam Asiam tenente: ad quod iudicium concursus dicitur è tota Græcia factus esse. quid enim aut tam uisendum, aut audiendum fuit, quam summorum oratorum in grauissima causa accurata, & inimicitijs incensa contentio? quorum ego orationes si, ut spero, ita expressero, uirtutibus utens illorum omnibus, id est sententijs, et earum figuris, & rerum ordine, uerba persequens cærens, ut ea non abhorreant à more nostro: (quæ si

DE OPT. GEN. ORAT.

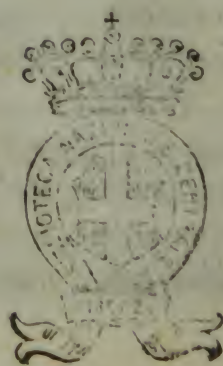
è Græcis omnia conuersa non erunt, tamen, ut generis eiusdem sint, elaborauimus) erit regula, ad quam eorum dirigantur orationes, qui Attice uolunt dicere. sed de nobis satis. aliquando enim Aeschinem ipsum Latine dicentem audiamus.

R E G I S T R V M

ABCDEFGHIKLMNOPQ RSTVXYZ
AA BB CC DDEE FF GG HH.

Omnes sunt quaterniones.

VENETIIS, APVD PAVLVM
MANVTIVM, ALDI FILIVM,
M. D. LIIII.



5818162

gene=
quam
dice=
nem ip=

TVXYZ

LYM
M,

